

Mykolas Romeris University
Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman

**INTERNATIONAL SECURITY
IN THE FRAME OF MODERN GLOBAL
CHALLENGES**

Collection of scientific works

Vilnius
2018

Scientific editors:

BALEŽENTIS ALVYDAS, Prof. Dr., Mykolas Romeris University, Vilnius, Lithuania
SUDNICKAS TADAS, Prof. Dr., Mykolas Romeris University, Vilnius, Lithuania
MICEIKIENĖ ASTRIDA, Prof. Dr., Aleksandras Stulginskis University, Kaunas, Lithuania
RAMANAUSKAS JULIUS, Prof. Hab. Dr., Klaipėda University, Lithuania
STAŠYS RIMANTAS, Prof. Dr., Klaipėda University, Lithuania
YATSENKO OLHA, Doctor of Sciences, Assoc. Prof., Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman, Ukraine
SHVYDANENKO OLEG, Doctor of Sciences, Prof., Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman, Ukraine
TKACHENKO OLENA, PhD, Assoc. Prof., Kyiv National Economic University named after
Vadym Hetman, Ukraine
KULAGA IRYNA, PhD, Assoc. Prof., Kyiv National Economic University named after
Vadym Hetman, Ukraine
KOZLOVSKA LARYSA, PhD, Assoc. Prof., Head of Department of Ukrainian language and
literature, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Ukraine

Reviewers:

VARNALII ZAKHARII, Doctor of Sciences, Prof., Taras Shevchenko National University of
Kyiv, Ukraine
BILAN YURIY, Doctor of Economics, , Associate Professor, University of Szczecin, Poland
SMALSKYS VAINIUS, Prof. Dr., Mykolas Romeris University, Vilnius, Lithuania

INTERNATIONAL SECURITY IN THE FRAME OF MODERN GLOBAL CHALLENGES:
I-69 Collection of scientific works. – Mykolas Romeris University, Vilnius, 2018. – 556 p.

UDK 341.238(06)

There are preserved author's spelling, punctuation and stylistics. The authors are responsible for the content of the materials.

The results of the study, published in the collection of scientific works, were discussed at the international scientific and practical conference "International Security in the Frame of Modern Global Challenges", which took place on June 11, 2018, at the Mykolas Romeris University, in Vilnius.

The bibliographic information about the publication is available in the National Bibliographic Data Bank (NBDB) of the Martynas Mažvydas National Library of Lithuania.

CONTENT

1. Banevicius S. Green Tourism Development in Klaipeda Region	11
2. Bortnikas A. Leadership Principles in a Modern Service Organisation	19
3. Cepuraite D., Staras K. Doing High Quality Research in Higher Education	26
4. Gasiūnaite-Binkiene M. Management Problems in Lithuania's Health Care System	31
5. Gricius S. Behavioral Aspects of a Project Manager in Team Building	40
6. Katunian A. Human Resources Development in Tourism: Interdepartmental Cooperation	45
7. Nefas S. Services Rendered by Public Organisations as Prerequisites for Social Maintenance	51
8. Stasiukynas A., Visockaite A. Personal and Business Characteristics of Security Service Managers	61
9. Valiule V., Selenyte-Juoste L. Public Organisations in Lithuania: Progress and Problems	67
10. Dapkus R., Dapkute K. Regional development by empowering of the interactive tourism	76
11. Gelashvili M. Knowledge economics and the characteristics of innovative human capital development in Georgia	79
12. Ilnytsky D.O., Zinchenko S.G. Security challenges and development of seaports: educational context	86
13. Kulish G.P. Economic security of Ukraine in conditions of globalization: current situation and external threats	95
14. Lasyte G. Expression of rational expectations in public governance ..	102
15. Miceikiene A., Butvilaite A. Model for assessment of the effect of environmental taxes on environmental protection in selected countries ...	110
16. Mitkov M.S. Trends in the development of the insurance market in Bulgaria, Lithuania and Ukraine in the context of global instability (2008-2016)	120
17. Monastyrskyi G. Municipal reform as a means to provide national identity under conditions of globalization	127
18. Pileliene L. Peculiarities of city branding	134
19. Radionova I.F. The stabilization of the national economy in terms of macroeconomic models with implemented rules	137
20. Shvidanenko O.A., Busarieva T.G. Imperatives of the formation of the information economy	145
21. Stašys R., Žegunis K. The incentives for the rational use of the healthcare services in Lithuania	151
22. Tsivtsivadze N. New public management (npm) paradigm on public sector reform in caucasus region	157
23. Tsymbal L. Leadership in the process of global intellectualization	164

24. Verba D. The structure of Ukrainian household's consumer spending as a reflection of the national production's interaction with the population needs	171
25. Butenko N.Yu. Competence – Based Approach to Specialist Training and Maintenance of Social and Cultural Identity	183
26. Vasylkivska I.P. Legal Protection of the Minor in Hybrid War Conditions	188
27. Halushka Z.I., Nafus I.I. Economic Education as a Source of Accumulation of Social Capital	195
28. Galperina L.P. Ukraine and China Strategic Partnership in Terms of the Present Global Challenges	201
29. Gernego Yu.O., Dyba O.M. Social Investments as a Form of Realising Priorities of Balanced Human Development	207
30. Horokhovska K.V. Development of Transborder Cooperation in Ukraine	213
31. Guzhva V.M. Innovations in University Management: Electronic Administration	220
32. Demydenko O.I. Migration Processes as an Element of Hybrid Aggression	231
33. Zhytnyk O.M. Interpretation of “Hybrid War” in Western and Ukrainian Scientific Discourses	237
34. Irtysheva I.O. Training Specialists for Shipbuilding Industry: European Experience and National Features	243
35. Kaplina G.A. Developing Electronic Democracy in Luhansk Region Communities: European Experience and National Practice	250
36. Karpova T.S. Social Responsibility as a Mechanism of Economic and Financial Intercommunication between Small Business and Social Sphere	256
37. Kyrylenko V.I., Kyrylenko L.M. Regulation of Investment Processes in the Context of Economic Security	262
38. Kozlovska L.S., Tereshchenko S.I. A Model of Linguistic Education in Terms of National Self-Identity	269
39. Kochuk S.I. Economic Policy of the Transformation Period in Ukraine	276
40. Kudinova A.V. Problems of Global Social Inequality in Interpreting Global Political Economy	282
41. Kulaga I.V., Tkachenko O.V. Ecological Security as Basis for Realising the Conception of Ukraine's Sustainable Development	288
42. Kupchyshyna O.A. Peculiarities of Regulatory Policy in Ukraine's Agrarian Sector in Terms of the Present Global Challenges	300
43. Lavrinenko O.V. Methodology for Analysing a Country's Risk by Ukraine's Example	306
44. Mazur A.G. Mechanisms for Restructuring Agrarian Enterprises under Transition Economic Conditions	312

45. Mazur S.A. Regional Aspects of Cooperation Development in the Agroindustrial Complex	317
46. Mykhailiuk M.A. An Innovative Type of Continuous Production as a Factor of Reaching Economic Balance in Ukraine's Transformation System	322
47. Moldovanov M.I., Kyrylova G.Yu. A Higher Educational Establishment as a Latest Innovative Model	328
48. Moskaliuk N.P. Management Mechanisms and Development Trends in Ukraine's Foreign Trade Activity in Conditions of European Integration	336
49. Musiyets T.V. Official Reserve Assets and Their Modern Structure ..	345
50. Prykhodchenko T.A. Institutional Provisions for Realising the State Regional Policy in Ukraine	352
51. Sagaidak M.P., Tepliuk M.A. Intellectual Determinants of Adaptation of National Enterprises to the Fourth Industrial Revolution ..	358
52. Samiylenko A.P., Lomova Ya.O. Developing a Socially Effective Mechanism of Management in Conditions of Strengthening the Socially Oriented Economy	366
53. Skrypnyk A.V., Sabishchenko O.V. Modelling the Risk Map of a Business Project in Wind Energetics	373
54. Smyrnov Ye.V. Developing the Mentality and Image of a Ukrainian Entrepreneur: Ukraine-Poland-comparative aspect	381
55. Soboliev V.O., Sobolieva M.V. Trends in the Development of Advertising under Global Conditions	387
56. Tatarenko G.V. Reforming State Management in Ukraine as a Way to Effective Administration	393
57. Tyshchenko O.P. Dominants of Anticrisis Management of Ukraine's National Economic Development in the Context of the Present Global Challenges	399
58. Tkalenko S.I. External Effects of the Global Economic Development of Ukraine in Conditions of Ensuring Economic Security .	406
59. Fedoseieva G.S. Ukraine's Foreign Economic Policy on the World Market of Agricultural Products	412
60. Fursina N.A. Determinants of Competitive Development of National Defence Industrial Complexes	418
61. Tsygankova T.M. Corporative Systems of Marketing Information in Ensuring International Business Security	424
62. Cheberyako O.V., Kolesnyk V.F. Ontology of Hybrid Wars under Globalisation Conditions	430
63. Chernytska T.V. The Country's Innovative Security in Conditions of Global Challenges	439
64. Shvydanenko G.O., Bortnik Ye.A. The US National Security Strategy in Conditions of the Changing Global Security Environment	446
65. Shevchenko M.M. Developing the Abstract and Logical Model of a	

Military and Political Conflict with Regard for the Current Trends of Interstate Conflicts	455
66. Shershniova Z.Ye. A Complex strategy for Social Development of an Organisation in the Conditions of Ukraine`s Economic Crisis	461
67. Yuzhanina N.P., Frolova T.O., Lutsyshyn Z.O. Evolution of Off-Shore Business	468
68. Yurkevych O.M. Economic and Investment Security of Ukraine in Terms of Global Challenges	478
69. Yatsenko O.M. Influence of Foreign Grade Intellectualisation Factors on Increasing the Countries Foreign Grade Gurnover	486
70. Yatsenko O.M., Bondarenko A.V. Brexit as a Grade and Economic Challenge for the EU	492
71. Ramanauskas J., Stašys R., Zinovchuk V., Contò F. New Solutions for Developing Cooperative Activity	499
72. Arsentyeva Ye.S., Zolotar S.A. Exercising Young People`s Constitutional Rights to Participate instate Administration in Ukraine Under Conbitions of Decentralisation: Theoretical and Practical Experience	503
73. Bezgin K.S., Kulga A.A. Creating Innovative Value	509
74. Zamikula A.O. Geopolitical Positioning and Identification of Ukraine and the Turkish Republic under the Current Conditions of Civilisation Conflict: Comparative Analysis	521
75. Kotova L.V., Liamzenko V.V. Electronic Management as a Key Aspect of State Administration Decentralisation	528
76. Pilipavichius V.Yu. Innovations and Entrepreneurship in the Context of Sustainable Development	535
77. Rudukha N.Ye. Bank Sektor regulation in the European Union	541
78. Skupinskiy O.V. Constitutional Economy: Subjective and Objective Aspects of Definition	549

3MICT

1. Banevičius Š. Klaipėdos regiono kaimo turizmo plėtros kryptys	11
2. Bortnikas A. Ugdomojo vadovavimo taikymo principų svarba šiuolaikinėje paslaugų organizacijoje	19
3. Čepuraitė D., Štaras K. Iššūkiai Lietuvos sveikatos sistemos valdyme	26
4. Gasiūnaitė-Binkienė M. Aukštojo mokslo studijų kokybės užtikrinimas pokyčių kontekste	31
5. Gricius S. Projekto vadovo kaip lyderio elgsena komunikacijos, multikulturiškumo, komandos formavimosi aspektais	40
6. Katunian A. Zmogiškųjų išteklių vystymas turizmo sektoriuje: tarpinstitucinis bendradarbiavimas	45
7. Nefas S. Vietos bendruomenių sąjūdis Lietuvoje: pasiekimai ir problemos	51

8. Stasiukynas A., Visockaitė A. Bendruomeninės paslaugos kaip socialinio saugumo užtikrinimo prielaidos	61
9. Valiulė V., Selenytė-Juostė L. Saugos tarnybų vadovų asmeninės ir dalykinės savybės	67
10. Dapkus R., Dapkute K. Regional development by empowering of the interactive tourism	76
11. Gelashvili M. Knowledge economics and the characteristics of innovative human capital development in Georgia	79
12. Ilnytskyi D.O., Zinchenko S.G. Security challenges and development of seaports: educational context	86
13. Kulish G.P. Economic security of Ukraine in conditions of globalization: current situation and external threats	95
14. Lasytė G. Expression of rational expectations in public governance .	102
15. Miceikiene A., Butvilaite A. Model for assessment of the effect of environmental taxes on environmental protection in selected countries ...	110
16. Mitkov M.S. Trends in the development of the insurance market in Bulgaria, Lithuania and Ukraine in the context of global instability (2008-2016)	120
17. Monastyrskyi G. Municipal reform as a means to provide national identity under conditions of globalization	127
18. Pilelienė L. Peculiarities of city branding	134
19. Radionova I.F. The stabilization of the national economy in terms of macroeconomic models with implemented rules	137
20. Shvidanenko O.A., Busarieva T.G. Imperatives of the formation of the information economy	145
21. Stašys R., Žegunis K. The incentives for the rational use of the healthcare services in Lithuania	151
22. Tsivtsivadze N. New public management (npm) paradigm on public sector reform in caucasus region	157
23. Tsymbol L. Leadership in the process of global intellectualization ...	164
24. Verba D. The structure of Ukrainian household's consumer spending as a reflection of the national production's interaction with the population needs	171
25. Бутенко Н.Ю. Компетентнісний підхід до підготовки фахівців та збереження соціально-культурної ідентичності	183
26. Васильківська І.П. Кримінально-правовий захист неповнолітніх в умовах гібридної війни	188
27. Галушка З.І., Нафус І.І. Економічна освіта як джерело нагромадження соціального капіталу	195
28. Гальперіна Л.П., Стратегічне партнерство між Україною та КНР у світлі сучасних глобальних викликів	201
29. Гернего Ю.О., Дибя О.М. Соціальні інвестиції як форма реалізації пріоритетів збалансованого людського розвитку	207

30. Гороховська К.В. Розвиток транскордонного співробітництва в Україні	213
31. Гужва В.М. Інновації в управлінні університетами: електронне урядування	220
32. Демиденко О.І. Міграційні процеси як елемент гібридної агресії	231
33. Житник О.М. Осмислення поняття «гібридна війна» у західному та українському наукових дискурсах	237
34. Іртищева І.О. Підготовка фахівців для суднобудівної галузі: європейський досвід та національні реалії	243
35. Капліна Г.А. Формування електронної демократії в громадах Луганської області : європейський досвід та вітчизняна практика ...	250
36. Карпова Т.С. Соціальна відповідальність як механізм економічного і фінансового взаємозв'язку малого бізнесу та соціальної сфери	256
37. Кириленко В.І., Кириленко Л.М. Регулювання інвестиційних процесів у контексті економічної безпеки	262
38. Козловська Л.С., Терещенко С.І. Модель мовної освіти у вимірі національної само ідентичності	269
39. Кочук С.І. Економічна політика трансформаційного періоду в Україні	276
40. Кудінова А.В. Проблеми глобальної соціальної нерівності у трактуванні глобальної політичної економії	282
41. Кулага І.В., Ткаченко О.В. Екологічна безпека як основа реалізації концепції сталого розвитку України	288
42. Купчишина О.А. Особливості регуляторної політики в аграрному секторі України у світлі сучасних глобальних викликів ..	300
43. Лавріненко О.В. Методологія аналізу ризику країни на прикладі України	306
44. Мазур А.Г. Механізми реструктуризації аграрних підприємств в умовах транзитивної економіки	312
45. Мазур С.А. Регіональні аспекти розвитку кооперації в системі АПК	317
46. Михайлюк М.А. Інноваційний тип відтворення як фактор досягнення економічної рівноваги трансформаційної системи України	322
47. Молдованов М.І., Кириллова Г.Ю. Конкурентоспроможний вищий навчальний заклад – нова інноваційна модель	328
48. Москалюк Н.П. Механізми управління та тенденції розвитку зовнішньоторговельної діяльності України в умовах європейської інтеграції	336
49. Мусієць Т.В. Офіційні резервні активи та їх сучасна структура..	345
50. Приходченко Т.А. Інституційне забезпечення реалізації державної регіональної політики в Україні	352

51. Сагайдак М.П., Теплюк М.А. Інтелектуальні детермінанти адаптації вітчизняних підприємств до умов четвертої промислової революції	358
52. Самійленко А.П., Ломова Я.О. Формування соціально-ефективного механізму господарювання в умовах посилення соціальної спрямованості економіки	366
53. Скрипник А.В., Сабіщенко О.В. Моделювання карти ризиків бізнес-проекту у вітроенергетиці	373
54. Смирнов Є.В. Формування ментальності та образу українського підприємця: Україна-Польща – порівняльний аспект... ..	381
55. Соболев В.О., Соболева М.В. Напрями розвитку реклами в глобальних умовах	387
56. Татаренко Г.В. Реформа державного управління в Україні – шлях до ефективного адміністрування	393
57. Тищенко О.П. Домінанти антикризового управління розвитком національної економіки України в контексті сучасних глобальних викликів	399
58. Ткаленко С.І. Зовнішні ефекти глобального економічного розвитку України в умовах забезпечення економічної безпеки	406
59. Федосєєва Г.С. Зовнішньоекономічна політика України на світовому ринку сільськогосподарської продукції	412
60. Фурсіна Н.А. Детермінанти конкурентного розвитку національних оборонно-промислових комплексів	418
61. Циганкова Т.М. Корпоративні системи маркетингової інформації у забезпеченні безпеки міжнародного бізнесу	424
62. Чеберяко О.В., Колесник В.Ф. Онтологія гібридних війн в умовах глобалізації	430
63. Черницька Т.В. Інноваційна безпека країни в умовах глобальних викликів	439
64. Швиданенко Г.О., Бортнік Є.А. Стратегія національної безпеки США в умовах змін глобального безпекового середовища... ..	446
65. Шевченко М.М. Конструювання абстрактно-логічної моделі воєнно-політичного конфлікту з урахуванням сучасних тенденцій міждержавного протиборства	455
66. Шершньова З.Є. Комплексна стратегія соціального розвитку організації в умовах кризового стану економіки України	461
67. Южаніна Н.П., Фролова Т.О., Луцишин З.О. Еволюція офшорного бізнесу	468
68. Юркевич О.М. Економічна та інвестиційної безпека в Україні в контексті глобальних викликів	478
69. Яценко О.М. Вплив факторів інтелектуалізації міжнародної торгівлі на зростання зовнішньоторговельного обороту країн	486
70. Яценко О.М., Бондаренко А.В. Brexit як торговельно-економічний виклик для ЄС	492

71. Ramanauskas J., Stašys R., Zinovchuk V., Contò F. Новые решения для развития деятельности кооперативов	499
72. Арсентьева Е.С., Золотарь С.А. Реализация конституционных прав молодежи на участие в управлении государством в Украине в условиях децентрализации: теоретический и практический опыт	503
73. Безгин К.С., Кульга А.А. Процесс создания инновационной ценности	509
74. Замикула А.О. Геополитическое позиционирование и идентификация Украины и Турецкой республики в условиях актуального цивилизационного противостояния: сравнительный анализ	521
75. Котова Л.В., Лямзенко В.В. Электронное управление как ключевой аспект децентрализации государственного управления ...	528
76. Пилипавичюс В.Ю. Инновации и предпринимательство в контексте устойчивого развития	535
77. Рудуха Н.Е. Регулирование банковского сектора в европейском союзе	541
78. Скупинский О.В. Конституционная экономика: субъективный и объективный аспекты определения	549

Banevičius Š.,
Doktorantūros studentas
Viešojo Valdymo Fakultete,
Mykolo Romerio Universite,
Vilnius, Lietuva

KLAIPĖDOS REGIONO KAIMO TURIZMO PLĖTROS KRYPTYS

Anotacija. Straipsnyje nagrinėjama kaimo turizmo situacija Klaipėdos regione, plėtros galimybės, kryptys ir sinergija su kitais turizmo segmentais, tokiais kaip sveikatos turizmas. Analizuojamas sinerginis procesas tinklaveika ir viena iš pagrindinių formų klasterio perspektyva. Taip pat siūlomos regiono plėtros kryptys, tai: sveikatingumo paslaugų veiklos kaimiškose teritorijose plėtra: regiono kulinarinio paveldo sertifikavimas; kultūrinio paveldo, gyvensenos bruožų, tradicijų, amatų, papročių propagavimas; liaudies medicinos ir sveikatinimo paslaugos (gydymas vaistiniais augalais, bičių produktais ar tradicinėmis vandens procedūromis); jūrinio turizmo vystymas ir regioninės politikos formavimas.

Raktiniai žodžiai: kaimo turizmas; sveikatos turizmas; klasterizacija; tinklaveika.

Summary. Article Development directions of country tourism in Klaipėda region analyzes the situation of rural tourism homesteads in Klaipėda region, development opportunities, directions and synergies along with other tourism segments such as health tourism. The synergistic process of networking and one of the main forms of the cluster perspective are analyzed. The following are also proposed directions for the development of the region: the development of health services in rural areas: certification of the region's culinary heritage; promotion of cultural heritage, lifestyle features, traditions, crafts, customs; folk medicine and health services (treating using medicinal plants, bee products or traditional water treatments); the development of maritime tourism and the formation of regional politics.

Key words: rural tourism; health tourism; clustering; networking.

Problemos pristatymas. Lietuvoje, kaip ir kitose naujai įstojusiose į ES šalyse, natūraliai kyla nemažai problemų, susijusių su ilgalaikių inovacinių prioritetų identifikavimu, turizmo planavimu, finansavimu, turizmo infrastruktūros inovacinės plėtros prioritetų nustatymu bei su dideliu turizmo sezoniškumo poveikiu, kuris lemia netolygų turistų srautų pasiskirstymą. Kaimo turizmui būdingas kompleksiskumas, nes turizmo sektorius tiesiogiai ir netiesiogiai yra susijęs su daugeliu sričių (apgyvendinimo, maitinimo, transporto, ryšių, draudimo, sveikatingumo ir kt.), kurių veikla susijusi su turizmu, bet ir su vietinių gyventojų poreikių tenkinimu. Dėl to kaimo turizmo valdymas yra **sudėtingas** procesas, kuriam valdyti būtinas visų dalyvaujančių institucijų veiksmų derinimas, optimalus vykdomų funkcijų pasidalijimas arba suderinamumas. Lietuvoje iki šiol nėra aiškių valdymo ribų tarp atskirtų institucijų veiklos sričių, neretas atliekamų funkcijų persidengimas.

Neišplėtotą turizmo politiką. Turizmo inovacijų sistemos plėtra turi būti įtraukta į regioninę, nacionalinę ir tarptautinę politiką, siekiant palengvinti turizmo plėtrą. Valstybių sienų kirtimo sąlygų **supaprastinimas** ir pasienių kooperacija yra politikos elementai, skatinantys kaimo turizmo verslą (Hjalager ir kt., 2008).

Dauguma kaimo turizmo sodybų susiduria su finansinių išteklių stoka, todėl vienas didžiausių iššūkių turizmo versle yra rasti investicijų **inovatyviai plėtrai** (Hjalager ir kt., 2008).

Lietuvos inovacijų plėtros 2014-2020 programoje išskiriamos šios probleminės sritys: sisteminio požiūrio į inovacijas stoka, nepakankama žmogiškųjų išteklių ir materialinės bazės kokybė, kūrybingumo ir verslumo stoka privačiame ir viešajame sektoriuose, verslo ir mokslo bendradarbiavimo tradicijų trūkumas, sudėtinga ekonominė situacija. Turizmo sektoriuje dominuoja smulkios ir vidutinės įmonės, todėl pačios vienos jos nesugeba generuoti inovacijų turizmo sektoriuje. Lietuvos turizmo sektoriaus prielaidos skatinti inovatyvumą – susijungimas į turizmo klasterius ir elektroninio turizmo plėtojimas.

Todėl analizuojant kaimo turizmo vystymąsi regione, atsiranda problema, kuriomis kryptimis kaimo turizmas turi vystytis, kad užtikrintų tolygų turistų skaičiaus augimą ir regiono patrauklumą.

Naujausių tyrimų ir publikacijų analizė. Mokslinėje literatūroje turizmo valdymo, plėtros ir politikos formavimo klausimai išsamiau pradėti nagrinėti XX a. antrojoje pusėje. Turizmo planavimo, vadybos ir vyriausybės vaidmens turizmo valdyme klausimus daugiausia yra nagrinėję šie užsienio šalių autoriai: Getz (1987), Gartner (1996), Elliott (1997), Hall (2000), Jeffries (2001) Lizhong (2014) ir kt. Lietuvos autoriai taip pat yra atlikę mokslinius tyrimus turizmo valdymo, plėtros, strateginio planavimo ir medicininio turizmo srityse: Ligeikienė (2003); Žilinskas (2007; 2009); Markauskienė ir Gižienė, (2012); Baležentis (2012); Žuromskaitė, Gražulis ir kt.(2016). Kaimiškųjų regionų ir kaimo vietovių plėtra darnaus vystymosi kontekste akademinėje bendrijoje analizuota tiek užsienio (Ciani, 1998; Brandbury, Clair, 1999; Brandbury, 2000; Ott, 2003; Gercheva, 2005; Hasna, 2007; Skydan, 2008; Philip, Berke, Marija, 2010 ir kt.), tiek Lietuvos (Mačys, 2006; Bivainis, Tamošiūnas, 2007; Astromskienė, A., Kleinienė, D., Tiškienė, G. 2007; Juknys, 2007; Čiegis, Ramanauskienė, Martinkus, 2009; Baležentis A., Baležentis T., 2010); Ramanauskas (2011); mokslininkų darbuose. *Kiti Lietuvos mokslininkai* (Čaplikas, Michailovaitė, 2003; Ziminienė, 2008; Vitunskienė, 2009; Žukovskis, 2009; Aleksandravičius, 2010; Vazonis, Čiūtaitė, 2010; Damulienė, 2012; Stanislovaitytė I., Bulotienė D., 2015) kaimo vietovių vystymą analizavo ir vertino pagal ES ir Lietuvos strateginio planavimo dokumentus, politikos priemonių poveikį užimtumui.

Mokslinio darbo tikslas. Išanalizuoti kaimo turizmo sodybų plėtros galimybes Klaipėdos regione.

Pagrindinė mokslinio tyrimo medžiaga. Turizmas pirmiausia suprantamas kaip verslas, kurio plėtra gali ir teigiamai, ir neigiamai paveikti šalies, regiono ar turizmo vietovės ekonomiką, gamtinę, socialinę aplinką, bendruomenės kultūrą. Didžiausią įtaką turizmo plėtrai daro viešasis valdymas, atliekamas įgyvendinant viešąjį interesą, skatinant turizmo infrastruktūros plėtrą, formuojant išteklių naudojimo politiką. Turizmui būdingas

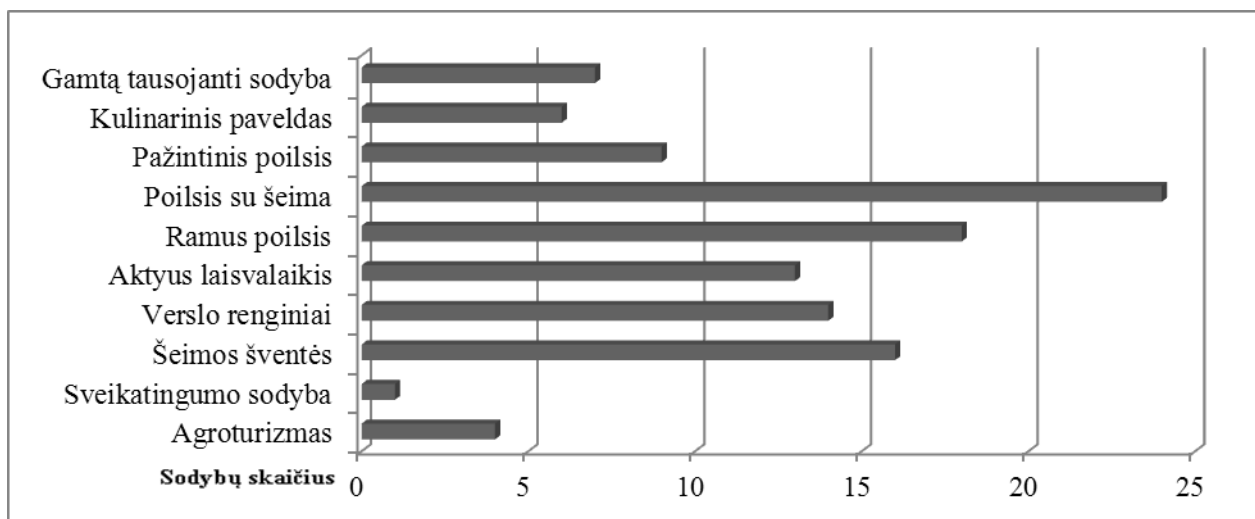
kompleksiškumas, nes turizmo sektorius tiesiogiai ir netiesiogiai yra susijęs su įvairiomis verslo sritimis (apgyvendinimu, maitinimo, transporto, ryšių, draudimo ir kt.), kurios būtinos ne tik turistų, bet ir vietos gyventojų poreikiams tenkinti [13].

Kaip pažymi A. R. Ligeikienė (2003), norint nagrinėti plėtros procesą, pirmiausia tikslinga pateikti plėtros definiciją. Terminas *plėtra* byloja pažangą, modernizavimą, technologijų ir technikos tobulėjimą bei šių procesų nulemtus pokyčius. Turizmo plėtra, kaip procesas, arba fizinė plėtra, suvokiama kaip fiziniai pokyčiai, nulemti didėjančio turistų domėjimosi vietove bei šio susidomėjimo rezultatyvumo raiškos – augančių atvykstančiųjų srautų [10]. Tikslią turizmo plėtros definiciją pateikti sudėtinga, todėl dažniausiai nagrinėjamas su turizmo veikla susietas plėtros procesas. Kaip teigia A. R. Ligeikienė (2003), V. J. Žilinskas, A. Skrodienė (2008), turizmo plėtra gali būti traktuojama kaip turistų ir vietovės visuomenės gyvenimo kokybės lygio gerėjimo prielaida sustiprina inovaciniai pokyčiai vykstantys turizmo srityje.

Pagrindiniai veiksniai, darantys įtaką turizmo plėtrai: šalies ekonominė padėtis; politinė situacija; saugumas ir pasirengimas nepaprastosioms situacijoms bei krizėms; šalies geografinė padėtis; turizmo išteklių gausa; susisiekimo patogumas; šalies įvaizdis pasaulyje; rinkos būklė; klimatas; socialinės normos; mokslo ir technikos pažanga; didėjanti gyvenimo trukmė; gyvenimo būdo pokyčiai, ilgėjantis laisvalaikis ir pan. Sezoniskumas – vienas iš veiksnių, darančių itin didelę įtaką turizmo plėtrai. Jo poveikio mažinimas yra vienas iš aktualiausių turizmo plėtros strategijų tikslų. Mokslinėje literatūroje sezoniskumas dažnai interpretuojamas kaip turizmo paklausą neigiamai veikiantis reiškinys. Pagrindinės problemos, stabdančios turizmo plėtrą: turizmas iš esmės nėra laikomas svarbiu augančiu sektoriumi; nesaugios turizmo sektoriaus darbuotojų darbo sąlygos; struktūrinis nedarbas turizmo įmonėse; nepakankamos MVI galimybės gauti tinkamą finansavimą, kuris leistų prisitaikyti prie nuolatinių sektoriaus pokyčių ir raidos, taip pat inovacijos [1; 13].

Apibendrinant galima teigti, kad turizmo plėtrai būtina sudaryti kuo palankesnes sąlygas, nes šios ūkio srities augimas skatina kurti naujas darbo vietas ir pagyvina šalies ekonomiką, be to, padeda vystyti kaimo vietovėms, pasienio ruožams bei nuošalesniems regionams.

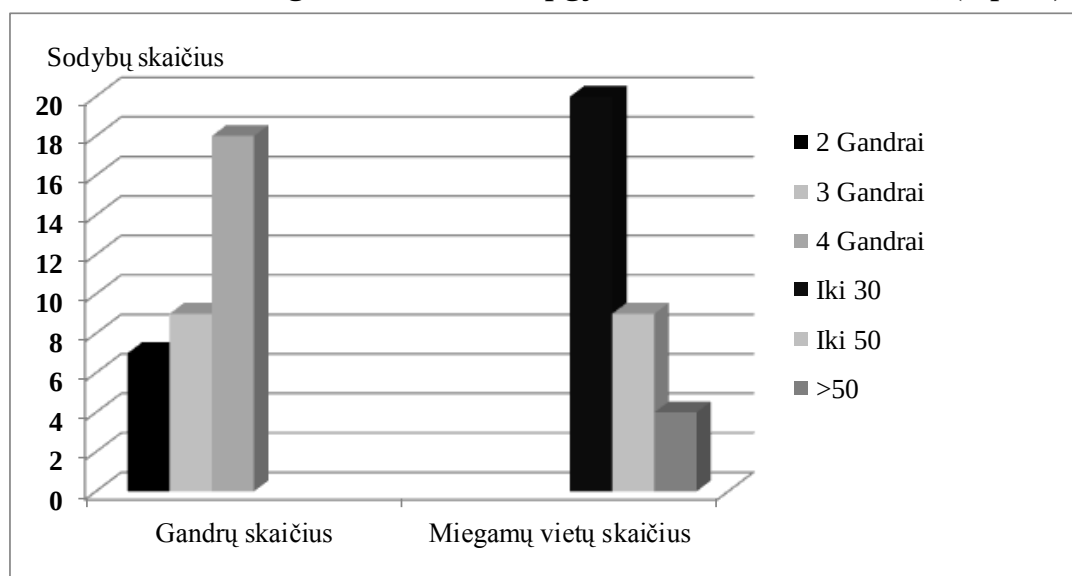
Analizuojant Klaipėdos regiono kaimo turizmo sodybų (toliau KTS) situaciją (buvo nagrinėtos 34 KTS esančios Klaipėdos regione ir priklausančios Lietuvos kaimo turizmo asociacijai, 2017), pastebima, jog yra puiki terpė vystyti šį segmentą, pritraukiant kitas turizmo rūšis, tokias, kaip sveikatos turizmą (1 pav.).



1 pav. Kaimo turizmo sodybų teikiamos paslaugos

Analizuojant 1 pav. duomenis, akivaizdu, jog esamos KTS orientuojasi į tas paslaugas, kurios į nukreiptos: poilsiui su šeima; ramus poilsis; šeimos šventės; verslo renginiai, tačiau taip pat matome, kad atsiranda naujų paslaugos rūšių, tokių, kaip sveikatingumas, agroturizmas, kulinarinis paveldas.

Kaimo turizmo sodybose yra tinkamos sąlygos plėtoti sinerginį procesą su sveikatos turizmo segmentu, turistams besirūpinantiems savo sveikata ir norintiems pasinaudoti natūraliomis sveikatingumo priemonėmis. Yra siūloma gydytojo natūralisto konsultacija, sveikatingumo ir grožio puoselėjimo paslaugų kompleksas; pirtys-gydyklos. Visos sveikatingumui skirtos priemonės yra ekologiškos, išgautos iš kaimo turizmo sodybose esančio ūkio turintys sertifikavimo ženklus. Siūlomos šios sveikatingumo paslaugos: vaistažolių vonios, arbatos; perlų vonios su biopriedais; spalvų terapija; aromaterapija; sveikos mitybos ir vaistažolių rinkimo stovyklos 4-5 asmenims bei vaistažolių turizmas. Taip pat didžioji dalis KTS Klaipėdos regione turi 4 Gandrų įvertinimo statusą, bei gali vienu metu apgyvendinti iki 30 žmonių (2 pav.).



2 pav. Kaimo turizmo sodybų gandrų ir miegamų vietų skaičius

Sinerginis procesas su kitomis turizmo rūšimis galėtų būti įgyvendintas kuriant bendrą turizmo tinklą (tinklaveiką) Klaipėdos regione. Viena iš labiausiai paplitusių tinklaveikos formų yra klasteris, todėl tikslinga toliau aptarti šį reiškinį ir pritaikomumą Klaipėdos regione.

Klasteriais grįsta plėtros teorija. Klasterio koncepciją išpopuliarino amerikiečių ekonomistas M. Porter [6], teigęs, kad regiono konkurencingumas remiasi pramonės konkurencingumu, kuris įgyjamas tik tada, kai įvairios ūkio šakos glaudžiai bendradarbiauja tarpusavyje. Šalyje paprastai būna keli ar keliolika klasterių, kurie yra tos šalies konkurencingumo šaltinis ir atspindi jos ūkio išsivystymo lygį. Klasteris suprantamas, kaip geografiniai tarpusavyje susijusių tam tikros srities įmonių ir asocijuotų institucijų susitelkimai, kuriuos jungia informacijos tinklai bei vertės (sąnaudų) grandinės elementai. Pagrindinis akcentas – geografinė koncentracija ir ryšys per vertės (sąnaudų) grandinę. Vertės (sąnaudų) grandinės prasmė pasireiškia tuo, kad kiekvienoje iš savo veiklos sričių įmonė gali tikėtis įgyti esminį konkurencinį pranašumą. Klasterį sudarančios įmonės stengiasi koncentruoti savo veiklą tose veiklos srityse, kur jos gali išplėtoti pagrindines kompetencijas, o visa kita perleidžia specializuotoms įmonėms. Tai suteikia galimybę kiekvienai iš jų gauti maksimalią ekonominę naudą, susieja jų vertės kūrimo grandines, tarpusavio konkurenciją paverčia bendradarbiavimu. Jei tam tikrais ryšiais susietų įmonių vertės grandinės nėra integruotos, tai tokį darinį netikslinga vadinti klasteriu [2; 11].

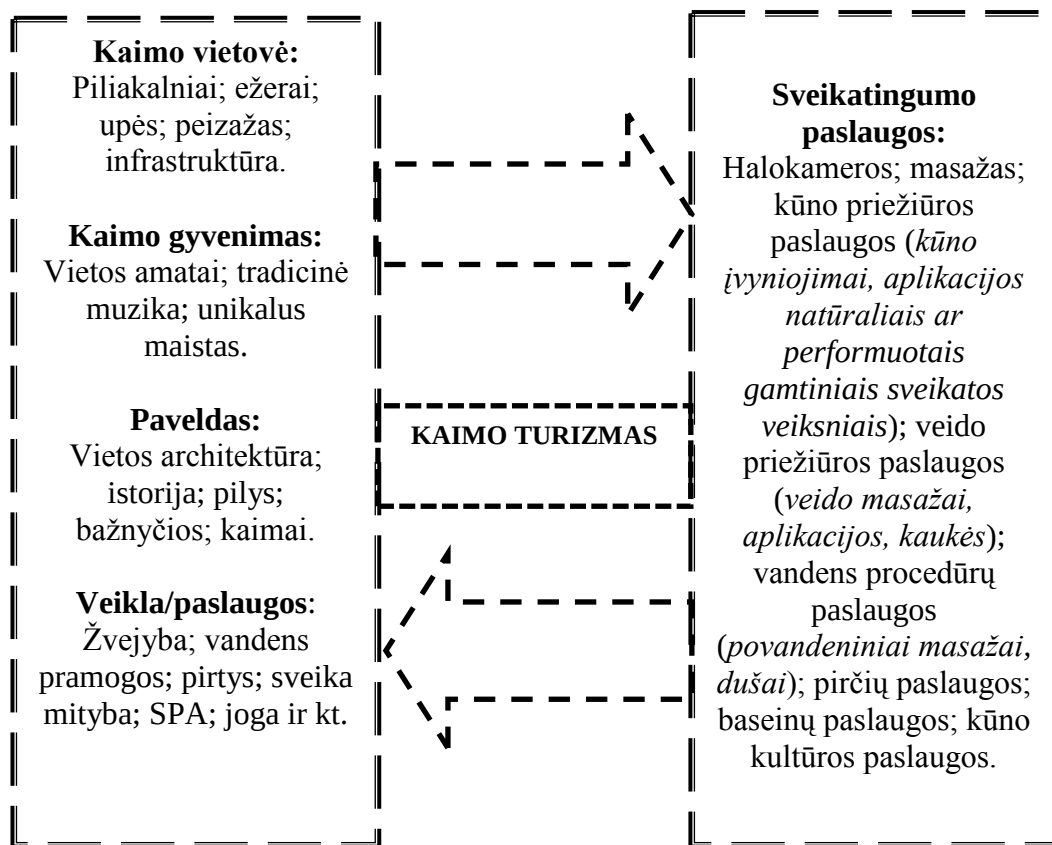
Egzistuoja du pagrindiniai klasterių tipai: a) vertikaliai integruotą klasterį sudaro pramonės šakos, susijusios pirkėjo ir pardavėjo ryšiais; b) horizontaliai integruotas klasteris apima pramonės šakas, kurios dalijasi galutinių produktų rinka, naudoja analogiškas technologijas, gamtinius ar žmogiškuosius išteklius [5].

M. Porter [6] akcentuoja tokią klasterių teikiamą naudą: kuriamos darbo vietos; efektyviai naudojami riboti ištekliai, tai yra viena priemonių išlyginant ekonomikos augimą visame regione; skatinamas regiono įmonių konkurencingumas.

Kaip teigia Skaržauskienė, Gudelytė ir Lačinskienė [8], tyrusios klasterių veiklą Lietuvoje, siekiant užtikrinti aukštą kurio nors sektoriaus konkurencingumo lygį svarbus subalansuotas įmonių ar jų grupių tarpusavio bendradarbiavimas, kuris klasterio nariams suteikia galimybę mažinti sąnaudas įgyjant naujas žinias bei technologijas, sukuria daugiau mokymosi galimybių, leidžia tolygiau paskirstyti riziką, mokslinių tyrimų ir taikomosios veiklos išlaidas. Sklandus bendradarbiavimas klasteryje taip pat padeda sumažinti naujų produktų ar procesų įvedimo į rinką trukmę (Jucevičius ir kt., 2012), kuri yra viena iš svarbiausių charakteristikų siekiant išorinio finansavimo inovacijų komercializavimui.

Pagrindiniai palankios klasterių kūrimui terpės ir jo konkurencingumo požymiai yra: gerai išvystyta inovacijų infrastruktūra; pažangi švietimo ir mokslinių tyrimų sistema; pakankami rizikos kapitalo resursai; antreprenerystės

dvasia visuomenėje; stipri įmonė (kelios), vaidinančios proceso katalizatoriaus vaidmenį. Visi šie veiksniai Lietuvoje nėra reikiamai išvystyti, nors verslumas yra pakankamas. **Sprendimo raktas** - partnerystės tinklai, klasteriai, kitos bendros veiklos formos, nes tik tokiose veiklos struktūrose generuojamas sinergetinis efektas, kiekviena interesų grupė geriausiai realizuoja savo tikslus, veikia efektyviausiai, sukuriamas santykinis pranašumas (3 pav.).



3 Pav. Kaimo turizmo plėtros sinergijos koncepcija

Kuo daugiau produktyvių įmonių bei organizacijų sudaro klasterinį darinį, kuo kiekviena jų yra efektyvesnė, tuo produktyvesnė yra ir visa grupė bei makro sistema – šaka, regionas, valstybė. Partneriniu režimu veikiančių grupių (klasterio) viduje susiformuoja intensyvūs žinių mainų srautai, kurie dėl vidinės ir išorinės konkurencijos yra intensyviai eksploatuojami, jie stimuliuoja inovacinę veiklą ir spartų tokios grupės konkurencinį pranašumą bei ekonominį augimą.

Klasterizacija turizmo sektoriuje skatina inovacijų atsiradimą ir investicijų poreikį. Tarptautinio bendradarbiavimo poveikis ir ES šalių bendradarbiavimo programiniai tikslai yra aktualūs kuriant bendras turizmo programas ir maršrutus. Savarankiškai plėtojami klasteriai turizmo sektoriuje suteikia vilties, kad įmonių ir turizmo operatorių ekonominė bendrystė gal būti sėkminga. Lietuvoje nuo 2015 m. veiklą pradėjo nauji turizmo klasteriai, kurių atsiradimą lėmė Lietuvos regioninės politikos priemonių finansavimas. Svarbu suprasti, kokių naujų galimybių turi Lietuvos turizmo klasteriai tinklaveikos ir vertės eksporto kontekste. Nors mokslinėje literatūroje plačiai nagrinėjamos

problemos, susijusios su turizmo klasterių valdymu, tačiau jų vaidmuo, kuriant naujas partnerystės formas, lieka neaiškus ir menkai nagrinėtas. Dabartinės Lietuvos turizmo klasterių plėtros problemos siejamos su ribota jų veikla, bendrų projektų vykdymo stoka ir menka tarptautine tinklaveika. Be to, Lietuvos turizmo klasterių veikla yra lokali, menkai prisideda prie turizmo produktų kūrimo, platinimo ir rinkodaros tarptautinėse rinkose [7].

Kuriant turizmo tinklaveikos darinius Klaipėdos regione ir orientuojantis į regiono inovacinę plėtrą, nustatyta, jog turėtų būti plėtojamos šios kryptys: didžiausią dėmesį skirti sveikatingumo, kruizinio, aktyvaus ir verslo turizmo (MICE) sektorių plėtrai. Taip pat turėtų būti identifikuotos turizmo sektoriaus problemos ir priežastys pokyčiams, vienos iš jų tai: nedidelė turizmo sektoriaus sukuriamą pridėtinę vertę, sektoriaus sezoniskumo klausimai; dideli vietos turistų srautai, negeneruojantys didelių pajamų; regione vyraujantis poilsinis pajūrio turizmas, neišnaudojama Klaipėdos uosto turizmo potencialas; turizmo sektoriaus specializacijos kryptių nebuvimas neleidžia išnaudoti viso regiono turizmo infrastruktūros ir išteklių potencialo. Suformuoti veiksmingą turizmo ir rekreacijos administravimą bei teisinę ir ekonominę aplinką, užtikrinančią darnią ir efektyvią regioninę sistemą: Savivaldybių administracijose įsteigti turizmo skyriai; parengtos visų regiono savivaldybių turizmo plėtros programos; taip pat regiono plėtros taryba; regiono turizmo taryba. Regioninės turizmo politikos priemonių įgyvendinimo monitoringas (Sukurta regioninė turizmo komunikacijos platforma); dalyvavimas šalies ir tarptautinių turizmo asociacijų struktūrose ir tinkluose, siekiant dalyvauti tarptautinėje turizmo politikoje ir skleisti žinią apie Klaipėdos regioną; regiono turizmo prekės ženklo ir jo komunikacijos bei rinkodaros sukūrimas (skėtinė struktūra – suderinta su bendra regiono vizija / prekės ženklu ir rinkodara; renovuoti, modernizuoti, įrengti naujas turizmo trasas (vandens, pėsčiųjų, dviračių, slidinėjimo); parengta Klaipėdos regiono pasiekiamumo ir žinomumo didinimo programa: užtikrinti papildomą finansavimą Tarptautinio Palangos oro uosto skrydžių kryptių plėtrai (rinkodarai); inicijuoti Tarptautinio Palangos oro uosto skrydžių geografijos plėtros poreikių sprendimus LT Susisiekimo ministerijoje; naujų tarptautinių keltų linijų pritraukimas į Klaipėdos uostą; saugomų teritorijų (nacionalinio ir regioninių parkų, botaninių-zoologinių draustinių) Klaipėdos regione pritaikymas ekologiniam (pažintiniam) turizmui vystyti; vystyti rekreacinę infrastruktūrą, skirtą žiemos aktyviam poilsiui. Vystyti pažintinius gamtinius maršrutus dviračiais, pėsčiomis ir bemotorėmis vandens transporto priemonėmis po regiono archeologinius, geomorfologinius, gamtinius objektus bei saugomas teritorijas. Atlikti mineralinio ir terminio gelmių vandens, gydomojo purvo (sapropelio), talasoterapijos (jonizuoto oro) gydomojo poveikio, Kneipp terapijos panaudojimo galimybių analizę; įrengti atviro ir uždaro tipo baseinus, panaudojant geoterminį arba jūros vandenį; įsteigti sveikatos reabilitacijos mokslinį centrą; sveikatingumo paslaugų veiklos kaimiškose teritorijose plėtra: Regiono kulinarinio paveldo sertifikavimas; Kultūrinio paveldo, gyvensenos bruožų, tradicijų, amatų, papročių

propagavimas; Liaudies medicinos ir sveikatinimo paslaugos (gydymas vaistiniais augalais, bičių produktais ar tradicinėmis vandens procedūromis) [3].

Išvados. Išnagrinėjus, Klaipėdos regiono kaimo turizmo plėtros galimybes ir sinerginius procesus (tinklaveika – klasterizacija), galima teigti, šiam procesui įgyvendinti yra susiformavusi palanki terpė. Lietuvos turizmo plėtros programoje vienas iš prioritetų – **sveikatingumo ir reabilitacijos veikla**. Vertinant, gausius Klaipėdos regiono gydomuosius ir rekreacinius išteklius gali būti patenkinti didžiuliai sveikatingumo paslaugų, bet ir kaimo turizmo plėtros poreikiai. Taip pat reikšmingas yra valstybės vaidmuo plėtojant turizmo inovacijas, atlieka svarbų vaidmenį, įsitraukdama į turistinių vietovių valdymą ir rinkodarą; valstybės parama inovacijoms gali būti skiriama per regioninės ekonomikos vystymo programas, įsitraukiant į viešųjų ir privačių santykių partnerystę, tinklų kūrimą, remiant rinkodaros inovacijas per valstybės ir turistinės vietovės prekės ženklo populiarinimą, sukuriant aplinką, kuri skatintų inovacijų kūrimą ir užtikrintų esamųjų apsaugą intelektinės nuosavybės įstatymais.

Naudotų šaltinių sąrašas

1. Baležentis A.; Žuromskaitė B. Turizmo vadyba. Tarptautinio turizmo administravimo įvadas. Vilnius: MRU, 2012.
2. Gilienė, R. Klasterių politika Lietuvoje. Medicinos įstaigų ir įmonių klasterizacija / Health policy and management, Vol.6, No.1,2014. – P. 39-54.
3. Klaipėdos regiono specializacijų kryptių įgyvendinimo planas, 2018.
4. Ligeikienė, A. R. Turizmo plėtros konceptualizavimas ir samprata / Tiltai, priedas Nr. 13. Transformacijos Rytų ir Centrinėje Europoje. Klaipėda: KU, 2003.- P. 269–274.
5. Mačerinskas, J., Matekonienė, J. Regionų ekonominės plėtros teorijos / Tiltai, Vol. 2, 2003.- P. 55 – 65.
6. Porter, M. E. (1990).The competitive advantage of nations. – New York: Free Press.
7. Rukuižienė, R. Lietuvos turizmo klasterių plėtros perspektyvos / Regional formation and development studies, Vol.23, No.3, 2017. – P. 115-127.
8. Skaržauskienė, A., Gudelytė, L., Lačinskienė, A. Klasterių veikla Lietuvoje: iššūkiai ir galimybių paieška / Social technologies, Vol.1, Nr.4, 2014.- P. 192-204.
9. UNWTO TourismHighlights. 2016 Edition. Prieiga per internetą:<<http://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284418145>>.
10. Valstybinis turizmo departamentas. Aiškinamasis turizmo terminų žodynas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2009. - P. 165.
11. Viederytė, R. Lietuvos jūrinio sektoriaus klasterizacijos prielaidų ekonominis vertinimas. - PhD diss.,2014, KTU.
12. Žilinskas, V. J., Skrodienė, A. Turizmo plėtros valdymas regione / Vadybos mokslas ir studijos – kaimo verslų ir jų infrastruktūros plėtrai. Mokslo darbai, Nr. 13 (2), 2008.- P. 224–232. Kaunas: Akademija.

13. Žuromskaitė B.; Gražulis V.; Jagminas J.; Katunian A.; Kripaitis R.; Arimavičiūtė M.; Vijeikis J.; Svetikienė I., Survila A. Turizmas: plėtra, iššūkiai, perspektyvos. 2016. Vilnius: Standartų spaustuvė.

Bortnikas A.,
Vadybos krypties (03S) doktorantas,
Mykolo Romerio universitetas,
Vilnius, Lietuva

UGDOMOJO VADOVAVIMO TAIKYMO PRINCIPŲ SVARBA ŠIUOLAIKINĖJE PASLAUGŲ ORGANIZACIJOJE

Anotacija. Straipsnyje nagrinėjamas ugdomojo vadovavimo metodo taikymas šiuolaikinėse paslaugų organizacijose. Greitėjant pokyčiams verslo pasaulyje, aktuali tampa žmogiškųjų išteklių ugdymas, kuris suteikia galimybę organizacijoms tapti lankstesnėmis ir konkurencingesnėmis. Dėl to konsultuojamojo ugdymo metodo taikymas organizacijoms tampa vis svarbesnis. Ugdomasis vadovavimas yra paplitęs daugumoje pasaulio valstybių yra gerai žinomas ir vis dažniau taikomas. Lietuvoje šis metodas pamažu įgauna solidų mokslinį pagrindimą, tačiau Lietuvos organizacijoms yra mažai žinomas ir taikomas. Ugdomasis vadovavimas, skatina organizacijoje dirbančių žmonių sąmoningumą, savarankiškumą bei išitraukimą, kartu didina ir jos efektyvumą. Šis metodas naudojamas norint pasiekti numatytų tikslų, geresnių rezultatų, didesnio našumo. Visa tai pasiekti padeda ugdomojo vadovavimo metodikos – GROW metodika ir „Vidinio žaidimo“ metodika. Taikant šiuolaikinei paslaugų organizacijai adaptuotą konsultuojamojo ugdymo metodą, atsirastų daugiau galimybių realizuoti darbuotojų potencialą, lavinti jų mąstymo įgūdžius, didinti atsakomybę už savo tobulėjimą. Šie veiksniai ypatingai gerina darbo našumą bei paslaugų kokybę, o kartu – ir didina šiuolaikinių paslaugų organizacijų efektyvumą.

Pagrindinės sąvokos: ugdomasis vadovavimas, konsultuojamasis ugdymas, ugdomojo vadovavimo metodas, šiuolaikinė paslaugų organizacija, žmogiškųjų išteklių ugdymas.

Summary. The article deals with the application of the method of teaching in modern service organizations. By accelerating the changes in the business world, the development of human resources is becoming more relevant, which makes it possible for organizations to become more flexible and competitive. As a result, the advisory method of education is becoming increasingly important for organizations. Educational leadership is prevalent in most countries of the world and is well-known and increasingly used. In Lithuania, this method gradually acquires solid scientific justification, but there is little known and applied in the Lithuanian institutions. Educational management promotes awareness, autonomy and engagement of people working in the organization, at the same time increasing its efficiency. This method is used to achieve the intended goals, better results, and higher productivity. Applying the counseling education method adapted to the modern organization of services would create more opportunities to realize the employees' potential, develop their thinking skills, increase their responsibility for their own development. Primarily these factors improve labor productivity and service quality, and also increase the efficiency of modern service organizations.

Key words: educational guidance, education is based on counseling, leadership training method, modern service organization, development of human resources.

Mokslinio tyrimo problema. Globalizacija sąlygoja kaitą ir suvokimą apie žmogiškųjų išteklių ugdymą. Globalizacija keičia šiuolaikinio ugdymo

sampratą, nes ugdymas vis labiau įsilieja į rinkos santykius. Ugdantys vadovai – tokie, kurie nori tobulėti patys ir padeda tai daryti kitiems, tiki savo darbuotojų galimybėmis ir gebėjimu augti. Pasitelkdami ugdomojo vadovavimo metodą, tokie vadovai pokyčius paskatina darbo vietoje čia ir dabar. Šie žmonės kelia tobulėjimo klausimus. Taigi spartėjantys pokyčiai pasaulyje lemia didėjančią ugdomojo vadovavimo metodo svarbą, kadangi šis metodas suteikia galimybę organizacijoms tapti lankstesnėmis ir konkurencingesnėmis.

Vadovavimas organizacijai, jos personalui yra veikla, kurią galima stebėti ir vertinti, atsižvelgiant į vadovo pasirinktą vadovavimo stilių. Pažymėtina, kad vadovavimo problemos ir asmeniniai vadovavimo stiliai egzistavo šimtus metų, gyvavo visais istoriniais laikotarpiais. Laikui bėgant, šioms problemoms spręsti atsirasdavo vis naujesnių metodų. Vienas iš metodų, kuris pastaruoju metu įgauna vis didesnę reikšmę pasaulyje, yra *ugdomasis vadovavimas*. Anot T. Misiukonio [9; p. 326] ugdantys vadovai – tokie, kurie nori tobulėti patys ir padeda tai daryti kitiems, tiki savo darbuotojų galimybėmis ir gebėjimu augti. Pasitelkdami ugdomąjį vadovavimą, tokie vadovai pokyčius paskatina darbo vietoje čia ir dabar. Šie žmonės kelia tobulėjimo klausimus ir nesitenkina lengvais atsakymais. Taikant ugdomąjį vadovavimą savo darbe pastebėta, kad darbuotojai, kuriais kasdien rūpinamasi, tampa savarankiškesni ir iniciatyvesni, rečiau kreipiasi pagalbos į vadovus, susidūrę su dilemomis ar neaiškumais geba patys priimti sprendimus.

Mokslinio tyrimo naujumas. Ugdomojo vadovavimo ir jo ypatumų klausimai tyrinėjami tokių lietuvių autorių kaip G. Kliukevičiūtė ir Ž. Malinauskas, R. Rudžinskienė, T. Misiukonis bei kt. Ugdomojo vadovavimo ypatumai analizuojami užsienio mokslininkų M. Downey, D. Gray, A. Burls, M. Kogan, V. Firescu et al. ir kt. darbuose.

Analizuojant mokslinę literatūrą galima daryti prielaidą, kad ugdomojo vadovavimo taikymas ženkliai didina organizacijos efektyvumą. Pasak G. Kliukevičiūtės ir Ž. Malinausko [5; p. 85], konsultuojamasis ugdymas neabejotinai skatina joje dirbančių žmonių sąmoningumą, savarankiškumą bei įsitraukimą į veiklą siekiant bendrų organizacijos tikslų. Profesionalus ugdomojo vadovavimo specialistas padeda surasti tinkamiausias priemones, kurios daro įtaką efektyvesnei organizacijos veiklai. Taigi galima teigti, kad tokio metodo taikymas šiuolaikinėse organizacijose (o jos yra tikrai šiuolaikinės, jei taiko ugdomojo vadovavimo metodą, nes tai yra vienas iš šio laikmečio inovatyvių metodų) turi plačias galimybes, siekiant padidinti organizacijų žmogiškųjų išteklių potencialo panaudojimo efektyvumą. R. Rudžinskienė [11; p. 126] pažymi, kad konsultuojamasi ugdymas taikomas norint pasiekti numatytų tikslų, geresnių rezultatų, didesnio našumo. Taigi norint pasiekti geresnių rezultatų, didesnio našumo ir efektyvumo reikia taikyti ugdomojo vadovavimo metodą, kuris gali būti pateiktas skirtingais būdais.

Tyrimo tikslas. Išanalizuoti ugdomojo vadovavimo principų taikymo metodus šiuolaikinėse paslaugų organizacijose.

Tyrimo aprašymas. Konsultuojamasis ugdymas Lietuvoje yra menkai atskleistas fenomenas. Pagal Ž. Malinauską ir A. Ganusauskaitę [6; p. 69], ugdomojo vadovavimo sąvoka buvo plačiai analizuojama įvairiose srityse, o pirmiausiai pasirodė valdymo literatūroje 1950 m. Pasak šių mokslininkų, konsultuojamąjį ugdymą gana sunku apibrėžti ir įvertinti, todėl mokslinio pažinimo procesas yra problemiškas. Taigi universalios ugdomojo vadovavimo sampratos nėra, jo apibrėžimai skiriasi, todėl R. Rudžinskienė [11; p. 129] išskyrė tris esminius aspektus, kurie egzistuoja beveik visuose ugdomojo vadovavimo apibūdinimuose. Pirmą – tai prielaida, kad visi turi įgimtą gebėjimą augti ir tobulėti. Antra – visi turi gebėjimą sutelkti dėmesį į tam tikrus numatytus tikslus. Trečia – visi turi supratimą, kad santykiai yra lygūs ir pagrįsti bendradarbiavimu. Taigi verta nagrinėti, kaip užsienio ir Lietuvos autoriai pateikia ugdomojo vadovavimo sampratą mokslinėje literatūroje (1 lentelė) (Sudaryta autoriaus remiantis: Kliukevičiūtė, Malinauskas; Nekrasova; Gray; Šimanskienė ir Petrulis; Firescu; Misiukonis).

1 lentelė

Ugdomojo vadovavimo samprata

Autoriai	Samprata
G. Kliukevičiūtė ir Ž. Malinauskas [5]	Tai ugdomojo vadovavimo specialisto ir kliento bendradarbiavimas, kada klientas atranda savyje tai, kas stiprina jo patyrimą bei numato, kaip siekti visaverčio ir teikiančio pasitenkinimą gyvenimo.
A. Nekrasova [10]	Padedą suaktyvinti asmens savivokos ir asmeninių problemų sprendimo gebėjimus.
D. Gray, A. Burls ir M. Kogan [4]	Tai paprastas ir efektyvus metodas, siekiant atskleisti asmens potencialą bei padėti asmeniui susikurti ypatingą gyvenimą.
L. Šimanskienė ir A. Petrulis [13]	Tai vadovavimo stilius nukreiptas į darbuotojo profesinį tobulinimą, kai vadovas pataria ir padeda darbuotojui atrasti sprendimus vykdant paskirtas užduotis.
V. Firescu et al. [3]	Tai metodas, kuris padeda vadovams nustatyti jų kompetenciją ir organizacinius poreikius, siekiant plėtoti įmonės strateginį vadovavimą.
T. Misiukonis [9]	Tai mokymosi ir tobulėjimo būdas, kurio forma – pagal tam tikras taisykles organizuojamas pokalbis, vykstantis tarp koučingo specialisto (vadovo) ir jo kliento (darbuotojo).

Remiantis 1 lentele galima teigti, kad vieni autoriai, ugdomojo vadovavimo sampratoje labiau akcentuoja organizacijos tobulėjimą, kiti – asmens, treči – ir vieną ir kitą. Atlikta mokslinės literatūros analizė parodė, kad asmens tobulėjimas yra stipriai susijęs su organizacijos augimu, kadangi ugdant darbuotojų potencialą bei jo savivokos supratimą, tai daro teigiamą įtaką organizacijos veiklos rezultatams.

Pažymėtina, kad konsultuojamasis ugdymas atskleidžiamas kokybiniais tyrimais. T. Misiukonis [9; p. 250] pažymi, kad „ugdomojo vadovavimo taikymo būdai kiekvienoje organizacijoje skiriasi. Taip yra dėl to, kad šis

metodas taikomas atsižvelgiant į individą, nes kiekvienas asmuo yra skirtingas, taigi universalus metodo nėra. Kaip teigia autorius, konsultuojamasi ugdymas yra nukreiptas į konkretų asmenį ir atitinka tik šiam žmogui būdingus mokymosi ir tobulėjimo poreikius. Pavyzdžiui, vienas mokymų dalyvis norės išmokti geriau suprasti klientų poreikius, kitam gali būti aktualu sustiprinti pasitikėjimą savimi derybų metu“. Taigi, konsultuojamasis ugdymas padeda pasiekti tas sritis, kurių tradiciniai mokymai neapėmia. Pasak mokslininko, norint šį metodą nuolat praktikuoti, reikia gilinti žinias tose srityse, kurių išmanymas padeda suprasti save ir kitus. Tai gali būti psichologija, emocinis intelektas, asmeninis efektyvumas, suaugusiųjų mokymasis bei vystymasis ir kitos disciplinos.

T. Misiukonis pabrėžia, kad pastaruoju metu pasaulyje atliekama vis daugiau tyrimų ir studijų, nagrinėjančių ugdomojo vadovavimo veikimo principus bei jo veiksmingumą [9; p. 200]. Konsultuojamasis ugdymas po truputį įgauna solidų mokslinį pagrindimą, o tai stiprina jo pozicijas tarp jau įtvirtintų mokymo bei pagalbos kitiems teikimo būdų.

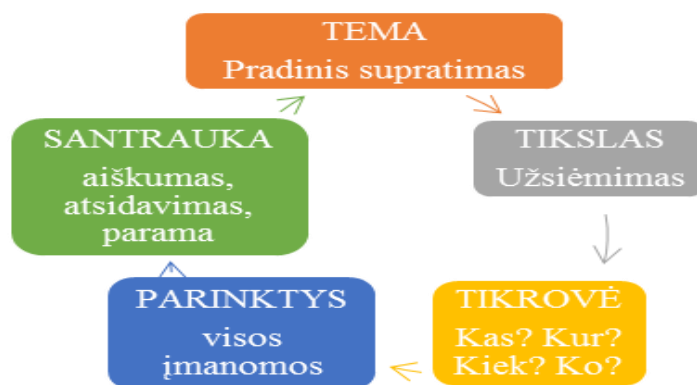
A. Dromantaitės atliktas tyrimas parodė, kad Lietuvoje ugdomojo vadovavimo metodas yra besiplečianti ir pasitikėjimo reikalaujanti sritis. Mūsų šalyje šį metodą taiko daugiau kaip 20 organizacijų, ir jų skaičius nuolat didėja [2]. I. Stakėnaitės atliktame tyrime, vertinant žinomumą ir paplitimą, nustatyta, kad didžioji dalis (60,1 proc.) apklausoje dalyvavusių darbuotojų buvo girdėję apie konsultuojamąjį ugdymą ir net trečdalis (35,5 proc.) nurodė, kad jų darbovietėse buvo taikytas koučingas. Dešimtadalis apklaustųjų (16,2 proc.) koučingo specialisto ieškojo savo iniciatyva, kas rodo pačių darbuotojų domėjimąsi ir poreikį ugdomuoju vadovavimu. Lietuvos organizacijose dažniausiai šis metodas buvo taikytas aukščiausio ir vidurinės grandies lygio vadovams [12]. K. Mejerytės-Narkevičienės atlikto tyrimo rezultatai parodė, kad respondentams labiau priimtini yra tradiciniai mokymo metodai, nei inovatyvūs. Dešimties balų sistemoje ugdomojo vadovavimo metodas pagal paplitimą buvo įvertintas 3,5 balo. Tokį metodo nepopuliarumą galėjo nulemti tai, kad nėra sukurtų palankių sąlygų tokiam metodų naudojimui [8]. M. McDermott pažymi, kad pasaulio šalyse konsultuojamasis ugdymas dažniausiai paplitęs tokiose organizacijose, kurios yra tarptautinės, kurių vidutiniai metiniai pardavimai siekia 18,5 milijardų JAV dolerių. Taigi, galima teigti, kad šis metodas yra labiau paplitęs didelėse įmonėse, kurios turi daug darbuotojų [7].

Apibendrinant ugdomojo vadovavimo organizacijoje paplitimą matyti, kad šis metodas yra paplitęs, tačiau Lietuvos organizacijoms yra mažai žinomas ir taikomas. Atlikta mokslinė analizė parodė, kad Lietuvoje ugdomojo vadovavimo metodas ir jo taikymo galimybės paslaugų sferoje santykinai mažai nagrinėtos, o tai lemia šio metodo menką žinomumą ir taikymą. Paslaugas teikiantys subjektai turi ypatingą santykį su klientais – t.y. jų produktas gaminamas tiesiogiai dalyvaujant klientui ir tuo pat metu kuriant pridėtinę vertę, o tai reikalauja ypatingo ne tik profesinio, bet ir psichologinio pasirengimo.

Ugdomojo vadovavimo metodikos naudojamos didinant šiuolaikinės paslaugų organizacijos darbo efektyvumą, kuriomis siekiama padėti kurti konsultuojamojo ugdymo specialisto ir ugdytinio savitarpio ryšį. Ugdomojo vadovavimo metu gali būti taikomas įvairių metodikų, priemonių, technikų derinys, kuris atitinka ugdytinio lūkesčius, poreikius ir yra tinkamiausias jo problemoms spręsti. Pažymėtina ir tai, kad ugdomojo vadovavimo specialistas turi būti įvaldęs įvairią ugdomojo vadovavimo metodiką, kad galėtų veiksmingai padėti ugdytiniui siekti numatytų tikslų, tobulėti. Taigi remiantis moksline literatūra galima išskirti tokius pagrindinius konsultuojamojo ugdymo metodikos tipus kaip: 1) GROW metodika; 2) CIGAR metodika; 3) vidinis žaidimas; 4) praktikos modelis; 5) trijų žingsnių mentoriavimo modelis [1].

GROW metodika (angl. tikslas, dabartinė situacija, pasirinkimo galimybės ir ketinimai) pavaizduota (1 pav.) (sudaryta pagal: Downey; Rudžinskienė) GROW metodas yra vienas iš geriausiai žinomas pokalbio struktūros modelių visame pasaulyje [11]. Pasak M. Downey, šis modelis padeda vadovui vesti pokalbį su savo pavaldiniais. Vadovas negali daryti įtakos pokalbio turiniui, jis priklauso nuo pokalbio dalyvio. Kad vadovo pokalbis su pavaldiniu būtų efektyvus, vadovas privalo kontroliuoti pokalbio struktūrą [1; p. 95].

Kaip matyti iš 1 paveikslas, pirmasis pokalbio struktūros etapas yra tema. Galima teigti, kad tai vadovo ir darbuotojo iškelta tema, kuria jie nori pasikalbėti. Čia įeina viskas, kas su ja susiję: tos temos reikmė, svarba, sudėtingumas. Šioje pakopoje svarbu išgirsti ir suvokti, ko tikisi darbuotojas. Sekantis etapas – tikslas. Jo nustatymo etapas turi pačią didžiausią įtaką „ugdomojo vadovavimo“ pokalbių sėkmei. Vadovas kartu su darbuotoju ar darbuotojų grupe aptaria kokius tikslus ar rezultatus nori pasiekti. Pokalbio pagrindinis tikslas yra numatyti veiksmą, planą ilgalaikiam tikslui pasiekti, naują idėją arba išnagrinėti problemą keliančius klausimus. Vadovo vaidmuo šiame etape – užtikrinti, kad tikslai būtų specifiniai, pamatuojami, realistiški ir apibrėžti laike. Realybės pokalbio modelio etape vadovas siekia kuo tiksliau suprasti ir susidaryti galimos diskusijos temos vaizdą, skatindamas pokalbio dalyvį išsiaiškinti visus klausimo aspektus. Pagrindinė jo užduotis – ne spręsti, o suprasti problemos esmę. Išsiaiškinus situaciją, diskusija natūraliai pasisuka link sprendimų, t.y. galimybių, ieškojimo, kaip elgtis toliau arba kaip būtų galima elgtis. Autorius pabrėžia, kad būtina palikti laisvę kūrybai, o ne susitelkti ties vienu ribotu sprendimu. Taigi šio etapo tikslas – sudaryti visų galimų problemos sprendimo būdų sąrašą [1; p. 120]. R. Rudžinskienė pabrėžia, jog veiksmingi klausimai yra pagrindinė ugdomojo vadovavimo dalis [11; p. 151]. Šie klausimai gali dažnai priversti ugdytinius įgyti naujo supratimo ir įžvalgos, suvokti tuos dalykus, kurie anksčiau buvo migloti arba neaiškūs. Ugdomojo vadovavimo specialistai naudoja įvairius klausimus, ypač atvirus, nes jie padeda atverti asmens mąstymą ir suvokimą. Galima teigti, kad atviri klausimai – vienas iš esminių šio metodo privalumų, užtikrinančių darbuotojų saviraišką ir kūrybiškumą, kuris be galo reikalingas šiuolaikinių paslaugų organizacijų veiklos procesui.



1 pav. **GROW metodika**

Pažymėtina, kad kaip GROW modelio tęsinys yra įvardijamas kaip CIGAR metodika. Šią metodiką sudaro penki etapai. Pirmasis etapas – esamos padėties nustatymas ir įvertinimas. Antrasis etapas – ugdytinio norimo pasiekti idealaus rezultato aptarimas. Trečiasis etapas – atotrūkio tarp esamos padėties bei idealaus rezultato nustatymas ir vertinimas. Ketvirtasis etapas – veiksmų plano rengimas. Penktasis etapas – ugdytinio pažangos peržiūrėjimas [1; p. 45]. Apibendrinant galima teigti, kad šis modelis ypatingas tuo, nes pasižymi ypatingu nuoseklumu ir grįžtamojo ryšio buvimu, kuris be galo svarbus šiuolaikinei paslaugų organizacijai, nes tik gyžtamojo ryšio dėka darbuotojai gali išsiaiškinti, kokias klaidas daro teikdami paslaugas ir tų klaidų nedaryti ateityje. Laikantis tokios strategijos, gerėja ne tik teikiamų paslaugų kokybė, bet tobulėja ir pati organizacija.

Ugdomojo vadovavimo metodika „Vidinis žaidimas“ pagrįstas vidinių baimių ir abejonių išsiaiškinimu. Mokslinėje literatūroje išskiriami šie pagrindiniai trikdžiai: baimė, pasitikėjimo praradimas, pernelyg didelės pastangos, troškimas palikti gerą išpūdį, pyktis ir susierzinimas, nuobodulys, sujauktos mintys. Kai ugdytinis pradeda kalbėti, jo mintys apie problemą nėra aiškos ir nuoseklios. Šioje stadijoje galime nusistatyti tikslą, ar, kitaip tariant, siektiną rezultatą, nes ir profesionalus vadovas, ir klientas maždaug žino, apie ką kalbasi.

Pakankamai dažnai organizacijose taikomi ir tokie ugdomojo vadovavimo modeliai [11; p. 128]:

- Praktikos modelis rodo ugdytinio poreikius. Šis modelis orientuotas į problemos identifikavimą ir galimo sprendimo priėmimą.
- Trijų žingsnių mentoriavimo modelis, kurio sudedamosios dalys yra tokios: tyrimas, naujas suvokimas, veiklos planavimui.

Apžvelgus ugdomojo vadovavimo metodą galima teigti, kad įvaldžius šį metodą ir jo strategijas, šiuolaikinėse paslaugų organizacijose būtų galima tikėtis geresnių veiklos rezultatų. Manytina, kad taikant ugdomojo vadovavimo metodą atsirastų daugiau galimybių realizuoti darbuotojų potencialą, lavinti jų mąstymo įgūdžius, didinti atsakomybę už savo tobulėjimą. Šie veiksniai ypatingai gerina darbo našumą bei paslaugų kokybę, o kartu – ir didina šiuolaikinių paslaugų organizacijų efektyvumą.

Apibendrinant galima teigti, kad konsultuojamasis ugdymas didina šiuolaikinių paslaugų organizacijų efektyvumą, skatindamas joje dirbančių žmonių sąmoningumą, savarankiškumą bei įsitraukimą siekiant bendrų tikslų. Norint tai įgyvendinti, pirmiausiai būtina pasirinkti labiausiai vienai ar kitai organizacijai tinkamą ugdomojo vadovavimo metodiką. Tikslingai pasirinktos metodikos taikymo rezultatas turėtų būti pagerėjęs darbo našumas, padidėjęs organizacijos efektyvumas, o tuo pačiu – patenkintas klientas ir pasiekti organizacijos tikslai.

Išvados. Atlikus ugdomojo vadovavimo sampratos ir esminių bruožų analizę, nustatyta, kad konsultuojamasis ugdymas – tai profesionali pagalba žmogui, siekiant padėti atskleisti žmogaus potencialą bei maksimalų veiklos rezultatą. Ugdomojo vadovavimo yra skirtas tiems, kurie trokšta suprasti aplink juos vykstančius pokyčius, atpažinti ir nustatyti, kurie iš pokyčių yra patys geriausi. Išnagrinėjus ugdomojo vadovavimo paplitimą paslaugų organizacijose nustatyta, kad ugdomas vadovavimas Lietuvos organizacijoms yra mažai žinomas ir taikomas, tačiau užsienio valstybių šiuolaikinėse organizacijose šis metodas vis dažniau taikomas. Atlikta mokslinė analizė parodė, kad Lietuvoje konsultuojamojo ugdymo metodas ir jo taikymo galimybės paslaugų sferoje santykinai mažai nagrinėtos, o tai lemia tokių tyrimų poreikį bei būtinumą, kadangi paslaugas teikiantys subjektai turi ypatingą santykį su klientais. Jų produktas gaminamas tiesiogiai dalyvaujant klientui ir tuo pat metu kuriant pridėtinę vertę, o tai reikalauja ypatingo ne tik profesinio, bet ir psichologinio pasirengimo. Apžvelgus ugdomojo vadovavimo taikymo galimybes didinant šiuolaikinės paslaugų organizacijos darbo efektyvumą nustatyta, kad konsultuojamasis ugdymas, skatindamas joje dirbančių žmonių sąmoningumą, savarankiškumą bei įsitraukimą, kartu didina ir jos efektyvumą. Šis metodas naudojamas norint pasiekti numatytų tikslų, geresnių rezultatų, didesnio našumo. Visa tai pasiekti padeda pasirinkta ir pagal organizacijos veiklos pobūdį adaptuota ugdomojo vadovavimo metodika. Remiantis atlikta analize būtų galima išskirti dvi populiariausias ugdomojo vadovavimo metodikas – GROW metodika ir „Vidinio žaidimo“. GROW metodika konsultuojamojo ugdymo specialistui padeda pasiekti prasmingų rezultatų, formuluoti klausimus, vaizduoja pokalbio struktūrą. „Vidinio žaidimo“ metodika padeda išsiaiškinti asmens vidines baimes ir abejones. Sumažinus vidinį ir išorinį kišimąsi, galima pasiekti užsibrėžtų tikslų. Taikant šiuolaikinei paslaugų organizacijai adaptuotus metodus atsirastų daugiau galimybių realizuoti darbuotojų potencialą, lavinti jų mąstymo įgūdžius, didinti atsakomybę už savo tobulėjimą. Šie veiksniai ypatingai gerina darbo našumą bei paslaugų kokybę, o kartu – ir didina šiuolaikinių paslaugų organizacijų efektyvumą.

Naudotų šaltinių sąrašas

1. Downey M. Efektyvus koučingas. UAB Vadybos Pokyčių konsultavimas, 2013, p. 213.
2. Dromantaitė A. Koučingo tyrimas: naujas požiūris į vadovavimą: koučingo taikymo praktika Lietuvos organizacijose, 2014. [žiūrėta 2018 m. balandžio 12]

d.]. Prieiga per internetą: [tp://coachingblog.lt/autoriu-straipsniai/koucingo-tyrimas-naujas-pozioris-i-vadovavima-koucingo-taikymo-praktika-lietuvos-organizacijose/](http://coachingblog.lt/autoriu-straipsniai/koucingo-tyrimas-naujas-pozioris-i-vadovavima-koucingo-taikymo-praktika-lietuvos-organizacijose/)

3. Fireescu V., Lapusan C., Mandru D., Aksovaara S. New approaches to increase organizational competitiveness using competence coaching concept. Review of Management and Economic Engineering, 2015, 14 (2), p. 273-278.

4. Gray D., Burls A., Kogan M. Salutogenesis and coaching: Testing a proof of concept to develop a model for practitioners. International Journal of Evidence Based Coaching and Mentoring, 2014, 12 (2), p. 41-58.

5. Kliukevičiūtė G., Malinauskas Ž. Koučingo taikymo galimybių Lietuvos organizacijose vertinimas (konsultantų nuomonės tyrimas). Management theory and studies for rural business and infrastructure development, 2012, 34 (5), p. 85-92.

6. Malinauskas Ž., Ganusauskaitė A. Executives Coaching Conceptualization. Organizacijų vadyba, 2012, 62, p. 69-79.

7. McDermott M., Levenson A., Newton S. What Coaching Can and Cannot Do for Your Organization. Human Resource Planning, 2007, 30 (2), p. 30-37.

8. Mejerytė-Narkevičienė K. Žmogiškųjų išteklių ugdymas turizmo sektoriuje. Mokslo darbai, 2015, 6 (1), p. 225-235.

9. Misiukonis T. Koučingo praktika vadovams. Vilnius, 2016. 326 p.

10. Nekrasova A. HansaVet besimokančiojo kelionė. Ryga, 2013, p. 71.

11. Rudžinskienė R. Koučingo metodo taikymo galimybės mokytojų profesinėje veikloje. Acta paedagogica vlnensia, 2013, 31, p. 126-140.

12. Stakėnaitė I. Koučingo plėtojimas Lietuvos darbuotojų ir koučingo specialistų vertinimu, 2012. [žiūrėta 2018 m. balandžio 11 d.]. Prieiga per internetą: <http://coachingblog.lt/wp-content/uploads/2012/10/naujas-ievos.pdf>.

13. Šimanskienė L., Petrulis A., Vadovavimo stilių nustatymas Klaipėdos miesto progimnazijose. Regional formation and development studies, 2014, 2 (13), p. 107-117.

Čepuraitė D.,
doktorantė,
Mykolo Romerio universitetas
Vilnius, Lietuva

Štaras K.,
doc. dr.,
Mykolo Romerio universitetas
Vilnius, Lietuva

IŠŠŪKIAI LIETUVOS SVEIKATOS SISTEMOS VALDYME

Anotacija. Per paskutinius penkerius metus sveikatos priežiūros valdymas iškėlė naujus organizacijų socialinės atsakomybės reikalavimus siekiant ne tik institucijų veiklos kokybės ir

efektyvumo, bet ir organizacijų elgsenos bei darbuotojų mąstymo, jų motyvacijų ir lūkesčių pokyčių, formuojant naujas vertybes ir įsitikinimus, suprantant organizacijos kultūrą kaip visumą pažiūrų, tradicijų, kultūrinės savimonės, organizacijos ir darbuotojų tapatybės siekių. Tai reikalauja daugiadimensiško organizacijos vystymosi krypties nustatymo, organizacijos strateginio požiūrio į jos kultūros formavimo ir sąveikos su išore institucine aplinka. Sveikatos priežiūros įstaigų vadovai ir aukščiausio rango vadybininkai turi vystyti ir plėtoti organizacinius gebėjimus, tobulinti administravimo praktiką, sistemingai analizuoti žmoniškųjų išteklių poreikį. Lietuvos integracija į Europos ekonominę erdvę lemia tiek naujų technologijų plėtrą, aukštesnius kokybinius sveikatos paslaugų standartus, tiek būtinybę dėl medicinos specialistų konkuruoti su Vakarų Europos valstybių paslaugų teikėjais. Tai daugiadisciplininis procesas, keliantis šaliai naujus iššūkius.

Raktiniai žodžiai: sveikatos priežiūra, valdymas, organizacinė elgsena, sveikatos priežiūros įstaigos, pokyčiai.

Summary. Healthcare governance has introduced new organizational requirements for social responsibility, not only for the quality and efficiency of the institutions but also for the organization's behavior and employee's thinking, their motivations and expectations, shaping new values and beliefs, understanding organizational culture as a whole traditions, cultural self-awareness, organization and employee aspirations over the last five years. It requires the development of a multidimensional organization development direction, an organization's strategic approach to the formation of its culture and its interaction with an outside institutional environment. Heads of health care institutions and top managers need to develop and develop their organizational skills, improve their administrative practices, and systematically analyze their needs. Lithuania's integration into the European Economic Area determines both the development of new technologies, higher quality standards for health services and the need for medical professionals to compete with Western European service providers. It is a multidisciplinary process that creates new challenges for the country.

Key words: health care, governance, organizational behavior, health care institutions, changes.

Tyrimo problematika. Socialiniai, kultūriniai, ideologiniai, ekonominiai ir materialiniai veiksniai šiandien veikia kaip tam tikra sinchroniška sistema. Idėjinių ir materialinių vertybių sąveika globalioje aplinkoje kaip niekada anksčiau tampa vientisa kompleksine valdymo sistemų, metodologijų ir priemonių visuma, nulemta vykstančių pokyčių, tiesiogiai siejamų su informacinės visuomenės, informacijos sklaidos ir žinių valdymo poveikiu, pasireiškiančiu kuriant naujas vertybes, keičiančias nusistovėjusias tradicijas, organizacinės veiklos ir organizacinės elgsenos standartus (5, p. 1-12). Globalizacijos procesų nulemta būtinybė valdyti pokyčius skatina viešojo valdymo reformų plėtrą, apimančią visų rūšių ir lygių viešojo sektoriaus struktūras. Be to, ji skatina į pertvarkos procesus įtraukti tiek verslo, tiek nevyriausybines institucijas, kurti naujus hibridinius, kvaziautonominius organizacinius darinius [1, p. 47-50]. Reformos skatina viešųjų institucijų veiklos ir jų raidos ciklą modernizavimą, kuris suvokiamas kaip procesas, skatinantis rengti naujas efektyvesnes strategijas, programas, projektus ir priemones, kompleksiškai peržiūrėti viešųjų institucijų veiklos procesus, kurti palankią inovacinę aplinką, būtiną naujai ideologijai skleisti, antecedentinėms (pirminėms) inovacijoms kurti, kartotinėms inovacinėms pritaikomumo galimybėms plėtoti. Tai itin svarbu Rytų ir Vidurio Europos šalims, kuriose

esminiai inovatyvumo parametrai kokybe labai atsilieka nuo Vakarų Europos valstybių ir kitų išsivysčiusių pasaulio regionų [8, 58].

Lietuvos integracija į Europos ekonominę erdvę lemia tiek naujų technologijų plėtrą, aukštesnius kokybinius sveikatos paslaugų standartus, tiek būtinybę dėl medicinos specialistų konkuruoti su Vakarų Europos valstybių paslaugų teikėjais, tačiau Lietuva vis dar susiduria su iššūkiais demografinio senėjimo ir emigracijos srityse. Tarptautinės ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (angl. OECD) 2017 m. duomenimis, Lietuvoje pastaruoju metu, nors pažangai vertinti ir stengtasi taikyti prasmingus rodiklius, reguliari stebėseną ir įgyvendintų reformų vertinimas yra riboti.

Tyrimo medžiaga. Valstybių biudžetų išlaidų dalis vienam gyventojui vidutiniškai skiriama 2797 Eur ir tai sudaro apie 9,9 % BVP. Eurobarometro (SEB 2010, 2014) Europos sveikatos paslaugų vartotojų indekso (EHCI 2012, 2016) duomenimis, sveikatos priežiūros kokybė geriausia tose šalyse, kur lėšų jai skiriama daugiausiai – Austrijoje, Vokietijoje, Skandinavijos šalyse (Švedija, Danija) [4, 128], nes naujos technologijos yra pagrindinis sveikatos priežiūros sistemų kokybės ir prieinamumo elementas elementas. Todėl labai svarbu kruopščiai ir atsakingai įvertinti naujų technologijų ekonominį efektyvumą ir atsiperkamumą. 2018 m. sausio mėn. Europos Komisija 2018 m. sausio 31 d. priėmė teisės akto pasiūlymą, kuriuo siekiama sustiprinti ES sveikatos apsaugos technologijų vertinimo suderinimą tarp ES šalių. Sveikatos technologijų vertinimas (toliau – STV) yra įrodymais pagrįstas procesas, kurį atliekant nepriklausomai ir objektyviai įvertinama bei palyginama su kitomis sveikatos technologijomis ir (arba) esamais sveikatos priežiūros standartais nauja ar esama technologija. STV pirmiausia naudojamas norint informuoti sprendimų priėmėjus valstybėse narėse ir pateikti jiems mokslinius įrodymus sprendimams, susijusiems su sveikatos technologijų kainodara ir kompensavimu, priimti. STV gali apimti įvairius aspektus – klinikinius (pvz., saugos, klinikinio veiksmingumo) ir neklinikinius (pvz., ekonominius, etinius, organizacinius). Šiuo pasiūlymu pagrindinis dėmesys skiriamas klinikiniams vertinimams, kurie paprastai atliekami remiantis globaliais įrodymais (pvz., pasaulinio masto vaistų klinikiniais tyrimais ir daugianacionaliniais medicinos priemonių klinikiniais tyrimais), palyginti su neklinikiniais vertinimais, kurie dažnai apima nacionaliniu ar regioniniu požiūriu daug jautresnius klausimus) [2]. Tai yra teigiamas žingsnis siekiant užtikrinti ES bendradarbiavimo tvarumą ne tik sveikatos apsaugos technologijų vertinimo bendraisiais veiksmais, kurių pabaiga numatoma 2020 m. Sveikatos technologijų vertinimas – daugiadisciplininis procesas, kuris suteikia pridėtinę naujos sveikatos apsaugos technologijos vertę, palyginti su esama, todėl Komisija įpareigoja valstybes nares užtikrinti ekonomišką, prieinamą ir tvarią sveikatos priežiūros sistemas. Galima pastebėti, kad per paskutinius penkerius metus sveikatos priežiūros valdymas kelia naujus organizacijų socialinės atsakomybės reikalavimus siekiant ne tik institucijų veiklos kokybės ir efektyvumo, bet ir organizacijų elgsenos bei darbuotojų mąstymo, jų motyvacijų ir lūkesčių

pokyčių, formuojant naujas vertybes ir įsitikinimus, suprantant organizacijos kultūrą kaip visumą pažiūrų, tradicijų, kultūrinės savimonės, organizacijos ir darbuotojų tapatybės siekių. Tai reikalauja daugiadimensiško organizacijos vystymosi krypčių nustatymo, organizacijos strateginio požiūrio į jos kultūros formavimo, sąveikos su išorės institucine aplinka (paslaugų gavėjais, vartotojais, klientais) vystymo, organizacijos lyderių ir darbuotojų harmonijos, socialinio konstruktyvistinio požiūrio, kaip inkrementinio, daugiapakopio proceso evoliucionavimo į demokratinio valdymo doktrinos realų įgyvendinimą, t. y. visų pirma į realų darbuotojų dalyvavimą visuose organizacijų plėtros ir jų socialinės atsakomybės realizavimo procesuose.

Sveikatos priežiūros įstaigų vadovai ir aukščiausio rango vadybininkai turi vystyti ir plėtoti organizacinius gebėjimus, tobulinti administravimo praktiką, sistemingai analizuoti darbuotojų poreikius, organizacinių vertybių kaitos procesus bei įgyvendinti darbuotojų ir visuomenės lūkesčius. Todėl, galima teigti, kad itin daugiaplanė socialinė organizacijų atsakomybė sveikatos priežiūros valdymo procese gali būti sėkminga tik visais organizacijos lygiais, panaudojant tarporganizacinės integracijos galimybes ir remiantis konstruktyvine inkrementinio realizavimo tradicija [7, 246 – 298]. Tai įmanoma tik esant tam tikram pilietinės visuomenės lygmeniui, viešojo intereso klimatui, kai tiek organizacijos, tiek darbuotojų, tiek klientų elgsenos vektoriai yra sufokusuoti į darnios socialinės sistemos funkcionavimą, tos sistemos taisyklių ir normų bei elementų kokybinių sąveikos parametrų įtvirtinimą.

Europos Sąjungos (toliau – ES) valstybėse moterų vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė 2050 m. sieks 86,9 metų, vyrų – 81,3 metų. Iki 2050 m. ES šalyse bendras 80 metų ir vyresnių amžiaus grupės asmenų skaičius padidės net 1,8 karto. Lietuvos statistikos departamento skaičiavimai rodo, kad mūsų šalyje vyriausių gyventojų (80 metų ir vyresnių) skaičius taip pat didės spartesniais tempais – 2030 m. vienas iš dvidešimties asmenų jau bus peržengęs 80-ies metų ribą. Pastebėta, kad išlaidos sveikatos ir socialinei priežiūrai asmenims iki 60 metų didėja labai nežymiai, tačiau sulaukus 70 metų – jos padvigubėja, o sulaukus 80 metų – išauga keturis kartus. Demografinio senėjimo pokyčiai ir emigracija lemia gyventojų socialinio aprūpinimo bei sveikatos priežiūros ir socialinių paslaugų poreikio didėjimą. Lietuva pagal lėšas, skiriamas sveikatos apsaugai, gerokai atsilieka nuo kitų šalių. OECD Health Statistics 2014 m. duomenimis [3], Lietuvoje sveikatos išlaidos, tenkančios vienam gyventojui, yra 1 219 Eur. Skiriama BVP dalis yra viena mažiausių visoje Europos Sąjungoje. Nepakankamas finansavimas įtakoja tai, kad susiformavusios visuomenėje problemos prieš kelis dešimtmečius lieka neišspręstos iki dabar, tai:

- Infekcinių ir toksinių veiksnių sąlygojamos ligos;
- Socialinės ir elgsenos problemos (benamystė, bedarbystė, skurdas, abortai, nepilnavertė mityba ir t.t.);
- Elgsenos įpročiai (tabako, nesaikingo alkoholio, narkotikų vartojimas, smurtas, nepakankamas fizinis aktyvumas, nusikalstamumas);

- Nepakankama sveikatos priežiūra (finansavimas, efektyvumas, kaštai, kokybė);

- Didelė Sveikatos priežiūros ir socialinė atskirtis regionuose.

Teigiami pokyčiai ekonomikoje turėtų būti susiję su naujomis technologijomis – jų poveikiu aplinkai, sveikatai, ekonomikai ir žmonių gyvenimo būdui bei elgsenai, o tinkamai paskirstytos investicijos į aplinką ir socialinę sferą leistų sumažinti gyvenimo būdo ir elgsenos sąlygotus susirgimus, aplinkos sąlygotus infekcinius susirgimus bei sveikatos nelygybę turtingose ir neturtingose šalyse. Analizuota literatūra patvirtina, kad ateityje visuomenės sveikatos būklė vis labiau priklausys nuo bendruomenių socialinio, kultūrinio ir ekonominio išsivystymo, stiprės diskusijos dėl bioetinių sveikatos formavimo problemų sprendimų. Todėl itin svarbu, kad ateities iššūkiai sveikatos sistemos valdymui būtų nuolatinė sveikatos priežiūros įstaigų konkurencija, atsinaujinimas ir pokyčiai, paremti vertinga patirtimi.

Išvados. Nepaisant teigiamų žingsnių, vis dar reikia didelės pažangos siekiant užtikrinti aukštą standartų kokybę visoje Europos Sąjungoje. Norint pasinaudoti technologijos teikiama nauda ir veiksmingai gerinti sveikatos priežiūros kokybę, būtina tinkamai parengti sveikatos priežiūros darbuotojus, taip pat tiesiogiai įtraukti pacientą į prevenciją, lėtinių ligų gydymą, turėti sąžiningą ir vieningą sveikatos vertinimo sistemą ir kurti technologijas, kurios įtakotų geresnę gyventojų sveikatą bei gyvenimo kokybę. Šių dienų Lietuvos sveikatos sistema - tai socialinės-ekonominės šalies plėtros bei vykusių sveikatos sektoriaus pokyčių ir reformų rezultatas. Ji funkcionuoja ne pati sau, o pastoviai besikeičiančioje visos šalies aplinkoje, kur egzistuoja skirtingi, dažnai visiškai priešingi interesai. Todėl, sveikatos apsaugos sistemos strateginių tikslų formavimas ir įgyvendinimas tampa sudėtingu, permanentiniu uždaviniu, reikalaujančiu iš sveikatos apsaugos sistemos politikos formuotojų ir įgyvendintojų žymiai gilesnio vertinimo, naujų gebėjimų bei efektyvesnės lyderystės vykdant petrvarkas šiame sektoriuje.

Naudotų šaltinių sąrašas

1. Davies C. Grounding, Governance in Dialogue; Discourse, Practice and the Potential for a New Public Sector Organisational Form in Britain / Public Administration. – 2007, N^o 85 (1). – P. 47-50.
2. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas / Pasiūlymas. Europos Komisija: Briuselis. - 2018 COM(2018) 51 final.
3. Eurostat Statistics Database / WHO Global Health Expenditure Database. - 2014.
4. Janušonis V. Organizacinė elgsena ir kokybė sveikatos priežiūroje. Integracinę sistemine apžvalga: monografija. Klaipėda: S. Jokužio leidykla-spaustuvė. - 2017. – P. 128.
5. Lehaney B. et all. Beyond Knowledge Management. London: Idea Group Publishing. - 2004. - P. 1-12.
6. OECD. Lietuva / Šalies sveikatos profilis. - 2017.

7. Ostrom E. Understanding institutional diversity. Princeton NJ: Princeton University Press. – 2005. – P. 246 – 298.
8. Raipa A., Smalskys V., Giedraitytė V., Nefas S. Šiuolaikinio viešojo administravimo pagrindai. Vilnius: Registrų centras. – 2016. – P. 58.

Gasiūnaitė-Binkienė M.
Vadybos mokslų doktorantė
Mykolo Romerio universitetas
Vilnius, Lietuva

AUKŠTOJO MOKSLO STUDIJŲ KOKYBĖS UŽTIKRINIMAS POKYČIŲ KONTEKSTE

Anotacija. Mokslinėje literatūroje ir Lietuvos bei tarptautiniuose dokumentuose išryškėja aukštojo mokslo studijų kokybės užtikrinimo, kaip priemonės svarba siekiant ekonominių ir socialinių tikslų. Kokybės užtikrinimo procedūros turi laiduoti visų suinteresuotų šalių – vidaus ir išorės dalininkų dalyvavimą bei didinti pasitikėjimo sąlygas - atsakomybę ir atskaitomybę. Aukštojo mokslo studijų kokybės užtikrinimo sistemoje dominuoja vadybiniai metodai integruoti su politinių, biurokratinių-administracinių priemonių taikymu, tačiau pastebima ir demokratiniais principais grįstų veiklų plėtra.

Raktiniai žodžiai: aukštasis mokslas, studijos, kokybės užtikrinimas, valdymas, pokyčiai.

Summary. The article "Quality Assurance of Higher Education in the Context of Changes" overviews research, Lithuanian and international documents, which highlight quality assurance of higher education as an instrument for achieving economic and social goals. Quality assurance procedures must ensure participation of all stakeholders, both internal and external, also conditions in terms of increasing the trust - responsibility and accountability. In the system of quality assurance of higher education, the integration of managerial methods with the use of political, bureaucratic and administrative measures is dominant, but the development of activities based on democratic principles is also noticeable.

Key words: higher education, studies, quality assurance, management, change.

Įvadas. Aukštasis mokslas ir studijos yra viešojo sektoriaus dalis nešanti didelę naudą individui, visuomenei ir valstybei. Europos aukštasis mokslas yra įsipareigojęs rengti kompetentingus asmenis, kurie dirbdami galėtų prisidėti konkurencingos, dinamiškos žiniomis grindžiamos pažangios visuomenės bei ekonomikos kūrimo [16]. Toks siekis aktualizuojamas Lietuvos bei Europos dokumentuose [11; 3; 17; 7; 21; 20], pagrindžiant investavimo į švietimą ir mokymą būtinybę. Investicijų svarba siejama su geresnių, kokybiškų gebėjimų turinčių asmenų, lemiančių produktyvumo didėjimą, darbo vietų kūrimą, ugdymu.

Aukštojo mokslo studijų kokybės užtikrinimo klausimai jau eilę metų yra viena aktualiausių aukštojo mokslo temų, tačiau per pastarąjį dešimtmetį sustiprėjo poreikis užtikrinti studijų kokybę ieškant naujų būdų ir priemonių dėl aukštojo mokslo plėtos, augančio nacionalinių ir tarptautinių studentų

skaičiaus, aukštojo išsilavinimo suvokimo visuomenėje, išaugusio politinio dėmesio išsilavinimui siejant jį su įsidarbinamumu, karjera ir kt., bei Bolonijos proceso reformų, kurių užsibrėžtas tikslas – gerinti Europos aukštojo mokslo kokybę [27; 34; 11; 7; 3].

Be to, atsižvelgiant į didėjančius ekonominius ir komercinius aukštojo mokslo interesus, aukštojo mokslo sektoriuje kokybės užtikrinimas gali tapti dar svarbesniu klausimu. Korupcija, abejotinos kokybės užtikrinimo praktikos ir sukčiavimas vis dažniau atskleidžiami aukštajame moksle, todėl būtina tinkama reakcija [33].

Aukštojo mokslo kokybė yra neatsiejamas Europos žinių visuomenės kūrimo ir Bolonijos proceso propagavimo elementas, todėl aukštojo mokslo kokybės užtikrinimo procesai yra koordinuojami tarptautiniu, nacionaliniu ir instituciniu lygmenimis. Pastebima, jog Europos aukštajame moksle valstybės kontrolę ir mikrovaldymą keičia nauji atskaitomybės metodai ir atsiskaitymas kitoms institucijoms [4]. Viena iš priežasčių mažinti kontrolę yra siekis išvengti pernelyg didelio aukštųjų mokyklų suvienodėjimo. Būtent suvienodėjimas lėmė įgytų įgūdžių ir kompetencijų neatitiktį aplinkos poreikiams ir stabdė Europos konkurencingumo vystymąsi. Todėl sistemų diversifikavimo klausimas tapo aktualus ES politikoje [37]. Kiti tyrimai [6] taip pat rodo, jog valstybės kontrolė yra keičiama į institucinę vadybą siekiant veiksmingumo ir atsižvelgimo į visuomenės poreikius. Tai pagrindžia ir nauji atskaitomybės – kokybės užtikrinimo procesai. Be to, europiniu lygmeniu pabrėžiama aiški strateginė kryptis plėtoti institucinio lygmens kokybės užtikrinimo sistemas, t. y., stiprinti vidinę institucijų kokybės kultūrą, valstybės narės raginamos plėtoti aukštojo mokslo kokybės politiką [37].

Bolonijos proceso vykdymas ir Europos Sąjungos (toliau ES) institucijų įsitraukimas inicijuojant aukštojo mokslo sistemų tobulinimą pagrindžia, jog aukštojo mokslo valdymo, vystymo, plėtros, jo veiksmų, sąlygų ir rezultatų problema yra aktuali ne tik Lietuvoje, bet ir visoje Europoje. Taip pat, atsižvelgiant į tai, jog aukštojo mokslo studijos yra viešojo sektoriaus sritis, o todėl ir visuomeninių interesų – socialinių ir ekonominių tikslų įgyvendinimo priemonė, kurios veiksmingumą sąlygoja kokybės užtikrinimas ir tobulinimas, ji yra reguliuojama viešosios politikos ir administravimo įrankiais.

Šiame straipsnyje siekiama apžvelgti mokslinę literatūrą ir Europos bei Lietuvos politiniuose dokumentuose deklaruojamus ir įgyvendinamus aukštojo mokslo studijų kokybės valdymo ir užtikrinimo siekius bei jų pokyčių kryptį. Išskiriamos pagrindinės tarpusavyje koreliuojančios – atsakomybės ir atskaitomybės, suinteresuotų šalių dalyvavimo ir finansavimo sąlygos, darančios įtaką užtikrinant ir tobulinant aukštojo mokslo studijų kokybę.

Aukštojo mokslo studijų kokybės užtikrinimo sistemos ir jos kaitos apžvalga.

Aukštojo mokslo studijų kokybės ir jos užtikrinimo samprata. Kokybės sampratos kilo verslo ir pramonės sektoriuje ir palaipsniui tapo taikomos aukštajame moksle. Dėl iš verslo atėjusio kokybės suvokimo taikymo

viešosioms paslaugoms, kilo ir toliau tęsiasi prieštaringos diskusijos dėl geriausių viešųjų paslaugų kokybės užtikrinimo būdų [10].

Pagal Kohont ir Nadoh Bergoč [16] aukštojo mokslo studijų kokybė yra transformacijos procesas, o jo tikslas yra grindžiamas kompetentingų specialistų rengimu, pritaikymu prie darbo pareigų, kritinio mąstymo, inovacijų kūrimo gebėjimų plėtojimu pabrėžiant asmeninę pažangą ir jos panaudojimą darbe. Toks požiūris atspindi kokybės, kaip atitikimo tikslui, apibūdinimą, kuomet apie kokybę sprendžiama pagal tai, kaip produktas ar paslauga atitinka suformuluotą tikslą [9].

Vadovaujantis Lietuvos teisės aktais [19; 22], studijų kokybė suprantama, kaip nustatytų ir apibrėžtų reikalavimų bei nuostatų laikymasis. Tuo tarpu studijų kokybės užtikrinimo apibūdinimas, kuriame atsiranda veiksmazodis (užtikrinti), nurodo priemonių visumą, garantuojančią, kad paslauga – šiuo atveju studijos, atitinka tam tikrus iškeltus kokybės reikalavimus (kriterijus, normas). Svarbu pabrėžti, kad kokybės užtikrinimo procesas yra tęstinis, t. y. orientuotas į veiklą / priemonių tobulinimą [18; 28; 25; 30]. Pūraitės [30] teigimu, aukštojo mokslo studijų kokybės užtikrinimo principai pirmiausiai yra grindžiami visuomenės suinteresuotumu aukštojo mokslo kokybe ir racionalių finansinių išteklių naudojimu. Taigi principai apima aukštųjų mokyklų atsakomybę valstybei, visuomenei ir kitiems socialine partneryste siejamiems asmenims, kokybės tobulinimą, skaidrumą, vidinio ir išorinio vertinimo derinimą, kokybės kultūros diegimą ir tarptautiškumą.

Aukštojo mokslo sistemos valdymas, atsakomybė ir atskaitomybė. Bendrai valdymas turi būti suvokiamas kaip dinamiškas konceptas, todėl aukštojo mokslo daugiamatė valdymo struktūra apima akademinių siekimų, rinkos jėgų ir demokratinės kultūros lygius. Čia yra sujungiami trys svarbūs faktoriai, kurie daro įtaką šiandieniniam aukštajam mokslui, tačiau vis dar pasižymi nelankstumu [35].

ES ir Europos aukštojo mokslo erdvės (toliau EAME) strateginiuose dokumentuose pagrindiniai aukštojo mokslo sistemų modernizavimo pokyčiai siejami su aukštojo mokslo sistemų vidine diversifikacija, kuri užtikrina tinkamą aplinką. Todėl ES ir EAME kontekste aukštojo mokslo sistemų įvairovė skatinama per įvairovę užtikrinančios teisinės bazės kūrimą, strateginio sistemos valdymo plėtrą. Siekiant užtikrinti diversifikuotos sistemos valdymą, svarbus sistemų atvirumas bei pusiausvyra tarp aukštųjų mokyklų autonomijos ir atskaitomybės. Svarbu kurti stebėsenos mechanizmus, užtikrinančius skaidrų informacijos apie sistemą ir aukštųjų mokyklų veiklos rezultatų rinkimą ir analizę [37]. Tai reiškia, jog aukštojo mokslo sistemos diversifikavimas atspindi vadybinio viešojo valdymo modelio charakteristikas – pasirinkimo galimybių sudarymo vartotojams ir strategijos formavimo perspektyvų bei savarankiškumo plėtrą paremiant juos atskaitomybės mechanizmais.

Aukštojo mokslo institucijų atsakomybę sąlygoja specialistų ir profesionalų, kurie vadovauja, valdo, moko, tobulėja, dirba ir daro įtaką visuomenės įstaigoms, plėtoja naujas idėjas, komentuoja visuomenės iššūkius ir

įsitraukia į visuomeninį gyvenimą, rengimas (Cortese 2003, cit. pagal Stankevičienę ir Pilelytę) [32]. Todėl analizuojant aukštųjų mokyklų atsakomybės klausimą matyti, jog atsakomybė gali būti už ilgalaikius (ateities) tikslus / poveikį visuomenei ir valstybei – tai pabrėžiama universitetų misijose ir yra susiję siekiu saugoti visuomenės kultūrinį paveldą, kurti naują žinojimą ir perduoti jį ateities kartoms. Taip pat atsakomybė yra orientuota į dabarties ir artimos ateities visuomenės poreikius, kaip siekį atliepti darbo rinkos, socialinius ir ekonominius visuomenės poreikius [26]. Kita vertus, aukštosios mokyklos yra moraliai atsakingos kuriant teisingą ir tvarią ateitį per supratimo, žinių, įgūdžių gerinimą ir vertybes.

Išorinėje studijų kokybės užtikrinimo sistemoje esančios atskaitomybė pagrindžiančios kontrolės (reguliacinės) ir priežiūros priemonės bei procedūrų laikymasis – studijų programų ir aukštųjų mokyklų veiklos vertinimas ir akreditavimas atspindi biurokratinio viešojo valdymo modelio, orientuoto į standartizuotas procedūras, reglamentuotas darbo taisykles, funkcijų ir užduočių kontrolę, charakteristikas [35; 36]. Aukštosios mokyklos yra įpareigosos užtikrinti studijų kokybę – atitikti numatytus reikalavimus ir standartus, kitaip gresia sankcijos (pavyzdžiui, Lietuvoje galimas studijų programų akreditavimas trumpesniai 3 m. laikotarpiui, po kurio inicijuojamas pakartotinis vertinimas) [23].

Suinteresuotų šalių lūkesčiai. Aukštojo mokslo institucijų valdyme vertė yra suinteresuotųjų šalių nauda. Tačiau dažnai sunku įvertinti aukštojo mokslo institucijų veiklos poveikį, nes jų veikla yra integruota į platesnę socialinę ir ekonominę sistemą.

Aukštojo mokslo įstaigos daro įtaką (ir yra veikiamos) daugybės suinteresuotų šalių – nuo studentų iki absolventų ir jų darbdavių, kurie patys yra platesnės visuomenės dalis. Tad aukštojo mokslo poveikio vertinimas šioms suinteresuotosioms šalims turėtų būti pagrindinė kiekvienos aukštojo mokslo institucijos stebėsenos veikla, jei ji nori ilgalaikio tvarumo, taip pat, įvertinti savo strateginių veiksmų teisingumą, įskaitant kokybės valdymo veiksmus (Quinn, 2009, cit. pagal Hrnčiar ir Madzik, 2017) [10].

Akademinei bendruomenei – dėstytojais, administracijos darbuotojai, studentai ir kiti susiję asmenys vertę patiria per studijų programas, teikiamas paslaugas ir gaunamą žinių kiekį. Milišiūnaitė ir kt., [25, p. 5] teigia, jog „institucija turi gebėti užtikrinti ir įrodyti turimų išteklių, vykdomų procesų, pasiekiamų rezultatų atitiktį siekiamiems tikslams ir pačių tikslų atitiktį dalininkų poreikiams bei institucijos misijai“. Kita vertus, Kettunen [15] pažymi, jog aukštojo mokslo institucijų sėkmė priklauso nuo jų gebėjimo tinkamai žiūrėti į valdymą, o suinteresuotų šalių vaidmuo turėtų būti ryškus strateginiuose planuose, kokybės užtikrinimo sistemų ir procesų aprašymuose, pažymint, kad nepakankamas dėmesys suinteresuotų šalių santykiams gali riboti sėkmę ir nepakankamą aukštojo mokslo studijų kokybės užtikrinimą.

Mokslininkai, kaip Lyytinen ir kt. [24], Chapleo ir Simms [5], Milišiūnaitė ir kt. [25] teigia, kad aukštosios mokykloms yra labai svarbu pirmiausiai

identifikuoti suinteresuotas šalis ir nustatyti prioritetus sąveikai su jais. Tai reikalauja vidinės sąveikos aukštojo mokslo institucijoje balansuojant institucijos valdymo, administravimo ir akademinio personalo interesus. Suinteresuotų šalių interesų derinimo problemą pažymi ir Ackermann ir Eden [1], kaip vieną pagrindinių suinteresuotų šalių valdyme ir organizacijos strategijos formavime. Tuo tarpu Yingqiang ir Yongjian [12] analizuodami aukštojo mokslo kokybės užtikrinimo, kaip galios fenomeną, teigia, kad aukštojo mokslo kokybės užtikrinimas kaip galios rūšis palaipsniui keičia galių pasidalijimą institucijose ir už jos ribų. Matyti, kad įgaliojimai apibrėžti ir vertinti kokybę vis dažniau perkeliama į išorės suinteresuotųjų šalių rankas. Toks valdžios perdavimas sulaužo akademinio personalo galios monopolį apibrėžiant ir praktikuojant kokybę, į kurios užtikrinimo darbotvarkę gali įsitraukti daugiau suinteresuotųjų šalių. Išorės suinteresuotų šalių įsikišimas į kolegijas ir universitetus, kuriuose jėga sutelkta į administracinį personalą, padeda institucijoms tapti progresyvesnėmis ir lankstesnėmis organizacijomis tvarkant kasdienius reikalus. Tokia pertvarka suteikia realią galimybę institucijoms keistis ir atnaujinti save šiandieninei visuomenei.

Remiantis Pukeliu ir kt. [29], norint sulaukti suinteresuotų šalių palaikymo, aukštosios mokyklos bendravimui su pastaraisiais, turi skirti pakankamai išteklių. Aukštosios mokyklos turi sudaryti galimybes suinteresuotoms šalims jaustis bendruomenės nariais, kadangi tai praplečia įsitvirtinimo švietimo rinkoje perspektyvą, padeda išugdyti būsimų absolventų mokėjimus, kurių reikės darbo rinkoje – taip gerinant studijų kokybę. Dėl to, prie argumentų dėl bendradarbiavimo su suinteresuotomis šalimis siekiant patenkinti jų poreikius, lūkesčius, užtikrinti studijų kokybę, teisinio reglamentavimo įpareigojimų, absolventų įsidarbinamumo didinimo ir kt. prisideda ir išorinio finansavimo poreikis, kaip alternatyva valstybinėms lėšoms. Aukštojo mokslo institucijos, siekiančios subalansuoti biudžetų apkarpiumus, turi orientuotis į rinką ir atsakomybę suinteresuotoms šalims [15].

Finansavimas. Jongbloed ir Vossensteyn [14], remdamiesi gamybos proceso požiūriu, aukštojo mokslo institucijų finansavimą mato ne tik kaip indėlį, tačiau finansavimo mechanizmų veiklos rezultatu laiko ir produktą. Taigi finansavimas yra pamatinis veiksnys, lemiantis visus išvardintus, kaip bendradarbiavimas su suinteresuotomis šalimis, atsakomybė, atskaitomybė, skaidrumas ir kt., dėl ko ypatingai svarbi finansavimo sinergija su kitais studijų kokybę užtikrinančiais veiksniais. Jongbloed [13] teigia, kad aukštojo mokslo finansavimas greičiau yra priemonė tikslui pasiekti, o ne savitiksliis procesas, kadangi valdžios institucijos šia priemone naudojasi darydamos įtaką organizacijų elgesiui. Tai reiškia, kad finansavimas padeda siekti aukštojo mokslo tikslų, tačiau finansavimo mechanizmų ir įrankių kontrolė yra valdžios rankose, kuri už lėšas tikisi tam tikrų rezultatų. Todėl mokslininkas pažymi pareigų ir atsakomybės tarp aukštojo mokslo institucijų ir valstybės pusiausvyros problemą.

Batory ir Lindstrom [2] taip pat teigia, kad nors ir Bolonijos ir Lisabonos darbotvarkės rodo, jog politikos ir valdymo pokyčiai vyksta per savanoriško mokymosi ir emuliacijos (pamėgdžiojimo) kartotinius ir horizontalius procesus, o ne vertikalų, priverstinio laikymosi, mechanizmą, pokyčiai, kurių kontekste viršnacionalinės ES institucijos tarsi atrodo bejėgės, egzistuoja pinigų galia. Tai reiškia, jog Europos Komisija naudodama finansinį svertą per ES finansuojamas aukštojo mokslo programas, gali veikti kaip viršnacionalinės politikos verslininkė plėtodama bendros EAME idėją.

Kita vertus, ES struktūrinių fondų (toliau SF) parama gali būti laikoma pagalba ir galimybe tobulinti studijų kokybę per projektinę veiklą aukštojo mokslo institucijoms prisiimant atsakomybę visuomenei už pasiektus rezultatus. ES SF finansinių investicijų svarbą parodo tai, jog gerinant studijų kokybę yra siekiama ir jau minėtų globalesnių tikslų – Europai tapti pažangiu, ekonomiškai stipriu ir konkurencingu pasaulyje regionu. Finansinių išteklių gavėjų atsakomybė visuomenei apima racionalų ir efektyvų lėšų naudojimą, sukurto produkto / paslaugos kokybę ir tinkamumą, gautų rezultatų poveikį, naudą, tvarumą ir tęstinumą. Minėtiems rodikliams pamatuoti yra naudojama viešosios politikos priemonė – vertinimas, kuris šiuolaikinio viešojo valdymo kontekste užima svarbią vietą dėl skiriamo didelio dėmesio vykdomos viešosios politikos veiksmingumui, viešojo sektoriaus už pinigus kuriamai vertei ir padeda nustatyti finansinių išteklių panaudojimo veiksmingumą, suinteresuotų pusių atsakomybę, atskleisti privalumus ir trūkumus [8; 31].

Išvados. Aukštojo mokslo studijų kokybės užtikrinimo sistemos veikla organizuojama pagal verslo vadybos ir rinkos principus kartu juos derinant su biurokratinėmis priežiūros ir kontrolės priemonėmis, procedūromis ir racionalių sprendimų priėmimu bei demokratinio valdymo akcentais – suinteresuotų šalių įtraukimu, bendradarbiavimu ir atsakomybe.

Apžvelgus aukštojo mokslo studijų kokybės užtikrinimo teorinį diskursą galima teigti, jog studijų kokybės užtikrinimo sistema pagal savo turinį yra atsakomybės ir atskaitomybės suinteresuotoms šalims priemonių ir būdų visuma. Viena vertus, aukštojo mokslo studijų kokybės užtikrinimo reguliacinį pobūdį iliustruoja valdžios kontroliavimas skirstant finansines lėšas ir siekiant atitinkamų tikslų bei vertinant aukštųjų mokyklų lėšų naudojimą pagal efektyvumo ir racionalumo kriterijus. Tai pagrindžia ir hierarchinės sistemos elementus, kuomet aukštosios mokyklos yra atskaitingos kitoms, centrinėms viešojo administravimo institucijoms. Kita vertus, pastebimas mažėjantis valstybės vaidmuo reguliuojant aukštojo mokslo institucijas, dėl ko jos tapo savarankiškesnės kuriant savo specifinius profilius, bendradarbiavimo strategijas ir santykius su suinteresuotomis šalimis Europos valstybėse. Taigi nors sistemoje dominuoja vadybiniai metodai integruoti su politinių, biurokratinių-administracinių priemonių taikymu, pastebima slinkties tendencija link demokratiniais principais grįstų veiklų. Todėl svarbu pabrėžti, kad aukštojo mokslo kokybės užtikrinimo elementų – institucijų autonomiškumo sąlygos, atsakomybės bei atskaitingumo, suinteresuotų šalių įsitraukimo ir lūkesčių

tenkinimo bei finansinių lėšų ir kt. kriterijų, sudarančių prielaidas savarankiškumo laipsnio didėjimui, integravimas yra būtinas norint modeliuoti institucines kokybės užtikrinimo strategijas ir siekiant veiklos efektyvumo bei kokybės tobulinimo tendencijų išlaikymo. Tuo tarpu bendradarbiavimas su išorės ir vidaus suinteresuotomis šalimis ir jų interesų balansavimas yra vienas iš aktualiausių šiandieninių aukštojo mokslo institucijų uždavinių.

Naudotų šaltinių sąrašas

1. Ackermann F., Eden C. Strategic Management of Stakeholders: Theory and Practice / F. Ackermann, C. Eden // Long Range Planning, - 2010. – No. 44. – P. 179-196.
2. Batory A., Lindstrom N. The Power of the Purse: Supranational Entrepreneurship, Financial Incentives, and European Higher Education Policy / A. Batory, N. Lindstrom // Governance: An International Journal of Policy, Administration, and Institutions. – 2011. – No. 24(2). – P. 311–329.
3. Bucharest Communiqué. 2012. Prieiga per internetą: <http://media.ehea.info/file/2012_Bucharest/67/3/Bucharest_Communique_2012_610673.pdf>, [žiūrėta 2018 03 25].
4. Center for Higher Education Policy Studies. Progress in higher education reform across Europe. Governance Reform. Volume 1: Executive Summary main report. 2010. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/education/higher-education/doc/governance/vol1_en.pdf>, [žiūrėta 2018 04 07].
5. Chapleo C., Simms C. Stakeholder analysis in higher education / C. Chapleo, C. Simms // Perspectives: Policy and Practice in Higher Education. – 2010. – No. 14(1). – P. 12-20.
6. De Boer H., File J. Higher education governance reforms across Europe. 2009. Prieiga per internetą: <<http://www.utwente.nl/mb/cheps/publications/Publications%202009/C9HdB101%20MODERN%20PROJECT%20REPORT.pdf>>, [žiūrėta 2018 04 07].
7. Europos Komisija. Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui: Švietimo persvarstymas. Investavimas į gebėjimus, siekiant geresnių socialinių ir ekonominių rezultatų. 2012. Prieiga per internetą: <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:52012DC0669&from=EN>>, [žiūrėta 2018 04 02].
8. Gasiūniatė M., Juknytė-Petreikienė I. Assessment of the European Union Structural Funds Support for Improvement of Quality in Higher Education in Lithuania: Approach of Experts in Higher Education / M. Gasiūniatė, I. Juknytė-Petreikienė // Viešoji politika ir administravimas. – 2016. – No. 15(2). – P. 316–333.
9. Harvey L., Stensaker B. Quality Culture: understandings, boundaries and linkages / L. Harvey, B. Stensaker // European Journal of Education. – 2008. – No. 43(4). – P. 427-442.

10. Hrnčiar M., Madzik P. A 3D view of issues of quality in higher education / M. Hrnčiar, P. Madzik // Total Quality Management & Business Excellence. – 2017. – No. 28(6). – P. 633-662.
11. Yerevan Communiqué. 2015. Prieiga per internetą: <http://media.ehea.info/file/2015_Yerevan/70/7/YerevanCommuniqueFinal_613707.pdf>, [žiūrėta 2018 04 05].
12. Yingqiang Z., Yongjian S. / Quality Assurance in Higher Education: Reflection, Criticism, and Change // Z. Yingqiang, S. Yongjian. - Chinese Education & Society. – 2016. – No. 49. – P. 7-19.
13. Jongbloed B. Funding Higher Education: a view across Europe / B. Jongbloed. – Brussels: ESMU, 2010.
14. Jongbloed B., Vossensteyn H. Keeping up Performances: An international survey of performance-based funding in higher education / B. Jongbloed, H. Vossensteyn // Journal of Higher Education Policy and Management. – 2001. – No. 23(2). – P. 127-145.
15. Kettunen J. Stakeholder relationships in higher education / J. Kettunen // Tertiary Education and Management. – 2015. – No. 21(1). – P. 56-65.
16. Kohont A., Nadoh Bergoč J. Įgyvendinant Bolonijos reformą – kokybės samprata ir žmogiškųjų išteklių valdymo vaidmuo aukštojo mokslo sistemoje / A. Kohont, J. Nadoh Bergoč // Aukštojo mokslo kokybė. – 2010. – No. 7. – P. 12-36.
17. Komisijos komunikatas. „2020 m. Europa“: Pažangaus, tvaraus ir integracinio augimo strategija. 2010. Prieiga per internetą <http://ec.europa.eu/lietuva/documents/skelbimai/2020m_europa.pdf>, [žiūrėta 2016-03-15].
18. Krneta R. ir kt. Self-Evaluation of Distance Learning Study Program as a Part of Internal Quality Assurance / R. Krneta ir kt. // International Journal of Emerging Technologies in Learning. – 2012. – No. 7. – P. 14-20.
19. Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymas. 2009. Valstybės žinios, Nr. 54-2140.
20. Lietuvos Respublikos Seimo 2012 m. gegužės 15 d. nutarimas Nr. XI-2015 “Dėl Valstybės pažangos strategijos “Lietuvos pažangos strategija “Lietuva 2030” patvirtinimo”. 2012. Valstybės žinios, Nr. 61-3050.
21. Lietuvos Respublikos Seimo 2013 m. gruodžio 23 d. nutarimas Nr. XII-745 “Dėl Valstybinės švietimo 2014–2022 metų strategijos patvirtinimo”. 2013. Valstybės žinios, Nr. 140-7095.
22. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2008 m. lapkričio 24 d. įsakymas Nr. ISAK-3219 „Dėl Formaliojo švietimo kokybės užtikrinimo sistemos koncepcijos patvirtinimo“. 2008. Valstybės žinios, Nr. 138-5461.
23. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2009 m. liepos 24 d. įsakymas Nr. ISAK-1652 “Dėl Studijų programų išorinio vertinimo ir akreditavimo tvarkos aprašo patvirtinimo”. 2009. Valstybės žinios, Nr. 96-4083.
24. Lyytinen A. ir kt. Scenarios of quality assurance of stakeholder relationships in Finnish higher education institutions / A. Lyytinen ir kt. //

- Quality in Higher Education. – 2017. – P. 1-15. Prieiga per internetą: <<http://dx.doi.org/10.1080/13538322.2017.1294410>> [žiūrėta 2018 04 17].
25. Milišiūnaitė I. ir kt. Kompetencijų plėtote ir studijų siekinių vertinimo metodikos integravimo į vidinę kokybės užtikrinimo sistemą rekomendacijos / I. Milišiūnaitė ir kt. – Vilnius: Vilniaus universitetas, 2011.
26. Nacionalinės plėtros institutas. Lietuvos aukštųjų mokyklų vidinės struktūros, jų tinklo analizė. Galimas aukštųjų mokyklų valdymo pertvarkos modelis. 2007. Prieiga per internetą: <www.smm.lt/uploads/lawacts/docs/434_56587bbbc4e69ec7ccc089f2c1de336e.pdf>, [2017 03 25].
27. Organisation for Economic Co-operation and Development. Education at a Glance: OECD Indicators. 2017. Prieiga per internetą: <https://read.oecd-ilibrary.org/education/education-at-a-glance-2017_eag-2017-en#page1>, [žiūrėta 2018 04 13].
28. Pivoras S., Skaburskienė N. Išorinio kokybės užtikrinimo kaita: Lietuvos aukštojo mokslo atvejis / S. Pivoras, N. Skaburskienė // Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai. – 2012. – No. 62. – P. 97-111.
29. Pukelis K. ir kt. Studijų programų atnaujinimas studijų rezultatų pagrindu: Metodika Nr. 1 / K. Pukelis ir kt. – Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2010.
30. Pūraitė A. Aukštojo mokslo kokybės užtikrinimo teisinio reguliavimo problemos / A. Pūraitė // Socialinių mokslų studijos. – 2011. – No. 3(4). – P. 1229-1252.
31. Segalovičienė I. Vertinimas viešajame valdyme: samprata ir modeliai / I. Segalovičienė // Viešoji politika ir administravimas. – 2011. – No. 10(3). – P. 437-450.
32. Stankevičienė J., Pilelytė J. Investicijų į aukštojo mokslo institucijas valdymas / J. Stankevičienė, J. Pilelytė // Verslas XXI amžiuje. – 2015. – No. 7(2). – P. 141-149.
33. Stensaker B. Ensuring quality in quality assurance. In Transparency International (Ed.) / B. Stensaker // The global corruption report: Education. – 2013. – P. 124-132.
34. Sursock A. Fifteen Years of Quality Assurance in Europe: Lessons learnt / A. Sursock // Building bridges: Making sense of quality assurance in European, national and institutional contexts. – 2011. – P. 19-24. Prieiga per internetą: <http://www.eua.be/Libraries/publications/Building_bridges_Making_sense_of_quality_assurance_in_European_national_and_institutional_context.pdf?sfvrsn=4>, [žiūrėta 2018 04 10].
35. Šaparnienė D. ir kt. Universiteto valdymo modelių tarptautinis lyginamasis tyrimas. Tyrimo ataskaita ir gaimybių studija / D. Šaparnienė ir kt. 2011. Prieiga per internetą: <http://www.esparama.lt/es_parama_pletra/failai/ESFproduktai/2011_Universitetu_modeliu_tyrimo_ataskaita.pdf>, [žiūrėta 2018 04 10]
36. Urbanovič J., Navickaitė J. Lyderystė autonomiškoje mokykloje / J. Urbanovič, J. Navickaitė. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2016.

37. Vaiginienė E. ir kt. Lietuvos studijų politikos ir EAME bei Europos Sąjungos strateginių nuostatų lyginamosios analizės ataskaita (studija) / E. Vaiginienė ir kt. – Vilnius: Mokslo ir studijų stebėsenos ir analizės centras, 2014.

Gricius S.,
Magistro laipsnis,
Mykolo Romerio universitetas,
Vilnius, Lietuva

PROJEKTO VADOVO KAIP LYDERIO ELGSENA KOMUNIKACIJOS, MULTIKULTURIŠKUMO, KOMANDOS FORMAVIMOSI ASPEKTAIS

Anotacija. Straipsnyje išanalizuota projektų vadovų kaip lyderių elgsena multikultūriškumo, komunikacijos bei komandų formavimo aspektais bei kaip tai susiję su sėkmingu projektų valdymu. Išnagrinėta projektų etapai bei procesai, žmogiškųjų išteklių vaidmuo juose bei komunikacijos, multikultūriškumo, komandos formavimo aspektai projektinėse veiklose.

Raktiniai žodžiai: projektai, projektų valdymas, komunikacija, multikultūriškumas, komanda, komandos formavimasis.

Summary. The article explores the role of project managers as leaders' behavior in multicultural, communication and team building aspects and how it relates to successful project management. Analyzed the stages and processes of projects, the role of human resources in them, as well as aspects of communication, multiculturalism, and team building in project activities.

Key words: projects, project management, communication, multiculturalism, team, team formation.

Dinamiška aplinka, kompleksiniai tikslai, skirtingų kultūrų komandos nariai, nuotolinis bei tuo pačiu komandinis darbas – taip šiandien yra apibūdinamos daugelis lokalių ir tarptautinių įmonių. Sparčiai augant bei plečiantis tokiai įmonių kultūrai atsiranda vis didesnis profesionalių projektų vadovų poreikis, nes įmonės savo darbą organizuoja remiantis projektų valdymu, kuris įmonės operacijas optimizuoja ir susistemina į išorinius bei vidinius projektus, kurie padeda sustruktūrizuoti bei užtikrinti produktyvų darbą. Pati projektų aplinka tampa vis kompleksiškesnė, o projekto vadovo vaidmuo bei kasdienė elgsena vis įgauna didesnę įtaką galutiniam rezultatui. Ypač šiandien didžioji dalis projektų yra vystomi globaliai, virtualiai: vis daugiau įmonių savo žmogiškuosius resursus telkia skirtingose šalyse, verslo centruose kas nulemia skirtingas kultūras, kalbas, suvokimą, komunikacinius įgūdžius. Projektų vadovams čia yra vienas iš iššūkių – kaip valdyti tokias skirtingas komandas? Kaip užtikrinti sėkmingą projektų įgyvendinimą? J. Rodney Turner (2005), Ralf Muller (2005) ir daugelis kitų autorių analizavo pagrindines tendencijas projektų vadovų savybes lemiančias projektų

sėkmingumą, tačiau pagrindinis dėmesys skiriamas bendroms tendencijoms. Taip pat tyrinėjant literatūrą pastebima, kad daugiau yra koncentruojamasi į atskiras šakas: lyderystė (Getha-Taylor H, Morse R., 2013), projektų valdymas (Oellgaard M., 2013), vadovų kompetencijos. Svarbu paminėti kad yra atlikta nemažai tyrimų, susijusių su projekto vadovo veikla, tačiau dauguma iš jų akcentuoja projekto vadovą kaip funkcinį vadovą, kurio tikslas įgyvendinti projektus, tačiau retai užsimenama, kad projektų vadovo darbas yra ne įgyvendinti sėkmingai projektą, bet gebėti jį valdyti įvairiose projekto fazėse. Patį projektų valdymą bei jo struktūrą analizuoja Projektų Valdymo Institutas (angl. PMI – Project Management Institute), kuriame yra nagrinėjami visi projekto procesai bei skirtingos fazės, etapai. Didžioji dalis (nuo 50 iki 80%) projektų žlunga dėl neefektyvaus projekto vadovų valdymo bei menko dėmesio į minkštuosius dalykus projektuose. Todėl pagrindinė šio straipsnio ašimi tampa klausimas: Kokia turi būti projekto vadovo elgsena trijose dimensijose (komunikacija, multikultūriškumas, komandos formavimas) norint užtikrinti sėkmingą projektų valdymą?

Projektų valdymo pagrindinės sudedamosios dalys. Dauguma projektų yra apibūdinami remiantis pagrindiniais „sunkiaisiais“ rodikliais: “Projektų valdymas iš esmės yra darbo padarymas laiku, telpant biudžete bei atitinkant specifikacijas”[1], arba “Projektų valdymas yra disciplina, kuri apima resursų planavimą, užtikrinimą, saugojimą bei jų valdymą, kurios dėka yra sėkmingai įgyvendinami projekto specifiniai tikslai ir uždaviniai.” [2] (Popesco, 2017). Projektų valdymo Institutas (angl. PMI – Project Management Institute) apibrėžia projektą dar kitoku aspektu: “Projektas, tai laikinos pastangos skirtos sukurti unikalų produktą, paslaugą ar rezultatą.” [3] Visi šie apibūdinimai, aiškinimai yra teisingi, tačiau jie akcentuoja techninius projektų aspektus, kurie kartais neturi itin didžiulės įtakos kalbant apie projekto sėkmę bei jo įgyvendinimą. Visuose projektuose galime pamatyti, kad kiekvienas projektas yra kuriamas, inicijuojamas, planuojamas, daromos analizės, turi įgyvendinimo procesus, užbaigimo fazę bei projektui pasibaigus pagalbinius / palaikančiuosius procesus. Tad yra prieinama bendra nuostata, kad projektą sudaro pagrindinės fazės, tokios kaip:

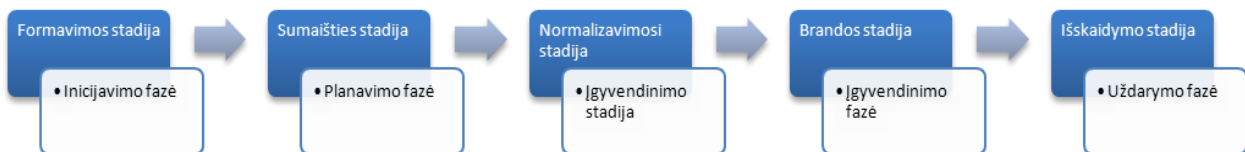


Sudaryta autoriaus remiantis

Žinoti bei suvokti projekto fazes yra rekomenduotina, todėl, kad projektų vadovas identifikavęs fazes bei jų turinį, gali išsigryninti žmogiškuosius resursus bei kaip juos valdyti ir kada juos įtraukti. Taip pat svarbu pažymėti, kad būtent nusistačius tinkamus projekto etapus galima struktūrizuotai sekti projekto vadovo kaip lyderio elgseną bei nustatyti vietas, kuriose projektų vadovui reikia atkreipti dėmesį norint sėkmingai įgyvendinti projektą.

Komanda, jos reikšmė projekte bei projekto vadovo elgsena. Komanda neretai yra apibrėžiama kaip subjektas turintis išskirtines savybes, tokias kaip įsipareigojimas, orientacija, sanglauda bei autonomija, kuriomis yra siekiamas

tikslas ir norimi rezultatai. Projektų valdyme komandos organizavimas reiškia tarpdisciplininės grupės sukūrimą, kuri pasižymi stipria motyvacija, veiksminga bei efektyvia komunikacija ir dideliu pajėgumu susidoroti su iškilusiais iššūkiais. Taip pat yra pabrėžiama, kad projekto vystyme su projektų vadovu, projekto komanda atlieka pagrindinį vaidmenį / rolę ir būtent be komandos projektas tiesiog negalėtų egzistuoti. [4] Dar kiti autoriai komandą pažymi kaip mažos tarpusavyje susijusios ir viena nuo kitos priklausančios individų grupės, kurios dalinasi atsakomybe už rezultatus. [5] Komanda yra gyvas organizmas ji nuolat veikia dinaminėje aplinkoje ypač projektuose, žmogiškieji resursai gali dažnai kisti skirtingos projekto fazėse. Todėl yra itin svarbu suvokti bendrą komandos formavimosi dinamiką, kad projektų vadovai galėtų suvokti kurioje stadijoje yra jų komanda bei skirtingi nariai ir išsiaiškinus bandyti pasiekti bendro konsensuso ir taip siekti aukščiausių rezultatų projekte. B.W. Truckmanas ir M. A. C. Jensen[6] išskiria skirtingas stadijas, kurios parodo grupės tapimą komanda. Analizuojant atskirai teoriniu aspektu komandos formavimosi bei projekto fazes galim daryti prielaidą, kad kiekviena komandos formavimosi stadija galėtų būti pagal savo brandą susieta su projekto branda – projekto fazėmis. Žemiau pateiktoje lentelėje bandoma sugretinti projekto fazes su komandos formavimosi fazėmis.



Komunikacijos įtaka projektuose bei projektų vadovo elgsena.

Manoma, kad projektų vadovo darbą apie 70-80 procentų sudaro komunikacija, todėl galime teigti, kad projekto sėkmei ganėtinai daug įtakos turi efektyvi komunikacija bei jos tobulinimas. Komunikacija savaime tampa iššūkiu jau nuo pat projekto inicijavimo pradžios. Ypač komunikacijos efektyvumas tampa svarbus kai projekcinė komanda nedirba kartu, t.y. komandos nariai dirba iš skirtingų lokacijų – darbas su globalia komanda, kur susiduriama ne tik su kultūriniais skirtumais bet ir su nuotoliu bei artimų iteracijų nebuvimu. Anot Chitakornkijasil P. [7], globalios komandos nuolat susiduria su erdvės, laiko, kultūros, organizaciniais iššūkiais, ypač bendraujant elektroninėmis technologijomis, o gyvas kontaktas tarp komandos narių nebeegzistuoja arba tampa ypač minimalus, tad komandos susiduria su iššūkiu kaip išlaikyti ir stiprinti tarpusavio pasitikėjimą siekiant įgyvendinti bei pasiekti užsibrėžtus tikslus. Efektyvios komunikacijos nebuvimas gali paveikti komandos pasitikėjimą bei jo stiprinimą, nes pernelyg didelis atstumas, neteisinga komunikacija, asmenybių skirtumai gali sustabdyti ir atitraukti komandą nuo tikslo pasiekimo. Būtent informacinės technologijos tiesiogiai sąveikauja su globalių komandų atsiradimu. Chang H. (2014) [8] pabrėžia, kad informacinių technologijų plėtra pakeitė žmonių bendravimą iš gyvo į virtualų. Kalbant apie technologizuotą komunikaciją pasitaiko ir kontraversišku nuomonių, vienas iš

autorių (Owen J., 2017) [9] kalbėdamas apie virtualią komunikaciją išskiria bendravimą el.paštu ir pabrėžia, kad elektroniniai laiškai anot jo yra neefektyvų ir tai geriausias būdas išvaistyti savo ir komandos laiką bei suteikti erdvę neteisingam interpretavimui. Neeley T. (2015) [10] galime teigti, kad komunikacija yra svarbi ne tik savo forma, bet taip pat ir turiniu, ir čia galime išskirti kelis aspektus kuriuos svarbu iškomunikuoti projektuose dirbant su virtualiomis tarpkultūrinėmis komandomis: Kas mes tokie? Ką mes darome? (Kokios kiekvieno nario funkcijos) Aš esu tam, kad padėčiau. □ Berry P. (2014) [11] taip pat išskiria tam tikrą elgesį, kuris padeda ir yra svarbus komunikuojant suvirtualiomis, globaliomis komandomis: 1. Komunikacijos kanalų tikrinimas; 2. Abejonių pavertimas privalumu; 3. Ypač daug komunikacijos; 4. Pozityvumas; 5. Pasiūlymai, bet ne kritika.

Globalių, virtualių komandų pagrindiniai bruožai bei dominuojanti elgsena. Nagrinėjant komandas labai svarbu yra atkreipti dėmesį į pačios projektinės komandos sudėtį, taip pat nustatyti ar komanda yra lokali ar globali, kokia komunikacija turėtų būti taikoma ir kaip projektų vadovas turėtų su tokia komanda dirbti. Anot autorių Browne W ir kt. [12] valdyti projektus su komandomis, kurios sėdi tame pačiame pastate nebėra nei realu nei įprasta. Pabrėžiama, kad vis dažniau pasitaiko, jog projektų resursai yra utilizuojami ir perkeliama į kitas šalis ar organizacijas. Įmonės tai daro būtent dėl geresnės resursų kokybės ir kaštų santykio kitose rinkose, todėl fizinė darbuotojų vieta nebeturi tokios didelės įtakos ir reikšmės. Multikultūrinės, kitaip dar vadinamos globalios komandos, nuolat susiduria su nestabilumu bei kompleksiskumu, o tai pagrinde atsitinka dėl kultūrinių skirtumų, atstumo bei laiko, ko pasekoje tampa vis sudėtingiau komandoms komunikuoti. Yra atliktą tyrimų (Berry, 2011) [13] kurie teigia, kad įgūdžiai, kurie nulemtų sėkmę valdant efektyviai virtualias komandas yra kur kas kompleksiškesni nei tie įgūdžiai, kurie nulemia sėkmę valdant lokalias komandas, kurios fiziškai yra šalia. Komandos nariai yra suburti komandinės struktūros pagrindu, kuri yra paremta telekomunikacinėmis technologijomis, kurios padeda įgyventi tikslus, gauti rezultatus bei atlikti pavestas užduotis taip generuojant organizacijai pridėtinę vertę. Hareshchandra Thakur [14] išskiria kelis elementus, komponentus, iššūkius, kurie dominuoja globaliose komandose bei kurie yra svarbūs valdant jas bei siekiant rezultatų: **1. Kultūros suvokimas bei jautrumas jai.** Autorius Thakur H. [15] akcentuoja, kad kultūra tai žinios ir vertybės visuomenėje, kurią apibrėžia žmonių toje aplinkoje gyvenimo būdas. Taip pat yra pastebima, kad dažnai yra akcentuojama projektuose, jog kultūriniai skirtumai tampa didžiuliais trikdžiais, dėl kurių yra prarandama labai daug projekto laiko resursų, ko pasekoje gali grėsti projekto nesėkmė. Buvo atliktas tyrimas, kurio metu buvo išskiriamas kultūros vaidmuo, bei jautrumas projektinei veiklai, kuriame buvo analizuojami elementai, kuriuos reikėtų žinoti valdant tarpkultūrines komandas: a) Pagrindinės vertybės. b) Elgesio modeliai, priimtinos normos. c) Pasiryžimo, įsipareigojimų lygis bei jų laikymasis. d) Lankstumas ir erdvė deryboms. e)

Komunikacijos metodas. f) Verslo susitikimai. g) Hierarchijos bei amžiaus faktorių svarba. h) Darbo mechanizavimas. i) Vietinės šventės. j) Reikalavimai – įstatymai. Kiti komponentai tai **2. Emocijų įtaką sprendimų priėmimui bei galutiniam rezultatui; 3. Darbas su aukštesniu emociniu intelektu; 4. Konfliktų suvaldymas bei problemų sprendimas; 5. Santykių / ryšių valdymas; 6. Komandos narių įkvėpimas bei išitraukimas.** Tačiau autorius, Meier H [16], išskiria dar kitokius elementus, kurie iš esmės papildo prieš tai išvardintus, kuriuos reikėtų apgalvoti valdant globalias komandas: a) Kartų suvokimas; b) Asmenybės; c) Komunikacijos taisyklės; d) Užduočių paskirstymas; e) Sėkmės suvokimas; f) Technologijų gylis; g) Įgūdžių pasirūpinimas. Tad referuojant į aukščiau išdėstytus punktus, turėtume pabrėžti, kad projektų vadovas ar kitaip, lyderis, turėtų identifikuoti pagrindinius “varomuosius” veiksnius kiekvieno komandos nario atskirai, nes pats kultūrinis skirtumas jau veda prie skirtingų lūkesčių, motyvacinių priemonių. Tai yra svarbu, nes kai kuriose kultūrose piniginiai bonusai gali būti labai stiprus motyvatorius, tačiau kitose kultūrose gali būti priešingai, kai kurių komandos narių gali visiškai nemotyvuoti bonusai, tačiau labai stipriai motyvuoti dėmesys bei viešos pagyros. Tad netgi motyvacijos lygmenyje yra skirtingų kultūrų skirtingi elementai, kuriuos reikėtų identifikuoti ir išskirti. Analizuojant kiekvieną elementą svarbu į jį įsigilinti ir pamatyti pagrindinius dalykus į kuriuos reikia atkreipti dėmesį galvojant apie komandos turinį bei jo valdymą. Ir svarbu identifikuoti visus galimus elementus, kad projektų vadovas gebėtų efektyviai valdyti skirtingus komandos narius bei pasiekti geriausius rezultatus ir sėkmingai įgyvendinti projektą.

Apibendrinant galime teigti, kad projektų vadovas tai nėra tik funkcinis projektą valdantis vadovas, jis yra lyderis, kuris valdantis tarptautinius projektus turi atkreipti dėmesį į tris dimensijas: komunikaciją, multikultūriškumą bei komandos brandą (formavimąsi). Svarbu ne tik suvokti dimensijas, bet taip pat gilintis į esančius elementus valdant projektus per visas projekto gyvavimo ciklo etapus. Vadovaujantis straipsnyje pateiktomis dimensijomis bei jų komponentais yra galima sudaryti vertinimo modelį, kurio pagalba būtų galima stebėti projekto progresą ne tik rezultatų prasme, bet ir pačios valdymo kokybės prasme. Tolimesniais tyrimais būtų galima išanalizuoti bei atrasti koreliacijas tarp skirtingų dimensijų bei elementų.

Naudojamų šaltinių sąrašas

1. Berry, Paul. "Communication Tips for Global Virtual Teams." Harvard Business Review Digital Articles 30, 10 (2014): 2-3.
2. Browne, Winifred, et al. "Two Key Success Factors for Global Project Team Leadership: Communications and Human Resource Management." Journal Of Information Technology & Economic Development 7, 2 (2016): 40-48.
3. Chang, Hsin Hsin, Chung-Jye Hung, and Hsu-Wei Hsieh. "Virtual teams: cultural adaptation, communication quality, and interpersonal trust." Total

- Quality Management & Business Excellence 25, 11/12 (2014): 1318-1335.
4. Chitakornkijasil, Pranee. "Communication In Global Cultural Teams And Journal Of Organizational Innovation 1, 4 (2009): 102-112.
 5. Cosmina-Simona, Toader, Zajdel Małgorzata, And Michalcewicz-Kaniowska Małgorzata. "Team Project - A Literature Review." Agricultural Management / Lucrari Stiintifice Seria I, Management Agricol 19, 1 (2017): 115-118.
 6. Frame, J. Davidson. "Philosophy of Project Management: Lessons From the Philosophy of Science." Project Management Journal 47, 3 (2016): 35-47.
 7. Getha-Taylor, Heather, And Ricardo S. Morse. "Collaborative Leadership Development For Local Government Officials: Exploring Competencies And Program Impact." Public Administration Quarterly 37, 1 (2013): 71-102.
 8. Hollenbeck, John R., Bianca Beersma, And Maartje E. Schouten. "Beyond Team Types And Taxonomies: A Dimensional Scaling Conceptualization For Team Description." Academy Of Management Review 37, 1 (2012): 82-106.
 9. Meier, Heidi Hylton, Deborah Drummond, Smith, and Tracy Hopkins, Porter. "Global Virtual Teams For Accounting Millennials." Journal For Research In Business Education 58, 1 (2016): 48-60.
 10. Neeley, Tsedal. "Global Teams That Work." Harvard Business Review 93, 10 (2015): 74-8.
 11. Oellgaard, Morten Jensen. "The Performance of a Project Life Cycle Methodology in Practice." Project Management Journal 44, 4 (2013): 65-83.
 12. Owen, Jo. "Creating Global Teams That Work." Meed Business Review 2, 2 (2017): 28-30.
 13. Popescu, Veronica Adriana, Gheorghe N. Popescu, and Cristina Raluca Popescu. "Project Management And Romania's Future In Project Management." Managerial Challenges Of The Contemporary Society 2 (2011): 235-239.
 14. Project Management Institute, 2013. A guide to the project management body of knowledge (PMBOK guide). Fifth edition. USA.
 15. Thakur, Hareshchandra. "Determinants of Project Success in Multicultural Environment: A Project Team's Perspective." PM World Journal 4, 8 (2015): 1-10.

Katunian A.,
Doktorantė,
Mykolo Romerio Universitetas,
Vilnius, Lietuva

ZMOGIŠKŲJŲ IŠTEKLIŲ VYSTYMAS TURIZMO SEKTORIJE: TARPINSTITUCINIS BENDRADARBIAVIMAS

Anotacija. Pasaulinės turizmo organizacijos duomenimis iki 2020 m. turistų skaičius pasaulyje pasieks 2 mlrd. rodiklį. Sparčiai augant turizmo srautams atsiranda vis daugiau turizmo organizacijų, šiuo metu kas vienuolikta darbo vieta pasaulyje yra priskiriama turizmo sričiai. Turizmas pagal savo prigimtį priklauso paslaugų sektoriui. Paslaugų sektoriuje svarbiausią vaidmenį įgyja žmogiškieji ištekliai, kadangi, vartotojo akimis,

darbuotojai sutapatinami su paslauga. Darbas sparčiai besivystančio turizmo kontekste kelia daug iššūkių, keliauti įgudę turistai tampa vis reiklesni, atsirandančios naujos rezervacijų ir rinkodaros sistemos reikalauja puikių kompiuterinių įgūdžių, globalaus masto konkurencija tarp turizmo įmonių ir vietovių, ypatingas jautrumas ekonominiams nuosmukiams verčia nuolat tobulėti bei ieškoti naujų verslo plėtros ir aptarnavimo standartų. Pasak Kearns (2004), siekiant sėkmingai atitikti pokyčius turi įsivyrėti dichotomija tarp turizmo plėtros ir įmonės strategijos bei žmogiškųjų išteklių vystymo.

Raktažodžiai: Žmogiškųjų išteklių vystymas. Turizmo sektorius. Tarpinstitucinis bendradarbiavimas.

Summary. Regarding the statistics provided by World Tourism Organization the number of international tourists worldwide will reach the amount of 2 billions by 2020. Together with the growth of tourist flows increasing and the number of tourism companies, f.e. each eleventh job place worldwide is held in tourism. Tourism up to its nature belongs to the service industry. Human Resources - the main value creator in tourism, the employees are often identified with the service. Working in the context of rapidly developing tourism creates many challenges, experienced tourists are becoming more demanding, emerging new booking and marketing systems require excellent computer skills, global competition between tourism companies and destinations, the particular sensitivity to economic downturns makes it necessary to continuously improve and seek new standards for development. According to Kearns (2004), a dichotomy between tourism development and company strategy and development of human resources must succeed in responding to changes.

Key words: Human Resources Development. Tourism Sector. Interinstitutional Collaboration.

Žmogiškųjų išteklių vystymas gali būti charakterizuojamas kaip mokymosi pajėgumo, susijusio su ilgalaikiu darbu, palengvinimo procesas individualiame, grupės ir organizaciniame lygmenyse per struktūrizuotas ir nestruktūrizuotas mokymosi ir ne tik mokymosi veiklas, siekiant padidinti organizacijos veiklos rezultatus (Šiugždinienė, 2009). Lietuvos turizmo plėtros 2014-2020 m. programoje vienas iš uždavinių byloja „tobulinti turizmo sektoriuje dirbančių specialistų kompetencijas ir gerinti turizmo srities verslumo įgūdžius“. Galima teigti, kad būtina daugiau dėmesio skirti žmogiškųjų išteklių vystymui, kuris privalo atitikti pokyčius turizmo ir žmogiškųjų išteklių valdymo sektoriuose. Turizmo sektoriaus vystyme dalyvauja skirtingi nacionaliniai ir tarptautiniai subjektai: turizmo įmonės, valstybinės institucijos (pvz. Turizmo departamentas), viešosios organizacijos (pvz. Kelionių organizatorių asociacijos, Viešbučių ir restoranų asociacijos, ir t.t.), švietimo įstaigos, vykdančios su turizmu susijusias studijų programas, tarptautinės organizacijos (JT Pasaulinė turizmo organizacija, Europos kelionių komisija) ir t.t. (Úbeda-García, Marco-Lajara, García-Lillo, Sabater-Sempere, 2012). Minėtų organizacijų bendrų siekių ir bendradarbiavimo kontekste nėra skiriamas dėmesys vienai pagrindinių jungiamųjų grandžių – žmogiškųjų išteklių vystymui. Sisteminio požiūrio trūkumas į žmogiškųjų išteklių vystymą turizmo sektoriuje daro neigiamą įtaką sektoriaus vystymui.

Naujumas: Turizmo įtakai sparčiai plečiantis, bei turizmo tendencijoms sparčiai keičiantis, turizmas ir turizmo procesai dažnai tampa mokslinių tyrimų objektais. Mokslininkai nurodo, kad turizme, viename ryškiausių

socioekonominių reiškinių po Antrojo pasaulinio karo laikų (Kong, Cheung, Song, 2012), sulig kiekvienais metais atsiranda naujų turizmo rūšių, prieš tai populiariausius poilsio ir verslo turizmą, pradeda vyti medicininis turizmas, sporto turizmas ir t.t.; turizmo įmonės pradeda siūlyti turistams vis daugiau naujų paslaugų, sulaukiama turistų iš įvairesnių šalių, kartu su šiais pokyčiais keliama nauji reikalavimai turizmo įmonių darbuotojams (Fletcher, Fyall, Gilbert, Wanhill, 2013). Žmogiškųjų išteklių vystymas buvo nagrinėjamas kiek užsienio, tiek ir Lietuvos mokslininkų, analizuojamos įvairios teorijos ir paradigmos (Garavan et al, 2000; Smith, 2004; Sloman and Philpott, 2006), sąsajos tarp organizacijos strategijos ir žmogiškųjų išteklių vystymo (Luoma, 2000; Garavan 2000). Lietuvoje žmogiškųjų išteklių vystymo reiškinys nėra pakankamai išnagrinėtas, personalo valdymo vadovėliuose, moksliniuose straipsniuose, tokie autoriai kaip Sakalas ir Šilingienė (2000, 2003), Garalis (2004), Kumpikaitė ir Sakalas (2004), Stankevičienė ir Lobanova (2006), Bakanauskienė (2008), Garalis (2004) žmogiškųjų išteklių vystymą nagrinėja giliai bet atskiras vystymo sritis, todėl jaučiamas, mokslinės informacijos fragmentiškumas šioje sferoje, pasigendama sisteminio požiūrio. Dar mažiau yra nagrinėjama žmogiškųjų išteklių vystymo turizmo sektoriaus kontekste problema. Daug dėmesio turizmo personalui savo tyrimuose skiria D. Nickson, akcentuoja, kad nors turizmo sektorius dažnai mini darbuotojus kaip didžiausią sektoriaus konkurencinį pranašumą, dažnai trūksta suvokimo apie esminius žmogiškųjų išteklių vystymo išskirtinumus šiame sektoriuje, juolab apie žmogiškųjų išteklių vystymo skirtumus skirtinguose turizmo subsektoriuose: oro uostuose, kelionių agentūrose, viešbučiuose, atrakcijonų parkuose, turizmo informacijos centruose ir t.t. (Nickson, 2007). Turizmo organizacijos darbuotojai dažniausiai yra traktuojami pasirenkant vieną iš dviejų vyraujančių požiūrių: kaip sąnaudos/ištekliai arba kaip konkurencinis pranašumas (Taylor, Finley, 2009). Mokslininkai sutaria, kad žmogiškųjų išteklių vystymas yra svarbus ir gali stipriai prisidėti prie sėkmingo turizmo vystymo tačiau tiek teorinei, tiek praktinei šių santykių analizei skiriama mažai dėmesio.

Problema: Nuoseklios teorinės perspektyvos ir sisteminio požiūrio į žmogiškųjų išteklių vystymą turizmo sektoriuje, tarpinstitucinio bendradarbiavimo kontekste, trūkumas.

Objektas: Žmogiškųjų išteklių vystymas turizmo sektoriuje.

Tikslas: Žmogiškųjų išteklių vystymo sistemos analizės pagrindu parengti ir pagrįsti žmogiškųjų išteklių vystymo ir tarpinstitucinio bendradarbiavimo modelį turizmo sektoriuje.

Mokslinės literatūros apžvalga. Pastaraisiais dešimtmečiais įvyko daug pokyčių kiek turizmo sektoriuje, tiek ir žmogiškųjų išteklių valdymo srityje. Atsižvelgiant į tendencijas, organizacijos privalo greitai prisitaikyti prie pokyčių (Taylor, Finley, 2009). Organizacijų prisitaikymas prie pokyčių ašimi tampa darbuotojų ir organizacijų vystymo gairių suderinimas (Kearns, 2004). Šiuolaikinės organizacijos siekdamos rezultato privalo suprasti, kad taip sparčiai keičiantis verslo sektoriui, pokyčiam reikia ne tik ruoštis, bet stengtis

jas numatyti, kontroliuoti, arba netgi sukurti (Snell, Bohlander, 2007). Vienas iš sėkmingos šiuolaikinės organizacijos darbo bruožų privalo būti kokybė, paslaugų sektoriuje, tuo pačiu ir turizmo sektoriuje – personalas – paslaugų kokybės garantas, keturis iš penkių *Servqual* modelyje numatytų kokybės vertinimo kriterijų – patikimumą, operatyvumą, tikrumą, empatiją – gali paveikti personalo elgsena. (Bagdonienė, Hopenienė, 2009). Vienas pagrindinių organizacijų uždavinių: sukurti tokią žmogiškųjų išteklių valdymo sistemą, kuri atitiktų ir darbuotojų ir organizacijos tikslus (Chesbrough, 2011). Minėtos sistemos pagrindas, žmogiškųjų išteklių vystymas, kuris gali būti charakterizuojamas kaip strategijų, struktūrų, sistemų, technologijų ir žmonių kūrybinis sutelkimas tokiais būdais, kurie skatina individo ir organizacijos mokymąsi, kuria ir palaiko organizacijos efektyvumą (Dilworth, 2003). Siekiant darbuotojų našumo, svarbu užtikrinti jų autonomiją, atsakomybės jausmą, darbuotojai privalo mokytis ir mokyti kitus (Drucker, 2004). Žiūrint per žmogiškųjų išteklių vystymo prizmę, turi būti skatinamas lyderystės vystymas organizacijos viduje, strateginiai aspektai, individualus vystymasis, visiems darbuotojams prieinamas ugdymas, inovatyvūs mokymo metodai, informacijos ir geros patirties sklaida (Jagminas, 2006). Deja ne visos organizacijos įvertina pokyčių svarbą, situaciją Lietuvoje tirianti I. Bakanauskienė teigia, kad remiantis „TNS Gallup“ žmonių išteklių valdymo tyrimo, atlikto Personalo valdymo profesionalų asociacijos prašymu 2006 m., duomenimis: Įmonių atstovai, atsakingi už personalo valdymą, daugiausiai dėmesio savo veikloje skiria personalo duomenų, sutarčių, saugos ir darbo laiko administravimui bei darbuotojų pritraukimui ir įdarbinimui. Mažiausiai dėmesio sulaukia tokios sritys kaip darbuotojų adaptavimas, karjeros planavimas, bei pokyčių valdymas įmonėje (I. Bakanauskienė, 2008). Minėtas požiūris gali būti charakterizuojamas kaip neveiksnius, žmogiškųjų išteklių valdymo sistema, bei jos sudedamosios dalys, turi būti atvira išorės ir vidaus pokyčiams, priešingu atveju tampa išimtinai formalia (Schuler, Jackson, 2008). Darbo vieta patenkinti, tobulėjimo ir karjeros perspektyvas turintys darbuotojai yra linkę geriau aptarnauti klientus, tad žmogiškųjų išteklių vystymas turi būti vienu iš įmonės prioritetų (Drucker, 2004).

Žmogiškųjų išteklių vystymo nauda organizacijos veiklai akcentuojama vis dažniau, tapdama neatsiejama žmogiškųjų išteklių valdymo ir organizacijos strateginio valdymo dalimi (Kim, 2008). Žmogiškųjų išteklių vystymas gali būti nagrinėjamas dviem lygmenimis: individo ir organizacijos (Garavan, 2004). Individo lygmenyje darbuotojas pats išreiškia susidomėjimą tobulinimusi ir norą pagerinti savo darbo įgūdžius ir rezultatus. Organizacijos lygmenyje darbuotojas traktuojamas kaip jungiamoji grandis tarp įmonės siekių ir rezultatų. Mokslininkai Taylor ir Finley pabrėžia, kad susiformavo dviejų kategorijų požiūriai į žmogiškųjų išteklių vystymą, pirmosios kategorijos atveju darbuotojai traktuojami kaip sąnaudos/ištekliai, antrosios kategorijos atveju darbuotojai traktuojami kaip konkurencinis pranašumas (2009). Antroji kategorija buvo aprašyta mokslininkų Úbeda-García, Marco-Lajara, García-

Lillo, Sabater-Sempere, jų manymų investavimas į žmogiškųjų išteklių vystymą per mokymų sistemą ir kompetencijų tobulinimą sukuria dažnai nepralenkiamą konkurencinį pranašumą (2012).

Darbuotojus, pokyčius, tendencijas, vartotojų elgseną nuolat analizuojančios ir prisitaikančios šiuolaikinės organizacijos gali būti vadinamos *besimokančiomis organizacijomis*, naujausių žinių bazėje besikeičiančios, nuolat tobulėjančios įmonės (Sakalas, 2012). Sulig kiekvienais metais paslaugų įmonėse didėja apdorojamos informacijos srautai, jeigu anksčiau viešbučių ar kelionių agentūrų vadybininkai galėjo informaciją apie savo klientus kaupti darbo kompiuteriuose, dabar šios informacijos yra tiek daug, kad pagalbinės sistemos tapo būtinos. Siekiant darbuotojų efektyvumo organizacijose svarbu taikyti žinių vadybos principus (Robbins, 2006). Sėkmingas pokyčių valdymas turizmo srityje turi apimti platų žmogiškųjų ir socialinių veiksnių spektrą, kadangi kalba eina apie tarptautinį kontekstą.

Turizmo sektoriaus subjektai susiduria su bendromis, panašiais bruožais pasireiškiančiomis problemomis: žemos kompetencijos darbuotojai, praktinių įgūdžių stokojantis turizmo darbuotojai, sezoninių darbuotojų trūkumas, darbuotojų motyvacijos trūkumas, dažna darbuotojų rotacija ir t.t. (Úbeda-García, Marco-Lajara, García-Lillo, Sabater-Sempere, 2012). Susiduriant su bendromis problemomis, bei turint bendrą siekį – turizmo plėtrą, pastebimas ryškus trūkumas tarpinstitucinės sistemos padėsiančios kryptingai vystant žmogiškuosius išteklius plėsti turizmo sektorių.

Žmogiškųjų išteklių vystymas Lietuvos turizmo sektoriuje buvo nagrinėtas įvairiais pjūviais: kvalifikacijos reikalavimai viešbučiuose (M. Makareinytė, R. Rupulevičienė, 2013), darbuotojų kompetencijos kelionių agentūrose (J. Barauskaitė, M. Steponavičiūtė, 2012), pastebima, kad žmogiškųjų išteklių vystymas buvo nagrinėjamas atskirų turizmo sričių kontekste. Užsienio mokslininkai: A. Clarke, W. Chen (2007), D. Weaver (2011), D. Nickson (2007) nagrinėja žmogiškųjų išteklių vystymą turizmo sektoriuje apibendrinant sąsajas tarp skirtingų turizmo sričių, pateikia daug praktinių atvejų (pvz. „British Airways“, „Hilton“ ir t.t.), darytina prielaida, kad kalbant apie žmogiškųjų išteklių vystymą turizmo sektoriuje geroji praktika papildo teoriją. Išsakytos idėjos leidžia teigti, kad tarpinstitucinio bendradarbiavimo žmogiškųjų išteklių vystyme sistemos analizė turizmo sektoriuje padės plėtojant turizmo sektorių tiek organizaciniu tiek ir nacionaliniu lygiu.

Naudojamų šaltinių sąrašas

1. Chesbrough, H. Open Service Innovation // Jossey Bass, 2011. ISBN 978-0-470-90547-6
2. Clarke, A., Chen, W. International Hospitality Management. Concepts and Cases // Elsevier HB, 2007. ISBN 978-0-7506-6675-6
3. Dilworth L. Searching for the Future of HRD // Advances in Developing Human Resources, Vol. 5, 2003, prieiga per internetą <<http://adh.sagepub.com/content/5/3/241.full.pdf+html>>

4. Drucker P.F. Valdymo iššūkiai XXI amžiuje. Vilnius: D. Radkevičiaus PI Rgrupė, Tallinn: Goldratt Baltic Network, 2004. ISBN 9949105331
5. Fletcher J., Fyall A., Gilbert D., Wanhill S. Tourism Principles and Practice. Fifth Edition // Pearson, 2013. ISBN 978-0-273-75827-3
6. Garavan T. N. A Strategic Perspective on Human Resource Development // Advances in Developing Human Resources, 2007, no. 9, Prieiga per internetą: <<http://adh.sagepub.com/cgi/content/abstract/9/1/11> >
7. Gražulis, V., Valickas, A., Dačiulytė, R., Sudnickas, T. Darbuotojas organizacijos koordinačių sistemoje: žmogiškojo potencialo vystymo perspektyvos // MRU, 2012. ISBN 978-9955-19-452-1
8. Harzing, A. W, Pinnington, A. H., International Human Resource Management. Fourth edition // SAGE, 2015. ISBN 978-1-4462-6730-1
9. Jagminas J. Gera valdymui užtikrinti pakanka išsilavinusių žmonių. Žmogiškųjų išteklių vystymas organizacijoms tampa vis svarbesnis // Valstybės tarnybos aktualijos, 2006 spalio, nr. 6, ISSN 1648-8075, prieiga per internetą <http://www.livadis.lt/livadis/user_dir/File/2006/leidinys/VTa6.pdf >
10. Jagminas J. Gera valdymui užtikrinti pakanka išsilavinusių žmonių. Žmogiškųjų išteklių vystymas organizacijoms tampa vis svarbesnis // Valstybės tarnybos aktualijos, 2006 spalio, nr. 6, ISSN 1648-8075, prieiga per internetą: <http://www.livadis.lt/livadis/user_dir/File/2006/leidinys/VTa6.pdf >
11. Kearns, P. How strategic are you? The six “killer” questions. Strategic HR Review, 2004.
12. Kim P. S. How to attract and retain the best in government // International Review of Administrative Sciences, 2008; Nr.: 74; 637 DOI: 10.1177/0020852308098472, prieiga per internetą: <<http://ras.sagepub.com/cgi/content/abstract/74/4/637>>
13. Lietuvos turizmo plėtros 2014-2020 metų programa. Valstybės žinios, 2014-03-19, Nr. 2014-03262. Teisės aktų registras, prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=467460&p_tr2=2>
14. Melnikas, B. Transformacijos. Visuomenės pokyčiai. Naujas Tūkstantmetis. Valdymas ir savireguliacija. Rytų ir Vidurio Europa. Vaga, 2002.
15. Pasaulinės turizmo organizacijos elektroninis puslapis, prieiga per internetą: <www.unwto.org>
16. Redman, T., Wilkinson, A. Contemporary Human Resource Management. Prentice Hall, 2006. ISBN 978-0-273-68663-7
17. Robbins, S.P. Organizacinės elgsenos pagrindai. Trečiasis leidimas. Poligrafija ir informatika, 2006. ISBN 9986-850-46-0
18. Schuler, R. S., Jackson, S. E. Strategic Human Resource Management. Second edition. Blackwell Publishing, 2008. ISSN 978-1-4051-4959-4
19. Šiugždinienė J. Development and Substantiation of the Human Resource Development Model // Viešoji politika ir administravimas, 2009, Nr. 27, ISSN 1648-2603. Prieiga per internetą <http://www.ktu.lt/lt/mokslas/zurnalai/vpa/vpa27/VPA_Nr.27_J.Siugzdiniene_p.26-35.pdf>

20. Snell, S., Bohlander, G. Human Resource Management. Thomson Canada, 2007. ISBN 0-324-42237-7
21. Taylor M., Finley D. Strategic Human Resource Management in U.S. Luxury Resorts—A Case Study // Journal of Human Resources in Hospitality & Tourism, 2009 sausis, prieiga per internetą < <http://www.tandfonline.com/loi/whrh20>>
22. Úbeda-García M., Marco-Lajara B., García-Lillo F., Sabater-Sempere V. Universalistic and Contingent Perspectives on Human Resource Management: An Empirical Study of the Spanish Hotel Industry // Journal of Human Resources in Hospitality & Tourism, 2012, prieiga per internetą < <http://www.tandfonline.com/loi/whrh20>>
23. Wang X., McLean G.N. The Dilemma of Defining International Human Resource Development // Human Resource Development Review, Vol. 6, No.1, 2007, prieiga per internetą: <<http://hrd.sagepub.com/content/6/1/96.full.pdf+html>>
24. Wang Y. F. Constructing career competency model of hospitality industry employees for career success // International Journal of Contemporary Hospitality Management, 1989, prieiga per internetą: <www.emeraldinsight.com/09596119.htm>

Nefas S.
Dr., profesorius
Mykolo Romerio universitetas
Vilnius, Lietuva

VIETOS BENDRUOMENIŲ SĄJŪDIS LIETUVOJE: PASIEKIMAI IR PROBLEMOS

Anotacija. Straipsnyje apžvelgiama vietos bendruomenių Lietuvoje problematika. Analizė pradedama situacija atkūrus Nepriklausomybę 1990 metais ir konstatuojant, kad po didelio piliečių aktyvumo prasidėjo pilietinio aktyvumo sąstingis. Ieškant priežasčių, kodėl tai atsitiko, kaip pagrindinė nurodoma ta, kad sovietinės okupacijos metais vyravo pseudo bendruomeniškumas ir būtent dabar pradėjo reikštis jo padariniai. Po to keliamas klausimas, ar globaliame pasaulyje reikia vietos bendruomenės ir į ją atsakoma parodant, kad 2000 – 2015 metai buvo vietos bendruomeninio sąjūdžio metai, nes šioje srityje pasiekėme daug kiekybinių ir kokybinių pokyčių. Straipsnis baigiamas analizuojant dabartines Lietuvos vietos bendruomenių vystymosi problemas, bet tai daroma polemizuojant su Lowndes ir Sullivan nes laikoma, kad jų sukurtas kaimynystės valdymo modelis yra pats optimaliausias.

Raktiniai žodžiai: bendruomenė, vietos bendruomenių sąjūdis.

Summary. This article overviews issues of Lithuanian local communities. This research starts with the situation after Independence was restored in 1990 and stating, that after high activity of the citizens, started the period of stagnation in activity between citizens. Searching for reasons why this happened, one of the main reasons is that during the years of Soviet occupation, prevailed pseudo-community and exactly at this moment, its consequences started to rise to the surface. After that, there is a question, does global world really needs local communities, and it is answered by showing that 2000-2015 were the years of the local communities movement, because in this sphere we have achieved many quantitative and

qualitative changes. The article concludes with analysis of the current Lithuanian local communities development issues, and this is done by polemizing Lowndes and Sullivan, because it is thought that their principle of the neighborhood governance is the most optimal.

Key words: community, local community movement.

Ivadas. Straipsnyje analizuojama vietos teritorinių bendruomenių raida atkūrus Nepriklausomybę. Pasirinktas analizės metodas yra teorinė analizė, o pati problema yra parodyti, kad vietos bendruomenių funkcionalumas praėjo du etapus. Trečiasis etapas lyginamas su kaimynystės „ideliuotu“ modeliu. Atlikta teorinė analizė, kaip po **Nepriklausomybės atkūrimo 1990 metais įvyko pilietinio aktyvumo sąstingis ir kiek tai lėmė sovietmečio pseudo bendruomeniškumas.**

Atkuriant Nepriklausomybę Lietuvos žmonės pasižymėjo politiniu aktyvumu. Tai pasireiškė mitingais (Baltijos kelias yra vienas iš unikumų), parašų rinkimu prieš okupacinę valdžią, dalyvavimu rinkimuose ir pačiu beginkliu priešinimusi okupantui (sausio 13osios įvykiai). Tačiau pasikeitus aplinkybėms (prasidėjo savos valstybės kūrimo darbas) ir politinio aktyvumo formoms praradus savo ankstesnę reikšmę, naujos pilietinio aktyvumo formos, kaip ir šio straipsnio problemoje nagrinėjamas vietos bendruomeniškumas, nesireiškė. O juk organizavimasis į piliečių komitetus ir kitos vietos bendruomenės aktyvumo formos parodo pilietinės visuomenės išsivystymo lygmenį. Deja, jis Lietuvoje prasidėjus valstybės kūrimo darbui buvo labai žemas. „Tik 9% 1998 m. apklaustų gyventojų nurodė, kad jie priklauso kokiai nors organizacijai, kai tuo tarpu kitose demokratinėse visuomenėse piliečių organizuotumas siekia 70%“ [20, p. 22]. Tam turėjo įtakos okupacinis laikotarpis nes jo metu buvo pertraukta bendruomeniškumo tradicija. Nagrinėjant vietos bendruomenės vystymąsi, galima remtis sociologo R. Grigo siūlomu skirstymu į tris tautos socialinės organizacijos struktūros tipus — neformalųjį, pusiau formalųjį ir formalųjį ir vietos bendruomenę priskiriama pusiau formaliam tipui. Analizuodamas I osios respublikos (1918 – 1940) Lietuvos viešąjį gyvenimą R. Grigas akcentuoja, jog „Lietuva, kaip nepriklausoma valstybė, kūrėsi besiremama lietuviškuoju kaimu, o ne susvetimėjusiu miestu, kurio viduramžių pradėtas korporatyvizmo tradicijas padėjo sugriauti dar ir Rusijos imperijos politika“ [6, p. 236].

Po II ojo pasaulinio karo Lietuvą okupavus Sovietų Sąjungai prasideda plataus masto partizaninis pasipriešinimas (paraleliai vyko ir kolektyvizacija), o šių reiškinių bazė pirmiausia buvo kaimas. Čia nuolat sprendėsi gyvybės ar mirties klausimas ir aišku, kad buvo suduotas triuškinantis smūgis Lietuvos kaime vyravusiam bendruomeniškumo jausmui. Kaimynas pradėjo nepasitikėti, netgi bijoti, savo kaimyno. Tai paveikė vietos bendruomenės vidinius santykius, kadangi kaimynystė laikyta nuo seno svarbiausiu bendruomenę plėtote veiksniumi. Ardė vietos bendruomenę Lietuvoje ir planinis vieningos gyvenviečių sistemos kūrimas.

Taip sovietiniais metais buvo sunaikinta tradicija, kurios praradimo nuostolius pajutome atkūrus Nepriklausomybę, kadangi kaimo žmogus – kolūkietis – jau nebuvo kaimo bendruomenės žmogus [12, p. 78].

Dar vienas, pusiau formalus socialinės organizacijos tipas, kurio pagrindą sudaro savanoriškas žmonių jungimasis į visuomenines ir nevyriausybines organizacijas. Tyrinėtojai beveik vieningai pripažįsta — sovietiniais laikais savanoriškumo nebuvo. Tiek buvimas vienintelėje partijoje, tiek kitose nevyriausybiniuose organizacijose, kurių iš tiesų net negalima vadinti nevyriausybėmis, kadangi jos visiškai priklausė nuo valdžios kontrolės, neatspindėjo nevyriausybiniams organizacijoms būdingų bruožų, t.y. nejungė piliečių į labiau organizuotas grupes, neišreiškė jų interesų ir neatstovavo jų santykiams su valdžios institucijomis. Panašias apraiškas aptinkame ir mieste – gamybiniuose kolektyvuose formavosi pseudobendruomeniškumas (ideologizuoti, prievartiniai santykiai) [12, p. 84].

Vietos bendruomeninio sąjūdžio metai. Atkūrus Nepriklausomybę, Lietuvos žmonės susidūrė su politinio, ekonominio ir socialinio pobūdžio iššūkiais. Vietos bendruomenėje – kaimuose ir miesteliuose – gyvenantys žmonės ir susidūrė su šiais iššūkiais, kurie per beveik du atkurtos Lietuvos dešimtmečius turėjo didžiulės įtakos ne tik valstybinės valdžios, bet ir visuomenės institucijų, tarp jų ir vietos bendruomenės viešajam administravimui. Nepriklausomybės pradžioje tokio administravimo beveik nebuvo – visus klausimus buvo paliekama spręsti pačiam individui. Anot K. Masiulio, atomizuoto visuomeninio būvio įveikti negali nei kairiųjų mėgstamas centralistinis valstybės veikimas, nei dešiniųjų liberalų aukštinamas individualizmas. Valstybei imantis globėjiškos ir perdėm šakotos veiklos yra pakertamos asmeninės iniciatyvos paskatos: kam veikti individualiai ten, kur veikia ir turi veikti valstybė. Piliečiai Lietuvoje (kaip, beje, ir elitas) vis dar mielai kuo didesnę atsakomybę už savo gerovę, išsilavinimą, sveikatą priskiria valstybei, sau pasilikdami tik teises reikalauti. Tačiau valstybės galimybės yra ribotos, ir taip socialistiškai jai kraunama pareiga yra nerealizuojama [10, p. 54]. Ryškus šio laikotarpio bruožas yra tas, kad tiek politikai, tiek gyventojai savo siekius siejo tik su centrine valdžia, kuri yra labai toli nuo vietos bendruomenės. Patogiau ir paprasčiau reikalauti, kad valdžia duotų ir spręstų, negu kad sudarytų sąlygas vietos bendruomenių žmonėms savarankiškai rūpintis savo poreikiais ir juo labiau savo artimiausia aplinka, vietos bendruomenė. Analizuojant, kaip kito politika bendruomeniškumo ir vietos bendruomenių atžvilgiu, turime pažiūrėti, kaip demokratinėje Lietuvoje šioje srityje savo ideologiją formavo politinės partijos ir jų lyderiai, tapę valstybės ar vyriausybės vadovais. Kauno technologijos universiteto Politikos ir viešojo administravimo instituto profesorius Algis Krupavičius atliko Lietuvos Respublikos vyriausybės, 2000-ųjų metų savivaldos ir 2000-ųjų metų Seimo rinkimų programų bei prezidento Valdo Adamkaus pranešimų analizę – jį domino, kiek juose paminėtas žodis *bendruomenė*. Pastebima tendencija, kad šis žodis vartojamas vis dažniau, t.y. paskutiniųjų keturių vyriausybių

programose absoliutus skaičius iš visų teksto vienetų išlieka daugmaž pastovus (apie 1,5%). Tai parodo tam tikras politinių lyderių vertybines nuostatas bendruomeniškumo klausimu, Be to, anot K. Masiulio, dalyvavimo praktika Lietuvos savivaldoje nėra išplėtotą, partijos nesugeba būti tokios praktikos iniciatoriais ir organizatoriais. Kita vertus, šios neišnaudotos galimybės turi dideles bendruomeninės politikos potencijas: gyventojų demokratinių lūkesčių tendencija yra akivaizdi. Gyventojai ypač aiškiai pasisako už demokratinius pokyčius ir demokratinę sąveiką su valdžia stilių. Todėl diegiant atitinkamus partinio veikimo ir savivaldos institucijų administravimo standartus ir ugdant gyventojų dalyvavimo politikoje įgūdžius, galime sulaukti greitų ir reikšmingų poslinkių [10, p.38].

Kadangi vietos bendruomenė yra arčiau vietos valdžios, savivaldos, tai nagrinėjant vykstančią koreliaciją tarp vietos valdžios ir vietos bendruomenės per beveik du dešimtmečius po nepriklausomybės atkūrimo, žmonėms opių klausimų sprendimo priklausomumas nuo vietos valdžios keitėsi labai pamažu. Išryškėjo trys etapai. Pirmasis – 1990 – 1995 metais, kai juridinių prielaidų savivaldai nebuvo, kadangi buvo pratęsta sovietų Lietuvos tradicija: vietos valdžia buvo vykdomųjų komitetų rankose, kurie buvo centrinės valdžios padalinys. Piliečių iniciatyva galėjo pasireikšti tik renkant vietines tarybas. Apie vietos bendruomenės iniciatyvas, vietos bendruomeniškumą nebuvo nei kalbama, nei kas nors daroma. Antrasis – 1995 – 2000 m., prasidėjęs priėmus vietos savivaldos pagrindų įstatymą, savivaldybių tarybų rinkimų įstatymą, pagal kurį įvyko 1995, 1997 metų rinkimai. Vietos gyventojų išrinktos tarybos išrenka merus, merų pavaduotojus, įkuriamą savivaldybių asociaciją. Kadangi centrinė ir vietinė valdžia renkama politinių partijų pagrindu, o po 1995 metų savivaldybių tarybų rinkimų nesutapo centrinės ir vietinės valdžios politinė dauguma, vietos valdžios atstovai atvirai, drąsiai kelia savo reikalavimus centrinei valdžiai. Tuo pat metu padaugėja vietos valdžios skatinamų arba savaveiksmių iniciatyvų vietose. Kuriasi piliečių komitetai, bendruomenių tarybos ar kitokie savaveiksmiai žmonių dariniai, kurių tikslas – dalyvauti, sprendžiant vietos problemas. Apie bendruomenę, bendruomeniškumą pradedama diskutuoti ir vietiniu, ir centriniu lygiu.

Trečiasis etapas prasidėjo 2000 metais. Apie bendruomenių stiprinimą ir daugiau teisių suteikimą vietos valdžiai įrašoma į daugelio pagrindinių partijų rinkimų programas, diskutuojama, reikalingas ar nereikalingas bendruomenių įstatymas, ar pakaks apsiriboti savivaldos įstatymo papildymais, susijusiais su vietos bendruomenių įgalinimu. 2002 m. atliekami pakeitimai savivaldos įstatyme, kur atsiranda skyriai apie vietos bendruomenės dalyvavimą tvarkant vietos reikalus ir vietos gyventojų apklausas, ir išleidžiamas vidaus reikalų ministro įsakymas, patvirtinantis seniūnijų tarybų nuostatus [3, p. 8].

Ar globaliame pasaulyje reikia vietos bendruomenės? Norint sėkmingai ką nors suformuoti tinka pradėti nuo klausimo, ar šiandien to reikia? Ar reikia to, kas praeityje buvo ir kažin ar yra prasmės pakartoti arba atkartoti. Bendruomeniniai ryšiai – tai tokie žmonių tarpusavio santykiai, kai kūrybiniais

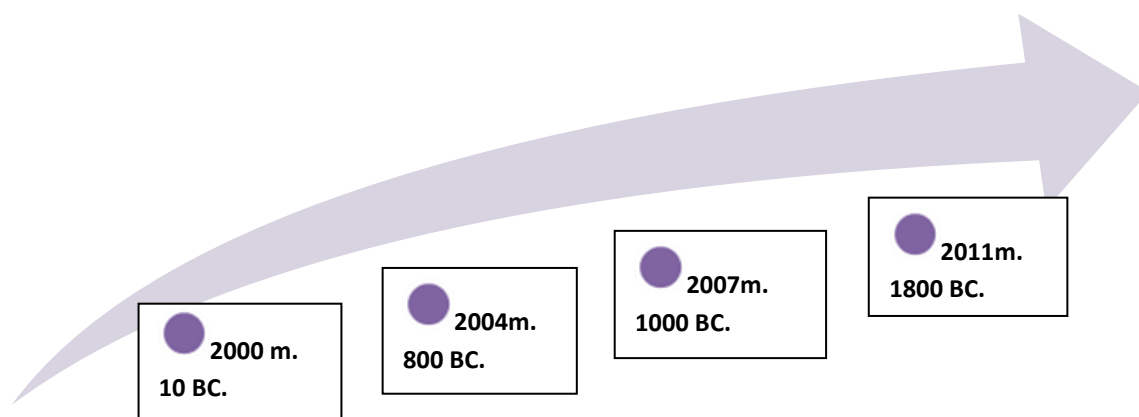
vaisiais dalijamasi ne dėl gyvybiškai svarbaus būtinumo, prievartos, o iš pareigos, jaučiant atsakomybę už save ir už kitus, jų gerovę” [4, p. 24] ir tai, ką sako Baumanas, nes anot jo, būtent bendruomenė kaip tam tikras socialinis darinys gali padėti atskleisti tam tikro laikotarpio visuomenės kultūrinę situaciją. Todėl pabandysime iš naujo *atrasti* bendruomenę (apie tai kalba ir komunitaras A. Etzioni savo darbe “Bendruomenės atradimas”), ir pasekti jos įvaizdžiais nes tai “sukelia geras mintis: kokia bebūtų žodžio “bendruomenė” reikšmė, “gera turėti bendruomenę”, “gera būti bendruomenėje”. Jei kas nors išklystų iš teisingo kelio, jis būtų įspėtas apie nederamą elgesį <...>. Jei kas nors jaučiasi nelaimingas, dėl ko nors skaudžiai išgyvena ar praranda orumą, mes iš karto imame kaltinti *visuomenę* – jos organizaciją ir valdymą. Kokia nors draugija ar visuomenė gali būti bloga; bet tik ne *bendruomenė*. Bendruomenė visada yra puikus dalykas” [1, p. 26-27]. Net ir tiems, kurie postmodernųjį laikotarpį vertina tik individo materialinių poreikių ir ekonominės naudos matu galima bandyti įtikinti bendruomenės reikalingumu remiantis *Cobbu*, kuris teigia, kad jei į viską žvelgsime individualistiškai, kaip žvelgia standartinė ekonomikos teorija, tada grupės žmonių gėris bus tik priedas prie individų gėrio. Tačiau kiekvieną asmenį apibrėžia ir santykis su kitais tos socialinės grupės, kuriai jis ar ji priklauso, nariais, ir būdas, kaip grupė yra struktūruojama, kas ją sieja su kitomis visuomenės grupėmis. Individai yra labiau pasiturintys, jei jų visuma sudaro bendruomenę, kurios visi nariai jaučia tam tikrą atsakomybę vieni už kitus. Bendrasis gėris yra glaudūs ryšiai tarp jos narių ir rūpinimasis tos bendruomenės kaip visumos reikalais. Bendruomenės gerovė ženkliai padidina kiekvieno jos nario gerovę. Didelę asmens tapatumo dalį lemia bendruomenė, kuriai jis priklauso. <...> Tik suvokę, kokia svarbi mūsų tapatumui yra bendruomenė, kuriai priklausome, galėsime bendrąjį gėrį atskirti nuo individualaus. Tada nekils abejonių, kad ekonomika privalo tarnauti bendrajam gėriui [16, p. 5-6].

Dar vienu argumentu, kad ne individo materialinių poreikių tenkinimas turėtų būti pagrindinė siekiamybė yra Putnamo (2001) nuo XX a. septinto dešimtmečio pradėta vartoti socialinio kapitalo teorija. *Navaitis*, svarstydamas laimingesnės Lietuvos galimybę, pateikia Helsinkyje paskelbtą “Laimės politikos manifestą”, kurio autoriai teigia, kad “bendruomenės, kurių nariai drauge kuria geresnius santykius ir aukštesnę gerovę, paprastai nepatiria didesnių socialinio kapitalo nuostolių. Bendra veikla, nukreipta į bendrą tikslą, - tai pasitikėjimo aplinkiniais ir asmens tikėjimo savu gebėjimo daryti šaltinis, ji patenkina priklausomybės ir saviraiškos poreikius, susieja individą su bendruomene” [11, p. 122].

Taigi, bendruomenė nemirė, jos verta ieškoti, verta formuoti vietos bendruomenių politiką. Šiuos prasilenkimus nelengva suderinti, tad gimstantys konfliktai tiek iš vienos, tiek iš kitos pusės gali būti sprendžiami labai destruktiviai. Kitas kraštutinis, kai grupė verčia savo narį paklusti primestoms taisyklėms, neatsižvelgdama į jo unikalią situaciją. Tai kaip spręsti atskiro individo ir grupės konfliktus? Atsakymas glūdėtų bendrojo gėrio

apibrėžime, kai ieškoma abiem nesutariančioms pusėms priimtino sprendimo [19] arba naujose bendravimo formose, nes bendruomeniškumas neišnyko net ir individualizmo kulto epochoje. Priešingai – ėgavo naujų formų ir reikšmių. Plintančiam socialiniam susiskaldymui buvo reikalinga atsvara. Ankstesnės spontaniškos bendruomenės šiandien neretai formuojamos sąmoningai, pasitelkiant masines informacijos priemones, reklamą, technologijas. Bendruomeniškumo abstinencijos ištiktam žmogui tinka įvairios priemonės, stiprinančios saugumo jausmą ir leidžiančios veikti bendromis jėgomis [18, p.26-27].

Vadybinės bendruomeniškumo formavimosi prielaidos Lietuvoje siejamos su naujuoju viešuoju valdymu (New Governance), kuris dar tik kuriasi, bet jau yra aktualus dėl savo akcentų į demokratiją, skaidrumą, bendruomenės valdymą ir nevyriausybinių organizacijų svarbą [7], o Lietuvos visuomenei yra kaip niekad aktualus Naujasis viešasis valdymas, nes jis turi atnešti to skaidrumo, atvirumo ir pilietiškumo, kurių labiausiai ir trūksta Lietuvos visuomenei. „Naujasis viešasis valdymas“ būtų tas teorinis ir praktinis kontrargumentas pilietinės apatijos ir neveiklumo įveikimui ir viešojo administravimo priartinimui prie žmonių [8]. Būtent tai yra teorinės prielaidos Lietuvoje vykdyti valstybės ir savivaldos viešojo administravimo tobulinimą, nes įgyvendinimas decentralizacijos ir subsidiarumo principų, vietos bendruomenės funkcionalumo faktorių ir veiksmų atskleidimas leis tikėtis šių principų greitesnio realizavimo praktikoje [12, p. 8], o viešajame gyvenime stebėti 2000 – 2015 metais Lietuvoje vykusį vietos bendruomenių sąjūdį [15, p. 393]. Vien formalių bendruomenės centrų registravimas Lietuvoje rodo didžiulius pokyčius, o kur dar veikla, kuri telpa į žodį „kaimynystė“ ir kurią statistiškai įvertinti gana sunku, bet reikia tiesiog dalyvauti, kaip ir kaimynų dienose, kurios jau švenčiamos Lietuvoje, nors idėja kilo dar 1999 m. Prancūzijoje, siekiant skatinti pažinti šalia savęs esantį žmogų nepriklausomai nuo jo socialinės padėties, o po 7 metų tai tapo Europos kaimynų diena ir pradėtos formuoti jos šventimo tradicijos visame žemyne.



1 pav. Bendruomenių centrų kitimo dinamika (Šaltinis: LR statistikos departamento duomenys ir 2011 SADM atlikto tyrimo sudaryta bendruomeninių organizacijų duomenų bazė)

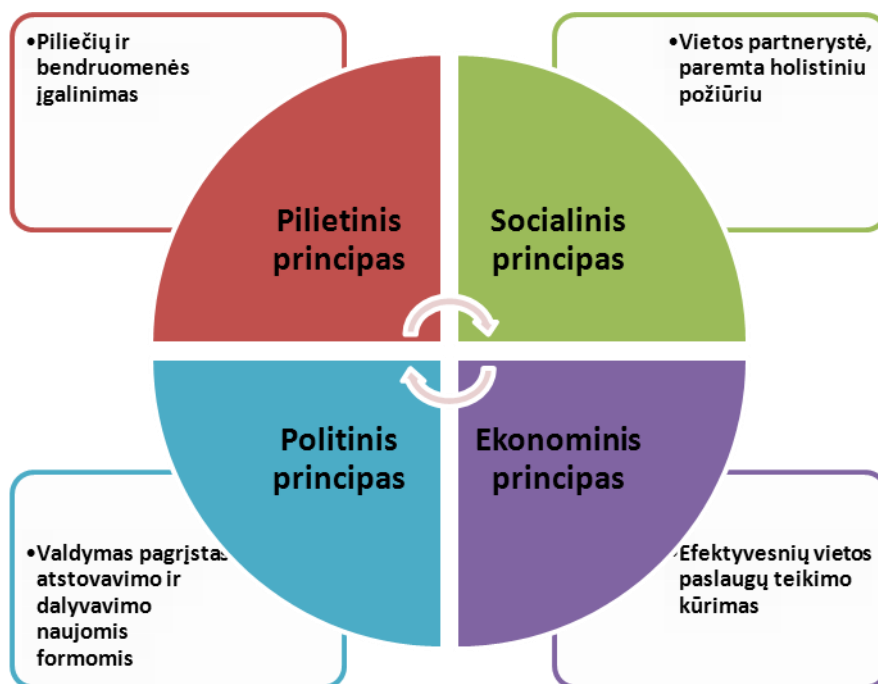
Kai kalbame apie bendruomenę Lietuvoje tai pirmiausia galvojame apie tris sampratas, kurios iš esmės skiriasi. Pirmiausia tai vietos bendruomenė - žmonės gyvenantys apibrėžtoje teritorijoje, kurioje juos sieja socialiniai tarpusavio ryšiai ir organizacijų infrastruktūra, o taip pat bendri interesai ir vidinis jausmas, jog jie priklauso tai pačiai žmonių grupei. Antra, tai bendruomenės centras (BC) – bendruomeninė (nevyriausybinių) daugiafunkcinė organizacija kartu su kitomis vietinėmis (vietos bendruomenėje veikiančiomis) organizacijomis ir gyventojų grupėmis telkianti vietos bendruomenės gyventojus bendriesiems interesams ir tikslams įgyvendinti. Ir trečia, tai funkcionali vietos bendruomenė – grupė žmonių, gyvenančių apibrėžtoje teritorijoje ir atliekančių tam tikrus veiksmus tos vietos labui, dėl ko atsiranda bendri interesai ir vidinis jausmas, jog jie priklauso tai pačiai žmonių grupei [13]. Vietos bendruomenių sąjūdį pagrindžiantys faktai yra šie: terminų „bendruomeniškumas, vietos bendruomenė“ reikšmės plitimas politiniuose dokumentuose, politinėje ir viešojoje leksikoje ir politikų angažavimasis bendruomeniškumui (ieškoma visokeriopo sąlyčio su vietos bendruomenėmis), nacionalinės ir vietos valdžios skiriami finansai vietos bendruomenių iniciatyvoms, vykdomi ES projektai (vietos veiklos grupių ir k.t.) ir mokslo institucijų vykdomi tyrimai.

Svarbiame Lietuvai dokumente yra svarbūs akcentai skirti vietos bendruomenėms. Strategijoje „Lietuvos 2030“ yra pokyčių kryptis „sumani visuomenė“, kuri suprantama kaip laiminga visuomenė, kuri yra kiekvieno piliečio idėjoms, naujovėms ir iššūkiams atvira, solidari, savivaldi ir politiškai brandi. Šios krypties prioritetas yra „veikli ir solidari visuomenė“ ir vienas iš tikslų yra didinti bendruomenių ir nevyriausybinių organizacijų vaidmenį, o tai numatoma pasiekti įgyvendinus šiuos uždavinius: gerinti sąlygas bendruomenių veiklai, stiprinti NVO sektoriaus vaidmenį ir plėtoti savanorišką veiklą ir ugdyti visuomenės socialinę atsakomybę [17].

Vietos bendruomenių problemos Lietuvoje: diskusija su Lowndes ir Sullivan „idealių“ kaimynystės valdymo modeliu. Kiekvienas reiškinys turi dvi puses – pasiekimus ir problemas. Tas pats ir su vietos bendruomenės reiškiniu Lietuvoje. 2000 – 2015 metų laikotarpį įvardijome kaip vietos bendruomenių sąjūdį, ir tai akivaizdus Nepriklausomos Lietuvos pasiekimas, nes funkcionali vietos bendruomenė yra pirmiausia demokratijos pagrindas ir pilietinės visuomenės ląstelė. Taip pat tai yra svarbaus Europos savivaldos chartijos subsidarumo principo įgyvendinimo sąlyga, o individui tai jo savirealizacija ir pripažinimas bei tapatybės apsauga globalioje visuomenėje [13].

Tačiau reikia kalbėti ir apie kylančias problemas Lietuvos vietos bendruomenių funkcionavime. Tai padarysime polemizuodami su Lowndes ir Sullivan [14] nes laikome, kad jų sukurtas kaimynystės valdymo modelis yra pats optimaliausias. Taigi jų modelyje imant kaimynystės valdymą plačiąja prasme, išskiriami keturi kaimynystės valdymo tikslai: vystyti socialinį kapitalą ir socialinį ryšį; tvarkytis su iškilusiomis problemomis ir kaimynystės

atsinaujinimu; tobulinti atstovavimą ir demokratiją, paremtą dalyvavimu; gerinti atskaitomybę ir viešųjų paslaugų teikimą vietos bendruomenei ir kitiems vartotojams.



2 pav. „Idealiu“ kaimynystės valdymo modelis pagal Lowndes ir Sullivan [14].

Remiantis šiais keturiais principais aptarsime Lietuvos vietos bendruomenių problemas. Žvelgiant į pilietinio principo įgyvendinimą juntame, kad Kitas akivaizdus faktas yra tai, kad piliečių dalyvavimas įvairiose veiklos formose faktiškai menkai kinta. Tai matome Civito atliekamuose tyrimuose (1 lentelė).

1 lentelė

Dalyvavimo formos ir aktyvumas (šaltinis: Pilietinės galios indeksas www.civitas.lt) [5].

Tyrimo klausimai	2016	2015	2014	2013	2012	2010	2009	2008	2007
Dalyvavote aplinkos tvarkymo talkose	36.9	41.1	49.9	50.8	53.7	49.8	46.4	28.7	31.0
Dalyvavote vietos bendruomenės..	27.3	28.5	33	36.5	36.5	33.6	32.9	18	17.4
Dalyvavote religinės bendruomenės...	7.7	5.5	8.2	9.3	8.6	8.2	-	-	-
Dalyvavote visuomeninių...	7.3	7.3	8.9	9.9	12.1	11,4	9.8	7.9	8.5
Dalyvavote partijos, politinės...	6.3	4.9	5.7	6.7	4.9	4.5	4.7	4.2	2.8

Analizuojant į socialinio principo įgyvendinimą Lietuvoje, kurio metu siekiama sujungti kelis skirtingus interesus į vieną visumą tai čia pavyzdys būtų kaimo vietos veiklos grupių funkcionavimas, kurių veiklos dėka yra pagerinta kaimo infrastruktūra, o tuo pačių ir žmonių gyvenimo kokybė, bet visai šis principas dar neveikia miestuose. Kaip neigiamą faktą dar galima nurodyti seniūnaičio instituto įvedimą nuo 2008 metų per imperatyvią savivaldos įstatymo nuostatą nes šis institutas konkuravo su vietos bendruomeninių organizacijų pirmininkų institutu atsiradusiu pagal principą „iš apačios“. Įstatyme nebuvo pradžioje numatytos funkcijos seniūnaičiui, kas pastaruoju metu yra keičiama, o praktikoje susidariusią nereikalingą konfrontaciją daugeliu atvejų įveikė „sveikas protas“.

Analizuojant trečio principo - politinio įgyvendinimą pastebime, kad tiek nacionalinė tiek vietos valdžia nieško naujų (arba tiesiog veiksmingų) įgalinimo formų. Pavyzdžiui prie to labai prisidėtų, jei vietos savivaldos įstatyme gyvenamosios vietovės bendruomenę iš deklaratyvaus imperatyvo (ji apibrėžta tik sąvokose (žr. 3 str. 12 punktas) paversti funkcionalių imperatyvu ir įrašyti prie savivaldybių funkcijų t.y 6 str. p. 3 ir skambėtų taip: gyvenamosios vietovės bendruomenės kaip viešojo subjekto pripažinimas ir sąlygų jam veikti sudarymas skatinant įvairias dalyvavimo ir sprendimų priėmimo formas.

Taip pat, kokybinius pokyčius rodytų, jei viešųjų finansų perskirstyme, dalyvaujant piliečiams ar vietos bendruomenėms, procentinė išraiška didėtų. Tai iš dalies atspindėtų valdžios pasitikėjimą organizuotais piliečiais. Dabartinė situacija, sprendžiant pagal Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos vykdomą gyvenamųjų vietovių bendruomenių finansinio rėmimo programą, nerodo, kad valdžios pasitikėjimas kistų nes 2008 metais vietos bendruomenių savivaldos programai buvo skirta 8 mln. litų, o 2017 metais programai Lietuvos vietos bendruomenių organizacijų sąjungos narių stiprinimas ir plėtra skirta 53075.00 eurų.

Ketvirtojo, Lowndes ir Sullivan ekonominio principo įgyvendinimas Lietuvoje, kuris reiškiasi per efektyvesnių vietos paslaugų kūrimą, kur negali būti apsieita be vietos bendruomeninių organizacijų, yra gana prastoje būklėje. Kaip teigia E. Urbonienė [21], Lietuvos pažangos strategijoje 2030 numatyta priemonė – iki 2020 metų 15 procentų viešųjų paslaugų perduoti NVO sektoriui. Deja, dabar yra tokia padėtis, kad Lietuvoje nėra teisinės bazės, nusakančios viešųjų paslaugų perdavimą NVO ir bendruomenėms, o turima - nepritaikyta tokiems procesams; Valstybė ir nei viena savivaldybė neinventorizavusios savo viešųjų paslaugų ir neturi tikslaus viešųjų paslaugų teikimo sąrašo; Savivaldybės supranta tik tikslinį viešųjų paslaugų pirkimą iš bendruomenių ir NVO savivaldybės vykdomoms funkcijoms atlikti. Šiuo metu tai paslaugos neįgaliesiems, vaikams su psichikos problemomis, senjorams (maitinimo ir transporto) ir kitos; Vienintelės viešosios paslaugos, perduotos 2012 m. finansuoti per savivaldybes, tai socialinės reabilitacijos paslaugos neįgaliesiems bendruomenėje.

Atlikta Lietuvos vietos bendruomenių veiklos analizė remiantis „idealiuoju“ kaimynystės modeliu rodo, kad šioje srityje jaučiamas sąstingis ir tai susiję su žmogiškaisiais resursais. Iš vienos pusės valdžios institucijos daug dėmesio skirdamos deklaratyviam vietos bendruomenės vaidmens sureikšminimui mažai daro realių veiksmų, o iš kitos pusės, aktyvūs piliečiai veikdami vietos bendruomenėse fiziškai ir morališkai pavargsta nes neveikia elementari motyvavimo sistema.

Išvados: 1. Lietuvos vietos bendruomenės po Nepriklausomybės atkūrimo apie dešimtmetį išgyveno sąstingį ir tai buvo susiję su okupacijos metais vyravusiu pseudobendruomeniškumu, kurį formavo okupacinės valdžios politika.

1. Kuriant demokratinės valstybės pamatus prisidėjo ir aktyvūs piliečiai veikdami vietos bendruomenėse ir jas paversdami funkcionalimis ir laikotarpį nuo 2000 iki 2015 metų laikome Lietuvos vietos bendruomenių sąjūdžio metais.

2. Palyginus pastarųjų metų procesus Lietuvos vietos bendruomenių funkcionavime su „idealiu“ kaimynystės modeliu, kuriame svarbu realizuoti politinį, pilietinį, socialinį ir ekonominį principus, pastebime sąstingį.

Naudojamų šaltinių sąrašas

1. Bartkevičiūtė J. Z. Baumano postmodernioji socialinė filosofija. Darbo vadovė dr. J. Baranova, 2005.
2. Bendruomeninių organizacijų ir bendruomenių centrų veiklos galimybių plėtojimo tyrimas (2011). Vilnius: Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministerija.
3. Bernatonių J. Kad labiau didėtų bendruomenių vaidmuo. Savivaldybių žinios. 2002. Nr. 28, rugpjūčio 29. P. 7 – 8.
4. Brilius K. K. Dieviškoji galia. Artuma. 2010 07 – 08, p. 24.
5. Civitas. Lietuvos visuomenės pilietinės galios indekso tyrimas (2007 – 2017). Žiūrėta: www.civitas.lt
6. Grigas R. Tautos likimas. Vilnius: Rosma, 1995.
7. Guogis A. Apie naujo palyginamojo turinio reikšmę socialiniuose moksluose. Bernardinai.lt 2008.10.02
8. Guogis A. Naujasis viešasis valdymas ir 21-asis amžius. Balsas.lt 2013.01.21
9. Etzioni A. Spirit Of Community. Simon and Schuster, 1994.
10. Masiulis K. Savivalda ir demokratija. Interesų grupių ir bendruomenių skatinimo politika ES. Lietuvos savivaldybių ir piliečių ryšio stiprinimas / L.Andrikienė, metodinė medžiaga kursams. 2003. P. 25 – 45.
11. Navaitis G. Geriausias pasirinkimas: laimingesnės Lietuvos galimybė. Vilnius: Versus aureus, 2012.
12. Nefas, S. Funkcionali vietos bendruomenė Lietuvos kaimuose ir miesteliuose. Daktaro disertacija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007.
13. Nefas S., Kučikas A. Vietos bendruomenė po 2000 m.: faktai, procesai, vertybės. LR vyriausybės organizuota konferencija. Vilnius, 2012.

14. Lowndes V., Sullivan H. How Low can you go? Rationales and challenges for neighbourhood governance. Public administration, Volume 86, Issue 1, March 2008. Pages 53-74.
15. Raipa A., Nefas S. ir kt. Šiuolaikinio viešojo administravimo pagrindai. Vilnius: Registrų centras, 2016.
16. Samalavičius A. Kam tarnauja ir kam turėtų tarnauti rinkos. Kultūros barai 2012-7/8, p. 2-10.
17. Strategija "Lietuva 2030" <https://www.lietuva2030.lt/>
18. Šeputytė – Vaitulevičienė E., Vaitulevičius L. Mums reikia turėti savo "mes". Aš ir psichologija. 2010/8, p. 25 – 28.
19. Radušis M. Bendruomeniškumas: keli psichologiniai bruožai. www.Bernardinai.lt, 2010-10-19.
20. Pranešimas apie žmogaus socialinę raidą Lietuvoje. Vilnius: Socialinės politikos grupė, 1998.
21. Urbonienė E. Deinstitutionalizacijos procesas ir viešųjų paslaugų perdavimas NVO. Pranešimas NVO vaikams konfederacijos konferencijoje. 2017 m. birželio 29 d., Vilnius https://socmin.lrv.lt/uploads/socmin/documents/.../13307_2017-06-29-elenos-dei.pptx

Dr. Stasiukynas A.,
Docentas
Mykolo Romerio universitetas
Vilnius, Lietuva

Visockaitė A.,
Vadybos krypties (3S) doktorantė
Mykolo Romerio universitetas
Vilnius, Lietuva

BENDRUOMENINĖS PASLAUGOS KAIP SOCIALINIO SAUGUMO UŽTIKRINIMO PRIELAIIDOS

Anotacija. Bendruomeninių ir nevyriausybinių organizacijų vykdoma veikla užima svarbią vietą valstybės valdyme. Pastarųjų metų iniciatyvos parodė, kad valstybė nėra pajėgi pati viena užtikrinti gerovės savo piliečiams, o šioje srityje tai gali padaryti būtent neformalios organizacijos. Lemiamas šiuolaikinės visuomenės raidos, susiregulavimo procesų vaidmuo atitenka subjektams, kurie atstovauja neformalioms struktūroms bei bendruomeninėms organizacijoms, todėl, galima teigti, kad įvairios neformalios struktūros ir bendruomeninės organizacijos pamažu tampa ypač reikšmingais visuomenės raidos ir pažangos procesų valdymo subjektais. Tam reikia holistinio požiūrio ir sisteminių daugiafunkčių, daugiasektoirinių pastangų, kad asmenys, veikiantys socialiniame lauke, suprastų bendruomeninių paslaugų svarbą ir gebėtų dirbti visuomenėje, sukuriant kūrybiškumą ir pasitikėjimu grįstą tarpinstitucinio bendradarbiavimo kultūrą, skatinančią centrinės ir vietos valdžios, privačių institucijų ir bendruomenių bendradarbiavimą siekiant visuomenei naudingų pokyčių. Vienas svarbesnių bendruomenininkų nevyriausybinių

organizacijų paslaugų rinkoje įsitvirtinimo požymių – jų santykiai su vietos valdžios institucijomis. Norint stiprinti vietos bendruomenes ir tuo pačiu užtikrinti jų teikiamų paslaugų sėkmę savivaldybės turėtų (i) planuoti savo bendradarbiavimo su bendruomeninėmis organizacijomis ir NVO finansavimą; (ii) numatyti lėšų socialines paslaugas teikiančių bendruomeninių organizacijų ir NVO rėmimui; (iii) planuoti lėšas taikant projektinį finansavimą, paslaugų pirkimą. Siekiant užtikrinti socialinių paslaugų teikimo efektyvumą, svarbu skatinti partnerystę tarp nevyriausybinių ir valstybinių sektoriaus bei vietos valdžios institucijų. Ir toliau reikia inicijuoti intensyvias diskusijas ir konferencijas, kuriose bendruomenių nariai, mokslininkai, valstybinių institucijų, nevyriausybinių organizacijų atstovai turėtų galimybę dalintis patirtimi, konkrečiais pasiūlymais, kaip būtų galima šiuos procesus dar labiau efektyvinti.

Raktiniai žodžiai. Bendruomeninės paslaugos, socialinis saugumas, struktūriniai pokyčiai, partnerystė, nevyriausybinių organizacijų.

Summary. Activities by community and non-governmental organizations play an important role in the State management. Recent initiatives have shown the state itself does not guarantee the well-being of its citizens, and this can be done in particular by informal organizations. The decisive development of modern society, the role of self-regulatory processes comes to the entities that represent informal structures and community-based organizations; therefore, it can be argued that various informal structures and community-based organizations gradually become very significant subjects in the development of society and in the management of progress. This requires a comprehensive approach and systematic multi-functional, multi-purpose, that persons in the social field to understand the importance of community service and be able to work in society by creating a culture of inter-institutional cooperation based on creativity and trust, which encourages cooperation between central and local authorities, private institutions and communities in the interest of society changes. One of the main features of the NGO community-building services market is their relationship with local authorities. In order to strengthen local communities and at the same time ensure the success of their services, municipalities should (i) plan their funding of co-operation with community-based organizations and NGOs; (ii) to provide funding to support community-based social services organizations and NGOs; (iii) plan funds through project financing, service procurement. In order to ensure the efficiency of the provision of social services, it is important to promote partnership between the non-governmental and public sector and local authorities. There is a continued need for intensive discussions and conferences where members of the community, academics, public authorities, non-governmental organizations have the opportunity to share experiences, concrete suggestions on how to make these processes even more effective.

Key words: Community services, social security, structural change, partnership, non-governmental organizations (NGO).

Mokslinio tyrimo problema. Struktūriniai pokyčiai, viešojo valdymo turinio kaita bendruomeninių paslaugų teikime, bei socialinės partnerystės įtaka naujovių, socialinių inovacijų ir investicijų plėtrai yra lemiamas. Glaudesnė visuomenės ir institucijų partnerystė visada inicijuoja naujų idėjų, darbo vietų atsiradimą, socioekologinės aplinkos ir gyvenimo kokybės gerėjimą, bei kokybiškesnį ir efektyvesnį socialinio saugumo užtikrinimą. Piliečių socialinio saugumo užtikrinimas skatina inovacijas, o inovacijos inicijuoja naujus kokybiškus sprendimus. Kūrybiškumas, pozityvi asmens socialinė ir ekologinė aplinka, optimizuotas žmogiškųjų išteklių panaudojimas didina tarpusavio pasitikėjimą ir socialinį kapitalą. Norint įgyvendinti šiuos iššūkius, būtina suderinti visuomenės ir institucijų veiksmus, skatinti skaidrų viešojo sektoriaus

lėšų naudojimą, siekti aiškių prioritetų teikiant bendruomenines paslaugas. Pokyčius lemia spartėjanti mokslo, technikos ir žinių plėtra, kokybiškai keičianti moderniosios visuomenės gyvenimo būdą. Siekiant užtikrinti visuomenei palankias gyvenimo ir darbo sąlygas, tobulinant socialinių ir ekonominių klausimų sprendimo įgyvendinimo metodus bei kuriant konkurencingą visuomenę galima pasitelkti valdžios ir valdymo institucijų, politinių, visuomeninių ir privačių organizacijų, visų šalies piliečių pastangas.

R. D. Putnamas [8] pirmasis įvardijo pagrindinę sėkmingos valstybės sąlygą - visuomenės pozityvų socialumą bei partnerystę, socialinių tinklų kūrimą bei bendruomeniškumo ugdymą. V. Smalskys [9; p. 89] teigė, kad „valstybė taip irgi turi inicijuoti pilietines bei bendruomenines iniciatyvas“. Bendruomeniškumas suprantamas ne tik kaip socialinio gyvenimo faktas, bet kaip vertybė, kuri pagrįsta pasitikėjimu ir savipagalba bei bendro tikslo siekimu. Tai būdinga bendruomeninėms organizacijoms, kurios išnaudodamos demokratinį vadovavimo modelį geriausiai atspindi piliečių lūkesčius. Jos gali įgyvendinti įvairaus lygio veiklas, kurios išnaudoja vietinių bendruomenių ir jų grupių galimybes, steigiant darbo vietas, inicijuojant naujas, bendruomenei ar jos aplinkai gerinti reikalingas veiklas, suteikiant galimybių vietos žmonėms imtis inovatyvių veiklų ar jau primirštų iniciatyvų.

Lietuvos Respublikos vyriausybės programos [7] 68 straipsnyje numatyta „ilgalaikė vizija - Lietuva, kurios regionuose yra patogios gyvenimo sąlygos, aukštą gyvenimo kokybę užtikrinanti infrastruktūra, teikiamos aukštos kokybės socialinės paslaugos, <...>“, todėl siekiant, kad socialinės paslaugos atitiktų šių dienų poreikius ir tendencijas būtina nustatyti jų plėtros prioritetus ir tolesnes kryptis, bei tobulinti bendruomeninių paslaugų teikimą, siekiant užtikrinti ilgalaikį jų tvarumą“.

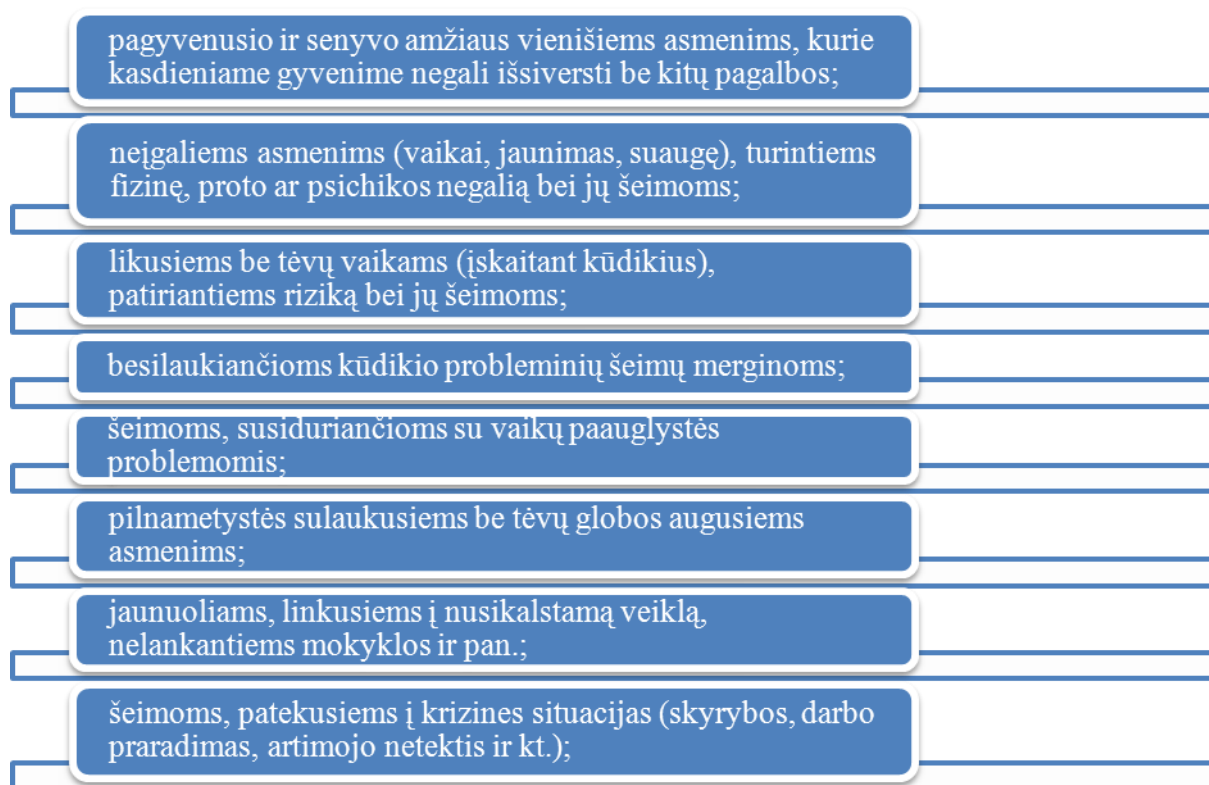
2016 m. LR Vyriausybės programa numato (16 str.) bendruomenių pagalbą mažinant socialinę atskirtį socialinės rizikos šeimoms; (17 str.) finansinę paramą Nevyriausybinėms organizacijų veiklai regionuose teikiant paslaugas šeimoms; (18 str) bendruomenių rėmimą sudarant sąlygas inicijuoti savanorystės principu grįstos pagalbos ir palaikymo tinklus. Šiuo procesu siekiama sukurti bendruomeninių paslaugų sistemą ir plėsti paslaugų infrastruktūrą vaikams, neįgaliesiems, jų šeimoms apjungiant Nevyriausybinėms organizacijų (NVO), savivaldybių, sveikatos priežiūros, švietimo, socialinių paslaugų įstaigų, verslo įmonių, ministerijų, mokslo bei studijų įstaigas ir jų ekspertus bei konsultantus. Anot E. Dunajevo [3 p. 10] „tai svarbu efektyviai sprendžiant asmenų, turinčių specifinius poreikius, gerovės problemas“.

Mokslinių tyrimų naujumas. Bendruomeninių paslaugų organizavimas ir teikimas užtikrinant bendruomenės narių socialinį saugumą yra mažai nagrinėtas Lietuvos mokslininkų. V. Smalskys [9] analizavo viešojo sektoriaus reformų nuostatas ir „gerovės valstybės“ modelius sprendžiant socialines problemas. J. Aidukaitė, N. Bogdanova ir A. Guogis [1; p. 21] socialinį saugumą analizavo gerovės valstybės kontekste. S. Krutulienė [4; p. 119] lygino „gyvenimo kokybės“ termino santykį su kitais „gero gyvenimo“ terminais. A.

Bučinskas ir A. Sakalauskaitė [2] analizavo kylančias problemas sprendžiant vaikų socialinio saugumo klausimus. Apibendrinant galima teigti, kad atlikti darbai suformavo socialinio saugumo koncepcijos taikymo teikiant bendruomenines paslaugas teorinį pagrindą, kuris reikalauja tolesnės ir detalesnės analizės Lietuvoje.

Tyrimo tikslas. Išanalizuoti bendruomeninių paslaugų teikimo galimybes, kaip socialinio saugumo užtikrinimo prielaidas.

Tyrimo apibendrinimas. Šiandien vyksta perėjimas nuo valstybės, kaip aprūpintojo (išmokos ir socialinės paslaugos) link bendruomenės ir nevyriausybinių sektoriaus, kaip pagrindinio socialinių paslaugų teikėjo, tačiau ekspertai vis dažniau kelia klausimus dėl sąlygų, kurios turi būti išpildytos siekiant užtikrinti šio perdavimo proceso veiksmingumą, įvertinant ir NVO potencialą, ir savivaldybių pasirengimą. Apibendrinant Lietuvoje atliktus tyrimus bei remiantis Lietuvos statistikos departamento ir SPIS duomenimis nustatyta, kad Lietuvoje pagalbos trūksta šioms asmenų grupėms (pav. 1):



1 pav. **Pagalbos stokojančios asmenų grupės.**

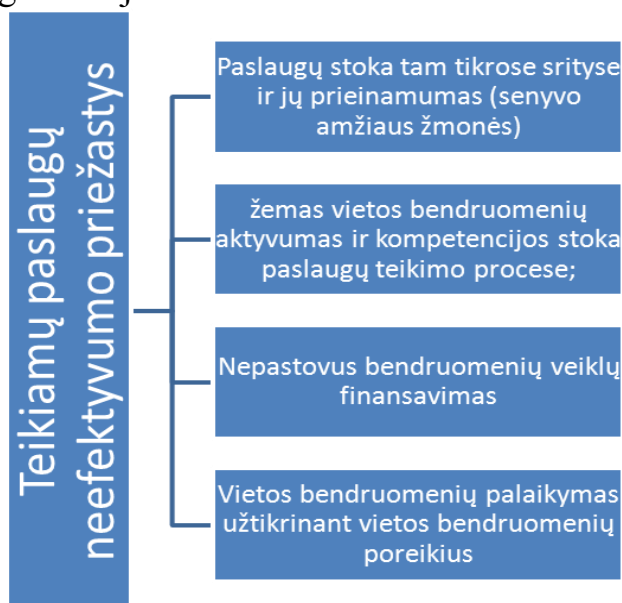
Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis šiuo metu Lietuvoje veikia daugiau nei 1800 bendruomeninių organizacijų. Mykolo Romerio universiteto Viešojo valdymo inovacijų laboratorijos mokslininkų inicijuotų seminarų-diskusijų dėl „Viešųjų paslaugų teikimo perdavimo nevyriausybiniams ir bendruomeninėms organizacijoms (NVO) galimybių“ metu ekspertai, atstovaujantys nevyriausybines nepelno siekiančias organizacijas, viešojo valdymo institucijas (LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, LR Vidaus reikalų ministerija), bendruomeninių organizacijų atstovai bei mokslininkai,

tyrinėjantys nevyriausybinių bei bendruomeninių organizacijų veiklą, viešųjų paslaugų teikimą įvardijo, kad nevyriausybines ir bendruomenines organizacijas gali teikti paslaugas:



2 pav. Sritys, kuriose bendruomeninės organizacijos gali teikti paslaugas.

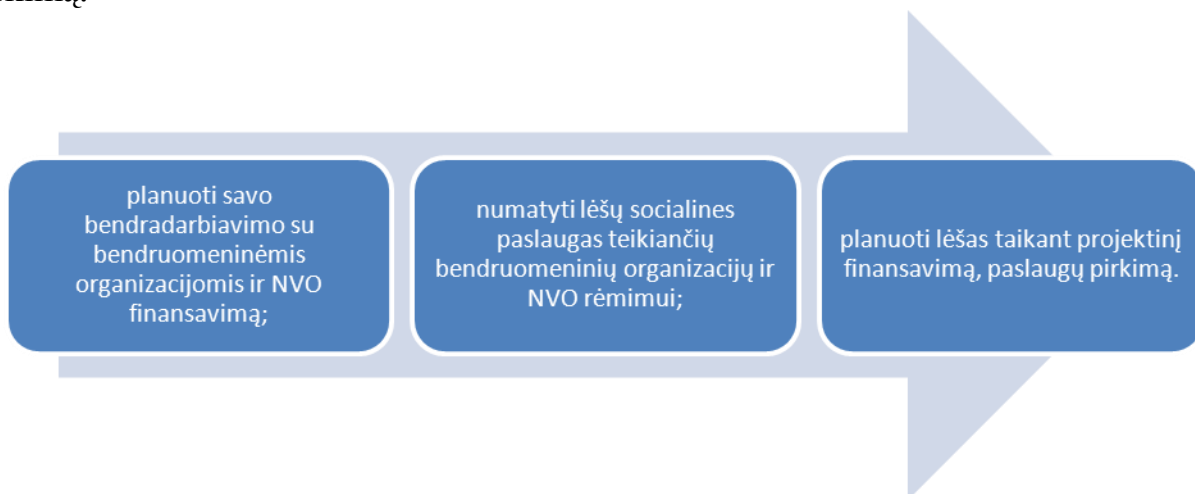
LR Vietos savivaldos įstatymas [6] nustato savivaldybių funkcijas, į kurias įeina ir socialinių paslaugų planavimas, teikimas, įstaigų steigimas, išlaikymas, bendradarbiavimas su nevyriausybiniomis organizacijomis. LR Socialinių paslaugų įstatyme [5], be to, išvardijamos tokios savivaldybės funkcijos, kaip atsakomybė už socialinių paslaugų teikimą, socialinių paslaugų planavimas, organizavimas, kokybės kontroliavimas, informavimas ir kt. Vykstant decentralizacijos procesams, savivaldybės laikomos pagrindiniais socialinių paslaugų organizatoriais Lietuvoje. Tačiau diskusijos dalyvių nuomone, iš savivaldybių jaučiamas pasipriešinimas ir nenoras bendradarbiauti su bendruomeninėmis organizacijomis.



3 pav. Teikiamų paslaugų neefektyvumo priežastys.

Tai rodo, kad norint užtikrinti visuomenės socialinį saugumą būtina ne tik plėtoti paslaugas bendruomenėje, tačiau taip pat stiprinti darbą su pačia bendruomene. Norint stiprinti vietos bendruomenes ir tuo pačiu užtikrinti jų teikiamų paslaugų sėkmę savivaldybės turėtų [4 pav.] (i) planuoti savo

bendradarbiavimo su bendruomeninėmis organizacijomis ir NVO finansavimą; (ii) numatyti lėšų socialines paslaugas teikiančių bendruomeninių organizacijų ir NVO rėmimui; (iii) planuoti lėšas taikant projektinį finansavimą, paslaugų pirkimą.



4 pav. Savivaldybių veiksmai užtikrinant bendruomenės narių socialinį saugumą.

Išvados. Apibendrinant teorines ir empirines socialinio saugumo užtikrinimo teikiant bendruomenines paslaugas prielaidas ir remiantis naujosios viešosios vadybos pagrindiniais principais: valdymo decentralizavimas, kontraktualizmas, orientacija į rezultatus, klientų pasitenkinimas paslaugomis ir paslaugų kokybe, konkurencija, išteklių taupymas bei bendradarbiavimas su privačiu ir nepelno sektoriais, organizuojant paslaugų teikimą galima daryti išvadas, kad socialinių paslaugų teikimo tikslai ir jų įgyvendinimo galimybės yra sąlygotos išorinės aplinkos specifiškumo bei rinkodaros ypatumų. Paslaugų teikimo kokybės klausimai atskleidžia socialinių paslaugų vadybos sudėtingumą ir sąsajas su ekonomine veikla bei efektyvia vadyba. Vienas svarbesnių bendruomenininkių nevyriausybinių organizacijų paslaugų rinkoje įsitvirtinimo požymių – jų santykiai su vietos valdžios institucijomis. Siekiant užtikrinti socialinių paslaugų teikimo efektyvumą, svarbu skatinti partnerystę tarp nevyriausybinių ir valstybinių sektoriaus bei vietos valdžios. Vertinant situaciją verta paminėti, jog šalyje nėra teisės akto, reglamentuojančio konkrečių NVO ir vyriausybės bendradarbiavimo formų. Problemos, su kuriomis susiduria bendruomeninės ir NVO organizacijos, tai: savivaldybių skiriamų lėšų trūkumas, bendruomeninių organizacijų ir NVO veiklos kompetencijų trūkumas, ilgalaikių strateginių planų/ veiklos perspektyvų neturėjimas, nepakankama veiklos kontrolė, neigiamas požiūris į nevyriausybinių organizacijų reikalingumą, nepasitikėjimas, ir pan. Šie nevyriausybinių organizacijų bei savivaldybių bendradarbiavimo trikdžiai neaplenkia ir socialinio saugumo užtikrinimo teikiant bendruomenines paslaugas srities. Svarbus bendruomenių narių, mokslininkų, valstybinių institucijų, nevyriausybinių organizacijų atstovų dalinimasis patirtimi, konkrečiais

pasiūlymais, siekiant užtikrinti visuomenės socialinį saugumą kaip nuolatinę būseną siekiant „gerovės valstybės“ statuso.

Naudojamų šaltinių sąrašas

1. Aidukaitė J., Bogdanova N., Guogis, A. Gerovės valstybės kūrimas Lietuvoje: mitas ar realybė? Vilnius: LSTC. 2012.
2. Bučinskas A., Sakalauskaitė A. Vaikystės socialinio saugumo iššūkiai gerovės valstybės projekte. Regional Formation and Development Studies, No. 1 (18). 2016.
3. Dunajevs E. Asmeninių socialinių paslaugų sistemos raida pokomunistinėje Lietuvoje: daktaro disertacija. Vilnius, 2011.
4. Krutulienė S. Gyvenimo kokybė: sąvokos apibrėžimas ir santykis su gero gyvenimo terminais. Kultūra ir visuomenė. Socialinių tyrimų žurnalas, Nr. 3 (2). 2012. - p. 117–129.
5. LR Socialinių paslaugų įstatymas. Valstybės žinios, 2006-02-11, Nr. 17-589.
6. LR Vietos savivaldos įstatymas. Valstybės žinios, 1994-07-20, Nr. 55-1049.
7. Nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos. 2016 m. gruodžio 13 d. Nr. XIII-82.
8. Putnam R. Kad demokratija veiktų. Vilnius: Margi raštai. 2001.
9. Smalskys V. „Gerovės valstybės“ ir socialinės viešosios politikos krypčių teoriniai aspektai. Viešoji politika ir administravimas, Nr. 11, 2005.

Valiulė V.,
Doc. dr.,
Klaipėdos universitetas,
Klaipėda

Selenytė-Juostė L.,
Magistrė,
Klaipėdos universitetas,
Klaipėda

SAUGOS TARNYBŲ VADOVŲ ASMENINĖS IR DALYKINĖS SAVYBĖS

Anotacija. Mokslininkai pateikia įvairių nuomonių apie individo gebėjimą vadovauti, todėl neretai kyla karštos diskusijos koks turi būti vadovas, ko jam reikia siekiant išlaikyti darną organizacijoje, norint padidinti jos verslumą ar pasiekti numatytus tikslus. Straipsnyje analizuojama, kokiomis savybėmis turi pasižymėti vadovai ir kokie įgūdžiai, kompetencijos jiems reikalingi. Nepaisant vadovavimo srityje sukauptų žinių ir didžiulių investicijų, daugelis organizacijų pripažįsta stokojančios sėkmingų vadovų, todėl vis dar ieškoma ir tiriama kokiomis savybėmis turi pasižymėti vadovas. Remiantis Lietuvos ir užsienio mokslininkų įžvalgomis bei atliktu tyrimu, šiame straipsnyje pateiktas papildytas asmeninių savybių rinkinys su išgrynintomis dalykinėmis savybėmis. Šios savybės atitinka tirtų organizacijų poreikius, gali būti naudingos ugdant ateities vadovus.

Pagrindiniai žodžiai: vadovavimas, vadovas, asmeninės savybės, dalykinės savybės, savybių rinkinys.

Summary. Scientists gave a various opinions about the individual's ability to lead, so there is often a smothering debate about what should be the leader and what he needs in order to maintain the coherence of the organization in order to increase it's entrepreneurship or achieve it's goals. The article analyzes what qualities should be characterized leaders and what skills and competences they need. Notwithstanding the accumulated knowledge and huge investments in management, many organizations recognize the lack of successful leaders, and so it is still in search of and examining what the leader needs to be. Based on the insights and research carried out by Lithuanian and foreign scientists, this article presents an additional set of personal qualities with purified professional qualities. These qualities are in line with the needs of the organizations being research, may be useful in developing future leaders.

Key words: leadership, leader, personal qualities, professional qualities, set of qualities.

Tyrimo problema. Vadovai, kaip ir kiti vadovaujamą padėtį užimantys asmenys, turi turėti specifinių žinių, gebėjimų ir tam tikrų savybių, kad galėtų tinkamai vadovauti organizacijai bei jos darbuotojams. Mokslininkus visuomet domino vadovavimo fenomenas, todėl nuomonių apie vadovą ir vadovavimo procesą yra įvairių. Daug mokslininkų analizavo veiksnius, lemiančius sėkmingą vadovavimą, stengėsi nustatyti įgimtas ir įgyjamas vadovų savybes. Yra akcentuojama, kad vadovavimo sėkmę lemia pasirinktas vadovavimo stilius, vadovų kompetencijos ir asmeninių bei dalykinių savybių rinkinys. Tyrimo problema gali būti formuluojama klausimu: Kokių asmeninių ir dalykinių savybių rinkinį privalo turėti vadovas, kad galėtų sėkmingai vadovauti?

Publikacijų ir paskutinių tyrimų analizė. Mokslinių publikacijų, kuriose autoriai analizuoja vadovavimą, vadovo asmenines ir dalykines savybes bei jų svarbą organizacijai, jos sėkmei, darbuotojams, jų pasitenkinimui, yra daug. K. Masiulis T. Sudnickas [21], K. Inamori [16] išryškino įgimtas ir įgyjamas vadovų savybes; L. Šimanskienė ir E. Župerkienė [25] atliko tyrimus ir išsiaiškino kokios vadovų asmeninės ir dalykinės savybės svarbiausios darnaus vadovavimo kontekste; vadovavimo teorijų gausą savo darbuose nagrinėjo M. Hernandez, M. B. Eberly ir kt. [14], A. Stelmokaitienė, G. Genevičiūtė–Janonienė ir A. Endriulaitienė [22] analizavo faktorius, lemiančius sėkmingą vadovavimą; E. Butkevičienė ir E. Veidelytė [6] aptarė vadovų kompetencijas ir galimus portretus; A. Dromantaitė, A. G. Raišienė, D. Račelytė, A. Jurčiukonytė, L. Vyšniauskienė [11,12] nurodė, kad vadovavimo sėkmę lemia tinkamai pasirinktas tam tikras vadovavimo stilius, A. Stelmokaitienė, A. Endriulaitienė [22]; G. Yukl [16] gilinasi į bruožų teoriją, kuri teigia, kad vadovais tampa tik tie žmonės, kurie pasižymi specifinėmis pastoviomis savybėmis; P. G. Northouse [21], P. Harsey, K. H. Blanchard, D. E. Johnson [15], nagrinėja situacinę teoriją, kuri sako, kad skirtingos situacijos reikalauja skirtingų vadovo gebėjimų susitvarkyti su situacija ir skirtingų vadovavimo būdų. I. Zabelavičienė [26], P. G. Northouse [21] nagrinėja kelio į tikslą teoriją, kurioje vadovavimo efektyvumas suprantamas kaip vadovo elgesio pavaldinių charakteristikų bei užduoties ypatybių sėkmingo derinio pasekmė;

vadovavimo stilių įvairovę savo darbuose analizuoja tokie autoriai kaip Goleman D., Boyatzis R. ir McKee A. [13], S. R. Covey [8], S. Stoškus, D. Beržinskienė [23], B. M. Bass, B. J. Avolio, D. I. Jung, Y. Berson [5], J. Kouzes, B. Posner [19], P. Zakarevičius [29], V. Barvydienė ir J. Kasiulis [4], Bagdonas E., Kazlauskienė E. [3] ir kiti; R. Appleby [2], Kets de Vrie [18] nurodė kokie turimi įgūdžiai ir vertybės padeda vadovams dirbti.

Autoriai, tyrinėję šią problemą akcentuoja, kad priklausomai nuo organizacijos ir jos tikslų, reikalingi skirtingo tipo vadovai. Drucker pažymi, kad pagal nusistovėjusią „tradiciją“ iš vadovo reikalaujama visapusiško suvokimo, sąmoningumo, supratimo [12]. Todėl jis turi pasikliauti savo gebėjimais, intuicija, turėti pakankamai žinių ir kompetencijos spręsti susiklosčiusias situacijas. Kiekviena organizacija turi savo metodus ir būdus kaip išsirinkti jos lūkesčius atitinkantį individą. Taigi organizacijoms tenka spręsti tokius klausimus: Kokio vadovo reikia organizacijai, kad būtų pasiekti užsibrėžti tikslai? Kokiomis savybėmis turi pasižymėti gerai vadovaujantis asmuo? Kokius kriterijus reikia nustatyti siekiant išsirinkti tinkamiausią vadovą savo organizacijai?

Straipsnio Tikslas – Išanalizavus teorinį vadovavimo, vadovo asmeninių bei dalykinių savybių svarbos konceptą, suformuoti asmeninių ir dalykinių savybių rinkinį, kuris tenkintų tirtų organizacijų poreikius ir tiktų ateities vadovams.

Pagrindinė tyrimo medžiaga. Vadovavimas yra viena populiariausių vadybos literatūros temų, tačiau siekiant paaiškinti efektyvų vadovavimą nuolat kintančioje konkurencingoje verslo aplinkoje svarbu išsiaiškinti kokiomis savybėmis turi pasižymėti vadovas. Organizacijos skiria didelį dėmesį savo vadovų efektyvumo vertinimui tikėdamos, kad vadovavimas užtikrina sėkmingą jų funkcionavimą. Vadovas – tai žmogus, iš kitų išsiskiriantis tam tikromis savybėmis, galintis priimti sprendimus pagal savo kompetenciją įvairiose jam patikėto kolektyvo veiklos srityse, atsakingas už valdomo padalinio veiklos rezultatus ir veikiantis jam patikėtą kolektyvą specifinėmis vadovavimo priemonėmis (Clifton [7]; Diska, Marčinskas [9], Zakarevičius [30], Kasiulis, Barvydienė [4]. Kiekvienas vadovas atlieka savo vaidmenį, kuriam savo charakteriu ir asmeninėmis savybėmis suteikia specifikos, bet nepakeičia turinio. L. Šimanskienė, E. Župerkienė [25] teigimu, vadovų asmeninės ir dalykinės savybės svarbios tuo, kad veikia organizacijos veiklos rezultatus siekiant darnaus vadovavimo. Išskiriama nemažai skirtingų vadovams būtinų arba būdingų savybių, nes tik vieno ir teisingo savybių sąrašo, kokias savybes turi turėti vadovas visgi nėra. Taip yra ne tik dėl skirtingų vadovų, kaip asmenybės tipų, organizacijos kurioje vadovas dirba, dėl skirtingų situacijų darbe, vadovo patirties, amžiaus, bet ir kitų aplinkybių. L. Šimanskienė, E. Župerkienė [25] atlikusios vadovams svarbių asmeninių ir dalykinių savybių tyrimą, išskiria savybių kategorijas (pastarosios suskirstytos į smulkesnes savybių kategorijas), kurios yra svarbios vadovų atžvilgiu, tai:

- intelektas (protiniai gebėjimai, bendravimas, iškalba, suvokimas, mąstymas);
- pasitikėjimas savimi (užtikrintumas savo žiniomis, užtikrintumas įgūdžiais);
- pasiryžimas (iniciatyva, atkaklumas, veržlumas, dominavimas);
- sąžiningumas (dora, ištikimybė, patikimumas, atsakomybė už savo veiksmus);
- socialumas (draugiškumas, komunikabilumas, mandagumas, taktiškumas, diplomatija, jautrumas kitų poreikiams, susirūpinimo rodymas).

Skirtingi autoriai pateikia skirtingas vadovams būtinąsias savybes, todėl remiantis literatūros analize ir L. Šimanskienės, E. Župerkienės [25] atliktu tyrimu, pateikiamas papildytas asmeninių savybių rinkinys:

Asmeninės savybės	Intelektas	Protiniai gebėjimai	Papildoma šiomis savybėmis	Intuicija
		Bendravimas		Sumanumas
		Iškalba		Reiklumas
		Suvokimas		Kūrybiškumas
		Mąstymas		Atmintis
	Pasitikėjimas savimi			Savivertė
				Saviklioja
		Užtikrintumas savo žiniomis		Tikėjimas savo sugebėjimais
		Užtikrintumas įgūdžiais		Sugebėjimas įtikinti kitus
				Laikysena, mimika
	Pasiryžimas			Manieros
		Iniiciatyva		
		Atkaklumas		Dinamizmas, energingumas
		Veržlumas		Ryžtingumas
		Dominavimas		
	Sąžiningumas			
		Dora		Lojalumas
		Ištikimybė		Garbingumas
		Patikimumas		
		Atsakomybė už savo veiksmus		
	Socialumas			
		Draugiškumas		Empatija
		Komunikabilumas		Emocinis potencialas
		Mandagumas		Dėmesingumas
		Taktiškumas		Pavyzdingas elgesys
		Diplomatija		
		Jautrumas kitų poreikiams		
		Susirūpinimo rodymas		

Pav. 1. Vadovams svarbių asmeninių savybių rinkinys

Šaltinis: adaptuota straipsnio autorių remiantis L. Šimanskiene, E. Župerkiene (2013).

P. F. Drucker [12] teigimu, kai kurias asmenines savybes galima išsiugdyti, tačiau neturint tam tikrų būtinų gabumų ir įgūdžių tampama tik vidutiniu vadovu. Toliau straipsnyje pateikiamos įžvalgos dalykinių savybių, būtinų vadovams, kontekste.

Vadovas gali atlikti savo misiją tik tada, kai jis turi tam būtinų specifinių gebėjimų ir savybių. J. Albrecht [1] įvardijo vadovui būtinų gebėjimų rinkinį: rodyti gerą pavyzdį; būti įsitikinimo ir lojalumo pavyzdžiu; orientuotis į aukštus veiklos rezultatus; apjungti grupę/komandą harmoningam darbui, siekiant bendro tikslo; suderinti tikslus, veiksmus daryti nuosekliai; teikti būtiną informaciją pasekėjams; samdyti tinkamą personalą.

E. Župerkienės teigimu [34] techniniai įgūdžiai tai darbas su įrengimais, žmogiškieji – bendravimo įgūdžiai ir kognityviniai įgūdžiai – darbas su idėjomis. R. Katz dar 1955 metais, remdamasis administracinės srities tyrimais ir savo vadovų stebėjimais, pasiūlė mintį, kad efektyvus administravimas, t. y. vadovavimas, priklauso nuo trijų pagrindinių įgūdžių: techninio, žmogiškojo ir konceptualiojo.

Kiek vėliau šiuos įgūdžius, 2006-2007 metais atlikusios tyrimą, papildė ir L. Šimanskienė, E. Župerkienė [25]:

- Konceptualieji įgūdžiai (planavimas, teisės reikalavimų taikymas praktikoje, NT rinkos išmanymas, projektų valdymas, rinkodara, bendros žinios, organizavimas, ekonomika, ekologija, vadyba, logistika);
- Bendravimo įgūdžiai (psichologija, bendravimas, vadovavimas, motyvavimas, darbo etika);
- Techniniai įgūdžiai (įgūdžiai konkrečioje srityje, profesiniai įgūdžiai, gebėjimai naudotis tam tikra technika ir instrumentais).

Dalykinės savybės	Konceptualieji įgūdžiai	Planavimas	Papildyta šiomis savybėmis	
		Teisės reikalavimų taikymas praktikoje		
		NT rinkos išmanymas		
		Projektų valdymas		
		Rinkodara		Valdymo
		Bendros žinios		Planavimo
		Organizavimas		Sprendimų priėmimo
		Ekonomika		Elgesio lankstumo
		Ekologija		Administraciniai
		Vadyba		Objektyvumo
		Logistika		
		Kiti		
	Bendravimo įgūdžiai	Psichologijos		
		Bendravimo		Komunikaciniai
		Vadovavimo		Streso mažinimo
		Motyvacijos		
		Darbo etikos		
	Techniniai	Įgūdžiai konkrečioje srityje		
		Profesiniai įgūdžiai		
		Gebėjimai naudotis tam tikra technika ir instrumentais		

Pav.2. Vadovams svarbių dalykinių savybių rinkinys

Šaltinis: adaptuota straipsnio autorių remiantis L. Šimanskiene, E. Župerkiene (2013).

Reaguojant į aplinkos pokyčius ir keičiantis organizacijos poreikiams gali kisti tiek vadovui reikalingų savybių, tiek gebėjimų ir įgūdžių svarba, jų aktualumas konkrečiu atveju. Anot, E. Župerkienės [34] aišku viena, jog vadovui, siekiančiam gerai vadovauti ir vykdyti savo pareigas, tenka sąmoningai keisti arba koreguoti savo mąstymą, tobulinti ir ugdyti asmenines bei dalykines savybes, siekiant gerovės savo organizacijai ir žmonėms, kurie joje dirba.

Siekiant išsiaiškinti kokiomis asmeninėmis ir dalykinėmis savybėmis turi pasižymėti vadovas, kad tenkintų įmonės poreikius, atliktas tyrimas „X“, „Y“ ir „Z“ saugos tarnybose. Apklausta 50 šių organizacijų, skirtingo lygio vadovų. Jauniausiajam mažiau nei 30 metų, o vyriausiajam daugiau nei 51 metai. Pagal amžiaus modą, dažniausiai pasikartodavo 31 – 40 metų amžiaus respondentai. Pagal lyties modą dažniausiai anketas pildė vyriškos lyties atstovai su aukštesniu neuniversitetiniu išsilavinimu. Atliktas tyrimas yra plačios apimties, vadovų klausta kaip jie supranta vadovavimo esmę, darbuotojų motyvacijos ir santykių organizacijoje svarbą. Duomenys koreliuoti įvertinant, vadovo užimamas pareigas, išsilavinimą, amžių ir t.t. Dėl straipsnio apimties šiuo atveju bus pateikta tik tyrimo informacija – vadovo asmeninių ir dalykinių savybių atžvilgiu. Kad vadovo asmeninės savybės nepriklauso nuo užimamos individo padėties hierarchinėje grandinėje nurodė tik 2% žemiausios grandies vadovų.

Analizuojant vadovų asmenines ir dalykines savybes, svarbias ateities vadovams, pateikta ranginė skalė, kai savybę reikia įvertinti (1 – visiškai nesvarbi savybė, 5 – labai svarbi savybė). Vadovams pateiktos įvertinti visos galimos asmeninės savybės (žiūr. pav.1), bet šiame straipsnyje pateiktos tik tos, kurios atsakymuose pasikartodavo dažniausiai.

1 lentelė

Ateities vadovų svarbiausios asmeninės savybės

Savybės	Vidurkis	Moda
Tikėjimas savo sugebėjimas;	4,78	5
Protiniai gebėjimai;	4,72	5
Atsakomybė už veiksmus;	4,72	5
Sugebėjimas įtikinti kitus;	4,66	5
Bendravimas;	4,66	5
Patikimumas;	4,64	5
Atkaklumas;	4,60	5

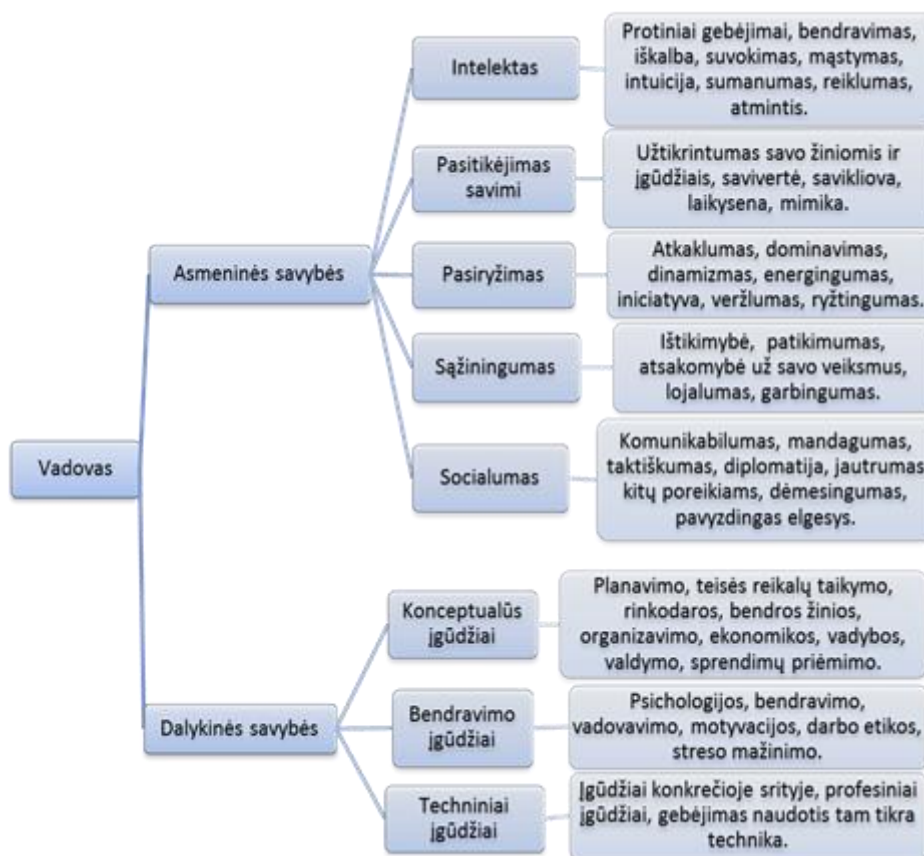
Respondentai pažymėjo, kad ateities vadovas turėtų pasižymėti visomis 1 pav. pateiktomis asmeninėmis savybėmis.

Tokia pat užduotis respondentams pateikta ir dalykinių savybių atžvilgiu. Dėl straipsnio apimties pateiktos tik svarbiausios nurodytos savybės, viso galimos pateiktos 2 pav. Respondentams svarbiausia, kad ateities vadovai būtų organizuoti, turėtų įgūdžių konkrečioje srityje, gebėtų planuoti ir priimti sprendimus, turėtų bendrųjų žinių ir svarbiausia mokėtų dirbti stresinėje aplinkoje.

Ateities vadovų svarbiausios dalykinės savybės

Savybės	Vidurkis	Moda
Streso mažinimo.	4,94	5
Planavimo;	4,76	5
Organizavimo	4,68	5
Igūdžiai konkrečioje srityje	4,68	5
Bendros žinios;	4,65	5
Sprendimų priėmimo;	4,65	5

Šių dienų organizacijose visuose valdymo lygiuose vis didėja talentingų, gerai parengtų vadovų poreikis, o vadovavimo veiksmingumas tampa viena reikšmingiausių organizacijos veiklos sėkmės prielaidų. Pateikiamas papildytas asmeninių ir dalykinių savybių rinkinys saugos tarnybų vadovams, kuris tenkintų organizacijos ir joje dirbančių darbuotojų poreikius.



Pav. 3. Rekomenduotinas asmeninių ir dalykinių savybių rinkinys saugos tarnybų vadovams.

Išvados. Darbinės veiklos, organizacijų aplinkos pokyčiai kelia vis naujus reikalavimus vadovams. Kiekvienas vadovas atlieka savo vaidmenį, kuriam savo charakteriu, asmeninėmis ir dalykinėmis savybėmis suteikia specifikos, bet nepakeičia turinio. Analizuojant mokslinę literatūrą aptikta daug

ir įvairių savybių, kurios būdingos vadovui, visos jos priklausomai nuo organizacijos, situacijos ir paties vadovo yra svarbios ir reikalingos įmonės poreikiams tenkinti.

Pateiktas papildytas asmeninių ir dalykinių savybių rinkinys, atitinka ne tik asmens lūkesčius, bet ir tenkina visos tirtų organizacijų poreikius, nulemtus vis didėjančių reikalavimų. Kiekvienas vadovas yra unikali asmenybė ir turi tam tikrų asmeninių bei dalykinių savybių rinkinį. Pateiktos rekomendacijos, asmeninių ir dalykinių savybių svarbos kontekste atitinka šiandienos organizacijų poreikius yra būtinos ir svarbios ir ateities organizacijų vadovams.

Naudojamų šaltinių sąrašas

1. Albrecht, J. 2005. Asmenybė ir karjera. Vilnius: Klaipėdos socialinių mokslų kolegija.
2. Appleby, R. C. 2003. Šiuolaikinio verslo administravimas. Vilnius: Spindulys.
3. Bagdonas, E., Kazlauskienė, E. 2002. Verslo pradmenys. Kaunas: Technologija. 312 p.
4. Barvydienė, V., Kasiulis, J. 2005. Vadovavimo psichologija. Kaunas: Technologija. 325 p. ISBN 9955-09-078-2.
5. Bass, B. M., Avolio, B. J., Jung, D. I., Berson, Y. 2003. Predicting unit performance by assessing transformational and transactional leadership. *Journal of Applied Psychology*, Vol. 88 (2).
6. Butkevičienė E., Vaidelytė E. 2009. Lietuvos valstybės tarnautojų vadybinės kompetencijos. *Viešoji politika ir administravimas*. ISSN 2029-2872 (online) Public policy and administration. 2009, Nr. 30.
7. Clifton, J. 2014. Small stories, positioning, and the discursive construction of leader identity in Business meetings. *Leadership*, Vol. 10 (1), p. 99–117.
8. Covey, S. R. 2007. 8-asis įprotis: tobulybės link. Vilnius: Alma littera. 376 p. ISBN 9789955245605.
9. Diska, V., Marčinskas, A. 2013. Informacijos mokslai. Aukščiausio lygio vadovų komandų vaidmuo ir poveikis organizacijų veiklai žiniomis grindžiamos visuomenės iššūkių kontekste. Vilnius: Vilniaus universitetas. ISSN 1392-0561. Prieiga per internetą <http://www.zurnalai.vu.lt/files/journals/163/articles/2066/public/64-77.pdf> [žiūrėta 2016 11 14].
10. Dromantaitė, A. 2012. Socialinis darbas. Pasitenkinimo karjera veiksniai. Vilnius Nr. 11 (2) Prieiga per internetą https://www.mruni.eu/upload/iblock/626/005_adromantaite.pdf [žiūrėta 2016 10 18] ISSN 2029-2775.
11. Dromantaitė, A., Raišienė, A. G., Račelytė, D., Jurčiukonytė, A., Vyšniauskienė, L. 2012. Organizacinės elgsenos pagrindai. MRU leidykla. 288 p. UDK 658.3(075.8).
12. Drucker, P. F. 2004. Valdymo iššūkiai XXI amžiuje. Vilnius: D. Ratkevičiaus PĮ grupė. 231 p. ISBN: 9949105331.
13. Goleman, D., Boyatzis, R., McKee, A. 2007. Lyderystė. Kaip vadovauti pasitelkiant emocinį intelektą. Kaunas: Smaltijos leidykla. 304 p. ISBN 9955-707-08-9.

14. Hernandez, M., Eberly, M. B., Avolio, B. J., Johnson, M. D. 2011. The loci and mechanisms of leadership: Exploring a more comprehensive view of leadership theory. *The Leadership Quarterly*, 22, 1165–1185.
15. Hersey, P., Blanchard, K. H., Johnson, D. E. 2001. *Managing of Organizational Behavior*. 8th ed. Leading Human resources. Prentice-Hall, Englewood Cliffs, NJ. 516 p. ISBN-10: 0130175986.
16. Inamori, K. 2006. *Gyvenimo filosofija*. Vilnius: Versus aureus leidykla.
17. Yukl G. 2006. *Leadership in Organizations 6TH EDITION* by. Prentice Hall, Inc
18. Kets de Vries, M. 2003. *Dysfunctional Leadership*. INSEAD. Prieiga per internetą: https://flora.insead.edu/fichiersti_wp/inseadwp2003/2003-58.pdf [žiūrėta 2017 12 06].
19. Kouzes, J. M., Posner, B.Z. 2003. *Iššūkis vadybai*. Kaunas: Smaltija.
20. Šimanskienė L., Župerkienė E. 2013. *Darnus vadovavimas*. KU leidykla.
21. Masiulis K., Sudnickas T. 2007. *Elitas ir lyderystė*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras.
22. Northouse, P. G. 2009. *Lyderystė: teorija ir praktika*. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 333 p. ISBN 9789986850632.
23. Stelmokienė, A., Genevičiūtė-Janonienė, G., Endriulaitienė, A. 2014. *Kaip belstis, kad būtų atidaryta*. Prieiga per internetą: <http://psichologija.vdu.lt/blog> [žiūrėta 2016 10 10].
24. Stoškus, S., Beržinskienė, D. 2005. *Vadyba*. Kaunas: Technologija.
25. Sudnickas, T. 2009. *Development of a Manager Competency Model Based on Mcber Competency Dictionary.// Changes in Social and Business Environment: proceedings of the 3rd international conference, November 4-5, 2009. - Kaunas University of Technology. ISSN 1822- 7090.*
26. Zabieliavičienė, I. 2009. *Komandinio darbo specifika inovacijų sferoje. Verslo ir teisės aktualijos*.
27. Zakarevičius P. 2003. *Pokyčiai organizacijose*. Kaunas: VDU leidykla.
28. Zakarevičius, P. 2002. *Vadyba: genezė, dabartinės tendencijos*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
29. Zakarevičius, P. 2004. *Vadovavimo sampratos ir turinio kaita moderniose organizacijose*. Tiltai, nr. 28, p. 1–7. Klaipėda: KUL.
30. Zakarevičius, P. 2013. *Vadybos paradigma. Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*, Nr. 68, p. 151–159. Kaunas: VDU leidykla.
31. Zakarevičius, P., Župerkienė, E. 2008. *Improving the Development of Managers' Personal and Professional Skills*. ISSN 1392-2785 *ENGINEERING ECONOMICS*. No5 *WORK HUMANISM*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
32. Župerkienė E. 2010. *Vadovų savybių ugdymo metodų organizacijoje analizė*. *Vadyba 2010'1 (17) Mokslo tiriamieji darbai*. Journal of Management Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla. ISSN: 1648-7974.

33. Župerkienė, E. 2000. Personalo vadyba. Klaipėdos universitetas. Prieiga per internetą http://elibrary.lt/resursai/Mokslai/Kolegijos/KSMK/KSMK_mokomoji_medziaga_verslininkams.pdf [žiūrėta 2016 09 20].
34. Župerkienė, E. 2008. Vadovų asmeninių ir dalykinių savybių ugdymas. Klaipėdos universitetas. Vadybos mokslas ir studijos – kaimo verslų ir jų infrastruktūros plėtrai. Nr. 15 (4). Mokslo darbai (socialiniai mokslai, vadyba ir administravimas, 03S) ISSN 1822-6760.

Dapkus R.,
PhD., Assoc. Professor at Aleksandras
Stulginskis University,
Kaunas, Lithuania

Dapkute K.,
MSc. at Vilnius University
Kaunas, Lithuania

REGIONAL DEVELOPMENT BY EMPOWERING OF THE INTERACTIVE TOURISM

Summary. *The performed research discloses main peculiarities of the tourism sector role for the regional development. Strategic planning and innovative governing covers different aspect for the analysis and competitiveness building for the different regions. Public and private partnership needs additional attention for the scientific investigation, in order to achieve better results in regional development. Proposals towards to traditional tourism conversion to interactive one has been made, in order to create added value both the tourists and local society in the regions.*

Key words: *regional development, strategic planning, good governance, competitiveness building, creative initiatives, interactive tourism.*

Problem statement. Regional development quite an often stagnate because of lack of natural resources and problems in strategy planning and governing. That problems becomes even more significant in the rural regions, where the society has very low motivation and private business creates very low added value. Moreover, because of that these regions are losing their attractiveness for new investments and have no resources to preserve its nature and cultural-historical heritage from the destruction buy an unfavorable usage of local people and tourists. All that turns such a regions to the deeper depression. Efforts at the national level not always helps and allocated financial aid does not inspires such a regions for the sustainable development. Better strategic planning and innovative governing becomes crucial in order change situation in emptying regions and even some countries, like presently happens for many post-soviet states, suffering from emigration, demographic and economic decline mainly in rural regions.

Considering the necessity for the new initiatives in order to increase regional development capacities, the scientific problem of the research is

formulated by a question: does a tourism as a such one and interactive initiatives could help stagnating regions to become more attractive for the tourists and local people to come and stay, in order to achieve synergy by public and private cooperation for the value-edit creation and sustainable development?

Analysis of analogical researches and publications. The role of the tourism sector influence for the regional development has been shown both by the scientists and politicians [1 – 12].

The aim of the paper. This research aims to determine the peculiarities of interactive tourism development in a context of better governing of regional development processes.

Main study. The observation of the divergence in some territories' development processes brought to the idea that there exists failures in strategic planning and regional & municipal governing. The attention have been focused to the regions which are lacking for the natural resources and well running businesses. Preliminary investigations showed that quite an often such a situation happens to the rural regions. Nevertheless these regions still have preserved nature and cultural-historical heritage, what is not sufficiently used neither for the local people needs' self-realization, neither tourists' attraction. Some directions for the deeper investigation have been selected. First of all there were analyzed tourism-attractive resources and the possibilities to use that in a competitive way. Secondly the survey by questioning of local people and public authorities representatives have been done in order to define their attitudes for the tourism sector development. The outcomes from these two research-parts showed the existing potential for the tourism development and importance for these territories' further development and local society well-being. Moreover local people expressed their willingness to use these resources for themselves, jointly with tourists. That means that local people intend to share their knowledge, skills and habits with tourists by creative interaction – involving tourists in culinary heritage learning and tasting, crafts-making, joint singing and dancing learning and celebrating, photography and film making, sculpture making and painting, also joint-rafting, bicycling, gliding, technical-constructing and so on. That kind of interactive tourism has synergic effect both for the regions' economy grow, as well as for the local people better possibilities to satisfy their self-realization needs and income at the same time. At the end that could help these regions to become more attractive for the tourists to come, for the investors to bring new investments and in other branches of industries, and for the local people to stay in their home-regions or even to return back from urban territories or even other countries, where they have emigrated during past decades. And final phase of the research enabled to disclose some mistakes in territorial and strategic planning, also in public administrating. In all together after all steps of the scientific investigation there was possible to propose theoretical model for the innovative planning and

governing of such a regions with the intention to faster their development by means of interactive tourism development and creative industries empowering.

Conclusions. The regional development could become more successful by innovative planning and governing. Tourism sector could obtain significant role for depressed regions' attractiveness and competitiveness building. Creative industries and local people skills should be used for the interactive tourism development.

References

1. Campbell C., 2009. What is Creative Tourism? Internet access: <https://catrionacampbell.wordpress.com/what-is-creative-tourism/>
2. Dapkutė, K., Dapkus, R. 2015. Evaluation of the regional tourism attractiveness. ISSN 1691-4031. Thomson Reuters SCOPUS. Internet access: http://www2.llu.lv/research_conf/Proceedings/21st_volume2.pdf
3. Gulum, E. 2015. The Relationship Between Creative Tourism and Folk Culture and the Popularization of Locality. Millifolklor. Issue: 105. 87-98. Internet access: http://apps.webofknowledge.com/full_record.do?product=UA&search_mode=GeneralSearch&qid=4&SID=Q1yE17ZbCHzNezWvDwu&page=1&doc=10
4. Jelinčić, D. A. 2009. Splintering of Tourism Market: New Appearing Forms of Cultural Tourism as a Consequence of Changes in Everyday Lives. Coll. Antropol., Vol. 33, No. 1:260. Internet access: <http://hrcak.srce.hr/39584>
5. Jurėnienė, V. 2016. Interaction between Cultural/Creative Tourism and Tourism/Cultural Heritage Industries. Tourism - From Empirical Research Towards Practical Application, Ph.D. Leszek Butowski (Ed.), InTech, DOI: 10.5772/62661. Internet access: <https://www.intechopen.com/books/tourism-from-empirical-research-towards-practical-application/interaction-between-cultural-creative-tourism-and-tourism-cultural-heritage-industries>
6. Lehtimäki, M. 2008. Cultural heritage and tourism: potential, impact, partnership and governance. III Baltic Sea Region Cultural Heritage Forum. Vilnius: Aušra Internet access: <http://mg.kpd.lt/users/www/uploaded/3%20Forum%20publ%20on%20cultural%20heritage%20and%20tourism.pdf>
7. McKercher, B. Cros Du H. 2002. Cultural tourism. The partnership between tourism and cultural heritage management. Internet access: https://books.google.lt/books?id=9FxsBgAAQBAJ&pg=PA87&dq=isbn:0789011050&hl=lt&source=gbs_selected_pages&cad=2#v=onepage&q&f=false
8. Richards, G. 2017. Creative tourism: opportunities for smaller places. CREATOUR Conference "The State of the Art in Creative Tourism", Curia, Portugal. Internet access: https://www.researchgate.net/profile/Greg_Richards3/publication/317552405_Creative_tourism_opportunities_for_smaller_places/links/593f080aaca272876da1b44c/Creative-tourism-opportunities-for-smaller-places.pdf
9. So, Jin Kwang, 2015. Dualism in Creative City: Blending Creation and Dismantlement. Journal of the Korean Regional Development Association. Volume: 27 Issue: 5 Pages: 1-22. Internet access:

10. UNESCO Creative Cities Networks, 2006. Towards Sustainable Strategies for Creative Tourism, Discussion Report of the planning meeting for the 2008 International Conference on Creative Tourism. Santa Fe, New Mexico, USA. Internet access: <http://unesdoc.unesco.org/images/0015/001598/159811e.pdf>
11. UNESCO World Heritage Centre, 2015. Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention. Internet access: <http://whc.unesco.org/document/137844>
12. UNWTO 1985. The State's Role in Protecting and Promoting Culture as a Factor of Tourism Development and the Proper Use and Exploitation of the National Cultural Heritage of Sites and Monument for Tourism (English version). Internet access: <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284409051>

KNOWLEDGE ECONOMICS AND THE CHARACTERISTICS OF INNOVATIVE HUMAN CAPITAL DEVELOPMENT IN GEORGIA

Key words: knowledge, education, innovative economics, human capital, production factor.

79

One of the perquisites of economical sustainable development is generating novel knowledge and human capital. It is obvious that knowledge and capital are mutually dependent categories: only highly qualified specialists have capacity of creating novel knowledge and effectively apply it to reality. Hence, human capital has one of the most important roles in innovative economics of human capital among the other factors, which affect on economical growth, as high level of human capital development determines high level of creativity, which on the other hand is important for creation of novel knowledge (innovation).

Knowledge economics and human resources. The abilities of a country to hold a leading role in global competitive environment is largely determined by the level of human capital in its society. Permanent care of a human being, a consumer, is provided by the highest income to satisfy his/her needs. In order to achieve success, various methods were used in different eras, which were affected by the ideologies ruling the specific historical moments of the respective eras. In modern environment, the perquisite for success became competitive knowledge, which cannot be compared to any of economic areas in terms of the degree of competitiveness. It shall be taken into consideration that in the constantly changing environment, maintaining competitiveness at the global level requires innovative human capital, which represents the most active part of the society and it will make it possible to transform the knowledge into economic resource. Therefore, economic development of a country shall depend on the methodology of social development, which gives an opportunity to take the characteristics of innovative human capital of this society into account while drawing out innovative human capital management strategy.

Knowledge economics increasingly influences on the state economic succession. Though within the previous economic relationships, state prosperity was determined by extensive type of conduction, since late middle ages, the perquisite for economic succession became making labor work cheaper as a result of implementation of novel technologies. Therefore, human being, as a knowledge factory became a generator of novel technologies, innovative ideas. With the help of neoclassical theory, it can be said that economic growth represents the outcome of increasing labor workforce along with technological processes reducing the expenses. Taking into consideration knowledge economics, economic growth depend on human factors, which participates in production process in the form of constantly renewing knowledge capital. Conceptual basis of knowledge economics in post-industrial society represents knowledge and human capital, functional characteristics of which are based on two fundamental grounds: 1. Knowledge represents one of the major factor for production and possesses value; 2. Knowledge and human capital is a production capital. The more and novel knowledge is accumulated and more complies with the requirements existed on the market, the higher indicator of evaluated human knowledge exists. [Julakidze, 2016:1].

The relation between economic growth and education has already been investigated among scientific circles abroad. Angus Madison (the author of “Dynamic Forces in Capitalist Development”) found out that the increasing investments in education for 1% increases gross domestic product with 0.35%, and the organization of economic cooperation, on the basis of the facts analyzed by him, shows that increasing the statistical duration of teaching for one-year results in the increase of GDP with 3-6%.

On the basis of the information provided by the same organization, 32% of the population possess higher education. However, major part of this data is taken by the developing countries. Developed countries are leaders in terms of education percentage share in Gross Domestic Product (average 5.75%) and in terms of expenses directed to higher education (average 10 655 Dollars per student a year) [Report, 2016: 9].

Given facts prove the opinion that the ore educated people exist in a country, higher level of economic condition exist in these countries. The number of the examples, that prove direct relation between technological innovations, developed through scientific researches, and the efficiency of economic decisions, took on the basis of given researches, strongly proves the provision that the science integrates with the economics and scientific knowledge generates additional value to the bigger extent compared to other production factors. Scientific knowledge, which is acquired through researches and analysis, is applied to the creation of material as well as non-material productions. Thus, education and scientific knowledge created additional value and increases productive assets. Specific advantage of any economical entity exists in its innovative activity, an opportunity to generate novel knowledge and employ it through novel methods.

Physical and spiritual firmness depends on various social factors – health, cultural and rest, feeding levels. Therefore, the scientists of various countries reached the conclusion that except the investments in education, it is important to draw adequate attention to funding human capital, which will definitely reflect on the productivity and the increased efficiency of production. A wide range of approaches for study of human capital.

All these approaches can be attributed to two directions: first – these are the works related to the increase of human conditions, the second – the works, which focus on human perfection, his/her intellectual and physical characteristics. A group of theories, which covers the analysis of improving human conditions, can be attributed to the coefficient of life quality (A. Campbell, S. Coul, I. Milze and others) and population quality (I. Pubin, A. Pechei and others).

And the groups of theories, which aims human characteristics perfection can be attributed to “Human Potential” and “Human Capital” concepts. All the theories, which exists in scientific literature and is based on “Human Capital” concept may be divided into two groups: 1) Economical Approach – which depends on human capital index and human development research concepts;

and 2) sociological approach – which describes human capital as a characteristic of separate individual group, which characterizes the level of social development and the ones who support methodological individualism, which considers human capital in close relation to the individual. [Report, 2016: 8].

World human capital is a part of national wealth and represents its 2/3. Development paradigm of human capital of USA and leading European countries has been developed on the basis theory and practice which is currently being refined. In 2012, the value of USA human capital equaled to 97 Trillion USD, which is 78% of national wealth of the country. 26% of human capital of the world is attributed to USA (its share in world economics is 21%), Russia – 8%, China 7%, Brazil and India 2-2%, Europe 67%. This indicator for Georgia represents 30%, Russia – 50%. For most of the countries, human capital is above half of the country's wealth (except OPEC ones).

Major basis of human capital development is education. Major criteria of human capital development are the expenses in education. In overall, investments in human capital affects on the prospects of country's development.

The share of the expenses on education is determined as the overall amount spent on education by state and private sector [3 Gelashvili M... 2016:57]

Georgia in Global index of innovations. In the direction of researches and developments in the country, world, in order to show world tendencies, Global Index of Innovations is published annually since 2012. With the help of given index, it is possible to demonstrate the mechanisms, with the help of which, long term growth, productivity and increase of workplaces are possible. This helps and advices the countries what necessary conditions are needed to develop the innovations. Each country is assessed on the basis of seven criteria:

- Institutes;
- Human capital and research;
- Infrastructure (telecommunication infrastructure and ecological sustainability);
- Market sophistication (market conditions and necessary amount of market operations);
- Business sophistication (to what extent do the companies support innovations);
- knowledge and technology outputs (the role of knowledge and technology in the creation of inventions and innovations);
- creative outputs (the role of creativity in the innovations).

In the Global Index of Innovations, which was published with the cooperation of Cornell University and World Organization of Intellectual Property (UN Agency), in terms of innovation developments, Georgia has become better by 2016. To this point, major achievements of the country are institutional structure and regulating policy. However, major weaknesses are considered to be lack of support educational and research directions by

government and private sector and limited use of innovations. On the bases of the data in 2016, Georgia got 33.9 points (out of 100), there was a slight increase (33.8). compared to 2015, Georgia has been promoted with 9 positions, it takes 64 place out of 128 countries. Despite these positive changes, the country has lowest results in terms of human capital, business development and creativity production components. Apart from mentioned, among post Soviet union countries, Georgia has lower results than Russia, Moldova, Ukraine and Armenia. In institutional arrangement, Georgia has 69.2 points, which assesses political stability of the country, efficiency of management, business environment and regulations. The worst indicators have human capital and education. In this category, the country has only 23.2 points out of 100 and took 91 place in the rating. Similar situation exists in the component of support of innovations from private sector: Georgia took 26.5 and took 90th place. [statistical collection 2016: 21]

Compared to the results of 2015, it is clear that the condition has become worse mostly in the component where Georgia has low indicators. This is supported by reduced points in business development and human capital – research components. This does not apply to creative production, where the country increased its condition with 1.6 and the position went up with 23. However, despite this, the country still has modest results in this component, which is mainly determined by creation of online productions and lack of using informational-communication technologies by the private sector. Georgia has moderate indicators in terms of market development (44.3 points) and infrastructure (41.7) criteria.

Table 3.

Global Index of Innovations

years	Institutions	human capital and	infrastructure	market development	business development	knowledge and technologies	creativity production
2015	68,2	23,6	36,5	52,8	28	26,6	25
2016	69,2	23,2	41,7	44,3	26,5	26,8	26,6

Innovations index covers two sub-indexes: innovation input and innovational production, which identifies innovative efficiency coefficient. Sub-index of innovation input is an average point of first five categories (institutions, human capital/research, infrastructure, market and business development). Innovative production is average index of last two indicators (creative production and knowledge and technology production). The efficiency coefficient of innovations are calculated with the relation of innovative products to the expenses. Its index varies between 0 – 1, where 1 is the best point.

In terms of innovative product criteria, Georgia takes 60th place with 26.7 points; as for the innovations input, it takes 67th place with 41 points. Efficiency coefficient reached 0.7 points, with which it takes 67 place among 128 countries. Last year, this coefficient equaled to 0.6. there are weak and strong sides identified for each country. In terms of Georgia, strong sides were:

- Simplicity of business embarkment (6th place with 97.8 points)
- Rates (5th place with 95.7 points);
- Simplicity of obtaining credits (7th place with 85 points);
- Printing and publishing production(4th place with 83.2 points);
- Protection of interests of small shareholders (20th place with 68.3 points);
- The amount of direct investments from abroad with regard to GDP (10th place with 66.8 points);

The research compares Georgia to the countries with the similar income (low, medium). The report emphasizes that Georgia is one of the countries, the results of which are higher than this group countries.

Weak sides of the country refer to market and business development, as well as research and human capital. Specifically, Georgia showed low results in the following categories:

- The degree of universities business cooperation (177 place with 27.3 points);
- The expenses conducted to education (place 103 with 10.4 points)
- The expenses conducted for research and development (place 103 with 1.3 points)
- Trainings offered by the private companies to the staff (place 91 with 9.4 point).
- The place of first three universities of the country in the world ranking (0 points and last place with 56 countries).

According to the index, among post Soviet Union countries, Georgia takes 8th place. Along with three countries of Baltic region, better results have Russia, Moldova, Ukraine and Armenia. However, with regard to innovation efficiency, Georgia has better results compared to Russia and Lithuania. In this component, better results had Moldova and Estonia, which implies to reasonable and effective spending of the money attributed to the development of innovations. With regard to institutional framework and infrastructure, Georgia has less result than Baltic countries only. With regard to any other components, Georgia is below to the first seven post Soviet Union countries except human capital and research categories, where Armenia has lower index than Georgia.

If we consider the results, Georgia needs encouragement of researches and innovations, implementation of innovative technologies in Education, activation of private sector within the use, creation and implementation of innovations.

Conclusion. With regard to human capital development, existing condition cannot provide development of new and existing industrial fields and sectors. It is necessary to create new policy of education system development which will provide adequate budgetary resources. The models of funding education and science shall be considerably changed. Grant system shall be maintained by direct funding models should be developed and refined. In addition, the share of higher education funding within GDP and budget should be equal to the ones existed in developed countries. At the same time, it is necessary to create

appropriate support strategy, which will give an opportunity to local producers and scientific institutions gain profit through collaboration and have access to additional resources for development.

The country has some important challenges, which should be solved in order to achieve progress in innovation development. The analysis of results showed that the results were reduced in the directions that were weaknesses in previous years. Specifically, the results vary within 20-30 points among the criteria of human capital and education, business development condition, knowledge and technological production. It is true that the country had good index in terms of institutional organization and regulating policy, but, economic development of the country, level of private sector development and scientific basis is still below the global tendencies.

In order to achieve progress, it is necessary to take efficient steps for the development of education and research. In addition, active participation of private business in this process is important, which is possible through conducting encouraging events for supporting business competitiveness and implementing innovations.

References

1. Gelashvili M., „Innovative Human Capital and its development characteristics“, SSU IV international-practical conference, collections. Tbilisi „Homeland“, 2017.
2. Gelashvili M., “State Regulation of Investment Activities in Georgia.” Nova Science Publishers. Georgian International Journal of Science and Technology. ISSN: 1939-5825 <https://www.novapublishers.com/catalog/index.php?cPath=125>; USA 2013; v. 5-9.
3. Gelashvili M., “Competition and problems of monopolistic markets.” “Global world”, scientific anthology, volume 2 (II), Ostroh – Gomel – Slupsk 2016; v.69
4. Julakidze M., „Effect of Human Capital on Economic Development” internet journal “Resonance”, 2016.
http://www.resonancedaily.com/index.php?id_rub=11&id_artc=27606
5. Global Index of Innovations of Georgia. IDFI –report - 2016.
6. The Human Capital Report 2016. Available from: www.weforum.org.
7. Research and Development Expenditure 2014. Available from: www.uis.unesco.org.

Ilnytskyi D.O.,
Science Doctor, professor at the Department
of International Economics,
Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman,
Ukraine

Zinchenko S.G.,
PhD, assistant professor at the
Department of Labor Economics,
Mariupol Institute of Interregional
Academy of Personnel Management,
Ukraine

SECURITY CHALLENGES AND DEVELOPMENT OF SEAPORTS: EDUCATIONAL CONTEXT

Summary. *The paper deals with implementation of the function of ensuring economic security by seaports. In the absence of a generally accepted statistical basis for the analysis of seaports, the experience of countries is used as arguments. The logic of the research involved the construction and analysis of a competitive map of the world port market. World trends show a reduction in place states play in decision-making related to the development of ports and the expansion of composition and role of other stakeholders. The main challenges to the development of seaports are identified: focus and consistency of countries' activities; implementation of international infrastructure projects; dependence on trade flows, development of logistics chains; willingness of countries to make long-term investments; improvement of the quality of port ties with the system of professional and higher education, scientific and analytical organizations.*

Key words: port, critical infrastructure, security, education, university, competitive market map, world market.

Statement of problems. In general, the issues of reliability of seaports are directly related to the macro- and foreign economic, financial, social, energy and food security of countries. Development of seaports, as outposts of the internationalization of activities of economic infrastructure, should be considered from all aspects, and if some of them is being neglected, it may lead to negative consequences. An example of this is the fact that the flag of Ukraine was included in the blacklist of the Paris memorandum in connection with the unsatisfactory security level of transportation and navigation management [7]. The need for a diversified development of seaports is even emphasized by the International Labor Organization, who expects ports to be developed as a well-regulated safe business and standardized operations [10].

Insufficient attention, which has been paid for a long time in Ukraine to the issues of development of higher education, effective links with the sectors of the economy, including its infrastructure sector, calls on challenges and constitutes a problem for the development of seaports. The similarity between universities

and ports, which are key producers in their sectors, may cause similarities in approaches to their development, as important creators of the competitive advantages of national economies.

Attracting investments and long-term credits into development of ports should be based on the mechanism of public-private partnerships, the ability to identify and distribute risks and methods that comprehensively assess all the factors and dimensions. One of the examples is attraction of resources of the Japan Agency for the Development of International Cooperation into modernization of Lithuanian port of Klaipeda, which has been increasing its turnover since 1999 [8]. Functioning of recruitment agencies and training institutions, development of IT and ICT infrastructures, cybersecurity, management, design, research and construction services, formation of networks and supply chains are the examples, when important functions for port development are often effectively carried out by private structures.

Significant public investments into infrastructure development have become the foundation of the "Korean miracle" [14]. Obviously, shipbuilding and port infrastructure have become the basis for the active development of other Korean enterprises. At the same time, Ukraine, which inherited well-developed port infrastructure, for decades could not demonstrate such a miracle, and over the past 5 years the volumes of transit cargo processing have negative dynamics in most ports.

Analysis of publications. Bibliographic analysis of one of the leading scientometric databases (*in our case – Science Direct*) for the keywords "port" and "security" revealed that over the past 20 years number of publications was increasing annually and previous peak of interest in such research was in the mid-1990s. However, for "seaports" such an increase in interest is observed for the first time for all accessible period of observations. In recent years there is general understanding that competition for the use of transport infrastructure, as key way to get access to domestic markets, increases globally, which leads to increase in economic security risks.

It is evident that in different countries issues of development of seaports and related security issues are at various levels of qualitative consideration. Unfortunately, we have found that in Ukraine comprehensive publications in the field of development of seaports are in lack and can't fully contribute to nations' goals in the face of the growing impact of international challenges. Naumova L. focuses just on the need to stimulate the development of seaports [4]. Korniyenko O. refers to the ports of the first generation, that are only able to ensure the safety of basic functions, but completely forgets about the participation of ports of all four generations in ensuring economic security [2]. Kryuk Y. draws attention to ports as subjects that provide technological and economic security of the countries in their integration into the Euro-Asian transport space [3]. Some researchers confine themselves to the grouping of prerequisites and factors of port development [5].

In conditions when the development of European transport corridors,

especially between the Baltic and Black Seas, is to bypass Ukraine, the low regional competitiveness of domestic seaports causes a decline in the competitive positions of national economy. One of such examples is the announcement of plans to revive the Great Silk Road outside the borders of Ukraine [19; 9].

In the current legislation of Ukraine variety of critical infrastructure development issues is limited solely to cyber-security and certain aspects of technogenic security. However, in the current version of strategy for development of seaports in Ukraine, cybersecurity is not mentioned at all [6]. Meanwhile, the strategy refers to problems of low level of technical and ecological safety, navigation, life and health, economic and operational security of port infrastructure and port surveillance of maritime transport, effective functioning and development of technical and information systems for the safety of navigation. But little attention has been paid to development of relationships between ports and universities, analytical and research organizations, which leads to poor decision making.

The earlier analysis of the competency-based model of development of seaports also contains a significant array of issues related to safety and security [1]. So, the general business competencies of the workers of port sector include issues of labor protection and safety engineering, transportation of dangerous goods, security and port protection; port logistics competencies –security measures for equipment and port engineering [20]. Persons who make strategic decisions should also possess a full range of professional, as well as managerial and business competencies, including strategic planning and productivity management.

One of methodological obstacles to comparing efficiency of functioning of ports is lack of a generally accepted system of statistical measurements and methods for their calculation. Thus, in order to measure ports' activity in usage of instruments for increasing the production of services, researchers propose to add index calculations [18]. It should be noted that, depending on direction of trade, the share of scientific and educational component in the index is from 12,9% to 13,6%, although in fact it is higher, as it is included in other indicators, for example, security and traffic management. It is vital to introduce tools used in other fields to analyse the dynamics of market positions, in particular the compilation of competitive maps.

General and specific problem. The lack of understanding of market conditions for development of ports in the process of deepening of global relationships leads to demonstration by many countries of traditional approaches to the implementation of strategies for their further development. Modern seaports require long-term investments, multifaceted approaches to the formation of strategies, an active search for market niches and involvement of all stakeholders to ensure the effectiveness of functions performed.

The world economy continues to grow, which is ensured by the efficient functioning of the port infrastructure, through which about 80% in volume or

70% in value measure of world trade in goods pass [17]. In this regard, the authors are invited to consider the construction of a competitive map of the world market of port services as an argument for further liberalization of the conditions for development of ports at national level.

The purpose of the article is to expand understanding of complexity of relationships and ties that ensure the efficiency of seaports as open ecosystems and increase their contribution to ensuring competitiveness of companies and national economy in changing architecture of global market of port services. At the same time, it is planned to pay special attention to the scientific and educational aspects of development of ports as an economic infrastructure.

The main content of the paper. Developed countries are most often considered as examples for development of ports. In the EU, ports are classified as critical infrastructure objects [16]. In the US, 361 ports are classified as components of the maritime transport system, which is a subsector of critical infrastructure, for development of which one of the five objectives since 2014 has been defined as provision of education, training and awareness in the field of security [21]. Thus, there is a need for a system of professional and higher education, which provides training and research, and prepares an analysis for the interests of ports. As a result, you can clearly outline a certain niche in the educational market.

American experience is also valuable because a model, which was developed for analysing the safety of marine risks, is used to manage terrorist risks. Management of the risks to functioning of US seaports is significantly diversified and decentralized (for example, there are 43 maritime safety committees functioning) and is carried out with participation of all stakeholders, cooperation of state bodies and direct port owners who make joint decisions based on research, thorough situation assessment, bottleneck analysis, prioritization and accountability.

Decentralization of China's port industry is accompanied by a number of related processes. Decentralization and trends of slowing international trade and economic development have led to the formation of excess port capacities in China, which are now underutilized by 35% overall, and the competition between ports has increased [15]. It is important for us that among the mandatory directions to overcome the difficulties in development of port industry in 2014 Chinese named the improvement of education and training of personnel, as well as the acceleration of scientific research and technology. Market map should show different effectiveness of port development strategies in China and other countries.

Projects for the development of cooperation to form port clusters, as players who are to ensure higher level of economic security, must take into account scientific and educational component that can unite actors of different size and industry into a single system on a mutually beneficial basis. Therefore, Italian researchers in order to develop a competitive Mediterranean cluster offer to use joint training of personnel, the exchange of employees, knowledge bases

and data [12].

Considering port industry as a set of interrelated actors, it is necessary to recognize the existence of leaders who set trends, as well as outsiders, who do not cope with the tasks. To identify them business practice uses construction of competitive market maps. Our competitive map demonstrates that even ports that function within one country show different dynamics, occupying different niches (Table). The uniqueness of each of 200 ports in the sample causes the need for individual approaches to their development, which means decentralization for big countries, but in small countries may be justified by thorough decision making.

Analysis of the competitive map reveals the positions of individual ports in dynamics. It shows that for the past 8 years ports have been moving in various directions within global market. Our experience within port industry let us conclude that ports, which were better off, take advantage of from long-term strategies, plans, investments and ties. One shall also take into account that trade in goods with high value added in most cases uses container shipment, while the data we used to build the map includes total volume of goods traded in tonnes. So in many cases these ports serve trade in low value added goods.

Simultaneously their combined aggregates make up positions for each country. So, we find that sea ports of China, Australia and Malaysia are developing most dynamically, which leads to decrease in market shares of other countries, which are not that effective. At the same time, the USA, South Korea, Japan, Brazil, Netherlands, Singapore and India are losing their strong positions. All of these two groups of countries can be called the main maritime countries of the world. Note that the size of market shares of the EU countries is much smaller, because they actively use other modes of transport to trade within Europe. We find that Ukraine, Poland, Lithuania, Latvia, Russia, Greece, Turkey and Sweden are also losing their positions, which are characterized as weak. To outsiders at the moment we can place Bulgaria and Portugal.

The uniqueness and variety of ports and interests of stakeholders in market conditions leads to the need for decentralization model for their development, which implies an increase in the industry's readiness to operate in competitive port environment amongst themselves, as well as with foreign competitors. It takes a long time to form international competitiveness and efficiency of the industry and depends on many factors and institutional players; therefore, to transfer to competitive conditions, industry leaders and personnel (including internal dry and sea ports) must be ready, possess relevant competencies (well-trained) and knowledge [13].

Table 1. Global Port Market Map in 2008-2015.

growth rate of market share	actors by size of market share		
	leader	strong competitive position	weak competitive position
rapid improvement of competitive position		Tangshan, Xiamen, China; Port Hedland, Australia; Southampton, UK; Lianyungang, Rizhao, Yantai, Nanjing, Qingdao, China; Newcastle, Australia	Callao, Peru; Yuzhnyy, Ukraine ; Durban, South Africa; Banjarmasin, Indonesia; Flushing, Netherlands; Yanbu, Saudi Arabia; Yanbu, Saudi Arabia; Chittagong, Bangladesh; Jubail, Saudi Arabia; Cartagena, Columbia; Paradip, India
improvement of competitive position	Shanghai, China	Nantong, China; Tanjung Pelepas, Malaysia; Santos, Brazil; Saigon New Port, Vietnam; Port Kelang, Malaysia; Busan, Kwangyang, South Korea; Hay Point, Australia; Tubarao, Brazil; Guangzhou, China; Gladstone, Australia; Algeciras - La Linea, Spain; Corpus Christi, USA; Dalian, Ningbo, China; Richards Bay, South Africa; Dampier, Australia; Metro Vancouver, Canada; Tianjin, China; Dubai Ports, United Arab Emirates	Lazaro Cardenas, Mexico; Laem Chabang, Thailand; Saldanha Bay, South Africa; Taichung, Taiwan; Karachi, Pakistan; Ambarli, Turkey; Baton Rouge, USA; Paranaguá, Brazil; Manila, Philippines; Beaumont, USA; Aliaga, Turkey; Angra dos Reis, Brazil; Riga, Latvia ; Quebec, Canada; New Orleans, USA; Izmit (Kocaeli), Turkey; Jeddah, Saudi Arabia; Trieste, Italy; Klaipėda, Lithuania ; Bombay, India; Valencia, Spain; Brisbane, Australia; Tanjung Priok, Indonesia
deterioration of competitive position	Singapore, Singapore	South Louisiana, Houston, USA; Incheon, South Korea; Rotterdam, Netherlands; Antwerp, Belgium; Itaqi, Brazil; Amsterdam Ports, Netherlands; Kobe, Japan; Chiba, Japan; Ulsan, South Korea; Hong Kong, China; Hamburg, Germany; Qinhuangdao, China	Jawaharlal Nehru India; Corpus Christ, USA; Hakata, Japan; Alexandria Egypt; Fremantle Ports, Australia; Texas City, USA; Daesan, South Korea; Botas, Turkey; St. Louis, Lake Charles USA; Sydney Ports, Australia; Tokyo, Japan; Sepetiba, Brazil; Liverpool / Mersey-side, UK; New Mangalore, Visakhapatnam India; Los Angeles, Pascagoula, Baltimore USA; Tarragona, Spain; Bandar Abbas, Bandar Khomeini, Iran; Sao Sebastiao, Brazil; Bremerhaven, Germany; Long Beach, USA; Milford Haven, UK; Savannah, USA; Leghorn, Italy; San Lorenzo-San Martin, Argentina; Genoa, Italy; Calcutta, India; Constantza, Romania; Barcelona, Spain; Grimsby and Immingham, UK; Zeebrugge, Belgium; Gothenburg, Sweden; Novorossiysk, Russia; Chennai (Madras), India; Nantes St.Nazaire, France; Mina Sulman, Bahrain; Mobile, USA; Aratu, Brazil; Osaka, Japan; Hampton Roads USA; Calais, France; St. Petersburg, Russia; London, UK; Marseilles, France; Le Havre, France; Pittsburgh, Paqueminnes, USA; Bergen, Norway; Taranto, Italy
rapid deterioration of competitive position		Kitakyushu, Japan; Nagoya, Japan; Shenzhen, China; New York / New Jersey, USA; Yokohama, Japan; Kaohsiung, Taiwan	Chicago, Tampa, Jacksonville, Paulsboro USA; Wilhelmshaven, Germany; Forth Ports, UK; Mormugao, India; Yingkou, China

Source: developed by authors, port names and list as of American Association of Port Authorities [22].

One of the attributes of decentralization in port industry is presence of conflicts, especially between the state and private institutions, successful resolution of which contributes to increase of ports' competitiveness. These conflicts are typical both for developed and developing countries [11]. Therefore, proper training, preliminary studies of scenarios, clear documentation of agreements are prerequisites for international competitiveness of ports and efficient economic security.

Ports make effective use of international division of labor possible, so countries may experience and expect sustainable development in context of economic security. China, South Korea, Malaysia and Singapore are the best countries to show such effectiveness of port as infrastructure due to long-term strategies and investments, which incorporated all aspects from security to educational issues.

Conclusions and prospects for further research. Development of global port market shows that ports of any country are characterized by different dynamics of market positions. The main challenges for the development of seaports in context of international security include the following issues:

- targeted and consistent countries' activities to ensure economic security;
- policies of implementing international infrastructure projects;
- dependence from international and national trade flows, construction and development of logistics and production chain and centers;
- readiness of countries, budgets of different levels and national capital markets, to make long-term investments;
- improvement of quality of interrelations between all stakeholders of port development, especially with the system of professional and higher education, scientific and analytical organizations.

Countries should prepare ports for possible fluctuations in the demand for their services, which is possible primarily on the basis of appropriate training of personnel. Such volatility affects the effectiveness of economic security, so countries should have adequate reserves, the size of which depends on the measure of market flexibility, tightness of ties between stakeholders, and quality of educational, scientific and analytical support.

Implementation of national strategies for port development shows both the changing role of state and the need to systematically address development issues with active participation of higher education institutions, research and analytical organizations. Development of Ukraine's seaports is facing the problem of decentralization, which is also typical for development of domestic universities. Universities and ports should become more autonomous institutions that can respond more effectively to dynamic challenges, implement marketing strategies, influence the development of other economic agents, and provide high quality services. In Ukraine, where the law on seaports defines only certain strategic objects of port infrastructure, ports are not recognized as critical or strategic infrastructure, so ports' role in ensuring national economic security should be more clearly defined.

The above arguments and conclusions can be a source for further discussions of strategies and plans, as well as exploring ways to develop seaports in globalized world economy. We believe that analysis of port market map in terms of container shipment may give better insights into understanding the nature of development of the global port market.

References

1. Ільницький Д. О., Зінченко С. Г. Пошук ідеальної моделі транспортно-технологічної системи порту: компетентнісний вимір // Вісник Одеського національного університету: серія «Економіка». – Одеса, Т. 22, Вип. 5 (58), 2017. – С. 87-97.
2. Корнієнко О. П. Організаційно-економічні засади функціонування морських портів України в системі ринку транспортних послуг / О. П. Корнієнко, К. А. Кошара // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2017. – № 1. – С. 84-93. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsed_2017_1_12.
3. Крук Ю.Ю. Методи адаптивного управління в діяльності оператора портового терміналу. дис. ... канд. техн. наук : 05.22.01 / Ю.Ю. Крук; Одеський національний морський університет МОНУ. – Одеса, 2017. – 179 с. – Режим доступу: http://www.osmu.odessa.ua/spec_rada/Kruk/dis.pdf.
4. Наумова Л. М. Стратегічні засади розвитку морських торговельних портів України в умовах активізації міжнародної торгівлі [Електронний ресурс] / Л. М. Наумова // Інвестиції: практика та досвід. – 2015. – № 3. – С. 27-29. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2015_3_8.
5. Ненно І.М. Передумови та чинники розвитку морської портової галузі України // Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління. - 2017. – №3(37), Т.16. – С.110-124. – Режим доступу: <http://rinek.onu.edu.ua/article/view/123708/118318>.
6. Про затвердження Стратегії розвитку морських портів України на період до 2038 року. – Розпорядження Кабінету Міністрів України від 11 липня 2013 р. N 548-р. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/548-2013-%D1%80>
7. Транспортна стратегія України на період до 2020 року. Офіційний сайт Міністерства інфраструктури України [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://mtu.gov.ua/files/transport_strategy_ua.pdf.
8. Bagočius V. Multi-Criteria Selection of a Deep-Water Port in Klaipeda / Vygantas Bagočius, Kazimieras Edmundas Zavadskas, Zenonas Turskis // Procedia Engineering. – 2013. – No. 57. – Pp. 144-148.
9. Bulis A. Development of "New Silk Road" Northern branch through seaport of Riga in Latvia / Aldis Bulis, Roberts Skapars // Procedia - Social and Behavioral Sciences. – 2014. – No. 150. – Pp. 1222-1229.
10. Draft ILO Guidelines on Training in the Ports Sector: Tripartite Meeting of Experts for the Review and Adoption of the ILO Guidelines on Training in the Port Sector, Geneva, 21-25 November 2011. – International Labor Office, Sectoral Activities Program. - Geneva, ILO, 2011. – 71 p.

11. Galvao CB Public-Private Interests and Conflicts in Ports: A Content Analysis Approach / Cassia Bömer Galvao, Grace WY Wang, Joan Mileski // The Asian Journal of Shipping and Logistics. - 2016. - No. 32 (1). - pp.013-022.
12. Gianfranco F. Port Cooperation Policies in the Mediterranean Basin: an Experimental Approach using Cluster Analysis / Fancello Gianfranco, Pani Claudia, Serra Patrizia, Fadda Paolo // Transportation Research Procedia. - 2014. - No. 3. - pp.700-709.
13. Jeevan J. Preparation of dry ports for a competitive environment in the container seaport system: A process benchmarking / J. Jeevan, Nhm. Salleh, KB Loke, AH Saharuddin // International Journal of e-Navigation and Maritime Economy. - 2017. - No. 7. - pp.019-033.
14. Kwan S. Kim The Korean miracle (1962-1980) revisited: myths and realities in strategy and development // Kellogg Institute at the University of Notre Dame: Working Paper. - №166 - November 1991. - 63 p.
15. Notteboom T. Port governance in China since 2004: Institutional layering and the growing impact of broader policies / Theo Notteboom, Zhongzhen Yang // Research in Transportation Business & Management. - 2017. - No. 22. - pp.184-200.
16. On the identification and designation of the European critical infrastructures and the assessment of the need to improve their protection. - Council Directive 2008/114/EC of 8 December 2008. - Available at: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:345:0075:0082:EN:PDF>.
17. Review of Maritime Transport 2017. - UNCTAD / RMT / 2017. 130 p. - http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/rmt2017_en.pdf.
18. Rudjanakanoknad J. Evaluation of International Ports in thailand through Trade Facilitation Indicators from Freight Forwarders / Rudjanakanoknad Jittichai, Suksirivoraboot, Sukdanont Sumalee // Procedia-Social and Behavioral Sciences. EWGT2013-16th Meeting of the EURO Working Group on Transportatoin. - No. 111. - 2014. - pp. 1073-1082.
19. Steer Davies Gleave, 2018, Research for TRAN Committee: The new Silk Route - opportunities and challenges for EU transport, European Parliament, Policy Department for Structural and Cohesion Policies, Brussels. 118 p. - Available at: [http://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=IPOL_STU\(2018\)585907](http://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=IPOL_STU(2018)585907).
20. Thai V., Lirn T. A comparative study of competency requirements for port executive in Vietnam and Taiwan // Proceedings of the 26th Australia-New Zealand Association of Management Conference. - Perth, Australia. - 5-7 December 2012. - pp. 1-23.
21. Transportation Systems Sector-Specific Plan - 2015. - US Homeland Security & Department of Transportation. - 38 p. - Available at: <https://www.dhs.gov/sites/default/files/publications/nipp-ssp-transportation-systems-2015-508.pdf>.
22. World port ranking 2016. American Association of Port Authorities. - available at: [http://aapa.files.cms-plus.com/Statistics/world port rankings 2016.xlsx](http://aapa.files.cms-plus.com/Statistics/world%20port%20rankings%202016.xlsx)

Kulish G.P.,
Ph. D. in Economics, associate Professor of
Corporate Finance and Controlling Department
Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman
Kiyv, Ukraine

ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE IN CONDITIONS OF GLOBALIZATION: CURRENT SITUATION AND EXTERNAL THREATS

Summary. *The article reflects the institutional features of the economic security of the state in conditions of instability and the emergence of internal and external threats associated with the cyclical nature of the economy in conditions of globalization. The main factors of economic safety and institutional contradictions are considered. The risks of entry of TNCs in the national financial system under conditions of weak control and regulation of their activities by the state are investigated. The author also presents the problems of economic security of Ukraine and its main course of sustainable development.*

Key words: *economic security, globalization, multinational corporations, investment attractiveness.*

Statement of the problem. The key objective of public policy should be to ensure economic security that leads to the ability of the economic system to implement independent financial policy in accordance with its national interests. The exacerbation of the problem of economic security in recent years is characterized by new aspects of its theoretical content in connection with the institutional transformation of the Ukrainian economy, which is a necessary condition for modernization. Current trends that define the institutional support of economy modernization, is an important aspect of economic security of the country. Scientific studies should trace modern problems of economic security and prevent new challenges and threats to sustainable development of the country. Current researches are connected with new conceptual approaches to formation of methods and mechanisms that can protect the economic interests of the state, enterprises and organizations, public and business structures, which are expressed in the strategy for socio-economic development of Ukraine.

The multifaceted and interconnected character of the changes that we have in the current socio-economic system necessitates the formation and implementation of the institutional approach in solving of the complex of economic problems of security. In modern conditions the process of reforming of economy is manifested in the need to ensure the vital interests of the society, a balanced economy, a dynamic socio-economic development. The urgency of the problem of economic security and, consequently, its institutional support of complex of measures depends on the level of development of the national economy.

Recent research and publications. The issues of economic security, its subsystems, have been studying by such domestic researchers as A. Vlasjuk [1] A. Baranovsky[2], Z. Varnalyi, Y. Zhalilo, G. Muntiyan, Pasternak-

Taranushenko and others. Despite a sufficient level of validity of proposals to stabilise the financial system, economic security of the state, the question of the overcoming of the modern crisis phenomena are still far from a decision that actualizes the need for further research in this area.

The purpose of the paper is to identify the main problems of Ukraine's economic security, analyze its current status in order to ensure sustainable development in the conditions of globalization.

The main material of the article. Economic security is a complex socio-economic category, which is affected by the changing situation in the country and abroad. Economic security is fundamental to national security, which is the primary responsibility of the state. Economic security determines the relationship and cooperation with the economic agents. National security reflects the ability of the relevant legal, economic and political institutions of the country to protect the interests of key individuals in the national economic traditions. Therefore, it is the state of the national economy, which meets the country's needs in material goods regardless of the crisis phenomena caused by the global economic system and domestic factors. Economic security should be seen as a basic condition for the preservation of a stable socio-economic development and integrity of the country. Therefore its provision should be explored in the general context of formation of government of national security.

The main factors of economic security of the country are socio-political, economic and environmental. USA, Japan, China, European Union countries and Russia occupy a leading position in the world industrial capacity, agricultural production, natural resources, and they have an unrivalled geographical position, which contributes to their economic security. However, they differ significantly from the parameters and nature of state regulation in Ukraine and its development.

In the context of globalization different conditions are created: for attraction of additional investments into the economy by external sources of funding, the flow of Bank capital, the internationalization of the financial system, which makes national economies are too vulnerable to changes in the external environment. In order to formulate conclusions about the current state of economic security of Ukraine it is appropriate to examine its components.

One of the main conditions of economic security is the effective management of public finances. Exploring the dynamics of GDP, it should be noted that the ratio of government deficit to GDP during 2013-2014. was much higher than the threshold value (no more than 3%), but in recent years its decrease has been observed.

The data in the table indicate the alarming state. The situation is aggravated by the fact that in recent years, the budget deficit through external borrowing stands at 47-57%, significantly exceeding the threshold (maximum 30%), which increases the risk of public finances.

Table 1.

Indicators of fiscal security of Ukraine [6; 9]

Indicator	Years					Threshold value
	2013	2014	2015	2016	2017	
The ratio of the deficit / surplus of the state budget to GDP, %	4.4	4.9	3.7	3.0	3.9	3%
The ratio of aggregate payments for maintenance and repayment of state debt to the state budget revenues, %	32.9	47.7	38.9	33.4	40.0	33.4
The ratio of total payments for external debt servicing to the state budget revenues, %	11.7	16.1	10.8	6.4	11.1	<20-25
The ratio of aggregate payments for servicing domestic debt to the state budget revenues, %	12.2	20.0	32.5	25.7	26.1	<25
Level of redistribution of GDP through the Consolidated Budget of Ukraine, %	30.4	29.0	32.9	27.9	29.9	30%
The ratio of total public debt to GDP%	39.2	55.8	112.7	70.6	79.7	<60

At the same time, the socio-political situation worsens, a system of flexible exchange rate is introduced, and the highest devaluation of the hryvnia occurs. The consequence of such a policy was a fall in the purchasing power of the hryvni and welfare of the population, inflation, problems in the banking sector, which caused the loss of solvency of a number of banks. In respect to the crisis in the banking sector, government spent 4.4% of GDP payments to depositors of insolvent banks. Also 2.5% of GDP was spent on refinancing of banks, which in the future were found insolvent in 2008-2009 and in 2014.

The ratio of the Consumer Price Index (CPI) and the GDP deflator index indicates the state of monetary security as a component of economic security (Fig. 1.)

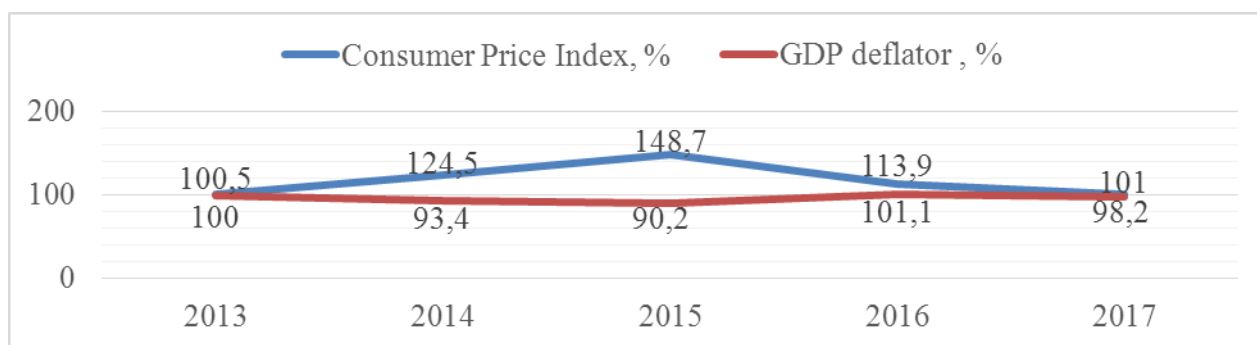


Fig. 1. Dynamics of the consumer price index and the GDP deflator in Ukraine for 2013-2017 [7 ; 8]

Shown in Fig. 1 data prove that after price stability in 2013, following 2014 was marked by the rapid development of inflationary processes, with consumer prices rising by 24.5%. 2015 continued development of inflation, which reached its peak and only in 2016 the stabilization of the situation started,

which is achieved due to the relative stability of the foreign exchange market of Ukraine, the gradual reduction process of the devaluation of the Ukrainian currency, rather tough monetary policy of the state.

However, despite the positive trend, 2016-2017, we can talk about the unsatisfactory condition of monetary-credit policy of Ukraine. This is evidenced by the index of the official rate of the hryvnia against the U.S. dollar (Fig. 2.).

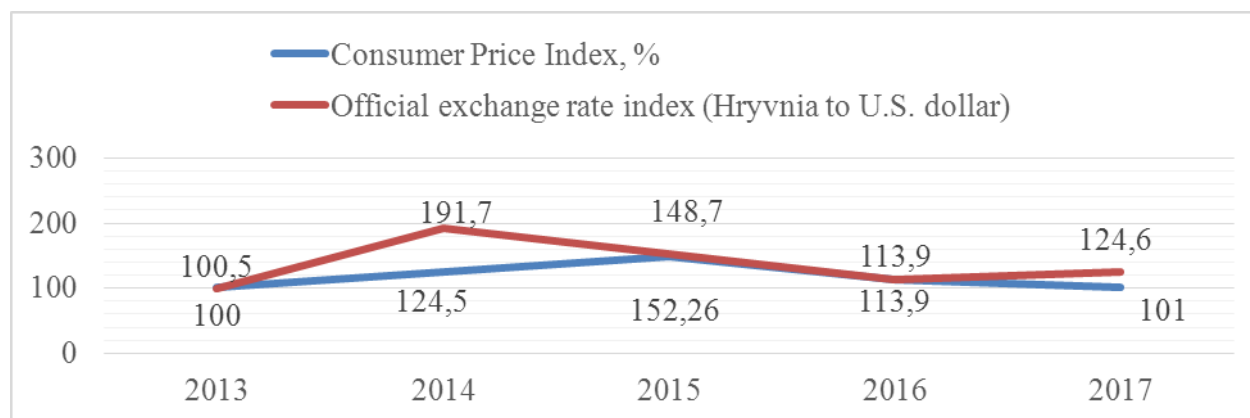


Fig. 2. Index of the official rate of the hryvnia against the U.S. dollar and the Consumer Price Index in Ukraine for 2013-2017 [3; 6]

The situation that occurred in 2014 was caused by socio-political upheavals. The devaluation of the hryvnia was started from this period. If in 2013 the hryvnia exchange rate to US dollar was UAH 8/ \$ 1, then at the beginning of 2018, it is at 27 UAH./ \$ 1. As a consequence - the distrust of monetary policy, the outflow of Bank deposits. The fall in the exchange rate of the hryvnia, increase of tariffs and prices as a result of economic reforms - all this had a negative impact on price dynamics that necessitated the introduction of new regulatory measures aimed at stabilizing the currency market and the banking system as a whole. According to the National Bank, total economic losses from the crisis are estimated at 38% of GDP.

On the background of positive developments, corruption in Ukraine only worsens the economic situation. Comparison of the level of corruption in Ukraine with the USA, Russia and Poland are presented below.

Table 2.

Corruption Perceptions Index [3]

	Place	Points				
		2013	2014	2015	2016	2017
USA	16	73	74	76	74	75
Russia	135	28	27	29	29	29
Poland	36	60	61	63	62	60
Ukraine	130	25	26	27	29	30

Therefore, Ukraine ranks 130th on the rating of perception of corruption, which testifies to its high level. Among analyzed countries, only Russia has a

worse situation on this occasion. Other countries have a much lower level of corruption. In order to successfully fight corruption, Ukraine should radically change its governance system.

Not less influence on the state of economic security has a rating of economic freedom. Assessment of economic freedom in Ukraine is 51.9, which puts its economy on the 150 place in the Index 2018 [6]. Overall assessment of economic freedom has increased in recent years by 3.8 points, due to improvement in eight of the 12 indicators of economic freedom. First of all it concerns particularly with the significant improvement in monetary freedom and investment freedom. However, Ukraine occupies the last place among 44 countries in the Europe region, and its overall score is below the regional and averages.

Oligarchic Ukrainian economy, which is dominated, began to disappear from the beginning of 2014. Significant progress has been made in the implementation of reforms, the development of capital markets, the improvement of legislation, but the economic situation remains extremely difficult. A study of investment in the macro environment of Ukraine shows high risk of investing in the domestic economy. The analysis of indicators of investment attractiveness index of Ukraine in recent years, according to the European Business Association proves their low level compared to other countries. In 2010 this indicator reached a maximum level of 3.4 points on a 5-point scale and reached the lowest level -1.8 points in 2013. In subsequent years, the situation is improving and in 2015, according to State Statistics Service in Ukraine's economy by foreign investors were invested 3763,7 million US dollars. However, the outflow amounted to 891,3 million US dollars of direct investment that is approximately 24% of influx. Today, despite the level of financial security, Ukraine remains attractive for investment, at the same time it is sufficiently integrated into the world economy, does not remain outside of global processes and depends on macroeconomic stability in foreign markets and the globalization of the world economy. A leading role in this process is played by processes of transnationalization.

According to experts, about 30 transnational corporations (TNCs) in the food, tobacco, oil and gas industries operate in Ukraine. Certain transnational corporations act as partners of Ukrainian companies, domestic TNCs are evolving that have a significant impact on Ukraine's economic development, promote economic integration.

The largest TNCs that operating in the territory of Ukraine: Bayer(Distribution), Cargill(Agro-industry), Carlsberg(Agro-industry), Coca-Cola(Food), Comfy(Retail), Danone(Food), Ferrexpo(Metallurgy), Henkel(Chemicals), Kernel(Agro-industry), l'oreal(Distribution), McDonald's(Food), Nestle(Food), PepsiCo(Food), Philip Morris(Tobacco), Procter & Gamble(Chemistry) [10].

The largest investors in Ukraine are the TNCs of the USA and Russia. American investors prefer the food industry, and the Russian- metallurgical,

chemical and energy complex. It should be emphasized that these companies possess enormous tangible assets; their activity broadens the financial capabilities of companies, creates new markets abroad and stimulates demand. The external threats include the activities of TNCs, which aim to obtain access to raw materials and transport systems of other countries (the Russian oil companies TNK and LUKOIL). The aluminum corporation RUSAL, in order to eliminate its competitor, has redeemed Zaporizhzhya Aluminum Plant. Remarkably, almost all TNCs which operate on the territory of Ukraine, have appeared before 2013, gaining the maximum economic benefits.

Ukraine acts primarily as the host country and the activities of the existing TNCs are primarily focused on the domestic market. As a result, it is possible to determine both the advantages and disadvantages of this situation.

The positive impact of TNCs on the economy of Ukraine: economic growth; increase in foreign direct investment; growth in tax revenues to the budget; the introduction of innovations, which provides the modernization of enterprises; unemployment reduce and worker's skills improvement; the strengthening of foreign trade relations; managerial experience; creation of a positive image of the state.

The negative impact of TNCs on Ukraine's economy: the establishment of control by transnational corporations; the dominance over national producers; the use of outdated technologies; hazardous production and failure to comply with environmental standards; the depletion of natural resources; manipulation of pricing; pressure on the authorities to lobby for their interests; the volatility of the investment process.

The analysis revealed that the main direction of the Ukrainian investments are Cyprus, where Ukrainian companies often get money and monopolization of the energy and metals markets only increases the political influence of owners of TNCs and provides them extraordinary profits. Under these conditions, the uncontrolled actions of TNCs on the territory of Ukraine only exacerbate economic problems and increase the risk of financial crises, given the scale of money laundering and the ways for tax evasion due to the existence of offshore zones.

For the effective development of TNCs in Ukraine and the preservation of national interests of the state, it is necessary to carry out a rather limited policy of international expansion and the opening of Ukrainian borders. Hence the need to consider the role of the state in their relations with TNCs. Relationships of the host state, which is especially right for Ukraine, with TNCs should be based on a few important points(Fig. 3):

The introduction of these measures will help to reduce external threats to financial security of Ukraine.

In our view, key risks for the system of economic security of Ukraine are: the collapse of industrial production and the decline in economic activity of domestic enterprises; decline in the level of welfare of the population and

unemployment growth; the slowdown in the economic development of Ukraine and the deterioration of the main macroeconomic indicators; the instability of the legislation and increase of shadow economic activities; the growth of the debt pressure and the onset of the financial crisis; the increase of the external financial debt and strengthen Ukraine's dependence on foreign loans; the underdevelopment of capital markets and their infrastructure, the violation of national priorities by promoting favorable foreign partners financial programs, which aggravated the crisis phenomena in the economy.

-
- 1) the activities of TNCs with host country authorities must be regarded from the standpoint of effects, both positive and negative;
 - 2) development of regulatory documents in relation to TNCs should come primarily from national interests, given the possible consequences for national security;
 - 3) the participation of TNCs in the development of mutually beneficial economic policy is a more effective way of establishing relations with TNCs than protectionist policies;
 - 4) the ability of TNCs to attract foreign capital reduce unemployment in the host country and have a positive impact on movement of a large production resources;
 - 5) the balanced approach is needed to the directions of investment activity by TNCs in a host country: encouraging foreign investment in high priority industries and limiting - in the strategically important for the economic security;
 - 6) all relationships with foreign investors and TNCs should be clearly spelled out in the international agreements and normative legal acts of the host country: the TNC first of all comes from their own benefit, and only after adapts to the needs of the state;
 - 7) try to mitigate use of TNCs as a form of relocation of the capitals that based on the transfer prices

Fig. 3. Optimization of cooperation with TNCs

Conclusions The results of these studies suggest that the main measures of neutralization of the existing threats to economic security of Ukraine should be: monitoring and identification of factors that reduce the stability of the socio-economic system in the short and long term; development and implementation of economic policy and institutional transformation aimed at removing or mitigating the harmful effects of the risk-forming factors, localization and elimination of threats.

References

1. Vlasyuk O.S. Economic security of Ukraine in the conditions of market transformations and anti-crisis regulation/ O.S.Vlasyuk -K.: DNNU "Academy of Financial Management", 2011. P. 474.
2. Baranovsky O.I. Financial security in Ukraine (assessment methodology and mechanisms of provision). - K.: Kyiv National University of Trade and Economics, 2004. – P.759.
3. Corruption perceptions index 2017 [Electronic resource]. – Access mode: https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2017
4. Index of economic freedom 2018 [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.heritage.org/index/country/ukraine>
5. Archive of the official exchange rate of the US dollar for 100 units, NBU [Electronic resource]. – Access mode : <https://charts.finance.ua/ua/currency/official/-/1/usd>
6. State debt of Ukraine - the price of the state [Electronic resource]. – Access mode: <http://costua.com/budget>.
7. Financial Stability Report / NBU, December 2017 [Electronic resource]. – Access mode: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=60764561>
8. Consumer price indices for goods and services / Official site of the State Statistics Service of Ukraine [Electronic resource]. – Access mode: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2010/ct/is_c/arh_isc/arh_iscm10_u.html
9. Official site of the Ministry of Finance of Ukraine [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.minfin.gov.ua>.
10. List of the largest companies in Ukraine [Electronic resource]. – Access mode: <https://ru.wikipedia.org>

Lasytė G.
PhD Student
Mykolas Romeris University,
Lithuania

EXPRESSION OF RATIONAL EXPECTATIONS IN PUBLIC GOVERNANCE

Summary. *The increase in citizens' expectations creates new growing challenges to the system of public governance. This management involves complex processes and interactions that shape and implement public policies, and affect quality of life. One of the factors of successful governance is the adaptation of rational expectations. Rational expectations are*

linked to the process of forecasting. In other words, citizens' expectations and actions are adjusted on the basis of future. Also, forecasting the possible consequences of government decisions or possible actions of ruling classes, economic stakeholders can make decisions in advance. The contemporary activities of public administration should be based on the principles of expectations management. Economic stakeholders must identify the government's activities, reasons for the activities or fiscal policy measures when regulating budget. This way expectations are formed. In other words, expectations in the public administration have to recognize the management functions in shaping policies, i.e. conflict resolution, policy leadership, policy initiation and formulation, establishment of targets and resource allocation. Public governance requires the use of all available relevant information to formulate one's forecast about prices, interest rates, government's policies and management etc.

Key words: *New governance, public governance, citizens' expectations, rational expectations theory, formation of expectations.*

Research problem. The outlook of rational expectations to the world are of great importance to the stabilization of regular policy. The assumption of such a policy intervention is that it has unexpected negative economic impact. The hypothesis of rational expectations suggests that economic actors predict the consequences of political actions. If political actions and consequences are regulated, this will be clarified and it will form a part of the information on which the economic plans are based. In this way, the influence of economic expectations can reveal the country's economic policy and its management (Kantor, 1979).

New public management is often referred to as evolving metadata (management management) seeking to combine the exploitation of traditional public administration, market elements and the 21st century networked structural compounds in public sector activities (Osborne, 2010; Guy Peters etc. 2013). It has been argued that the management of public institutions and state structures has never been an easy and simple process. As in the middle of the 20th century a famous philosopher existentialist K. Jasper wrote, effective functioning of organisations requires a certain „regular order“. But at the same time he realized that organizational stability is only relative, and the functioning of institutions is ever a finite phenomenon. Organizational – functional activities systematically acquire new forms of activity and content that are determined by objective and subjective factors (Raipa, 2016). Therefore the state can be perceived as a combination of complex interactions and processes and management networks. Public management can be perceived as structures and processes, which are used by the government to make decisions and use resources to manage the society and the economy. (Tollefson etc. 2012). National citizens expect governments to solve problems more effectively and work more efficiently: citizens demand more public services that are more personalized and of better quality, but these expectations can not be met by increasing public expenditure. As citizens' confidence in governance is weakening, governments need to act not only efficiently – to do more disposing

of smaller resources but also in clearly visible ways in order to regain trust of their citizens. Public policy and management strategies must be of public value, legitimized and feasible and sustainable (Sorensen etc., 2012). In other words, it is necessary to find the appropriate ways of management and public sector activities that address topical issues of public administration: sustainable development, public sector integrity, and increased people's confidence in government. The Public Governance Reviews of the Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD) show that states are aiming to create such public management systems that would ensure the government's ability to operate effectively in a complex and dynamic environment for solving complex social and economic problems. In other words, the aim is to ensure that public administration reforms would meet the growing expectations of citizens (Gaule, 2014).

Citizens' expectations are of great importance for shaping economic policy and affecting changes in business activities. Before making a decision whether to use or invest, a citizen not only estimates the current situation, but also shapes an opinion on possible changes in the future. It can be argued that the formation of economic expectations depends on the structure of the whole economic system. Public management must understand the mechanism of the formation of expectations and evaluate the impact of the expectations on the decisions of economic stakeholders (Misiunas, Jazukeviciute, 2012).

It should be noted that the effectiveness or ineffectiveness of public administration can be explained by the theory of rational expectations. The theory states that citizens are capable of correctly assessing the process that are or were going on and to see the future in the right way in advance. The theory of rational expectations is based on information based on the analysis of possible future events. It is emphasized that rational expectations are the anticipation of economic future events. Market participants, considering all possible information, can predict future events quite accurately. According to scientists, the theory of rational expectations occupies a significant place in the system of economic research. It is also important that rational expectations theorists claim that the future is better foreseen by companies than by governmental entities. The former are more responsive to changes in the economic situation as companies can „neutralize“ economic decisions of government (Martisius, 2003).

Scientists say the public administration system must become a rational and smart system. By interacting citizens receive information and other resources they need to be able to achieve the aims of the system when they have seen critical aspects of their environment and have made the appropriate timely decisions. In other words, the public administration system must include structures and means that address the social and economic problems of stakeholders (governmental, non-profit and business sector representatives) (Juceviciene, Jucevicius, 2014). In this way, in public administration it is necessary to predict future events, to try to predict what future economy will be,

thus assessing the information available. Organizing effective public management requires taking action to identify and manage unclear, confusing and unrealistic expectations or taking no action. However, passive management in shaping consumer expectations reinforces the impact of other information that affects the final expectations and dependent variables. It should be emphasized that informational, external and the closest expectations immediately form the final expectations about a product and a service. The formed final expectations influence the dependent variables, which is behaviour, intent, attitude, and related expectations. In other words, the formation of final expectations is the main objective of public administration communication activities (Bakanauskas, Rackauskaite, 2010).

Novelty of the research. Guogis, A. Silinskyte (2013) and A. Raipa (2011), (2013) analyzed the significance of the new public administration for society. The aspects of management style were explored by E. Chlivickas (2009), P. Zakarevicius (2011), V. Grazulis (2012). M. Bernotiene (2010) and E. Stumbraite-Vilkisiene (2011) explored the involvement of citizens in the decision-making process and the factors influencing citizens' participation in the provision of public services. Current foreign scientific literature analyzes economic expectations quite broadly: N. Gertchev (2007), M. Wajzer (2015), A. W. Schulz (2011), N. N. Cheek ir B. Schwartz (2016), S. Gerogiorgakis (2016), I. H. Ayala ir A. Palacio-Vera (2016), W. B. Arthur (2013), H. C. Lodhia (2005), S. Choa ir A. Moreno (2011), R. Driskill (2006), W. Branch, (2004). In Lithuania there has been relatively small amount of empirical researches on economic expectations accomplished. Researchers M. Dapkus and K. Matuzeviciute (2008) analyzed emigration factors influenced by economic expectations. J. Kartašova (2016) analyzed rationality-based theories and their critique. R. Natkeviciene (2010) analyzed the influence of household economic expectations on macroeconomic processes. However, scientific literature needs new research that would help to reveal how shaped expectation need to be managed. In other words, the organization of effective public management requires measures to identify and manage unclear, confusing and unrealistic expectations.

The aim of the article. The purpose of this article is to highlight the expression of rational expectations in the concept of public administration.

Arrangement of the main research material. The theory of rational expectations has become a revolution in the world of economics. In macroeconomic theory, it is widely agreed that expectations of economic actors have an impact on macroeconomic processes. But today there is no consensus on how these expectations are shaped and what a predictive meaning they have. Therefore, many authors examine by various models the theories about the formation of economic expectations, and their reliability as a predictor of the future (Natkeviciene, 2010). The current global economic situation shows that the activities of public situations and public administration do not meet the requirements of management reform and management modernization. The

efficiency of public administration, which is expected by taxpayers who finance public programs and projects leads to disappointment in government and the entire system of public administration; distrust grows of the country's most important institutions that fail to overcome disorder, financial problems, legal nihilism, fail to guarantee the democratization of governance and the successful functioning of essential elements; meantime politicians who focus on key areas of governance reform often choose wrong, and sometimes unlawful decisions; the reforms that have been launched become stagnant before they have yielded any results. (Raipa, 2009). In this way economic stakeholders form negative expectations, later – an attitude, an opinion on public management. The formation of expectations is no longer an ongoing process, making it difficult for organizations to identify and recognize well-established expectations and manage them. Most of the economists agree that people are trying to estimate and predict management trends. However, critics point out the inaccuracies, because the expectations of the future can not be completely accurate because not all political actions are known to people. In addition, government policies can be deceptive, i.e. the government can not keep its promises. Though more and more macroeconomists are relying on a rational expectation hypothesis, nevertheless, most people are of the opinion that too much is expected from the subjects of economic relations – employers, employees, and consumers. It is not clear whether these stakeholders understand the government's economic policy (Deaton, Muellbauer, 1980).

Therefore, it needs to be emphasized that in the contemporary environment of the development of public administration reforms, the interaction between knowledge, experience, policy understanding and decision making is needed, involving public and private sector organizations together involving public and non governmental organizations in management improvement (Raipa, Skietrys, 2009). Their activities should be based on the principles of expectations management. In this way, economic stakeholders would not only respond to the policy moves, but would also anticipate the expected changes in management and would make decisions in advance. In other words, predictions and neutralization of government resolutions is possible. It is also important that economic stakeholders can influence the ruling classes factors while forecasting economic changes. Therefore, the application of rational expectations in public administration affects not only macroeconomics, but also the whole economy.

The behaviour that rational expectations theorists are trying to calculate is very important in public management. Positive or negative expectations activated by economic actors can be a factor helping to decide on further actions – shaping or changing behaviour. On the other hand, satisfied or not satisfied expectations form or change attitude accordingly. Each economic entity faces the need of expectations assesment when it comes to assessing public administration. The justification of expectations depends on the accuracy of the perception of the environment, on information interpretation, aggregation, evaluation and made decisions, i.e. behaviour. Expectations that are justified at

the present time may turn into doubt, psychological dissatisfaction and altered behaviour in the future. Therefore, the justification of expectations determines not only the level of satisfaction of the entity, but also the determination to predict in the future (Stasys, Malikovas, 2010).

Conclusions. The theory of rational expectations is based on assumptions such as rational behaviour of market players in a dynamic environment, considering the uncertainty of the future. When making a decision economic entities are not only interested in the current economic situation, but also they form rational expectations about economic activity and governmental activities trends in the future. The theory of rational expectations is based on the fact that economic entities analyze not only the past, but also the future. Prediction is one of the key factors in this theory. Another important economic factor in the theory of rational expectations is expectations that influence the functioning of the economy. Economic entities must identify and recognize their expectations and manage them.

The public administration system faces more and more new challenges as citizens' expectations increase. This management involves complex processes and interactions that shape and implement public policies which affect quality of life. In other words, it is a state level activity that seeks to regulate the order in a state and in a population group. There are special state or municipal institutions that have management powers granted by law. Modern public administration activities should be based on the principles of management of expectations, i.e. the adaptation of rational expectations. Economic actors can make decisions in advance, predicting what are the possible consequences of government decisions or what can be the factors of ruling classes. Economic entities must identify the government's activities, the reasons for that activity or fiscal policy measures for regulating the budget and forming expectations. In other words, the expectations of public administration must see the management functions for shaping policies, i.e. conflict resolution, policy leadership, policy initiation and formulation, goal-setting, resource allocation, etc. Although, many advocates of rational expectations theory say that economic entities are not well informed about public management, i.e. the functioning of the economy.

References

1. Arthur, W., B. (2013). Complexity economics: a different framework for economic thought // Institute for New Economic Thinking Research Note #033, March.
2. Ayala, I., H. ir Palacio-Vera, A. (2014). The Rational Expectations Hypothesis: An Assessment from Popper's Philosophy // Working Paper No. 786, Universidad Complutense de Madrid.
3. Bakanauskas, A., Račkauskaitė, I. (2010). Vartotojų lūkesčių formavimo modelis // Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai. – 2010, Nr. 54, p. 7-20. – ISSN 1392-1142.

4. Branch, W. (2004). The Theory of Rationally Heterogeneous Expectations: Evidence from Survey Data on Inflation Expectations // *Economic Journal*: Volume 114, Issue 497, July 2004, Pages 592–621.
5. Cheek, N. N. ir Schwartz, B. (2016). On the meaning and measurement of maximization // *Judgment and Decision Making*, Vol. 11, No. 2, March 2016, pp. 126–146.
6. Choa, S., Moreno, A. (2011). The forward method as a solution refinement in rational expectations models // *Journal of Economic Dynamics and Control*. No. 35 (3).
7. Driskill, R. (2006). Multiple equilibria in dynamic rational expectations models: A critical review // *European Economic Review*. No. 50 (1).
8. Gaulė, E. (2014). Sumanus viešasis valdymas: samprata ir dimensijos // *Viešojo politika ir administravimas*, 2014, T. 13, Nr. 3, p. 372-385.
9. Gerogiorgakis, S. (2016). Mind the Croc! Rationality Gaps vis-à-vis the Crocodile Paradox // *History and philosophy of logic*, 2016, Vol. 37, No. 2, 101–113.
10. Gertchev, N. (2007). A Critique of Adaptive and Rational Expectations // *Quart J Austrian Econ* (2007) 10:313-329, DOI 10.1007/S12113-007-9023-1.
11. Kantor, B. (1979). Rational Expectations and Economic Thought // *Journal of Economic Literature*, Vol. XVII.
12. Kartašova, J. (2016). Racionalumo transformacijos: finansų elgsenos teorija ir praktika // *Mykolo Romerio universitetas*: Vilnius, 2016.
13. Lodhia, H., C. (2005). The Irrationality of Rational Expectations – An Exploration into Economic Fallacy. – Coventry: Warwick University Press.
14. Martišius, S. (2003). Ekonomikos mokslas dviejų šimtmečių sandūroje // *Ekonomika*, 2003, 63, ISSN 1392-1258.
15. Misiūnas, A., Jazukevičiūtė, R. (2012). Lietuvos gyventojų lūkesčiai ir jų vertinimo galimybės // *Lietuvos statistikos darbai*, 2012, vol. 51, No 1, pp. 66-72.
16. Natkevičienė, R. (2010). Namų ūkių ekonominių lūkesčių ir makroekonominių procesų sąsajų vertinimas Baltijos šalyse: magistro darbas: 62404S112 // *Ekonomika* – Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
17. Osborne, S. (2010). The (New) Public Governance: a suitable case for treatment? Esantis S. Osborne (red.), *The New Public Governance? – Emerging Perspectives on the Theory and Practice of Public Governance* (psl. 1-17). London: Routledge.
18. Pierre, J., Guy Peters, B. (2013). The Role of Public Administration in Governing. Esantis J. Pierre, B. Guy Peters (red.), *The SAGE Handbook of Public Administration* (psl. 1-13). Los Angeles: Credo Reference.
19. Raipa A., Skietrys E. (2009). Viešosios ir privačiosios partnerystės socialinio vertinimo teoriniai aspektai. Socialinis darbas. 2009., 8 (1).

20. Raipa, A. (2016). Metavaldymo samprata ir struktūra // *Viešojo politika ir administravimas (Public policy and administration)*, 2016, T. 15, Nr. 4 / 2016, Vol. 15, No 4, p. 523–537.
21. Schulz, A. W. (2011). Gigerenzer's Evolutionary Arguments against Rational Choice Theory: An Assessment // *Philosophy of Science*, 78 (December 2011) p. 1272–1282. 0031-8248/2011/7805-0046\$10.00.
22. Sorensen, E., Torfing, J. (2012). Collaborative Innovation in the Public Sector, *The Innovation Journal: The Public Sector Innovation Journal*, 2012, No 17 (1), p. 1–14.
23. Stašys, R., Malikovas, A. (2010). Vartotojo lūkesčiams darantys įtaką veiksniai // *Management theory and studies for rural business and infrastructure development*. 2010. Nr. 22 (3). Research papers, ISSN 1822-6760.
24. Tollefson, C., Zito, T., Gale, F. (2012). Symposium Overview: Conceptualizing New Governance Arrangements, *Public Administration*, 2012, No 90, p. 3–18.
25. Wajzer, M. (2015). The Explanatory Potential of Rational Choice Theory: A Critical Assessment // *Social Evolution & History*, Vol. 14 No. 1, March 2015 65–86.
26. Jucevičienė P. and Jucevičius R (2014). What does it mean to be smart? Proceedings of the 8th Scientific Conference “Business and Management 2014”, May 15–16, p.
27. Guogis, A., Šilinskytė, A. (2013). “Naujasis viešasis valdymas” kaip pilietinė vertybė: lietuvių bendruomenių aktyvumo atvejis, ISSN 1392-3137. TILTAI, 1
28. Raipa, A., Buškevičiūtė, J. (2011). Sprendimai šiuolaikinio viešojo valdymo evoliucijoje, *Viešojo politika ir administravimas*, ISSN 2029-2872 (online) *Public Policy and Administration*, T. 10, Nr. 1, p. 17–26.
29. Raipa, A., Jurkšienė, L. (2013). Inovatyvumas modernizuojant viešąjį valdymą: Baltijos šalių ir Danijos lyginamoji analizė, ISSN 1648-9098. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*. 3 (31). 22-32.
30. Deaton, A., Muellbauer, J. (1980). An Almost Ideal Demand System, *American Economic Association, The American Economic Review*, Vol. 70, No. 3 (Jun., 1980), pp. 312-326.

Miceikiene A.,
Aleksandras Stulginskis University,
Faculty of Economics and Management,
Lithuania

Butvilaite A.,
Aleksandras Stulginskis University,
Faculty of Economics and Management,
Lithuania

MODEL FOR ASSESSMENT OF THE EFFECT OF ENVIRONMENTAL TAXES ON ENVIRONMENTAL PROTECTION IN SELECTED COUNTRIES

Summary. *The article analyses the effect of environmental taxes on environmental protection. Studies dealing with environmental taxation have been increasing in scope recently. Nonetheless, studies related to the effect of environmental taxes on environmental protection, in particular, works comparing results of different countries are fairly uncommon. Following identification of the factors as part of this study, the study further deals with determination and assessment of the effect of environmental taxes on key quantitative indicators of environmental protection. The model for assessment of the effect of environmental taxes on environmental protection has been developed. Greenhouse gas emissions (GHG) as equivalent of carbon dioxide (CO₂) have been chosen as a dependent variable in assessment of environmental taxes. The following independent variables have been chosen on the basis of the scientific literature and available statistical information: average GDP per capita; investments into environmental protection; share of environmental tax revenue in total tax revenues; population density; annual GDP growth rate, and annual industrial production sales growth rate. To provide higher level of objectivity to the research results, the following European countries have been chosen for comparison to Lithuania: Germany, Norway, Finland, Sweden, Denmark, Ireland, Estonia, and Latvia. Quantitative analysis has been conducted using information for years 1999-2013 by the method of correlation and regression analysis using the following assessment indicators: adjusted coefficient of determination (R-squared), p-value, Durbin-Watson criterion, Anova p value, Regressions and Residuals, and Studentized R². The study has shown that environmental taxes are highly significant and have considerable influence on reduction of environmental pollution indicators both in Lithuania and in certain other European countries, as where the model has been applied as an effective model, economic growth and environmental taxes have been found to have the greatest effect on variation in GHG amount. Meanwhile, for other European countries, the greatest effect on environmental pollution indicators comes from the GDP per capita (Latvia, Estonia, and Norway), investments into environmental protection (Norway), and population density (Ireland, Denmark, Finland, Sweden). Lithuania's national pollution index follows the same trend as in Latvia and Estonia, while the national pollution index of other European countries shows the opposite trend than that of the Baltic States, indicating increase of the pollution level in the Baltic States.*

Key words: *Environmental taxes, environmental protection, assessment of the effect.*

Introduction. Climate change related agreement between the countries during Paris Climate Change Conference 2015 has maintained the balance, and

its roadmap is aimed at limiting global warming to well below 2°C. According to Carole Dieschbourg, the Minister of Environment of Luxembourg, the agreement is the roadmap for a better, fairer and more sustainable world (Paris UN climate .., 2015).

A number of countries have already undertaken certain measures for mitigation of climate change and environmental pollution after environmental pollution reached the level that called for real attention back in the 60s of the last century. Environmental taxes regulating the interplay between the economy and environment comprise one of such measures. Revenues collected from these taxes are allocated to promotion of sustainable economy based on nature conservation, greener production. The importance of environmental taxes is defined as the ability of environmental taxes to function as intended and implement the goals of mitigation of environmental pollution by increasing the tax rates related to environmental protection. Researchers however seem to not have found a consensus towards this aspect. Castiglione et al. (2014) have emphasized that application of environmental taxes is in fact considered to be a controversial policy measure. On one hand, evidence on positive effect of environmental taxes has been presented, in particular in terms of pollution reduction, in economically developed countries. On the other hand, environmental taxes have been claimed to diminish the results of economic activity as a result of distorting effect on production and consumption. Although scientific literature provides rather comprehensive analysis of the effect of environmental taxation on national environmental protection and economy, the works are usually limited to mere comparison of revenues from environmental taxes to the indicators of environmental pollution, such as national CO₂ or GHG amount. However, relatively few discussions have been held on the method for assessment and identification of the effect of environmental taxes on the indicators of environmental pollution, factors to be analysed and the rationale behind them (Castiglione, et al., 2014a; Morley, 2012; Skjelvik, Bruvoll, Ibenholt, 2011; Im, Wonhyuk, 2010).

Research problem: which factors should be used for assessment of the effect of environmental taxes on environmental protection, and the degree of their effect?

Research object: environmental taxes.

Research aim: identification of the factors followed by determination and assessment of the effect of environmental taxes on environmental protection.

Research objectives:

- analysis of the previous research works followed by identification of the factors that have effect on reduction of environmental pollution and development of their research methodology;
- determination and assessment of the effect of environmental taxes on environmental protection.

Methodology for assessment of the effect of environmental taxes on environmental pollution indicators. Analysis of previous empirical studies for

assessment of environmental tax effect on environmental pollution (Castiglione et al., 2014a; Abdullah, Morley, 2014; Kurtinaitytė–Venediktovienė, Pereira, Černiauskas, 2014; Tsakas, Katharaki, 2014; Kalinichenko, 2014; Castiglione et al., 2014b; Krass, Nedorezov, 2013; Mascu, 2013; Nagy, 2013; Morley, 2012; Piciu, Trica, 2012; Heine, Norregaard, Parry, 2012; Skjelvik, Bruvoll, Ibenholt, 2011; Opulskytė, 2011; Parry, 2011; Valles-Gimenez, Zarate-Marco, Trueba-Cortes, 2010; Im, Wonhyuk, 2010; Klingelhofer, 2010; Scasny, et al., 2009; Lazdina, 2008; Barker et al., 2007, etc.) has shown that although majority of the authors assess the effect of environmental taxes on environmental protection using the multidimensional regression model, their approach to selection of dependent and independent variables differs.

Morley (2012) has conducted empirical study for assessment of the effect of environmental taxes on environmental protection dealing with the issue of global warming by verifying the effect of environmental taxes on air pollution and energy consumption level in the EU. The analysis is based on an econometric model employing the factors used in conventional approach towards pollution and energy consumption proposed by Grossman and Krueger (1995). According to Morley (2012), GHG amount should be considered as a dependent variable. Im and Wonhyuk (2010) share the same approach as Morley (2012), namely, that environmental performance measured as GHG amount should be considered as a dependent variable. Environmental performance is essentially related to enhancement of environmental quality; therefore, pollution reduction has positive effect on environmental performance. In assessment of enhancement of the overall environmental quality, the authors place the main focus on air pollution factors and, as a result, use GHG amount as the environmental performance indicator which encompasses CO₂, sulphur oxide (SO₂) and nitrogen oxide. Meanwhile, Castiglione et al., (2014a) argue that environmental tax revenues should be used as a dependent variable, as they also reflect the environmental policy.

Hence, there are researchers who advocate for the use of environmental taxes as a dependent variable for identification of indicators that have the greatest effect on variation of these taxes, while other researchers argue that the environmental protection indicator should be used as a dependent variable, while environmental taxes should be an independent variable, claiming that this is the only way to determine how environmental taxes influence reduction of environmental pollution indicators. In our opinion, the effect of environmental taxes on environmental protection indicators should be assessed by taking an integrated approach. Morley (2012), Im and Wonhyuk (2010), Jackson (2009), aiming to assess the effect of environmental taxes on environmental protection, propose taking GHG amount, one of the key pollution indicators used worldwide, as a dependent variable. GHG amount covers CO₂, sulphur oxide (SO₂), methane (CH₄), nitrogen oxide (N₂O), etc. according to the base established by Kyoto Protocol.

In development of methodology, another factor – scope of investments into environmental protection – has been added to the list of factors analysed by the researchers. This factor as the key factor has been emphasized by Morley (2012). On one hand, the variable of investments into environmental protection would be expected to have a negative effect, as increasing investments would provide easier access to more advanced, energy intensive production technologies. On the other hand, with increasing emissions into the atmosphere, investments into environmental protection would need to be increased to a certain breaking point, at which the amount of pollutants starts declining.

According to various researchers, the key factor in assessment of the effect of environmental taxes on environmental protection is the share of environmental tax revenues in the total tax revenues, even though efficiency of environmental taxes is considered to be negative due to exemptions that apply to energy intensive industries (Im, Wonhyuk, 2010). Morley (2012) argues that efficiency of these taxes reduces as a result of exemptions proposed for certain industries with the ultimate goal of maintaining international competitiveness.

Population growth is another important factor. Population growth nationwide leads to increasing consumption, with the resulting increase in environmental pollution. Every resident is a consumer, which means that growth in the number of consumers nationwide is accompanied by increase in electricity consumption, waste, heat consumption, all of that leading to higher pollution. It is therefore important to assess the effect of variation in population density on environmental protection (Im and Wonhyuk, 2010).

GDP is indicative of the national economic growth at a certain moment. Nonetheless, the level of pollution varies depending on the growth rate characteristic of each country. OECD employs the concept of decoupling for assessment of national results of activity in environmental protection. It is important to distinguish between absolute and relative decoupling. Absolute decoupling refers to the situation characterised by stable or declining variables of environmental protection in the context of growth of the national economy. Relative decoupling refers to pollution index rising at a rate lower than the GDP growth rate (Jackson, 2009). It would therefore be reasonable to analyse the GDP per capita and economic growth by controlling their effect, as it may affect environmental performance considerably.

Previous studies have provided evidence on economic growth having direct influence on CO₂ emission. It is still important to acknowledge that economic growth promotes the processes of industrialization and urbanization, which lead to increasing CO₂ level, with even greater negative impact on environmental pollution. This is the result of increasing production and consumption promoted by growing economy, and higher level of pollution is the consequence of such processes. It is therefore important to complement the model with annual industrial production sales growth rate reflecting production intensity.

Research results. Following the validation of model criteria, analysis of correlation between the dependent variable and independent variables has been performed. Regression model has been validated for each individual country, and the obtained coefficient estimates and standardized beta coefficients have enabled making the conclusions on model validity for each country and interpreting the obtained results by identifying whether or not the environmental taxes have effect on reduction of environmental pollution indicators.

For assessment of the effect of environmental taxes on environmental protection in Lithuania, the analysis has focused on identifying whether or not environmental taxes have any effect on reduction of environmental pollution. The results obtained for

Information presented indicates that the average GHG amount per capita in almost all European countries analysed reduced in 2013 as compared to 2000, while the opposite trend has been observed in Lithuania, Latvia, and Estonia, i.e. the average GHG amount per capita increased by respectively 29.8, 27.9 and 18.3 %. In 2000, the largest share of GHG amount was registered in Ireland; however, the indicator was reduced by as many as 29.3 % by 2013. In 2013, the largest amount of GHG per capita was registered in Estonia, while the lowest indicator throughout the analysed period of 2000 – 2013 was measured in Lithuania, Latvia, and Sweden.

Application of the developed regression model for each country analysed has suggested that the model is fairly illustrative of the situation in almost all countries, with the exception of Norway and Lithuania. Adjusted coefficient of determination R^2 in Norway in Lithuania is respectively 0.413 ($p > 0.05$) and 0.187 ($p > 0.05$), meanwhile in other countries R^2 has been fluctuation between 0.611 ($p < 0.05$) in Latvia and 0.951 ($p < 0.05$) in Germany. This means that the values of independent variables (X_{it}) in Lithuania explain only 18.7 % variation in GHG amount, while for Sweden, they explain as many as 96.8 %.

ANOVA p-values have suggested that the model data are statistically significant for Latvia, Estonia, Ireland, Denmark, Germany, Finland, Sweden, and less significant for Norway and Lithuania. Durbin-Watson criterion for majority of the countries falls within interval [1.5; 2.5], indicating absence of any autocorrelation effect. In all countries' models, the number of regressions is higher than that of the residuals; therefore; correct forecasts comprise the larger share. Nevertheless, the highest number of errors remains for Lithuania and Norway, as the studentized R^2 are equal to 0.216 and 0.372 respectively.

In general, it may be suggested that the model provides the most appropriate and high-quality representation of the situation in Sweden and Germany, while the situation in Norway and Lithuania is underrepresented.

The result of correlation analysis has suggested that in Lithuania, the strongest and statistically significant ($p < 0.05$) correlation relationship is observed between the GHG amount and the share of environmental tax revenue in total tax revenues, and GDP per capita. Weak negative relationship (-0.497) has been observed between the environmental taxes and GHG amount,

indicating that with increase of the revenues from environmental taxes, the GHG amount shows the downward trend. Meanwhile, GDP per capita has a weak positive relationship with the GHG amount (0.435) – growth of the national GDP is accompanied by growth in production and consumption, resulting in increase in GHG amount and pollution. Similar situation has been demonstrated by economic growth, namely, weak positive correlation relationship indicates that the GHG amount has an upward trend in the context of economic growth.

The model has demonstrated that GHG and share of the revenues from environmental taxes in total tax revenues have a statistically significant relationship in Ireland, Denmark, Germany, and Norway. Strong positive correlation relationship observed in Denmark and Germany indicates that with the GHG amount increasing in these countries, the share of environmental taxes in the overall tax revenues also shows a rising tendency. Although in Ireland and Norway, GHG and environmental tax revenues have medium strong correlation relationship, in Ireland the relationship is negative (-0.645), while in Norway – positive (0.525). In Latvia and Estonia, GDP per capita has the strongest and statistically most significant relationship, while environmental taxes do not have any statistically significant correlation relationship. Change in population shows strong correlation relationship in Ireland, Denmark, Germany and Sweden. In contrast to other countries, change in population has strong positive correlation relationship in Germany. This means that with the population density variation in Germany, its GHG amount follows similar trend, while in other European countries, population density and GHG amount tend to change in different directions.

Investments into environmental protection and GHG have a statistically significant and strong positive correlation relationship in Germany only (0.890). This indicates that investments into environmental protection and GHG amount have the similar trend, i.e. with increase of the GHG amount, more investments are allocated to new, greener equipment, and, to the contrary, with decline of the GHG amount, the need for investment declines as well.

The following regression equation has been developed for assessment of the effect of environmental taxes on environmental indicators: where Y_{it} – GHG amount (thous. tons as CO₂ equivalent); x_1 – GDP per capita, EUR; x_2 – investments into environmental protection, EUR; x_3 – share of environmental tax revenues in total tax revenue, %; x_4 – population density, people per sq. km, x_5 – annual GDP growth rate, %; x_6 – annual variation in sale of industrial production.

Analysis of coefficients of the polynomial regression (Table 1) has revealed that in Lithuania, economic growth and the share of environmental taxes in total tax revenues have the greatest effect on variation in GHG amount. With increase of the Lithuanian GDP growth by 1 percentage point, the GHG amount would increase by 243 thousand tons as CO₂ equivalent. Meanwhile, increase of environmental tax revenue in total tax revenues by 1 percentage

point, the GHG amount would decrease by 438 thousand tons as CO₂ equivalent. Such factors as variation in population density, investments into environmental protection, and annual variation in industrial production do not have any significant effect on variation in the GHG amount in Lithuania.

Table 1

**MODELS FOR ASSESSMENT OF THE EFFECT OF
ENVIRONMENTAL TAXES ON ENVIRONMENTAL PROTECTION,
SOURCE: OWN ELABORATION**

Country	Models
Lithuania	$y_{it} = 23.381 + 0.142x_1 + 0.00x_2 - 0.438x_3 + 0.006x_4 + 0.243x_5 - 0.088x_6$
Latvia	$y_{it} = -7.785 + 0.318x_1 + 0.011x_2 + 0.235x_3 + 0.406x_4 - 0.206x_5 - 0.045x_6$
Estonia	$y_{it} = -59.686 + 0.839x_1 - 0.005x_2 - 0.311x_3 + 2.330x_4 - 0.055x_5 - 0.096x_6$
Ireland	$y_{it} = 119.669 + 0.557x_1 - 2.614x_3 - 0.839x_4 - 0.289x_5 + 0.332x_6$
Denmark	$y_{it} = -514.115 + 0.803x_1 - 0.084x_2 + 2.065x_3 - 3.852x_4 + 0.102x_5 - 0.800x_6$
Germany	$y_{it} = -7206.13 + 13.983x_1 + 0.118x_2 + 23.951x_3 + 32.074x_4 + 7.751x_5 - 1.368x_6$
Finland	$y_{it} = 739.922 + 2.364x_1 + 0.148x_2 + 10.396x_3 - 47.682x_4 + 0.784x_5 - 0.822x_6$
Sweden	$y_{it} = 208.552 + 0.305x_1 + 0.021x_2 + 3997x_3 - 7.899x_4 + 0.579x_5 - 0.066x_6$
Norway	$y_{it} = 60.618 + 156x_1 + 0.000x_2 + 1.740x_3 - 1.789x_4 + 0.434x_5 - 0.110x_6$

Source: created by authors'

In Latvia and Estonia, GDP per capita and production have the greatest effect on the GHG amount, while in Ireland, Denmark and Finland, GHG amount is influenced the most by population density. In Finland and Norway, environmental taxes also have considerable and statistically significant ($p < 0.05$) effect. Meanwhile, in Germany, GHG amount is influenced the most by investments into environmental protection rather than by environmental taxes. In Germany and Norway, variation in GDP per capita and population density also have strong effect on variation in GHG amount.

The pollution index designed using standardized values for each individual country demonstrates how variation of GHG amount is influenced by GDP per capita, investments into environmental protection, share of environmental tax revenue in total tax revenue, population density, economic growth and annual variation in industrial production.

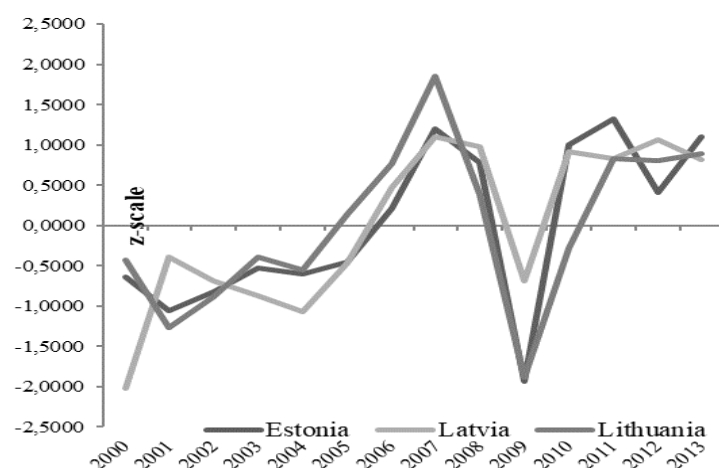


Fig. 1. Variation of environmental pollution index of the Baltic States in 2000 – 2013

Based on the standardized values presented in Fig. 1, different variation tendencies have been observed for the pollution index. In Denmark, Germany, Ireland, Sweden and Norway, the values are high at the start of the analysed period, and low at the end. Opposite situation has been observed in the Baltic States – Estonia, Latvia, and Lithuania. In these countries, the standardized values are low at the start of period, but tend to increase by the end of period. The situation in Finland is different both from the Baltic States and from other European countries, as the variation tendency is the closest to the one of Sweden. In 2009, the values for all countries declined considerably dropping below the average. This was influenced by the global financial crisis, leading to decline in production and consumption, company bankruptcies, all of this resulting in lower pollution index.

The graph demonstrates the upward trend of environmental pollution index in the Baltic States in the period 2000-2013 (Figure 1).

Decline of this index may be observed clearly in 2009, as the index involves GDP per capita having considerable influence on reduction of environmental pollution in almost all European countries. Opposite – downward – trend of the environmental pollution index has been observed in other European countries.

Thus, correlation analysis has determined that in Lithuania, the share of environmental tax revenue in total tax revenues and GDP per capita have weak, yet statistically significant relationship with the GHG amount. Meanwhile, strong correlation relationship between environmental taxes and GHG amount has been determined in Denmark and Germany, while in Ireland and Norway the same type of relationship is of medium strength only. Nonetheless, in these European countries, GDP per capita, population and investments into environmental protection have statistically significant relationship with GHG amount. Assessment of the coefficient of multiple regression models has determined that economic growth and environmental taxes have the greatest effect on GHG amount in Lithuania. Meanwhile, in other European countries,

GDP per capita (Latvia, Estonia, and Norway), investments into environmental protection (Norway) and population (Ireland, Denmark, Finland, Sweden) have the greatest influence. The developed environmental pollution index suggests that the Lithuanian pollution index has the same trend as in Estonia and Latvia, meanwhile in other European countries, the pollution index shows opposite trend to that of the Baltic States.

Conclusions. Scientific literature dealing with environmental taxes places insufficient emphasis on discussions, analysis and assessment of the factors of environmental taxation, improvement of environmental protection in the country, and effect of these taxes on environmental protection.

The developed model for assessment of the effect of environmental taxes on environmental protection allows assessing the effect of environmental tax revenues on the indicators of environmental pollution.

Assessment of the effect of environmental taxes in Lithuania and comparison of the situation to other countries has led to the following observations:

Lithuanian environmental taxes are highly significant and have considerable influence on reduction of environmental pollution indicator values, as with the model interpreted as an effective method, GHG amount variation has been found to be influenced the greatest by economic growth and environmental taxes. Meanwhile in other European countries, environmental pollution indicators have been found to be influenced the greatest by GDP per capita (Latvia, Estonia, and Norway), investments into environmental protection (Norway) and population density (Ireland, Denmark, Finland, Sweden);

Lithuanian pollution index has similar variation trend as in Latvia and Estonia, meanwhile in other European countries, the pollution index shows opposite trend to that of the Baltic States, indicating the increasing level of pollution in the Baltic States.

References

1. ABDULLAH S., MORLEY B., 2014, Environmental taxes and economic growth: evidence from panel causality tests, in: *Energy Economics*, vol. 42, p. 27-33.
2. BARKER T. et al., 2007, Modeling environmental tax reform in Germany and the United Kingdom with E3ME and GINFORS, Resource productivity, environmental tax reform and sustainable growth in Europe, http://www.petre.org.uk/pdf/berlin2007/meyer_1.pdf (13.12.2015).
3. CASTIGLIONE C., et al., 2014a, Environmental taxation in Europe: What does it depend on?, in: *Cogent Economics & Finance*, <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/23322039.2014.967362> (5.01.2016).
4. CASTIGLIONE C., et al., 2014b, Is there any Evidence on the Existence of an Environmental Taxation Kuznets Curve? The case of European Countries under their Rule of Law Enforcement, in: *Sustainability*, vol. 6, p. 7242-7262.

5. GROSSMAN G.M., KRUEGER A.B., 1995, Economic growth and the environment, in: *The Quarterly Journal of Economics*, vol. 110, no. 2 (May, 1995), p. 353-377.
6. HEINE D., NORREGAARD J., PARRY I. W. H., 2012, Environmental tax reform: principles from theory and practice to date, International Monetary fund Working Paper, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2012/wp12180.pdf> (7.01.2016).
7. IM T., WONHYUK C., 2010, Performance tools and their impact on pollution reduction: an assessment of environmental taxation and R&D, in: *International Review of Public Administration*, vol. 15, no. 3, p. 53-65.
8. JACKSON, T., 2009, Industrial Ecology in Europe, in: *Journal of Industrial Ecology*, vol. 13, issue 4, p. 487–490.
9. KALINICHENKO P. A., 2014, Green taxes (ecological taxes, ecotax), in: *Value Inquiry Book Series*, vol. 276, p. 247-248.
10. KAUFMANN D., 2014, The worldwide governance indicators, The World Bank Group, <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#home> (11.11.2015).
11. KLINGELHOFFER H. E., 2010, Investments in environmental protection technologies and the paradox of environmental taxes and subsidies, in: *Journal of Global Business and Technology*, vol. 6, no. 2, p. 373-384.
12. KRASS D., NEDOREZOV T., 2013, Environmental taxes and the choice of green technology in: *Production and operations management*, vol. 22, no. 5, p. 1035-1055.
13. KURTINAITYTĖ – VENEDIKTOVIENĖ D., PEREIRA P., ČERNIAUSKAS G., 2014, Environmental taxes in Northern Europe. The recent evolution and current status in the Baltic Countries, in: *Societal Studies*, vol. 6, no. 2, p. 331–348.
14. LAZDINA A., 2008, Pilot study on environmental taxes in Latvia in 2007, Final report, <http://www.cbd.int/financial/fiscalenviro/latvia-envtaxes.pdf> (4.01.2016).
15. MASCU S., 2013, Evolution of environmental tax revenues in post-communist European member countries, in: *Annals of Faculty of Economics*, vol. 22, issue 1, p. 472-480.
16. MORLEY B., 2012, Empirical evidence on the effectiveness of environmental taxes, in: *Applied Economics Letters*, vol.19, issue 18, p. 1817-1820.
17. NAGY Z., 2013, The role of environmental taxation in environmental policy, in: *Proceedings of Novi Sad Faculty of Law*, vol. 47, issue 3, p. 515.
18. SCASNY M., et al., 2009, Analyzing macroeconomic effects of environmental taxation in the Czech Republic with the Econometric E3ME Model, in: *Czech Journal of Economics and Finance*, vol. 59, issue 5, p. 460-491.
19. OPULSKYTĖ R., 2011, Aplinkos mokesčių naudojimas Europos Sąjungos šalyse: raida ir rezultatai, Šiaulių universitetas, <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/>

fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2011~1367178831282/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content (11.11.2015).

20. PARRY I.W.H., 2011, Reforming the tax system to promote environmental objectives. Washington, Resources for the Future Discussion Paper, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1845826 (7.01.2016).

21. PICIU C. G., TRICA L. C., 2012, Assessing the impact and effectiveness of environmental taxes, in: *Procedia Economics and Finance*, vol. 3, p. 728-733.

22. SKJELVIK J. M., BRUVOLL A., IBENHOLT K., 2011, Greening the economy: Nordic experiences and challenges, *Vista Analyse* 25, <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:702168/FULLTEXT01.pdf> (02.01.2016).

23. SODERHOLM P., CHRISTIERNSSON A., 2008, Policy effectiveness and acceptance in the taxation of environmentally damaging chemical compounds, in: *Environmental science & policy* II, p. 240-252.

24. TSAKAS M., KATHARAKI M., 2014, Impact of environmental factors on the efficiency of tax organizations, in: *Serbian Journal of Management*, vol. 9 (1), p. 31-34.

25. VALLES-GIMENEZ J., ZARATE-MARCO A., TRUEBA-CORTES C., 2010, Green taxes in a Federal Context: An Empirical Model for Industrial Waste in Spain, in: *The Review of Regional Studies*, vol. 40, no. 1, p. 27-51.

Mitkov M.S.,
PhD., Chief Assistant
The D.A. Tsenov Academy of Economics
Department of Insurance and Social Security
Svishtov, Bulgaria

TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF THE INSURANCE MARKET IN BULGARIA, LITHUANIA AND UKRAINE IN THE CONTEXT OF GLOBAL INSTABILITY (2008-2016)

Summary. *The paper examines the development of the insurance market in Bulgaria, Lithuania and Ukraine and its change, focusing on the novelty of the topic. The essence of the insurance market as well as the state of the individual markets in the three countries are reflected. The main issues related to the insurance market are presented and discussed. A brief overview of developments in gross domestic product, gross premium income, insurance penetration, and country insurance coverage is provided. The main factors influencing the development of the insurance market are discussed and highlighted. There is a qualitative and quantitative analysis of the development of the general insurance market.*

Key words: *insurance market, gross written premiums, GDP, insurance penetration, insurance density*

Introduction. Insurance is part of the economy because it is related to certain economic relations. These are related to the formation and distribution of an insurance fund. This fund is formed by the insurance contributions that are

collected by the insured persons. Entities of the insurance market are above all insurance companies that offer insurance and insurance candidates looking for insurance protection. An important subject of the insurance market is also the insurance intermediaries that facilitate the connections between insurers and consumers. The place of insurance in the economy of a country is characterized by the indicators: insurance penetration and insurance density[1].

The purpose of this study is to trace trends in the development of the insurance market in Bulgaria, Lithuania and Ukraine, in particular the macroeconomic indicators that characterize it and to show which of the above-mentioned countries the insurance market is more developed.

The fulfillment of the main objective and the proof of the main thesis is related to solving the following more important tasks:

- outline the trends and trends in the development of basic macroeconomic indicators for the period 2008-2016.

- outline the trends and trends in the development of the gross premium income for the period 2008-2016.

- outline the trends and trends in the development of insurance penetration for the period 2008-2016.

- outline the trends and trends in the development of the insurance density for the period 2008-2016.

The status and development of the assets and liabilities of the insurance companies, the structure of the company's investment portfolio, the solvency margin and the insurance and technical reserves remain outside the scope of the survey. Outside of the survey remains the development of the premium income realized by the insurance intermediaries, as well as the development of the structure of the insurance market by type of insurance.

Analysis of recent researches and publications. In the insurance literature the functioning of the insurance market has been highlighted in the works of such scholars as Vasilev [1], Draganov [2], Mitkov [3] and others. There has been much less research conducted in the area development of insurance market in Ukraine and Lithuania. This is explained by the fact that the insurance market in the three countries is explored differently due to its specificity and area.

Earlier unresolved parts of the problem. Prospects for the development of insurance markets in individual countries require more in-depth analysis. It is particularly interesting to establish levels of development of insurance penetration and insurance density and individual indicators in these markets.

Goal of the of scientific work. Object of research is the insurance market in Bulgaria, Lithuania and Ukraine for the period 2008-2016 year. The subject of the survey is the peculiarities and problems faced by insurance companies in realizing the gross premium income in the conditions of global instability.

The main results of the research. The Gross Domestic Product/GDP/indicator is tested as it is used in the calculation of the insurance penetration indicator. It is one of the most important indicators determining the

development of an economy and is the ultimate result of the business activity of the economic entities. Gross domestic product is a major indicator reflecting the state of the national economy. Based on its data, both the incomes of the population, its purchasing power and its standard of living can be assessed.

Gross domestic product measures the amount of finished goods and services produced in the economy for a given period (usually one year). Gross domestic product can be presented in nominal and real terms. Nominal Gross Domestic Product is the value of goods and services measured at current prices /at the prices of the respective year/. A better measure of economic well-being is the real gross domestic product, which shows the value of the goods if the quantities have changed, but prices - no, at comparable (constant) prices.

The data in Table 1 show that during the period 2008-2016 the growth rate of Gross Domestic Product in Bulgaria has increased significantly. Continuous economic growth is observed both in the base year and in each subsequent year of the period. The exception is only 2009 when the negative rate of change (-0.3% compared to the previous year) was reported as a result of the financial and economic crisis. The slow but real growth of the economy since 2009 is largely due to the stable banking system, the currency board and the EU funds. The absorption of EU funds has had a significant impact on the positive growth of the economy.

Table. 1.

Development of Gross Domestic Product in Bulgaria, Lithuania and Ukraine for the period 2008-2016.

Year	Gross Domestic Product Bulgaria	Real annual growth	Gross Domestic Product Lithuania	Real annual growth	Gross Domestic Product Ukraine	Real annual growth
	Billion /Euro/	(%)	Billion /Euro/	(%)	Billion /Euro/	(%)
2008	36.45	x	32.70	x	91.27	X
2009	36.08	-0,3	26.94	-17.6	82.72	-35.2
2010	36.76	1,3	28.00	3.9	102.08	12.4
2011	40.10	1,8	31.25	11.6	126.35	20.3
2012	41.95	1,8	33.35	6.7	133.31	7.9
2013	42.01	0,5	35.00	4.9	132.7	2.5
2014	42.76	2,0	36.59	4.5	82.51	- 22.1
2015	45.29	3,3	37.33	2.1	79,1	-31.6
2016	47.36	3,4	38.63	3.4	83.85	2.3

Source: <http://ec.europa.eu> , <http://www.oecd.org/> , www.xprimm.com and own calculations

In 2016 the Bulgarian economy reached its highest growth rate since 2008, with gross domestic product in real terms increasing by 3.4%. Despite the positive development trend, Gross Domestic Product is still below the level of development since the years before Bulgaria's accession to the European Union.

That is not the case with the other two countries, Lithuania and Ukraine. In Lithuania, like Bulgaria, there is a continuous economic growth in relation to the base year and to each subsequent year of the period. The exception is only

2009 when the negative rate of change (-17.6% compared to the previous year) was reported as a result of the financial and economic crisis. In Ukraine, there is a negative trend towards the other two countries. Until 2012 there is a continuous economic growth, followed by a sharp economic downturn. A positive trend is that economic recovery is set in 2016. The reasons for the serious economic downturn are political crisis, military action and economic sanctions. In conclusion, for the survey period 2008-2016, the growth rate of icons in Bulgaria was 29.9%, Lithuania 18.3%, and Ukraine -8.2%.

The insurance market is defined as a pool of potential users of insurance services, insurance companies that offer these services, and intermediaries that create additional prerequisites for the implementation of the purchasing process. Insurance specialists, such as Draganov[2], define the insurance market as a special socio-economic category with a certain structure of monetary relations where the object of the purchase is the insurance. The relations between the insurer and the insured are governed by the insurance contract. It represents "an agreement between an insurer who, against a fixed amount called an insurance premium, undertakes to pay the insured a certain amount of money (insurance indemnity or insurance amount) upon the occurrence of an insurance case or other condition stipulated in the contract".

A well-developed insurance sector is an integral part of any modern economic system. In the economic area of the European Union, the contribution of the insurance sector to the economies of the Member States is of the utmost importance. Provided insurance protection against the consequences of adverse events enables companies and citizens to receive monetary compensation and to cope with the difficulties encountered.

Insurance helps to achieve stability in the economies of individual countries. The main measure of the state and development of the insurance market gross premium income. The economic nature of premium income is reflected in the fact that it forms part of the national income (or part of the gross domestic product). It is generated by policyholders to ensure their interests from the adverse impact of adverse events.

The main measure of the state and development of the insurance market gross premium income. The economic nature of premium income is reflected in the fact that it forms part of the national income (or part of the gross domestic product). It is generated by policyholders to ensure their interests from the adverse impact of adverse events.

The data in Table 2 show that in 2016 the gross premium income of all insurance companies in Bulgaria, Lithuania and Ukraine is positive. For Bulgaria the increase is 4.2%, Lithuania - 10.0% and Ukraine -18.3%.

Table. 2.

Development of Gross written premiums in Bulgaria, Lithuania and Ukraine for the period 2008-2016.

Year	Gross written premiums Bulgaria	Real annual growth	Gross written premiums Lithuania	Real annual growth	Gross written premiums Ukraine	Real annual growth
	million /Euro/	(%)	million /Euro/	(%)	million /Euro/	(%)
2008	925	x	576	x	2.211	X
2009	860	-6,8	447	-22.4	1.785	-14.9
2010	830	-3,5	450	0.6	2.183	12.9
2011	825	-0,8	492	9.3	2.203	-1.7
2012	820	-0,6	518	5.2	2.041	-7.3
2013	884	7,7	563	8.7	2.596	33.3
2014	907	2,6	601	6.7	1.392	-6.6
2015	1.004	9,9	645	7.3	1.134	11.1
2016	1.048	4,2	710	10.0	1.237	18.3

Source: <http://ec.europa.eu> , <http://www.oecd.org/> , www.xprimm.com, www.forinsurer.com , www.lb.lt and authors' calculations.

There are also two trends, one with Bulgaria and Lithuania showing a steady upward trend in premium income for the whole period of the survey, and the second with Ukraine we have an alternation of decrease in the initial period after a slight increase, then also a decrease and we have a positive increase at the end of the period. This means that the insurance market in Ukraine is slowly recovering. The reasons for this increase of 18.3% are: growth in life insurance segment, increase in non-government compulsory insurance (MTPL, Green Card), increase in health insurance, increase in property and cargo insurance, increase in reinsurance insight of the country.

The aforementioned growth rates of the insurance market in Bulgaria, Lithuania and Ukraine are significantly higher than the rates of macroeconomic indicators and of the indicators for the development of important economic sectors. The achieved results are due to three main factors: macroeconomic stabilization, timely changes in the legal framework of the insurance activity, good control over the insurance sector by the insurance supervision. Despite these good outcomes, the insurance market remained modest in this period compared to the markets of developed European countries.

The rate of growth of premium income after 2010 is growing more slowly than in the previous years. One reason for the insufficient development of the market is the economic and financial crisis that has occurred since 2008. The crisis is structural and covers all areas of the economy. In less developed countries such as Bulgaria and Ukraine, the consequences are considerably more severe than in Lithuania and the highly developed industrial economies, where the effects of the crisis appear to be weaker.

The data in Table 2 show that for the whole survey period 2008-2016 the rate of growth of premium income in Bulgaria increased by 13.3%, Lithuania

by 23.3%, indicating that the Lithuanian insurance market developed - Quickly. In Ukraine, there is an opposite trend. For the entire survey period 2008-2016, premium income declined by nearly 44.0%, which is close to ½. The results show that in the conditions of lasting macroeconomic stability in recent years, the insurance sector in Ukraine has the opportunity to develop positively.

Unlike gross premium income giving only quantitative representation of the amount of premiums written as absolute values, insurance penetration takes into account the change in the role of insurance for economic development. Insurance penetration is calculated as the ratio of gross premium income to gross domestic product as a percentage. It is one of the most important indicators and reflects the place of insurance in the overall economic activity of the country. The other indicator used in the insurance sector to measure the place of insurance in the economy is "insurance density". Insurance density shows the contribution of each user of insurance services to an increase in the volume of premium income realized by insurance companies. Unlike premium income and insurance penetration, it is calculated as a ratio between the gross premium income for a given period and the population over the same period. The population density in the country is also used in calculating the insurance density.

Table. 3.

Indicators which estimate the insurance market in Bulgaria, Lithuania and Ukraine for the period 2008-2016.

Year	Total premiums per capita (Density)	Total premiums to GDP (Penetration)	Total premiums per capita (Density)	Total premiums to GDP (Penetration)	Total premiums per capita (Density)	Total premiums to GDP (Penetration)
	Bulgaria		Lithuania		Ukraine	
	/Euro/	(%)	/Euro/	(%)	/Euro/	(%)
2008	121.7	2.5	180	1.76	48	2.4
2009	114	2.4	141	1.66	39	2.2
2010	110	2.3	145	1.6	48	2.2
2011	113	2.0	162	1.58	48	1.7
2012	113	2.0	173	1.55	45	1.5
2013	122	2.1	190	1.6	57.4	1.96
2014	126	2.1	205	1.64	32.5	1.7
2015	141	2.2	22	1.73	26.6	1.5
2016	148	2.2	248	1.84	29.1	1.48

Source: <http://ec.europa.eu> , <http://www.oecd.org/> , www.xprimm.com www.forinsurer.com , www.lb.lt and authors' calculations.

The data in Table 3 show that during the period 2008-2016, insurance penetration in Bulgaria ranged between 2.2% and 1.6-1.8% for Lithuania. Its growth confirms the tendency to increase the importance of the insurance sector for the national economy as a result of its outdated development dynamics. The rate of development of insurance penetration in Ukraine reports a direction to decrease. At the beginning of the period in 2008-2010, it ranged between 2.2-

2.4%, while at the end of the period the insurance penetration was 1.5%, which is a decrease of nearly 38%.

The data in Table 3 show that the insurance density in Bulgaria and Lithuania in the period after 2009 gradually increased to 148 euro in Bulgaria and 248 euro respectively in Lithuania. There is also a steady upward trend in insurance density throughout the survey period. This means that residents of the country allocate more money for insurance. There is a tendency in Ukraine to reduce the insurance density to nearly 30 euros in 2016. For the whole period 2008-2016 the growth rate of the insurance density in Bulgaria is 21.3%, in Lithuania - 37.7% and Ukraine - / - 37.5% / or close to 1/3.

Conclusions. The outlined trends give grounds for the following conclusions:

1. Lithuania's Gross Domestic Product growth rate outstripped the growth rate of gross domestic product of Bulgaria and Ukraine.
2. The growth rate of the gross premium income of the insurance companies in Bulgaria exceeded the rate of growth of the gross premium income of Lithuania and Ukraine.
3. The growth rate of insurance penetration in Bulgaria exceeded the growth rate of insurance penetration in Lithuania and Ukraine.
4. The growth rate of the insurance density in Lithuania outstripped the growth rate of the insurance density in Bulgaria and Ukraine.

With increasing population incomes and declining unemployment in Bulgaria, Lithuania and Ukraine, the purchasing power of the population is expected to increase, thus increasing the premium income of insurance companies, and hence the indicators that characterize the place of insurance for the development of economy.

In spite of the observed growth rate of the insurance penetration indicator in Bulgaria (2.2%) and Lithuania (1.8%), it is still not sufficiently developed compared to insurance in the European Union. With regard to the insurance penetration indicator, Bulgaria and Lithuania are ranked one of the last places among European countries. To reach average European levels, insurance penetration, which is now 1.8-2.2%, is expected to increase more than threefold to reach the EU average of 7.6%. On the other hand, insurance penetration in Bulgaria is close to the level of the Central and Eastern European countries, where the average value of the indicator is 2.5%. On the other hand, insurance penetration in Ukraine (1.5%), although lagging behind the indicator in countries such as Bulgaria, Lithuania and other Central and Eastern European countries, has a value higher than the average level of the penetration indicator in the CIS where the average size of the metric is 1.24%.

With regard to the indicator of insurance density, which characterizes insurance in Bulgaria (EUR 148) and Lithuania (EUR 248), it is also not sufficiently developed compared to insurance in the European Union. With regard to the insurance density indicator, Bulgaria ranks among the last among the European countries, where Europe averages 1843 euros and the average for

Central and Eastern Europe is 309 euros. In Lithuania, with respect to this indicator, they reach almost the average level of the CEE countries. On the other hand, however, the insurance density in Ukraine (30 euros) lags behind the indicator, both from Bulgaria, Lithuania and other CEE countries, and also from the CIS countries where the average amount of the indicator is EUR 77.

For the successful development of the insurance market and reaching the levels in the European Union it is necessary to offer new insurances and a new way of offering the insurance service in connection with the increase in the development of information technologies in recent years.

References

1. Vasilev, V., Mitkov, M. General Insurance, Faber, 2016
2. Draganov, Hr. Insurance, Sofia, 2008
3. Mitkov, M. Development of the insurance market before and after the financial and economic integration of Bulgaria into the European Union / 1997-1996 /, Svishtov, 9-10 November 2017г., c. 112-122, ISBN: 978-954-23-1378-6
4. www.fsc.bg
5. www.insuranceeurope.eu
6. www.xprimm.com
7. www.forinsurer.com
8. www.lb.lt

Monastyrskyi G.,
Doctor of Economics, Professor,
Vice-Rector for International Activity,
Ternopil National Economic University,
Ternopil, Ukraine

MUNICIPAL REFORM AS A MEANS TO PROVIDE NATIONAL IDENTITY UNDER CONDITIONS OF GLOBALIZATION

Summary. *The article considers the vital component of regional integration and development of administrative-territorial systems. The analysis of the formation and development of the administrative-territorial systems of the most European countries, the U.S.A., and Ukraine has been carried out. The study of municipal governance in the conditions of globalization was conducted. The main problems of administrative activity in modern conditions of municipal system reforming are analyzed. The influence of globalization on the socio-economic development of municipalities was analyzed. The basic models of the organization of management of administrative-territorial systems of the municipal level were investigated.*

Key words: *municipal reform, corporate transformation, municipal management, globalization, local governing institutions, European Union.*

Problem statement. Modern trends of human civilization development are characterized with a number of integrative processes where globalization processes, regional integration, and municipal reform are the most considerable.

They are marked with vector diversification and their objective is to curb destabilizing and fracturing impact upon the stability and unity of global and national systems for the forces of contrary directions.

Problems of globalization and regional integration became the headlines in the latest scientific research. However, the investigations of phenomena on the primary levels of regional hierarchy within national entities are behind of scientific research and called municipal reform in authentic interpretation. Highlighting of the mentioned global trend will facilitate completing the image of world architectonic system of 21st century and identifying the levers to provide its anti-crisis development.

The system analysis of the genesis of formation and development of administrative-territorial system of the most European countries, the U.S.A., Canada, Australia allows to state that municipal reform is a process of reinforcement of organizational and legal autonomy as well as resource supply of municipal units aiming to ensure national identification under conditions of globalization and regional integration.

The manifestations of municipal reform are: institutional reform of administrative-territorial system on the primary level; transformation of quantitative and qualitative features of public services being rendered to publics on the municipal level due to subsidiarity principle; implementation of modern technology for management of local development on the basis of municipal management; corporate transformation of municipal units; growth of local budgets' share in consolidated national budgets; creation of national and international systems of political and economic protection of municipal autonomy; potential growth of internal and international links between municipal units. The mentioned manifestations of municipal reform are not separated but mutually stipulated, interlinked and they perfect each other.

According to the laws of functioning of dynamic organizations like national units the "developing organization" requires stability. Inevitable constituent of stability of economic, social and political development is institutional administrative-territorial system on the primary level that is characterized with such features as vitality of basic administrative-territorial units possessing sufficient resources for development; conformity of administrative-territorial units with principles of decentralization and democracy; overall development of market institutions' infrastructure under view-point of administrative-territorial units. Institutional transformation of administrative-territorial system is intrinsic to both developed and developing countries with the only difference that the latter simultaneously form the market economy institutions as well sovereign ones, which determine eventually the dynamics and directions of market transformations. The mentioned-above process took or is currently taking place on the basis of on-going administrative-territorial or municipal reforms. Thus, pre-reform administrative-territorial system of Scandinavian countries, France, post-socialist states was

characterized with: excessive diversification of administrative-territorial units, absence of full-value local autonomy, underdevelopment of economic fundamentals for basic administrative-territorial units. The reform of administrative-territorial system on the primary level as a manifestation of municipal transformation is directed to: formation of municipal items as basic administrative-territorial units, which are subjects of economic, social and political relations and able to compete on national and regional levels on the basis of resourceful and managerial integration of communities; transformation of managerial model with development of basic territorial communities of basic level on the managerial fundamentals; creation of conditions for partnership triangle “authorities – business - community”, formation of economic base for application of economic regulators to support business development by local authorities. Analysis of transformative processes on municipal level in European countries allowed due to the process depth to differentiate three groups of states: 1) countries, which fulfilled administrative-territorial reform (Sweden, France, Poland, Hungary, Latvia, and Bulgaria); 2) countries, which are currently under administrative-territorial transformation (Russia); 3) countries retaining post-Soviet administrative-territorial system (Ukraine, Belarus).

The general trend to transform the managerial model for development of basic territorial units in the world is refusal from European conservative legal model and implementation of principles of American administrative system basing on managerial technologies [1]. It is the process that is central manifestation of municipal reform, which secures the adequacy of municipal development under conditions of dynamic environment as globalization requires situational approach to communal management. Technologies of municipal management are forwarded to implement the strategy of municipal development detailing and strengthening general strategies of national development. Nowadays the municipal level looks like the polygon for implementation of managerial, economic, and social innovations.

Adherence of rights and freedoms of local authorities through securing of their maximal independence is an object of contemporary monitoring made by national governments, security agencies, EU, NATO and other international organizations. Creation of favorable conditions for comprehensive municipal development is one of the criteria to assess the integration processes within European and North-Atlantic structures.

Corporate integration of municipal units as a constituent of municipal reform aims to usage of their potential as systems being originally the corporations. So, the majority of municipalities in West-European countries are natural corporations functioning as competent market entities with the purpose to get economic results for local communities. In this context the most interesting is the experience of France where the uniting of communities is being practiced in the form of associations of local authorities (municipal

syndicates) which are treated like legal entities founded by local communities. Corporate transformation is one of the most efficient technologies of anti-crisis and financial municipal management.

Local finance according to its development rates exceeds growth rates of centralized financial resources. Due to European and American expert assessment the local budgets' share in consolidated national budgets annually grows on 0,5-0,7 per cent that indicates the reinforcement of basic administrative-territorial units. The share of local taxes and revenues obtained from economic operations of municipal entities (revenues from profitable municipal organizations, emission of securities, corporate financing etc.) [2].

It is remarkable that municipal entities of a lot of countries become the subjects of international political, economic and cultural relations. Due to assessment of European Council over 8,000 collaboration agreements in different spheres between basic European communities particularly within the framework of Euro-regions institutions and cities-partners have been concluded for the last decade [3]. Bilateral and multilateral links between municipalities became an instrument to exchange with technologies of municipal management under the process of managerial innovations' transfer.

Simultaneously with development of local self-governing the interest of domestic scholars and practitioners to foreign experience grows. The studies of centuries-old experience of self-governing in developed countries facilitates the possibility of its usage in Ukraine. It goes without saying, here one should not mention the full-scale transplantation of this or that local governing system on the national ground as Ukraine like any other state has its own historic traditions, mental, political, social & economic peculiarities that determine the conditions of local governing formation.

Practical implementation of integration of Ukraine into European Union, necessity of real adherence of European Charter requirements demands the securing the accordance of municipal management with European models of low level communities management. This problem is peculiarly relevant due to objective necessity of administrative-territorial reform in Ukraine.

One has to run comparative analysis of valid practice of municipal management in European countries for investigation of peculiarities of municipal reform in certain countries. Such analysis should be based on some indicators defining the character and special features of municipal reform (Table 1).

Table 1

Indicators to Assess the Level of Municipal Reform of National Economic Systems

Indicators	Indicator Contents	Analysis Parameters
Dominating theory of local self-government	Conceptual fundamentals of national self-governance that define its location power implementation originated from people	- constitutional fundamentals of local self-governance; - role of local community in implementation of self-government.
Model of power diversification between center and territories	Character of authority diversification between center and territories that define the vector of power influence	- rate of power centralization and decentralization; - responsibility level of local authorities; - role of central authorities in local budgeting.
Territorial fundamentals of municipal management	розвитку муніципальних утворень Characteristics of managerial capacities of basic level of administrative-territorial system from the view-point of complex development of municipal entities	- size of primary territorial community in terms of total area and number of inhabitants; - possibility to unite different communities in one.
Local self-governance model	Rate of external managerial and resourceful influence upon local self-government in terms of social and economic development support	- autonomy rate of local authorities in determination of development strategy for municipal entities; - local budget subsidy rate.
Construction of organizational structures of municipal management	Features defining the organization type of representative and executive branches of local self-government	- flexibility and mobility of managerial bodies; - application of functional and program-objective approach to municipal management; - managerial capacity of representative bodies within local self-government.
Possibilities to apply instruments of municipal management	Existence of potential fundamentals of managerial approach for complex development of municipal entities.	- institutional barriers for municipal management instruments; - resourceful capacity of economic base at local self-government via its asset and financial constituents; - methodological base for application of municipal management technologies.

Analysis of theoretical fundamentals of local governing should be carried out from the view-point of determination of theoretic level of local self-government in order to define the special features of power implemented by local community autonomously and directly through the institutions of local

governing: statist, public and power of municipal dualism.

One of the key questions of self-government is the volume of authorities. Practical answer to this problem is in implementation process of functional interaction model “center - area”, investigation of which has special meaning for comparison of municipal management systems in Europe.

As it was mentioned above, European countries use different models of interaction between local governing institutions and central authorities due to different rate of autonomy of local governing institutions. Mainly, they are determined by state system (federal or unitary). The most wide-spread is an approach, which defines relative autonomy model with the typical characteristics like independence of self-government, freedom of actions within legal limits, restricted control of local authorities by central power, considerable inflow of revenues from local taxes.

Local governing institutions perform the following functions: securing of public laws and order (local courts and police), health care and well-being, improvement of welfare, functioning of private clinics, resorts, jails, organization of ritual services, environmental protection, infrastructure functions (roads, bridges, water ways, transport, ports, dikes and moorages), land use, water supply and canalization, gas and electricity supply; parks and squares, education and culture (schools, laboratories, research institutions, libraries, lyceums, theatres, museums, art galleries).

Another approach to study the models of management organization, which can be found in scientific literature, is historical-national. Due to this approach they differentiate: Anglo-Saxon, continental (French) and Soviet models. Due to rate of autonomy of local communities and recognition of local freedom the scholar R. Drago differentiates four models of local self-government: federalism, self-governing, decentralized, and centralized ones [4].

The analysis of differences in character and nature of municipal management in European countries gives the possibility to differentiate two principally contradicting models: paternalistic and self-governing,

Paternalistic model (from Latin ‘paternus’ - father) appeared in the sphere of labor relations at the end of 19th – beginning of 20th century in foreign countries as a form off full-scale social fostering of employees by business entities. This model was mostly wide-spread in Japanese companies. It was transplanted to Soviet soils under the context of risk management in primary territorial entities and turned out to be a means of governmental support of basic territorial communities. The momentum of this model is now sporadically spotted in Russian Federation, Moldova, Belarus, and Ukraine. The brightest manifestation of this model is characterized by subsidy ratio, which determines the governmental subsidies’ share in aggregate volume of local self-governments’ revenues.

The alternative to paternalistic model to implement the functions of municipal management is self-governing model. According to this model the central element of local governing is territorial community, which directly or

through elected local governing institutions solves local problems and defends local interests by utilizing its own economic resources. It is this model that was used in European Charter of Local Governing, which determines the ways of local governing development in modern Europe. It is based on subsidy principle assuming that issues, which are likely to be solved on the lower levels of management, should not be transferred up to the top management. The self-governing model of functions implementation in local development is intrinsic to the most countries of European Union [5].

The evaluation of municipal reform in European countries due to indicator of municipal management model shows that the less local taxes and payments share in local budgets is, the higher level of dependence of local governing institutions from governmental taxes and duties as well as state transfer deeds is, that indicates on higher level of state paternalism in the sphere of municipal management. According to European Charter of Local Governing, local taxes and duties should make up at least a half of revenues to local budgets. The highest level of state paternalism corresponds to low fiscal independence of local budgets and is inherent to Ukraine, Great Britain, Bulgaria, and Latvia.

Financial resources of lower level territorial communities are based on local budgets and are the main factor of self-government stability.

According to the principle of organizational autonomy of local governing that is based on European Charter of Local Governing, every local governing institution must have the possibility to build individually its internal structure, which has to correspond to local requirements and organize efficient management. Legally acting local governing institution does not obey to other bodies, and any other administrative control after its activities is possible only for securing legality and constitutional principles of local self-government [6].

Formation of local representative and executive governing institutions is strictly determined by the legal system that on the local level often results in creation of commonplace inflexible managerial structures, which do not meet the requirements of a territory. Predominant application of branch approach instead of functional one during the process of formation of local executive governing institutions on the lower level does not allow concentrating of operations aiming to implement certain managerial functions that secure management of primary administrative territorial entities as systems within separate detachments. Thus, the analysis of organizational structure of executive bodies at city councils of regional centers in Ukraine exposed the dominating role of departments created due to branch approach: departments of transports, public utilities, industry.

Indicator of possibility to use municipal management instruments in activities of local governing institutions points out the formation of pre-conditions to changes in management of lower level territorial communities development, that is based on administrative implementation of authority and regulatory-legal acts by local governing institutions, to pure management. It, in turn, stipulates reconstruction of managerial structures and organization of

municipal management in foreign countries that results in elimination of bureaucracy among managerial staff and imposition of adaptive principles in functioning of local governing institutions.

Generalization of municipal reform in the countries of European Union indicates that these states use complex approach to usage of economic instruments within municipal management. It facilitates maximal involvement the existing reserves for development of municipal entities on basis of flexible model of management. Nowadays there is on-going exchange of technologies of municipal management within the framework of the process of transfer deeds for managerial innovations [7].

References

1. Монастирський Г.Л. Модернізаційна парадигма управління економічним розвитком територіальних спільнот базового рівня: монографія / Г. Л. Монастирський. — Тернопіль: Вид-во «Економічна думка» ТНЕУ, 2010. — 464 с.
2. Циммерманн Х. Муниципальные финансы: учебник / Циммерманн Х.; пер. с нем. — М.: Изд-во «Дело и Сервис». — 2003. — С. 126.
3. Офіційний сайт Асоціації міст та громад України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.auc.org.ua>
4. Ачкасов В.А. Опыт местного самоуправления на Западе / Ачкасов В.А. // Правоведение. — 1998. — №4. — С.43-48.
5. Deante B. Local government reorganization in Western democracies / Deante B. — London: SAGE, 1998.
6. Європейська хартія про місцеве самоврядування // Віче. — 1993. — №7. — С.33-39.
7. Муниципальное управление: справочное пособие / Иванов В.В., Коробова А.Н. — М.: ИНФРА-М, 2006. — 718 с.

Pilelienė L.,
PhD., professor,
Vytautas Magnus University,
Kaunas, Lithuania

PECULIARITIES OF CITY BRANDING

Summary. *The article discloses main peculiarities of city branding. Considering city as an object of marketing, the main specifics of its branding are analyzed and presented in a context of place and country branding. The key differences between city and country branding are presented.*

Key words: *branding, city branding, place marketing.*

Problem statement. Global development of tourism as an industry has led to the application of principles of marketing for places, cities, regions, or even countries. Attempts to apply marketing theory and principles to place have become a legitimate area of academic and ‘real world’ practice [11]. Branding

is often considered as one of the most common marketing measures used to attract consumers. Although the promotion of cities dates back to the 19th century, the emergence of concepts such as place marketing, place branding, and city branding is relatively new in the academic world [14, 4]. Academic and professional interest in city branding has seen a remarkable surge over the last decade [6].

Considering the necessity for cities to attract tourists from local and distant communities, the scientific problem of the research is formulated by a question: what are the main principles of city branding?

Analysis of analogical researches and publications. Tourism has ended isolation among countries and cities, prompting the investment of large amounts of resources to differentiate locations from competing destinations [4]. City branding can be considered as an emerging topic among marketing scholars as well as practitioners. Various authors have analysed place marketing [11, 3], place branding [8, 10], country branding [12, 13] and city branding [9, 6, 4]; however, the scientific literature lacks a clear determination of city branding peculiarities.

The aim of the paper. This research aims to determine the peculiarities of city branding in a context of place, country and regional marketing.

Main study. Considering the peculiarities of place marketing, there might be assumed that city branding has its own patterns and specifics. In the past place marketing strategies were focused primarily on functional attributes, e.g. the beauty of particular environments or advanced infrastructures; however, recently, the focus of place marketing has shifted to promoting emotional and experiential attractions [7]. Brand has to be adequately supported by such intangible elements as values and benefits that characterize its personality [2]. However, the contradicting opinions can be found considering city and country branding. The researchers emphasize that while country branding by its very nature should be based on non-tangible (representational) aspects, in regions and city branding main attention has to be paid on distinguishing tangible aspects of a place [5]. Moreover, cities should leverage more functional aspects of brand identity [1].

Conclusions. Considering an intensifying global competition for tourists, it becomes an obligatory for a city to create its own face and personality. The most common way for becoming exceptional and easy recognizable is branding. Achieving city branding to be successful, it is necessary to find the functional attributes as the utilitarian aspects of the city.

References

13. Caldwell, N., The differences between branding a country, a region and a city: Applying the Brand Box Model / N. Caldwell, J. R. Freire // Brand Management. – 2004. – V. 12. - № 1. – P. 50-61.
14. Datzira-Masip, J. Brand architecture management: The case of four tourist destinations in Catalonia / J. Datzira-Masip, A. Poluzzi // Journal of Destination Marketing & Management. – 2014. – V. 3. - № 1. P. 48-58.

15. Eletxigerra A. Place marketing examined through a service-dominant logic lens: A review / Eletxigerra, A., Barrutia, J. M., Echebarria, C. // *Journal of Destination Marketing & Management*. – 2017. - In press.
16. Gómez M. City branding in European capitals: An analysis from the visitor perspective / M. Gómez, A. C. Fernández, A. Molina, E. Aranda // *Journal of Destination Marketing & Management*. – 2018. – V. 7.- P. 190-201.
17. Herstein, R. A country as a brand: Israel's evolving branding strategy / R. Herstein, R. Berger // *Journal of Brand Strategy*. – 2013. – V. 2. - № 2. P. 177-186.
18. de Jong M. Explaining city branding practices in China's three mega-city regions: The role of ecological modernization / M. de Jong, Y. Chen, S. Joss, H. Lu, M. Zhao, Q. Yang, Ch. Zhang // *Journal of Cleaner Production*. - 2018. – V. 179. – P. 527-543.
19. Konecnik Ruzzier, M. Developing and applying a place brand identity model: The case of Slovenia / M. Konecnik Ruzzier, L. de Chernatony // *Journal of Business Research*. – 2013. – V. 66. - № 1. - P 45-52.
20. Martínez-Expósito, A. Elements of place and nation branding in Ocho apellidos vascos (2014) / A. Martínez-Expósito // *International Journal Of Iberian Studies*. – 2017. – V. 30. - № 3. – P. 183-197.
21. Melović, B., City-brand building - from city marketing to city branding / B. Melović, S. Mitrović, A. Djokaj // *Zbornik Radova Ekonomskog Fakulteta U Istocnom Sarajevu*. – 2017. – V. 14. – P. 51-59.
22. de Noronha, I. Confused branding? An exploratory study of place branding practices among place management professionals / I. de Noronha, J. A. Coca-Stefaniak, A. M. Morrison // *Cities*. – 2017. – V. 66. – P. 91-98.
23. Parker C. Back to basics in the marketing of place: the impact of litter upon place attitudes / C. Parker, S. Roper, D. Medway // *Journal of Marketing Management*. – 2015. – V. 31. - № 9-10 – P. 1090-1112.
24. Skoko, B. Communication Strategies and Branding Attempts of Selected Countries Created upon the Disintegration of the Former Yugoslavia / B. Skoko // *Sociologija I Prostor (Sociology & Space)*. – 2017. – V. 55. - № 1. – P. 5-31.
25. Sun, Q. Country Resources, Country Image, and Exports: Country Branding and International Marketing Implications / Q. Sun, A. K. Paswan, M. Tieslau // *Journal Of Global Marketing*. – 2016. – V. 29. № 4. – P. 233-246.
26. Zenker S. Measuring brand image effects of flagship projects for place brands: The case of Hamburg / S. Zenker, S. C. Beckmann // *Journal of Brand Management*. – 2013. – V. 20. - № 8. – P. 642–655.

Radionova I.F.,
D.Sc. (Economics), Professor,
Kyiv National Economic
University named after Vadym Hetman,
Kyiv, Ukraine

THE STABILIZATION OF THE NATIONAL ECONOMY IN TERMS OF MACROECONOMIC MODELS WITH IMPLEMENTED RULES

Summary. *This article is devoted to the issue of macroeconomic models application. It makes an assumption regarding the practical utility of theoretical models with implemented rules for the national economy stabilization. Thus, the IS-PC-MR model with MR monetary rule has been interpreted and the IS-DC-FR model theoretical construction with FR financial rule has been offered. Therefore, the article defines the steps of stabilization programs improvement based on the models with implemented policy rules.*

Key words. *Stabilization policy, macroeconomic models, policy rules, targeting variables, endogenous and exogenous shocks.*

Formulation of the issue. The governments objectively regard the stabilization programs for national economies with critical imbalances as priority tasks. The Ukrainian economy of the second half of 2010s is critically unbalanced and unstable. This implies a dangerously high debt-to-GDP ratio, galloping inflation, permanent hryvnia exchange rate jumps, and low rates of economic recovery after a significant GDP fall in 2015. The stabilization measures of the Ukrainian government do not provoke public confidence. According to the authoritative Razumkov Center Ukrainian Sociological Service, at the end of 2017 73.1% of citizens did not trust the Ukrainian government, and 75.2% – the National Bank of Ukraine (NBU) [1]. Under such circumstances, the question ‘how to act?’ becomes of particular relevance. A well-known saying ‘If you do not know how to act, act by law’ in relation to government stabilization programs can be rephrased as follows: ‘If you do not know how to act, act by algorithms and rules which derive from theoretical macroeconomic models.’ We assume, that the permanent testing of macroeconomic models to learn whether they are suitable for application in order to substantiate macroeconomic stabilization, is an urgent issue.

The analysis of last researches and publications. Modern Macroeconomics takes advantage of dozens of theoretical macroeconomic models of various kinds, suitable for use in the process of stabilization programs substantiation. In particular, the cyclical fluctuation models utility is associated with the emphasis on the probable causes of deviations from the established trends. The theoretical arsenal of the investigated causes is extremely diverse and is represented by phenomena from different spheres: innovational, monetary, financial, international economy etc. At different times the innovations intensity (J.A.Schumpeter [2]) and the innovative accelerator (R. Frisch [3]), monetary base fluctuations (M.Fridman, A. Schwartz [4]) and

monetary and price disturbances (R. Lukas [5]), financial assets overstatement and debt financing (H.P.Minsky [6]), the growth of external debt and 'cross-country financial impacts' of interconnected economies («OECD's new global model» [7]) etc. were recognized as such phenomena-reasons.

The practical utility of shocks (impulses) influences models for the stabilization programs is connected with generalizations on economic transmission. The division of economic shocks into endogenous, which determine the internal nature of economic fluctuations, and exogenous, which display the government's intentions to change the economic situation, has become methodologically important. The endogenous shocks of aggregate demand and aggregate supply are revealed in many macroeconomics textbooks, for example, in the classical textbook of R. Dornbusch, St. Fisher [8]. Exogenous shocks, or macroeconomic policy shocks, are being explored by many analysts from international (IMF) and national governmental institutions, such as, for instance, Berg A., Karam Ph, Laxton D. [9], Murray J. [10], Niedermayer L. [11].

Identification of previously unsolved parts of the general issue which are disclosed in the article. The least solved part of the general issue is attributed to the macroeconomic models with macroeconomic policy implemented rules. Despite the fact that policy rules have been actively explored since the 1990s (see, for example, [12]), their formalization and 'fitting' into the logic of macroeconomic models require additional research efforts.

Purpose of the article. The purpose of this article is to summarize the achievements regarding policy rules implementation into the general equilibrium models, the creation of a new theoretical design and the testing of the ability of models with the implemented rules to explain the real situation, creating theoretical basis for the stabilization program.

Main results of the research. The study of macroeconomic models with implemented policy rules involves the clarification of the content of 'policy rules' notion. We consider, it is expedient to distinguish between the two sides of this content. On the one hand, the policy rules have an objective basis - the interconnections of macroeconomic variables, without which the economy loses integrity. On the other hand, the rules implementation implies their institutionalization – public recognition and determination of national regulators (the National Bank, the Ministry of Finance, etc.) responsibility.

Targeting is becoming an important moment in policy rules institutionalization and covers fixing as a desired goal of a government as regards certain quantitative values of macroeconomic variables: inflation level, national currency rate, money supply growth, budget deficit-to-GDP and public debt-to-GDP ratio, etc. Targeting is not always implemented in its classical form. However, even the official recognition of algorithms for assessing certain phenomena (for example, inclusive growth [12]) or critical values of macroeconomic indicators (for example, those necessary to determine the level

of national security [13]) already means a certain level of rules institutionalization.

The implementation of policy rules into the general equilibrium model is known to be the New Keynesian Economics property. Following the well-known article by R. Clarida, J. Gali J., M. Gertler M. [14], the toolkit of macroeconomic analysis was renewed with a basic model consisting of three equations: (1) Taylor rule, (2) New Keynesian Philips curve, (3) dynamic IS curve:

$$i_t = \pi_t + r_t^* + \alpha_\pi(\pi_t - \pi_t^*) + \alpha_y(y_t - y_t^*) \quad (1)$$

$$\pi_t = \beta E_t(\pi_{t+1}) + \kappa y_t \quad (2)$$

$$y_t = y_{t+1} + \frac{1}{\sigma}(i_t - E_t(\pi_{t+1})) + v_t \quad (3)$$

Every equation reflects an idea, important for stabilization mechanism implementation:

- (1) Taylor rule – implies that the short-term nominal interest rate i_t should depend not only on the inflation rate (π_t) and the equilibrium real interest rate (r_t^*), but also on the deviation of the actual inflation level from the expected one ($\pi_t - \pi_t^*$) and on actual GDP growth determined by the linear trend ($y_t - y_t^*$);

- (2) New Keynesian Philips curve: contains an idea of inflation determination in a short-term period (π_t) by the expectations as regards the prices in the next period $E(\pi_{t+1})$ and by current GDP (y_t);

- (3) dynamic IS curve: is based on the fact that the current GDP (y_t) is determined by the existing GDP changes trend (y_{t+1}) and depends on the interest rate (i_t) (with due account of the expectations regarding the future inflation $E(\pi_{t+1})$) and on unforeseen (stochastic) influences (v_t).

The simpler and more suitable for application New Keynesian model variant is represented by the *IS-PC-MR* model construction, which is considered, for instance, in the work by Carlin W., Soskice D. [14]. *IS-PC-MR* model has a potential to explain the situation and substantiate stabilization mechanisms for several reasons:

- it is based on the assumption that after disequilibrium due to certain disturbances (shocks) it is possible to return to an equilibrium,

- it consists of the functions which are presented as dependencies between the gaps of macroeconomic variables, the increase of which may be interpreted as destabilization, and the decrease, on the contrary, as stabilization,

- it contains a function that reveals the content of the monetary rule (*MR*) with a variable of the inflation (π^T) targeted by the national bank, which offers an opportunity to predict the direction of national regulator stabilization actions.

The *IS-PC-MR* model encompasses three equations, which like the equations in the basic New Keynesian model, reflect the relationships between the gaps of macroeconomic variables. Actual and equilibrium GDP gap ($Y - Y^e$), actual and stabilization interest rate gap ($r - r_s$), actual and previous inflation period gap ($\pi - \pi_{-1}$), actual and targeting inflation gap ($\pi - \pi^T$) are meant:

$$\text{IS: } Y - Y^e = -\alpha(r - r_s) \quad (4)$$

$$\text{PC: } \pi - \pi_{-1} = \beta(Y - Y^e) \quad (5)$$

$$\text{MR: } Y - Y^e = -\gamma(\pi - \pi^T) \quad (6)$$

(where α , β , γ – are the coefficients of dependence between the changes (gaps) of corresponding variables).

Obviously, the model equations are consistently interconnected by three variables and formed a system. Therefore, they can be used to explain stabilization steps logic. If, for instance, inflation exceeded the targeting level, the logic of the following relationships might look like this:

$$\text{if } \pi > \pi^T, \text{ then } r \uparrow \rightarrow \underbrace{Y^{AD} \downarrow \rightarrow Y \downarrow}_{\text{IS}} \rightarrow \underbrace{\pi \downarrow}_{\text{PC}} \rightarrow \underbrace{Y \uparrow \rightarrow \pi = \pi^T}_{\text{MR}} \quad (7)$$

We emphasize, that such logic is not a ‘pure abstraction’. In particular, the NBU took advantage of it, substantiating the expediency of returning inflation to the targeting level by increasing the discount interest rate. This increase occurred in the second half of 2017. The theoretical principles of this approach are described in the works of NBU analysts S. Nikolaichuk, V. Lepushynskyi, A. Hrui [15] and V. Lepushynskyi [16].

The considered models - basic New Keynesian model and its variation IS-PC-MR - concern monetary policy and monetary rule, related to inflation targeting. The substantiation of financial stabilization measures considering the financial rules as well became urgent at the beginning of the XXI century. According to IMF analysts researches, governments use four types of financial rules, which focus on different elements of public finances, namely: Debt Rule, Balance Rule, Expenditure Rule and Revenue Rule. At the same time, several financial rules can be used, but the vast majority of countries (up to 80%) use rules related to public debt and state budget balance [17; 9].

The works of Ph. Engler, J. Tervala [17] and Ph. Engler, M.Klein [18] have disclosed the issue of economy stabilization regarding financial rule implementation background. For our research they are interesting, because contain the analysis of contradictions, which have emerged in the EU Member States economies after 2008 financial crisis. The essence of the contradiction is that in the recession period fiscal policy should not be restrictive, because it should stimulate the exit from the recession. Instead, it should be restrictive in the view of financial consolidation general rules adopted in the EU. The purpose of the latter is to reduce debt-to-GDP ratio and deficit-to-GDP ratio to a targeting secure level. Researchers have proved, that in three EU countries - Italy, Spain and Portugal - the threat of a return to the recession appeared due to the use of rigid restrictive financial measures. The authors make an interesting conclusion regarding the expediency of stimulating financial measures combination during a recession period with the reforms in other spheres (tax, pension, administrative) precisely to prevent the deviation from the financial indices targeting values. Consequently, the introduction of financial rules in

macroeconomic equilibrium models has not only a theoretical, but also a significant practical value.

Using the IS-PC-MR model approach, we offer a theoretical design named IS-DC-FR model (function DC – from Debt Curve, function FR – from Fiscal Rule).

The offered IS-DC-FR theoretical design is based on the following assumptions:

- FR fiscal rule as well as DC debt function can be deduced from the so-called ‘budget restriction’ and relate to the provision of public debt non-growth. The logic of this deduction is the following:

$$\text{budget restriction } G + i \times B = T + \Delta B \rightarrow \frac{\Delta B}{P \times Y} = \frac{G - T}{P \times Y} + i \frac{B}{P \times Y} \rightarrow \Delta b = d + i \times b.$$

$$\text{Whereas } b = \frac{B}{P \times Y}, \text{ to } \Delta B = bY\Delta P + bP\Delta Y + PY\Delta b \rightarrow \frac{\Delta B}{PY} = \frac{bY\Delta P}{PY} + \frac{bP\Delta Y}{PY} + \frac{PY\Delta b}{PY} \rightarrow$$

$$\Delta b = d + b(i - \pi - g_Y) \quad \Delta b = d + b(r - g_Y)$$

Considering that the public debt non-growth is becoming an objective purpose of governments in destabilized economies, ($\Delta b = 0$), the connection of four macroeconomic variables is described by the equation: $b \leq \frac{d}{g_Y - r}$ (where b ,

d – respectively, the shares of public debt and budget deficit in GDP, g_Y – economic growth rate, r – the real percentage of public debt servicing),

- financial market interest rate (r) from IS function correlates with public debt servicing interest rate (r) and therefore can be identified with it for the purpose of theoretical construction development.

Two important conclusions for FR and DC functions formalization follow from the equation $b \leq \frac{d}{g_Y - r}$ (8): public debt share (b) is *inversely* related to the economic growth rate (g_Y) and is directly related to the debt servicing interest (r). Taking into account everything mentioned above, IS-DC-FR model can be represented by three equations:

$$\text{IS: } Y - Y^e = -\alpha(r - r_s) \quad (9)$$

$$\text{DC: } r - r_s = \delta(b - b_s) \quad (10)$$

$$\text{FR: } b - b_s^T = -\varepsilon(Y - Y^e) \quad (11)$$

(where δ , ε – the relationships coefficients between the changes (gaps) of corresponding quantities).

The logic of connections in case of exceeding the targeting (stabilizing) value of public debt share may look like this:

$$\text{if } b > b_s^T, \text{ then } Y^{AD} \uparrow \rightarrow \underbrace{Y \uparrow \rightarrow r \downarrow}_{\text{IS}} \rightarrow \underbrace{b \downarrow}_{\text{DC}} \rightarrow \underbrace{Y \uparrow}_{\text{FR}} \rightarrow b = b_s^T \quad (12)$$

Graphical visualization of the macroeconomic policy exogenous shock consequences in terms of IS-PC-MR and IS-DC-FR models is depicted in Fig. 1a) and 1b). It is assumed that the equilibrium disturbance occurred due to the additional expenses impulse.

The additional expenditure impulse on both figures is represented by the *IS* function right-side shift. It violates the stability since it causes *r* interest rate increase. In both cases the result is the targeting indices values actual excess: $\pi > \pi^T$, $b > b^T$. The difference in stabilization processes is related to the fact that:

- according to the logic of *IS-PC-MR* model, higher than stabilizing (taking into account the Phillips curve in the long period (*VPC*)), interest rate ($r_2 > r_{s1}$), ‘triggers’ the mechanism of returning inflation to the targeting level in the manner represented by the logical chain (7),

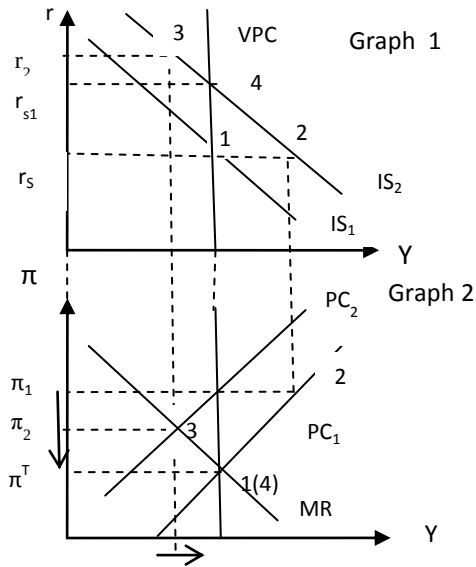


Fig 1a). The stabilization algorithm under additional expenditure impulse in terms of *IS-PC-MR* model

(developed by the author using the source [14])

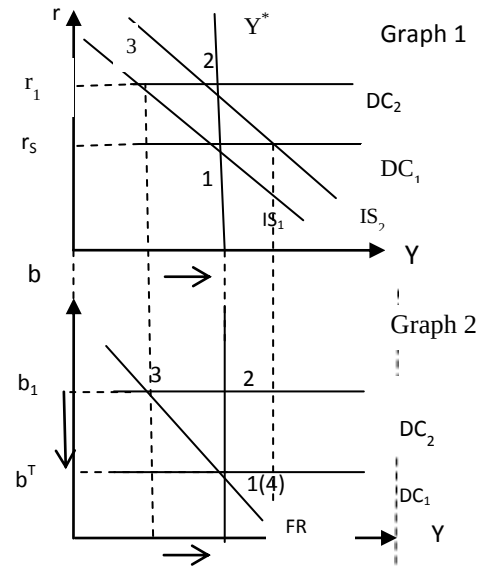


Fig 1b). The stabilization algorithm under additional expenditure impulse in terms of *IS-DC-FR* model
(developed by the author individually)

- according to the logic of *IS-DC-FR* model, against the background of aggregate demand growth, under the condition of economy real sector reforming, the mechanism of returning the output, lost due to the growth of the interest rate (*r*), to the potential GDP level (*Y**) is launched. The return of the public debt-to-GDP ratio to the targeting level may occur in accordance with the logical chain (12).

An important point in applying macroeconomic models is their verification. We have made an attempt to verify the character of the connections of variables gaps, considered in the *IS-PC-MR* model, according to the Ukrainian data [20]). In particular, the connections of variables gaps with the *MR* monetary rule function looks like this (Fig. 2).

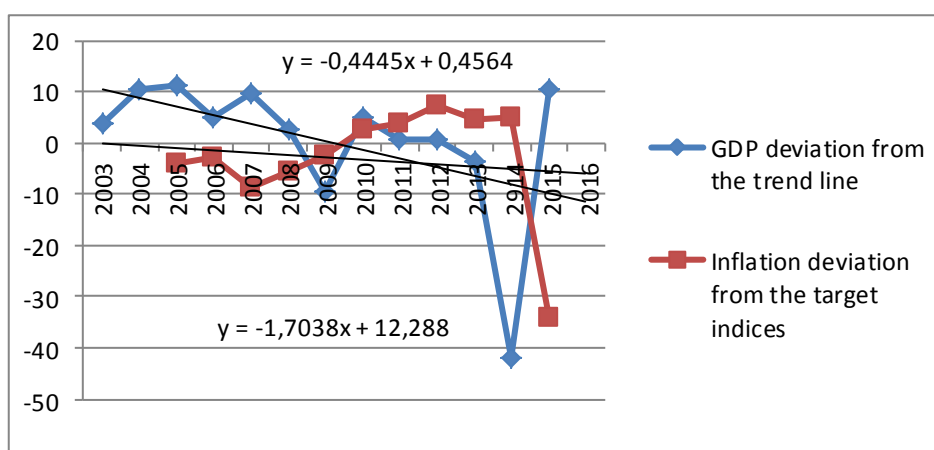


Fig. 2. The dynamics of GDP and inflation gaps represented by MR function (developed by the author individually and presented in the source [20] for the first time)

The graph illustrates the fact that both gaps – GDP and inflation – changed over the analyzed period in one direction: their linear trends in time were decreasing. This contradicts the content of the monetary rule, according to which the change in GDP and the change in inflation must be divergent. If our conclusions are correct, such character of the actual dependencies of the mentioned variables casts a doubt on the realistic expectations regarding the possibility to influence the inflation decrease to a targeting level by means of interest rate increase.

Conclusions. The application of the macroeconomic models with implemented policy rules for the national economy stabilization programs development involves, at least, the implementation of the following steps:

- expanding the range of theoretical model constructions by creating such which would reflect different versions of financial and monetary rules,
- verification of the data on the actual connections of the variables of those theoretical assumptions and logics, which make up the contents of model constructions, with a view to their objectification,
- definition of algorithms (procedures) regarding the government stabilization programs formation and changes in accordance with developed and econometrically verified macroeconomic models with implemented rules.

References

1. Ставлення громадян України до суспільних інститутів. – Центр Разумкова, 23 жовтня 2017 р. Режим доступу: razumkov.org.ua/.../stavlennia-hromadian-ukrainy-do-suspilnykh-institutiv-elektoral.
2. Schumpeter J.A. Business Cycles: A Theoretical, Historical and Statistical Analysis of the Capitalist Process. — First edition. — New York ; London: McGraw-Hill, 1939. — 393 p.
3. Frisch R. Propagation Problems and Impulse Problems in Dynamic Economics [Electronic resource]. — Oslo, 1933. — 35 p. — Mode of access: <http://www.sv.uio.no/econ/om/tall-og-fakta/nobelprisvinnere/ragnar-frisch/published-scientific-work/PPIP%5B1%5D.pdf>.

4. Friedman M., Schwartz A. Money and Business Cycles // Review of Economics and Statistics ; University of Chicago and National Bureau of Economic Research. Feb. 1963. — Vol. 45. — No. 1. — Part 2. — p. 24-77.
5. Lucas R.E. Understanding business cycles. Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy, 1977, vol. 5, issue 1, p.7-29. Mode of access: www.clsbe.lisboa.ucp.pt/docentes/.../LucasUnderstanding.pdf.
6. Minsky H.P. Can “It” happen again. Essay on instability and Finance. — Armonk, New York 1982. — 301 p.
7. Herve K., Pain N., Richardson P., Sedillot F., Pierre-Olivier Beffy P.- O. The OECD’s new global model // Economic Modelling, 2011, vol. 28, issue 1, 589-601.
8. Дорнбуш Р. Фишер С. Макроэкономика [пер. с англ.]. — М.: Изд-во МГУ : ИНФРА-М, 1997. — 784 с.
9. Berg A., Karam Ph, Laxton D. Practical Model-Based Approach to Monetary Policy Analysis // IMF Working Papers : Overview. — Washington, March 2006. —No. 06/80. — Pp. 1-45.
10. Murray J. Monetary policy decision making at the Bank of Canada. Bank of Canada Review, Autumn 2013. Mode of access: <http://www.bankofcanada.ca/wp-content/uploads/2013/11/boc-review-autumn13-murray.pdf>
11. Niedermayer L. Notes on the monetary transmission mechanism in Czech economy. BIS Papers No 35. Mode of access: <http://www.bis.org/publ/bppdf/bispap35j.pdf>
12. Taylor J. Discretion versus policy rules in practice // Carnegie – Rochester Conference Series in Public policy, 1993. Mode of access:: web.stanford.edu/~johntayl/Papers/Discretion.PDF
13. The Inclusive Growth and Development Report 2017. Published by the World Economic Forum. Mode of access: [http://www3.weforum.org/docs / WEF_Forum_IncGrwth_2017.pdf](http://www3.weforum.org/docs/WEF_Forum_IncGrwth_2017.pdf)
14. Clarida R., Gali J., Gertler M. Monetary Policy Rules and Macroeconomic Stability: Evidence and Some Theory The Quarterly Journal of Economics, Vol. 115, No. 1 (Feb., 2000), pp. 147-180
15. Nikolaichuk S., Lepushynskiy V., Hrui A. Equilibrium Real Interest Rate in the Case of a Small Open Economy: Application for Ukraine. October 6th, 2017. Access mode: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=56876292
16. Lepushynskiy V. Decision-making on Monetary Policy in the NBU. May 17th, 2017. Access mode: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=49122260>
17. Cottarelli C. Fiscal Rules—Anchoring Expectations for Sustainable Public Finances. Prepared by the Fiscal Affairs Department IMF. December 16, 2009. Mode of access: <https://www.imf.org/external/np/pp/eng/2009/121609.pdf>
18. Engler Ph., Tervala J. Hysteresis and Fiscal Policy. DIW Berlin. German Institute for Economic Research. 2016. Mode of access: <https://www.diw.de/>

documents/.../73/diw_01.../dp1631.pdf

19. Engler Ph. and Klein M. Austerity measures amplified crisis in Spain, Portugal, and Italy. DIW Berlin. German Institute for Economic Research. 2017. Mode of access: https://www.diw.de/.../73/.../diw_econ_bull_2017-08-1.pdf

20. Макроекономічна політика у макроекономічній стабілізації національної економіки : монографія / за наук ред. проф. І.Ф.Радіонової. – К.: Університет економіки та права «КРОК», 2017. – 240 с.

Shvidanenko O.A.,
doctor of economic sciences, professor,
Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman,
Kyiv, Ukraine

Busarieva T.G.,
PhD, associate professor
Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman,
Kyiv, Ukraine

IMPERATIVES OF THE FORMATION OF THE INFORMATION ECONOMY

Summary. *The article is devoted to the complex analysis of the stages of formation and development of the information economy. The work presents a comparative characteristic of the industrial, postindustrial and informational society. The system characteristics that are inherent to the information economy in modern conditions are investigated.*

Key words: *information economy, formation, paradigm, technology, information.*

Formulation of the problem. Despite the extensive conceptual base of the analyses concerning the development of the information economy, many theoretical and methodological issues remain controversial and require further clarification and justification, in particular, the imperatives of the formation of the information economy.

Analysis of recent research and publications. Among authors, whose works largely represent the development of modern stage of informative economy as the separate component part of economic science, it is necessary first of all to distinguish the following, such as D. Bell, T. Gryhiles, U. Dyzard, J. Martine, E. Masudu, F. Makhlup, E. Mansfield, R. Nelson, I. Nikolov, T. Stouniere, E. Toffler, J. Schumpeter, J. Ellul, A.B. And. Anchishkina, LL Veger, LM Gatovsky, LS Glyazer.

Formulation of the aim. The aim of this article is the exposure of the features and structural transformations of the formation of informative economy and factors of its development.

The main material of the study. In the modern economy the information plays a revolutionizing role, modifying practically all aspects of economic life. That's why the market economy of the beginning of the XXI century can not be described ignoring the circumstances that formed a new technological type of production - the economy, based on digital technologies, newest types of telecommunications, network information technologies. Therefore, the information resources and information - telecommunication technologies are becoming the most important sources of the growth and increasing of the level of competitiveness of the economy. In this regard, most countries link the further strategy of their development with the transition to the information economy.

The process of the formation of the information economy is a complex phenomenon associated with changes in the system of productive forces and social relations. On one hand, in the field of information technology, the positive effect of their use has been somewhat reduced. On the other hand, in the field of innovative research, information and telecommunication technologies remain in the lead. As a result of the impact of these contradictory trends and the search for the most promising options for the further development of countries, studies in the field of the formation of the information economy are becoming principal.

The central element in the theory of information economy is the concept of "information", therefore information acts as a "raw material" in the process of obtaining knowledge. At the same time, knowledge can become the basis for creating new information as a result of its replication, abstracting and dissemination, it means any knowledge turns into information, and only after perception of information by an individual it becomes knowledge, i.e. knowledge is more speculative than information.

Despite certain achievements in the theoretical researches, the theory of information economy is in the process of its formation and development. It is necessary to mention that the theory of information economy reflects the transition from an industrial society to a postindustrial one and to a society based on knowledge. In spite the fact that from the scientific point of view the theory of information economy began to be researched relatively recently (from the middle of the XX century), it has already formed its own history. A quantitative approach to the definition of the concept of "information" is fully disclosed in the works of K. Shannon, R.A. Fisher, N. Wiener, W. Ashby, A. Turing, A.N. Kolmogorov. The quality side of the phenomenon of information is considered in works of A.A. Charkevichya, Yu.A. Shredera, E.G. Yasina. It should be noted that information as the technical phenomenon is investigated enough in details, but the ground of its quality descriptions is not yet completed. The followers of the conception of post industrial development and actually informative economy are foreign scientists such as: D. Bell, P. Draker, M. Kastelie, Yo. Masuda, F. Machlup, M. Porat, T. Stounier, E. Toffler, and others. In their works the role of information and knowledge is

investigated in community development, analyzed such aspects, as socio-economic consequences of informative revolution, informative production, informative resources, mechanisms of functioning of network economy.

From our point of view, the information economy is the economy of the post-industrial development of the society in which a large part of the gross domestic product is provided by activities for the production, processing, storage and dissemination of information and knowledge. In the postindustrial economy, the traditional industry in terms of employment and share in the national product is gradually giving way to the leading place of the information economy. The main sphere of accumulation and use of the capital investments is increasingly becoming human capital, as the driving force of information resources, which are endless in nature. The comparative characteristics of the industrial, postindustrial and information society are presented in Table 1.

Table 1.

Comparison characteristics of industrial, post-industrial and information society

Characteristics of the society	Industrial society	Post-industrial society	Information society
Leading sector of national economy	Agriculture	Industry	Services sector
Characteristics of the society	Industrial society	Post-industrial society	Information society
Professional structure	Peasants, artisans	Workers, maintenance personnel, managers	The growth of the intelligentsia and the "technical class"
The structure of the economy	Prevailing mining activities	Traditional capital-intensive and labor-intensive industries	High-tech, information, innovative industries
The main factor of production	Ground	Capital	Information
The dominant social group	Landowners	Financial and industrial groups	Owners of the information

Source: created by authors based on [1, 383]

Analyzing the data of the table 1, it is necessary to summarize that information from the category of indirect characteristics taken into account by economic agents (through the development of industrial and post industrial society) has become the main resource, service and product (in the information society).

To determine the system characteristics of the information economy at the present stage, it is necessary to analyze the stages of the formation and development of the information economy. At the same time, it is necessary to notice that the observed information and technological breakthrough has objective prerequisites. The centuries-old evolution of the media and

communications contains truly epoch-making events, among which are the invention of a telegraph and a rotary typographic machine (1847), a telephone (1870), a radio (1895), a wireless telegraph (1922), television (1930). In 1946 in St. Louis (USA), a radiotelephone system was created, which is considered to be the ancestor of mobile communications.

Actually, the first stage of the formation of the information economy, which lasted from the mid-1950s to the mid-1960s, is characterized by the creation of technoparks in many countries (the USA, EU), whose activities were aimed on planning and managing scientific activities. Direct connections between scientific and technical developments have intensified, the use of scientific achievements in production has been accelerated. Thus, since the middle of the twentieth century, science has become a major factor in the production forces, and moreover dictates the nature of technical, organizational and structural changes. Research in this area led the American economist D. Stigler to the conclusion that for a buyer seeking, the costs of searching for market information are approximately proportional to the number of sellers. This extremely simple model was not designed to address the issues of the information economy, but nevertheless formed one of the main areas of research into the modern economy, understanding information as an economic category and a means of reducing uncertainty for economic actors.

The second stage (the second half of the 60s-70s) is characterized by the progress of computer technology and the improvement of the means of information transfer, which led to their convergence in information and communication technology, and in 1969 the first steps were taken in the development of computer communication networks, the result of which was the emergence of Internet. On the wide use of information technologies, the development of new flexible production systems was also based - the so-called "post-Fordism". The political influence of the media has also reached a new level: in the presidential election campaign of 1960 in the United States for the first time broadcast of debates between JF Kennedy and R. Nixon was shown on TV. In scientific works of this stage, there is a clear desire to literally apply the existing economic categories to the study of information production, but these attempts are far from being entirely successful. At this stage, the first, still sufficiently mechanistic, attempts to measure the quantitative parameters of information production (M. Abramovich, M. Braun, E. Denison, J. Kendrick, D. Sahal, A. Fasfeld, etc.) appear [2,p.208].

The third stage of the formation of the information economy characterizes the 70th years of the 20th century and coincides with the information revolution. At the same time, it must be said that the information revolution develops in parallel with the scientific and technological revolution. In particular, in 1973-1974 the journal "Questions of economy" organized a discussion, during which the main positions on key problems of the information economy were analyzed (the correlation of the commodity and non-commodity

nature of scientific and technical information, the objective basis of the price of information products, the peculiarities of the social form of scientific work).

The fourth stage (1980-1990) describes the emergence and spread of Internet and the worldwide liberalization of the market, which resulted in a corresponding decline in the cost of communication services - two important factors that accelerated the development of the information sphere. It was marked by a new revival of discussions and the intensification of scientific disputes in various areas of the information production economy. During this period, there was an intensification of approaches to the production of scientific and technical information as an independent branch of the economy, so a special place was occupied by work devoted to the study of the economic efficiency of information production. This direction is associated with the names of V. Glushkov, G. Gromov, Yu. Kanygin, R. Leraire, V. Makarov, L. Mindely, E. Roberts and others.

In the early 1990s, the fifth stage of the development of the information economy began. The new stage of the scientific and technological revolution includes not only revolutionary changes in science, but also priority areas of modern scientific and technological progress: the electronization of the national economy, integrated automation, computerization and robotization of production, the development of nuclear power, new technology for obtaining and processing materials, biotechnology. During this period, in domestic and foreign literature, the organizational and institutional approach of the studying of the problems of the information economy was widespread (Y. Arsky, L. Blyakhman, V.Kushlin, V.Loginov, G.Poppel, B.Rudzitsky, J.Stiglitz and others)

At the sixth stage (the second half of the 1990s - the beginning of 2000), the transition from the post industrial to the information economy is the result of scientific and technical (the formation of the fifth technological order) and the production revolution. The essence of the modern production revolution consists in the transition from the factory-machine system, where workers perform technological, control and logical functions that directly supplement the operation of machines and mechanisms to a system of computerized complexes in which the functions of process control, operational control are transferred cybernetic devices. As a result, the employee is forced out of the direct process of transformation of labor objects and becomes a developer and organizer of production processes .A significant contribution to the development of the methodological foundations of the theory of the information economy and its practical applications were made by scientists who studied certain aspects of the reproduction of scientific and technical information in modern economic systems: E. Bliokov, S. Valdaytsev, G. Vorobiev, A. Dynkin, S.Dyatlov, V.Inozemtsev, V.Maevsky, T.Nikolaeva,

At the moment, the market niche for the products of the "new economy", based on technologies of the sixth technological order, for which the development of bio - and nano - technologies, molecular biology, genetic

engineering, membrane and quantum technologies, photonics are becoming characteristic. The above stages of the formation of the information economy make it possible to single out its system characteristics, which are presented in Table 2.

Table 2.

System characteristics of information economy

System Criteria	System characteristics
Production Management System	Reducing the degree of concentration of production.
The role of individuals	Full participation in production processes away from major economic centers
Economic Management System	Increasing the independence of employees, the transformation of organizational units into "functional modules"
System of values	Expansion of social functions of companies
Nature of economic processes	Increase in the degree of intertwining and interaction of economic processes on a global scale
The system of institutional regulation	Internationalization of the system of institutional regulation
Economic benefits	Internationalization of economic benefits
Transnational corporations	The structural globalization of TNCs
Subjects of property	Internationalization of the subject property structure

Source: created by authors based on [3, p. 34]

Informatization of the society, in turn, allowed to form the basis for constructing network relationships covering all spheres of human activity. With the help of information and communication technologies, codified, discrete knowledge (the latest scientific developments, technologies, etc.) quickly spreads over long distances and becomes available to the whole society, regardless of the level of socioeconomic development and technological order.

Conclusions. It is important to conclude that the 21st century is rightfully called the century of information, information revolution, which is based on the unprecedented speed and volume of information transfer, the development of new technologies. Information has become one of the leading economic resources, along with labor, capital and natural factors that determine the efficiency of production and the logic of macroeconomic dynamics. The production and consumption of scientific and technical information play a leading role in modern economic systems, predetermining the place of individual countries and regions in the world economic division of labor, causing radical changes in the nature, content and forms of social labor and having a decisive impact on the nature, pace and sources of economic growth.

References

1. Nisnevich, Yu.A. Information and power / Yu.A. Nisnevich. - Moscow: Thought, 2015. – 383 p.
2. Bell, D. Social framework of the information society [Text] / D. Bell. – Moscow: Economics, 2016. – 208 p.
3. Chernov A.L. Formation of the global information society: problems and prospects / A.L. Chernov. – M.: Dashkov & Co, 2016. – 34 p.

Stašys R.,
Professor,
Klaipėda University,
Klaipėda, Lithuania

Žegunis K.,
Doctorant,
Klaipėda University,
Klaipėda, Lithuania

THE INCENTIVES FOR THE RATIONAL USE OF THE HEALTHCARE SERVICES IN LITHUANIA

Summary. *The longer life expectancy and the increased overall number of the non-communicable diseases is one of the main challenges of the health care systems in European Union countries. The early diagnostics and the control of the non-communicable diseases in the primary level may help to reduce the costs of the health care system and to increase the efficiency of the health care management [8].*

The overall objective of the article is to analyse the health services utilisation data, and to offer the advanced model of health services delivery for selected non-communicable diseases conditions, which based on international evidence have potential to be successfully managed and decrease burden for secondary and tertiary health care levels. Data on health services utilisation are obtained from database of Klaipėda Regional Patient Fund. For the purpose of this research Health Research and Innovation Scientific Centre of the Faculty of Health Sciences, Klaipėda University received data on all outpatient visits to the primary, secondary and tertiary level during the period 2012 – 2015 of all patients enlisted to the Primary health care institutions working under agreement with Klaipėda territorial patient fund. The initial objective was to collect, analyse and summarise the statistic data provided by Klaipėda Regional Patient Fund, focusing Diabetes mellitus which according World health Organisation is one of the most common ambulatory care sensitive chronic conditions and proper management at a primary health care level lead to reduced hospitalisations because of the diabetes mellitus complications.

Key words: *National Government Expenditures and Health, Health general, Health Behavior, Analysis of Health Care Markets, Public health.*

JEL codes: H51, I10, I12, I11, I18.

The role of Primary health care in the management of the noncommunicable diseases. Incentives of the efficient health care services in Lithuania is major challenge for the Lithuanian health care system. Still much

of the health care services are provided in secondary or tertiary level bypassing the primary healthcare level. This situation leads to increasing waiting time for out-patient secondary and tertiary health care and contributes to increasing overall health care expenses.

Different studies and discussions indicate that primary healthcare (PHC) level is not enough supported and controlled [11]. Patients still have the thinking that their conditions can be managed more efficiently in the secondary level. Though it is proved that most of the non-communicable diseases (NCD's) cases can be diagnosed, managed and controlled in the PHC level [7]. The policy makers should find the more efficient ways of the communication with the community members and PHC physician to encourage the collaboration [9]. The policy makers agree that the support and extra funding of the primary sector and community education is needed. NCD's related health needs are very comprehensive and multidimensional - degree of illness and decisions regarding his/her health and health care depend on biomedical, social, psychological, cultural domains. Patient awareness about the early diagnostics and control of the NCD's including the diabetes mellitus (DM) management is one of the main factors in prevention of the complications and the need of the hospitalisation [1]. Traditional disease oriented and hospital based models of health service delivery have to be changed to more holistic, community based and people centred health care models. People centred health services at a primary health care level should be integrated with social care services, other community services (horizontal integration), and also with specialised services (vertical integration) that in the best way to address health needs of all individuals in the community [3]. Health service delivery practices have to be standardised based on international evidence and accounting local circumstances and supported by clinical guidelines and protocols. There should be optimal care pathways for patients, well accounting individual health needs and avoiding duplication and/or inappropriate use of services. Therefore despite integration with narrow specialised services, when needed, primary health care professionals should be well organised to act as first contacts within health care system and guarantee continuous and coordinated care for the whole population they serve [5]. Therefore a well facilitated information exchange processes across different levels of care has to be established.

The economic burden of the noncommunicable diseases management. Non-communicable diseases, such as heart disease, stroke, cancer, chronic respiratory diseases and diabetes, are the leading cause of mortality in the world 40 million of the 56 million global deaths in 2015 were due to NCD's, 80% of premature heart disease, stroke and diabetes can be prevented [12]. According the international association of diabetes, approximately 415 million adults have diabetes; by 2040 this will rise to 642 million. The greatest number of people with diabetes are between 40 and 59 years of age. The more important fact is that 1 in 2 (46%) people with diabetes are undiagnosed [10]. Diabetes caused at least EUR 619 billion dollars in

health expenditure in 2015 – 12% of total spending on adults. The average health expenditure per capita in was EU 2781 EUR [12]. The increasing economic burden is one of the main challenge for the health care systems [2]. The expenses spend on patients in different health care levels differs significantly. The table 1 shows the average expenses in secondary and tertiary levels.

Table 1

Average expenses of healthcare services in secondary and tertiary levels in Lithuania

Average hospitalization expenses per day	537 EUR
Consultation in secondary level	15.76 EUR
Consultations in tertiary level	29.05 EUR
Consultation in secondary level plus procedure manipulation	21.93 EUR
Consultation in tertiary level plus procedure manipulation	38.66 EUR

Source: Lithuanian State patient fund

The expenses for the healthcare services in primary healthcare level compared to secondary and tertiary levels differ significantly. The data is shown in table number 2.

Table 2

The average expenses on patients in primary health care in Lithuania

	Expenses for one patient per year in the primary healthcare level						
	Patient age						
	<1 year	1–4 year	5–6 year	7–17 year	18–49 year	50–65 year	> 65 year
Primary healthcare services (excluding odontology and psychiatry)	106,53 EUR	60,91 EUR	46,66 EUR	31,11 EUR	21,86 EUR	34,52 EUR	40,13 EUR

Source: Lithuanian State patient fund

Summarising the data it should be noted that improved health of community should be end result of well-organised and systematically managed health services. Therefore should be well monitored intermediate results of care and systematically examined clinical processes through strong clinical governance. The early diagnostics and the control of the NCD's in the primary level may help to increase the number of avoidable hospitalisations, reduce the costs of the health care system and to increase the efficiency of the health care management [4]. The NCD's management should focus on:

1. Primary healthcare,
2. Strengthening the role of nurses,

3. Enhancing the teamwork,
4. Finding synergies with public health and social care,
5. Promote patients centred medicine,
6. Strengthen patient's responsibility.

The focus on primary healthcare would allow to [6]:

1. Increase the number of the avoidable hospitalisations,
2. Decrease the number of undiagnosed or/and late diagnosed cases of NCD's which lead to hospitalisation,
3. Reduce the costs of the health care system and to increase the efficiency of the health care management.

Objective of the study. The statistic data of the diabetes mellitus management in Klaipeda region and the analysis of the compared and contrasted numbers of visits to primary, secondary and tertiary health care for selected NCD's.

Aim of the study. To identify the strategies of the health care management that would allow to increase the effectiveness and efficiency of the health systems by reduction of the hospitalisation rate for ambulatory care sensitive diabetes mellitus conditions.

Methods. Study object were patients, with all type of DM listed in primary, secondary and tertiary health care institutions of Klaipeda region. Data of registered DM diagnoses and all visits to primary, secondary and tertiary health care institutions during year 2012 - 2015 were obtained from database of Klaipeda regional state patient fund.

The initial statistic information collected from the statistic base operated by Klaipeda regional patient fund showed the total number of all visits to the primary, secondary and tertiary level. Different health care disorders and healthcare management in different levels are difficult to be compared therefore according the world health organisation statistics the analysis of the most common non-communicable disease - Diabetes mellitus was selected. Statistical analysis had been made using SPSS 13.0 software for comparison of prevalence of chronic conditions and visits to primary and secondary healthcare of patients with chronic conditions listed to different types of PHC doctors.

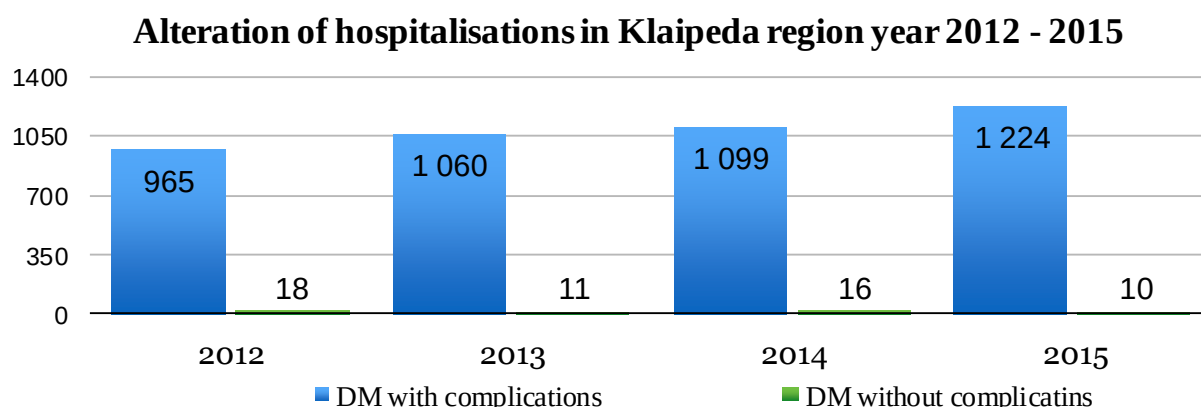
The total number of population in Klaipeda region was 324628. The total number of registered to the primary healthcare level was 407046. The gender distribution analysis show that 213859 of registered were females and 193187 men. The distinction between the population and the total number of registered to the primary healthcare level is determined by patients which have declared theirs residence outside the Klaipeda region.

Results. Diabetes mellitus can be successfully controlled in the primary level if the disease is diagnosed in time. Proper and duly procedures allow to avoid complications and lead to the higher percent of the avoidable hospitalisations. The statistics analysis show the high difference in the number of hospitalisations for the diabetes mellitus with complications and without complications. During the period of 2012 - 2012 there were registered 4 348

hospitalisations of patients with diabetes mellitus and just 55 case of diabetes mellitus early stages when complications are not identified.

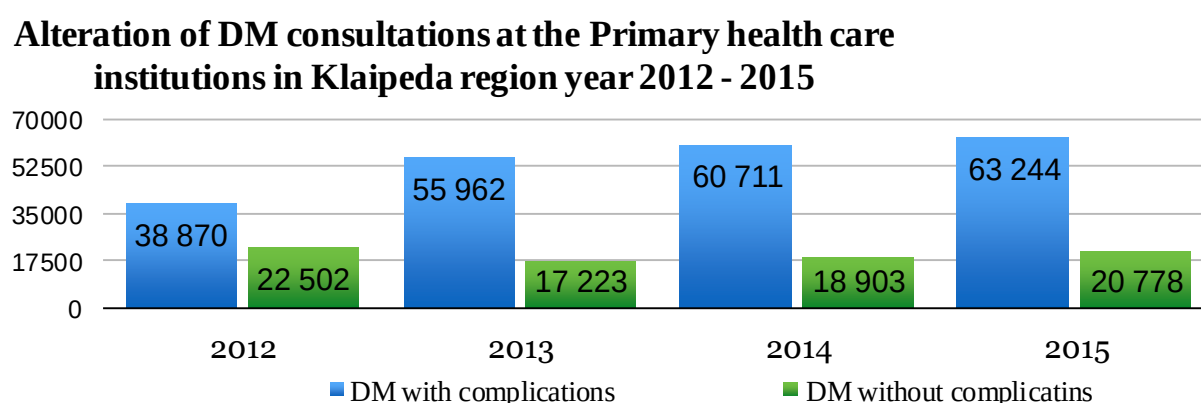
The effective control of diabetes mellitus in early stages may lead to a lower number of hospitalisations due to complications of this noncommunicable disease. The alteration of diabetes mellitus inpatient cases during the period of 2012 - 2015 shows the constant growth of patients diagnosed with the complications of diabetes mellitus (*figure 2*).

Figure 2



The findings confirm that undiagnosed or late diagnosed DM conditions increase the number of hospitalisations due to the diabetes mellitus complications. The *figure 3* shows the alteration of consultations due to DM at the primary health care level. The statistic shows the growing numbers of diagnosed DM complications. It may mean that patients are not informed or lack the responsibility to undergo the regular prophylactic consultations at the PHC level in order to avoid undiagnosed or late diagnosed conditions of DM which lead to severe complications and the need of the hospitalisation and the consultations at the secondary and tertiary level.

Figure 3



Conclusions. 1. Non communicable diseases are the leading cause of mortality in the world. The proper and duly control and management of the non-communicable diseases could reduce the number of the avoidable hospitalisations and mortality rate.

2. Avoidable hospitalisation reduce the costs of the health care system and to increase the efficiency of the health care management.

3. Most of the non-communicable diseases can be diagnosed in early stages. The actions that would help to increase the patient awareness should be implemented.

4. The analysis of the statistic information provided by Klaipeda regional patient fund show the increased number of the non-communicable diseases. The incidence of the diabetes mellitus was analysed. The data showed high number of late diagnosed diabetes mellitus with complications. Also data show high number of hospitalisations due to diabetes mellitus complications. It maybe stated that diabetes mellitus in Klaipeda region is not managed properly. Patient education and higher role of the primary healthcare in the management of non-communicable diseases including diabetes mellitus can help to reduce the costs of the healthcare budget.

Acknowledgement. The investigation of the statistic data was originally initiated by Klaipeda University and was mainly sponsored by Lund University. The overall objective of the project is to analyse the statistic data of Klaipeda Regional Patient Fund and to improve the efficiency of the medical services in primary, secondary and tertiary health care level.

This study is based on the statistic data provided by Klaipeda Regional Patient Fund. It displays the total number of insured citizens, number and indications of visits to the primary, secondary and tertiary level during the period 2012 - 2015. The study is focused on population, gender and age distribution, locality, number of hospitalisations, visits to the primary level and consultations in secondary level.

References

1. Alwan, Y, Alayed, I, Albarakati, M, Alaryni, M, Kashaba, G, Alkateeb, A, & Adham, S. (2017). Assessing Awareness about Diabetes Mellitus among Attendees of Primary Health Care Centers, Makkah, Saudi Arabia // Egyptian Journal Of Hospital Medicine, Academic Search Complete, EBSCOhost. 57-65.
2. Bollyky, T, Templin, T, Andridge, C, & Dieleman, J. (2015). Understanding The Relationships Between Noncommunicable Diseases, Unhealthy Lifestyles, And Country Wealth // Health Affairs, Business Source Complete, EBSCOhost. Nr. 34 (9): 1464-1471.
3. Oyama, O, & Burg, M. (2016). The Behavioral Health Specialist In Primary Care : Skills For Integrated Practice, New York // NY: Springer Publishing Company, eBook Academic Collection (EBSCOhost), EBSCOhost.
4. Ferrer, A, & Grisi, S. (2016). Assessment of access to primary health care among children and adolescents hospitalized due to avoidable conditions // Revista Da Associacao Medica Brasileira, MEDLINE, EBSCOhost. Nr. 62 (6): 513-523.
5. Fortin, M, Chouinard, M, Dubois, M, Bélanger, M, Almirall, J, Bouhali, T, & Sasseville, M. (2016). Integration of chronic disease prevention and

management services into primary care: a pragmatic randomized controlled trial (PR1MaC) // CMAJ Open. Nr. 4 (4): 588-598.

6. Kumar, P. (2016). How to strengthen primary health care // Journal Of Family Medicine & Primary Care, Academic Search Complete, EBSCOhost. Nr. 5 (3): 543-546.

7. Proimos, J, & Klein, J. (2012). Noncommunicable Diseases in Children and Adolescents // Pediatrics, Education Source, EBSCOhost. Nr. 130 (3): 379-381.

8. da Silva, LS, Cotta, RM, & Rosa. (2013). Revista Panamericana De Salud Publica // Pan American Journal Of Public Health [Rev Panam Salud Publica], MEDLINE, EBSCOhost. Nr. 34 (5): 6-13.

9. Institute of Medicine. (2012). Primary Care And Public Health : Exploring Integration To Improve Population Health, Washington, D.C // National Academies Press, eBook Academic Collection (EBSCOhost), EBSCOhost.

10. <http://www.idf.org/sites/default/files/Atlas7e-poster.pdf> [2017 05 02].

11. <http://ltblekinge.se/globalassets/forskning-och-utveckling/blekinge-kompetenscentrum/projekt/imprim/publications/wp3-report-3-pilot-projects-in-latvia-and-lithuania-imprim.pdf> [2017 05 05].

12. <https://www.oecd.org/els/health-systems/Health-at-a-Glance-Europe-2016-CHARTSET.pdf> [2017 05 05].

Tsivtsivadze N.,
PHD student,
Business Administration Faculty,
Sokhumi State University

NEW PUBLIC MANAGEMENT (NPM) PARADIGM ON PUBLIC SECTOR REFORM IN CAUCASUS REGION

Summary. *This article is about the impact of the New Public Management (NPM) paradigm on public sector reform in Caucasus region. The main objective of the research is to explore the question of whether the three countries': Georgian, Azerbaijan and Armenian public sector reform belongs to the NPM paradigm. NPM was introduced during the 1980s and 1990s in some rich countries in order to replace the traditional model of public administration. However, for Caucasus Region the starting positions, the challenges, the capacity to change, and the initial objectives were quite different from most of the Western European countries.*

Key words: *NPM paradigm, Caucasus region, public sector, challenges, initial objectives.*

Introduction. For more than half a century, public administration reform has been an important task for the governments of both developed and developing countries. The latter have long and diverse experiences with the reformation of the public sector and frequently seek technical assistance in this field in order to improve the process of national development (UNDP, 2004). The attempts for public sector reform in developing countries started as early as the 19th century. However, because of the highly bureaucratic form and highly

centralised administration of the governmental organisations in those countries, including Georgia, Armenia and Azerbaijan.

The reform plan proposed for the Caucasus Region public sector aimed to introduce a results-based model that is in line with the concepts of the New Public Management (NPM) (OCSC, 2002). The ideas behind NPM originated in certain Western countries from economic theories such as transaction cost theory and public choice theory, and from private sector management techniques (Hood, 1991). In relation to the three countries public sector, the old public administrative traditions have been built round social esteem, hierarchical organisational structure and high levels of centralisation (UNDP, 2005b). By contrast, the NPM approach aims to overthrow these features of bureaucracy and replace them with structures, processes and orientations which value results that are achieved with economy and which are those that have proved successful in the private sector (Borins, 2000; Osborne and Gaebler, 1992). All three republics of the South Caucasus became the hardest successor after the collapse of the Soviet Union. In Azerbaijan, a family and clan still has the big influence in public administration. In Armenia, power changes from clan to clan and likewise changes the staff of public institutions. All three republics have serious territorial problems that prevent reforms, even if such a political will is to be matured.

It is noteworthy that neither Armenia nor Azerbaijan has a high rate of employment for public employees as Georgia. Many of the problems in all three countries are similar to: assessment and encouragement system, often "closed" contests, often the reason for reorganization of employees is the practice of dismissal, there is no weak training system, certification is a form of sacred formation (there is Armenia and Georgia).

ARMENIA. The Law on Civil Service was adopted in Armenia in 2001. The independent body was set up by the Civil Service Council, which was tasked to implement the reform and establish a "corps", the institution of public service professional and professional public administrators. The law defines the general principles of public service and, in contrast to other laws, cover most of the issues that are normally regulated by similar legislation. However, with the conclusion of experts from "Sigma", it has a lot of outdated deficiencies and flaws.

Armenia is an example system where many issues on paper are well regulated and fundamental changes may not be needed, but many practice in practice is based on other principles. Recruitment, for instance, is a two-step selection (written test, primarily for examination of the law and interview). High level of corruption is not a secret to any of the state structures and allocation of positions in public service, especially taking into consideration that the public servant takes up the position of life on the basis of favoritism.

In one of the most comprehensive and thoughtful comparative evaluations of post-communist public sector performance, the World Bank (2003) researchers identify four key dimensions of public administration: personnel

management, administrative procedures, performance management, and financial management, adding that, perhaps, for a fuller picture, a policy formulation system should be added as well. The Armenian Government has concentrated its reform efforts laying the framework for proper personnel and financial management and administrative procedures. Performance management and policy formulation have been addressed to the extent they have been implied by the former three. To a certain extent, they are more politicized and thus are harder to tackle, and since everywhere the leading force of the initial stage of public sector reform is couched in terms of neutrality (Holzer, Gabrielyan and Yang, 2006; Roberts 1994). Performance management is being cautiously addressed now, but again, not directly because of its relevance, but as a necessary component for introducing a pay-for-performance system.

Interestingly, the aforementioned World Bank paper came up with a similar conclusion that “performance management systems demonstrated remarkably little influence on anything,” while emphasizing that “building a meritocratic civil service is of universal importance to performance,” and that “a well-functioning system of administrative procedures lays the foundation for meritocracy” (p. ix). This is explained by a score of intertwined factors: sequencing of reforms, strength of formal institutions, historical administrative legacy and leadership. In Kyrgyz Republic, for example, “with [its] newly enacted civil service regime, variations in implementation rely heavily on the idiosyncrasies of managers... This does not imply that formal institutions do not matter in the Kyrgyz Republic; rather, it suggests that leadership and culture bear the lion’s share of the burden for establishing meritocratic and performance-oriented organizational behavior when formal institutions are nascent” (World Bank, 2003, pp.35–36). Though formal institutions play a more significant role in Armenia, to a certain extent, this is true for Armenia as well.

The turn-of-the-century public sector reform has been successful to establish the necessary framework for effective and efficient public administration. The Civil Service system, while not automatically selecting the “best and brightest” for the job, effectively filters out the “worst and dumbest”; although government institutions are not delivering ideally measured and calibrated performance, they do not confuse with overlaps and have basic systems of accountability; although the budget is not tied to the policy objectives in a manner that can be easily understood, it is planned and executed in a long-term, comprehensive and consistent framework. The necessary framework is in place. Is it sufficient enough to deliver efficient public services? Given the slowed pace of reform, one would say a definite no. 47 Public Management Reforms: Armenia Armenia needs to more actively pursue “second-generation” public sector reforms.¹⁰ To paraphrase the famous dictum from the famous essay by Wilson (1887), “It is getting harder to run an institution than to frame one.”

In 2010, 82 percent of the population was responsible for corruption as one of the serious challenges of Armenia. According to the 2009 survey, only 17 percent of the population trusts state institutions. Studies directly speak about the oligarchic rule of the country, which is naturally reflected in the public service and all important partnership is devoted to the devotee of the ruling elite.

GEORGIA. Georgia gained its independence twice in XX century. At first in 1918, however, soon the country was annexed by Russia in 1921. It also ended the first attempt of Public administration system formation and development in the country. In 1991, the country regained its independence for the second time and the formation of modern system of public administration is still ongoing in the country. Scientists talk about so-called "the window of opportunity", which occasionally "opens" for reforms, which is necessary and requires immediate action. After the "closure", the pace and effectiveness of the reforms are declining. Such opportunities can be created by political and economic fluctuations (or both) together. In the case of Georgia, the "Rose Revolution" can be considered as such. After the "Rose Revolution", many people have written about reforms implemented in the public sector and Georgia's experience has attracted the attention of the former Soviet Union and other provinces.

Creating citizen-oriented and non-corrupt environment in the public sector, in the conditions of the decades-long and corrupt bureaucracy, seemed to be an impossible task for many. But the reforms have proven to be effective. The establishment of the "One Window" principle accelerated the public service, eased the citizens with the stress of relationship with the bureaucratic machine and introduced the modern technologies, making it possible for some people to get away from home.

To some extent Georgia was "lucky", in the sense that in many areas it was not necessary to modernize existing practices and systems, but from zero to build. In these cases, the "advantages" of developing countries are comparable to developed countries as they do not "burden" the old system and directly start building new ones. Therefore, the priority goal is to defeat corruption and to approximate the state of the state.

All reforms, including changes in the public sector, were based on the fight against corruption, the first step was the success of the system: the system was largely cleaned out of corruption. However, after completion of this first stage of reforms, in-depth steps, such as the need to establish new, modern relations in public service, are no longer implemented. As a result, the situation is frozen in one place in the public sector (of course, the negative impact of the 2008 war on this and any other reforms).

The World Bank has named the successful reforms implemented in Georgia in terms of adoption and implementation of the "Rose Revolution" in other countries. But as we have noted, the reforms implemented in the public service after the Rose Revolution were not so much focused on the creation of

solid foundations of the public service institution, as the necessity of combating corruption with the necessity of pursuing urgent commitments. The reduction or elimination of corruption in public institutions and the improvement of services provided by the state to the citizens was the main purpose of the changes and not the basis for the future development of the public administration system.

In this regard, unlike the government that came in 2012, the "Rose Revolution" government was oriented on a less ambitious and short-term perspective, which primarily coincided with the fact that the state could independently manage the experience of having no background in the field. What is the most ambitious and unrealistic plan in the short term of the institutional arrangement of the problem and the planning of solutions to other basic reforms. After the Rose Revolution, two possible models of the development of civil service were considered: career service, which implies professional public servants and employment and a contractual service was then decided to make a choice in favor of the other. The approach implied decentralized implementation, that is, all the ministries, the Ministry itself would be responsible for the performance. This means the introduction of competitive, competitive elements in public structures.

The team of young people who came to power decided not to reform the old state structures, but rather to create them. Following the amendments made to the constitution, which resulted in increased power of the president, the soil was prepared for the rapid implementation of the amendments planned by the President. Considering the opinion of international donors, the legislative amendments (the Law on Public Service) were created and a 12-member Civil Service Council was set up to reform the public service.

The absence of a uniform system and put in unequal conditions in comparison to external applicants' internal resources; Nepotism in employment and promotion; Non-transparent form of competitions; The difficulty finding the required qualification staff; Problems related to development of employees' skills (unplanned and unusual character of trainings); Problem with retraining staff; The absence of worker assessment systems and criteria in the majority of public agencies.

Problems related to human resources in public service were related to the 2013 TI Georgia research. The survey is devoted to the staff changes in the public service after the October 1, 2012 elections and notes that during the reporting period (March 1, 2014), the total number of employees of the central and local authorities had been dismissed in the reporting period by 5638 employees. Of the 189 out of which 2336 (41% of the total number of those released) have resigned on their own basis ... As for the new employees in the service, the number of public servants of central and local governments have been appointed to the position of 7008 civil servants during the reporting period. Out of them only 257 (4%) were selected by competition. "

The perspective that Georgia has to be protected from political influence, impartial public service, which will guarantee stability of the state, is of course

very fascinating, but it can be said that at this stage is utopian. The need for change is not questionable. People discharged after every election from the public service and relatives and friends instead of them is a clear sign that the law is more guaranteed to protect civil servants.

However, it is unlikely that the country is ready to go further, depending on the deployment of public service. On the contrary, there is a danger that the practice of nepotism will result in the collapse of the state institutions and the weakening. Any concept of reform will remain a model of fashion terminology if it does not support the political will of decision makers. Georgia intends to move from the Civil Service Contract System to the care system to ensure that the European standard is public service. One of the main strengths of the career system is the greater independence of public servants and the more resistant to political pressure. For example, in case of judges who are appointed for a lifetime, the lifelong appointed designator shall no longer be a loyal performer of the wishes and instructions of political officials and, in case of unacceptable or unlawful instructions, will not prevent him from dismissing him from giving a priority to the law.

AZERBAIJAN. Trust in state institutions is also very low in Azerbaijan. But in official surveys the voter distrust of state institutions does not extend to the president of the country, which takes place in the political system from the parliament and the institutions of the executive power of the Azerbaijan electorate.

Favoritism and nepotism are the most characteristic of the region in Azerbaijan. The uniqueness of the system is the existence of regional clans: all officials are trying to appoint people in their region in the central government. Even at the level of parliamentary committees, it is also a common phenomenon in the ministries and other structures of the executive branch (as well as the so-called street level corruption). The anti-corruption administration created by the president in 2004 (the General Prosecutor) does not show cases of high corruption. At the same time, large state projects, such as "Baku-Tbilisi-Kars", are being carried out ten times more than planned.

According to the Civil Service Model, high rank (1-4 rank) employees are not recruited by competition, but promoted by interview. Recruitment of only low rank (5-7 rank) employees is open competition. This is a very small part of the public service positions.

In Azerbaijan and Armenia, the legislative level is more or less regulated by the issues that are taken into account when evaluating the rights and duties of the civil service system and civil servants in the state (job description, gender balance, recruitment and dismissal). It is enough to look at "Transparency International" data and see that corruption levels are very high in both countries, which directly demonstrates that the reality differs from the principles set out in the paper (Armenia is ranked 94th out of 177 countries in 2013, Azerbaijan is 127, Georgia-55).

Conclusion. Going into the career system cannot solve the problems that are facing public officials today. On the contrary, we can outline some of the challenges that question the success of the career civil service in the Caucasus region:

1. First of all, it is problematic whether the process of selection of public servants will be objective and transparent and will not be used by the ruling political force for the purpose of staffing the loyal people of public institutions.

2. The issue of preparation of higher education institutions is also doubtful about the preparation of future public servants, which makes it anticipated that the public service will still continue to be a field of employment for law faculty.

3. One more important factor is the danger of access to undesirable personnel for national inserts in public service. Due to the fact that the lustration law did not take place in these countries, it would be possible to get into the public service of the same staff or stay in other Soviet republics. We should not forget that in case of public service on career basis, a strong group of interests is established, which owns sufficient resources to influence political processes.

The state governance system and, specifically, the modernization of public service in Caucasus Region is not limited to improving the legislative base and customizing the European standard. These are the countries that have passed a long way to change the EU membership and are still far from the public service stands that are in Western democracies.

References

1. Aliyev, Huseyn. Civil society in the South Caucasus: kinship networks as obstacles to civil participation, in: Southeast European and Black Sea Studies, 2014.
2. Andrews, Matthew. 2005. Focusing and integration PEM reforms to ensure they 'matter' Bank work in Armenia. Washington, D. C., World Bank, Retrieved December, 2006, from: http://siteresources.worldbank.org/INTPRS1/Resources/383606-1119904390686/bbl121905_presentation.ppt. APSREP. 2006. Armenia – Public Sector Reform Programme. Retrieved December, 2006, from URL: <http://www.pwc-apsrep.am/html/index.html>.
3. Ansi Shund, Democratic Governance in Georgia (G3); Program, Functional Review of the Civil Service Bureau of Georgia, Consultation Assessment Report and Recommendations. Tbilisi, 2014.
4. Bangura, Yusuf, Larbi, George A. (editors): Public Sector Reform in Developing Countries, Palgrave UNRISD 2006.
5. Bayramov, Vugar, Hovhannisian, Karen etc.: Public Administration in EU Eastern Partner Countries: Comparative Report 2011, Estonian Center of Eastern Partnership, N. 11 December 2011.
6. Bennet, R., Schalkwyk, A. Delivering on the Hope of the Rose Revolution: Public sector reform in Georgia, 2004-2009, Princeton University 2011.
7. Manning, Nick: The legacy of the New Public Management in developing countries, International Review of Administrative Sciences 2001 IIAS. SAGE

Publications (London, Thousand Oaks, CA and New Delhi), Vol. 67 (2001), 297–312.

8. N. Zarnadze, D. Narmania; Public Administration Basics and Social administration in Georgia. Tbilisi, 2008.

9. Nemec, Juraj. Gajdushek, Gyorgy. Spacek, David Analysis of Public Adminstration programs in Caucasus countries, NISPAcee 2015.

10. Parrado, Salvador, Civil Service Professionalisation in Armenia, Azerbaijan, Georgia, Moldova and Ukraine, SIGMA, November 2014.

11. Roll, Hans-Achim: The Armenian Civil Service Law seen from the OECD and EU perspective. Seminar on Challenges in Reforming the Civil Service in Armenia Aghveran, Armenia 12-14 June 2009, SIGMA 2009.

12. Sarker, A., (2006). New Public Management in developing countries: An analysis of success and failure with particular reference to Singapore and Bangladesh. International Journal of Public Sector Management. 19: 2, 180-203.

13. Shekiladze, Nikoloz. Georgia: Delegation of Power - Towards Public Engagement or Public Administration-A Reform Mistake?, in: Public Sector Dynamics in Central and Eastern Europe, Nemec, J., De Vries, M., (Eds.). Bratislava 2012. pp. 65-78.

14. Stewart, John G.: Student Attitudes toward Systemic Corruption: Teaching Ethics in the Republic of Georgia, in : Journal of Public Administration Education, Vol. 3, No. 1 (Jan., 1997), pp. 1-12.

Tsymbal L.,
PhD, associate professor of department
of international economy
Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman,
Kyiv, Ukraine

LEADERSHIP IN THE PROCESS OF GLOBAL INTELLECTUALIZATION

Summary. *There are analyzed the main factors of intellectualization of the national economy in the process of global development in the article, identified and analyzed the factors of global leadership. The disposition of the countries according to different indices and criteria of development is analyzed.*

Key words: *intellect, intellectual leadership, leadership, global intellectualization*

Formulation of the problem. The sharpening of competition at all levels, the rapid change in competitive positions, the significant stratification of the competitive environment and the change in the basics of competitive struggle - all this is accompanied by the transition to a new world knowledge-based system. Strengthening dependencies between world economies requires the

development of new management methods to ensure a high competitive position.

New tools and methods of competitive struggle are emerging in the modern world. In today's highly competitive conditions, the achievement of leadership positions is not only an achievement of economic development, but also an important task for the countries of the world. Detection of leadership becomes important at the level of companies and national economies. In the modern context, the understanding of leadership is significantly changed, which is perceived much wider. Leadership becomes an element of the management process of the team and, as practice shows, it increasingly becomes a part of the economic analysis at different levels of social organization.

The formation of a new global system takes place together with the identification of new factors and factors of competitiveness of a company or country. Moreover, these factors are not only related to human resources, they are based on intellectual activity, its results in the form of the latest achievements and technologies and their application. The importance of the intellectual component of leadership acquires a new meaning in modern conditions, which requires research at the present stage of development of world economic relations.

Recent research and publications. Leadership issues are an issue of relevance to the research of a large number of scientists from different fields of science and practice. Thus, the general issues of leadership were considered in the works of F. Bailey, B. Bass, K. Blaschar, J. Blondel, N. Ghazzard, R. Dafta, R. Irelanda, D. Kats, V. Kremen, O. Nestuli, F. Selznika, R. Stogdila, Ke De Vri, H. Owen, V. Hodgson and others. Issues of political leadership became the focus of L. Eddinger, V. Lee Vina, I. Gladuniak, L. Gonyukova and others. Organizational leadership is considered in the works of P. Senge, S. Filonovich, M. Pyren, O. Lukasheva. However, the complexity, multidimensionality of the concept of leadership leaves scientists much more space for scientific research. The role of leadership and the form of its manifestation in today's conditions of intensifying competition in a complex interconnected and globalized world requires reconsideration. Of course, one of the most interesting in the scientific sense of the problem is the study of the manifestation of such a phenomenon as intellectual leadership.

The purpose of the work is to study the manifestation of intellectual leadership in a globalized world, analysis of the main indicators of intellectualization of the economy.

Presentation of the main research material. The achievement of global leadership in the context of global turbulence is actualizing. This is caused by a change in the paradigm of leadership and its core, since modern leadership is based on intelligence and innovation as a result of the implementation of intelligence. The evolution of the world economy proves that at different times, the countries with the most advanced technologies and innovative products occupied the leading positions.

Classically, global leadership is determined through a system of macroeconomic indicators that demonstrate the position and role of the country in the identified processes; thus, one of the key indicators is GDP size. However, the structure of such indicators and indexes has been expanding lately. For example, in 2018, the World Economic Forum proposed a new Inclusive Development Index, which includes three components: growth and development, inclusiveness and continuity of generations [4].

Based on the fact that leadership is considered at individual, organizational, national, international and global levels, the assessment and factors of its provision vary widely. However, the most significant forms of leadership can be found on the international and global levels. According to scientists [8], global leadership in the 21st century depends mainly on the following factors:

- ability to reduce costs through the use of "globalization effects";
- managing global demand both at company level and at national government level (which can be expressed through the coordination of monetary and financial policies);
- institutionalization of the regulation system for socio-economic relations (the growth of the role of national-business and coalition-business structures that can form a global club for the management of the global reproduction process);
- regulation of innovation demand, clear positioning of global innovators and followers;
- a clear monetary system that provides a high valuation of national currency for attraction of cheap resources from developing countries;
- virtualization of economic relations and expansion of tax evasion possibilities for leading corporations;
- flexibility and selectivity in the international economic relations of the integration sectors of the national economy [8, pp.17-18]

These factors in one way or another include modern forms of development of the world economy, such as networking, robotics, total computerization, and others. All this is the result of intellectual activity and determines the Fourth Industrial Revolution. Modern economies have a high level of dependence on the skill level of the workforce, the level of investment in research projects and research. Science-intensive activities that have emerged only in recent years are becoming leading industries. Formed knowledge flows determine new trends in financial and business services, educational, health, pharmaceutical, air and space products. These goods become motivators and integrators for the opportunities of competition in the global market.

Determining the leading position of the country on the global map is made via the ranking of countries by various attributes. Most of these indexes and ratings take into account the component of the use of intelligence or intellectual activity. So, more than 20 indices rate the level of intellectualization of the country (Global Innovation Index, Global Talent Competitiveness Index,

Human Development Index, World Education Level Index, The Social Progress Index, The Bloomberg Innovation Index, The Legatum Prosperity Index, Satisfaction with Life Index, Academic Ranking of World Universities, Webometrics ranking of world's universities, etc.).

In addition, generalizing rating systems, such as global competitiveness index, social progress index, prosperity index, World Trade Organization report, etc., in one measure or another, include indicators that characterize the performance of the country's intellectual activity, which serves as confirmation of the intellectual component importance in the modern world.

The degree of the countries' potential implementation, their structure of trade, trends in development are reflected in global rankings that take into account the above indicators; for example, in the definition of the Global Innovation Index, which explores the innovation costs of the world countries and their innovative performance. Analyzing the innovative activity of countries, we can note that the main players in the market of innovations are still highly developed countries (Table 1).

Table 1

Global innovation index [3]

№	Country	Region	Total score
1	Switzerland	Europe	68,30
2	UK	Europe	62,42
3	Sweden	Europe	62,40
4	Netherlands	Europe	61,58
5	USA	North America	60,10
6	Finland	Europe	59,97
7	Singapore	Southeast Asia	59,36
8	Ireland	Europe	59,13
9	Luxemburg	Europe	59,02
10	Denmark	Europe	57,70
11	Hong Kong (China)	Southeast Asia	57,23
12	Germany	Europe	57,05
13	Iceland	Europe	57,02
14	South Korea	Southeast Asia	56,26
15	New Zealand	Southeast Asia	55,92
16	Canada	North America	55,73
17	Australia	Southeast Asia	55,22
18	Austria	Europe	54,07
19	Japan	Southeast Asia	53,97
20	Norway	Europe	53,80

As you can see, most of the key countries innovators are concentrated in Europe. Of the top 20 countries in the world by innovation levels, 12 are in Europe, which is 60% of those twenty. And only 6 countries (30%) represent Asia. Such concentration of innovative developed countries is explained by sound government policy and focus on the development of internal capabilities.

The leading countries of the world form a rather harmonious policy of supporting the intellectual component of the economy and ensuring its innovation. At the same time, the analysis of these indicators by regions shows rather significant gap. For instance, in the countries of Africa, Latin America and West Asia, the indicators of innovation are quite low. As you can see, the analysis shows significant disparities in development in terms of innovation activity. However, this does not exclude opportunities for development in countries with a lower level of development.

The countries that are at the forefront of the world demonstrate a creative transformation, becoming a platform for the formation of a successful society and a prosperous nation. Thus, one of the important indicators, which is defined in the study of World Development Indicators, is the export rating of high-tech products. According to generally accepted standards, high-tech products include products, in which the share of research and development works is not less than 3.5%. Thus, the volumes of trade in high-tech products serve as a symptomatic effective indicator of the level of intellectual activity of each country (Table 2).

Table 2

Indicators of activity in high technology sector [1]

	High-tech production					High-tech knowledge-intensive services				
	Number of enterprises	Turnover (million Euro)	Cost of production (million Euro)	Value Added (Million Euros)	Gross investment in tangible goods (mln.EUR)	Number of enterprises	Turnover (million Euro)	Cost of production (million Euro)	Value Added (Million Euros)	Gross investment in tangible goods (mln.EUR)
Germany	8713	118229	108348	39876	4264	96896	210725	172271	103202	10653
Italy	5683	46510	45188	14436	1284	98679	99532	101530	44845	4701
United Kingdom	6528	40143	37797	16836	1183	169541	227412	214090	104750	12560
France	3309	73389	59430	19289	2245	127547	154949	155878	68925	10133
Ireland	165	39628	38903	-	2209	-	-	-	-	-
Finland	597	27633	11993	-	252	-	14106	-	-	-
Sweden	1763	24750	22693	9420	440	52088	-	-	-	-

Indicators of activity in the sectors of high-tech products indicate the potential accumulated in the countries and the prospects of development. This is reflected in the report of the World Intellectual Property Organization, in which the patent activity of countries and the number of patent applications from both residents and non-residents are analyzed. Therefore, both internal capabilities and external sources of economy's intellectualization are studied (Table 3).

Table 3

Worldwide Ranking by Number of Patents [2]

Rank	Country	2009	2010	2011	2012	2013	2014
1	China	314604	391177	526412	652777	825136	928177
2	USA	456106	490226	503582	542815	571612	578802
3	Japan	348596	344598	342610	342796	328436	325989
4	South Korea	163523	170101	178924	188915	204589	-
5	Germany	59583	59245	59444	61340	63 167	65965
6	Russia	38564	42500	41414	44211	44 914	40308
7	India	34287	39762	42291	43955	43 031	42854
8	Canada	37477	35449	35111	35242	34 741	35481
9	Brasilia	22406	24999	28649	30435	30 884	30342
10	Australia	23681	24887	25526	26358	29 717	25956

Analyzing the indicators of patent activity, it should be noted that a significant gap among the countries-leaders in patent activity is tracked. For instance, leaders by the number of applications, China and the United States, have a significantly higher number of applications than other countries included to the Top-10. At the same time, the number of all applications in countries from third to tenth positions is only 73% of the number of applications in the United States and China. Qualitative structure of applications in China and the United States differs by the number of applications from residents and non-residents. While in the United States of America, the numbers of applications from residents and non-residents are nearly equal, in China, applications from residents exceed applications from non-residents by almost 60% [2]. In China itself, the number of patents and patent applications tends to increase each year by an average of 17%, indicating a rather significant potential of this economy for leadership.

A consolidated analysis of the indicators of various world rankings allows to conclude that the countries with the highest indicators of human potential development, research funding, trade in high-tech products and services become, respectively, the global engines of development. They are the new technologies, the effectiveness of their implementation and human that determine the speed and effectiveness of development, the country's position on the world stage. While in the 1950s, the country's development depended on new technologies only by 38%, in the 90's - already by 65% [7, P.143]. With it, the relationship between the general level of development of the country, the level of efficiency of intellectual activity and social development of countries is detected. The countries that are in a group of key innovators are the leaders in ratings of education or social progress [6].

The study confirms the key trend of modern world economic development - the broad intellectualization of production and trade, the priority development of science, the spread of complex mental labor [5, p. 15]. That is what forms the centers of development of world civilization and becomes a prerequisite for the formation of a society based on knowledge.

Conclusions. The increasing relevance of the problem of intellectual leadership in the modern global environment is associated with the growth of competition, as well as the complexity of the structure of the global economy and the factors of its development. A complication of the nature of leadership is taking place, which is manifested in various forms of activity and is realized at different levels of economic activity. This is confirmed, on the one hand, by the increasing role of intellectual resources in achieving leadership positions in a variety of criteria for economic and innovative development, and, on the other hand, intellectual activity becomes an independent sphere of global competition. The importance of the intellectual component in almost all world rankings and indices is proved, which confirms the growth of the role of intellectual resources at all levels of world economic development.

At the same time, the problem of implementation of intellectual leadership provides a large space for further analysis, both in terms of identifying quantitative dependencies and the role of intellectual factors, and in the context of in-depth research of factors and leadership attainment mechanisms through the accumulation and realization of intellectual resources.

References

1. Europa statistic, available at: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/High-tech_statistics
2. Eurostat. available at: <http://ipstats.wipo.int/ipstatv2/keysearch.htm?keyId=221>
3. Global innovation index available at: <https://www.globalinnovationindex.org/content/page/gii-full-report-2015/>
4. The Inclusive Development Index 2018 [Електронний ресурс]. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Forum_IncGrwth_2018.pdf.
5. Глобальное экономическое развитие: тенденции, асимметрии, регулирование: монография/ (Д.Лукьяненко, В.Колесов, А.Колот, Я.Столярчук и др.); под. науч.ред.профессоров Д.Лукьяненко, А.Поручника, В.Колесова. – К.: КНЭУ, 2013. – 466с. – С. 15
6. Рейтинг стран мира по урону социального прогресса [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://gtmarket.ru/news/2015/04/10/7126>
7. СЭВ: наука – производство – сотрудничество. Пути к технологическому сотрудничеству (тенденции 80-х годов) / отв. ред. Ю. С. Ширяев. – М.: Наука, 1990. – 224 с.
8. Шталь Т. В. Глобальне лідерство у сучасній світовій економіці. / Т. В. Шталь, В. О. Козуб, М. М. Колісник. // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія "Економічні науки". – 2015. – №1. – С. 16–23

Verba D.,
PhD, Assoc. Prof. Department of Political Economy
Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman,
Kyiv, Ukraine

THE STRUCTURE OF UKRAINIAN HOUSEHOLD'S CONSUMER SPENDING AS A REFLECTION OF THE NATIONAL PRODUCTION'S INTERACTION WITH THE POPULATION NEEDS

Summary. *This article is devoted to the refinement of factors determining the structure of Ukrainian households' consumption spending and approaches to interpretation of shifts in such structure in context of population well-being. It contains analysis with using indexes of real volume of consumption, combined with the localization of causes determining fluctuations in relative prices by commodity group. The results of such analysis should create preconditions to clarify the contribution of certain industries and commodity groups in the dynamics of consumer welfare.*

In particular, what kind of consequences for the structure of consumer expenditure and volumes of consumption certain product categories would be caused by the various combinations of market and nonmarket prices, government and nongovernment suggestion? What impact of large-scale government program to provide free goods and services will have on the consumption patterns?

It was obtained that the critically high share of food expenditure converts such expenditure into a powerful reserve of increasing the consumers' demand for other goods and services, including whose, which share in total spending would be increasing in case of income growth according to Engel's law.

Key words: *consumption pattern, amount of consumption, household's expenditures, income elasticity of demand.*

Problem statement. The main questions of that research are what kind of consequences for the structure of consumer expenditure and volumes of consumption certain product categories would be caused by the various combinations of market and nonmarket prices, government and nongovernment suggestion? What impact of large-scale government program to provide free goods and services will have on the consumption patterns? How this impact is depended by way of implementation of these programs (subsidies to manufacturer or consumer, use unified proposal or regulated prices, governmental production, or purchases from private producers, etc.)? How the structure of consumption will be transformed by a supplement of "rational individual choice" with mechanisms of collective choice? What impact on consumption of certain goods categories may be caused by development of sectoral institutions of collective regulation (consumer associations designed to promote the different priorities of consumer choice - environmental, ethical, economic, etc.)?

To answer these questions, in our view, would be useful not only evaluation and explanation the actual distribution of household consumer expenditure, but also track changes in the availability of certain goods for

consumers, coupled with the comparison of real scale their consumption from one to another period of time. We think it would increase the value of knowledge about structure of consumption as a factor of welfare and would help to determine the contribution of different sectors in the enhancement of the welfare.

Literature revue. The vast majority of current research in consumer spending of households has considered them as a dependent parameter, reflecting the impact of factors, among which there are almost always two mandatory: income (sometimes - the total expenditure) of households and relative prices by commodity groups. Specificities of the individual studies are largely linked to choice of additional factors, included in the model and structure of mathematical tools, used for the simulation. The similar generalizations is contained in the (Chai, Rohde and Silber, 2014: 3): “The predominant method used in applied studies of demand has been the demand systems approach, in which a system of equations is used and the dependent variable is household spending on a particular good (usually expressed as a budget share), while the independence variables are the relative prices of other goods, household income (discussed below) and the household’s demographic characteristics. The core theory underpinning this approach is based on a view that these expenditures are an outcome of a single, representative household that maximizes its utility in each period by spending on the observed categories according to a linear budget constraint”.

Such researches are based mainly on the works of Theil, Slutsky, Working, Hicks, which have been transformed into such prevalent tools as multistage budgeting, model Florida-Preference Independence (PI) and Florida-Slutsky model. Illustrative examples of such tools’ application for the study of national consumption patterns and their comparative analysis are given by works (Seale and Regmi, 2006; Muhammad, Seale, Meade, and Regmi, 2011; Clements and Qiang, 2003).

The results of these studies have confirmed that levels of income and relative prices have high explanatory power regarding the differentiation of consumer spending patterns of households around the world. The results obtained have high value in the context of explaining consumer response to fluctuations in relative prices and income (through evaluation the relative prices and income elasticity of demand for different product groups) as well as in the context of predicting potential of growth for each industries, which are determined by patterns of consumer spending (as a significant component of aggregate demand).

However, panel studies which were conducted with using a broad base of national data, have ignored specific of national mechanisms for rationing access to goods, such as the role of governmental suggestion of free goods and services, the national rules and regulations of interaction between producers and consumers and many others. In the most abstract form, our idea may be expressed as: to supplement the panel research with studies of household

spending patterns in some national circumstances, taking into account the impact of the free offer of goods and government subsidies to households. In addition, we want to try to estimate the impact of specific national institutions that govern individual or collective (in respect of goods, consumption of which are the result of collective choice mechanisms) consumer behavior.

After all, for research the link between changes in consumption patterns and levels of household wealth commonly are using practically only two principles.

The first thesis that households with relatively lower income are characterized by relatively lower diversification of consumer spending, primarily because they spend relatively more of their income on food. This thesis was confirmed by numerous empirical studies since classic Engel's works, to a recent models of consumer behavior: the share of expenditure on food (expressed by proportion of expenditure on food to income) tends to decrease with income growth (Chai, Rohde and Silber, 2014; Clements, Wu and Zhang, 2004; Turi, Masuda and Goldsmith, 2009; Muhammad, Seale, Meade and Regmi, 2011).

A second thesis (in work (Chai, Rohde and Silber, 2014) – basic stylized fact): income growth is accompanied by increasing diversification of consumer spending, and a leading role in this process plays reducing the share of expenditure on food. The most radical expression of this thesis was the "strong" wording of Engel's Law, "doubling the income of a typical (representative) household is accompanied by a decline in the share of household expenditure on food by 10 percentage points (Theil, Chung and Seale, 1989)

Such diversification is associated with extension of consumer's choice and enhancement well-being of typical subject of demand. For example, in (Clements, Wu and Zhang, 2004) the proverb is quoted that "variety is the spice of life" and growth of consumer's spending diversity is considered like manifestation of economic opportunities extension in consumers behavior.

We propose to use assessment of the real change in amount of consumption and relative prices to determine the "scenario", under which the changes of spending proportion occurs and refine their impact on public welfare. So increase of expenditure on a commodity group may reflect the result of lower its relative prices, accompanied by elastic expansion of demand, as well as the result of relative price increase, in conditions of price inelastic demand on this commodity group. Clearly, these two scenarios will have different effects on the welfare and conditions of reproduction of the human potential of society.

In turn, in the context of assessing the contribution of a branch in changing of consumer welfare, the combination of reduction in the relative price with elastic expansion in demand may be a result of increasing production capabilities, which ensured the growth of commodity group availability as well as be caused by substitution of higher quality (and expensive) by goods of less quality (and cheaper). The latter result can be provided by changes in structure

of import due to changes in the national currency, or by large-scale government programs to support production that diverted resources away from solving other social issues. It is clear that the assessment of social outcomes from the industry in the first, second and third cases will be different.

Aims of article. Proposed research may serve as a complement for global panel models (through defining the mechanisms of manifestation the general laws of consumer behavior in certain national conditions) and clarification of "trajectories", "scripts", under which global patterns of consumer behavior appear in certain national economy.

Such complement is important because the category of "relative price" and "volume of demand" in the Global panel studies do not take into account the qualitative differences in ways for rationing access to different goods. For instance, concerning "Clothing and footwear" prices and volumes are considered as integral result of thousands processes of individual choice. But regarding education or health, the relative prices and demand volumes express the results of collective (even social) choice with its special "nonprice" mechanisms of consumers and producers interaction. In the latter case, such results express more patterns of political interaction than the balance of willingness to pay and the production costs. Thus, it reduces the explanatory power of the models which have basis on "identity" nature of consumer choice on different groups of goods, but in the same time creates subject for in-depth research.

That is why we consider it useful to create analytical instruments for deeper understanding of the relationship between changes in the structure of consumer spending - on the one hand, and shifts in the level of welfare; distribution of burden and gain from fluctuations in relative prices between social groups; changes in the availability of various goods and services for the "representative" household – on the other.

For that we propose the following direction of development the common approaches to analyzing the structure of consumer spending.

1) Supplement the analysis and modeling of the structure of consumer spending with using share of commodity groups in the consumer budget by analysis with using indexes of real volume of consumption, combined with the localization causes of fluctuations in relative prices by commodity group. The result should create preconditions to clarify the contribution of certain industries and commodity groups in the dynamics of consumer welfare.

2) For the goods categories, have been produced with a large-scale government supplement of private suggestion, we proposed to study the dynamic of real volume of consumption and relative prices, coupled with changes in the principles, objectives, priorities and levers of government policy in coinciding sectors of economy. It should promote to clarify the evaluation of government programs due taking in account the rate of growth consumption and availability of goods and services for different segments of the population.

The main materials of research. Over the last decade (2005 – 2015) Ukraine steel to be one of the few countries in the world where periods of growth and improving of the public welfare have been periodically leveled by steep "failure" of GDP and productivity. The amount of real consumer spending in 2013 (the last year before the military conflict in the east of Ukraine) were 146.6% of the same indicator of 2005. Two years with a military conflict waged in Ukraine have reduced to nothing positive trend: Ukrainian real consumer spending of households in 2015 were only on 2% higher than in 2005 and compared to 2006 – such spending were lower by 5.2% (see annex 1).

Such multidirectional trends in the size of real consumer expenditures and their high variability differs Ukraine from the majority of other countries and provides a valuable opportunity to find out how to change the structure of consumer spending not only in case of household's purchasing power growing but in conditions of reducing the economic opportunities of households.

We appreciated the dynamics of real amount of consumption by widely aggregated commodity groups over the past 10 years (annex 1 and Fig. 1).

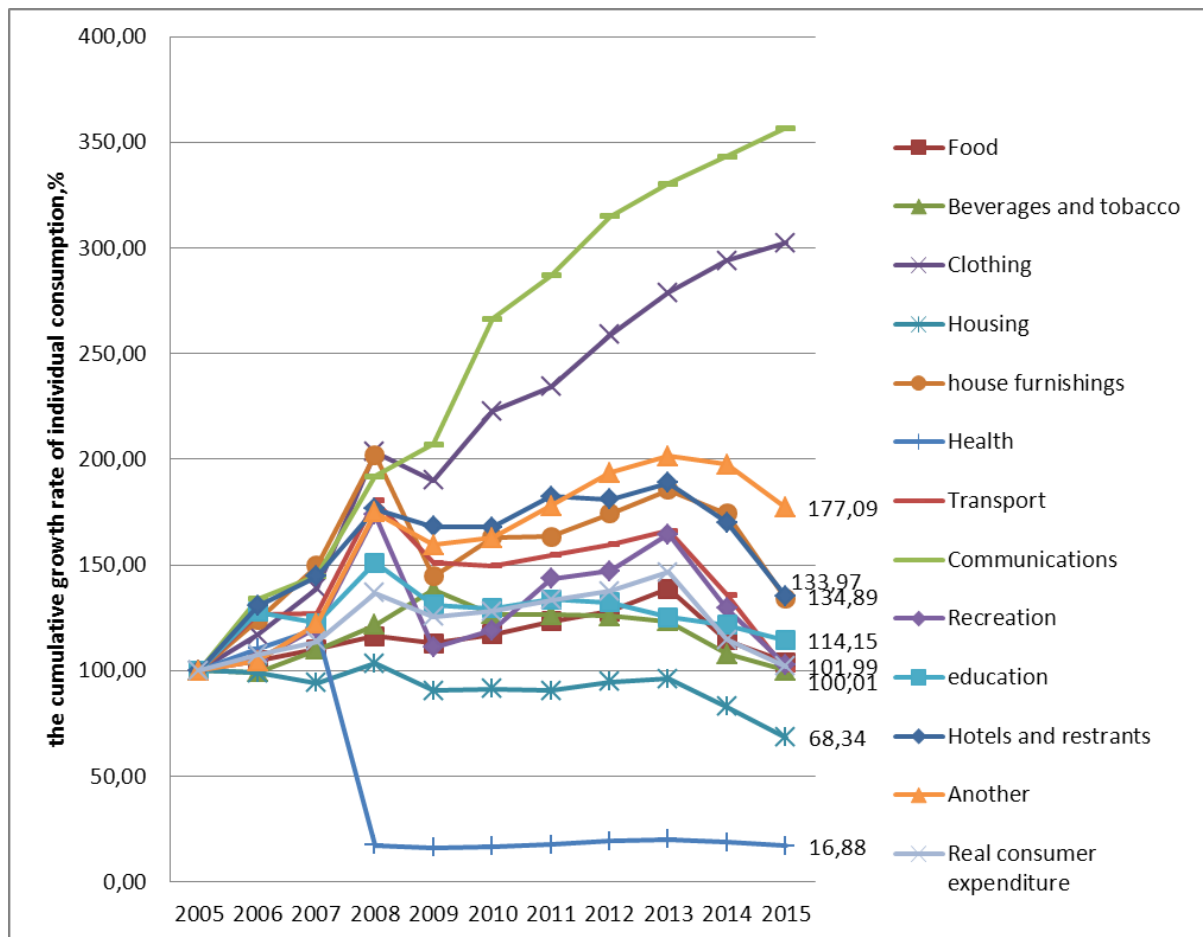


Fig. 1. Changes in real amount of consumption of main commodity groups by ukrainian households during 2005 - 2015 years

During this period clearly traced four stages, which are differed by the shifts in level of income impact on consumption patterns of Ukrainian households.

First – enough dynamic growth of real amount of consumption in almost all goods categories in the period 2005 – 2007 years, which generally brings together the dynamics of real consumer spending in Ukraine with the global trends.

The second stage – the first "failure" of income and the scale of consumption – 2008 – 2009's, when the Ukrainian economy turned out most vulnerable (by reduce the volume of GDP) to the global financial crisis and reducing of consumption for the various commodity groups were significantly differentiated.

The third stage - moderate growth of the size of total consumer spending for 2010 – 2013 years, which was accompanied by minimal increasing or stabilization of real consumption by the main commodity groups.

Finally, the fourth stage – the second "failure" of real total consumption spending and stagnation scale of consumption for almost all types of goods on background of the political crisis and military conflict in Ukraine.

The decisive feature of the structure of consumer spending Ukrainian households – is pronounced dominance of spending on food. Over the researched period the share of food in Ukrainian household consumption spending was varying by 56,6% (in 2005) to 48,9% (in 2008), while the decline in real consumer spending in 2015 raised the share of expenditure on food to 53,1%, almost to the level of 2006 (Fig. 2).

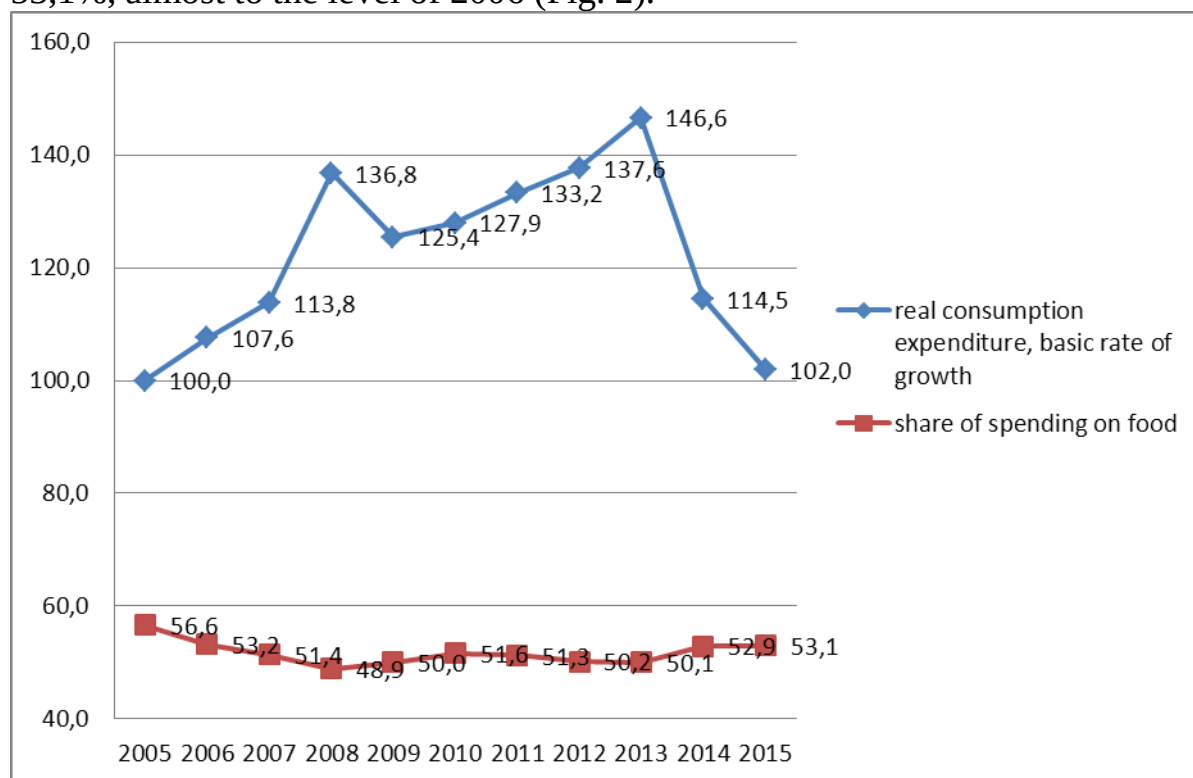


Fig. 2. Dynamics of real consumption spending and share of spending on food, %

The great similarity of real total consumption spending with spending on food is also has considerable importance for understanding Ukrainian household consumption patterns.

Up to 2008 trend of real total consumer spending and the extent of food consumption were consistent with the basic theoretical concepts for explaining progress of consumption patterns. According to Engel's Law, on the background of growth of real consumer spending the increase on food consumption was observed, but it was slower than increasing total consumer spending. As a result, the share of expenditure on food have been reduced.

Verification of compliance "strong formulation of Engel's Law" requires more data, but in the period 2007 – 2008 years dynamics of total expenditure and spending on food was formed in such way, that preservation of this dynamics during subsequent periods would allow to even faster reduction share of food than 10 percent points in response to doubling the size of real income (consumer spending).

However, Ukraine's vulnerability to the global financial crisis has led to a radical change of trends: instead of increasing of differences between graph of real total consumer spending and the real spending on food, their convergence is observed since 2009 until 2013. After 2013 the dynamics of both graphs become almost identical (Fig. 3).

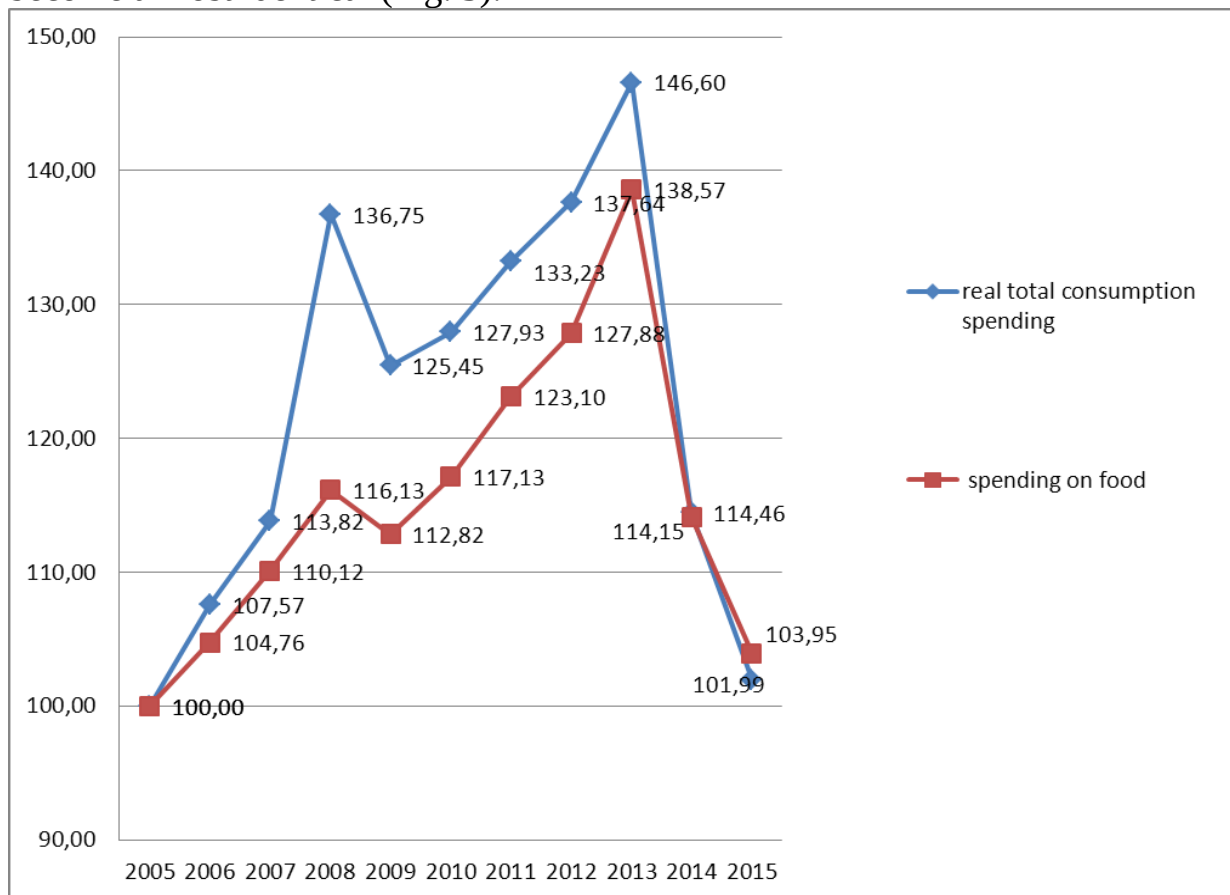


Fig. 3. Dynamics of real total consumption spending and real spending on food, basic rate of growth, % (2005 = 100%)

This consistent (in two stages - with start after the first "failure of growth" and the end – during the recent economic stagnation) oncoming of dynamics of real food consumption to total consumer spending shows that the crisis in the Ukrainian economy has returned households at a time when spending on food was a dominated part of consumer expenditure. Improving the quality of food has become a leading priority for the majority of the population and we expect that increase of Ukrainian households incomes in the short term will be spent mainly on improving food provision. Thus, reduction of household's marginal propensity to spend additional income on food, which was observed till 2008, was leveled by falling revenues and a decrease in the availability of food in subsequent years.

In dependence on growth rate of real consumptions' amount we have selected three groups of goods categories.

The first group includes commodity categories which cumulative growth rate of real consumption rather close to the real growth rate of households' total expenditures. The formal confirmation of such similarity was that average for retrospective period growth rate for such categories is different from the average growth rate of real consumption spending less than two mean-square deviations for timeseries of total consumer spending (Fig. 5).

The second group covers a categories of goods which have rate of growth real amount of consumption significantly faster than total real household expenditures (geometric mean for 11 years growth rate exceeds this figure of real growth rate of total spending more than on two mean-square deviation - Fig. 6).

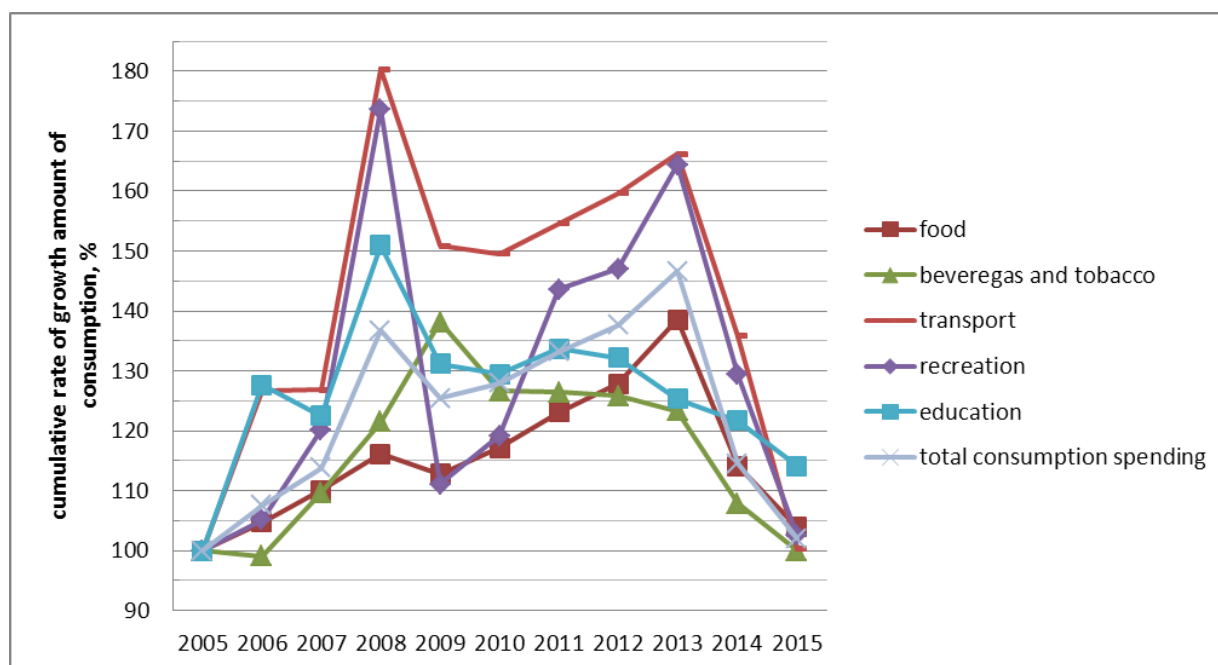


Fig. 5. Consumption of goods categories which have rate of growth similar with real total consumption spending

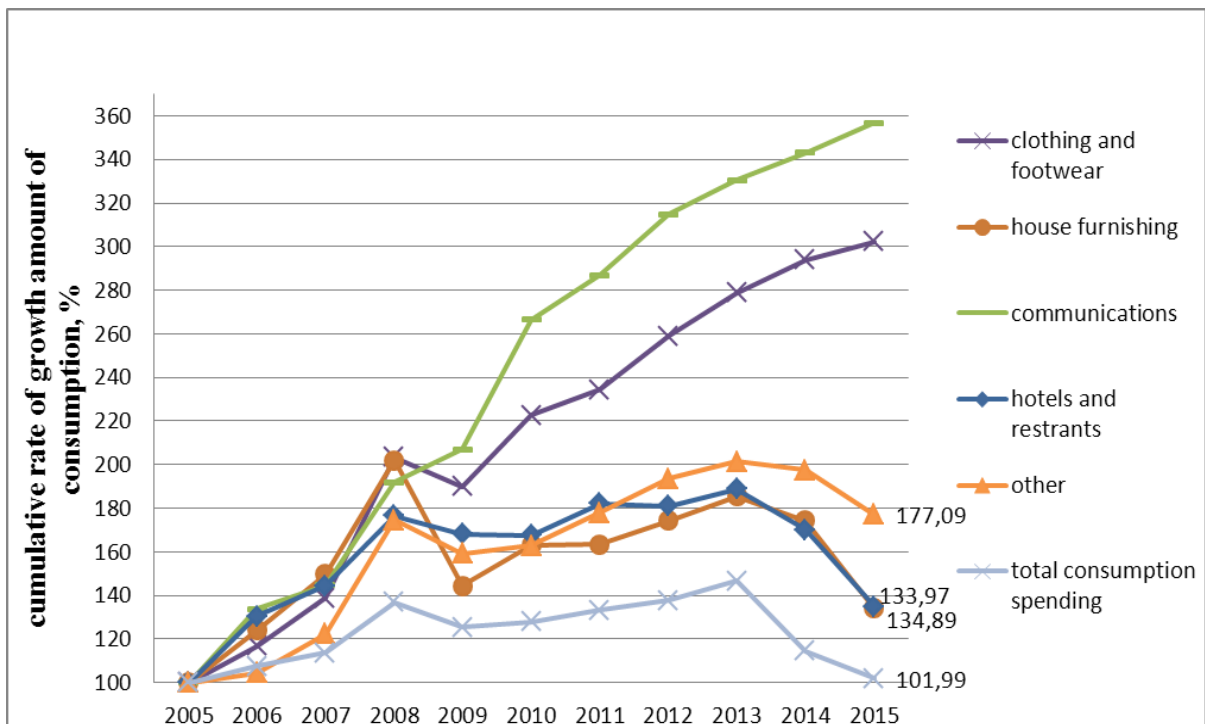


Fig. 6. Consumption of goods categories which have rate of growth bigger than real total consumption spending

The third group includes the goods categories which have rate of growth of amount of consumption considerably lower than total consumption expenditure (geometric mean for 11 years growth rate is below than this figure for real total expenditures more than two mean-square deviation - Fig. 7).

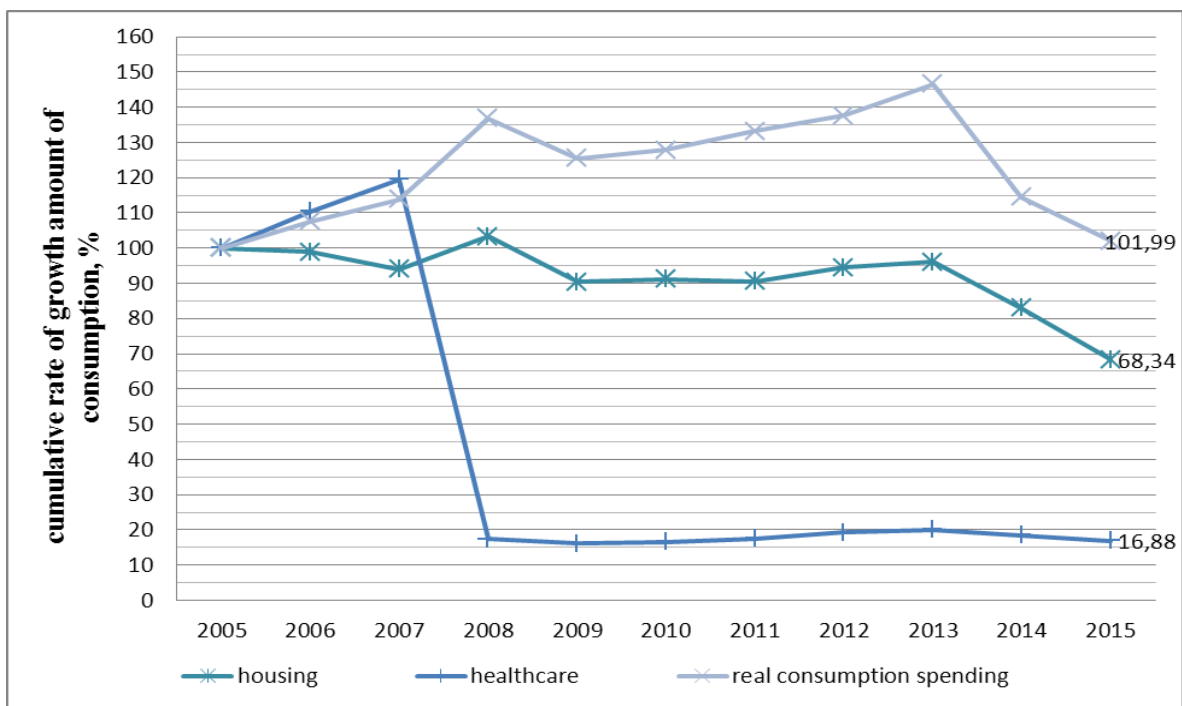


Fig. 7. Consumption of goods categories which have rate of growth significantly lower than real total consumption spending

The distribution between these three groups, mostly conforms to the "canonical" vision of two main factors, determining the structure of consumer spending - income (total spending) and relative prices (Fig. 8). The two goods categories with the highest growth rate of consumption (communication and clothing and footwear) have highest rates of relative price decreasing. Over the 11 years their relative prices have fallen by almost 60% (clothing and footwear) and 65,4% (communications). The two goods categories with the highest rate of decline the real amount of consumption are characterized by the highest growth rate of relative prices. Healthcare prices have risen by more than 9 times (we had to separate appropriate drawing – Fig. 9, to not reduce readability of other data), housing, water, electricity and other fuels – almost two and a half times.

The relative prices impact on scale of consumption is mediated by own price elasticity of demand. So for the calculation of demand own price and income elasticity we have built additive function of total consumption spending and relative prices impact on real amount of consumption for major goods categories from consumer's budget.

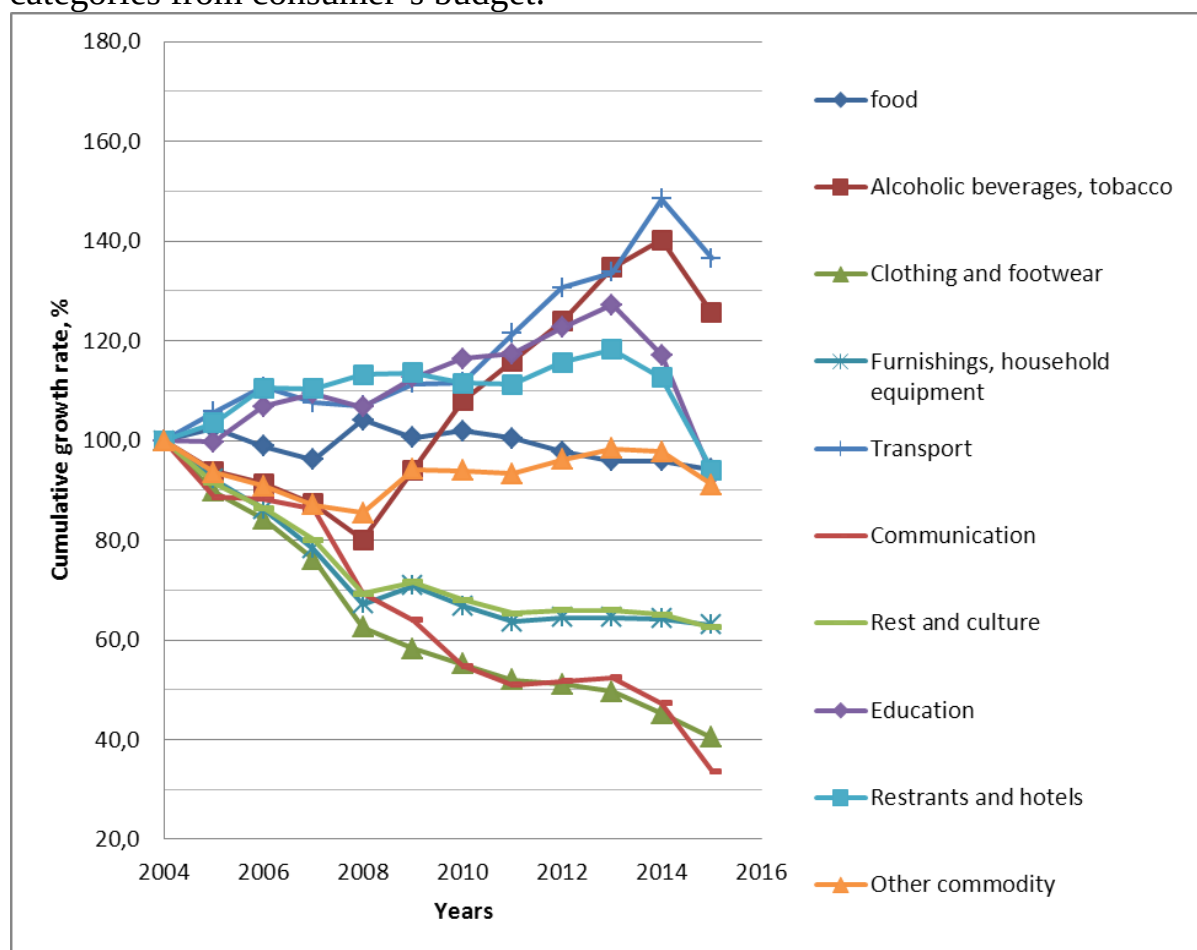


Fig. 8. Cumulative growth rate of relative price

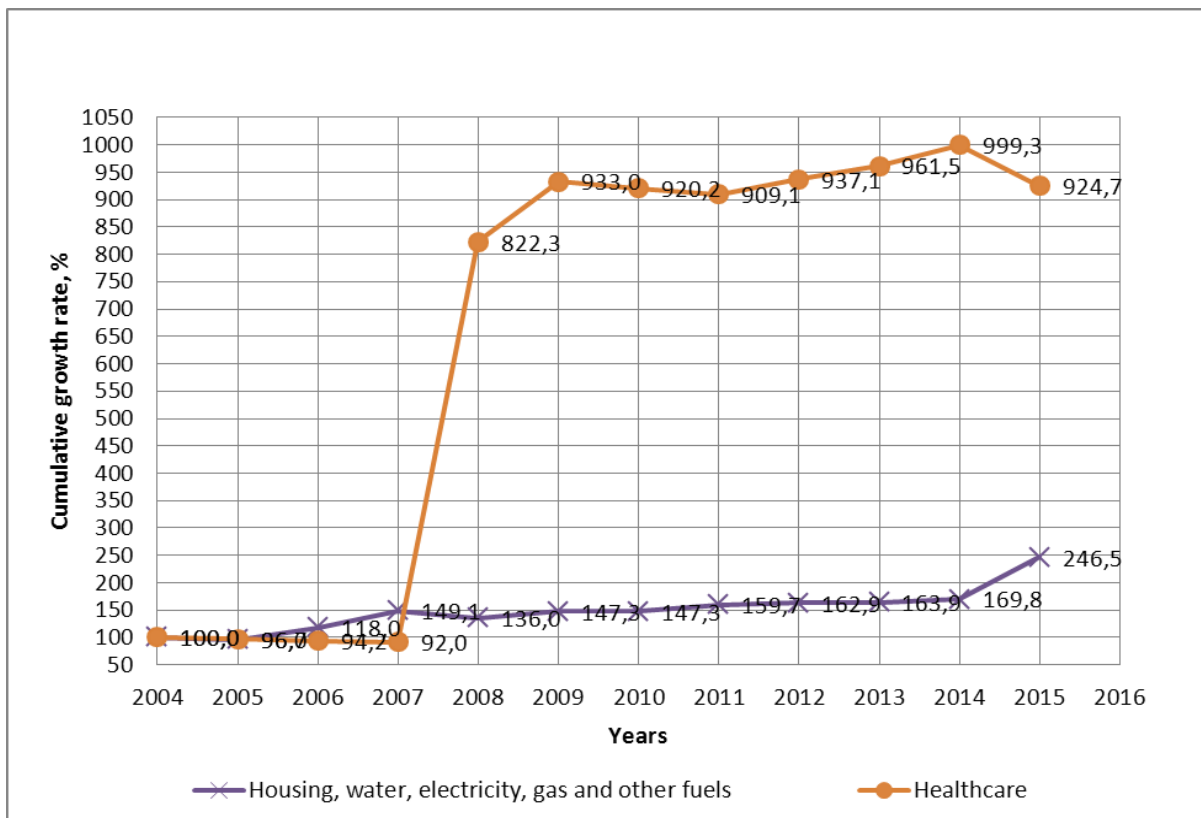


Fig. 9. Cumulative growth rate of relative price of commodities which have experienced with greatest price rising

Conclusions. Summarizing the results of the preliminary analysis, we can note the high size of changing, inherent to the amount of consumption of main commodity groups in consumer's budget. The basic growth rate of consumption amount for food, beverages and tobacco, transport, recreation, education has reached diapason of 130 – 180% in years of highest increasing of income and spending and has returned close to the amount of basic year in 2015. That may be considered as a sign of low level of satisfaction even basic needs of Ukrainian households inasmuch as after considerable growth of households' income and total spending the growth rates of consumption amounts does not decline, respectively the decreasing of income elasticity of demand was not observed.

Similarly may be interpreted the biggest rates of increasing (clothes and footwear; communication) and decreasing (healthcare; housing, water, electricity, gas and other fuels) of consumption amount, inasmuch as excess of such growth rates under rate for total spending will be decisive for defining income (total spending) elasticity of consumption.

After all, critically high share of food expenditure converts such expenditure into a powerful reserve of increasing the consumers' demand for other goods and services, including whose, which share in total spending would be increasing in case of income growth according to Engel's law. However, the release of household spending from food purchasing might be obtained only in case of radically rising of income covering majority of Ukrainian population.

References

1. Alloza M. and García H.R. (2010) Convergence in consumption habits: what goods and services are more likely to experience growth in Spain in the future? BBVA Sectorial observatory, 8p.
2. Chai, A. Rohde, N. and Silber, J. (2014). Measuring the Diversity of Household Spending Patterns. *Journal of Economics Surveys*, DOI: 10.1111/joes.12066.
3. Clements K.W., Qiang Y. (2003). The economics of global consumption patterns. *Journal of Agricultural and Applied Economics*, Supplement, 35.
4. Clements, K. W., Wu Y., Zhang, J. (2004). Comparing International Consumption Patterns. The University of Western Australia, Department of Economics, Economics Discussion Working Papers.
5. Leibenstein H. (1950). Bandwagon, Snob, and Veblen Effects in the Theory of Consumers' Demand. *The Quarterly Journal of Economics*, 64 (2), doi: 10.2307/1882692.
6. Muhammad, A., J. L. Seal., Jr., Meade B., and Regmi A. (2011). International Evidence on Food Consumption Patterns: An Update Using 2005 International Comparison Program Data. TB-1929. U.S. Dept. of Agriculture, Econ. Res. Serv.
7. Nakonechnyi, S. I., Tereshchenko, T. O., & Romaniuk T. P. (2004). *Ekonometriia [Econometrics]*. Kyiv: KNEU, 86p. [in Ukrainian].
8. Ofitsiinyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [The official website of the State Statistics Service of Ukraine]. ukrstat.gov.ua. Retrieved from <http://ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
9. Ruel, M.T., (2004). Patterns and determinants of fruit and vegetable consumption in sub-Saharan Africa. In Joint FAO/WHO workshop on fruit and vegetables for Health. Kobe, Japan, 1-3 September. Kobe, Japan: FAO/WHO. 45.
10. Seale, J.L. Jr., Regmi A. (2006). Modeling international consumption patterns. *Review of Income and Wealth*. 52(4).
11. Seidu, A, Önel G., Moss Ch. B. and Seale J. L. (2016). Do Off-farm Work and Remittances affect Food Consumption Patterns? Evidence from Albania. In *Agricultural & Applied Economics Association Annual Meeting*. Boston, Massachusetts, Jul 31-Aug 2. Boston: Agricultural & Applied Economics Association. 48.
12. Theil, H., Chung C. F., Seale J. L. (1989). International evidence on consumption patterns. JAI Press. (1).
13. Turi K. N., Masuda T., Goldsmith P. (2009). Exploiting Long-term Co-integration between major Animal and Aquatic Food Commodities and countries GDP for Robust Forecasting. Working Paper. January.
14. Uždanaviciūtė, I, 2013. Convergence of the main sustainable consumption and production indicators in new EU member states 2000–2010. *Regional Formation and development Studies*, 3 (11), 225-235.

Бутенко Н.Ю.,
к.е.н., доцент,
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана»,
м. Київ, Україна

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ДО ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Анотація. *Особливості сучасного стану економічного розвитку обумовлюють необхідність переосмислення основних підходів до формування фахівців у галузі економіки та менеджменту. Задоволення потреби бізнесу у фахівцях з широким спектром різноманітних здібностей і вмінь пов'язані із запровадженням новітніх підходів до підготовки спеціалістів. Важливу роль при цьому відіграє компетентнісний підхід. Запровадження компетентнісного підходу пов'язане з урахуванням інтегральної сутності компетенцій.*

Ключові слова: *компетенція, компетентність, фахова підготовка, компетентнісний підхід, соціально-культурна ідентичність*

Summary. *The peculiarities of the current state of economic development necessitate a rethinking of the basic approaches to the formation of specialists in the field of economics and management. Satisfaction of business needs in specialists with a wide range of different abilities and abilities is connected with introduction of the newest approaches to training of specialists. An important role in this plays a competent approach. The introduction of a competency-based approach involves the integral essence of competencies.*

Key words: *competence, competence, professional training, competence approach, socio-cultural identity.*

Постановка проблеми. Підвищення якості сучасної освіти є однією з найбільш актуальних проблем сьогодення. Розв'язання цієї проблеми безпосередньо пов'язано з підготовкою кваліфікованих фахівців для ринкової економіки. Сьогодні найважливішими вимогами ринку праці є здатність до системного мислення, до інноваційної діяльності, здатність трансформувати інформацію в нові знання і знаходити їм практичне використання.

У зв'язку з цим підвищується роль вишів у підготовці висококваліфікованих фахівців, здатних до професійної мобільності. Потребують переосмислення основні функції системи освіти з урахуванням нових вимог, які впливають з логіки становлення ринкових відносин, якщо взяти до уваги соціально-економічні зміни, пов'язані зі становленням економіки знань.

Розглядаючи сучасний контекст освітньої діяльності студентів в оволодінні ними системними, інструментальними, соціально-особистісними і спеціальними знаннями та вміннями, доцільно виокремити компетентнісний підхід. Основна концепція компетентнісного підходу – зміщення акцентів із сукупності знань на здібності виконувати

певні функції, використовуючи знання. Це веде до зміни кінцевої мети освіти випускників – з обсягу засвоєних знань на сформовані компетенції.

Дослідження світових тенденцій у вищій освіті дає можливість стверджувати, що компетентнісний підхід стає домінантним, перетворюється на концептуальну основу стратегії в освітній сфері. Найважливішим фактором визнання компетентнісного підходу стає перенесення акцентів зі змісту на результати, зі знань на розвиток особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ідеї компетентнісного підходу знайшли відображення в роботах Н. Кузьміної, Л.Петровської, А.Маркової, Л.Мітіної, Л.Олексєєвої та ін. Питання формування компетентності розглядалися такими науковцями, як: В.Байденко, І.Зимня, У.Каннінг, Б.Креме, В. Куніцина, Г.Рот, Б.Рунде, В.Сейд, Б.Шпінат, Г.Шотмейер. Сутнісні, змістовні, структурні характеристики компетентності стали предметом вивчення С.Гончарової, В.Куніцина, В.Первутинського. Аналіз сутності компетентності, характеристику його складників знаходимо в дослідженнях вітчизняних науковців – О.Локшиної, О. Пометун, В. Свистун, В.Ягупова; сучасні тенденції розвитку змісту освіти в зарубіжних країнах проаналізовані О.Овчарук, Я.Кодлюк, К.Корсаком.

Аналіз та узагальнення сучасної літератури засвідчує, що в ній не представлено комплексне висвітлення поняття компетентності, трансформації європейського досвіду до українських реалій. Необхідно зазначити, що досі не існує загальноприйнятого визначення поняття компетентності, деякі автори ототожнюють поняття «компетентність» та «компетенція».

Прийняття компетентності як нового об'єкта формування й оцінювання в освітньому процесі висуває дослідницькі завдання, що пов'язані як з виявленням особливостей компетентності як об'єкта, так і з пошуком адекватних методичних процедур формування висококваліфікованого і конкурентоспроможного професіонала. У зв'язку з цим доцільно проводити дослідження проблеми компетентнісного підходу в системі вищої освіти в контексті вітчизняного і світового досвіду, а також з урахуванням можливостей збереження соціально-культурної ідентичності.

На думку І.А. Зимньої, компетентнісний підхід може зберегти культурно-історичні і етно-соціальні цінності, якщо компетентності, на яких він базується, розглядати як складні особистісні утворення, що поєднують інтелектуальні, емоційні, моральні складові [4].

Формування цілей наукової праці. Метою цієї статті є логіко-змістове дослідження компетентнісного підходу й аналіз методичних процедур, спрямованих на формування сучасного фахівця, з урахуванням можливостей збереження соціально-культурної ідентичності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Методологічною основою сучасних досліджень із професійної освіти є компетентнісний підхід, який у «Національному освітньому глосарії: вища освіта» дефіновано так: «Підхід до визначення результатів навчання, що базується на їх описі у термінах компетентностей. Компетентнісний підхід є ключовим методологічним інструментом реалізації цілей Болонського процесу» [8, с. 31].

Проблематику компетентнісно орієнтованої освіти сьогодні розробляють відомі міжнародні організації, зокрема: ЮНЕСКО, Рада Європи, Організація європейського співробітництва та розвитку, Міжнародний департамент стандартів тощо. Компетентнісний підхід визнаний як один з перспективних підходів у покращенні та модифікації змісту освіти.

Сутність компетентнісного підходу полягає в спрямованості освітнього процесу на формування та розвиток основних компетентностей, які названо ключовими, а також предметними. Мета компетентнісного підходу – забезпечення якості освіти. Компетентнісний підхід – це пріоритетна орієнтація на цілі – вектори освіти: самовизначеність, здатність до навчання, самоактуалізація, соціалізація й розвиток індивідуальності. Суть навчального процесу в умовах компетентнісного підходу – створення конкретних ситуацій і всебічна підтримка дій, які безпосередньо впливають на формування певної компетентності та компетенцій.

Компетентнісний підхід передбачає поступову переорієнтацію домінантної освітньої парадигми з переважною трансляцією знань, формуванням навичок на створення умов для оволодіння комплексом компетенцій, які означають потенціал, здатність випускника до виживання і стійкої життєдіяльності в умовах сучасного соціально-політичного, ринково- економічного, інформаційно та комунікаційно насиченого простору.

Особливості навчання на основі компетентнісного підходу: навчання сконцентроване на вихідних результатах, а не на вхідних; враховується переважно здатність виконання практичних завдань, але беруться до уваги й знання; навчання у виробничих умовах (принаймні частина навчання відбувається на робочому місці в умовах виробництва) [9, с. 98-99].

На думку фахівців [3], саме компетентнісний підхід зможе скоординувати професійну освіту й потреби ринку праці, оскільки він пов'язаний із замовленням на освіту з боку працедавців, тих, кому потрібен компетентний фахівець. А це можливо тоді, коли освіта стає особливо значущою діяльністю студента. Таку освіту неможливо «дати», вона здобувається тільки під час самостійної роботи студента. Компетентнісний підхід – це підхід, що акцентує увагу на результатах освіти, які визнаються вагомими за межами системи освіти, причому як

результат розглядається не обсяг засвоєної інформації, а здатність людини діяти в різних професійних ситуаціях.

Усвідомлення компетентнісного підходу певною мірою залежить від розуміння сутності та змісту понять «компетенція» і «компетентність». Дефініція цих понять у науковій літературі виявляє різноманітні підходи.

Згідно з визначенням Міжнародного департаменту стандартів для навчання, досягнення та освіти (International Board of Standards for Training, Performance and Instruction (IBSTPI) під поняттям компетентності розуміють спроможність кваліфіковано здійснювати діяльність, виконувати завдання або роботу. При цьому поняття компетентності містить набір знань, навичок і відношень, що дають змогу особистості ефективно здійснювати діяльність або виконувати певні функції, що підлягають досягненню певних стандартів у галузі професії або виду діяльності [10].

Поняття «компетенція» О. І. Пометун [11, с.66] розкриває передусім як коло повноважень певної організації, установи або особи. У межах своєї діяльності особа може бути компетентною або некомпетентною в окремих питаннях, тобто мати компетентність у певній сфері діяльності. Також компетентність – це результативно-діяльнісна характеристика освіти. Компетентності, на думку О. В. Овчарук [10], – це індикатори, які дозволяють визначити готовність особистості до життя, до подальшого розвитку й активної участі в суспільстві.

І, нарешті, принципово важливим є розуміння «фахової компетентності» – інтегральної особистісно-професійної характеристики, що визначає здатність фахівця реалізувати знань, уміння, навички, досвід та особисті якості для успішної діяльності в професійній сфері [7, с. 24].

Важливим завданням сучасної професійної освіти є розуміння структури фахової компетентності майбутнього професіонала, оволодіння якою в під час фахової підготовки, завдяки спеціально створеним умовам, дозволить забезпечити якість професійної освіти.

Грунтовне вивчення питання впровадження основних положень компетентнісного підходу в підготовку фахівців економічного профілю дозволяє стверджувати, що простежується тісний взаємозв'язок між особистісно орієнтованим, діяльнісним і компетентнісним підходами у професійній освіті. Мета професійної підготовки майбутнього фахівця має спрямовуватися на розкриття змісту фахового навчання з урахуванням особистісних можливостей студентів (особистісно орієнтований підхід) → оволодіння змістом навчання має відбуватись у процесі спеціально організованої діяльності (діяльнісний підхід) → сформованість певного рівня фахової компетентності має бути результатом спеціально організованої професійної підготовки майбутнього фахівця (компетентнісний підхід) [5, с. 26].

На ефективність формування фахової компетентності майбутніх економістів впливає значна кількість різноманітних факторів. Основними

можна визначити такі: зміст навчального матеріалу; різноманітні методи, форми та засоби навчально-виховної роботи; особистість викладача та рівень його педагогічної майстерності; стан матеріально-технічної бази; готовність студентів до ефективної навчальної діяльності тощо.

Застосування компетентнісного підходу при розробленні та реалізації програм професійної підготовки управлінців розглядається як шлях підвищення їх ефективності. Запровадження компетентнісного орієнтованого підходу має спиратися на нове теоретико-методологічне підґрунтя:

- «одним із шляхів оновлення змісту освіти й узгодження його із сучасними потребами, інтеграцією до європейського та світового освітнього просторів є орієнтація на компетентісний підхід» [2, с. 104];
- «нові запити сучасного суспільства щодо результативності освітніх систем спричиняють рух до формування змісту освіти на компетентісній основі, що, відповідно, обумовлює потребу розробити технології оцінювання рівня компетентностей та компетенцій» [6, с. 26];
- «компетенції не можуть генеруватися у процесі традиційного «викладання» на предметно-змістовному рівні» [1, с. 11].

Висновки. Підсумовуючи, констатуємо, що професійна компетентність – це здатність фахівця ефективно виконувати професійну діяльність, і ця здатність є результатом набуття фахівцем необхідних компетенцій. Ідентифікація професійних компетенцій (якостей) – ключове завдання компетентнісного підходу, у тому числі і для забезпечення професійного розвитку персоналу організації. При визначенні компетенцій важливим є дотримання певних вимог, адже компетенції повинні бути пов'язані зі стратегічними цілями організації; покривати весь поведінковий репертуар, необхідний для рішення ключових робочих завдань; вирізняти високу та низьку якість виконання роботи; мати чіткі та ясні визначення; бути вимірними кількісно; бути незалежними одна від одної; відображати мову та культуру організації [12].

Водночас треба відмітити, що запровадження компетентнісного підходу певним чином «вирівнює» підготовку фахівців у навчальних закладах різних країн, що призводить до втрати соціально-культурних відмінностей та набутого національного досвіду (а можливо, і певних переваг). Отже, важливим завданням сучасності стає уникнення потенційної загрози виникнення латентної суперечності між упровадженням компетентнісного підходу та втратою соціально-культурної ідентичності в підготовці фахівців різних країн.

Список використаних джерел

1. Байденко В. И. Компетенции в профессиональном образовании : (К усвоению компетентностного подхода) / В. И. Байденко // Высшее образование в России. – 2004. – № 11. – С. 3–13.
2. Бібік Н. М. Компетентісна освіта: від теорії до практики / Бібік Н. М., Єрмаков І. Г., Овчарук О. В. – К. : Плеяди, 2005. – 120 с.

3. Веселовская Н.С. Компетентностный подход в образовании – основа подготовки квалифицированного специалиста [Электронный ресурс] / Н. С. Веселовская. – Режим доступа: <http://www.auditorum.ru>. – 22.05.2009.
4. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования // Высшее образование сегодня. – 2003. – № 5. – С. 34–42.
5. Калашнікова С.А. Теоретико-методологічні засади професійної підготовки управлінців-лідерів в умовах сучасних суспільних трансформацій: дис... докт. пед. наук: 13.00.04 / Калашнікова Світлана Андріївна. – Київ, 2011. – 267 с.
6. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / під заг. ред. О. В. Овчарука. – К. : К.І.С., 2004. – 112 с.
7. Крутоус Т.П. Формування фахової компетентності майбутніх бакалаврів економіки у процесі навчання природничо-наукових дисциплін: дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Крутоус Тетяна Петрівна. – Вінниця, 2015 – 213 с.
8. Національний освітній глосарій: вища освіта / [авт.-уклад.: І. І. Бабин, Я. Я. Болюбаш, А. А. Гармаш та ін. ; за ред. Д. В. Табачника і В. Г. Кременя]. – К. : Плеяди, 2011. – 100 с.
9. Ничкало Н. Г. Державні стандарти професійної освіти: теорія і методика: монографія / За ред. Н. Г. Ничкало. – Хмельницький: ТУП, 2002.– 334 с.
10. Овчарук О. В. Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти / О. В. Овчарук // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О.В.Овчарук. – К.: К.І.С., 2004. – С. 5-15.
11. Пометун О. Компетентнісний підхід – найважливіший орієнтир розвитку сучасної освіти / О. Пометун // Рідна школа. – 2005. – №1. – С. 65-69.
12. Система автоматизированной оценки и развития персонала [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.prometeus.ru>. – Загл. с экрана.

Васильківська І.П.,
к.ю.н., доцент,
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана»,
м. Київ, Україна

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ НЕПОВНОЛІТНІХ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

***Анотація.** У статті досліджено кримінально-правовий механізм захисту неповнолітніх в умовах гібридної війни в Україні. Проаналізовано Особливу частину Кримінального кодексу України. Визначено перелік злочинів проти дітей. Намічено перспективи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність*

за злочини стосовно неповнолітніх в умовах гібридної війни. Запропоновано криміналізувати залучення дітей до участі у бойових діях і збройному конфлікті.

Ключові слова: гібридна війна, кримінальна відповідальність, неповнолітні, бойові дії, збройний конфлікт.

Summary. In the article the criminal-legal mechanism of protection of juveniles in conditions of hybrid warfare in Ukraine are investigated. A special part of the Criminal Code of Ukraine is analyzed. The list of crimes against children is defined. The prospects for perfection of the legislation of Ukraine on criminal liability for crimes against juveniles in conditions of hybrid warfare are outlined. It is proposed to criminalize the involvement of children in military actions and armed conflict.

Key words: hybrid warfare, criminal responsibility, juveniles, military actions, armed conflict.

Постановка проблеми. Сьогодні, коли на сході України проводиться антитерористична операція, а проти нашої держави країною-агресором – Російською Федерацією – розв’язана гібридна війна, особливо гостро постає питання захисту найвразливіших категорій населення, насамперед неповнолітніх. При цьому найбільше наслідки війни вплинули на дітей, які проживають у Донецькій та Луганській областях. За підрахунками УГКП ООН, від конфлікту на Донбасі постраждало 5 млн українців. Згідно з даними ЮНІСЕФ, 1,7 млн постраждалих, або 34 % від усієї кількості, – це діти [5, с. 3].

Важливе місце в системі захисту неповнолітніх за умов збройного конфлікту, ведення гібридної війни займають засоби кримінального права. Останні пов’язані з охороною найголовніших цінностей від найбільш небезпечних посягань – злочинів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми кримінально-правового захисту неповнолітніх вивчалися у працях А.О. Джужи, М.Г. Заславської, В.Ю. Ковальської, К.Д. Кулик, О.О. Оропай, О.І. Плужнік, О.О. Світличного та інших [3; 8; 9; 11; 15; 16; 17; 20]. Дослідженню проблем захисту прав дитини в умовах збройних конфліктів присвятили свої праці О.О. Кочемировська, А.В. Лазоренко, Г.Є. Мазур, Н.М. Опольська [10; 12; 13; 14].

Останніми роками предметом дослідження вітчизняних учених ставали деякі питання протидії використанню дітей у військових конфліктах. З позицій міжнародного права ці проблеми вивчали Н.О. Філіпська і О.Ю. Задніпровська [23]. Науковці М.М. Чеховська та І.М. Ничитайло проаналізували кримінально-правові аспекти втягнення неповнолітніх до участі в бойових діях [24; 25]. Водночас спеціальних досліджень, у яких комплексно вивчаються проблеми захисту неповнолітніх з позицій кримінального права в умовах гібридної війни в Україні, на сьогодні немає.

Метою статті є дослідження ефективності вітчизняних кримінально-правових механізмів захисту неповнолітніх за умов збройного конфлікту і напрацювання на цій основі пропозицій щодо вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність.

Виклад основного матеріалу дослідження. Діти внаслідок особливостей свого вікового і соціально-психологічного розвитку, залежності від інших осіб та вразливості є однією найменш захищених верств населення й такою, що найбільше потерпає від жахів війни. В умовах військової агресії права дитини зазнають численних порушень, що тягнуть за собою особливо тяжкі наслідки. Сама війна – «це найбільш brutальне порушення прав дитини» [2]. Водночас війна нового типу – гібридна війна, поняття якої почало активно використовуватися саме у зв'язку з діями РФ в Україні, є ще небезпечніше явище, оскільки воно пов'язане із застосуванням всіх методів і технологій, характерних як для класичної війни, так і невійськових [1, с. 393].

Військові дії останнього десятиліття забрали життя близько 2 млн дітей по всьому світу (загинули через бої, крім того, у результаті недоїдання і хвороб, спричинених або загострених конфліктом), скалічили ще шість; близько 20 млн дітей стали переселенцями чи біженцями, близько мільйона осиротіли. Невідомо, скільки дітей утримуються як заручники, були викрадені або продані, зазнали сексуальної експлуатації; особливо вразливими є дівчата та діти обох статей, розлучені з сім'ями [10].

Що стосується України, то на сьогодні не існує повної статистики про кількість дітей, втягнутих у збройний конфлікт на території нашої держави, чи тих, що постраждали від нього. За підрахунками ООН, у результаті російської агресії, починаючи з 2014 року, загинули 10303 особи, серед яких 138 дітей: 91 хлопчик та 47 дівчат [6, с. 9-10]. За даними ОБСЄ, за роки війни на Донбасі сталося 1200 підривів людей на мінах, у результаті вибухів було покалічено 68 дітей [21].

Близько 1,5 млн осіб стали вимушеними переселенцями. Серед них – 248 тис. дітей. Сьогодні 162 українці утримуються заручниками на непідконтрольних територіях у Донецькій і Луганській областях, у тому числі шість підлітків [21].

Офіційної інформації щодо порушень права дитини на захист від усіх форм насилля немає, однак ЗМІ наводять приклади трудової, сексуальної експлуатації дітей [14, с. 279]. У більшості випадків факти насильства щодо дітей під час збройного конфлікту, зокрема сексуального, залишаються прихованими [7, с. 5].

У районах України, охоплених конфліктом, погіршується доступ дітей до освітніх та медичних послуг. За інформацією ЮНІСЕФ, з початку конфлікту понад 700 навчальних закладів і 130 медичних пунктів зазнали шкоди внаслідок обстрілів [18]. У результаті зменшується доступність навіть критично важливих видів освіти. Унаслідок скорочення рівня вакцинації підвищується ризик розповсюдження соціально небезпечних та інфекційних захворювань. Донецька область, яка зазнала конфлікту, посідає одне з перших місць за показниками захворюваності на ВІЛ у Європі [26].

Так само знижується доступність закладів культури. Лише в Луганській області під час військових дій зазнали руйнувань 28 закладів культури [5, с. 20].

Отож в умовах військової агресії шкода заподіюється найбільш значущим цінностям, основоположним правам дітей, як-от права: на життя, на охорону здоров'я, на захист від усіх форм насильства, на повагу до честі й гідності дитини, на вибір місця проживання, на освіту тощо.

Кримінальний кодекс України (далі – КК) не розглядає злочини проти дітей як окрему категорію. Також у ньому немає самостійних складів злочинів, які стосуються захисту неповнолітніх у збройних конфліктах.

За таких обставин реагування на злочини проти дітей в умовах гібридної війни має здійснюватися в межах тих статей КК, які встановлюють відповідальність за протиправні посягання на неповнолітніх. Ці злочини розміщені в різних розділах Особливої частини КК і стосуються посягань на життя та здоров'я дитини, її волю, честь і гідність, статеву недоторканість, моральність і т.д. Зокрема, КК передбачає відповідальність за умисне вбивство малолітньої дитини (п. 2 ч. 2 ст. 115), доведення неповнолітнього до самогубства (ч. 3 ст. 120), зараження неповнолітнього вірусом імунодефіциту людини чи іншою невиліковною інфекційною хворобою (ч. 3 ст. 130), неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей (ст. 137), незаконне проведення дослідів над неповнолітнім (ч. 2 ст. 142), насильницьке донорство, вчинене щодо неповнолітнього (ч. 2 ст. 144), незаконне позбавлення волі або викрадення малолітнього (ч. 2 ст. 146), захоплення заручника, вчинене щодо неповнолітнього (ч. 2 ст. 147), торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини, вчинені відносно неповнолітнього або малолітнього (ч. ч. 2, 3 ст. 149), експлуатація дітей (ст. 150), використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (ст. 150¹), зґвалтування неповнолітньої або малолітньої особи (ч. ч. 3, 4 ст. 152), насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчинене щодо неповнолітньої (неповнолітнього) або малолітньої (малолітнього) (ч. ч. 2, 3 ст. 153), статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості (ст. 155), розбещення неповнолітніх (ст. 156), злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною (ст. 166), порушення права на отримання освіти (ст. 183), збут неповнолітнім чи розповсюдження серед них порнографічних предметів (ч. 2 ст. 301), сутенерство або втягнення неповнолітнього чи малолітнього в зайняття проституцією (ч. ч. 3, 4 ст. 303), втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність (ст. 304), схиляння неповнолітнього до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 315), схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів (ст. 324).

У наведеному переліку складів злочинів (він не вичерпаний) більшість посягань розглядають дитину (неповнолітню, малолітню особу) не у складі основного злочину, а як кваліфікуючу (особливо

кваліфікуючу) ознаку, відтак, передбачають можливість застосування суворіших покарань за суспільно небезпечні діяння, вчинені відносно розглядуваної категорії осіб. Крім того, вчинення злочину щодо малолітнього або з використанням малолітнього законодавець відніс до обставин, які обтяжують покарання (п. п. 6, 9 ч. 1 ст. 67 КК). Також обтяжувальною покарання обставиною є вчинення злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій (п. 11 ч. 1 ст. 67 КК).

Вважаємо, що питання кримінально-правового захисту неповнолітніх у тій ситуації, у якій сьогодні опинилася Україна, є недостатньо врегульованим. В умовах гібридної війни, коли агресор вдається до тактики терористів (використання жінок і дітей як живого щита під час нападу на військові і цивільні об'єкти [1, с. 393]), використовує дітей як інформаторів, робочу силу, з'явилося і набуло розповсюдження явище дітей-комбатантів, або дітей-солдатів, які мають досвід участі у збройних конфліктах та використання зброї [4; 14, с. 280-281; 24, с. 152], законодавець повинен оперативніше реагувати на сучасні виклики, які постали перед Україною.

Незважаючи на те, що Україна ратифікувала Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах [22], а Закон України «Про охорону дитинства» (ст. 30) прямо забороняє участь дітей у воєнних діях і збройних конфліктах [19], залучення неповнолітніх до такої діяльності досі не криміналізовано. Наразі кримінальна відповідальність за використання дітей у збройних конфліктах може реалізовуватися лише в межах ст. 149 КК, де визначено покарання за торгівлю людьми або здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а також вербування, переміщення, переховування, передачу або одержання людини, вчинені з метою експлуатації. Вказана мета включає в себе поряд з іншим використання особи у збройних конфліктах (п. 1 примітки до ст. 149 КК), а ч. ч. 2 і 3 ст. 149 визначають потерпілими від цього злочину відповідно неповнолітніх і малолітніх.

Посиленому кримінально-правовому захисту неповнолітніх в умовах гібридної війни сприятиме встановлення кримінальної відповідальності за втягнення неповнолітніх до участі у збройному конфлікті, під яким пропонується розуміти вербування, фінансування, матеріальне забезпечення, навчання дітей з метою використання у збройних конфліктах інших держав або насильницьких діях, спрямованих на повалення державної влади чи порушення територіальної цілісності, а також залучення неповнолітніх до не передбачених законами України воєнізованих чи збройних формувань.

Окремо варто криміналізувати використання дітей під час збройних конфліктів, не пов'язане з прямою участю в бойових діях. У цьому разі винні особи нестимуть відповідальність за залучення неповнолітнього до будь-якої іншої діяльності у збройному конфлікті. Це може бути,

наприклад, копання окопів, будування фортифікаційних споруд, облаштування блокпостів, виконання роботи кухаря, кур'єра, санітара та ін. Варто встановити підвищену відповідальність батьків дитини або осіб, що їх замінюють, у разі вчинення ними відповідних дій.

З початком гібридної війни розпочався інтенсивний інформаційний вплив з боку агресора, зокрема, на території Донецької та Луганської областей відзначається активна пропаганда початкової військової підготовки серед школярів із акцентом на приналежність до так званого «руського миру» [25, с. 189]. Можливо, сьогодні вже варто вести мову про криміналізацію пропаганди війни серед дітей. Втім, це питання потребує окремого ґрунтовного дослідження.

Висновки. Проаналізувавши механізм охорони неповнолітніх засобами кримінального права в умовах гібридної війни, можна встановити, що подальше вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність має відбуватися на позиціях посиленого кримінально-правового захисту розглядуваної категорії осіб. Необхідно криміналізувати як втягнення неповнолітніх до участі у збройному конфлікті, так і використання дітей під час збройних конфліктів, не пов'язане з прямою участю в бойових діях. На наш погляд, перспективними будуть дослідження міжнародно-правових питань захисту прав дітей у збройних конфліктах і визначення на цій основі шляхів розвитку національного кримінального законодавства.

Список використаних джерел

1. Близнюк А. Гібридна війна ХХІ століття. Пропаганда як основна складова у політичних, соціальних та етнічних протистояннях // *Intermarum: історія, політика, культура*. – 2015. – Вип. 2. – С. 390-399.
2. Волинець Л. Війна – це найбрутальніше порушення прав дитини: Розмова із керівником Управління забезпечення діяльності Уповноваженого Президента України з прав дитини; розм. Оксана Миколук // *День*. – 2014. – 27 серп. (№ 157). – С. 6.
3. Джу́жа А.О. Розпусні дії сексуального характеру щодо дітей та підлітків // *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. – 2014. – № 1. – С. 26-32.
4. Дипломат розповів Раді безпеки ООН про вербування бойовиками підлітків для війни на Донбасі: Опубліковано 1 листопада 2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.unian.ua/war/2218496-kislitsya-rozpoviv-radi-bezpeki-oon-pro-verbuvannya-boyovikami-pidlitkiv-dlya-viyni-na-donbasi.html>
5. Діти війни (дослідження проблем дитинства в Україні за умов військової агресії) / Український інститут дослідження екстремізму. – К., 2015. – 31 с.
6. Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні 16 серпня – 15 листопада 2017 року / Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини. – 52 с.

7. Ежегодный доклад Специального представителя Генерального секретаря по вопросу о детях и вооруженных конфликтах Лейлы Зерруги (A/HRC/25/46), 26 December 2013 / Генеральная Ассамблея ООН. – 22 с.
8. Заславська М.Г. Генезис кримінальної відповідальності за невиконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей // Право і Безпека. – 2014. – № 3. – С. 112-117.
9. Ковальська В.Ю. Кримінально-правове дослідження потерпілого в злочинах, що посягають на статеву свободу та статеву недоторканість дітей // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. – 2014. – Вип. 10-2. – Т. 2. – С. 155-158.
10. Кочемировська О.О. Щодо дотримання Україною міжнародних стандартів захисту прав дітей у збройних конфліктах: Аналітична записка / Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.niss.gov.ua/articles/1660/>
11. Кулик К.Д. Кримінологічна характеристика та запобігання розбещенню неповнолітніх в Україні: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – Х., 2017. – 22 с.
12. Лазоренко А.В. Проблеми прав дітей переселенців в Україні // Збірник матеріалів Міжнародної юридичної науково-практичної конференції: тези наукових доповідей. – 2015. – № 2. – С. 77-80.
13. Мазур Г.Є. Правові проблеми дітей України в умовах військової агресії // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18: Економіка і право. – 2015. – Вип. 30. – С. 134-139.
14. Опольська Н. Права дітей, які постраждали внаслідок збройного конфлікту в Україні // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 18: Економіка і право. – 2015. – Вип. 27. – С. 278-283.
15. Оропай О.О. Кримінально-правові засади протидії трудовій експлуатації дітей в Україні // Судова апеляція. – 2016. – № 3. – С. 63-68.
16. Плужнік О.І., Корнієнко М.В. Класифікація злочинів проти дітей у кримінальному законодавстві України // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. – 2017. – Вип. 43. – Т. 2. – С. 139-143.
17. Плужнік О.І., Корнієнко М.В. Окремі аспекти кримінальної відповідальності за злочини проти неповнолітніх у законодавстві України // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. – 2016. – № 4. – С. 114-124.
18. Понад 23 мільйони доларів шукає ЮНІСЕФ для допомоги дітям Сходу України: Опубліковано 30 січня 2018 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.uadonbas.com/news/ponad-23-miljoni-dolariv-shukaye-yunisef-dlya-dopomogi-dityam-sxodu-ukraini>
19. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 р. // Офіційний вісник України. – 2001. – № 22. – Ст. 981.
20. Світличний О.О. Реалізація кримінальної відповідальності за

розбещення неповнолітніх // Право і суспільство. – 2013. – № 1. – С. 128-135.

21. Скільки загинуло українців за час війни на Донбасі: Опубліковано 28 листопада 2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://fakty.ictv.ua/ua/ukraine/20171128-skilky-zagynulo-ukrayintsiv-za-chas-vijny-na-donbasi/>

22. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах: Ратифіковано із заявою 23 червня 2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_795

23. Філіпська Н.О., Задніпровська О.Ю. Протидія використанню дітей-солдат у військових конфліктах // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. – 2017. – № 3. – С. 238-241.

24. Чеховська М., Ничитайло І. Правові аспекти втягнення неповнолітніх до участі у бойових діях // Підприємництво, господарство і право. – 2016. – № 8. – С. 150-154.

25. Чеховська М., Ничитайло І. Участь дітей-солдатів у бойових діях у зоні проведення антитерористичної операції // Visegrad Journal on Human Rights. – 2016. – № 3. – С. 185-189.

26. Ukraine Humanitarian 2017 Situation Report № 66, 1 January-31 December 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-humanitarian-2017-situation-report-66-1-january-31-december-2017>

Галушка З.І.,
д.е.н., професор,
Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

Нафус І.І.,
аспірант,
Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

ЕКОНОМІЧНА ОСВІТА ЯК ДЖЕРЕЛО НАГРОМАДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ

***Анотація.** У статті висвітлено підходи до визначення сутності та структури соціального капіталу. Обґрунтовано особливості соціального капіталу як економічного ресурсу, охарактеризовано його функції. Визначено умови формування соціального капіталу на різних рівнях функціонування економіки. Виявлено роль економічної освіти у процесах нагромадження соціального капіталу. Наведено*

можливі напрями формування елементів соціального капіталу в підготовці фахівців з менеджменту.

Ключові слова: соціальний капітал та його функції; рівні формування соціального капіталу; довіра; норми; цінності; мережі; знання, вміння, компетенції.

Summary. The article covers approaches to the definition of the essence and structure of social capital. The features of social capital as an economic resource are substantiated, its functions are characterized. The conditions of formation of social capital at different levels of functioning of economy are determined. The role of economic education in the processes of social capital accumulation is revealed. The possible directions of formation of elements of social capital in the training of management specialists are presented.

Key words: social capital and its functions; levels of social capital accumulation; trust; norms; values; network; knowledge, skills, competences.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Нагромадження соціального капіталу – складне завдання, що стоїть сьогодні перед українським суспільством. Його актуальність значною мірою пояснюється знеціненням освіти, відсутністю тісного зв'язку між теоретичними знаннями, що здобуваються студентами у вищих навчальних закладах, соціальними процесами, що відбуваються у суспільстві, та практикою функціонування сучасного бізнесу. Розв'язання проблеми їх взаємоузгодження потребує комплексного підходу, тому одним із його напрямів вважаємо спрямованість підготовки фахівців-менеджерів на формування у них вмінь, навиків, компетенцій, важливих для соціалізації управлінської діяльності та формування соціального капіталу. У зв'язку з цим головними завданнями економічної освіти, орієнтованими на участь випускників у нагромадженні соціального капіталу, є: формування ціннісних орієнтацій, спрямованих на розвиток позитивного соціального капіталу; прагнення до підвищення освітньо-професійного рівня відповідно до сучасних вимог; зміцнення довіри до суспільних інституцій; прагнення до участі в соціальних мережах та сприяння обміну знаннями та інформацією; орієнтація на інноваційний розвиток бізнесу та забезпечення його соціальної відповідальності; спрямування бізнесу на забезпечення ефективного соціального розвитку регіону (країни); подолання корупційних проявів в усіх сферах соціально-економічного життя й бюрократизації систем управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. У дослідженні сутності соціального капіталу існують такі основні підходи: 1) соціо-антропологічний, заснований на уявленнях про природні прагнення людей до об'єднання, заснований на тому, що СК належить до таких людських якостей, які у звичайному житті називаються доброзичливістю (прихильністю), дружбою, соціальними взаєминами між індивідуумами й усередині родини, що створюють соціальні осередки суспільства; 2) соціологічний, у якому СК розглядається як норми, мережі й організації, за допомогою яких індивіди матимуть користь, а особлива

увага надається соціальним мережам, що здобувають найбільшу значущість у суспільстві, де довіра формальним організаціям є низькою; 3) економіко-інституціональний, підставою якого є твердження, що люди при взаємодії один із одним прагнуть до максимальної індивідуальної корисності й використовують ресурси СК при здійсненні різних видів діяльності; 4) політологічний підхід, у якому підкреслюється визначальна роль інститутів, політичних і соціальних норм у формуванні людської поведінки. Найпоширенішим на сьогодні залишається соціологічний підхід, у рамках якого вирізняються: індивідуалістичний підхід П. Бурдьє [4], ціннісний підхід Ф. Фукуями [9], мережевий підхід Дж. Коулмана [1], інституційний підхід Р. Патнема [8].

Виділення невирішених частин проблеми, яким присвячується означена наукова праця. Наведені підходи характеризують соціальний капітал як суспільне явище. Проте економічне значення соціального капіталу на сьогодні недостатньо виокремлюється, швидше приділяється увага взаємодії та взаємовпливу соціального капіталу з іншими його видами.

Соціальний капітал як економічне явище вирізняється такими характеристиками: виступає однією із форм капіталу (поряд з фізичним, людським, інтелектуальним та ін.); є нематеріальною формою капіталу, суспільним ресурсом; основою формування соціального капіталу є мережа соціальних зв'язків, соціальна згуртованість, сукупність етичних норм і довіра; є багатофункціональним; має низький ступінь формалізації; пов'язаний з можливістю отримувати певні переваги або досягати певних результатів, а отже, є продуктивним; у разі свого невикористання соціальний капітал втрачається, обсяги його зменшуються; зношується не під час уживання, а через незастосування; його нелегко побачити й виміряти, важко створити втручанням ззовні; уряди сильно впливають на рівень і тип соціального капіталу, доступного індивідам для докладання зусиль щодо досягнення довгострокового розвитку [3, с. 179]. Та наведені підходи залишаються дуже узагальненими, недостатньо конкретизованими з погляду прояву конкретних елементів соціального капіталу в економічних відносинах.

Метою статті є виявлення особливостей соціального капіталу як економічного ресурсу, що існує на різних рівнях функціонування економіки, обґрунтування його функцій та визначення ролі економічної освіти у процесах нагромадження соціального капіталу.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. З економічного погляду дуже важливо зазначити, що соціальний капітал формується на різних рівнях функціонування економіки. Як зазначає Єлісєєва Д.В. [7], на нанорівні внаслідок особистих стосунків формується так званий капітал відносин, що характерний для окремої особи. Він складається з ресурсів та вигоди, які може отримати актор від взаємодії з іншими акторами. До основних

видів соціального капіталу нанорівня належать: а) статусний (positional capital), б) трастовий (trust capital) і в) капітал зобов'язань (obligation capital) [2, с. 20]. Соціальний капітал нанорівня визначається закладеним потенціалом соціальної взаємодії (комунікативні компетенції, рівень людського капіталу та інші) та причетністю індивіда до різного роду соціальних структур. Соціальний капітал мікрорівня визначається діяльністю людей всередині організації та має такі системні властивості як співпраця, взаємодопомога, корпоративна культура, репутація, імідж, бренд – характеристики взаємовідносин усередині організації та поза нею. Нагромадження соціального капіталу на мезорівні реалізується у відносинах між економічними суб'єктами регіону, галузей, спілок, кластерів, горизонтально і вертикально інтегрованих компаній. Зрілість соціального капіталу на мезорівні значно впливає на стабільність соціально-економічного розвитку регіону, визначає ефективність розвитку територіальних громад, розв'язання соціальних проблем регіону. СК макрорівня реалізується у масштабах економічної системи в цілому. Отже, кожен наступний рівень усупільнення соціального капіталу змінює характер відносин з контрагентами, а також ступінь відчутності, конкретності вигоди, одержуваної індивідом у результаті входження в ті чи ті соціально-економічні відносини.

Узагальнюючи наявні підходи до визначення ролі соціального капіталу, акцентуємо на його головних функціях, важливих для функціонування його як інституту сучасної ринкової економіки. Найбільш широко їх характеризує М. Горожанкіна, виділяючи такі з них: діалогова (інтерактивна) функція соціального капіталу полягає у встановленні довірчих відносин між керівництвом і співробітниками організації, що також забезпечить координацію дій, передачу знання, досвіду й навичок, необхідних у виробництві; політична (розвиток демократичного громадянського суспільства); економічна (упровадження нових форм організацій, збільшення інших форм капіталу); соціально-культурна (культурно-етична) функція соціального капіталу проявляється в тому, що він дозволяє співпрацювати, довіряти, розуміти, формує культурні цінності, визначає високий рівень культури співробітництва; кореляційна (інтегральна) функція соціального капіталу дозволяє розширювати підприємству базу постійних клієнтів; інтенсивна функція сприяє поліпшенню якості ділових відносин; інформаційна функція соціального капіталу полягає в тому, що він сприяє поширенню та обміну інформацією; інфраструктурна (об'єднує колектив і визначає лідерів); комунікаційна сприяє розвитку професійної мови та зміцненню довіри між партнерами, створює сприятливий клімат у колективі організації; комбінаційна функція соціального капіталу проявляється при взаємодії співробітників у колективі організації та сприяє його безконфліктному співпраці [6].

Реалізація соціального капіталу має продуктивне (корисне) значення для людей, корпорацій, суспільства в цілому. Він дозволяє суспільству досягати поставлених цілей завдяки формуванню нової моделі поведінки економічних суб'єктів, підвищенню ефективності виробництва й добробуту населення, у тому числі через соціальну довіру, соціальну справедливість, міцні зв'язки всередині суспільства, між суспільством і державою тощо. Адже соціальний капітал – це соціальні інститути, суспільний менталітет, цінності, норми людських стосунків, які утворюють якісні й кількісні параметри мережі соціальної взаємодії. Тому надзвичайно важливо сприяти створенню середовища для комунікації людей, створенню умов, які дозволять кожній людині активно включатись у соціальну структуру громади, відчувати відповідальність за неї.

Освіта сама по собі є середовищем накопичення соціального капіталу, оскільки ВНЗ стають перехрестям соціального співробітництва, формують навколо себе атмосферу соціальної довіри, слугують формуванню справедливого суспільства. Освітні заклади формують інтелектуальний, моральний і соціальний рівень населення, закладають основи майбутнього рівня взаємовідносин і співробітництва. Як зазначає Ф. Фукуяма, професійна освіта є не просто передачею певних фактів, знань та методик. Це також процес навчання моральним нормам, завдяки яким професійні стандарти стають вищими за власні інтереси професіонала... одна із переваг, яку дає така вища освіта, полягає у тому, що вона культивує певні норми, які стають важливим джерелом соціального капіталу [9].

Довіра є основною характеристикою соціального капіталу, очевидно, що від рівня освіти і освіченості залежить рівень довіри в суспільстві. Освіта (особливо економічна) є не лише джерелом накопичення соціального капіталу, а й основою для соціально-економічного розвитку суспільства. Головними завданнями підготовки фахівців є: формування у студентів чіткої системи уявлень про необхідність соціального капіталу, його роль на особистісному, міжособистісному й суспільному рівнях економічної діяльності; забезпечення розуміння студентами багатоаспектності й інтегральності відносин партнерства, соціального управління, лідерства, партнерських відносин, соціальної відповідальності бізнесу; сприяння усвідомленню потреби в розвитку партнерства з різними зацікавленими сторонами задля ефективного функціонування особистості, суспільства, організації тощо; формування вміння здійснювати психологічну діагностику й поведінковий аналіз стану міжособистісних комунікацій і сформованості соціального капіталу в управлінських системах; навчання засобам активного позитивного впливу на розвиток партнерства й соціального капіталу особистості; усвідомлення особливостей психології мотивації, психології стресу, психології управління для розвитку партнерських взаємовідносин і формування соціального капіталу.

Домінантами розвитку соціального капіталу є вдосконалення соціальних інститутів взаємодії між різними верствами населення, налагодження суспільного діалогу, знаходження спільних норм поведінки й ціннісних орієнтацій населення, що зумовлюватимуть як культурний, так і освітньо-професійний розвиток особистості. Ґрунтуючись на засадах довіри і співпраці як основних якісних характеристиках соціального капіталу, можна досягти успіхів у трудовій сфері, прояву творчого потенціалу, активізації новаторства і трудової творчості. Звичайно, усі ці елементи є джерелом підвищення продуктивності працівника, покращення конкурентоспроможності підприємства на національному та міжнародному ринках, інноваційної спрямованості розвитку держави в цілому.

Нарощування соціального капіталу – складне завдання, що стоїть сьогодні перед суспільством. Постає питання про необхідність формувати структурну динаміку економічної освіти. В освітній сфері варто створювати такі програми, які дозволять «швидко бігти, для того щоб мати змогу залишатися на місці», а не відставати від прогресивного світу все більше. Тоді як український досвід демонструє поки що ситуацію, коли рівень підготовки кадрів не відповідає вимогам сучасності [цит. за: 5].

Висновки і перспективи розробок у цьому напрямі. Підготовка фахівців з менеджменту безпосередньо пов'язана з необхідністю створення управлінського потенціалу соціалізації економіки та формуванням соціального капіталу. Ці завдання закладаються в освітніх програмах їхньої підготовки та формують систему знань і вмінь. З погляду нагромадження соціального капіталу особливе значення мають такі здатності: до самостійної, ініціативної діяльності в різних сферах, до вироблення інноваційних та ефективних управлінських рішень; проектувати організаційну структуру, використовувати основні теорії мотивації, лідерства і влади для вирішення управлінських завдань; формувати та демонструвати лідерські якості та поведінкові навички; ефективно організувати групову роботу на основі знання; аналізувати взаємозв'язки між функціональними підрозділами; оцінювати вплив макроекономічного середовища на функціонування організацій і органів державного і муніципального управління; вибирати оптимальні моделі організаційних структур та ін. Важливим залишається розроблення навчальних і робочих програм, які охоплюють можливості реалізації цих завдань у навчальному процесі.

Список використаних джерел

1. Coleman J. Foundations of Social Theory/ J.Coleman. Cambridge MA: Harvard University Press. 1990. 1014 p.
2. Lin N. A Network Theory of Social Capital / Nan Lin. – New York : Duke University, 2005. – 25 p.

3. Ostrom E. Social capital: A fad or fundamental concept? / E. Ostrom // Social Capital: A Multifaceted Perspective / ed. by P. Dasgupta, I. Seragilden. Washington, D.C.: The World Bank, 2000. – P. 172–214.
4. Бурдые П. Формы капитала / П. Бурдые // Экономическая социология. – 2002. – № 5. – Т. 3. – С. 60-74.
5. Волчкова Г.К. Домінанти розвитку соціального капіталу в сучасних умовах / Г.К. Волчкова // Економіка і організація управління. – 2014. – № 3 (19) – 4 (20). – С. 56-61.
6. Горожанкіна М.Є. Соціальний капітал суспільства в умовах трансформації економічної системи (питання теорії і методології): автореф. дис... д-ра екон. наук / М.Є. Горожанкіна; Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2008. – 32 с.
7. Єлісєєва Л.В. Економічний зміст та види соціального капіталу / Л.В. Єлісєєва // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2017. – Випуск 22. – Частина 1. – С. 8-11.
8. Патнем Р. Гра в кеглі наодинці: занепад соціального капіталу Америки [Електронний ресурс] / Р. Патнем // Незалеж. культурол. часопис «І». – 2001. – №21. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n21texts/putnem.htm>
9. Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию / Ф. Фукуяма. М.: АСТ; Хранитель. – 2006. – 730 с.

Гальперіна Л.П.,
к.е.н., професор,
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана»,
м.Київ, Україна

СТРАТЕГІЧНЕ ПАРТНЕРСТВО МІЖ УКРАЇНОЮ ТА КНР У СВІТЛІ СУЧАСНИХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

***Анотація.** Стратегічне партнерство України і Китайської Народної Республіки може стати чинником досягнення геоекономічних стратегій в умовах глобальних викликів, які стоять перед обома країнами. Одним з таких викликів є критерій інноваційно-технологічного лідерства. У цей період сформована правова база та покладено початок практичної реалізації стратегічного партнерства між Україною і Китайською Народною Республікою. Визначено загрозові для України тенденції сировинного характеру її експорту до Китаю та диспропорційності (товарної, інвестиційної та технологічної) в економічних відносинах з Китайською Народною Республікою. Стратегічне партнерство між Україною та Китайською Народною Республікою в науково-технічній, освітній, інформаційній, енергетичній та екологічних сферах сприятиме модернізації економік обох країн в умовах глобальних викликів.*

***Ключові слова:** Китай, інновації, інвестиції, експорт, імпорт, український-китайське співробітництво, стратегічне партнерство.*

Summary. *Strategic partnership between Ukraine and the People's Republic of China can become a factor in achieving geo-economic strategies in the face of global challenges facing both countries. One of the challenges is the criterion of innovation and technological leadership. In this period, the legal basis has been formed and the beginning of the practical implementation of the strategic partnership between Ukraine and the People's Republic of China. The threats to Ukraine of the raw material nature of its export to China are determined and the disproportionality (commodity, investment and technological) in the economic relations with the People's Republic of China are threatening for Ukraine. Strategic partnership between Ukraine and the People's Republic of China in the scientific, technical, educational, informational, energy and environmental spheres will promote the modernization of the economies of both countries in the context of global challenges.*

Key words: *China, innovation, investment, export, import, Ukrainian-Chinese cooperation, strategic partnership.*

Постановка проблеми. Досягнення рівня стратегічного партнерства України і КНР стало логічним підсумком розвитку дружніх двосторонніх відносин. Водночас досягнення економічного лідерства в сучасних умовах можливо завдяки інноваційно-технологічному лідерству, що розглядається як один з глобальних викликів. Тема дослідження «стратегічне партнерство України і КНР в світлі сучасних глобальних викликів» розглянута крізь призму економічного складника. У 2017 році Китай вийшов на друге місце серед країн-імпортерів і на 7-місце – серед основних експортних ринків України. Проте значні дисбаланси в реалізації економічного складника стратегічного партнерства між двома країнами свідчать про нереалізований потенціал адаптації зовнішньоекономічних відносин в умовах глобальних викликів, що обумовлює актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стратегічне партнерство України і КНР є актуальною темою дослідження україно-китайських економічних відносин. Зокрема, ця тематика представлена в роботах Л. Антонюк та О. Хоменко [1], А. Бароніна і А. Колпакова [2], М. Левченко та А. Левченка [3], А. Шаповал [4] та ін. Однак розгляд стратегічного партнерства між країнами у світлі глобальних викликів потребує сучасних досліджень, чому присвячена ця наукова праця.

Мета дослідження. Основною метою статті є дослідження перспектив стратегічного партнерства між Україною і КНР у світлі сучасних глобальних викликів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Про початок переходу міждержавних відносин на рівень стратегічного партнерства свідчить підписання відповідної декларації про стратегічне партнерство під час візиту Голови КНР в Україну в червні 2011 року. Через два роки були підписані «Договір про дружбу і співробітництво між Україною і КНР», Спільна декларація України і КНР про подальше поглиблення відносин стратегічного партнерства та затверджена Програма розвитку відносин стратегічного партнерства між Україною і КНР на 2014-2018 роки, яка не була реалізована повною мірою.

Важливе значення для розвитку стратегічного партнерства має Третє засідання Комісії зі співробітництва між урядами двох країн, що відбулося 5 грудня 2017 року в Києві, де було укладено низку двосторонніх угод з поглиблення стратегічного партнерства в різних сферах діяльності. У тому числі План дій Україна-Китай з реалізації ініціативи «Економічного поясу шовкового шляху» і «Морського шовкового шляху XXI століття», Програма українсько-китайського інвестиційного співробітництва в агропромисловому комплексі та ін.

В економічних відносинах між двома країнами посилюються тенденції диспропорційності, що характерно і для кількісних, і для якісних показників. Стратегічне партнерство між Україною і КНР необхідно розглядати з урахуванням сучасних внутрішньополітичних й економічних обставин обох країн. У цей час українська економіка починає виходити з кризи, а китайська реалізовує політику «нового нормального росту», модернізації та створення «прекрасного Китаю».

Важливим фактором стратегічного партнерства є взаємна торгівля. Як демонструють дані рис. 1, загальна вартість торгового обороту у 2017 році становила 7,7 млрд доларів США, що свідчить про його зростання в порівнянні з 2016 і 2015 роками, хоча і не перевищує показник 2013 року (10,6 млрд доларів США).

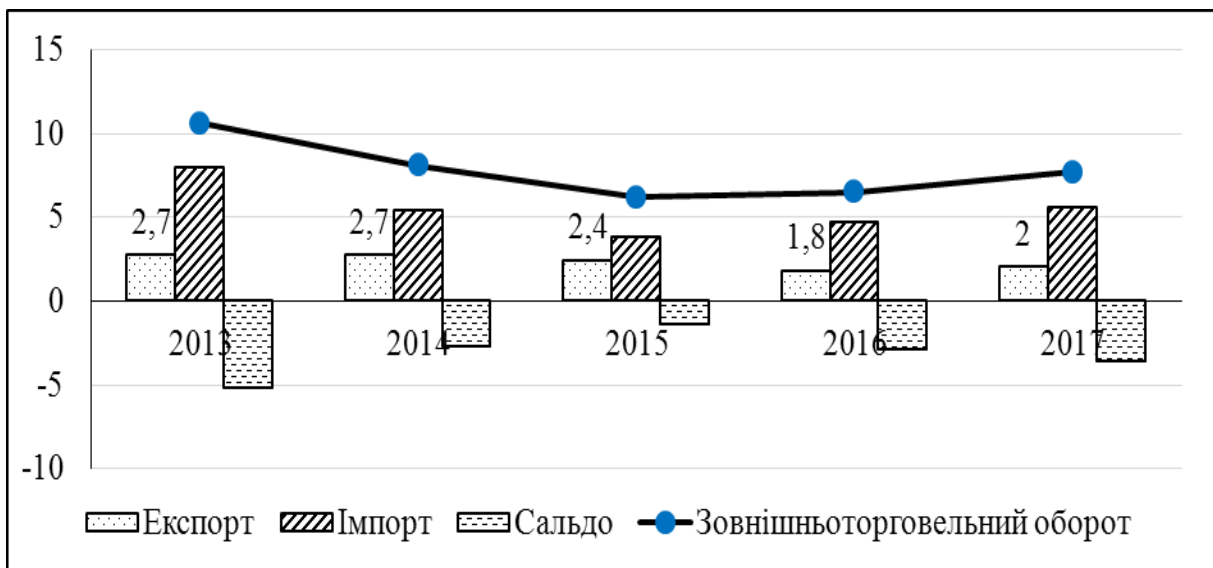


Рис. 1. Зовнішньоторговельний оборот між Україною та КНР, 2013–2017 роки, млрд доларів США

Джерело: складено та розраховано за даними Держстату України [5]

Експорт України в Китай у 2017 році становив 4,7% загальної вартості експорту, тоді як частка імпорту дорівнювала 11,4%. Величина пасивного сальдо перевищила у 2017 році 3,6 млрд доларів США, що краще показника мирного для України 2013 року. У цілому в переліку стратегічних торгових партнерів України Китай займає 4-те місце, тоді як частка України в зовнішній торгівлі Китаю становить 0,17%.

Основними статтями експорту України до Китаю є товари з низькою доданою вартістю (руди, шлаки, зола становлять 36%, жири та олії тваринного і рослинного походження – 25%, зернові культури – 22%, деревина – 2% та інші). Девальвація китайської валюти юаня щодо долара США сприяє витісненню американської сільськогосподарської продукції з китайського ринку, у тому числі й заміщенню її українською продукцією. Це стосується зернових (кукурудзи і ячменю), експорт яких з України в Китай стрімко зростає. Водночас в імпорті з КНР переважає машинобудівна продукція, зокрема високотехнологічна. Після десятиліть наповнення ринку України переважно дешевими й низькоякісними китайськими товарами зараз купівельні переваги в українців мають китайські товари середньої і високої якості за доступними цінами. Це, перш за все, у споживчому сегменті – мобільні телефони (Huawei, MEIZU, Xiaomi), ноутбуки, нетбуки, ПК (ASUS, Lenovo), автомобілі. В Україні стрімко зростають продажі китайських автомобілів (Geely і Chery), які займають майже 10 % ринку. Також стійкі конкурентні позиції має побутова техніка (холодильники, пральні машини, мікрохвильові печі, посудомийні машини тощо), текстиль, а в промисловому сегменті – сонячні батареї, електричні машини та ін.

Небезпечна для України тенденція збільшення сировинної спрямованості експорту та низька конкурентоздатність на внутрішньому товарному ринку є причиною відстрочки на невизначений час з української сторони розгляду можливості підписання угоди про Зону вільної торгівлі з КНР, що було запропоновано китайською стороною ще у 2015 році.

Важливим фактором зміцнення потенціалу стратегічного партнерства між Україною і КНР є інвестиційне співробітництво. Проте і тут спостерігаються риси диспропорційності. Станом на листопад 2017 року загальний обсяг залучених в економіку України китайських інвестицій становив 18,2 млн доларів США, це зростання в порівнянні з даними за підсумками 2016 року, тоді як найвищий рівень спостерігався у 2013/2014 році (25,5 млн доларів США) див. рис. 2.

При цьому питома вага китайських інвестицій у загальному обсязі залучених прямих іноземних інвестицій не перевищує половини відсотка, що підтверджує тезу про невідповідність наявного рівня й потенціалу інвестиційної співпраці між двома країнами.

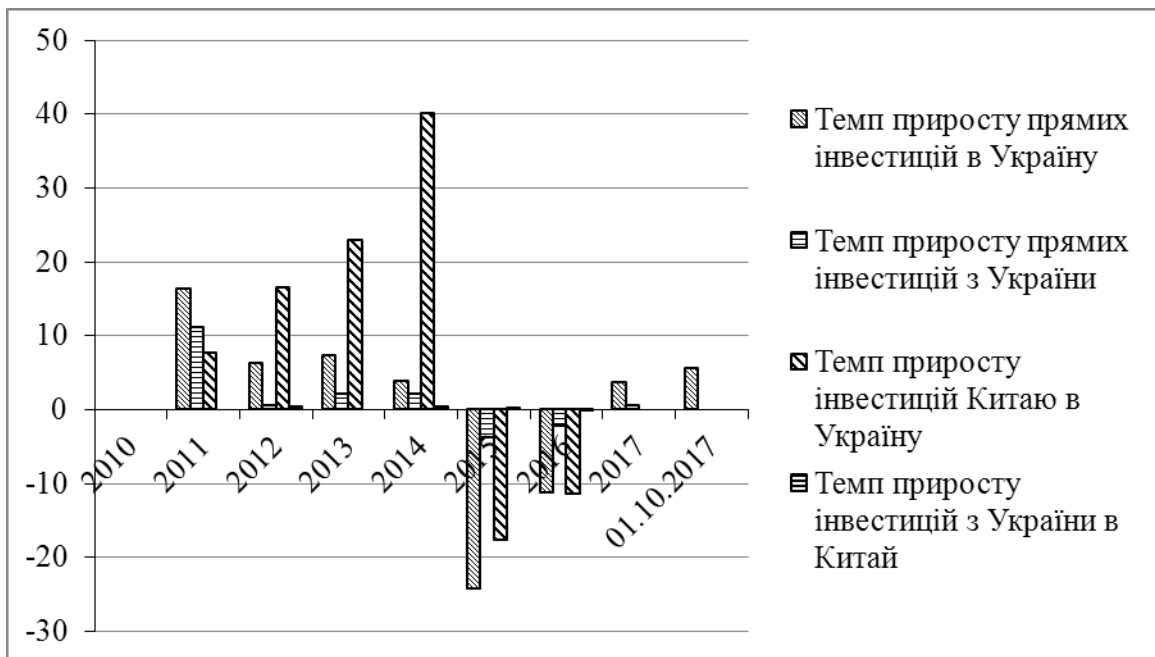


Рис. 2. Динаміка загальної вартості прямих інвестицій (акціонерного капіталу) та прямих інвестицій Китаю в Україну і України в Китай, 2010-2017 роки (на початок року), млн доларів США
Джерело: складено і розраховано за даними Держстату України [5]

Найбільш привабливими для китайських інвестицій в Україну зараз є відновлювана енергетика, транспортна інфраструктура, розроблення мінеральних ресурсів, торгівля й сільське господарство. Найбільший обсяг китайських інвестицій в Україну припадає на промисловість (43% від загального обсягу), на другому місці – оптова та роздрібна торгівля (19,0%), на третьому – сільське господарство (9,8%) (за даними Держстату) [5].

Статистика свідчить про диспропорції взаємин у цій сфері, що логічно, зважаючи на економічну потужність Китаю і кризову ситуацію в Україні. Обсяги китайських інвестицій в українську економіку багаторазово перевищують українські в Китай. З боку України зацікавленість у китайському капіталі пояснюється, насамперед, відсутністю внутрішніх фінансових ресурсів для розвитку країни. Українські інвестиції в китайську економіку ще дуже незначні за обсягом. Станом на 01.10.2017 року їх загальний обсяг становив 1,5 млн доларів США, що на рівні 0,000% від загального обсягу іноземних інвестицій. У складних умовах для української економіки відбувається відтік іноземного, у тому числі китайського капіталу.

Україна, яка однією з перших європейських країн підписала меморандум про співпрацю в рамках ініціативи керівництва КНР «Один пояс, один шлях», очікує від співпраці в цьому масштабному проєкті модернізації вітчизняної інфраструктури та багатьох секторів економіки, а також включення українських підприємств у глобальні ланцюги доданої вартості. З боку Китаю інтерес до залучення України до впровадження

ініціативи «Один пояс, один шлях» представляє вигідне географічне положення, наявність базової інфраструктури та високий індекс транзитності України. Крім того, у нашій країні сформований потужний науково-промисловий та агропродовольчий потенціал.

В останні роки активізувалися інші напрямки розвитку стратегічного партнерства, які розглядаються як шлях до модернізації економік обох країн. Це, перш за все, співпраця в науково-технічній та освітній, інформаційних технологій, енергоефективності, альтернативної енергетики та екологічних сферах. На сьогодні Україна має 21 контракт з Китаєм на загальну суму понад 67 млн доларів США, створено три спільних україно-китайських наукових парки, але всі вони розташовані на території КНР.

Треба враховувати, що подальший розвиток стратегічного партнерства має ризики для кожної зі сторін. Для китайської сторони це політична й економічна нестабільність у нашій країні, відсутність реальних гарантій захищеності інвестицій і можливостей для розширення бізнесу.

Залучення китайських інвестиційних і технологічних можливостей для різних галузей української економіки може стати для України локомотивом інноваційного розвитку. Проте так само існує ризик, що результатом стратегічного партнерства стане подальше поглиблення сировинної спрямованості української економіки.

Висновки і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Стратегічне партнерство України і КНР може стати чинником досягнення геоекономічних стратегій в умовах глобальних викликів, які стоять перед обома країнами. На сьогодні сформована правова база та покладено початок практичної реалізації стратегічного партнерства між Україною і КНР. Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що економічний складник стратегічного партнерства свідчить про загрозливі для України тенденції технологічної диспропорційності.

Список використаних джерел

1. Антонюк Л.Л. Стратегічні вектори економічної співпраці України та КНР / Л.Л. Антонюк, О.В. Хоменко // Україна-Китай. – №3 (9). – С. 70–75.
2. Баронін А. Україна і Китай: «дружній спаринг» у різних вагових категоріях [Електронний ресурс] / А. Баронін, А. Колпаков // Дзеркало тижня. Україна. – 8 листопада 2013. – № 33. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/macrolevel/ukrayina-i-kitay-druzhniy-sparing-u-riznih-vagovih-kategoriyah-_.html.
3. Гальперіна Л. П. Стратегічні напрями торговельно-економічних відносин України з Китаєм / Л. П. Гальперіна, А. В. Шаповал // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право): Науковий журнал. – К.: НАУ, 2013. – № 4. – С.31–35.
4. Levchenko M. Ukrainian-Chinese Economic Partnership as a Factor of Effective Economy Development and its Perspectives / M. Levchenko,

A. Levchenko // International Journal of Economics and Society. – 2015. – №. 1. – С.152-155.

5. Вебсайт Державної служби статистики (Держстату) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Гернего Ю.О.,
к. е. н.,
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана»,
м. Київ, Україна

Дибя О.М.,
к. е. н., доцент,
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана»,
м. Київ, Україна

СОЦІАЛЬНІ ІНВЕСТИЦІЇ ЯК ФОРМА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРІОРИТЕТІВ ЗБАЛАНСОВАНОГО ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ

Анотація. У дослідженні звернуто увагу на сутнісні характеристики соціальних інвестицій. Обґрунтовано соціальний ефект та його роль у сучасному суспільстві. Соціальні інвестиції досліджені в контексті стимулювання людського розвитку. Проаналізовано співвідношення понять сфери соціальних інвестицій. Оцінено специфіку соціальних інвестицій у контексті посилення тенденцій збалансованого людського розвитку.

Ключові слова: людський розвиток, збалансування, соціальні інвестиції, інвестування, соціальна відповідальність

Summary. The attention is paid to the essential characteristics of social investment. The social effect and its role in modern society are researched. Social investment is explored in the context of human development stimulating. The connection between the concepts of the social investments area is analyzed. The peculiarities of social investments in the context of sustainable human development tendencies intensification is estimated.

Key words: human development, balancing, social investment, investing, social responsibility.

Постановка проблеми. В умовах глобальної нестабільності світогосподарських процесів нагальними стають проблеми невизначеності та конфліктів, що кардинально змінюють природу та спектр регуляторних функцій сучасної держави. Досвід розвинених країн світу показує, що наразі держава виявляється нездатною забезпечити життєдіяльність власних громадян лише за посередництвом традиційних регуляторів впливу. Адже, водночас із суто економічними завданнями, нагальним є розв'язання проблем розбудови інфраструктури, підтримки соціальної захищеності населення, перехід процесів соціально-економічного

розвитку на якісно-новий рівень, збалансування процесів людського розвитку. Відповідно, в умовах посилення глобалізаційних тенденцій, поряд із трансформацією ролі держави актуалізуються питання соціальної орієнтованості бізнесу, зростає роль благодійних фондів та грантових організацій.

Відбувається сутнісна трансформація інвестиційних процесів щодо підтримки цілей збалансованого людського розвитку. Адже інвестиційна сфера виявляється здатною не лише встановити баланс взаємозв'язків у контексті поєднання соціальної справедливості із економічною вигодою, але й сформуванню якісно нової парадигми соціально відповідального суспільства. Тому в контексті інтеграції економіки України до глобалізованого суспільства існує потреба обґрунтувати соціальні інвестиції як форми реалізації пріоритетів збалансованого людського розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У зв'язку з актуалізацією прикладного аспекту соціальних інвестицій, дослідження цього питання посіло чільне місце у працях не лише зарубіжних, а й вітчизняних фахівців. Зокрема, проблематикою соціальних інвестицій та їх місця в сучасному суспільстві займалися І. Бланк, Т. Майорова, О. Майстренко, Н. Сириченко та інші [1; 5; 6; 8]. Проте, незважаючи на значний теоретичний доробок вітчизняних учених, усе ще недостатньо розвиненими залишаються окремі сутнісні характеристики соціальних інвестицій, які дозволяють обґрунтувати значення соціальних інвестицій у контексті збалансованого людського розвитку.

Формулювання цілей. Метою нашого дослідження є обґрунтування змісту та природи соціального ефекту від залучення інвестицій, значення соціального ефекту в контексті збалансованого людського розвитку; розмежування відмінностей та зв'язків соціальних інвестицій з іншими поняттями (зокрема, соціальна відповідальність, благодійність, філантропія). Це забезпечить основу для розуміння потенціалу, який на практиці створюють соціальні інвестиції для досягнення цілей збалансованого людського розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі розвитку суспільства цілеспрямоване вкладання ресурсів у соціальну сферу для подальшого здобуття позитивного суспільного ефекту в перспективі отримало назву соціального інвестування, результатами якого є посилення соціальної орієнтації як соціально-економічної системи загалом, так і її окремих аспектів. Зокрема, соціальні ефекти реалізуються в контексті стимулювання економічного зростання, нагромадження людського капіталу, розвитку ринку праці, регулювання рівня та якості життя населення, забезпечення державних соціальних гарантій та базових соціальних послуг, підтримання параметрів соціальної стабільності та екологічної безпеки в суспільстві [5].

Категорію інвестицій науковці досліджували й досліджують найрізноманітнішим чином. Інвестиції – це вкладання будь-якого ресурсу в об’єкт інвестування для отримання результату. У праці «Основи інвестиційного менеджменту» І. Бланк запропонував трактувати інвестицій як вкладення капіталу в усіх його формах у різні об’єкти господарської діяльності для отримання прибутку, а також досягнення іншого економічного або позаекономічного ефекту, реалізація якого базується на ринкових принципах і пов’язане з факторами часу, ризику та ліквідності [1]. Поряд із економічним ефектом інвестицій відмічається їх соціальний ефект, що виправдовує виокремлення соціальних інвестицій з-поміж інших видів інвестицій.

Також у Законі України «Про інвестиційну діяльність» визначено, що інвестиції – це всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об’єкти підприємницької та інших видів діяльності, у результаті якої створюється прибуток (дохід) або досягається соціальний ефект [2]. У соціальному ефекті, який виокремлюємо в межах класифікації інвестицій з-поміж безприбуткових інвестицій, вбачаємо поліпшення соціальної сфери з метою подальшого розвитку суспільства. Це характеризує міру задоволення населення якістю життя (рис. 1).

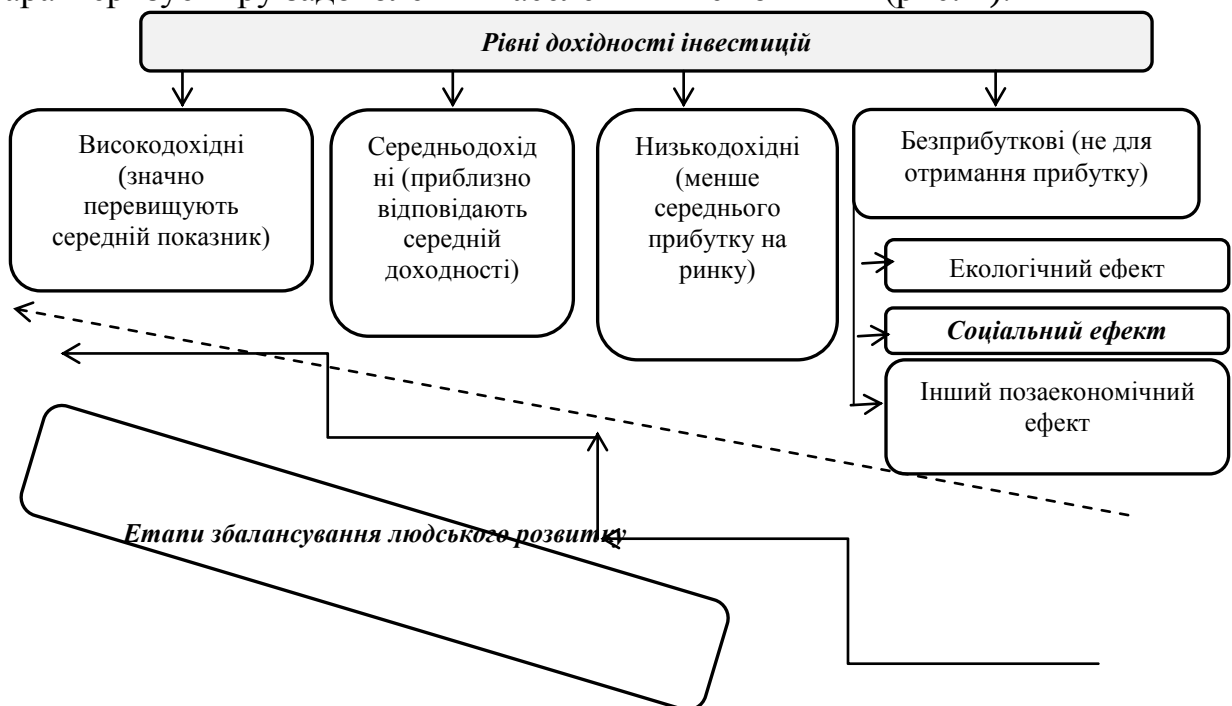


Рис. 1. Ефекти від залучення інвестицій у забезпечення збалансованого людського розвитку

* Джерело: узагальнено автором за [7]

Традиційно природним є бажання інвестора отримати прибуток. Проте соціальна сфера не є прибутковою. У короткостроковій перспективі для соціального інвестора найважливішим є досягнення соціальних цілей.

В історичному аспекті підвищена увага інвесторів до того, на які цілі спрямовуються їхні кошти, які були раніше розміщені в банках та

інвестиційних компаніях, пов'язана із численними соціальними та екологічними рухами, які набули поширення у 60-х роках XX ст., починаючи від виступів за громадянські свободи і рівноправ'я жінок до антивоєнних й екологічних маніфестацій [6].

Відповідно до класифікації Ф. Котлера соціально-відповідальну діяльність організації можна обмежити шістьма основними ініціативами, з-поміж яких водночас з благодійністю та філантропією мають місце соціальні інвестиції, що сприяють росту добробуту суспільства та збереженню навколишнього середовища [3].

Отже, соціальні інвестиції є однією з форм прояву соціальної відповідальності в контексті стимулювання людського розвитку (рис. 2).

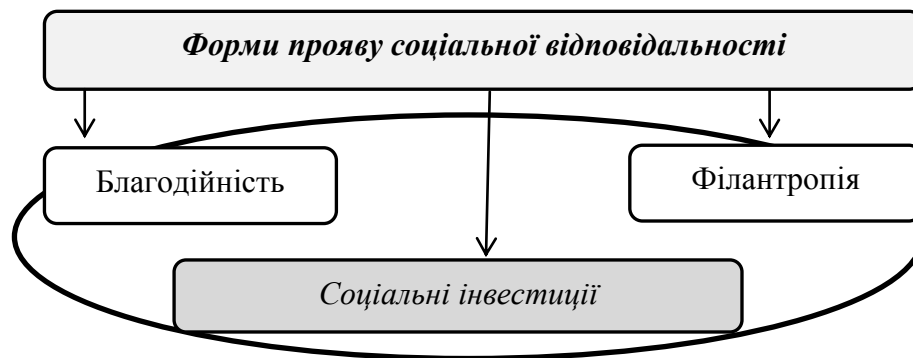


Рис. 2. Соціальні інвестиції в контексті стимулювання людського розвитку (за Ф. Котлером)

* Джерело: узагальнено автором

Філантропія увійшла в моду серед людей, які були багаті та успішні у сфері корпоративного управління. Наприклад, Джон Рокфеллер виділяв кошти на створення Чиказького університету. Дж. Рокфеллер зауважив, що наявне уявлення про те, що бізнес націлений на використання усіх своїх ресурсів з метою максимізації прибутку, переродилось у переконання, що власність здатна створювати соціальні зобов'язання [11]. Серед компаній престижною стала інноваційність, суспільна благодійність і особливо – акцентування уваги на тому, що компанії створені для служіння суспільству [10].

Благодійність заснована як на волонтерській, так і професійній діяльності благодійників, благодійних організацій та благодійних фондів, яка орієнтована на допомогу та покращення суспільства, окремих його верств чи осіб.

Соціальні інвестиції не виключають філантропію і благодійність, хоч і не обмежуються виключно цими аспектами. Крім того, здебільшого є регулярними, стратегічними та плануються в бюджеті організацій заздалегідь. Вони спрямовані на розширення як економічних, так і соціальних можливостей. Наприклад, у заяві «Friends Provident» (станом на 2017 р. підрозділ компанії Aviva – Британська компанія для

страхування життя) відмічалось: «Ми будемо використовувати наш вплив інвестора, щоб заохочувати компанії до кращого вирішення екологічних та етичних питань» [8].

Аналіз вітчизняних та закордонних джерел у сфері соціального інвестування дозволяє виявити диференційовані підходи та значні розбіжності у трактуваннях соціальних інвестицій. Наприклад, у зарубіжній практиці поряд із соціальними інвестиціями (social investments) уживають терміни «соціально-відповідальні інвестиції» (socially responsible investments) та «етичні інвестиції» (ethical investments).

Соціально відповідальне інвестування – це інвестиційні рішення, які здійснюються з боку інвестора з урахуванням соціальних, моральних й екологічних наслідків інвестування. Соціально відповідальне інвестування, на відміну від соціальних інвестицій, у першу чергу покликане максимізувати фінансовий результат та соціальний ефект від інвестування. Тобто за такого інвестування інвестор є відповідальним за наслідки інвестицій для суспільства, навколишнього середовища, а також за свої особисті погляди та переконання. Проте на практиці найчастіше важко визначити першочерговість та пріоритетність соціального або економічного ефекту. Тому результати соціального та соціально-відповідального інвестування в багатьох випадках поєднуються, оскільки соціально-відповідальні інвестиції також мають соціальну природу.

Проте в зарубіжних джерелах відзначається, що соціально відповідальне інвестування не є також неподільним терміном. Первинним до нього є етичне інвестування, яке окреслюється як інвестиційна філософія, що керується моральними цінностями, етичними кодексами чи релігійними переконаннями. Інвестиційні рішення включають неекономічні критерії [12].

На початковій стадії процес соціально відповідального інвестування був дуже схожий на етичне інвестування в тому, що він дозволяв рівень компромісу між корпоративною соціальною та фінансовою результативністю при прийнятті інвестиційних рішень. Проте сучасний процес соціально відповідального інвестування спрямований на досягнення соціальних та екологічних цілей одночасно з фінансовими цілями, зважаючи на критерії вартості з позиції ризику та доходності [9; 12]. У вітчизняних джерелах натрапляємо на корпоративні соціальні інвестиції (соціальні інвестиції в контексті корпоративної соціальної відповідальності) та інвестиції в людський капітал [4].

Схематично співвідношення між наведеними вище термінами зображено на рис. 3.

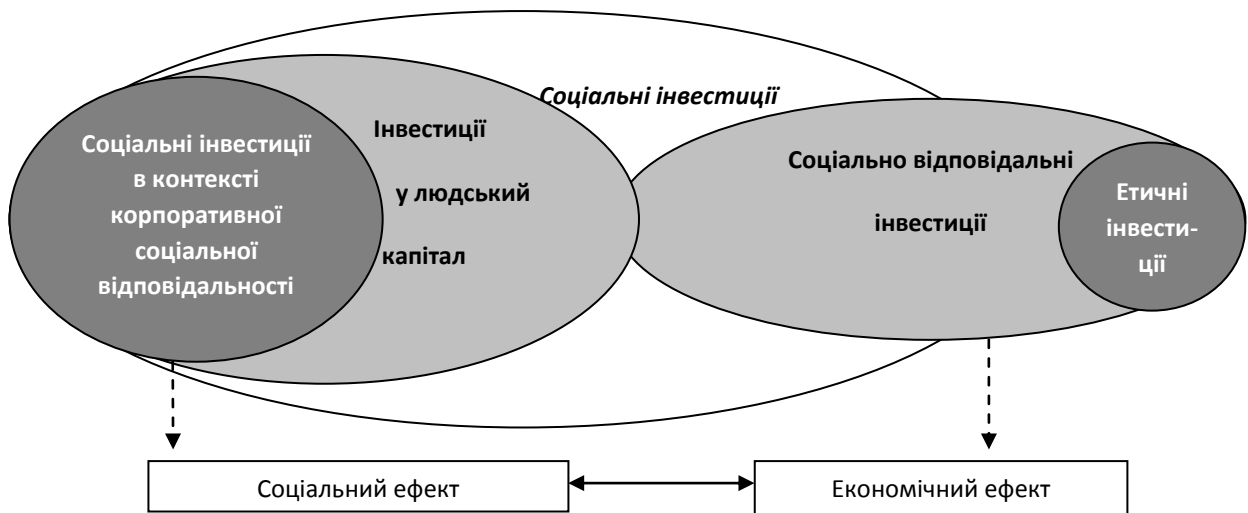


Рис. 3. Співвідношення понять сфери соціальних інвестицій*

* Джерело: узагальнено автором

Висновки. У результаті, узагальнюючи наведені вище твердження, можемо зазначити, що соціальні інвестиції – вкладення коштів або інших нематеріальних активів з метою реалізації соціальних цілей, які здатні створити економічний ефект у довгостроковій перспективі. Формується накопичувальний ефект від досягнення соціальних та в результаті також економічних цілей. Таким чином, соціальні інвестиції відіграють ключову роль у контексті збалансування людського розвитку сучасності, що відбувається за рахунок їх здатності компенсувати відсутність короткострокового економічного ефекту його примноженням у довгостроковій перспективі за рахунок виникнення накопичувального ефекту від соціальних інвестицій.

Список використаних джерел

1. Бланк І.А. Основи інвестиційного менеджменту. /І.А. Бланк. – К.: Ельга-Н, Ніка-Центр, 2001. – 536 с.
2. Закон України «Про інвестиційну діяльність» №1560-ХІІ від 18.09.1991 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1560-12>
3. Котлер Ф. Корпоративна соціальна відповідальність. Як зробити якомога більше добра для вашої компанії та суспільства / Ф. Котлер, Н. - Ж. Лі. К.: Изд-во А. Капусты. – 2005. – 302 с.
4. Лібанова Е. М. Людський розвиток в Україні: можливості та напрями соціальних інвестицій (колективна науково-аналітична монографія) / За ред. Е.М. Лібанової – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, Держкомстат України, 2006. – 356 с.
5. Майорова Т. В. Проектне фінансування: підручник / Т. В. Майорова, О. О. Ляхова та ін.; за заг. та наук. ред. проф., д.е.н. Т. В. Майорової. — 2-ге вид., перероб. і доп. — Київ : КНЕУ, 2017. — 434 с.

6. Майстренко О. В. Соціально відповідальне інвестування: західний досвід / О.В. Майстренко // Ефективна економіка. – 2015. – № 10.
7. Сириченко Н. С. Економічна сутність і класифікація інвестицій в умовах глобальних трансформацій / Н. С. Сириченко // Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія Економіка. – 2015. – Вип. 2(4). – Частина 1. – С. 263-269.
8. Aviva. Friends Life. Official website. – Electronic resource. – The way of access: <https://www.aviva.co.uk/friends-life/>
9. Fulton M. Sustainable Investing: Establishing Long-Term Value and Performance. – Climate Change Investment Research, DBCCA, 2012. – 72 p.
10. Gray R. The Social Accounting Project and Accounting Organizations and Society: Privileging Engagement, Imaginings, New Accountings and Pragmatism over Critique. – Accounting, Organizations and Society, 2002. – 690 p.
11. Krooss H. E. Executive Opinion: What Business Leaders Said and Thought on Economic Issues. - Doubleday: Edition Unstated edition, 1960. – 53 p.
12. Steiner A. Demystifying Responsible Investment Performance: A review of key academic and broker research on ESG factors. A joint report by The Asset Management Working Group of the United Nations Environment Programme Finance Initiative and Mercer. Mercer, 2007. – 82 p.

Гороховська К.В.,
аспірант,
Чернівецький національний
університет ім. Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

РОЗВИТОК ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В УКРАЇНІ

Анотація. У статті розкрито значення транскордонного співробітництва в Україні. Обґрунтовано і виділено основні стратегічні партнери з метою поглиблення зовнішньоекономічних зав'язків. Окреслено основні проблеми розвитку транскордонного співробітництва. Висвітлено проблему розвитку інфраструктури в Україні. Запропоновано шляхи фінансування інфраструктурних об'єктів за допомогою проектів державно-приватного партнерства.

Ключові слова: державно-приватне партнерство, транскордонне співробітництво, транспортна інфраструктура, держава, приватний бізнес.

Summary. The article reveals the importance of cross-border cooperation in Ukraine. The main strategic partners were grounded and highlighted with the purpose of deepening foreign economic relations. The main problems of cross-border cooperation development are outlined. The problem of infrastructure development in Ukraine is highlighted. The ways of financing infrastructure objects are offered through the projects of public-private partnership.

Key words: public-private partnership, cross-border cooperation, transport infrastructure, state, business.

Постановка проблеми. Одним з основних напрямів побудови конкурентоспроможної економіки в Україні визначено євроатлантичну інтеграцію. Аналіз проблем й окреслення перспектив транскордонного співробітництва в Україні набуває особливої актуальності в контексті європейського вектора інтеграції, оскільки стає засобом підвищення конкурентоспроможності нашої держави. Удосконалення та поглиблення транскордонного співробітництва відкриває нові можливості й резерви для активізації господарської діяльності в периферійних територіях регіонів, мобілізації природно-ресурсного потенціалу й підвищення конкурентоспроможності. Безумовно, актуальним завжди буде питання фінансування розвитку транскордонного співробітництва. В умовах обмеженості бюджету держава не в змозі самотійно вирішити це завдання. Тому альтернативою, а іноді і єдиним шляхом стають проекти державно-приватно партнерства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку транскордонного співробітництва досліджувалися багатьма науковцями, серед яких: М. Долішній, Н. Мікула, С. Писаренко, І. Школа та ін. Використання державно-приватного партнерства в розбудові інфраструктурного комплексу держави та надання інфраструктурних послуг аналізувалися такими дослідниками: О. Берданова, В. Вакуленко, Н. Мікула, Є. Черевиков, П. Шилепницький та ін..

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження значимості розвитку транскордонного співробітництва в Україні та шляхи розв'язання наявних проблем у цій галузі.

Виклад основного матеріалу. Роль транскордонного співробітництва в Україні зростає, особливо в умовах євроінтеграційних прагнень. У межах суміжних прикордонних регіонів поглиблюється взаємодія в економічній, соціальній, науково-технічній, культурно-освітній, екологічній та інших сферах для розв'язання спільних проблем, а також розробляються та втілюються механізми підвищення конкурентоспроможності цих територій.

Західний регіон України займає вигідне геополітичне положення, безпосередньо межуючи з державами-членами Європейського Союзу (ЄС). Завдяки фінансовій та технічній допомозі з боку сусідніх держав ЄС у західних областях України реалізується низка довгострокових проектів та інших заходів міжнародного значення у сфері розвитку міжрегіонального співробітництва та транскордонного співробітництва. Подальший розвиток міжрегіонального співробітництва та транскордонного співробітництва зокрема є актуальним та відповідає основним тенденціям розвитку регіональної політики України та безпосередньо – Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року.

Невід'ємним складником європейського вектора розвитку України є посилення транскордонного співробітництва з країнами ЄС. Важливим

фактором є те, що Україна має кордон із сімома державами, 19 із 27 адміністративно-територіальних одиниць є прикордонними. На території таких прикордонних областей, як Вінницька, Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Луганська, Одеська, Сумська, Харківська, Чернівецька, Чернігівська, Донецька створено дев'ять єврорегіонів – Буг, Верхній Прут, Дністер, Дніпро, Карпатський, Нижній Дунай, Слобожанщина, Донбас та Ярославна, п'ять єврорегіонів створено з державами-членами ЄС (Польща, Словаччина, Румунія, Угорщина).

Транскордонне співробітництво – це одна з найважливіших форм інтеграції, яка реалізується на регіональному рівні та має особливе місце при формуванні регіональної політики в Україні. Поглиблення транскордонного співробітництва відкриває нові можливості для активізації економічної діяльності прикордонних територій, підвищення їх конкурентоспроможності шляхом мобілізації природно-ресурсного потенціалу регіонів сусідніх країн, досягнення цілісного ефекту внаслідок ліквідації бар'єрів руху товарів, послуг, капіталу, інформація та технології.

Подальший розвиток транскордонного співробітництва обумовлений такими чинниками:

1. Режим перетину кордону (кількість прикордонних пунктів, наявність та довжина черг, умови перебування у них, складність і тривалість оформлення митних процедур).
2. Розвиненість транспортної мережі.
3. Рівень корупції у сферах, дотичних до транскордонного співробітництва, та умови підприємницької діяльності (переміщення товарів через митний кордон).
4. Рівень розвитку інституційної інфраструктури.
5. Розвиненість комунікаційної інфраструктури.

Через Україну проходить 3 міжнародні транспортні коридори: №3 Берлін-Вроцлав-Львів-Київ, №5 Венеція-Трієст-Любляна-Марибор-Будапешт-Ужгород-Львів-Київ, №9 Гельсінкі-Виборг-Санкт-Петербург-Псков-Москва-Калінінград-Київ-Роздільна-Кишинів-Бухарест-Дмитровград-Александруполіс [2].

Одним з ключових елементів реалізації транскордонного співробітництва є контрольно-пропускні пункти (КПП). Проте варто звернути увагу лише на стратегічні регіони. В Україні існує декілька типів КПП: автомобільний, повітряний, річковий та залізничний. З ЄС маємо 17 автомобільних пунктів перетину (3 з Румунією, 5 з Угорщиною, 2 із Словаччиною, 7 з Польщею), 8 залізничних пунктів (2 з Румунією, 1 із Словаччиною, 5 з Польщею). Але можливість перетину пунктів є на низькому рівні [2].

Неабияке значення для розвитку ТКС має розбудова інфраструктури, адже велика частка її об'єктів потребує негайної реновації та залучення нових технологій. Варто зазначити, що, маючи великий транспортний

потенціал, Україна не повністю його використовує через брак сучасної інфраструктури.

Транспортна інфраструктура забезпечує виконання певних функцій: економічну, соціологічну, інтеграційну, стимулюючу, культурну, оборонну та наукову. Виконання економічної функції полягає в забезпеченні зв'язку та координації всіх галузей економіки та їх розвитку. Тому можна вважати економічну функцію найбільш головною для розвитку економіки. Соціологічна функція виражається в економії часу, полегшенні праці людини та підвищенні продуктивності праці. Інтеграційна функція сприяє інтеграції української транспортної системи у світовий транспортний простір, що має відбуватися із залученням сучасних технологій та має призвести до розвитку транспортної системи та економіки. Стимулююча функція виражена в розширенні діяльності суб'єктів господарювання – розроблення нових технологій, створення нової продукції, розвиток конкурентоздатності та інше. Оборонна функція проявляється в можливості швидкого переміщення військових сил, населення та виробництва.

Транспортна інфраструктура забезпечує зв'язок між виробниками та споживачами, між галузями господарства та промисловості, а також між регіонами та країнами. Крім того, вона задовольняє потреби господарського комплексу регіону в логістичних операціях, сприяє найкращому використанню наявних ресурсів.

Географічне розташування України створює передумови для розвитку транзитних перевезень. За останні роки через певні проблеми, зокрема і через стан автошляхів, кількість іноземних перевізників, що користуються українськими транспортними коридорами, постійно знижується, що частково пояснює скорочення суми надходжень для бюджету, оскільки одним із джерел є плата за проїзд транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів іноземних держав автомобільними дорогами України. Необхідним є здійснення крупних проєктів, які передбачатимуть підвищення технічного рівня та надійності автодоріг, особливо на ділянках, що належать до міжнародних транспортних коридорів, перебудову та розширення пунктів перетину кордону відповідно до європейських норм, розроблення більш жорсткого нормування процедури перетину кордону та адекватної цінової політики щодо тарифів. Позитивні зміни в цих напрямках здатні підвищити конкурентоспроможність автотранспортної інфраструктури України, збільшити обсяги транзиту та забезпечити нові транзитні потоки через її територію.

Незадовільний стан транспортної інфраструктури пояснюється нездатністю держави самостійно забезпечити відповідний рівень будівництва, ремонту та обслуговування цієї сфери господарства, незважаючи на значну роль транспортної системи у виробничому та економічному розвитку регіонів. Неможливість достатнього фінансового

забезпечення з Державного бюджету України не має бути перешкодою для виконання проектів у цій сфері, що призводить до необхідності залучення недержавних учасників до відновлення автодорожніх мереж.

Наразі, приватний інвестор в Україні взагалі не задіяний у сфері розбудови транспортної інфраструктури, хоч це й доволі поширена європейська та світова практика. Залучення державою приватного бізнесу є однією з основних світових тенденцій у розвитку транспорту. При цьому таке залучення відбувається в найрізноманітніших формах: від контрактів на управління чинними об'єктами до передачі приватним компаніям повного циклу будівництва та експлуатації нового об'єкта інфраструктури [1]. Механізм державно-приватного партнерства (ДПП) сприятиме надходженню додаткових інвестицій, які зможуть замінити частину бюджетних витрат на будівництво та ремонт. Світовий досвід зазначає, що у країнах з невисоким рівнем соціально-економічного розвитку проекти державно-приватного партнерства реалізуються насамперед у сферах транспортної інфраструктури та комунального господарства на основі договорів концесії [5].

Питання взаємин держави й бізнесу завжди перебувають у центрі уваги всіх сучасних держав, тому за останні п'ять років в усьому світі спостерігається тенденція посилення цього співробітництва, на що є декілька причин: з одного боку, ускладнення соціально-економічного життя країни веде за собою виконання національних суспільно значущих функцій, а з боку – сам бізнес зацікавлений у нових об'єктах для інвестування, у тому числі й інфраструктурних [4].

Механізми ДПП можуть стати ключовим інструментом реалізації багатьох інфраструктурних проектів. Реалізуючи ці проекти за допомогою моделей ДПП, уряд підвищує споживання всередині країни без зростання видатків державного бюджету. Іншою позитивною рисою такої співпраці є підвищення ефективності проектів, адже приватний сектор більшою мірою орієнтується на результативність у порівнянні з державним. Отже, ДПП – сучасний механізм, який може забезпечити реалізацію складних суспільно-корисних проектів завдяки поєднанню ресурсів держави та приватних партнерів.

Міжнародний досвід останніх десятиліть показав, що державно-приватне партнерство є ефективною формою співпраці влади та бізнесу і має великий потенціал у напрямку модернізації систем комунальної інфраструктури в багатьох країнах. Воно налічує істотні переваги, пов'язані з модернізацією і розвитком інфраструктури в умовах фінансових обмежень. Необхідною умовою ефективного розвитку державно-приватного партнерства є формування сприятливого бізнес-середовища для приватного сектора, що передбачає певні кроки в таких напрямках:

- 1) активізація нормативно-проектної роботи законодавчих органів щодо забезпечення нормативно-правової бази механізмів державно-приватного партнерства;
- 2) розроблення заходів щодо залучення приватного сектора саме у транспортну сферу;
- 3) вивчення переліку найбільш глобальних і проблемних елементів автодорожнього господарства та визначення рівня зацікавленості в них користувачів автодоріг;
- 4) складання переліку потенційних приватних партнерів для укладення договорів державно-приватного партнерства;
- 5) поширення інформації з метою популяризації механізму державно-приватного партнерства в регіонах та підняття рівня зацікавленості всіх сторін;
- 6) упровадження механізму конкурсів або грантів щодо проектів особливо актуальних об'єктів;
- 7) розроблення системи надання податкових та/або митних пільг приватному партнеру, особливо в разі укладання надзвичайно важливого договору;
- 8) налагодження професійних зв'язків на консультаційній основі з представниками-фахівцями з європейських країн;
- 9) посилення санкцій за невиконання зобов'язань приватною стороною;
- 10) упровадження механізму компенсації збитків будь-який зі сторін, завданих у результаті одностороннього розірвання контракту;
- 11) розроблення механізму заміни приватного партнера в разі невиконання взятих на себе зобов'язань, без проведення нового конкурсу;
- 12) нарощування навчальної бази для вітчизняних спеціалістів з питань державно-приватного партнерства;
- 13) створення інформаційних підрозділів з питань розповсюдження інформації.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Застосування державно-приватного партнерства як механізму реалізації нової регіональної політики дозволить: залучити нові ресурси для проведення модернізації у регіонах України; знизити навантаження на видаткову частину державного та регіональних бюджетів; залучити до реалізації інвестиційних проектів фінансові ресурси, що до цього перебували «у тіні»; перерозподілити ризики та посилити відповідальність сторін державно-приватного партнерства за реалізацію інвестиційних проектів на місцевому, регіональному рівнях тощо [2].

Таким чином, при розробленні програм розвитку регіонів необхідно обов'язково визначати заходи, які стосуватимуться безпосередньо транспортної інфраструктури, оскільки без її розвитку не відбуватиметься відповідного зростання обсягів виробництва, об'ємів вантажних та

пасажирських перевезень тощо, що запобігатиме зростанню добробуту населення та стійкості соціального забезпечення.

З метою впровадження проектів ДПП в Україні уряд має налагодити відносини з міжнародними інституціями та більш інтенсивно сприяти формуванню національних інституцій, діяльність яких повинна бути спрямована на модернізацію національної економіки та використання сучасних управлінських підходів. ДПП в Україні потребує визначення та встановлення принципів на національному та регіональному рівнях, створення інституційного середовища, покращення рівня правового забезпечення.

Розвиток транспортної інфраструктури приведе до низки позитивних результатів як для регіону, так і для країни загалом, а саме: сприяння соціально-економічному розвитку задіяних регіонів; підвищення рівня економічної незалежності регіону; збільшення валютних надходжень за рахунок транзитних перевезень пасажирів та вантажів; задоволення економічних інтересів регіону завдяки включенню в єдиний економічний простір шляхом підключення до транс'європейських мереж; включення в сучасну систему шляхів, яка сприяє піднесенню регіональних економік та зменшенню соціальної напруги завдяки створенню додаткових постійних робочих місць у мережі побутового та технічного сервісу для учасників руху.

Список використаних джерел

1. Бондар Н.М. Світовий досвід державно-приватного партнерства у транспортній галузі [Електронний ресурс] / Н. М. Бондар // Ефективна економіка. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=241>
2. Державна прикордонна служба України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dpsu.gov.ua/>
3. Особливості застосування державно-приватного партнерства як механізму реалізації нової регіональної політики. Аналітична записка [Електронний ресурс] // Національний інститут стратегічних досліджень – Режим доступу до ресурсу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1239/>
4. Рогозян Ю. С. Закордонний досвід розвитку регіональної інфраструктури в умовах державно-приватного партнерства // Ефективна економіка. — 2016. — № 8 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5565&p=1>
5. Щодо розвитку державно-приватного партнерства як механізму активізації інвестиційної діяльності в Україні: аналітична записка. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/816>

Гужва В.М.,
к.е.н., доцент,
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана»
м. Київ, Україна

ІННОВАЦІЇ В УПРАВЛІННІ УНІВЕРСИТЕТАМИ: ЕЛЕКТРОННЕ УРЯДУВАННЯ

Анотація. Сьогодні необхідною умовою конкурентоспроможності вищих навчальних закладів на ринку освітніх послуг є наявність єдиного інформаційного простору (ЄІП) і впровадження інформаційних технологій в усі бізнес-процеси. Роль єдиного інформаційного простору в університетському комплексі визначається масштабістю вирішуваних завдань і темпами розвитку університету. У сучасних умовах виникає необхідність формування єдиного інформаційного простору ВНЗ. ЄІП повинен максимально повно забезпечувати інформаційні запити студентів, викладачів, співробітників; мати гнучкі механізми для впровадження нових технологій в освіту; задовольняти сучасні запити демократичності, економічності, надійності. У статті запропоновано ідею побудови єдиного інформаційного простору університету, до складу якого входить система електронного урядування.

Ключові слова: єдиний інформаційний простір, інновації, управління, електронний документообіг, електронна демократія.

Summary. Today, the necessary condition for the competitiveness of higher educational institutions in the market of educational services is the availability of a single information space (SIS) and the introduction of information technology in all business processes. The role of a single information space in a university complex is determined by the scale of the tasks to be solved and the rates of development of the university. In today's conditions, there is a need to form a single information space of the university. The SIS should maximize the information requests of students, faculty, staff; have flexible mechanisms for introducing new technologies into education; to satisfy modern demands of democracy, economy, reliability. The article proposes the idea of building a unified information space of the university, which includes the system of electronic control.

Key words: single information space, innovation, management, electronic document circulation, electronic democracy.

Аналіз проблеми. Одним із найбільш перспективних шляхів вирішення завдання підвищення ефективності функціонування університетів є побудова єдиного інформаційного простору, який забезпечує доступ до актуальної інформації про стан навчальних, науково-дослідних та адміністративно-господарських процесів, а також дозволяє здійснювати управління і контроль над ними в цілому. Складниками ЄІП є інформаційні системи відповідного функціонального призначення.

Проведений аналіз наявних інформаційних систем, що застосовуються для управління ВНЗ- як в Україні, так і в країнах СНД, свідчить про те, що створення таких систем іде по шляху автоматизації окремих напрямків діяльності університетів. Прикладів побудови у вищих навчальних закладах ЕІП, до складу якого входять, окрім традиційних

інформаційних систем (для автоматизації фінансово-господарської діяльності, автоматизації обліку й аналізу кадрів, автоматизації роботи деканатів та приймальної комісії), ще і нові сучасні інноваційні програмні компоненти, такі як системи електронного документообігу, системи електронної демократії та інтегрована багаторівнева інформаційно-аналітична система, в Україні немає.

Цілі і завдання. Метою цієї статті є презентація концепції побудови єдиного інформаційного простору економічного університету з урахуванням сучасних тенденцій, пов'язаних з появою нових продуктів у галузі інформаційно-комунікаційних технологій.

До основних завдань цієї статті належать:

- розроблення та опис структурної моделі програмного складника сучасного єдиного інформаційного простору економічного університету;
- розроблення рекомендацій щодо вибору/створення інструментальних засобів для побудови системи електронного урядування в університеті як складника ЄІП.

Єдиний інформаційний простір в університеті та його програмні компоненти. Інформаційні-комунікаційні технології, за визнанням спеціалістів, є одним з пріоритетних напрямів науки і техніки, які у ХХІ столітті стають вирішальними, критичними [2].

У навчальному процесі роль критичних, безсумнівно, належить базовим інформаційним технологіям, тобто таким, які є основою освітніх технологій, що використовують засоби інформаційно-обчислювальної техніки та в сукупності утворюють технологічну інфраструктуру вищого навчального закладу.

Критичні освітні технології забезпечують створення на базі інфраструктури корпоративних телекомунікаційних мереж навчальних закладів розподілених баз освітніх технологій, які завдяки цій інфраструктурі можуть використовуватися в будь-якому місці навчального простору.

Важливою та ефективною умовою прогресу будь-якої суспільства було і створення та розширення єдиного інтерактивного інформаційного простору. Система єдиного інформаційного простору ВНЗ є сукупністю інформаційних комп'ютерних систем і технологій, а також єдиного освітнього інформаційного середовища (ІОС). Система єдиного інформаційного простору покликана сприяти підвищенню ефективності здійснення управлінського, освітнього, фінансового процесів в інтересах досягнення високої якості підготовки фахівців.

Концепція створення системи єдиного інформаційного простору будь-якого вишу полягає в одночасному комплексному розвитку внутрішньої автоматизованої системи управління, комп'ютеризації навчального процесу, створення автоматизованої бібліотечної системи ВНЗ, активному використанні інформаційних ресурсів Інтернету для участі в різних програмах і проектах.

Побудова єдиного інформаційного простору в університеті покликана сприяти: а) підвищенню ефективності та якості навчання; б) інтенсифікації наукових досліджень; в) підвищенню оперативності та ефективності управління окремими підрозділами та університету в цілому; г) інтеграції освітньої системи університету у світову мережу, що значно полегшить доступ до міжнародних інформаційних ресурсів у галузі освіти, науки, культури та в інших сферах.

У складі єдиного інформаційного простору прийнято виділяти такі основні компоненти:

- інформаційні ресурси, що містять дані, відомості і знання, зафіксовані на відповідних носіях інформації;
- організаційні структури, що забезпечують функціонування й розвиток єдиного інформаційного простору, зокрема збір, оброблення, зберігання, поширення, пошук і передачу інформації;
- середовище інформаційної взаємодії користувачів і підрозділів, що забезпечує їм доступ до інформаційних ресурсів на основі відповідних інформаційних технологій, що включає програмно-технічні компоненти й організаційно-нормативні документи.

Розглянемо програмні компоненти єдиного інформаційного простору економічного університету.

Система електронного урядування як інноваційна програмний складник єдиного інформаційного простору університету. Для побудови єдиного інформаційного простору економічного університету пропонуються такі складники: 1) система електронного урядування; 2) інформаційні системи, які забезпечують автоматизацію діяльності фінансово-господарських підрозділів, відділу кадрів, деканатів, бібліотеки та приймальної комісії тощо; 3) системи дистанційної освіти (рис. 1). Складники 2) та 3) уже існують та використовуються в повсякденній діяльності університету.

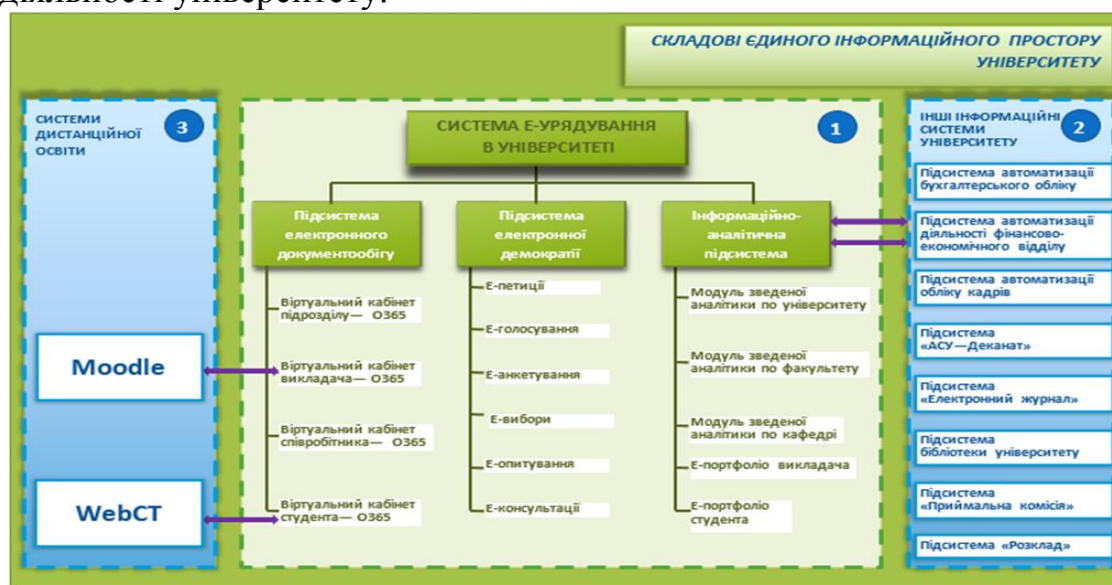


Рис. 1. Програмні складники єдиного інформаційного простору університету

Детальніше розглянемо систему електронного урядування в університеті.

Відповідно до нормативно-правових документів, прийнятих Парламентом та Кабінетом Міністрів України, під *електронним урядуванням* (е-урядуванням) варто розуміти форму організації державного управління (або управліннями державними органами чи організаціями), яка за рахунок широкого застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) сприяє підвищенню ефективності, відкритості та прозорості діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування та державних організацій, наданню в дистанційному режимі комплексу державних послуг для людини та громадянина, суспільства, держави та бізнесу (користувачам) [1, 5-8]. До типових елементів систем електронного урядування традиційно відносять: а) підсистеми електронного документообігу установ та організацій (СЕД); б) підсистеми (інструменти) електронної демократії (ЕД) (е-вибори, е-опитування, е-голосування, е-петиції, е-послуги тощо).

Також електронний документообіг (обіг електронних документів) трактується як сукупність процесів створення, оброблення, правлення, передавання, одержання, зберігання, використання та знищення електронних документів, які виконуються із застосуванням перевірки цілісності та у разі необхідності з підтвердженням факту одержання таких документів [4, 7]. Основними принципами електронного документообігу є такі:

- а) одноразова реєстрація документа;
- б) паралельне виконання різних операцій з метою скорочення часу руху документів і підвищення оперативності їх виконання;
- в) безперервність руху документа;
- г) єдина база документарної інформації для централізованого зберігання документів і що виключає дублювання документів;
- д) ефективно організована система пошуку документів.

Як систему електронного документообігу (СЕД) прийнято розглядати організаційно-технічну систему, що забезпечує процеси створення, управління доступом і поширення електронних документів у комп'ютерних мережах, а також контроль над потоками документів в організації. У таблиці 1 наведено перелік СЕД, які є на ринку України. При цьому варто зазначити, що на поточний момент перераховані системи головним чином упроваджені або впроваджуються в комерційних структурах, частково – в органах державного управління. Прикладів успішних проектів упровадження СЕД в університетах України на сьогодні практично немає.

Таблиця 1

Перелік найбільш поширених СЕД на ринку України

№ п.п.	Назва системи	Інтернет-адреса компанії розробника або дистриб'ютора
1	Система електронного документообігу та автоматизації бізнес-процесів Megapolis.DocNet	www.inbase.com.ua
2	Система електронного документообігу "MasterDoc"	www.bkc.com.ua
3	Система електронного документообігу "ДІЛО"	www.eos.com.ua
4	Система електронного документообігу Адміністрації Президента України (СЕД АПУ)	http://sed.reforms.in.ua
5	Система електронного документообігу FossDoc	www.fossdoc.com.ua
6	Система електронного документообігу АСКОД	www.infoplus.ua
7	Система електронного документообігу SX-Government	www.sx-ua.com
8	Система електронного документообігу Optima-WorkFlow-Стандарт	www.iisd.com.ua

Коли йдеться про електронну демократію (е-демократію), то мають на увазі форму організації суспільно-політичної діяльності громадян, яка забезпечує за рахунок широкого застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) якісно новий рівень взаємодії громадян один з одним, з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, установами освіти та комерційними структурами [5-6, 8].

По суті, під терміном «електронна демократія» розуміється така політична система, у якій ІКТ використовують для забезпечення виконання основних функцій демократичного процесу, зокрема: вільного доступу до суспільно важливої інформації, свободи слова, участі в публічному управлінні (як шляхом вільного обговорення, так й участі у виборах, референдумах, опитуваннях тощо).

Поняття «електронна демократія» включає «електронне» визначення базових понять суспільно-політичного процесу. Такі базові поняття (сектори та інструменти) представлені в Рекомендаціях з електронної демократії Комітету міністрів Ради Європи CM/Rec(2009) країнам-учасникам Ради Європи [3, 9]; перелік основних понять наведений на рис. 2.

Основне призначення підсистеми е-урядування в університеті – це залучення до участі в процесах управління установою рядових викладачів, співробітників та студентів через демократичні інструменти (петиції, опитування, голосування тощо).



Рис. 2. Сектори та інструменти електронної демократії

У проекті системи електронного урядування університету, що розглянуто в цій роботі, пропонується також доповнити її багаторівневою інформаційно-аналітичною підсистемою. Призначення останньої – це формування та візуалізація різноманітної аналітичної інформації про діяльність університету на всіх рівнях – від окремої кафедри до ректорату. Така інформація повинна сприяти більш ефективному прийняттю відповідних управлінських рішень.

Інструментарій для побудови системи електронного урядування в університеті. Для реалізації підсистеми електронного документообігу пропонується скористатися технологією SharePoint компанії Microsoft в поєднанні з хмарною платформою MS Office365. Технологія SharePoint може бути використана для створення сайтів, які надають користувачам можливість для спільної роботи. Сайти, створені на платформі SharePoint, можуть бути використані як сховища інформації, знань і документів, а також використовуватися для полегшення взаємодії різних веб-додатків. Користувачі можуть керувати та взаємодіяти з інформацією в списках і документах бібліотек, використовуючи елементи керування, що називаються веб-частинами (SharePoint WebParts).

За допомогою SharePoint організаційну структуру будь-якого підприємства чи організації можна представити у вигляді ієрархії сайтів. Для університету ієрархія сайтів може виглядати так, як наведено на рис. 3 – від сайтів окремого викладача, співробітника чи студента (на найнижчому рівні) до сайту ректорату (на найвищому рівні). Кожен сайт структурного підрозділу повинен складатися з двох робочих областей: а) робоча закрита область сайту підрозділу – доступ до неї можуть мати лише працівники конкретного структурного підрозділу після аутентифікації через MS Office 365; б) робоча відкрита область сайту підрозділу – до неї мають доступ студенти, викладачі та співробітники

університету після аутентифікації через MS Office 365 (рис. 4). Відкрита область може містити таку інформацію:

- основну інформацію про підрозділ (перелік працівників, викладачів, їх наукові інтереси та доробки, основні завдання та функції);
- новини, анонси та оголошення;
- документи загального доступу (шаблони документів, що стосуються роботи конкретного підрозділу, нормативні документи тощо);
- папка з шаблонами документів (заяв, службових записок, розпоряджень наказів тощо);
- календар подій;
- галереї фотографій із заходів підрозділу та ін.

Технологія електронного документообігу реалізується шляхом пересилання електронних документів між сайтами відповідно до регламентованих маршрутів проходження конкретних видів документів. При цьому обов'язково повинні реалізовуватися операції створення та редагування електронних документів, їх узгодження, візування та затвердження, а також підписання керівними особами шляхом використання електронного цифрового підпису (ЕЦП). Перед впровадженням СЕД необхідно провести детальний аудит документообігу в університеті з метою оптимізації маршрутів проходження документів, визначення точок (підрозділів) візування/узгодження та вилучення з обігу зайвих та таких, що дублюються, документів.

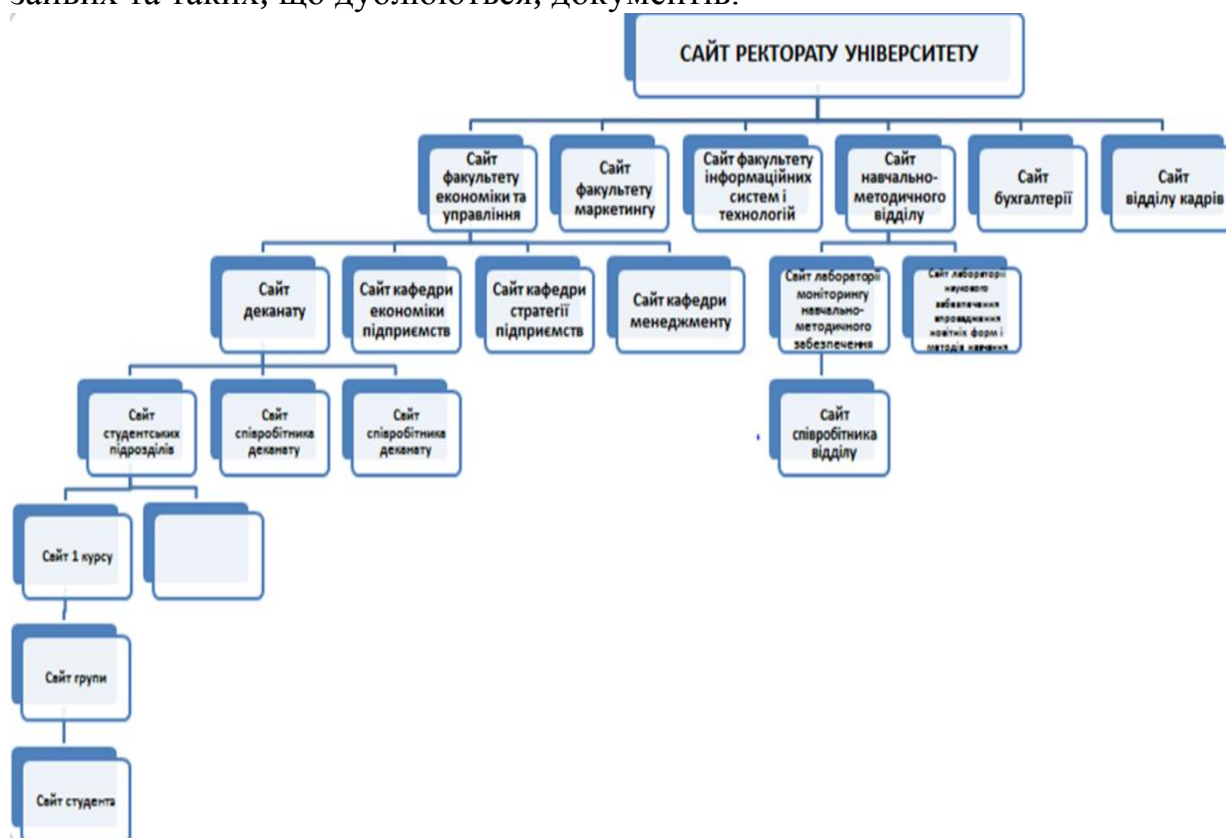


Рис. 3. Організаційна структура університету як ієрархія сайтів

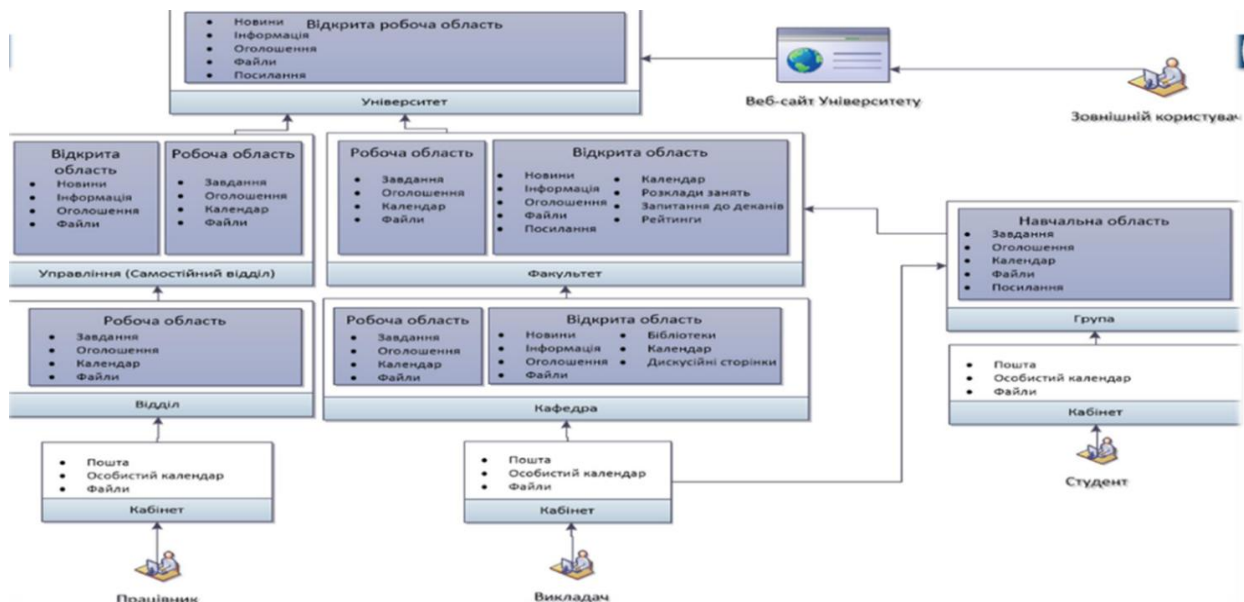


Рис. 4. Відкрита та закрита області сайтів підрозділів

Елементи підсистеми е-демократії в університеті можуть бути реалізовані за допомогою використання функціональних можливостей хмарної платформи MS Office365 (наприклад, для е-опитування та е-анкетування може бути використаний модуль Forms, який є складником цієї хмарної платформи), а також шляхом розроблення відповідних програмних компонентів співробітниками університету. Так, на рис. 5 наведено робочий екран тестової версії модуля е-петицій, розробленого в університеті. На момент написання цієї статті ведуться роботи щодо створення модуля електронних виборів на основі блокчейн-технології.

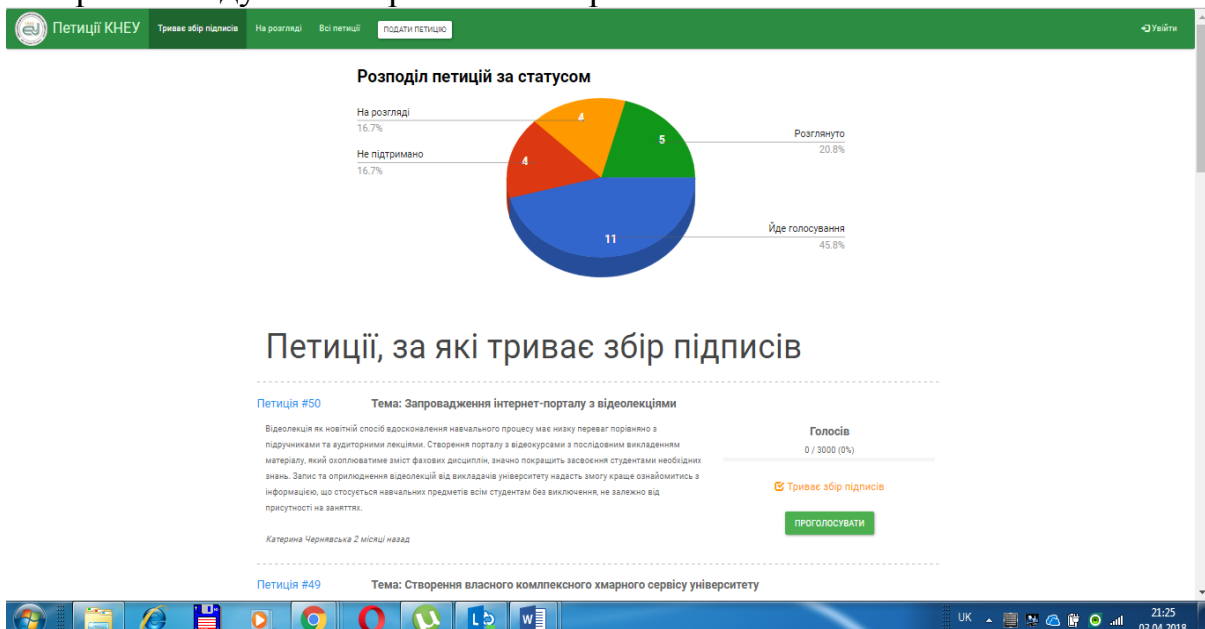


Рис. 5. Робоче вікно інструменту е-петицій

Інформаційно-аналітична підсистема повинна бути багаторівневою. Перелік рівнів та опис їх функціонального призначення наведені в табл. 2.

Програмно ця підсистема може бути реалізована на основі використання інструментарію бізнес-аналітики хмарної платформи MS Office365 (за допомогою модулів Power BI, Power BI Desktop та шлюзу Data Gateway) [10] у поєднанні з розробками спеціалістів університету. На рис. 6-7 представлені екрани е-портфоліо викладача та студента (відповідно). Указані модулі е-портфоліо були розроблені викладачами та студентами університету.

Таблиця 2

**Модулі інформаційно-аналітичної підсистеми та їх
функціональне призначення**

Номер рівня	Для кого призначений модуль	Назва модуля	Функціональне призначення модуля
1	Ректорат	Модуль зведеної аналітики по університету	Формування та візуалізація зведеної аналітики в університеті (дані про навчальну та науково-дослідну роботу факультетів і університету в цілому, академічну діяльність студентських підрозділів і університету в цілому, дані про фінансово-господарську діяльність університету, дані про кадровий склад університету тощо)
2	Факультет	Модуль зведеної аналітики по факультету	Формування та візуалізація зведеної аналітики по факультету (дані про навчальну та науково-дослідну роботу кафедр і факультету в цілому та академічну діяльність студентських підрозділів і факультету в цілому)
3	Кафедра	Модуль зведеної аналітики по кафедрі	Формування та візуалізація зведеної аналітики по кафедрі (викладацька діяльність, науково-дослідна діяльність, професійний розвиток по кафедрі в цілому)
4	Окремий викладач	Е-портфоліо викладача	Аналітика за окремим викладачем (викладацька діяльність, науково-дослідна діяльність, професійний розвиток тощо)
5	Окремий студент	Е-портфоліо студента	Аналітика за окремим студентом (навчальна успішність, доповіді на наукових конференціях, участь у суспільно корисних заходах університету)

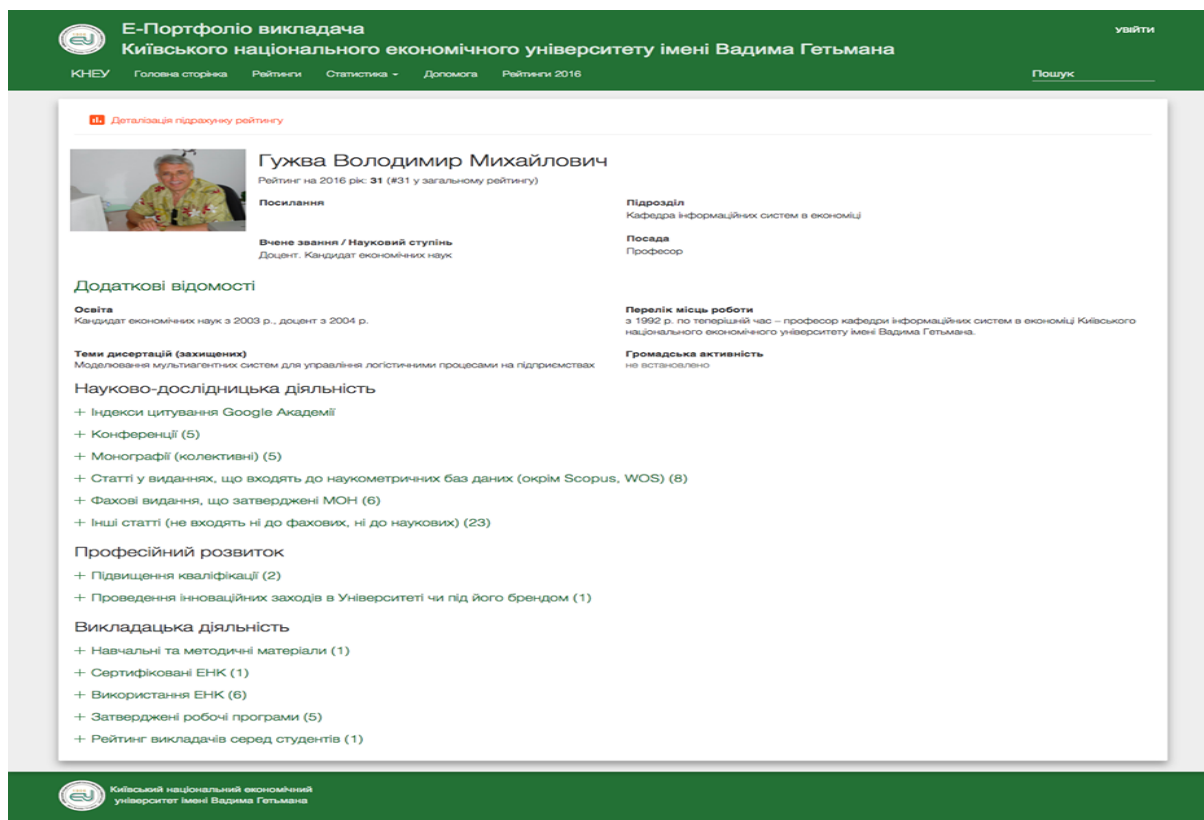


Рис. 6. Е-портфоліо викладача

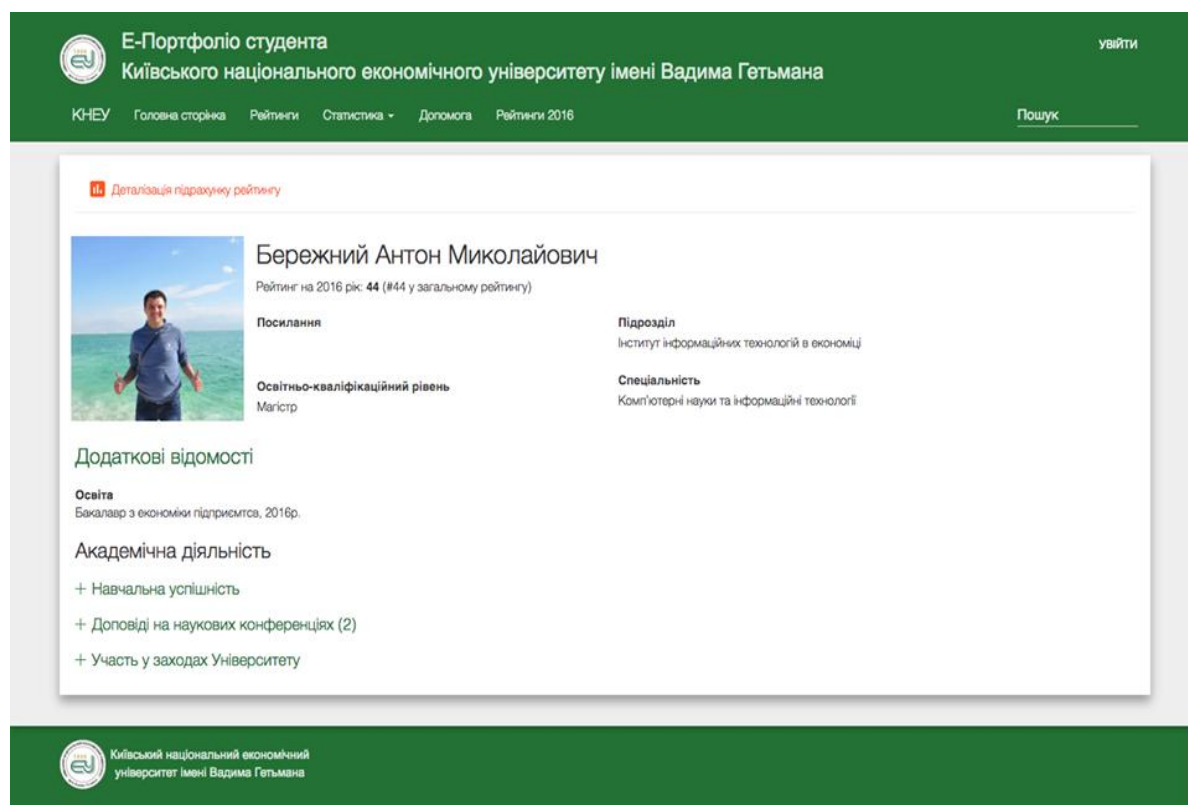


Рис. 7. Е-портфоліо студента

Висновки. Використання принципів єдиного інформаційного простору (ЄІП) у навчанні має забезпечити інтеграцію інформаційних потоків, що існують у ВНЗ, в освітню інформацію, яка також буде

перетворена в знання, уміння і функціональні можливості. Якість такого перетворення (дані – інформація – знання і вміння) впливає на кваліфікацію фахівців, що випускаються і врешті-решт – на рівень освіти у ВНЗ та залежить від того, на яких засадах та з використанням яких програмно-технічних компонентів побудовано ЄІП університету. Запропоновано варіант побудови ЄІП з використанням системи електронного урядування. Остання повинна сприяти підвищенню якості реалізації бізнес-процесів в університеті та швидкості прийняття управлінських рішень на всіх рівнях.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» від 09. 01. 2007 № 537-V // Клиническая информатика и телемедицина. – 2015. – Т. 11, вып. 12. – С. 123-134. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/kiit_2015_11_12_25
2. Иванов В. А. О концепции формирования единого информационного пространства университетского комплекса / В. А. Иванов, В. М. Соловьев // Инновационные методы и технологии в условиях новой образовательной парадигмы: сб. науч. тр. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 2008. – С. 52–56.
3. Інструменти електронної демократії: світовий досвід. – Режим доступу: <https://digitle.wordpress.com/2016/11/30/9879247>.
4. Клименко І.В., Линьов К.О. Система електронного документообігу в державному управлінні: Навч.-метод. посіб. – К.: Вид-во НАДУ, 2006. –32 с.
5. Концепція розвитку електронного урядування в Україні. – Розпорядження Кабінету Міністрів від 13 грудня 2010 р. № 2250-р. – <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2250-2010-p>.
6. Концепція розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації. – Розпорядження Кабінету Міністрів від 8 листопада 2017 р. № 797-р. – <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/797-2017p>.
7. Про електронні документи та електронний документообіг [Електронний ресурс]: Закон України від 22 травня 2003 року № 851-IV. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=851-15>.
8. Стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні. – Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 травня 2013 р. № 386-р. – <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-p>.
9. Electronic democracy (“e-democracy”). Recommendation CM/Rec(2009)1 and explanatory memorandum–[https:// www. coe. Int /t/dgap/ democracy /Activities/GGIS/CAHDE/2009/ RecCM2009_1_and_Accomp_Docs/6647-0-ID8289-Recommendation on electronic democracy. pdf](https://www.coe.int/t/dgap/democracy/Activities/GGIS/CAHDE/2009/RecCM2009_1_and_Accomp_Docs/6647-0-ID8289-Recommendation%20on%20electronic%20democracy.pdf).
10. <http://biweb.ru/chto-takoe-business-intelligence.html>

Демиденко О.І.,
аспірант,
Донецький національний
університет імені Василя Стуса,
м. Вінниця, Україна

МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ЯК ЕЛЕМЕНТ ГІБРИДНОЇ АГРЕСІЇ

Анотація. У статті розглядається місце явища міграції в системі гібридних загроз. Аналізується актуальність відповідних процесів як загрози національній безпеці в сучасних умовах. Пропонується класифікація міграційних елементів гібридної агресії з точки зору об'єкта та мети конкретних дій. На прикладі російської агресивної політики щодо України та Європи вивчається практичний аспект цього питання. Пропонуються рекомендації, здатні підвищити потенціал України до протидії цьому аспекту гібридного наступу.

Ключові слова: міграція, гібридна агресія, вимушені переселенці, агенти впливу, міграційна криза, Україна, Російська Федерація, трудовий потенціал.

Summary. The article deals with the place of the migration phenomenon in the system of hybrid threats. The relevance of this processes as a threat to national security in modern conditions was analyzed. The classification of migratory elements of hybrid aggression from the point of view of the object and purpose of concrete actions was offered. The practical aspect of this issue on the example of Russian aggressive policy towards Ukraine and Europe was examined. Recommendations that can increase the Ukrainian counter-potential against this aspect of hybrid offensive was proposed.

Key words: migration, hybrid aggression, forced migrants, agents of influence, migration crisis, Ukraine, Russian Federation, labor potential.

Постановка проблеми. У сучасних умовах активізації глобалізаційних процесів та підвищення тотального взаємозв'язку різних елементів системи міжнародних відносин явище міграції набуває все більшого значення. Воно має як позитивні (обмін досвідом та розповсюдження певних знань, фінансові впливання в національну економіку від заробітчани), так і негативні (виснаження демографічних ресурсів та інтелектуального потенціалу країн-постачальників мігрантів) наслідки. У більшості випадків вони відзначаються економічно-соціальним характером. Втім, сьогодні особливої актуальності набуває потенціал використання міграційної проблематики як політичного інструменту – елементу стратегії тиску на опонентів, їхньої дестабілізації та ослаблення. Міграція в різних її проявах може бути застосована як інструмент гібридної агресії.

Для України в умовах конфлікту з Росією вивчення всіх елементів гібридної стратегії є важливим та актуальним завданням. Лише розуміння сутності застосованих проти нашої держави та її союзників агресивних дій, які реалізуються в рамках російського імперського реваншизму, здатне закласти основу для вироблення адекватної відповіді. Варто зазначити, що зазвичай увага дослідників концентрується на більш

традиційних елементах гібридної загрози (пропаганда в інформаційній площині, економічний тиск за рахунок торговельних війн, використання в політичних цілях енергетичних питань тощо). Явище міграції, особливо зважаючи на масштаби міграційних зв'язків України з Російською Федерацією, актуальність міграційної загрози не лише для України, але й для всієї західної цивілізації, не повинно залишатися поза увагою експертів. Воно становить важливий інструмент в арсеналі російського агресора. Відтак розуміння його сутності та класифікація його проявів стає необхідною умовою для розроблення стратегії контрдії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як міграційна тематика, так і проблема гібридної війни в сучасних умовах стають сферою наукового інтересу багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників. Для української наукової школи це окреслюється практичною актуальністю цих проблем, визначеною їхньою гостротою для нашої держави. Серед останніх розробок у цій сфері варто відзначити роботи В.П.Горбуліна [6], О.А. Малиновської, О.О. Коломійця [4], К.А. Кононенка, М.М. Гончара та В.В. Фесенка [1]. Вагомим внеском у цю сферу наукового знання стає дисертація на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук М.М. Касьянової [3]. Втім, зазвичай ця проблематика розробляється фрагментарно. Хоча більшість експертів погоджуються з необхідністю вивчати міграційне питання як елемент гібридної загрози, воно зазвичай розглядається як другорядне, що, на нашу думку, не відповідає його реальному значенню. При цьому варто підкреслити, що основна увага до дослідження місця міграції в структурі гібридних загроз зазвичай концентрується на вивченні наслідків цього явища в економічній сфері як елементу підризу потенціалу жертви агресії. Проте характер політичного елементу, а саме використання міграційних зв'язків та тематики як інструменту впливу на закордонне суспільство, потребує подальшого опрацювання.

Мета статті полягає в комплексному та всебічному вивченні явища міграції як елементу стратегії гібридної агресії, яка зараз активно застосовується Російською Федерацією проти України та її західних партнерів. Основна увага приділяється аналізу різних форм застосування цього явища як прихованої наступальної зброї агресора.

Виклад основного матеріалу дослідження. Експерти Національного інституту стратегічних досліджень під гібридними загрозами розуміють виклики, які за своєю сутністю поєднують застосування конвенційних традиційних збройних методів з нетрадиційними засобами насильства та перетворюваними на зброю традиційно невійськовими засобами впливу [6, с. 490]. Саме в контексті останньої групи методик можемо стверджувати, що міграційна проблематика, безперечно, може застосовуватися як один з дієвих елементів гібридної агресії.

У цілому можна виділити кілька напрямів використання міграційної проблематики як відповідного інструменту. На нашу думку, зважаючи на

об'єкт, на який спрямовані ці дії, та їхніх цілей, варто виокремити «негативний» та «позитивний» вектори гібридної стратегії в міграційній сфері.

У першому випадку мова йде про провокування міграції з метою ослаблення опонентів, дестабілізації внутрішньополітичної ситуації та підриву їхнього потенціалу до розвитку та спротиву. При цьому вона може мати як прямий характер, спрямований проти конкретної жертви агресії, так і опосередковано-прихований, у вигляді провокування певних міжнародних міграційних переміщень глобального масштабу з метою дестабілізації загальної ситуації в регіоні. Її застосування має призвести до послаблення супротивника, його знекровлення або витрачання сил і ресурсів на прийом та облаштування мігрантів, вирішення соціально-економічних, етнокультурних та інших проблем, пов'язаних з їхнім прибуттям. Зокрема, внаслідок російсько-українського конфлікту масові вимушені міграції населення, обумовлені воєнними діями, стали однією з найбільючіших для України проблем сьогодення [4, с. 80].

У другому випадку міграційні процеси в рамках реалізації гібридної стратегії застосовуються для посилення власних позицій – за рахунок витягування людських ресурсів для подальшого використання у своїх інтересах та в рамках перетворення іноземних мігрантів на своїх агентів впливу з метою посилення залежності їхньої Батьківщини від держави-агресора. У цьому контексті М.М. Касьянова пропонує розширити тлумачення терміна «країна міграційного ризику». Вона підкреслює, що такою може вважатися не лише постачальник небажаних мігрантів, але й держава-реципієнт. Остання набуває такого статусу в разі, коли агресивно забирає трудові та інтелектуальні ресурси з інших держав та використовує закордонних мігрантів як елемент політичного тиску на країни їхнього походження (прямо – виносячи питання їхнього статусу та прав в площину міждержавних відносин та опосередковано – перетворюючи мігрантів на агентів свого впливу) [3, с. 40-41].

1. «Негативний» вектор гібридної стратегії в міграційній сфері

У найпростішому вигляді гібридний аспект міграційної загрози проявляється в діях, започаткованих агресором з метою дестабілізації внутрішньополітичної ситуації в країні, що стала жертвою нападу. Інші елементи гібридної або прямої атаки провокують, насамперед, внутрішні переміщення населення, які привносять безлад у сформовану структуру розподілу ресурсів, створюють нові виклики для функціонування системи державного управління, спричиняють посилення соціальної напруги. Мова в першу чергу йде про проблему біженців. В Україні в цьому контексті згадується питання забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб (ВПО), які були змушені залишити свої домівки на окупованій частині Донбасу та в анексованому Криму. У результаті близько 1,6 мільйонів українців, або 4 % населення країни, шукали нового дому в інших регіонах країни [4, с. 80]. При цьому значна частина переселенців не представляють

активні трудові ресурси – натомість стають тягарем для служб соціального забезпечення в місці тимчасового проживання. Люди, перебуваючи в зоні конфлікту на Донбасі, отримали психологічні травми та потребують особливого ставлення, доступу до послуг спеціалістів, які спростують їм адаптацію до умов мирного життя. Паралельно зусилля російської пропаганди, спрямовані на створення іміджу «проросійськості» для всіх представників окупованих регіонів, підсилені діями деяких ультра- та псевдопатріотичних українських рухів, сприяли розповсюдженню негативного сприйняття переселенців представниками місцевих громад (відзначимо, що в деяких випадках негатив був цілком обґрунтований антидержавницькою поведінкою певних ВПО). Усе це сприяло актуалізації нових проблемних питань, вирішення яких відволікало вкрай обмежені ресурси української держави в умовах продовження військової конфронтації на території Донбасу.

У глобальному форматі деякі експерти вважають прикладом застосування міграційної проблематики як інструмент гібридної агресії міграційну кризу в Європі. Наплив біженців з Близького Сходу та суміжних регіонів став справжнім викликом для країн ЄС, який остаточно не подоланий й досі. Спричинені ним розбіжності у формуванні державної позиції європейських країн сприяли дефрагментації європейського простору, посиленню популістських радикальних сил. Такий сценарій, за якого єдність Європи, а відтак, і її позиції щодо україно-російського конфлікту та санкційної політики, перебуває під загрозою, є бажаним для Москви. Не випадково її звинувачують у певному оркеструванні міграційної кризи. Наприклад, В. Фесенко звертає увагу на той факт, що останнім часом Росія активно працює над підживленням кризових тенденцій всередині Європейського Союзу. Він висловлює певні підозри щодо причетності російських спецслужб до так званої міграційної кризи в ЄС. К. Кононенко та М. Гончар звертають увагу на той факт, що саме військова операція Росії в Сирії виступає каталізатором негативних процесів у цій галузі, що загострив наявні проблеми в міграційній сфері, призвівши до небаченого збільшення в європейських країнах числа неінтегрованих біженців-мусульман [1]. У деяких випадках навіть повідомлялося про пряму участь російської сторони в інтенсифікації міграційних переміщень – за рахунок послаблення контролю за кордоном, внаслідок чого мігранти отримують більше можливостей пробратися через російську територію на Захід.

2. «Позитивний» вектор гібридної стратегії в міграційній сфері

Звертаючись до міграційної сфери в рамках підготовки та реалізації своїх загарбницьких планів, агресор також прагне використати наслідки та результати міграційних переміщень задля підсилення власних позицій. У першу чергу це стосується прагнення отримати корисні та перспективні ресурси, які можуть зробити вагомий внесок у підтримку сили та могутності держави. Наприклад, у Російській Федерації сформований

перелік характеристик, які відрізняють бажаних та небажаних мігрантів. Закономірно, що найбільш бажаними для Росії є люди, які належним чином володіють російською мовою, близькі за менталітетом та культурою до корінного населення держави. До того, Росія зацікавлена в приїжджих з високим освітнім рівнем – кваліфікованій робочій силі [4, с. 82]. Відтак, українці розглядаються державною міграційною політикою РФ як найбільш бажану категорію мігрантів. Їхній приїзд несе позитивні наслідки в рамках поповнення чисельності населення Росії та пом'якшення її демографічних проблем [5]. У цьому контексті надзвичайно важливе значення мають процеси інтелектуальної міграції. Цілком логічно, що країна-агресор намагається витягти на свою територію найбільш освічені та кваліфіковані кадри. Особливо яскраво цей фактор проявляється за умов наявності тісних економічних та виробничих зв'язків між державами, які страждають від погіршення відносин у рамках гібридного протистояння. Наприклад, навіть такі важливі галузі російської економіки, як оборонно-промисловий комплекс, залишались у деяких аспектах прив'язаними до українських партнерів (перш за все мова йде про авіабудівний концерн «Антонов» та конструкторське бюро «Південне»). Після початку російської агресії продовження такого партнерства стало малоймовірним. Втім, потреба Російської Федерації в напрацюваннях українських підприємств, досвіді українських експертів нікуди не зникла. У результаті сприяння еміграції до РФ відповідних спеціалістів стає важливим завданням та бажаним результатом російської державної міграційної політики.

Проте мова йде не лише про практичні позитивні наслідки для російської економіки та демографічної ситуації від міграції до РФ громадян України. Набагато небезпечнішим компонентом міграційної загрози як елемент гібридної стратегії є нематеріальний аспект проблеми. М.М. Касьянова, аналізуючи процеси зворотної тимчасової міграції, наголошує на ризику перетворення мігранта в агента впливу країни свого перебування. Його економічний добробут об'єктивно залежить від неї. Через це в його свідомості патріотичне, національно орієнтоване бачення поступається концепції захисту зовнішньополітичного курсу, який задовольняє його персональні потреби, а саме – підтримці поглиблених відносин з державою, яка стає для нього ціллю міграційної діяльності. В умовах, коли Російська Федерація застосовує широке коло інструментів для підсилення свого впливу на так званий пострадянський простір, міграційний елемент як важливий складник російської гібридної стратегії таким чином загрожує ідентичності українського суспільства, майбутньому незалежної української державної ідеї [3, с. 333]. Як ілюстрацію такої тенденції дослідниця наводить вразливість українських мігрантів у Російській Федерації до інформаційної кампанії Кремля. Вони набагато частіше зазнають впливу державної пропаганди РФ та опиняються в полоні стереотипів, які формують російське імперське

бачення на світовий порядок, місце Росії в ньому та характер відносин Москви із сусідніми державами. У результаті актуалізується небезпека їхнього перетворення на невільних агентів «руського миру» [3, с. 346-347].

Мігранти можуть стати мішенню не лише опосередкованого інформаційного впливу, але й прямих дій спецслужб країни перебування. Це теж стає своєрідним елементом гібридної загрози. Так, на території Росії ФСБ дуже цікавиться українськими заробітчанами як легальними, так і нелегальними. Речник СБУ О. Гітлянська повідомила пресі, що протягом 2016-2017 років Служба безпеки України зафіксувала понад 50 спроб вербування українських заробітчан спецслужбами Російської Федерації [2].

В умовах прямої військової конфронтації між Україною та Росією східний вектор міграції українців також стає елементом пропагандистської кампанії Кремля, забезпечуючи гібридні дії проти Києва та його західних партнерів в інформаційній площині. Російська преса та політики використовують наявність на території держави значної кількості українських заробітчан як ілюстрацію глибини зв'язків між країнами. Потік біженців із зони конфлікту на Донбасі висвітлюється росіянами як контраргумент, покликаний нівелювати та заперечити українські звинувачення в агресії, що лунають у бік Москви.

Висновки. Міграційна проблематика стає важливим інструментом в арсеналі засобів гібридної агресії, застосування яких, на нашу думку, у XXI столітті буде лише поширюватися. Приклад її впливу на перспективи україно-російських відносин стає яскравою ілюстрацією необхідності вироблення комплексної стратегії протидії таким тенденціям. Пріоритетом у цьому плані має стати підвищення соціально-економічних стандартів життя всередині державі з метою усунення об'єктивних причин для міграції. Паралельно в українському випадку існує необхідність – у разі неможливості забезпечити відмову громадян від ідеї переїзду за кордон – пропаганди альтернативного російському напрямку міграції. Допомогти захистити мігрантів від інформаційного впливу країни перебування має активна робота з діаспорою, яка може стати потужною зв'язковою ланкою, що допоможе переселенцям зберігати власну ідентичність. При цьому проблема внутрішніх мігрантів – біженців/ВПО – продовжує залишатися актуальною для українського суспільства. Її розв'язання вимагає комплексної роботи профільного міністерства в рамках чіткої та довгострокової стратегії.

Список використаних джерел

1. «Гібридна війна» Росії – виклик загрози для Європи. Матеріали міжнародного круглого столу. – Центр Разумкова, Київ, 2016. – 92 с.
2. Агенти серед нас. Як російські спецслужби вербують українців [Електронний ресурс] // Українська правда – 7 березня 2018 – Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/articles/2018/03/7/7173890/>

3. Касьянова М.М. Міграція громадян України до Білорусі, Молдови та Росії в умовах постбіполярної трансформації міжнародної системи: дисертація доктора політичних наук: 23.00.04 / Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича / М.М. Касьянова. – Київ-Чернівці, 2018. – 748 с.
4. Малиновська О.А., Коломієць О.О. Міграційний аспект гібридної війни Росії проти України / О.А. Малиновська, О.О.Коломієць // Демографія та соціальна економіка – 2017. – № 2 (30) – С. 78-88.
5. Рязанцев С., Скоробогатова В. Украинская миграция в приоритетах развития России / С. Рязанцев, В. Скоробогатова // Международные процессы. – 2016. – 14, № 1. – С. 38–51.
6. Світова гібридна війна: Український фронт. Монографія. / за загальною редакцією В.П. Горбуліна – К.: НІСД, 2017 – 496 с.

Житник О.М.,
Національна академія державного
управління при Президентів України,
м. Київ, Україна

ОСМИСЛЕННЯ ПОНЯТТЯ «ГІБРИДНА ВІЙНА» У ЗАХІДНОМУ ТА УКРАЇНСЬКОМУ НАУКОВИХ ДИСКУРСАХ

Анотація. Метою статті є осмислення поняття «гібридна війна» у західному та українському наукових дискурсах. Для вирішення завдань дослідження використовувався системний підхід, логіко-семантичний та компаративний методи.

У статті доведено, що особливостями трактування поняття «гібридна війна» у західному та українському дискурсах є те, що: західні дослідники акцентують увагу на вивченні феномену гібридності як війни, так і загроз; українські дослідники акцентують увагу переважним чином на з'ясуванні сутності гібридної війни й розглядають його як явище з позиції дихотомії «нове – старе». Практичне значення дослідження полягає в тому, що основні теоретичні положення та конкретні пропозиції, що містяться в статті, можуть бути використані для вирішення наукових і практичних завдань протидії загрозам гібридної війни.

Ключові слова: гібридна війна, гібридний конфлікт, гібридний підхід до ведення війни, гібридні загрози, неспроможні держави.

Summary. The purpose of the article is to comprehend the concept of «hybrid war» in Western and Ukrainian scientific discourses. It was used system approach, logical-semantic and comparative methods to solve the problems of the issue.

The article proved that features interpretations of «hybrid warfare» in the western and Ukrainian discourse are that: Western scholars focus on the phenomenon studied hybridity as wars and threats; Ukrainian researchers focus on the clarity of the essence of the hybrid war and consider it as a phenomenon from the standpoint of dichotomy «new-old».

The practical significance of the study is that the main theoretical positions and concrete proposals contained in the article can be used to solve scientific and practical problems in countering threats to the hybrid war.

Key words: hybrid war, hybrid conflict, hybrid approach to warfare, hybrid threats, insolvent states.

Постановка проблеми. Для України феномен «гібридної війни» актуалізований у зв'язку з ескалацією збройного насильства на сході України, де бойовиків самопроголошених республік – ЛНР та ДНР, підтримує російський уряд, а підрозділи збройних сил РФ беруть участь у бойових діях.

Ця обставина й визначає зв'язок загальної проблеми вивчення феномену «гібридної війни» з найбільш важливими науковими та практичними завданнями дослідження проблем теорії та практики адаптації зарубіжного досвіду державного реагування на загрози гібридної війни для потреб України.

На підставі аналізу актуальних досліджень і наукових публікацій можна зробити висновок про те, що в українському науковому просторі проблематиці гібридної війни присвячено наукові праці таких українських дослідників: Т. Березовця [1], Р. Додонова, О. Базалука, В. Мандрагелі [2], Є. Магди [3], В. Горбуліна [4], М. Цюрупи [5], М. Шевченка [6]. У працях цих авторів розглядаються питання сутності, змісту та характерні риси гібридної війни.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, формулювання цілей статті. Незважаючи на значний науковий доробок українських дослідників з актуальних проблем дослідження феномену «гібридної війни», маємо констатувати обмаль наукових праць, у яких здійснюється компаративний аналіз уявлень про гібридну війну в науковому дискурсі України та іноземних держав.

Саме тому **мета статті** полягає в осмисленні поняття «гібридна війна» у західному та українському наукових дискурсах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Український дослідник Т. Березовець у своїй книзі «Аннексія: остров Крым. Хроники гибридной войны» [1] також обґрунтовує феномен «гібридної війни» як нове явище, але не дає визначення.

Автори монографії «Гібридна війна: in verbo et in praxi» [2] зазначають, що на початку ХХІ століття у військовій науці з'являється концепція гібридних війн, що описує новітню війну як комбінацію конвенційних, іррегулярних й асиметричних засобів, які включають постійну маніпуляцію політичним та ідеологічним конфліктом, а також залучення сил спеціальних операцій і конвенційних збройних сил, агентів розвідки, політичних провокаторів, представників медіа. У таких війнах застосовуються також економічний шантаж, кібератаки, проксі-сервери і сурогати, паравійськові, терористичні і кримінальні елементи тощо. У монографії [2] автори аналізують різноманітні аспекти сучасних гібридних війн, інтерпретуючи смисли інформаційного протистояння з акцентом на гібридній агресії Росії проти України.

На думку українського дослідника Є. Магди, «гібридна війна» – це прагнення однієї держави підпорядкувати собі іншу за допомогою політичних, економічних, інформаційних інструментів. Саме тому в

умовах гібридної війни бойові дії є другорядними, а на перший план виходять інформаційні операції та інші важелі впливу. Війна полягає у прагненні однієї держави агресивно діяти на свідомість жителів іншої. Інакше кажучи, це прагнення не знищити мільйони людей, а залякати й деморалізувати їх. Завдяки швидкості поширення інформації світом вона перетворилася не лише на товар, а й на зброю [3]. Як вважає Є. Магда, феномен «гібридної війни» – явище нове для міжнародних відносин. Далі дослідник акцентує увагу на тому, у який спосіб Росія використовувала механізм «гібридної війни» для підпорядкування України своїм інтересам. Автор аналізує історичні, енергетичні, інформаційно-психологічні аспекти «гібридної війни», називає причини, за якими Україна стала жертвою агресії з боку Росії. Не обмежуючись твердженням «у всьому винен Путін», Є. Магда аналізує причини ослаблення України, зазначає головні прояви агресії і пропонує рецепт перемоги України в протистоянні з РФ.

У монографії «Світова гібридна війна: український фронт» академік В. Горбулін зазначає, що гібридна війна є ключовим інструментом російської геостратегії реваншу. Росія застосувала проти України концепцію «гібридної війни», яка багато в чому є унікальною зі структурно-функціонального погляду: за формою вона «гібридна», а за змістом – «асиметрична». В. Горбулін вважає, що це феномен не новий по суті і використовувався майже в усіх війнах минулого, однак унікальними є узгодженість і взаємозв'язок цих елементів, динамічність та гнучкість їх застосування, а також зростання ваги інформаційного чинника, причому інформаційний чинник в окремих випадках стає самостійним складником і виявляється не менш важливим, ніж військовий [4].

Український дослідник М. Цюрупа в публікації [5] виявив такі ознаки «гібридної війни»: 1) фактичні збройні акції: окремі сутички чи цілі бойовища розпочинаються без формального оголошення війни, тривають на тлі млявої реакції слабкої міжнародної спільноти, нездатної загнуждати агресора, який зухвало переступає норми міжнародного права, порушує хиткий стан миру та не зважає на свої зобов'язання берегти архітектуру міжнародної безпеки; 2) учасники бойових дій нерівноцінні в політично-правовому відношенні: з одного боку, урядові легітимні збройні угруповання, з іншого – суміш різнорідних діючих осіб: найманці, «ідейні борці» з урядовими силами, заслані загони представників третьої сторони, бойовики, терористи, кримінальні елементи, з якими, проте, воююча держава вимушена підтримувати певні відносини і т.п.; 3) бойові дії нерідко точаться на лінії зіткнення геополітичних платформ світу, кроскультурних розломів, що кореспондується з положеннями теорії С. Гантінгтона, тому врегулювання конфлікту ускладнено кроскультурними розбіжностями щодо розуміння питань війни, миру, безпеки; 4) у воєнно-технічному плані спостерігається мішанина класичного способу ведення війни урядовими силами зі збройними діями нелегітимних формувань, які складно назвати якимись визначеними

термінами: партизанські напади, рейди, засідки, обстріли. Недарма у «ДНР» було заявлено про створення підрозділу імені Нестора Махна; 5) у політичному сенсі це одна із силових форм воєнно-політичного тиску на межі війни і миру, коли слабким державам сильні країни нав'язують свою волю через використання різних видів силового напорю та форм бойових дій агресивних збройних угруповань.

Український дослідник М. Шевченко в публікації [6] сконструював базову модель загроз державному суверенітету та територіальній цілісності України в умовах гібридної війни. Ця модель структурно включає в себе: 1) модель створення ситуації економічної нестабільності; 2) модель політичної дестабілізації суспільно-політичного життя в столиці держави; 3) модель політичної дестабілізації суспільства екстремістськими організаціями; 4) модель політичної дестабілізації суспільства сепаратистськими та терористичними організаціями; 5) модель регіональної дезінтеграції держави; 6) модель воєнно-політичного кризи; 7) модель збройного конфлікту низької інтенсивності.

Автор зазначає, що як основні потенціальні дестабілізаційні фактори можуть бути використані: кризові явища суспільно-політичного життя в столиці держави; кризові явища релігійного життя в окремих регіонах країни; територіальні претензії; економічна криза в країні; масові порушення прав людини; надання підтримки «державам-терористам»; поширення політичного тероризму в країні; порушення міжнародних режимів, що регулюють воєнно-політичні питання міжнародної безпеки та ін. За таких умов складається ситуація, що надає можливість державі-нападниці здійснити: дискримінацію влади держави-супротивника в розв'язанні проблем забезпечення національної безпеки з метою її подальшої делегітимізації; створення та подальша підтримка сепаративних рухів та опозиції, включаючи військову допомогу; приведення опозиції до влади та закріплення позитивних результатів операції.

На відміну від вітчизняних науковців феномен «гібридної війни» у наукових колах Заходу розпочали досліджувати багато років тому. У західному науковому дискурсі увага сконцентрована не на феномені «гібридної війни», а на виділенні «гібридних загроз» та протидії цим загрозам.

Так, Джон МакКуїн доводить, що «гібридні конфлікти» є повноправними війнами з фізичним та концептуальним застосуванням: по-перше, боротьба проти озброєного супротивника, а по-друге, більш широка боротьба за контроль і підтримку корінного населення в зоні бойових дій, підтримку (дистанційно) «локальних фронтів» на території воюючої країни, а також підтримка на міжнародному полі. Для забезпечення безпеки місцевого населення і стабілізації ситуації в зоні конфлікту локальні сили повинні негайно відновити безпеку, основні

послуги, місцеве самоврядування, сили самооборони й основні елементи економіки [7].

Щодо нової парадигми операцій зі стабілізації ситуації в неспроможних державах (failed state) Маргарет Бонд стверджує, що війни в наступному столітті будуть включати в себе вид гібридної війни, проектуючи всі елементи національної влади уздовж континууму її діяльності від стабільності та безпеки до військових операцій для відновлення захоплених територій до продовження бойових дій [8].

Характерною рисою «гібридних війн» є гнучка гібридна форма відкритого та прихованого застосування регулярного та нерегулярного, симетричного та асиметричного, військового та політичного, психологічного насильства. Тобто розмиття «червоної лінії» у міжнародному праві та нівелювання стандартного уявлення про війну та мир [9]. У певному сенсі, гібридну війну можна розглядати як інвертований «об'єднаний у мережу попередній проект» – тобто вступна попередня дія як узгоджене використання різних типів суб'єктів, об'єктів та інструментів з метою контролю рівня ескалації конфлікту через «мілітаризацію» спектру дій. Істотною характеристикою гібридної війни також є приховування активною стороною (нападником) власних намірів, можливостей та дій. Це означає, що сучасне міжнародне право в переважній більшості своїй вступає в суперечність з теоретичним обґрунтуванням «гібридного підходу» до ведення сучасних війн. Сутність зазначеного підходу полягає в тому, що гібридна війна роздроблена на фрагменти – окремі сценарії. Реалізація останніх на практиці здійснюється в такий спосіб, щоб дії активної сторони не суперечили нормам міжнародного права. Така ситуація не дозволяє здійснити адекватну правову оцінку дій «сторони-нападниці» у межах чинних норм міжнародного права й відповідно реагувати на порушення цих норм. Насамкінець, така ситуація сприяє втраті стороною, яка обороняється, можливостей щодо адекватного реагування на загрози гібридної війни.

Висновки. 1. Доведено, що особливостями трактування поняття «гібридна війна» у західному та українському дискурсах є те, що: західні дослідники акцентують увагу на вивченні феномену гібридності як війни, так і загроз; українські дослідники акцентують увагу переважним чином на з'ясуванні сутності гібридної війни й розглядають його як явище з позиції дихотомії «нове – старе».

2. Оскільки правова оцінка сучасного феномену «гібридної війни» відсутня, відповідно для подальшого розвитку наукової думки вважаємо за доцільне акцентувати увагу на питаннях класифікації інструментів, на визначенні суб'єктів та об'єктів гібридної війни. Необхідно також дослідити «феномен війни та миру» з діалектичним наголосом на феномені «мирної війни» (країна, яка здійснює військові операції на власній території без згадування терміна «війна» та «ворог»). Адже посилення на різні визначення поняття «війна» у науковій літературі з

філософії та історії війни не дозволяють визначити саму сутність [end state] «гібридної війни».

З'ясування сутності гібридною війни та визначення змістовних вимірів гібридного протистояння у воєнно-політичному конфлікті, з'ясування сутності перемоги та поразки в гібридній війні є окремою складною темою і потребує ретельного дослідження, що автор і ставить за мету під час подальшої роботи у цій сфері.

Список використаних джерел

1. Березовець Т. Аннексія: остров Крим. хроніки гібридної війни / Т. Березовець. – Київ : Брайт Букс, 2015. – 184 с.
2. Гібридна війна: in verbo et in praxi : монографія / Донецький національний університет імені Василя Стуса / під. заг. ред. проф. Р.О. Додонова. – Вінниця : ТОВ «НіланЛТД», 2017. – 412 с.
3. Магда Є.В. Гібридна війна: вижити і перемогти : монографія / Є.В. Магда. – Харків: Віват, 2015. – 304 с.
4. Світова гібридна війна: український фронт : монографія / за заг. ред. В.П. Горбуліна. – К.: НІСД, 2017. – 496 с.
5. Цюрупа М.В. «Гібридна війна» у категоріальному ряду політичної філософії / М.В. Цюрупа // Virtus. – 2015. – № 2. – С. 55-59.
6. Шевченко М.М. Базова модель загроз державному суверенітету та територіальній цілісності України в умовах гібридної війни / М.М. Шевченко // Виклики і загрози національній безпеці в умовах гібридної війни: матеріали кафедр. наук.-практ. семінару (Київ, 27 квіт. 2017 р.) / за ред. Л.М. Шипілової. – К.: НАДУ, 2017. – С. 45-48.
7. John J. McCuen, “Hybrid Wars,” Military Review (March-April 2008). – P. 107-113.
8. Margaret S. Bond, “Hybrid War: A New Paradigm for Stability Operations in Failing States,” Carlisle Barracks, PA: U.S. Army War College, March 30, 2007. – P. 107-113.
9. Münkler, H. Die neuen Kriege. Reinbek bei Hamburg 2002. 5. Vgl. Parker, G.: Die militärische Revolution. Die Kriege – Kunst und der Aufstieg des Westens. Frankfurt am Main/. New York 1990. – S. 284.

Іртищева І.О.,
д.е.н., професор,
Національний університет
кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ДЛЯ СУДНОБУДІВНОЇ ГАЛУЗІ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ТА НАЦІОНАЛЬНІ РЕАЛІЇ

Анотація. В статті доведено, що стратегія інноваційного розвитку економіки України, забезпечення її національної безпеки і обороноздатності висувають особливі вимоги до суднобудівної галузі як наукоємної високотехнологічної промисловості. Найважливішим елементом інноваційного розвитку суднобудування є його кадрове забезпечення фахівцями різного рівня професійної підготовки. Проаналізовано сучасний стан системи підготовки фахівців для галузі суднобудування. Вивчено провідний європейський досвід, можливості його адаптації та впровадження в Україні. Наведемо три ключові позиції, якими має володіти сучасний фахівець з суднобудування. Першочергова – це знання англійської мови. Друга позиція – це знання предметної області (фахова підготовка). Третя позиція – це володіння сучасними комп'ютерними технологіями.

Ключові слова: суднобудування, суднобудівна галузь, підготовка кадрів, фахова підготовка, морська інженерія.

Summary. The article proves that the strategy of innovative development of the Ukrainian economy put forward special requirements for the shipbuilding industry as a high tech industry. The most important element of the innovation development of shipbuilding is its staffing by specialists of various levels of training. The leading European experiences, possibilities of its implementation in Ukraine are studied. Here are three key positions for the modern shipbuilding specialist: the knowledge of English; the knowledge of the subject area (professional training); the possession of modern computer technology.

Key words: shipbuilding, shipbuilding industry, personnel training, professional training, marine engineering.

Постановка проблеми. Як відомо, 80% обсягу світової торгівлі перевозиться морським транспортом. Традиційно підготовку кадрів вищої кваліфікації в галузі суднобудування та судноремонту для морського транспорту здійснює факультет суднобудування, інформаційних технологій і системотехніки. Структура навчального плану підготовки фахівців у галузі суднобудування та океанотехніки побудована так, щоб дати комплексний набір фундаментальних знань, тим самим забезпечивши випускнику свободу у виборі майбутньої спеціалізації. На факультеті викладаються курси, призначені для введення майбутніх морських інженерів різних спеціальностей у складний світ суден і суднової техніки. Однак, слід вказати, що підготовка фахівців для суднобудівної галузі в різних закладах освіти має свої особливості. Тому доцільним є вивчення європейського досвіду та національних особливостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості підготовки фахівців для галузі суднобудування висвітлені в наукових працях

вітчизняних і зарубіжних вчених, а саме: Ю Алфьорова, В. Буковинського, Н. Ващенко, С. Вінникова, Н. Виницької, К.Кошкіна, В. Паранукяна, К Ткаченка.

Постановка проблеми. Система підготовки фахівців для галузі суднобудування потребує аналізу її стану, виявлення основних характеристик з метою вдосконалення механізму та розробки нових підходів до управління цією системою; визначення організаційно-економічних і правових аспектів регулювання, оскільки існуюча системи підготовки фахівців не достатньо адаптована до сучасних вимог та потреб суспільства.

Метою дослідження є аналіз сучасного стану системи підготовки фахівців для галузі суднобудування, вивчення провідного європейського досвіду та можливостей його адаптації та впровадження до українських реалій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зростання світового суднобудування призводить до підвищеного попиту на кваліфіковані кадри для галузі. Підготовка випускників даної спеціальності спрямована на: ефективну підготовку різної документації (проектної, технологічної, конструкторської тощо); проведення наукових досліджень щодо розробки проектів суден і плавучих споруд. Наведемо три ключові позиції, якими має володіти сучасний фахівець з суднобудування. Першочергова – це знання англійської мови. Друга позиція – це знання предметної області (фахова підготовка). У процесі своєї професійної діяльності фахівець з суднобудування повинен не тільки добре розумітися в сфері суднобудування, але й вміти вирішувати складні завдання та приймати рішення у непередбачуваних ситуаціях, брати на себе відповідальність. Третя позиція – це володіння сучасними комп'ютерними технологіями. На сьогоднішній день більшість проектних, технологічних робіт у сфері суднобудування виконується із застосуванням сучасних систем управління життєвим циклом (PLM), автоматизованого проектування (CAD), виробництва (CAM) і інженерних досліджень (CAE). У більшості випадків ці системи мають англійськомовний інтерфейс.

Стратегія інноваційного розвитку економіки України, забезпечення її національної безпеки і обороноздатності висувають особливі вимоги до суднобудівної галузі як наукоємної високотехнологічної промисловості, яка є складовою частиною вітчизняного ОПК. Прийняті програми військового кораблебудування, цивільного суднобудування, інші ФЦП свідчать про це.

Найважливішим, базовим елементом інноваційного розвитку суднобудування є його кадрове забезпечення фахівцями різного рівня професійної підготовки - початкової професійної (НУО), середньої професійної (СПО), вищого професійного (ВПО) і післявузівської освіти. Особливе місце в системі безперервної ступеневої освіти займають забезпечення та подальший розвиток інженерної російської школи

кораблів і її спадкоємність. Історичний досвід розвитку вітчизняного суднобудування, підсумком якого стало створення потужного океанського військово-морського і транспортного флотів, показує, що таке можливо тільки при системному підході до підготовки кадрів.

Нові можливості кадрового забезпечення суднобудування фахівцями з вищою професійною освітою відкриває введення рівневої системи вищої професійної освіти (бакалавр, магістр). При цьому повинно бути обов'язковим збереження багаторівневої підготовки фахівців - інженерів в кількості і за спеціальностями, затребуваним роботодавцем. Слід зазначити, що останнім стало можливим завдяки зусиллям всіх зацікавлених у розвитку професійного кораблебудівної освіти. Саме гармонійне поєднання в складі творчих колективів організацій та підприємств Судпрома фахівців, бакалаврів, магістрів дозволить найбільш ефективно створювати передову морську техніку. Це підтверджується досвідом таких зарубіжних країн, що володіють високим потенціалом суднобудування, як ФРН, Франція, США, Південна Корея, КНР, Японія, і інших.

Надане право є потужним імпульсом і дає широкі можливості модернізації освіти в галузі морської техніки і разом з тим зумовлює найвищу відповідальність в справі підготовки кадрів для суднобудування. У систему програмних заходів входять організаційні заходи, фінансова політика, підвищення якості освіти, розвиток міжнародного співробітництва, розвиток наукового потенціалу, розвиток матеріально-технічної бази навчальних закладів професійної освіти, соціальна політика (рис. 1).



Рис. 1. **Задачі програми підготовки та перепідготовки кадрів для суднобудування**

Головним підсумком реалізації програми стало стійке забезпечення висококваліфікованими кадрами підприємств – її учасників і створення

моделі освітнього кластера суднобудування України, що включає навчальні заклади початкової, середньої та вищої професійної освіти, а також той факт, що ключем для розвитку системи професійної освіти є мотивація навчати і навчатися (рис. 2).

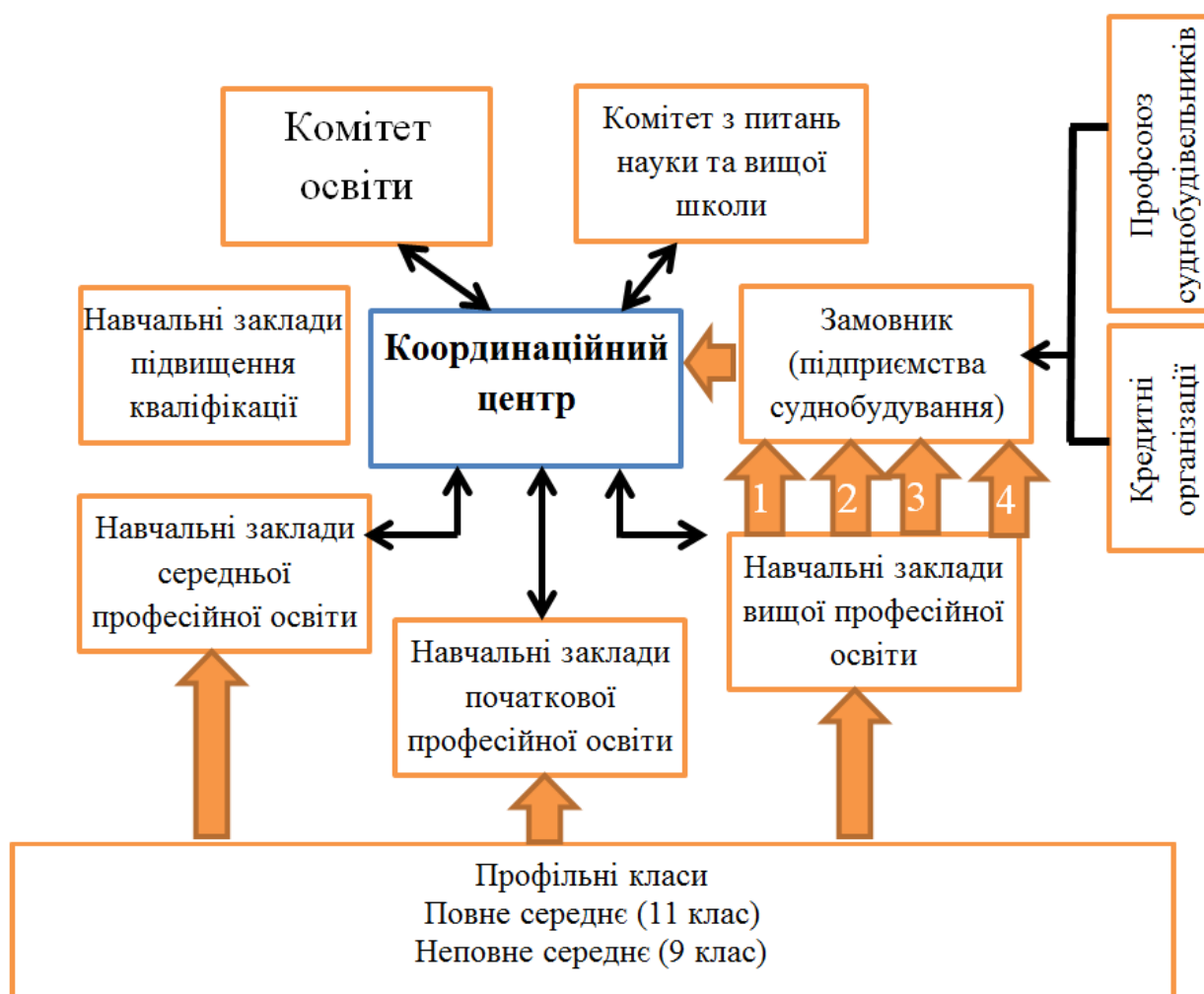


Рис. 2. Схема взаємодії учасників програми

Мотивація повинна будуватися на чіткому розумінні державної ваги вітчизняного суднобудування (в широкому сенсі) - його пріоритетності не декларативної, а заснованої на системній державній політиці, що включає і питання підтримки та розвитку системи професійної освіти для суднобудування як основи розвитку суднобудування і морської техніки.

Накопичений в Україні позитивний досвід суднобудування допоможе Зрозуміло, цільові індикатори документа можуть бути досягнуті тільки при спільних зусиллях як держави, так і суднобудівного, освітнього центру.

На прикладі Німеччини розглянемо деякі особливості. Безтурботне ставлення до дотримання заходів безпеки на борту і негідну поведінку капітана стали причиною аварії круїзного лайнера Costa Concordia і продемонстрували, наскільки важлива хороша підготовка фахівців в області суднобудування та мореплавства. Той, хто знаходиться за

штурвалом, повинен враховувати безліч аспектів, а в разі надзвичайних обставин вчасно зорієнтуватися і прийняти необхідні заходи, зберігаючи при цьому спокій. У ряді німецьких вузів студентів, які обирають кар'єру в області суднобудування, морських перевезень і логістики, постачають знаннями і допомагають придбати вправність.

Наплив бажаючих здобути вищу морську освіту в німецьких вузах величезний. Тяга до романтики і пригод - не єдині причини. Багатьох приваблюють блискучі перспективи працевлаштування. Сфера морської торгівлі переживає бум. А ось кваліфікованих фахівців явно не вистачає. За даними порталу Studis-online.de, на сьогоднішній день в цілому в світі в сфері судноводіння вільні близько 30 тисяч робочих місць, в Німеччині відкриті 1000 вакансій.

Кваліфіковані кадри для морського і річкового флоту, а також для підприємств морського транспорту поряд з вузом в Ельсфлете готують вищі школи Бремена, Висмара і Фленсбурга. Серед запропонованих спеціальностей – судноводіння, морські перевезення, суднобудування і морська техніка.

Основні вимоги до абітурієнтів - хороші знання природничих наук, англійської та німецької мов, а також міцне здоров'я. У навчальну програму входять математика, фізика, хімія, метеорологія, технічне обслуговування обладнання, морське право, економіка і, зрозуміло, навігація. Всі вузи входять в об'єднання uni-assist. Це означає, що заявку на навчання і всі необхідні документи необхідно подавати через цю організацію. Багато спеціальностей відносяться до категорії Numerus Clausus (NC), долю абітурієнтів в цьому випадку вирішує конкурс атестатів.

Крім цього, обов'язкова практика в першому семестрі. Шість місяців студенти провели на судні-контейнеровозі. Доводилося відбивати іржу, виконувати малярні роботи. "Для багатьох – це перше знайомство зі специфікою морського життя. Буває, що після нього студент вирішує змінити спеціальність", – зазначає Торстен Лёфлер (Thorsten Löffler) з Вищої школи Jade. Він допомагає абітурієнтам вибрати відповідну спеціалізацію [11].

Незважаючи на те, що в цій вищій школі, на відміну від інших вузів, стажування на судні до початку навчання – не є обов'язковим, Торстен Лёфлер рекомендує отримати перший практичний досвід. Вдруге студенти потрапляють на борт корабля вже на старших курсах. На навчальному вітрильнику "Герцогиня Єлизавета", або "Лисси", як його любовно називають у вузі, майбутні інженери-судноводії поглиблюють отримані знання. Але і цього мало, лише в ході третьої стажування студентів допускають на навігаційний місток. Крім того, студенти мають можливість відпрацювати практичні навички і за віртуальним штурвалом. Навігаційний тренажер симулює різні типи суден, маршрути і погодні

умови, з якими молоді фахівці можуть зіткнутися в реальності. Навчальна програма передбачає і проходження тренінгу з безпеки.

Освіта за кордоном в сфері морської інженерії та суднобудування з кожним роком стає все більш популярно серед студентів. По-перше, за кордоном вас очікує практично-орієнтоване навчання на кращій сучасній техніці. По-друге, після отримання диплома перед вами відкриються широкі можливості для побудови кар'єри в цій цікавій і прибутковою області. За кордоном вивчення морської інженерії та суднобудування триває 3-4 роки на рівні бакалаврату та 1-2 роки на рівні магістратури. Для побудови успішної кар'єри інженера за кордоном рекомендується отримати ступінь не нижче магістра, саме вона дозволяє отримати досвід і знання для працевлаштування відразу після закінчення вузу.

Вартість навчання за спеціальностями «marine engineering» і «ship building» за кордоном безпосередньо залежить від університету і країни навчання. Наприклад, в Малайзії в Університеті Куала-Лумпура пропонується недорогої освіти в сфері суднобудування, яке обходиться в \$ 4,400 на рік, а ось навчання в бакалавраті на аналогічній спеціальності в австралійському Університеті Нового Південного Уельсу коштує вже \$ 30,000 в рік.

Все частіше студенти, які вивчають морську інженерію за кордоном, вважають за краще міждисциплінарна освіта, що веде до отримання різнобічних навичок. Зокрема, безпосереднє вивчення суднобудування студентів поєднують з вивченням океанографії, включаючи біологічну океанографії (Biological Oceanography), хімічну океанографії (Chemical Oceanography) і геологічну океанографії (Geological Oceanography). Подібні програми пропонуються в багатьох вузах США, включаючи Університет Південної Флориди і Делаверській університет, за підтримки Національного океанографічного центру Америки.

У таких країнах, як Австралія і Нова Зеландія, також попитом користуються курси вивчення морської інженерії, морських наук (Marine science) і екології. Тут приділяють особливу увагу збереженню морської фауни і екологічності суднового виробництва. Крім цього, серед студентів також популярна опція підготовки до інженерної роботи на верфі, поєднана з вивченням природокористування береговою зоною (Coastal management).

SNAME Graduate Scholarship. Суспільство суднобудівників і морських інженерів (SNAME) видає стипендії в розмірі до \$ 20,000 студентам з кращими академічними показниками, що вивчають суднобудування, морську і океанську інженерію в університетах США та Канади.

Keppel Offshore & Marine Scholarships. Компанія Keppel O & M видає стипендії в розмірі до \$ 8,000, що покривають також вартість навчання, студентам дипломних курсів і програм бакалаврату вузів Сінгапуру в сфері морської інженерії, техніки і суднобудування. Для отримання

стипендії необхідно мати високу успішність і серйозний намір побудувати кар'єру в галузі морської інженерії.

Кращі університети в галузі суднобудування. Університет Нового Південного Уельсу (UNSW), Австралія. UNSW - університет з міжнародним визнанням, випускники якого особливо затребувані австралійськими роботодавцями. Вуз пропонує студентам широкий ряд програм в суднобудуванні, морських технологіях і суміжних областях на рівні бакалаврату та магістратури. Тут також можна вивчати екологію, біотехнології, хімію та інші дисципліни в якості додаткової спеціалізації. Розташування вузу дає студентам відмінні можливості для професійної практики, а сучасне обладнання дозволяє отримати кращий академічний досвід.

Технологічний інститут Стівенс, США. Технологічний інститут Стівенс знаходиться в Нью-Джерсі і пропонує першокласне інженерно-технічна освіта з індивідуальним підходом до кожного студента, на одного педагога тут припадає лише 10 учнів. Починаючи з бакалаврату, тут можна вивчати суднобудування, морські перевезення, океанську інженерію, морську системну інженерію і морську безпеку. До складу університету також входить Центр морської безпеки, на базі якого студенти отримують повноцінне професійне розвиток вже в процесі навчання.

Університет Куала-Лумпура, Малайзія. Університет Куала-Лумпура є одним з провідних технічних вузів Малайзії і одним з кращих вузів Азії для вивчення морської і суднової техніки. На базі Британсько-малайзійського інституту Університету Куала-Лумпура (UniKL BMI) пропонуються дипломні курси і програми бакалаврату в галузі суднобудування, морського управління, судовий електроніки та електротехніки, проектування суден та інших дисциплін. Учням з різних країн світу тут пропонується якісне практичне інженерну освіту за доступною ціною.

Висновок. Таким чином можна зробити висновок про важливість підготовки фахівців для суднобудівної галузі, що є однією з важливих складових виробничої інфраструктури багатьох країн світу, в т.ч. і України. Його ефективне функціонування є необхідною умовою стабілізації, посилення структурних перетворень економіки, розвитку зовнішньоекономічних сфер діяльності, підвищення життєвого рівня населення, забезпечення національної безпеки країни тощо.

Список використаних джерел

1. Алфьоров Ю.С. Моніторинг розвитку освіти у світі //Педагогіка, 2002. – № 7. – С. 54 – 63.
2. Буковинський В.С. Шляхи удосконалення планування витрат на освіту // Фінанси України. – 2004. – № 9. – С. 74–83.
3. Ващенко Н.Г. Структурні особливості розвитку транспортної системи України: Навч. Посібник. – Київ. 2003. – 234с.

4. Вінніков С.В. Принципи ефективного розвитку морського транспорту України: Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.07.04 / НАН України Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень. – О., 2004. – 20 с.
5. Веницкая Н.Н. Организация производственной деятельности морского флота. – Новорос- сийск: НГМА, 2001. – 60 с.
6. Паранукян В.Э. Общий курс транспорта: учебное пособие. – Мариуполь, 1999. – 138 с.
7. Ткаченко К.О. Аналіз стану системи підготовки моряків в Україні//Водний транспорт. . – К.: КДАВТ, 2011. – № 12. –С. 116 – 121.
8. Матеріали офіційного сайту Міністерства транспорту та зв'язку України // www.mintrans.gov.ua.
9. http://uk.wikipedia.org/wiki/Вищий_навчальний_заклад
10. <http://www.maritime.kiev.ua/>
11. <http://lib.nuos.edu.ua/Seacatalog/Learning.html>

Капліна Г.А.,
к.ю.н. доцент,
Східноукраїнський національний
університет ім. В.Даля,
м. Сєвєродонецьк, Україна

ФОРМУВАННЯ ЕЛЕКТРОННОЇ ДЕМОКРАТІЇ В ГРОМАДАХ ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ : ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ТА ВІТЧИЗНЯНА ПРАКТИКА

***Анотація.** Визначено сутність соціального феномену е-демократії, проаналізовано нормативне регулювання створення систем електронних петицій для громади як ефективного інструменту е-демократії, розглянуті засоби та інструменти е-демократії в Європейському Союзі, зроблені пропозиції щодо подальшого розвитку засобів е-демократії з урахуванням місцевих особливостей.*

***Ключові слова:** децентралізація, е-демократія, об'єднані територіальні громади, електронна петиція.*

***Summary.** Defined of the social phenomenon at the e-democracy, normative regulation of electronic petition systems for the community as an effective tool of e-democracy is considered, tools of e-democracy in the European Union are considered, proposals for the further development of e-democracy facilities taking into account local features are made.*

***Key words:** decentralization, e-democracy, united territorial communities, electronic petition.*

Постановка проблеми. Одним із центральних питань реформи децентралізації є розвиток е-урядування та електронна демократія. Суть е-демократії полягає в застосуванні сучасних інформаційно-комунікаційних технологій для широкого залучення громадян у громадсько-політичне життя. Тому тема цієї публікації, окреслена як розвиток електронної демократії у створених під час децентралізації територіальних громадах, є вкрай актуальною.

Аналіз досліджень. Розробками та проблемами у сфері електронного врядування наразі займаються багато дослідників в галузі права та державного управління, серед яких окремо виділимо авторів підручника з електронного врядування Грицяк Наталію Вітіславну, доктора наук з державного управління, професора, Соловійова Сергія Григоровича, кандидата наук із соціальних комунікацій, доцента кафедри інформаційної політики та електронного урядування НАДУ, а також О. А. Баранова, І. Б. Жилиєва, М. С. Демкова, І. Г. Малюкову та ін.

Формулювання цілей публікації. Метою статті є аналіз стану розвитку реформ децентралізації в галузі електронного самоврядування, міжнародного досвіду та обґрунтування можливості його використання в Луганській області України в умовах реформи децентралізації.

Доцільно розуміти, що самі по собі сучасні технології не забезпечують участь громадян у прийнятті рішень. Це інструмент у руках суспільства. Отже, для е-демократії (як і для демократії як такої) визначальним є воля і голос народу, а для забезпечення доставки цього голосу посадовцям і слугує е-демократія [1]. Важливо звернути увагу на ще один важливий момент е-демократії – передбачуване зростання активності членів суспільства в обговоренні різноманітних проблем та інтенсифікація участі громадян у спілкуванні з органами влади на територіальному рівні тощо.

Е-демократія є наслідком розвитку власне демократії як інституту народовладдя. Інакше кажучи, базисом для е-демократії в будь-якому разі мусить бути демократичний устрій суспільства. Форми е-демократії постійно розвиваються й удосконалюються.

Е-демократія – це не стільки і не скільки забезпечення доступу громадян до управління, а й контроль (насамперед в онлайновому режимі) над діями уряду. «Таким чином, електронна демократія – явище більш масштабне, ніж е-урядування. Але передумови для її формування створює саме впровадження останнього, оскільки дає поштовх громадянам і компаніям для використання можливостей ІТ на державному рівні...» [2].

Розвиток будь-якого суспільно-правового явища, е-демократії або е-урядування тощо, важливо відстежувати за кількісними та якісними показниками. Для визначення формалізованого ступеня розвитку е-демократії вважаємо корисним проводити оцінювання рівня інформатизації міст, районів та об'єднаних територіальних громад областей. Здійснювати рейтингування пропонуємо, наприклад, за індикаторами в п'яти групах показників: організаційні заходи, електронне суспільство, місцеве самоврядування, медицина та освіта. За результатами оцінювання повинні виводитися інтегровані показники в кожній групі. Таким чином, буде проаналізовано електронне самоврядування територій, їх соціально-економічний розвиток та перспективні шляхи впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій в усі сфери життєдіяльності регіону.

Додамо, що структурний аналіз статистичних даних та сплановані на їх підставі пропозиції щодо розвитку можливо об'єднати в окрему Програму, спрямовану на подальший розвиток Концепції електронного урядування та електронної демократії в об'єднаних територіальних громадах [3]. Запровадження технологій е-урядування та е-демократії має на меті стимулювати політичну активність особистості та сприяти її політичній соціалізації. З іншого боку, на якісно новий рівень виходять відносини між органами влади і громадянами та бізнесом. Для координації своїх дій держава отримує максимально повні дані про позицію громадян, а останні мають відкритий доступ до офіційної інформації, можливість висловлювати свої побажання та стежити за їх виконанням, підтримувати реальний діалог з представниками влади в онлайн-режимі, лобіювати прийняття важливих законів чи рішень.

У межах такої Програми можливо наголошувати на таких пріоритетах: упровадження технологій е-урядування в органах виконавчої влади й місцевого самоврядування території та формування системи регіональних електронних інформаційних ресурсів; розвиток телекомунікаційного середовища регіону та організація захисту інформації; упровадження пілотних проектів, спрямованих на спрощення механізмів надання адміністративних послуг місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, новоствореними ОТГ з використанням інструментів е-урядування; розширення та подальший розвиток мережі центрів надання адміністративних послуг області – ЦНАПів.

Як відомо, сьогодні обласні адміністрації згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 18 липня 2012 р. № 670 «Деякі питання електронної взаємодії органів виконавчої влади» упроваджують функціонування програмно-технічних комплексів, наприклад такими є «Регіональний віртуальний офіс електронних адміністративних послуг Дніпропетровської області», «Електронна Харківщина» тощо. Керівникам об'єднаних територіальних громад поставлені конкретні завдання щодо розвитку інформаційних технологій, електронного урядування та публічних послуг безпосередньо на своїх територіях.

Для розвитку елементів е-демократії та е-урядування в містах достатньо ресурсів, є значна кількість провайдерів Інтернету, широкосмуговий доступ та велика кількість мережевих абонентів. Завдяки активному впровадженню мобільними операторами стандарту 3G або навіть 4G найближчим часом актуальним є впровадження мобільних форм е-демократії та е-урядування в найповнішому обсязі. Але щодо рівня електронної готовності районів, селищ та сіл (в об'єднаних територіальних громадах) – переважна більшість з них мають програми інформатизації, але організаційну підтримку розвитку ІКТ здебільшого забезпечують шляхом закріплення відповідальних за цей напрям спеціалістів різних структурних підрозділів. Цим справа й закінчується.

На відміну від міст, у сільських районах слабо розвинута інформаційно-телекомунікаційна інфраструктура. Виконавчі органи в основному не мають широкосмугового доступу до Інтернету, хоча можливості в районах є, та й кількість абонентів з широкосмуговим доступом у деяких районах на високому рівні. Готовність районних органів влади до впровадження сервісів е-урядування та е-демократії на достатньо високому рівні водночас стосується й матеріальних ресурсів.

Проте низькі інформаційні можливості багатьох районів щодо розвитку електронних інструментів влади зумовлені наявністю проблем з організаційного забезпечення та стану впровадження елементів е-урядування у свою діяльність. Готовність ОТГ до впровадження елементів е-урядування та е-демократії подібна до ситуації в районах Луганської області: слабка організаційна підтримка, достатня матеріальна база, задовільний стан на сучасному етапі в галузях медицини та освіти. Зокрема, саме через організаційні проблеми (у багатьох ОТГ апарат управління перебуває у стадії формування) можливо дослідити стан інформатизації лише у 50% новоутворених ОТГ області. Актуальним як для районних, так і міських органів влади залишається питання підвищення кваліфікації державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування з питань упровадження та ефективного застосування ІКТ у діяльності органів публічного управління.

Аналіз сучасного стану інформатизації області дозволяє визначити такі основні проблеми, що потребують розв'язання: недостатній рівень стандартизації діяльності, пов'язаної з використанням інформаційних систем, соціальних мереж у публічному управлінні; недостатньо розвинута інфраструктура інформатизації окремих територій області, відсутність мотивації інформаційного бізнесу для створення зазначеної інфраструктури у сільській місцевості; недосконала система захисту персональних даних у документах, які супроводжують процедури надання послуг в електронному вигляді; недостатній рівень забезпечення інформаційної безпеки інформаційно-телекомунікаційних систем, що використовуються органами публічного управління області [4].

Ефективним засобом е-демократії сьогодні на всіх рівнях, включаючи місцевий, є створення електронних петицій як унікальна форма колективних звернень громадян до органів влади. Електронна петиція до органу місцевого самоврядування подається та розглядається відповідно до вимог статті 231 Закону України «Про звернення громадян», а саме: громадяни можуть звернутися до органу місцевого самоврядування з електронними петиціями через офіційний веб-сайт органу, якому вона адресована, або веб-сайт громадського об'єднання, яке здійснює збір підписів на підтримку електронної петиції.

У рамках програми «Електронне урядування задля підзвітності влади та участі громади» (EGAP), що фінансується Швейцарською Конфедерацією та виконується Фондом Східна Європа, Фондом

InnovaBridge у партнерстві з Державним агентством з питань електронного врядування, на сьогодні створено Єдину систему місцевих петицій [5].

Мета створення системи – допомогти органам місцевого самоврядування, надавши їм готове технічне рішення та пакет проектів місцевих нормативно-правових актів для забезпечення виконання норм законодавства щодо електронної петиції. Створення системи місцевих петицій – один з компонентів програми EGAP. Програма, що реалізовується у 2015-2019 рр., спрямована на використання новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, які допомагатимуть удосконалювати е-демократію, покращать взаємодію влади та громадян та сприятимуть розвитку соціальних інновацій в Україні. Програма також сприятиме інклюзивному діалогу щодо формування політики е-врядування та е-демократії, який бере до уваги інтереси та потреби регіонів.

Приєднання міста до системи є безкоштовним. На сьогодні до системи приєднані близько 150 місцевих громад практично з усіх регіонів держави. Але, на жаль, це далеко не повний перелік по Україні. Наприклад, у Луганській області до системи приєднані лише 3 громади – міст Северодонецька, Попасної та Лисичанська.

Розвиток системи е-демократії на місцевому рівні повинен пройти шляхом застосування вже відпрацьованого зарубіжного досвіду. Наприклад, проведення електронних виборів або онлайн-опитування мешканців м.Северодонецька могло б допомогти вирішити проблему діяльності мера міста тощо [6].

Корисним вважаємо досвід щодо розв'язання дрібних проблем мешканців територіальної громади, який започатковано у Великій Британії з можливістю використання в інших країнах. Це ресурс fixmystreet.org [7].

Започаткований у Великій Британії проект «Полагодьте мою вулицю» (Fix My Street) став глобальним явищем. Мешканець громади має змогу повідомити про практичні проблеми (розбитий ліхтар, вибоїни на дорозі – дуже актуально!) своєму муніципалітету. І це вважається зверненням громадянина до влади, оформленим відповідно до закону, яке потребує адекватної відповіді у встановлений строк і, головне, реальних дій. Програмне забезпечення проекту «Полагодьте мою вулицю» зараз наявне у відкритому доступі для всього світу. Тому платформа є успішним прикладом використання технологій Web 2.0 для уповноваження громадян та покращення роботи державних служб.

Прийнятним та корисним для України є досвід електронних структурованих консультацій на платформі Європейського Союзу ec.europa.eu/yourvoice/consultations. Одночасно з початком роботи над новою важливою законодавчою ініціативою організуються консультації з громадськістю. На цьому сайті оголошують про нові консультації, і це є

зразком зрозумілого способу, коли місцева влада може публікувати інформацію про всі консультації з громадськістю.

Інституції Європейського Союзу залучають громадян на дуже ранньому етапі розроблення нової політики, тому місцева влада в територіальних громадах також може використати різні способи консультування, створені інституціями Європейського Союзу, як приклади [7].

Ще одним досвідом Європи, цікавим для України, є краудсорсинг ідей щодо політичних питань на сайті rahvakogu.ee, Естонія. Rahvakogu (Народні збори) – це зразок ретельно розробленого масштабного проекту, який поєднує елементи з Інтернету (краудсорсинг ідей), елементи дорадчого обговорення (випадково обрані громадяни брали участь в обговореннях), залучення експертів, традиційної роботи з адвокації та обговорень у парламенті [7].

Процес Rahvakogu — один з рідкісних прикладів, коли краудсорсинг успішно використовують для розроблення державної політики у складних питаннях. Це дуже чутливий момент для України в сучасних умовах збройної агресії Російської Федерації. Вважаємо, що необхідно використовувати результати такого опитування для прийняття рішень, спрямованих на забезпечення національного суверенітету та безпеки України.

Висновки. Підсумовуючи, зауважимо: на перший погляд здається, що запорукою розвитку е-демократії є високий інформаційний рівень суспільства. Але, на наше переконання, реальне розв'язання проблеми лежить у площині людських активних взаємостосунків, прагнень як громадян, так і влади всіх рівнів модернізувати країну, залучивши до управління суспільство.

Для Луганської області також є дуже важливим розвиток електронної демократії, адже частина території та її мешканців ізольовані від органів державної влади внаслідок збройної агресії та окупації. Однак вони залишаються громадянами України та мають право брати участь у політичному та громадському житті держави.

Список використаних джерел

1. Електронна демократія : навч. посіб. / Н. В. Грицяк, С. Г. Соловійов; за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. Н. В. Грицяк. – К. : НАДУ, 2015 – 66 с.
2. Електронне урядування в Україні: аналіз та рекомендації. Результати дослідження / О. А. Баранов, І. Б. Жиляєв, М. С. Демкова, І. Г. Малюкова ; за ред. І. Г. Малюкової. – К. : ООО «Поліграф-Плюс», 2007.
3. Концепція розвитку електронного урядування в Україні. – К., 2010.
4. Капліна Г.А. Розвиток електронної демократії на рівні територіальних громад//Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Децентралізація публічного адміністрування в умовах інтеграції України

до європейської спільноти : проблеми та перспективи», 6-7 жовтня 2017р. – Сєвєродонецьк : вид-во СНУ ім.В.Даля, 2017. – С.108-112.

5. Єдина система електронних петицій // <http://e-dem.in.ua>

6. Мер Сєвєродонецька Казаков склав свої повноваження// https://ukr.lb.ua/news/2017/04/10/363517_mer_sievierodonetska_kazakov_skla_v.html.

7. Електронна демократія: 10 практик з Європи// <https://mistosite.org.ua/uk/articles/elektronna-demokrat%D1%96ya-10-praktyk-z-yevropy>

Карпова Т.С.,
к.е.н.,
Донецький національний
університет імені Василя Стуса,
м. Вінниця, Україна

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК МЕХАНІЗМ ЕКОНОМІЧНОГО І ФІНАНСОВОГО ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ МАЛОГО БІЗНЕСУ ТА СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Анотація. Суб'єкти підприємництва у всьому світі, як і учасники їх проектів, усе більше усвідомлюють потребу в соціально відповідальній поведінці. У статті розглянуто поняття “соціальної відповідальності”, надане авторське тлумачення цього поняття, висвітлено принципи соціальної відповідальності, проаналізовано її складники та рівні на підприємстві. Надано сутність поняття «корпоративна соціальна відповідальність», її елементи та вплив на різні аспекти діяльності підприємства. Зроблено висновок, що вітчизняному бізнесу необхідна адаптація міжнародного стандарту ISO 26000, подальший розвиток нормативно-правового та фінансового забезпечення, формування нових підходів до моралі та культури ведення бізнесу і розширення його інноваційної спрямованості.

Ключові слова: соціальна відповідальність, фінансове забезпечення, бізнес, держава, суспільство, ISO 26000.

Summary. Entrepreneurs all over the world, as well as participants in their projects, are increasingly aware of the need for socially responsible behavior. In the article, it is considered the concept of “social responsibility”, it is given author’s interpretation of this concept, the principles of social responsibility are highlighted, its components and levels are analyzed. It is given the essence of the concept “corporate social responsibility”, its elements and influence on various aspects of the enterprise activity. It is concluded that domestic business requires the adaptation of the international standard ISO 26000, further development of regulatory and financial support, the formation of new approaches to the morality and culture of doing business and expanding its innovation orientation.

Key words: social responsibility, financial security, business, state, society, ISO 26000.

Постановка проблеми. В останні роки розвитку світової економіки та взаємовідносин між бізнесом та суспільством усе більшого значення набувають питання соціальної відповідальності. Досвід розвинених країн свідчить, що для забезпечення довгострокового економічного прогресу недостатньо дотримуватися тільки економічних принципів, які

передбачають отримання економічної вигоди, а необхідно поєднувати їх з ментальними. Суб'єкти підприємництва у всьому світі все сильніше усвідомлюють і відчують потребу в соціально відповідальному ставленні до свого оточення. Збільшувана роль соціальної відповідальності бізнесу викликана необхідністю економічного росту країни, сталого розвитку та фінансового забезпечення підприємств, формування їх ділової репутації та позитивного іміджу в суспільстві. Реалізація принципів соціальної відповідальності сприяє підвищенню конкурентоспроможності підприємства на довгострокову перспективу, є запорукою його інвестиційної привабливості та фінансового забезпечення, а також дозволяє розв'язати не тільки соціальні проблеми конкретного підприємства, але і пом'якшити соціальні суперечності в суспільстві. Розуміння підприємством зобов'язань щодо суспільства, у якому воно функціонує, є основоположним фактором, що впливає на його результативність, фінансову стійкість і здатність ефективно функціонувати.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняттю соціальної відповідальності приділили увагу такі вітчизняні та зарубіжні вчені як: А. Бен, Д.Н. Ушаков, П. Уочман, М. Форстер, Ф. Котлер, М. Фрідман, М.А. Комаров, М.М. Максимцов, А.Н. Кошелев, М.М. Іваннікова та ін.

Однак питання соціально відповідальної поведінки сучасного бізнесу є ще новими і недостатньо вивченими не тільки в Україні, але і у світовому співтоваристві, а впровадженню вимог міжнародного стандарту ISO 26000 та розвитку його законодавчої підтримки в Україні не приділяється належної уваги.

Ціль наукової статті. З'ясувати сутність поняття «соціальна відповідальність», його основні характеристики, принципи та рівень розвиненості в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Варто підкреслити, що соціальну відповідальність бізнесу кожна компанія розуміє по-своєму, і загальноприйнятого визначення цього поняття на сьогодні немає. До 2010 року соціальна відповідальність мала близько 80 різних визначень: корпоративне громадянство, благодійність, соціальна відповідальність бізнесу, лінія потрібного критерію. Це призвело до того, що ця категорія стала сприйматися абстрактно, і важко було порівняти соціальну відповідальність одного підприємства з іншим [8, с.13]. Завдяки досвіду зарубіжних країн щодо впровадження принципів корпоративної соціальної відповідальності в практику підприємств, у 2010 році був прийнятий стандарт – міжнародне керівництво із соціальної відповідальності ISO 26000, який на сьогодні отримав статус національного і в нашій країні. Стандарт ISO 26000 визначає цю категорію «як відповідальність організації за вплив своїх рішень та діяльності на суспільство і навколишнє середовище через прозору і етичну поведінку, яка є сумісною зі стійким розвитком і добробутом суспільства; враховує очікування

зацікавлених сторін; відповідає законам; узгоджується з міжнародними нормами поведінки і введено в усій організації» [7].

З нашої точки зору, соціальна відповідальність компанії – це певна концепція, відповідно до якої суб'єкт підприємництва враховує інтереси суспільства, бере на себе відповідальність за вплив своєї діяльності на власних працівників і співтовариство в цілому. Ці зобов'язання виходять за рамки, встановлені законом, тому що, крім зобов'язання, дотримуватися законодавства, суб'єкт підприємництва добровільно вживає додаткових заходів з метою свого фінансового забезпечення, підвищення якості життя своїх працівників, їхніх сімей, а також усього суспільства в цілому.

Соціальна відповідальність базується на певних принципах:

1. Принцип відповідності правовим нормам держави.
2. Принцип відповідності актам, визнаним на міжнародному рівні.
3. Принцип визнання зацікавлених сторін та їх інтересів.
4. Принцип підзвітності.
5. Принцип прозорості.
6. Принцип сталого фінансового розвитку.
7. Принцип етичної поведінки.
8. Принцип «обережності» та завбачливого підходу.
9. Принцип поваги фундаментальних прав людини.
10. Принцип поваги індивідуальності [7,4,10,2].

Соціальна відповідальність поділяється на *зовнішню* (відносини з іншими суб'єктами суспільства) і *внутрішню* (внутрішньовиробничу).

До зовнішньої соціальної відповідальності належать:

- спонсорство та корпоративна благодійність;
- взаємодія з місцевими громадами, органами влади;
- участь компанії в подоланні кризових ситуацій у країні;
- різні програми для поліпшення екології;
- випуск якісної продукції, що передбачає дотримання зобов'язань

перед споживачами товарів і послуг.

До внутрішньої соціальної відповідальності належать:

- ділова практика щодо власного персоналу, власників бізнесу й кожного окремого працівника:

- безпека праці;
- стабільна виплата заробітної плати;
- підтримка гідної заробітної плати, яка дозволяє утримувати сім'ю, давати дітям освіту і забезпечувати стабільний споживчий попит;
- додаткове медичне й соціальне страхування працівників;
- розвиток людських ресурсів через навчальні програми та програми підвищення кваліфікації;
- допомога у критичних ситуаціях [9, с.52; 5; 1].

Соціальна відповідальність реалізується *на різних рівнях і в різних обсягах* (рис. 1).

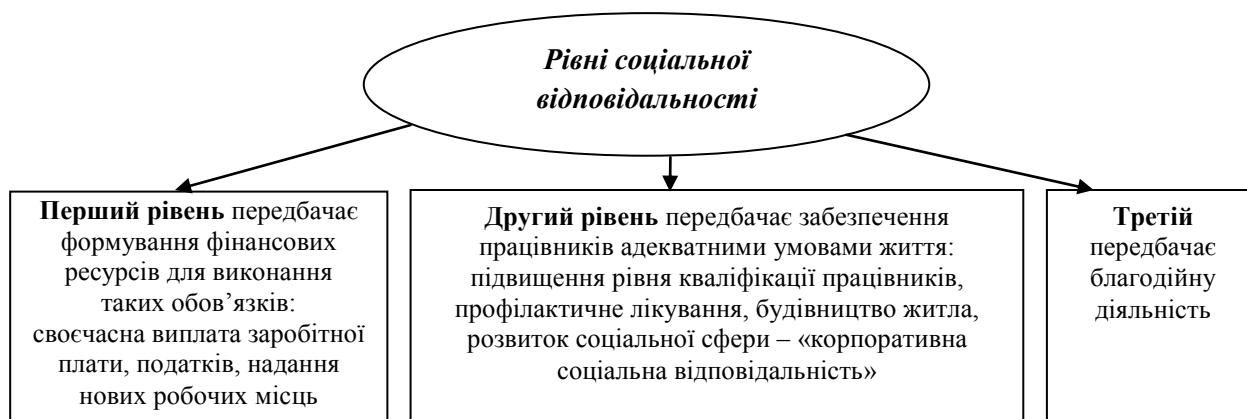


Рис. 1. Рівні соціальної відповідальності на підприємстві

У сучасній науковій літературі в усіх країнах особлива увага приділяється саме корпоративній соціальній відповідальності.

Виділяють три рівні корпоративної соціальної відповідальності: соціальне зобов'язання, соціальне реагування, соціальну чутливість. Корпоративна соціальна відповідальність:

- як соціальне зобов'язання - це економічна і правова відповідальність підприємства перед суспільством;

- як реагування на соціальні норми й очікування – це добровільна участь підприємства у розв'язанні проблем, які прямо пов'язані з його діяльністю;

- як соціальна чутливість – це попередження, профілактика й запобігання негативних наслідків діяльності підприємства, активний пошук шляхів вирішення соціальних проблем [3, с. 34].

Ці рівні тісно взаємопов'язані між собою, у їх основі лежить правова та економічна відповідальність, яка сприяє попередженню негативних процесів на підприємстві та в суспільстві. Проаналізувавши сутність і складники поняття «корпоративна соціальна відповідальність», можна зробити висновок, що вона являє собою комплекс заходів, спрямованих на такі об'єкти: громадські організації (фінансування і підтримка соціальних програм у сфері науки, освіти, культури); працівників (програми фінансового забезпечення медичної допомоги та освіти), споживачів (якісні товари та послуги); партнерів (програми взаємного розвитку і підтримки); місцеву владу (лояльність і надання різних пільг); галузеві асоціації (підтримка галузевих програм, обмін досвідом).

Реалізація заходів щодо соціальної відповідальності може впливати на такі аспекти діяльності підприємства: конкурентні переваги; ділову й суспільну репутацію; можливість залучення й утримання працівників, бізнес-партнерів, замовників і споживачів; забезпечення моралі, корпоративної прихильності і продуктивності праці працівників; відносини з інвесторами, власниками, кредиторами, спонсорами та фінансово-кредитною системою; відносини з компаніями, урядом, засобами масової інформації, постачальниками, колегами, клієнтами та

галузевою спільнотою.

У сучасних умовах у нашій країні саме перераховані можливості є найбільш зрозумілими і близькими для розуміння бізнесу та для його розвитку. Необхідно також враховувати готовність суспільства до розуміння тих чи тих заходів з боку підприємства, їх ефективність і вплив на його імідж. На жаль, в Україні лише деякі підприємства можуть бути визнані суспільством як соціально відповідальні, серед них в основному суб'єкти великого бізнесу, такі як: СКМ, Метінвест, ДТЕК, Київстар, НІКО, МТС, Оболонь та ін. Це обумовлено, насамперед, тим, що запорукою ефективних заходів соціальної відповідальності є розвинена організаційна система корпоративного управління з раціональним розподілом відповідних компетенцій і повноважень між власниками, радами директорів і менеджерами. Майже на чверті вітчизняних підприємств рішення щодо розвитку системи корпоративної соціальної відповідальності приймають власники. IBM Institute for Business Value провів опитування 250 лідерів світового бізнесу, яке показало, що більш ніж 2/3 (68%) із них розглядають корпоративну соціальну відповідальність як нове джерело доходів, а близько 54% впевнені, що вона сприяє отриманню нових конкурентних переваг компанії на ринку [11, с. 3].

В умовах світової глобалізації та перенасиченості ринку загострюється конкуренція, і для утримання місця на ринку збуту все більше виробників у всьому світі змушені шукати та знаходити рішення, здатні забезпечувати їм довгострокове лояльне ставлення з боку клієнтів, співробітників, інших зацікавлених сторін і суспільства. Це, по суті, і становить об'єктивну основу для великого переформатування бізнесу на соціально спрямований. У пострадянських країнах, до яких належить і Україна, необхідно якнайшвидше це осмислити і внести корективи до самої філософії організації та ведення бізнесу з метою активізації його розвитку. Соціальна спрямованість бізнесу – це поєднання соціально відповідальних підходів до ведення бізнесу (базис) і специфічної діяльності компанії з розв'язання соціальних проблем у суспільстві (надбудова). Остання може включати сприяння просуванню соціальних ініціатив, благодійний маркетинг, фінансову підтримку, корпоративний соціальний маркетинг, корпоративну філантропію, волонтерську діяльність на благо суспільства – те, що надає компанії додаткові цінності, але не є її основною діяльністю [6].

Висновки. Прояв соціальної активності в нашій країні має спонтанний характер, що викликає потребу в розвитку її нормативно-правового та організаційного забезпечення з урахуванням використання зарубіжного досвіду. У розвинених країнах існують різні державні програми, зокрема фінансової підтримки, і стимулювання соціальної відповідальності бізнесу, у рамках яких держава визначає бажану поведінку, привертає компанії приватного й державного секторів до спільного виконання соціальних завдань, матеріально стимулює бізнес до

соціально відповідальної діяльності та розробляє стандарти і заходи щодо стимулювання бізнесу до соціально відповідальної поведінки.

Соціальна відповідальність стає одним з найважливіших факторів, які впливають на бізнес-діяльність. Тому кожному підприємству рекомендується стати більш відповідальним із соціальної точки зору, застосовуючи міжнародний стандарт ISO 26000, і впроваджувати соціально відповідальну поведінку в чинні організаційні та фінансові стратегії, системи, практики і процеси. Усвідомлення підприємством своєї соціальної відповідальності впливає на його загальну репутацію, здатність залучати і стабілізувати кадровий склад, підтримувати моральний стан персоналу й підвищувати продуктивність праці; формувати думку інвесторів і фінансового співтовариства; залучати та утримувати споживачів продукції та послуг, підвищувати якість взаємовідносин з державними та місцевими органами влади та управління, засобами масової інформації, спільнотою, у якій функціонує підприємство, а також із його постачальниками й партнерами в бізнес-діяльності.

Список використаних джерел

1. Антошко Т. Особливості формування механізму впровадження корпоративної соціальної відповідальності у діяльність вітчизняних промислових підприємств / Т. Антошко // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2013. – №34. – С. 260-266.
2. Бандирська О. В. Соціальна відповідальність бізнесу в Україні / О. В. Бандирська // Актуальні проблеми Економіки. – 2014. – №10. – С. 60-64.
3. Гирик О. Корпоративна соціальна відповідальність: підручник / О. Гирик, О. Денис, О. Дубовик, І. Жеребило, А. Зінченко, Н. Реверчук, М. Саприкіна, Р. Семів, З. Скринник, К. Телюк; За заг. ред. д-ра економ. наук, проф. Т.С. Смовженко, д-ра екон. наук, проф. А.Я. Кузнецової. – К.: УБС НБУ, 2009. – 258 с.
4. Гнатенко Я.А. Питання соціальної відповідальності / Я.А. Гнатенко // Ініціативи соціальної відповідальності. – 2006. – №4. – С. 14-18.
5. Зарецкий А.Д. Корпоративная социальная ответственность: мировая и отечественная практика / А.Д. Зарецкий, Т.Е. Иванова // Успехи современного естествознания. – 2016. – №12. – С. 91-93.
6. Калита П. Общечеловеческие ценности, социально направленный бизнес и системный менеджмент / Петр Калита. // Профспілки України. – 2014. №5. – С.7-13.
7. Керівництво з соціальної відповідальності (Guidance on Social Responsibility): ISO/WD 26000, робочий проект (ISO TMB /WG SR N 113). Дата прийняття проекту 2007-7-23. – Секретаріат SIS/ABNT, 2007. – 104 с.
8. Корпоративна соціальна відповідальність: моделі та управлінська практика: підручник / Саприкіна М.А., Ляшенко О., Саєнсуєс М.А., Місько Г.А., Зінченко А.Г. (за науковою редакцією д.е.н., проф., засл. діяч. науки і техніки України Редькіна О.С.). – Київ. : ТОВ «Фарбований лист», 2015. – 480 с.

9. Кошелева Е. Социальная ответственность бизнеса: опыт внедрения, характерные черты и особенности / Е. Кошелева, О. Воробьева // Вісник економічної науки України. – 2015. – №1. – С. 51-56.
10. Проданова Л.В. Механізм державно-приватного партнерства в контексті проблем розвитку соціальної сфери / Лариса Василівна Проданова // Україна: Схід-Захід – проблеми сталого розвитку / Національний лісотехнічний ун-т України. – Львів, 2015. – С. 148-150.
11. Attaining Sustainable Growth Through Corporate Social Responsibility. IBM Institute for Business Value, 2008. – С. 3-24.

Кириленко В.І.,
д.е.н., професор,
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана»
м. Київ, Україна

Кириленко Л.М.,
к.е.н., доцент,
Київський національний
університет ім. Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна

РЕГУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У КОНТЕКСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Анотація. У статті розкривається зміст і основні напрями управління інвестиційними процесами в системі державної стратегії економічної безпеки. Поряд з аналізом функціональних складників державного управління інвестиційними процесами в контексті економічної безпеки розглядаються методологічні основи проведення інвестиційної політики як складника національної безпеки. У статті пропонуються деякі заходи щодо впровадження системного використання фінансових і грошово-кредитних інструментів економічної інвестиційної політики як необхідної умови забезпечення економічної безпеки і зростання у вітчизняної економіки.

Ключові слова: економічна безпека, інвестиційна безпека, забезпечення інвестиційної безпеки, управління інвестиційними процесами.

Summary. The article reveals the content and main directions of management of investment processes in the state strategy system of economic security. Together with the analysis of the functional components of state management of investment processes in the context of economic security, the methodological foundations of investment policy as a component of national security are considered. The article proposes some actions to implement system use of fiscal and monetary instruments of economic investment policy as a necessary condition for ensuring economic security and growing the domestic economy.

Key words: economic security, investment security, implementation of investment security, management of investment processes.

Постановка проблеми. Сучасний стан відтворювального процесу характеризується розбалансованістю, що виявляється в пригніченості функції заощадження й мотивації інвестування господарських агентів. В останні роки спостерігається тенденція зростання загального обсягу валових інвестицій. Однак цей процес супроводжується якісним погіршенням і кількісним скороченням потенціалу всього інвестиційного комплексу. Походження цього процесу є наслідком зменшення платоспроможного попиту. Створення бази інвестиційного забезпечення є важливим чинником для перетворення економіки. Однак на сьогодні такої бази немає. Причиною є відсутність інтересу в інвесторів вкладати кошти в розвиток довгострокових об'єктів. Це пов'язано з протіканням інфляційних процесів, що збільшують ризик неповернення вкладених коштів. У результаті цього інвестори прагнуть вкладати свої засоби в короткострокові операції з метою одержання швидкого й надійного доходу, а не на довгостроковий період. Проте отут отримуємо замкнене коло, вийти з якого можна тільки за активізації інвестиційної діяльності та підвищення рівня управління й регулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми. Сучасними дослідниками приділяється велика увага проблемам ролі та місця інвестицій у забезпеченні економічного зростання [1, 2, 4, 5]. Меншою мірою – проблемам управління інвестиційними процесами в контексті економічної безпеки.

Постановка завдання. Визначення змісту, особливостей та напрямів і механізмів управління інвестиційними процесами в державній стратегії економічної безпеки в сучасних умовах вимагає теоретичного осмислення.

Виклад основного матеріалу. Державне регулювання інвестиційного складника економічної безпеки розуміється як сукупність форм і способів, що забезпечують: об'єднання державних і приватних інтересів; формування в економіці раціональних пропорцій між споживанням, нагромадженням і інвестуванням; сполучення прогнозування, індикативного регулювання й заходів державного впливу на інвестиційний ринок.

Свої економічні функції держава виконує шляхом формування й витрачання державного бюджету, що є потужним важелем державного регулювання економіки, проявом інвестиційної політики. Отже, подолання економічної кризи можливе шляхом визначення реальних джерел й обсягів державних і приватних інвестицій. Розглянемо взаємозв'язок інвестиційного складника економічної безпеки та інвестиційної політики.

Інвестиційний складник економічної безпеки є об'єктом впливу інвестиційної політики. На нашу думку, інвестиційна політика – це сукупність заходів організаційного та економічного впливу органів державного управління на всіх рівнях, спрямованого на створення сприятливих розумів для залучення інвестицій і збільшення їхньої

ефективності. Таким чином, інвестиційний складник економічної безпеки визначає стартові умови для розроблення інвестиційної політики, з одного боку, і є її результатом – з іншого.

У сучасних економічних умовах в Україні необхідна продумана загальносистемна й водночас селективна політика інвестування реального сектору. Без створення державою сприятливих розумів для регулювання інвестиційної діяльності неможлива активізація суб'єктів інвестиційного ринку, а отже, припливу капіталу в реальний сектор, який сприятиме стабілізації наявної економічної ситуації й подальшому стійкому поступальному руху. Тому тільки за державного втручання в інвестиційний процес можна прогнозувати активізацію інвестиційної діяльності.

Під державним регулюванням інвестиційної системи розуміємо спосіб формування раціональних пропорцій у національній економіці між споживанням, нагромадженням та інвестуванням, а також форм сполучення прогнозування, стратегічного індикативного планування й заходів державного впливу на ринки інвестицій. Державне регулювання інвестиційної сфери економіки має забезпечувати упорядкованість й узгодженість дуже складних компонентів інвестиційного процесу, сприяти досягненню оптимізації в розвитку окремих галузей народного господарства й діяльності суб'єктів економічних відносин. Вирішення цих завдань може бути засноване на індикативному регулюванні інвестиційної діяльності.

Суть принципів індикативного регулювання полягає в гармонізації інтересів держави й частки капіталу шляхом вироблення принципів та погоджених орієнтирів і завдань розвитку, а також механізмів їхнього досягнення [7, с. 50].

В Україні склалися такі реальні передумови для здійснення індикативного регулювання інвестицій.

По-перше, в особі великих акціонерних товариств, фінансово-промислових груп та інших структур формується національний корпоративний капітал. Ці корпорації визначають основу економіки, тому тісне співробітництво з ними держави сьогодні неминуче й доцільне, оскільки завдяки лідерському положенню найбільші групи підприємств найбільш повно виражають інтереси суб'єктів економіки та абсорбують переважну частину капіталу.

По-друге, великий капітал сьогодні зацікавлений в активному співробітництві з державою. Вітчизняному капіталу потрібне пряме сприяння держави для просування своєї продукції на світові ринки збуту й успішної конкуренції на них, залучення іноземних інвестицій, створення сприятливих розумів при реалізації масштабних проектів реконструкції промисловості. Таким чином, стійкий розвиток економіки, формування довгострокової стратегії інвестиційної діяльності неможливі без зменшення невизначеності майбутнього, зниження ризиків, розвитку

загальної економічної кон'юнктури, тобто без активного державного впливу на економіку.

По-третє, залучення й використання тимчасово вільних коштів населення залишається одним з потенційних джерел інвестування. За оцінками, валютні заощадження населення в наявній формі становлять 12-16 млрд дол.

Зі сказаного впливають два важливих, на наш погляд, висновки. Перший – необхідним є пошук принципово нових інструментів державного регулювання інвестиційної сфери й створення сприятливого клімату капіталовкладень, адекватних кардинальній зміні загальноекономічної ситуації й завданням щодо стимулювання заощаджень. Другий – реальні альтернативи виходу з інвестиційної кризи відсутні без оперття на ресурси нагромаджень суб'єктів ринку. Сьогодні вкрай важливо за допомогою держави спрямувати наявний, хоча й убогий, потенціал нагромаджень приватнопідприємницького сектору на вирішення невідкладних завдань відновлення економіки на ринкових принципах. Інструментом вирішення перерахованих завдань і здійснення довгострокової структурної політики повинне стати індикативне регулювання інвестиційної діяльності, спрямоване на узгодження пріоритетів державної політики в цій сфері з програмами розвитку великого національного капіталу, сприяння йому в здійсненні важливих проектів переозброєння промисловості й виходу на світові ринки.

На наш погляд, реалізація індикативного регулювання інвестицій має спиратися на такі інструменти:

1) провідна роль має приділятися підписанню інвестиційних угод, що передбачають взаємні зобов'язання держави й провідних вкладників капіталу в здійсненні великих проектів і завдань структурно-технологічної перебудови економіки. Щодо зобов'язань держави це можуть бути заходи, спрямовані на підтримку проекту чи заходу для створення для нього сприятливого митного, податкового, амортизаційного режиму, а також не виключається пряме (на частковій основі) інвестування держави;

2) цінова політика на ринку інвестицій має бути узгодженою. З боку виробників це може бути гарантування твердо обумовлених меж зміни цін на продукцію, що випускається, у рамках запланованого періоду, з боку споживача – аналогічні зобов'язання щодо закупівлі й своєчасної оплаті зазначеної продукції інвестиційного призначення. Вважаємо, що політика цінових угод на ринку капіталовкладень може реалізовуватися на різних рівнях:

а) на державному – під егідою загальноекономічних міністерств і відомств для здійснення державного інвестиційного замовлення, у тому числі разом з регіонами, для будівництва об'єктів державної значущості й реалізації державних інвестиційних програм;

б) на рівні конкретних регіонів – під егідою служб єдиного замовника-забудовника при адміністраціях територій, що здійснюють

управління бюджетними та іншими консолідованими інвестиційними ресурсами для фінансування споруджуваних об'єктів;

в) на рівні безпосередніх учасників інвестиційного процесу, що поєднують свої зусилля в рамках асоціативних структур чи виробничої кооперації. Делегування державою своїх інвестиційних функцій вітчизняному капіталу є третім інструментом індикативного регулювання. Надійні великі виробничо-фінансові структури з бездоганною репутацією (корпорації, інвестиційні фонди, холдингові компанії) здатні найбільш ефективно розмістити ресурси з урахуванням комерційної окупності й з метою підвищення ефективності вкладень і залучення в реальний сектор додаткових ресурсів нагромадження;

3) реалізація розумів взаємної зацікавленості сторін у виконанні стратегії інвестиційного розвитку й створення сприятливих розумів для інвесторів. Для цього держава, на наш погляд, має забезпечити: ослаблення податкового тягара на діяльність інвесторів, що фінансують ефективні проекти, та створення для них сприятливого режиму амортизаційного списання й переоцінки капіталу; розширення практики державного гарантування й страхування інвестицій; створення сприятливих умов вітчизняним та іноземним інвесторам для реструктуризації депресивних галузей економіки; розширення практики часткового державно-комерційного фінансування.

Державне регулювання інвестиційної діяльності, що опирається на індикативне планування, можна подати як цілісну систему, яка складається з постановки цілей, прогнозування та індикативного планування.

Постановка цілей є висхідним системоутворювальним фактором, залежно від об'єктивних процесів, що відбуваються в економіці, що змінює міру й характер державного впливу на інвестиційну сферу. Прогнозування дає змогу розробити певну концепцію інвестиційної політики на державному рівні. Індикативне планування визначає конкретні періоди, пріоритети, ресурси, ефективність їхнього використання й можливості впливу економічних і адміністративних регуляторів в інтересах досягнення ефективних результатів в інвестиційній сфері, в економіці країни та її галузей.

Пропонується виділити два типи інвестиційної політики держави: загальносистемна інвестиційна політика; селективна інвестиційна політика за окремими суб'єктами та інвестиційними програмами [8, с. 53].

Перша спрямована на створення сприятливого інвестиційного клімату й діє ніби по горизонталі, більш-менш рівномірно впливаючи на всіх суб'єктів інвестиційної діяльності, формуючи економічне та інституціональне, організаційне та правове середовище їхньої активності. Вона є переважно макроекономічною.

Друга виступає як націлений вплив на певні суб'єкти інвестиційного ринку (регіону, галузі, підприємства). Її дії мають ніби вертикальний,

мікроекономічний характер. У ній більш чітко виявляється регулююча й управлінська діяльність держави, що визначає пріоритетні напрями розвитку того чи того регіону, галузі, виробництва, великих агентів реального сектору.

Однак найважливіше завдання сьогодні в контексті посилення ролі державного регулювання інвестицій у контексті економічної безпеки – знайти ключ до створення такої системи організації ринкового господарства, яка найповніше розкриває можливості й стимули для ефективної реалізації всього спектру суспільних потреб. Отже, сьогодні пріоритетним має бути забезпечення внутрішньої фінансової й макроекономічної стабільності та стимулювання зростання економіки. Для цього необхідна взаємоузгоджене, односпрямоване використання податково-бюджетних та грошово-кредитних інструментів у їх взаємозв'язку та логічній послідовності, поетапності та підпорядкування стратегічній економічній меті.

Забезпечення виходу економіки з кризи та переходу до сталого економічного зростання з необхідністю вимагає зосередження на виконанні декількох макроекономічних завдань:

1. Оптимізація податкової системи України та переорієнтація її функцій з переважно фіскальної до регулюючої та стимулюючої.
2. Децентралізація бюджетного регулювання.
3. Переорієнтація банківської діяльності зі спекулятивних фінансових операцій на кредитування господарських суб'єктів.
4. Утримання стабільності української грошової одиниці.
5. Взаємоузгоджене односпрямоване використання податкових та грошово-кредитних важелів економічної політики в їх тісному послідовному взаємозв'язку.

Саме такий підхід дає можливість говорити не стільки про структурний характер змін економіки, як про характер організаційно-регуляторних змін. Адже проблема полягає не в структурі української економіки, а в її ефективності, продуктивності [6, с. 286].

Висновки. В умовах глобалізації господарських зв'язків і міжнародної економічної інтеграції функції держави істотно ускладнюються. Для сучасної економіки характерна глобальна конкуренція, що ведеться вже не стільки між країнами, скільки між транснаціональними відтворювальними системами, кожна з яких поєднує багато національних систем нагромадження капіталу, організації науки й виробничо-підприємницькі структури, що працюють у масштабах світового ринку. У цих умовах функції державного регулювання повинні бути спрямовані на стимулювання конкурентних переваг, визначення й реалізацію пріоритетів довгострокового соціального економічного й науково-технічного розвитку.

Системне прогнозування подій на міжнародних фінансових ринках і стратегічна економічна політика та політика безпеки повинні попередити

та мінімізувати наслідки ймовірних криз, зривів, крахів і т. ін. З метою запобігання негативного впливу надзвичайно важливим було попередньо вжити низку заходів, до яких належать: 1) стабілізація внутрішньої економічної ситуації; 2) диференціація зовнішньоекономічних відносин; 3) переорієнтація високотехнічних та конкурентоспроможних галузей економіки та підприємств України з нестабільних ринків СНД на стабільніші і платоспроможніші ринки Західної Європи, Північної і Південної Америки, Східної Азії, Австралії; 4) зменшення розмірів внутрішнього і зовнішнього державного боргу; 5) активна демонополізація економіки. Сьогоднішні події ще раз підкреслюють необхідність проведення превентивних стратегічних заходів, а не миттєвих і не завжди економічно ефективних і доцільних тактичних заходів попередження кризи.

Список використаних джерел

1. Барановський О.І. Фінансова безпека. – К.: Фенікс, 1999. – 338 с.
2. Галиця Й. Деякі аспекти економічної політики на сучасному етапі // Економіка України. - № 4. – 2002. – С. 40-49.
3. Економіка України: стратегія й політика довгострокового розвитку / За ред. акад. НАН України В.М.Гейця. – К.: Ін-т екон. прогнозув.; Фенікс, 2003. – С. 337-481.
4. Кириленко В.І. Інвестиційна складова економічної безпеки: Монографія. – К.: КНЕУ, 2005. – 232 с.
5. Новак А.Я. Як підняти українську економіку: Монографія. Вид. 2-ге, доп. - К.: «Гнозис», 2007. - 344 с.
6. Онишко С.В. Структура інвестиційного ресурсу України та перспективи економічного росту // Актуальні проблеми економіки. - № 2. – 2002. – С. 18-24.
8. Паштова Л.Г. Основи реалізації інвестиційної діяльності з позицій забезпечення економічної безпеки. – М.: МАКС Пресс, 2001. – 65 с.

Козловська Л.С.,
к.ф.н., доцент,
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана»
м. Київ, Україна

Терещенко С.І.,
к.ф.н., доцент,
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана»
м. Київ, Україна

МОДЕЛЬ МОВНОЇ ОСВІТИ У ВИМІРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОІДЕНТИЧНОСТІ

Анотація. У статті акцентовано увагу на мовній моделі освіти у вищій школі України, актуалізовано значення рідної державної мови як головного чинника в саморозвитку особистості студента, його національній та міжкультурній самоідентифікації. Проаналізовано різні складники цієї моделі, визначено їх роль і місце в системі професійної підготовки майбутніх фахівців. Наголошено на необхідності різновекторного, відповідно до фахової підготовки студента, вивчення української мови як необхідного складника фахової і культурної комунікації.

Ключові слова: мовна освіта, модель мовної освіти, національна самоідентифікація, мовний складник фахової комунікації, рідномовний та іншомовний простір.

Summary. The article focuses on the linguistic model of education in the high school of Ukraine, updated the importance of the state language as the main factor in the self-development of the student's personality, his national and intercultural self-identification. Different components of this model are analyzed, their role and place in the system of professional training of future specialists are determined. The necessity of multi-vector, in accordance with the professional training of the student, of studying the Ukrainian language as the necessary component of professional and cultural communication is emphasized.

Key words: linguistic education, model of language education, national identification, linguistic component of professional communication, linguistic and other cultural space.

Постановка проблеми. У 21 столітті практично кожна нація опинилася перед серйозними викликами глобалізованого світу, одним з яких стала проблема національної самоідентифікації, усвідомлення окремішності, самотності кожного народу і водночас його причетності до глобальних світових процесів, що породжують певні трансформації в осмисленні власної націоідентичності. Незважаючи на хиткість, неоднозначність, аморфність поняття «ідентичність», учені все ж визнають мову важливим етнооб'єднувальним чинником [4, с. 451]. З огляду на це вагомим напрямом утвердження національної ідентичності є розвиток мовної освіти на всіх етапах її реалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ще класики, наприклад М. Гайдеггер, В. Гумбольдт, О. Потебня, розвивали думки про те, що саме мова визначає сутність кожної людини, є її середовищем буття, основною субстанцією, яка формує світобачення нації, впливає на її духовний розвиток. Проте питання зв'язку мови з ідентичністю в сучасній науці розв'язують доволі неоднозначно, спираючись на мовний досвід і мовну політику різних країн (Ажнюк Б., Масенко Л., Плахута Є., Скопненко О. та ін.).

Проблеми двомовності (чи рівноправного співіснування кількох мов) в одній державі, питання мовної толерантності в багатонаціональному соціумі, прийняття/неприйняття чужого досвіду розвитку мовної політики особливо гостро постають у тих країнах, де національні мови довгий час були обмежені в багатьох суспільних сферах, витіснені повністю або частково із структур державної влади, науки, культури, освіти. Визнаним стає факт, що дво/багатомовність можна вважати позитивним явищем лише на рівні особистісного спілкування. Суспільна практика комунікації засвідчує певну суперечність цього явища, оскільки кожне суспільство стихійно прагне до одномовності [6, с. 51-52], а непослідовність мовної політики на державному рівні, наприклад в Україні, провокує нівелювання національної самоідентифікації українців, зокрема молоді.

Сьогодні варто враховувати і спричинену глобалізацією боротьбу національних мов за панування в Інтернеті. У віртуальному просторі України серйозним конкурентом українській та російській мові стає англійська. «Співіснування трьох національних кодів, їх часте перемикавання, спорадичне змішування та значна інтенсивність міжмовних запозичень розхитує мовну норму, знижує поріг чутливості до її порушень» [4, с. 464], руйнує узвичаєний літературний стандарт. Тобто знову «виховує» відчуття меншовартості української мови, розхитуючи таким чином ціннісну модель українського суспільства. З другого боку, національна ідентичність виразніше окреслюється за можливості повноцінного спілкування зі світом, що досягається, безумовно, вільним володінням іноземними мовами.

Формулювання цілей наукової праці. Мовна освіта в сучасних ВНЗ України повинна забезпечити високий рівень знання державної мови як одного з основних чинників національної самоідентифікації української молоді. Метою цього дослідження є аналіз досвіду викладання мовних дисциплін у неспеціальному виші, що може слугувати основою ефективної моделі мовної освіти на всіх рівнях професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні маємо європейський та національний виміри для розв'язання цілої низки завдань, які постають перед освітніми системами країн у контексті глобалізаційних змін. З одного боку, очевидною та перевіреною часом є тенденція до інтеграції з конкурентними й динамічними моделями освіти Німеччини, Франції, Великобританії, з іншого – кожна країна, з-поміж яких і Україна, прагне

зберегти власну, історично вироблену, базовану на соціокультурних традиціях освіту. Варто зазначити, що досвід беззастережного прийняття змісту та форми іншокультурної освітньої системи не завжди на користь результату. Адже завдання освіти – сформувати насамперед особистість, яка вільно володіє сучасним інтелектуальним продуктом, має практичні фахові компетентності, але при цьому залишається особистістю, національно свідомою, орієнтованою на цінності сьогоденного мультикультурного світу.

Серед фундаментальних чинників націєбудівництва освіта завжди посідала вагоме місце, а викладання національної історії, осмислення здобутків національної словесності (мови, літератури, фольклору) створювали необхідне підґрунтя для розуміння національних цінностей та світоглядних домінант. Отже, беззаперечним засобом захисту від нерозумної, а часом і надмірної уніфікації, та інструментом особистісного саморозвитку стає рівень володіння рідною мовою та безперервне його вдосконалення за принципом *lifelong learning*.

Саме тому, коли йдеться про мовний складник (водночас із спеціальним) підготовки студента сучасного непрофільного ВНЗ, варто акцентувати на вдосконаленні вже набутих навичок словесного та несловесного спілкування на попередніх етапах вивчення мови. Як чинник самоідентифікації, націоідентифікації та засіб самовираження мовної особистості майбутнього фахівця, вона належить до дієвих педагогічних інструментів формування його професійної компетентності. Удосконалюючи знання студентів рідної мови, потрібно вважати пріоритетом формування їх мовної та культурної компетенції як частини освітньої компетентності, сприяння особистісному і професійному зростанню студентів, виховання національно свідомого патріота. У вищій школі України мова перебуває в точці перетину навчального, наукового, виховного дискурсів, тому що сучасний студент повинен вільно спілкуватися державною мовою, проте активно послуговуватися й іноземними з урахуванням специфіки іншомовного та іншокультурного середовища. Адже університет – це, насамперед, організація, де важливою є корпоративна культура, доцільна мовна поведінка в системі ієрархії комунікацій. Тож комунікативний простір сучасного економічного університету дозволив сформувати мовно-професійну модель освіти за галузевими критеріями з урахуванням їхньої специфіки, за рівнями засвоєння мовного матеріалу, що забезпечує його мобільність. Тут діє модель рідномовної освіти студентів, яка об'єднує дисципліни різних структурних рівнів підготовки та підтримує наскрізний вектор їх мовного забезпечення (мовна культура сучасної бізнесової комунікації, практична риторика, копірайтинг, лінгворекламистика, мистецтво презентації, культура наукової мови). З огляду на це українську мову сприймають і розуміють як важливий складник культурно-корпоративного коду сучасного університету.

Кожен з мовних курсів, зважаючи на спільну мету, має своє завдання, оскільки відповідає за опанування конкретного мовного сегмента знань та формує визначені предметні компетенції. Повинен існувати базовий курс, який органічно вводить студента в національний лінгвокультурний дискурс, актуалізує його знання про систему норм сучасної літературної мови, допомагає засвоєнню екологічного підходу до використання мовних ресурсів. З одного боку, націєтвірною ознакою такого вивчення мови стає практичне опертя на кращі здобутки українського художнього слова, яке дає змогу випрацювати у студента ставлення до нього як до явища національної культури. З іншого – серед студентів усе більше нестандартизованих мовних особистостей, саме тому акцент і на міжкультурній специфіці сучасного світу, де така мовна особистість повинна вміти легко самоідентифікуватися.

На думку С.Єрмоленко, «мова формує, забезпечує оригінальний, неповторний погляд на світ представників різних народностей. Універсальні, загальні закони людського мислення не заперечують, а навпаки, підтверджують існування конкретних етнічних мовних картин світу, специфіку сприймання кожним народом навколишнього світу й відображення цього сприймання в певних комплексах понять та у відповідних психолінгвальних діях» [2, с. 391]. Традиційна матриця підготовки фахівців постійно оновлюється через диверсифікацію галузей та спеціальностей. Звідси увага до компетентнісного засвоєння мови фаху, яке враховує вимоги конкретного галузевого стандарту. Сучасна наука як результат пізнавальної діяльності універсального інтелекту часто нівелює національні прикмети мови й перетворює науковий стиль на функціональну підсистему, яка не має національних ознак. Проте національна своєрідність наукової картини світу безпосередньо відображається в текстах наукового стилю сучасної літературної мови. Тому майбутній фахівець будь-якої галузі знання, зокрема такої динамічної та відкритої до інновацій, як економічна, має навчитися відповідати загальним критеріям, водночас репрезентуючи рівень індивідуального опанування системою засобів наукової мови. Дисципліна «Культура наукової мови» створена для підтримки наукового вектора освітньої парадигми і сприяє вибудуванню траєкторії наскрізної мовної підготовки в університеті. Йдеться про найсуттєвіші проблеми оволодіння мовою професійно-наукової комунікації, вироблення чіткого балансу між термінознавством і комунікативним спрямуванням курсу [5]. Обов'язковою вимогою до нього є зв'язок з профільними дисциплінами, який дає змогу випрацювати спільний підхід до розвитку та поглиблення відповідної компетенції. Галузевий профіль університету логічно активізує дослідження економічної терміносистеми сучасної мови науки, тому студенти різних спеціальностей опановують відповідну термінологію як інформаційне ядро субмови галузі. Беззаперечним залишається той факт, що саме викладачі фахових дисциплін не лише унаочнюють ці

знання, але й повинні сприяти вдосконаленню мовного складника навчально-професійної комунікації, а отже, кодифікації мови сучасної економічної науки. Постійне ускладнення сучасного інтелектуального продукту, його інтернаціоналізація потребують так само постійної вербальної та невербальної інтерпретації засобами національної мови (напр., явище запозичання лексичних одиниць та їхня адаптація до усталених мовних моделей), вироблення мовного професіоналізму майбутніх фахівців.

Досить відмітною ознакою сучасного глобалізованого етапу розвитку наукової та виробничої діяльності є розширення сфери неекономічних послуг, а також активна взаємодія корпорацій на соціальному та інформаційному рівнях з іншими інститутами суспільства. Ділові люди, «люди бізнесу», активно вивчають і так само активно використовують інноваційні форми соціальної та культурної взаємодії, налагоджуючи ефективні комунікації в мультикультурному та мультимовному середовищі глобальної економіки. Тож дисципліна «Мовна культура сучасної бізнесової комунікації» зміщує навчальний акцент на комунікативні навички майбутнього економіста саме в цій сфері спілкування – бізнесовій. Вироблення вмінь обирати мовні стратегії і тактики ділової комунікації та ефективно застосовувати їх, відпрацьовувати мовні техніки усної та писемної ділової комунікації, розв'язувати конкретні ситуаційні завдання засобами організаційної лінгвістики – це мета, яку можна досягти в координації з такими дисциплінами професійного циклу підготовки, як «Персональний менеджмент», «Кроскультурний менеджмент», тренінг-курси «Підприємництво і бізнес-культура», «StartUp» та ін. [8].

Активізація усної сфери мовно-професійного спілкування в умовах глобальних комунікацій актуалізувала потребу в тренінг-курсі «Практична риторика». Студенти отримують систему теоретичних і прикладних знань з ораторського мистецтва, поглиблюють знання про загальний культурний фон спілкування, про правила мовної поведінки та взаємодії у відповідних комунікативних ситуаціях з вітчизняними та іноземними бізнес-партнерами. Наскрізний лінгвокультурний вектор такої мовної підготовки підтримуваний актуалізацією знань про національні особливості мовного етикету в поліетнічному сучасному світі.

Зрозуміло, що рівень інтернаціоналізації неоднаковий у різних сферах суспільного життя. З одного боку, комунікативна поведінка представників конкретної нації має спиратися на розумні традиції, підтримувані національною свідомістю та історичною самобутністю; з іншого – така поведінка неможлива без усвідомлення реалій сучасного глобалізованого світу, щоб не опинитися на інтелектуальній периферії і водночас не втратити нормальної захисної реакції національної окремішності. Саме тому варто пам'ятати, що сучасна політика, економіка, інформаційні технології часто вже не можуть функціонувати ефективно без єдиних

правил, вироблених норм, терміноодиниць і под. Тож сьогоднішній мовець повинен уміти активно послуговуватися спільними інтелектуальними надбаннями, пристосовуватися до прийнятих стандартів полікультурного спілкування, представляти себе та свою ідею в професійному чи бізнесовому середовищі. Для цього створена дисципліна «Мистецтво презентації», де студенти вчать обирати ефективні засоби для організації мовної поведінки залежно від визначеної мети та структурувати комунікативні ситуації, використовуючи риторичні механізми та можливості різних видів інтерактивних мультимедійних презентацій і хмарних сервісів. Засвоюючи на практиці сучасні інтерактивні форми співпраці, під час воркшопів, кейс-стаді, мовних майстерень студенти мають можливість конструювати аргументовану презентацію, яка враховує запити цільової аудиторії та відтворює власний риторичний сценарій оратора. Вони активно послуговуються новітніми інформаційно-комунікаційними технологіями, комбінують словесний та несловесний матеріал. Так кожен майбутній фахівець, з одного боку, учиться стандартизувати власну мовну поведінку, а з іншого – поетапно формує мовну індивідуальність, конструюючи усний комунікативний дискурс у межах університету та поза ним.

Звичайно, не можна не враховувати наслідки глобалізаційних трансформацій у всіх сферах суспільного буття, зокрема й освітній. В ідеалі – прагнути до розумного балансу інтересів між глобалізацією та локалізацією, між різними освітніми моделями, щоб уникнути можливих суперечностей та зосередитися на тому, що є принципово об'єднувальним. «Нашу відкритість до світу варто урівноважити захистом рідної мови та послідовним, прагматично та естетично зумовленим вивченням чужих мов та культур» [1, с. 38]. Тож у викладанні всіх мовних дисциплін важливим аспектом залишається навчити вмінню жити в сучасному мультикультурному світі.

В українськомовного та іноземного студента потрібно сформувати міжкультурну компетенцію, яка поєднує різні стратегії мовної поведінки в рідномовному та іншомовному (іншокультурному) просторі України, для уникнення можливих комунікативних невдач. Тому окремим вектором мовно-професійної підготовки в сучасному університеті є викладання української мови як іноземної (за вибором студентів). Мета такого навчального дискурсу – вироблення в студента-іноземця, що перебуває в українськомовному середовищі, комплексу стратегічних умінь та практичних навичок вільного спілкування в усіх сферах комунікації. Іноземний студент також опановує, зважаючи на специфіку спеціальності, фахову мову, водночас удосконалюючи набуті комунікативні навички, уникаючи міжкультурних бар'єрів або нівелюючи можливі міжкультурні конфлікти. Зважаючи на реалії сьогодення, мовна освіта є не лише актуальним інструментом поширення національних цінностей та світоглядних орієнтирів, але й важелем для легалізації у свідомості

представників іншокультурних спільнот принципу «визнання мови = визнання держави».

Висновки. Очевидно, що мова є тим найвищим проявом національної культури, тією фундаментальною рисою національної ідентичності, які найяскравіше й найглибше відтворюють проблеми соціально-економічної ситуації в державі. З іншого боку, політичні, економічні, соціокультурні суперечності негативно впливають на мовний простір країни, розмиваючи його фундаментальні, принципові основи, перемикаючи мовні коди членів суспільства. Тож ідеться про нагальну потребу в якісній мовній освіті, зокрема на вишівському етапі, де студент як громадянин держави зможе найповніше реалізувати своє право здобувати освіту рідною мовою, при цьому виконуючи свій обов'язок послуговуватися в усіх сферах комунікації українською як державною. Для цього потрібно ретельно вибудовувати наскрізну мовну траєкторію у професійній підготовці майбутніх фахівців, зважаючи на загальноцивілізаційні орієнтири. Запропонована модель мовної освіти з інтеграційними дисциплінами-складниками [7] є активним компонентом міждисциплінарної мобільності в корпоративному коді будь-якого сучасного університету. Уся система мовних дисциплін у неспеціальному вищому навчальному закладі повинна об'єднуватися однією наскрізною ідеєю – формуванням толерантної мовної особистості студента, готового відповісти як рідною, так й іноземними мовами, на глобальні виклики сучасного мультикультурного світу. З огляду на це перспективу подальшого дослідження цього питання вбачаємо в порівняльному аналізі моделей мовної освіти зарубіжних та вітчизняних вишів.

Список використаних джерел

1. Бордюк Л. Екологія мови: український контекст / Л.Бордюк // Україна – проблема ідентичності: людина, економіка, суспільство. Конференція українських випускників програм наукового стажування у США. – Львів, 2003. – С. 35-41.
2. Єрмоленко С.Я. Мова й етнос / С.Єрмоленко // Нариси з української словесності: (стилістика та культура мови). – К.: Довіра, 1999. – С. 383-396.
3. Карпіловська Є.А. Мова без «гострих кутів» (політкоректність у реаліях української мови та культури) / Є.Карпіловська. – Культура слова. – 2017. – Вип.86. – С. 156-167.
4. Козловець М. А. Вища освіта в контексті глобалізаційних зрушень. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: Монографія. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eprints.zu.edu.ua/6217/1/kozlovez_monograf.pdf
5. Козловська Л.С. Культура мови. Усна наукова комунікація: навч. посіб. / Л.С.Козловська, С.І.Терещенко. – К.: КНЕУ, 2011. – 170 с.
6. Масенко Л. (У)мовна (У)країна: Популярне видання. – К.: Темпора, 2007.

7. Структурно-рівнева модель мовної освіти в економічному університеті. – Свідectво про реєстрацію авторського права на твір № 5442 від 18.06.2016.

8. Як досягти успіху в діловій комунікації. Мовний тренінг, 2015 [Електронний ресурс] / Л.Козловська, С.Терещенко. – Режим доступу: http://irbis.kneu.edu.ua/cgi-bin/ecgi64/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB

Кочук С.І.,
аспірант,
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет
іменні Вадима Гетьмана»,
м. Київ, Україна

ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА ТРАНСФОРМАЦІЙНОГО ПЕРІОДУ В УКРАЇНІ

Анотація. Стаття присвячується аналізу та узагальненню економічної політики трансформаційного періоду в Україні. Проблема вивчення політичних та суспільних трансформацій має важливе теоретичне та практичне значення для суспільств, що перебувають в процесі змін. До таких суспільств належить Україна. Визначено ключові економічні перетворення, які сталися у Україні за останні 25 років. Проаналізовано та виявлено основні успіхи та невдачі економічної політики при правлінні президентів України починаючи з 1992 року.

Ключові слова: економічна політика, держава, проблеми трансформаційної політики, період Вашингтонського консенсусу, період поствашигтонського консенсусу, командно-адміністративної економіки, ринкова економіка, клептократична економіка.

Summary. The article is devoted to the analysis and generalization of the economic policy of the transformation period in Ukraine. The problem of studying political and social transformations has an important theoretical and practical significance for societies undergoing change. Such societies include Ukraine. The key economic transformations that have occurred in Ukraine over the past 25 years have been identified. The main successes and failures of economic policy under the rule of the presidents of Ukraine since 1992 have been analyzed and revealed.

Key words: economic policy, state, problems of transformational policy, period of Washington consensus, period of post-Washington consensus, command-administrative economy, market economy, kleptocracy economy.

Постановка проблеми. Основною проблемою у розбудові пострадянської моделі економічної політики стала неможливість переносу формату, змісту і логічної структури марксистської політичної економії у традиційному радянському трактуванні у модель переходу від командно-адміністративної до ринкової економіки. В той же час ефективна в умовах ринкової економіки, яка формувалась поступово, еволюційним шляхом кілька століть, неокласична методологія аналізу трансформаційних

процесів в Україні та інших країнах колишнього СРСР, виявила свою обмеженість в кризових ситуаціях.

Відсутність якісних ґрунтовних наукових досліджень характеру та результатів застосування «радянських» методів та інструментів економічної політики в умовах ринку, неможливість повноцінного використання перевіреного в інших країнах інструментарію економічної політики, а головне, відсутність єдиної суспільної ідеології цілей, шляхів та очікуваних результатів соціально-економічних реформ, обумовили відсутність стратегічного бачення майбутнього країни, її політичного та економічного статусу у світі, моделі її соціально-економічного розвитку, і, відповідно, і моделі економічної політики.

Аналіз останніх джерел досліджень і публікацій. В умовах інтеграції економіки України до світового економічного простору важливого значення набувають теоретичні дослідження економічної політики трансформаційного періоду України та визначення нагальних проблем в процесі трансформації економічної політики України.

У галузі дослідження трансформаційних процесів в економіки України плідно працюють такі українські науковці, як Л. Антонюк [1], Ю. Зайцев [3], С. Єрохін [4], О. Кириченко [4], Д. Лук'яненко [5], В. Чужикова [5], та інші.

Формулювання цілей наукової статті: Здійснення порівняльного аналізу економічної політики трансформаційного періоду України та виявлення ключових проблем економічної політики трансформаційного періоду в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Протягом останніх 25-30 рр. економічна політика в Україні є, по суті, постійним коливанням між різними тактичними цілями пануючих у даний проміжок часу політичних сил та олігархічних груп. Сприйняття та розуміння цими політичними силами ролі держави, її економічних та соціальних функцій як «локомотивної» моделі, в якій декілька галузей явно домінують над іншими, призвели до антагоністично-суперечливої моделі економічної політики.

Кожна зміна політичної влади в Україні означала, по-перше, докорінну зміну економічної політики, відмову від попереднього – позитивного чи негативного – досвіду; по-друге, започаткування та запровадження процесу «усунення загального стану недосконалості національної економіки» за рахунок активації командних методів та рішень, що суперечили об'єктивним умовам і обставинам; по-третє, нарощування взаємних обвинувачень і конфронтації у межах українського політикуму, використання економічних важелів для досягнення політичних цілей та впливу на політичних опонентів.

Вітчизняні та зарубіжні вчені, аналізуючи фундаментальні засади та реальні прояви економічної політики в Україні з моменту набуття незалежності дотепер виділяють різні етапи. Так, Ю. Зайцев, аналізуючи

етапи, «хвилі», що пов'язані зі спробами окреслити перспективні стратегічні цілі, інструменти та моделі розвитку України у перше десятиліття незалежності, виділяє [3]:

- «першу хвилю» (1991-1994 рр.) – етап виникнення інтересу до шляхів формування майбутньої метасистеми в Україні;

- «друга хвиля» (1994-1996 рр.) – період втрати контролю за функціонуванням державного сектора економіки, безпрецедентне зростання цін, втрата ринків збуту, формування тіньового сектору та корупційних схем;

- «третьа хвиля» (1996-2000 рр.) – зростання та збільшення інформації про хід та динаміку реформ на постсоціалістичному просторі, результати та висновки вітчизняних та зарубіжних вчених щодо трансформаційних процесів в Україні, поява певних реальних позитивних результатів реформування вітчизняної економіки..

Д. Лук'яненко економічну політику трансформаційного періоду в Україні умовно поділяє на два ключових етапи – «період Вашингтонського консенсусу» та «період поствашигтонського консенсусу»[5]:

Період Вашингтонського консенсусу (1991-2001 рр.), тобто впровадження, основних принципів та інституціональних засад вкрай ліберальної моделі економічної політики, що призвело до структурних диспропорцій між реальним та фінансовим секторами, технологічної деградації, деіндустріалізації економіки, розриву традиційних міжнародних зв'язків по всій глибині репродукційного циклу.

Період поствашигтонського консенсусу (2002–2010 рр.) Д. Лук'яненко характеризує як неоднозначний – «вдалося усунути державний монополізм, а отже, і неефективний розподіл обмежених ресурсів. По суті в Україні формується «національно-капіталістична» корпоративна економіка, відбувається злиття бізнесових, масмедійних та політичних інтересів у межах декількох регіональних олігархічних груп.

Відомий канадський економіст українського походження О. Гаврилишин, визначаючи основні досягнення соціально-економічного розвитку після набуття Україною незалежності, а саме чітко виражене народом України прагнення до демократії, певний економічний прогрес за уповільненого розвитку відповідних інституцій та верховенства права, нормальну географічну диверсифікацію вітчизняного експорту, класифікує цей період за кількома «колами розчарувань», які пов'язані передусім з невдалою економічною політикою [2].

«Перше коло розчарувань» (1989-1992 рр.). Безпрецедентні політичні та економічні задачі, що стояли перед урядом – мінімізація соціальних страждань, підтримка незалежності, розбудова державності вирішувались в умовах небезпечної, з точки зору стратегії економічного розвитку, затримки економічних реформ та їх низької пріоритетності.

«Друге коло розчарувань» (1994-1996 рр.). позитивні зрушення в економіці, зокрема дерегуляція торгівлі, цін та ринків, підготовка до великої програми приватизації, скорочення дефіциту бюджету, з скорочення обсягів й практики своєї грошової емісії, зниження інфляції з понад, запровадження гривні, поступового переходу економіки к моделі «олігархічного капіталізму».

«Третє коло розчарувань» (2004-2014 рр.). Ефективна атака на енергетичний сектор, закриття податкових дірок, що сприяло фіскальній стабілізації, були частковими та короткостроковими. За весь час єдиними сферами, де було досягнуто видимого покращення, були зовнішня торгівля та, фрагментарно, державна регуляторна політика.

О. Гаврилишин підкріплює своє бачення еволюції економічної політики в Україні, оцінкою її ефективності через щорічний індекс прогресу переходу. Оцінка розриву представлена як з точки зору ринкової структури економіки, так і в рамках якості інститутів, що підтримують ринок.

На наш погляд, відсутність довгострокової стратегії економічного розвитку, яка була б актуальною і пріоритетною для виконання декілька років поспіль, пряма залежність між економічними інтересами кланів, які приходять до влади та інструментами й механізмами реалізації економічної політики, переважання короткострокових, часто популістських заходів над економічно та соціально ефективними у довгостроковій перспективі, дозволяють нам здійснити періодизацію та характеристику економічної політики трансформаційного періоду в Україні на основі зміни політичних еліт та відповідної зміни економічних програм.

1991-1994 рр. Багато експертів відмічають, що на початку переходу від командно-адміністративної економіки до ринкової Україна, у порівнянні з іншими радянськими республіками і навіть з іншими країнами соціального табору, мала набагато кращі передумови для ефективних та результативних реформ.

На момент набуття незалежності, Україна мала чітко визначену промислову спеціалізацію – розвинуте машинобудування, сільське господарство тощо.

Економічна політика цього періоду спиралась на ідеї запровадження вільного ринку, який реформатори розглядали не лише як найефективніший засіб економічної регуляції, але й як швидкий у дії інструмент руйнування старої системи.

1994-1998 рр. Політизований характер соціальних реформ і економічної політики, акцентуація уваги на самому процесі безперебійного функціонування ринку, а не на якісному захисті від його агресивності в умовах слабкості державних та суспільних інститутів, самоусунення держави від процесів розбудови цивілізованих форм капіталістичної економіки, призвели до формування надпотужного

капіталістичного прошарку в економіці, що за своїм впливом, сягнув масштабів, завдяки яким великий капітал дістав можливість маніпулювати політикою. Саме в цей період бюрократизується державний устрій, розповсюджується правовий нігілізм, особливо з боку політичної еліти та чиновників, економічна політика концентрує увагу не на виробництві, а на перерозподілі національного багатства у вузькому колі наближених до влади людей.

На думку Б.Блума, залучення високопосадових осіб до корупційних схем, критичне зловживання державною владою, призводить до нелегітимного привласнення величезних активів, підриває законність і консервує соціально-економічну відсталість [7].

1999-2004 рр. Даний етап пройшов під гаслом розбудови в Україні інноваційної моделі розвитку і проблема суспільної ефективності корпоративного сектору України найбільш рельєфно проявилась саме на цьому етапі. До моменту завершення даного етапу був витрачений законодавчий нормативно-правовий потенціал стимулювання інноваційної діяльності, а корпоративний сектор самоусунувся від підтримки інноваційної спрямованості вітчизняної економіки, що ще більше стимулювало її ресурсну орієнтованість.

На цей період припадає і друга велика політична криза (2003-2004 рр.), що призвела до конституційної реформи та створення юридичних основ для повторного голосування.

2004-2009 рр. Панування ситуативних концепцій, часто не адекватних реальним виробничо-господарським процесам, різка зміна курсу економічної політики на початку 2005 р., тотальний перерозподіл влади – реприватизація, переуступка активів, усунення з ринку одних учасників і просування інших, посилення перерозподілу податкових і митних пільг та бюджетних преференцій,.

2009-2014 рр. Посилення консерватизму ліберальних реформ викликали поглиблення економічної диференціації та соціальних асиметрій в суспільстві. неприховане протистояння невеликої олігархічної групи, з одного боку, та переважної більшості населення, з іншого, проявились і в економічній політиці.

Цільовою функцією економічної політики цього періоду було не узгодження інтересів всіх членів суспільства та не рівномірний розвиток всіх сфер суспільного життя, а збагачення вузького кола наближених до влади осіб за рахунок подальшого виснаження певних організаційно-економічних структур, соціально-економічних, виробничих та господарських відносин.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, на початку реформування, на наш погляд, досить чітко було визначено задачі – перехід від командно-адміністративної до ринкової економіки, від монопольної державної власності до моделі плюралістичних форм

власності, від директивної моделі соціально-економічного розвитку до ліберальної економіки.

Проте, по-перше, за всі роки незалежності так і не було запропоновано суспільно визнаної мети трансформації, чіткого окреслення контурів очікуваної, передбаченої реформуванням кінцевої моделі соціально-економічного розвитку (соціально-орієнтована, модель державного капіталізму тощо). Можливо, саме це і стало основною причиною невдалої економічної політики в незалежній Україні: якщо не має мети, важко очікувати ефективного її досягнення.

По-друге, невдало обрана із самого старту трансформації методологія реформування, неможливість розбудови «цивілізованої» ринкової економіки за відсутності відповідної інфраструктури, неоднозначність дії монетаристських інструментів в умовах індустріально-розвинутої масштабної перехідної економіки, не створили умов для реалізації основної маси населення через відродження інститут приватної власності.

Список використаних джерел

1. Антонюк Л.. Міжнародна конкурентоспроможність країн: теорія та механізм реалізації. Монографія. – К.: КНЕУ, 2004. – 275 с. С.169
2. Гаврилишин О. Найбільші надії, найбільші розчарування // Аслунд А., Дянков С. і колектив авторів. Велике переродження. – Львів: Видавництво Старого Лева.– 2015. – 434с. С. 243-275 с.266
3. Зайцев Ю.К. Системна парадигма та аналіз соціального ринкового господарства. – Чернівці: Золоті литаври, 2000. – 288 с. С.217-262
4. Єрохін С.А., Кириченко О.А. Оцінювання сучасного стану соціально-економічного розвитку України і напрямки її трансформації // Актуальні проблеми економіки.– 2011.– №5. – С. 27–41.
5. Лук'яненко Д. Конвергенція економічних моделей Польщі та України [Текст] : монографія / Міністерство освіти і науки країни, ДВНЗ «Київ. Національний . економічний. університет імені. Вадима Гетьмана» ; за наук. ред. Дмитра Лук'яненка, Віктора Чужикова, Міхала Габрієля Вожняка. - Київ : КНЕУ, 2010. - 719 с. С.308-311
6. Роджер А. Риски, сценарии и прогнозы развития украинской экономики. Электронный ресурс
7. Bloom B. Criminalizing Kleptocracy The ICC as Viable Tool in the Fight Against Grand Corruptions // American University International Law Review. – 2014. – Vol.29. – Is.3/ – P.628-658

Кудінова А.В.,
д.е.н., доцент,
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана»
м. Київ, Україна

ПРОБЛЕМИ ГЛОБАЛЬНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ НЕРІВНОСТІ У ТРАКТУВАННІ ГЛОБАЛЬНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ЕКОНОМІЇ

Анотація. Стаття присвячена аналізу однієї з основних глобальних проблем сьогодення – проблемі глобальної соціальної асиметрії та нерівності тощо з точки зору методології глобальної (міжнародної) політичної економії. Глобальна політична економія – відносно новий напрямок економічної науки (перші роботи з глобальної політичної економії з'явилися у 70-х рр. ХХ ст.). Незважаючи на відсутність єдиної методології, глобальна політекономія зарекомендувала себе як якісний, методологічно обґрунтований інструмент аналізу сучасних процесів. З одного боку, глобальна політекономія вивчає, як політика визначає розвиток подій у глобальній економіці і як глобальна економіка визначає політику [6, с.1]; з іншого – в глобальній політичній економії відбувається формування «еклектичної парадигми, що претендує на пояснення взаємодії внутрішньої та зовнішньої політики, національних та наднаціональних рівнів прийняття політичних та економічних рішень, різних типів суб'єктів, що приймають такі рішення (коло яких не обмежено національними урядами)» [11, с.61].

Ключові слова: глобальна політична економія, глобальна нестабільність, глобальні трансформації, ядро і периферія світової економіки, глобальна нерівність.

Summary. The article analyzes the problem of global social asymmetry and inequality. This is one of the main global problems of our time. The author uses the methodology of global (international) political economy.

Global political economy - a relatively new direction of economic science (the first scientific work on global political economy appeared in the 70's of the XX century). Now there is no single methodology for global political economy. Nevertheless, it is increasingly use as a qualitative, methodologically sound tool for analyzing modern processes.

Because global political economy studies how politics determines the development of events in the global economy and how the global economy determines politics.

In addition, the global political economy is developing an «eclectic paradigm that claims to explain the interaction of domestic and foreign policies, national and supranational levels of political and economic decision-making, and the various types of actors that make such decisions (and this is not only national governments)»

Key words: global political economy, global instability, global transformations, core and periphery of the world economy, global inequality.

Постановка проблеми. Якісні зміни в розвитку господарської практики (перехід до постіндустріальної моделі розвитку, трансформаційні зрушення в НТП, системні перетворення в енергетичній базі виробництва, соціалізація та екологізація глобальної економіки та ін.) та формування глобальної моделі економічного розвитку, яка базується не лише на постіндустріальній парадигмі, але і якісно новому рівні

інтернаціоналізації виробництва та обміну, диверсифікації форм інтеграційних та транснаціоналізаційних процесів, динамічному розвитку міжнародної інфраструктури, затвердженні універсальних стандартів життєдіяльності людини та формуванні інститутів глобального менеджменту, надали нового глобального виміру проблемам соціальної нерівності.

Економічна наука індустріальної доби виявляється неспроможною повністю відповісти на запити сьогодення. Сучасна методологія має ґрунтуватися на таких методологічних засадах, як синтез формаційної, цивілізаційної, системної парадигм, дослідження глобальних процесів з урахуванням суперечностей інтересів, цінностей, мотивів суб'єктів глобальної економіки, органічному поєднанні політики й економіки, використанні як дослідницького інструментарію економічних, неекономічних, нелінійних, емерджентних чинників, що дозволить ефективно проаналізувати та пояснити сучасні реалії, у тому числі обмеження, можливості та тренди у процесах глобальної соціальної нерівності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Міждисциплінарність предмету та методу глобальної політичної економії є її відмінною рисою, що підтверджується численними роботами її представників – Р.Гілпіна [4] (дослідження трансформації національних моделей економічних систем в умовах глобалізації та узгодження інтересів усіх суб'єктів глобальної економіки), Дж.Фрідена і Л.Лісі [2] (вивчення тенденцій розвитку міжнародних інтеграційних процесів та технологій участі в них держав на глобальному рівні), Р.Палана [7] (вивчення діалектики взаємозв'язку в умовах глобалізації держави, ТНК, капіталу), Т.Коха [1] (дослідження проблем управління глобальною економікою в період з 50-х рр. XX ст. до тепер), С.Гілла і Д.Лоу [3] (аналіз міжкраїнових аспектів економічної взаємодії, проблем глобального лідерства та глобальних соціальних асиметрій), Р.О'Брайана та М.Вільямса [5] (дослідження політекономічних аспектів глобалізації як «міксу» міжнародної, транснаціональної, офшорної, глобальної діяльності). Вітчизняна школа глобальної політекономії представлена в роботах О.Білоруса [9] (вивчення нових форм обміну та розподілу світового доданого продукту), Ю.Зайцева та В.Савчука [10] (дослідження соціально-економічних наслідків глобалізації для індивіда, суспільства, держави, світу), А.Філіпенка [12] (вивчення матеріальних умов, практики, фактів, нормативних положень, що характеризують сучасний світ) та інших.

На наш погляд, підкреслена «еклектичність» методології глобальної політичної економії дозволяє якісно проаналізувати мультиаспектність сучасних глобальних явищ, процесів, трендів, потенційних загроз та проблем.

Мета статті. Дослідження на основі методології глобальної політичної економії проблем глобального розвитку.

Виклад основного матеріалу. Свого часу виникнення політичної економії було пов'язане з необхідністю вивчення економічних законів розвитку національного ринкового господарства в умовах формування індустріальної економіки – методологія та категоріальний апарат політекономії дозволяють виявити потенціал, рушійні сили індустріального способу виробництва, показати обмеження та перспективи одних економічних форм у порівнянні з іншими.

І хоча актуальність цих проблем лише посилюється, політична економія змушена розширювати поле дослідження, спиратися не на окрему національну економіку, а як об'єкт розглядати світове господарство. Перехід країн, що складають ядро світової економічної системи, до постіндустріальної моделі розвитку, зміна диспозиції людини в суспільному виробництві, пом'якшення суперечностей між працею та капіталом за рахунок функціонування інститутів соціальної відповідальності та соціальної конкуренції, актуалізація в умовах посилення наявних соціальних дисбалансів глобального масштабу ролі наднаціональних інститутів потребують політекономічних пояснень нового формату. Механістичне використання інструментарію класичної політекономії в умовах глобального розвитку, формальне «перенесення» об'єктивних для національної індустріальної економіки закономірностей та тенденцій функціонування економічної системи на глобальний рівень виявляється вкрай неефективним, тому принциповим є оновлення методології дослідження.

Незважаючи на «родинність» зв'язку класичної та глобальної політекономії, між ними є принципові відмінності, які обумовлені як відмінностями у предметі дослідження, так і відмінностями певних методологічних засад (табл.1).

Таблиця 1

Порівняльна характеристика «індустріальної» та глобальної політекономії

Класична економічна наука	Глобальна політекономія
Формаційна парадигма	Синтез формаційної, цивілізаційної та системної парадигм
Предмет: соціально-економічні відносини; алокація обмежених ресурсів та конкурентних цілей	Предмет: суспільно-економічний розвиток в умовах глобальних трансформацій
Переважання нормативних суджень на революційні зміни	Орієнтація нормативних суджень на еволюційні зміни
Аналіз природи, змісту відносин, економічних законів на національному рівні	Адекватне відображення чинного світогосподарського порядку з його пріоритетом цінностей, вектором міжнародних та національних інтересів
Об'єктний аналіз	Суб'єктно-об'єктний аналіз
Дослідження матеріального виробництва, визнання його примату в економіці	Дослідження суспільного виробництва, у якому домінує нематеріальне виробництво, сфера послуг

«Сталість» суб'єктів відносин у дослідженні економічних відносин	Вивчення глобальних процесів з урахуванням суперечності інтересів, цінностей, мотивів різних історико-конкретних типів соціумів
Акцентування уваги на класових суперечностях	Акцентування уваги на ролі суспільства
Аналіз економічних відносин переважно як антагоністичних	Аналіз економічних відносин як конфліктно-компромісних
Ігнорування «географічної обумовленості», ролі та місця простору	Дослідження мережево-просторових та просторово-часових зв'язків

Джерело: розроблено автором

При цьому актуальними залишаються універсальні елементи – продуктивні сили та виробничі відносини, хоча ринкові відносини в масштабі світового господарства та в умовах глобалізації проявляють себе інакше, ніж у межах національних економік.

Спільними лишаються й соціальні імперативи, що стосуються багатства та бідності, безробіття та зайнятості, рівного доступу до освіти, медичних послуг, культури. Нерівність в усіх формах є визначальною глобальною проблемою і все більш визначальною політичною проблемою нашого часу, що підкреслюється тими безпрецедентними процесами, що відбуваються сьогодні у світі – BrEXIT, зростання популістських настроїв у різних країнах (США, Польща, Греція і т.д.), зростання випадків порушення міжнародного права (Росія, Сирія і т.ін.), гібридність військових конфліктів (Росія, Туреччина, Єгипет, Сирія і т.ін.), зростання кількості людей та цілих прошарків населення, які відчували негативні наслідки глобалізації і перебувають у «розгубленості» від її динаміки та всеохопного впливу. Проблеми обмеження ресурсів, їх відчуження мають вирішальне значення з точки зору перебігу та послідовності цих подій.

Глобальні політекономи, порівнюючи характер і темпи розвитку ядра та периферії міжнародної економічної системи, підкреслюють нерівномірність цих процесів та доводять її поглиблення: економіка розвинутих країн усе більш стає «невагомою» – зростає частка у ВВП нематеріальних галузей, змінюється структура вартості вироблених продуктів, більшість з яких пов'язана з інформатизацією, знаннями, патентами, технологіями; «полегшуються» організаційні структури компаній; при цьому світова периферія занадто повільно долучається до таких кардинальних змін, зберігаючи усі ознаки індустріальної, а іноді й доіндустріальної економіки [8].

Набуття інформацією статусу одного з ключових факторів суспільного виробництва, атомізація трудових операцій, переважання творчої праці, «розмивання» меж між часом дозвілля та робочим часом, перетворення робочої сили, її якості на чинник національної конкурентоспроможності начебто пом'якшили характер класових відносин. Практика соціального партнерства, посилення соціальних

взаємозв'язків всередині груп та між ними, усвідомлення важливості культури, інноваційної інфраструктури, освітньої сфери та інших складників інституціонального середовища сприяли гуманізації трудової діяльності, а трансформація відносин власності, поява її нових форм (наприклад, постакціонерної), специфіка креативної праці, винагорода за яку максимально індивідуалізується, зростаюче залучення «людського складника» у реалізацію функцій, притаманних власнику капіталу, «розмивання» класичних форм присвоєння засобів і результатів виробництва помітно соціалізували економіку.

Водночас, як зауважує А.Філіпенко, «невпинне зростання ТНК та глобально інтегрованих фінансових ринків ...відчутно послаблює економічну та політичну силу робітничого класу, веде до глибокого соціального розшарування в глобальному масштабі» [12, с. 39]. У відповідь на такі виклики суспільства розвинутих країн всіляко підвищують та деталізують вимоги до держави, її економічних, соціальних, технічних, організаційних функцій щодо підвищення рівня суспільного добробуту, удосконалення систем охорони здоров'я та освіти, збереження природних ресурсів та навколишнього середовища, доступу до благ суспільного прогресу і т.ін. Периферійна частина світу, навпаки, переживає етап певного послаблення принципу державного суверенітету, підпорядкування його транснаціональному капіталу, міжнародним інститутам та структурам інших держав. Усе це посилює асиметричність розподілу вигід та витрат, породжуваних процесами становлення глобальної господарської системи як між країнами, так і всередині країн, що розвиваються, продукує виникнення додаткової соціальної напруги в цих країнах, зумовлює ідеологічну й політичну боротьбу щодо доцільності та форм участі країн, що розвиваються, у процесах лібералізації торгівлі, руху капіталу, трудових ресурсів.

Нерозв'язання соціальних проблем С.Гілл пов'язує, по-перше, з політичною боротьбою за лідерство; по-друге, з корпоративно-приватним контролем цілих галузей у світових масштабах (фармацевтика, сільське господарство, медицина); по-третє, з «вимиванням» «соціального фонду» на периферії світової економічної системи [3].

Висновки. Сучасні зрушення та трансформації системи суспільного виробництва не розв'язали суперечностей соціально-економічного розвитку, обумовлених власне природою капіталістичної ринкової системи – між суспільним характером виробництва та приватним характером присвоєння його результатів; між обмеженими ресурсами та необмеженими потребами; між досягнутим рівнем концентрації виробництва та недостатньо розвинутою спеціалізацією; між ринковими та державними важелями регулювання економіки. Глобальна фаза розвитку оновила їх характер, виявившись на всіх фазах глобального відтворювального процесу. Зокрема, суперечності між глобальною експансією монополій та національними економічними інтересами, між

глобальним фінансово-олігархічним капіталом та немонополізованим сектором, між інтересами глобального капіталу та інтересами «глобального найманого робітника», між фінансовим спекулятивним капіталом та капіталом виробничої сфери, між глобалізацією та регіоналізацією господарської діяльності, між найбіднішими та найбагатшими представниками глобального соціуму.

Список використаних джерел

1. Cohn T. Global Political Economy: Theory and Practice: United States Edition. Pearson Education, 2004.
2. Frieden J.A., Lisa L.M. International Political Economy: Global and Domestic Interactions. // In Political Science: State of the Discipline ed. Ira Katzelson and Helen V. Milner, 118-46. New York: W. W. Norton, 2002.
3. Gill, S. & Law, D. The Global Political Economy. Brighton, 1988.
4. Gilpin R. Global political economy : understanding the international economic order / R. Gilpin, J. M. Gilpin. – Princeton: Princeton University Press, 2001.
5. O'Brien R., Williams M. Global Political Economy: 2-nd edition. Palgrave, 2007.
6. Oatley T. International Political Economy: Interest and Institutions in the Global Economy (5 Edition). New York, Routledge, 2013.
7. Palan, R. New Trends in Global Political Economy // ed. By R. Palan. Global Political Economy: Contemporary Theories. London, 2000.
8. Ravenhill J. Global Political Economy / J. Ravenhill. – Oxford: Oxford University Press, 2011.
9. Билорус О.Г. Глобальная политэкономия. Миросистема глобализма как механизм империалистической интеграции // Вопросы политической экономики. – № 4 (9). – 2013. – С. 98-119.
10. Зайцев Ю.К. Сучасна політична економія (проблеми та інституціональне поле предмета і методології досліджень): навч. посіб. / Ю.К. Зайцев, В.С. Савчук. – К. : КНЕУ, 2011.
11. Олейнов А. Международная политэкономия: предмет и метод // Мировая экономика и международные отношения. – 2017. – №2. – С. 54-64.
12. Філіпенко А. Міжнародна політична економія – становлення парадигми // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2012. – № 38. – С. 38-41.

Кулага І.В.,
к.е.н., доцент,
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана»,
м. Київ, Україна

Ткаченко О.В.,
к.е.н., доцент,
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана»,
м. Київ, Україна

ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ЯК ОСНОВА РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Анотація. У статті приділено увагу екологічній проблемі як ключовій загрозі глобальній безпеці. Розглянуто вплив вибору національної моделі соціально-економічного розвитку на гарантування екологічної безпеки. Систематизовано основні концепції еколого-економічного розвитку та виокремлено концепцію сталого розвитку як пріоритетну для моделювання соціально-економічного розвитку України. Виявлено проблеми в її реалізації та окреслено напрями подальших наукових досліджень.

Ключові слова: екологічна безпека, еколого-економічний розвиток, концепція сталого розвитку, модель сталого розвитку, сталий розвиток.

Summary. The article focuses on the ecological problem as a key threat to global security. The influence of the choice of a national model of socio-economic development on the guarantee of ecological safety is considered. The basic concepts of ecological and economic development are systematized and the concept of sustainable development is highlighted as a priority for modeling of socio-economic development of Ukraine. Problems in its realization are revealed and directions of further scientific research are outlined.

Key words: ecological safety, ecological-economic development, concept of sustainable development, model of sustainable development, sustainable development.

Постановка проблеми. Глобальна безпека має всезагальний та всеохоплюючий характер. Це означає, що її досягнення можливе лише за умов врахування всіх кризових факторів як світового, так і національного розвитку, що сприяють підтриманню стану стійкості та стабільності всіх систем, які життєво забезпечують сучасну цивілізацію. Доведено, що орієнтація країни на швидкі темпи економічного зростання за моделлю екстенсивного нарощення масштабів залучення та використання природних ресурсів негативно впливає на екологічну систему. Саме суттєві нерівномірності економічного розвитку національного господарства, нестабільність економічного середовища України в умовах глобалізації світової економіки, посилення інтеграційних процесів,

зростання конкуренції на внутрішніх та зовнішніх ринках викликають необхідність формування нової моделі забезпечення його сталого економічного розвитку [20]. У зв'язку з цим виникає потреба у формуванні наукових підходів до практичного розроблення такої моделі

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику сталого розвитку досліджено у наукових працях Дж. Барні, Д. Белла, В. Вернадського, П. Давенпорта, Г. Дейлі, Л. Едвінссона, М. Кастельса, Г. Маркузе, Б. Мільнера, Р. Лейне, Д. Тіса, Ф. Уебстера, Н. Штер, а серед українських науковців їй присвячені роботи Ю. Бажала, В. Базилевича, Б. Гальчинського, В. Гейця, З. Герасимчук, А. Чухна та ін. Проте відмінності в соціально-економічному становищі та екологічній ситуації в різних країнах світу вимагають специфічного підходу до розроблення й реалізації моделей сталого розвитку для кожної країни. Останнім часом, з огляду на збільшуваний вплив екологічних проблем на життєдіяльність суспільства, значна увага приділяється дослідженню екологічного аспекту в наукових працях Б. Данилишина, М. Хилька, А. Шапара та ін. Екологічна безпека як складник національної безпеки досліджена в роботах А. Качинського, В. Косовцева, Г. Харламової та ін. Для України, зважаючи на катастрофічно зростаючі проблеми в екологічній сфері, досі ще залишається не вирішеним питання про те, яка модель соціально-економічного розвитку може гарантувати її екологічну безпеку.

Формулювання цілей наукової праці. Визначити основи формування національної моделі соціально-економічного розвитку України, що гарантує її екологічну безпеку як складника безпеки в глобальному масштабі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Суспільний розвиток є досить суперечливим процесом, оскільки супроводжується прогресом в одних сферах та одночасно призводить до регресу в інших. Так, наприклад, науково-технічний прогрес, здійснюючи позитивний вплив на розвиток виробничої сфери, одночасно негативно впливає на екологію, що має своїм наслідком виникнення екологічних криз. Техногенне навантаження, яке створюється в результаті діяльності людини, проявляється, зокрема, у вигляді величезної маси шкідливих викидів різноманітних речовин, збільшенні обсягів вуглекислого газу, що призводить до незворотних негативних процесів у біосфері, до глобального потепління та надзвичайно шкідливо впливає на здоров'я та життєдіяльність людини. Для запобігання руйнівним наслідкам такого впливу надзвичайно важливим є перехід людства на принципи господарювання з першочерговим урахуванням стану та динаміки природних процесів, що також вимагає зусиль усієї світової спільноти у планетарному масштабі. Саме загострення глобальних екологічних проблем призвело до необхідності їхнього врегулювання та розв'язання на основі побудови нової моделі розвитку суспільства. Ідеї сталого розвитку, що були офіційно проголошені на Конференції в Ріо-де-Жанейро у 1992

році в рамках прийняття «Порядку денного на ХХІ століття», можна вважати основою побудови відповідних моделей розвитку як відповідь на виклик глобальної природно-господарської трансформації. Термін «сталий розвиток» визначався на Конференції у Ріо як «розвиток, що задовольняє потреби теперішнього часу, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби» [19]. Модель сталого розвитку і на сьогодні залишається найперспективнішою моделлю, що спрямована на розв'язання вищезазначених проблем, але в кожній країні її реалізація потребує специфічного підходу.

Найзагальніше концепція сталого розвитку характеризується комплексністю та інтегрованістю трьох елементів: економіки, суспільства і природи. Ці головні компоненти сталого розвитку визначають та окреслюють основні сфери: економічну, соціальну й екологічну, співіснування та розвиток яких необхідні для підвищення якості життя людини та прогресу суспільства. Економічний складник характеризує економічні відносини, їх ефективність та рівень. Соціальний складник – соціальні відносини членів суспільства, держави та громадянина, можливості та рівень розвитку особистості. Екологічний складник характеризує взаємовідносини людини та природи, систем господарювання та еко-біологічних систем, їх відповідність одна одній, перспективність та гармонійність подальшого розвитку. У цьому контексті екологічна безпека розглядається як «стан навколишнього середовища у межах світового господарства, у країні загалом та в окремих регіонах і на підприємствах, що не загрожує здоров'ю населення у процесі праці і життєдіяльності та комплекс заходів щодо її забезпечення [14].

Отже, сталий розвиток базується не лише на використанні економічних факторів, а проблеми такого розвитку стають усе більш актуальними у зв'язку зі зменшенням запасів природних ресурсів, погіршенням стану навколишнього середовища. Для України саме екологічний аспект є таким, що потребує першочергової уваги. Серед негативних чинників, що створили реальну загрозу національній безпеці України в екологічній сфері, поряд із катастрофічними наслідками аварії на ЧАЕС, найвагомішими є такі: наявність нераціональної структури природокористування, що є наслідком функціонування переважно сировинних галузей промисловості та ресурсоємних технологій; низька економічна та екологічна ефективність функціонування господарського комплексу; переважно сировинний розвиток промисловості, висока ресурсо- та енергоємність економіки, що призводить до надмірного забруднення території країни; недосконала модель розвитку сільського господарства; високий ступінь забрудненості води, що споживається з поверхневих джерел водопостачання; збільшення обсягів викидів шкідливих речовин, що в декілька разів перевищує рівень цих показників у розвинених країнах; негативний вплив несприятливого природного середовища на здоров'я населення країни. Наявність вищеперерахованих

проблем створює несприятливі умови для підтримання рівня екологічної безпеки.

Екологічна безпека є компонентом національної безпеки, що гарантує захищеність життєво важливих інтересів людини, суспільства, держави та довкілля від реальних чи потенційних загроз, що їх створюють природні чи антропогенні чинники. Сьогодні вже не викликає сумніву, що будь-який аспект національної безпеки втрачає свій сенс у разі непридатності довкілля для життя й діяльності людини. Ось чому екологічну безпеку варто розглядати як інтегратор, який здатний, з одного боку, консолідувати суспільство, а з іншого – забезпечити його прогресивний поступ [4].

Основи екологічної безпеки в Україні проголошені в Декларації про державний суверенітет України [3], у Конституції України [2]; законодавча основа для розроблення та реалізації концепції екологічної безпеки сформульована в низці нормативних актів [4; 5; 6; 7; 8] та ін. Зокрема, Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» (ст. 50) визначає екологічну безпеку як стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей, що гарантується здійсненням широкого комплексу взаємопов'язаних екологічних, політичних, економічних, технічних, організаційних, державно-правових та інших заходів [1]. Довкілля вважається безпечним, коли його стан відповідає встановленим у законодавстві критеріям, стандартам, лімітам і нормативам, що стосуються його чистоти (незабрудненості), ресурсомісткості (невиснаженості), екологічної стійкості, санітарних вимог, видового різноманіття, здатності задовольняти інтереси громадян.

Якщо розглядати екологічну безпеку як фактор сталого розвитку національної економіки, її ціллю є підтримка природно-ресурсного потенціалу території в такому стані, який може гарантувати виконання природним середовищем трьох груп функцій: соціальних, екологічних та економічних. Соціальні функції передбачають забезпечення здоров'я людини та її соціальний розвиток, екологічні – підтримку стійкого стану екосистем, економічні – те, що темпи використання відновлюваних природних ресурсів не повинні перевищувати темпів їх природного відтворення, а темпи використання невідновлюваних ресурсів повинні бути на рівні швидкості їх заміщення відновлюваними [20]. Безпосередньо пов'язуючи забезпечення екологічної безпеки з можливістю рухатись шляхом сталого розвитку, З. Герасимчук наголошує на її важливому значенні як чинника, необхідного для досягнення сталого розвитку, який забезпечується побудовою безпечного довкілля для кожної людини та для суспільства взагалі [11]. Держава в цьому процесі повинна виступати захисником і гарантом прав і свобод людини.

В аналітичних дослідженнях оцінки викликів національній безпеці в екологічній сфері, що систематично здійснюються Національним інститутом стратегічних досліджень, зазначається, що «невпинний процес погіршення природного довкілля негативно впливає на стан здоров'я і якість життя українців та генерує загрози національній безпеці в екологічній сфері. Тому особливого значення набуває питання аналізу екологічної ситуації, що є необхідною умовою для своєчасного виявлення та відстеження екологічних проблем і визначення шляхів їх запобігання та подолання ... однак загальна оцінка рівня екологічної безпеки є досить складною, оскільки включає в себе багато аспектів, котрі важко виразити одним показником» [22].

Система показників, яка наразі використовується в Україні, є неповною та недостатньо розробленою, до кінця не вирішеним залишається питання встановлення порогових рівнів цих показників. Отже, проблеми розпочинаються вже на рівні моніторингу й аналізу екологічної ситуації, що унеможливорює адекватну оцінку екологічних загроз і, відповідно, є певною перешкодою на шляху розроблення дієвих заходів щодо їх подолання. Крім того, розв'язання багатьох екологічних проблем наштовхується на перепони, які в основному є результатом недосконалих моделей розвитку, а їх подолання можливе лише шляхом побудови національної моделі розвитку на сталій основі.

Тоді як розвинуті країни вже успішно розвиваються на сталій основі, у країнах з відносно невисоким доходом на душу населення, суттєвими ресурсними та екологічними проблемами та напруженою демографічною ситуацією, до яких належить Україна, постає проблема з еколого-економічним моделюванням сталого розвитку та його забезпеченням. Проблема ускладнюється тим, що в Україні досить тривалий період домінував техногенний тип економічного розвитку, який ще й досі, з огляду на високоіндустріалізований технологічний уклад національного господарства, є переважним. Це природомісткий (природоруйнівний) тип розвитку, характерними ознаками якого є швидке й виснажливе використання невідновлюваних видів природних ресурсів (перш за все корисних копалин), надексплуатація відновлюваних ресурсів (грунти, ліси тощо) зі швидкістю, яка перевищує можливості їх відтворення і відбудови [17]. Отже, перехід до еколого орієнтованого розвитку є ключовим питанням подальшого розвитку країни.

Аналіз основних концепцій еколого-економічного розвитку дозволяє визначити, на яку саме концепцію варто спиратися для моделювання економічного розвитку з метою гарантування екологічної безпеки країни (табл.1).

Систематизація концепцій еколого-економічного розвитку.

Назва концепції	Сутність	Недоліки концепції
Фронтальна економіка	- базується на припущенні, що природа є джерелом невичерпних ресурсів, з одного боку, і безмежним поглиначем відходів, з іншого, отже, немає необхідності в зіставленні обсягів видобутку і використання ресурсів з їх запасами, а основними факторами, що лімітують економічний розвиток, є праця і капітал, тому природоохоронна діяльність обмежена в основному захистом від знищення певних видів тварин і рослин, а також створенням особливо охоронюваних територій у вигляді заповідників і національних парків.	Пропонується забезпечити економічне зростання за умов повного ігнорування екологічних проблем, розв'язання яких покладається на пошук альтернативних джерел.
Екотопія	- закликає до возз'єднання з природою шляхом повернення людства на доіндустріальну стадію розвитку, сприяння збереженню біологічного різноманіття, використання простих виробничих технологій, згорання масштабів ринкової економіки. Одним із шляхів розв'язання екологічних проблем вважається скорочення населення Землі.	Відстоюється необхідність згорання економічного розвитку на користь забезпечення екологічної безпеки.
Концепція охорони навколишнього середовища	- провідним принципом економічного розвитку є отримання максимальних економічних результатів за мінімальних екологічних втрат. Передбачає введення плати за забруднення навколишнього середовища, оцінки соціальних витрат забруднення, встановлення цін на природні ресурси та екологічні блага, використання під час прийняття економічних рішень аналізу «витрати-виграш» з урахуванням природоохоронних витрат.	Концептуальний підхід до економічного розвитку ґрунтується на принципі максимального зростання виробництва з метою задоволення потреб людини, що зумовлює розгляд екологічних проблем з позиції інтересів людини, а не самоцінності екологічних систем.
Концепція помірної розвитку	- передбачає поступову стабілізацію рівня виробництва й перехід до раціонального використання природних ресурсів. При цьому беруться до уваги потреби не тільки поточного, але і майбутнього поколінь. На зміну боротьби з наслідками забруднення навколишнього середовища приходить діяльність щодо запобігання забруднень.	Потребує довготривалого періоду для її реалізації, оскільки вимагає координації екологічної політики в глобальному масштабі, подолання соціальної та національної нерівності, регулювання чисельності населення у світовому масштабі.

	Відносно невідновних ресурсів застосовуються принципи раціональності й комплексного використання в поєднанні із заходами щодо їх консервації. У разі відновлюваних ресурсів необхідно управління їх використанням з урахуванням необхідності збереження їх потенціалу.	
Концепція гармонійного розвитку суспільства і природи	- передбачає гармонійне поєднання розвитку людини і природи як єдиного цілого. Таким чином, економіка та навколишнє середовище включені в єдину систему з кругообігом речовини та енергії. хорошим орієнтиром для досліджень взаємодії людини з навколишнім середовищем.	Неможливість її практичної реалізації в осяжному майбутньому через наявність значної кількості невирішених екологічних проблем сьогодення.
Сталого розвитку	- базується на органічному поєднанні трьох складників розвитку: економічного, соціального й екологічного, отже, поєднує елементи концепцій охорони навколишнього середовища й помірного розвитку економіки. Базується на включенні, з одного боку, цілей охорони навколишнього середовища і забезпечення екологічної безпеки в політику економічного розвитку, а з іншого боку, на обліку екологічних і сировинних потреб як живих, так і майбутніх поколінь людей.	Потребує значних зусиль у налагодженні співпраці та координації дій всіх країн світу.

Концепція фронтальної економіки, яка домінувала в більшості розвинених країн до 60-70-х рр. XX століття, на сьогодні повністю вичерпала себе. Уже на початку XXI століття стало очевидно, що незабаром багато видів природних ресурсів опиняться на межі вичерпання. Крім того, вирішуючи одні екологічні проблеми, НТП одночасно породжує нові. Не варто забувати також про незворотність процесів деградації екологічних систем і про неможливість відновити знищені людиною види тварин і рослин. Тому, продовжуючи слідувати концепції фронтальної економіки, країна позбавляє себе майбутнього. Цілком очевидно, що реалізація концепції екотопії також не є доцільною, тому що призведе в майбутньому до втрати людством більшості досягнень сучасної цивілізації, але й за таких умов повернути природне середовище в первинний стан все одно не вдасться, оскільки екологічні системи, що випробували порогове навантаження, не підлягають відновленню. У концепції охорони навколишнього середовища, так само як і в концепції

фронтальної економіки, економіка розглядається як замкнута система, а стурбованість станом навколишнього середовища висловлюється в рамках цієї концепції лише з позиції інтересів людини, а не самоцінності екологічних систем. Тому в рамках концепції можна лише відтермінувати, але не зупинити екологічну катастрофу. А отже, незважаючи на те, що практична реалізація концепції охорони навколишнього середовища має відчутні результати, докорінної зміни способу взаємодії суспільства і природи не відбулося, і радикальної зміни екологічної обстановки досягти не вдалося. Концепція помірного розвитку економіки має ряд суттєвих переваг, оскільки передбачає поступову стабілізацію рівня виробництва й перехід до раціонального використання природних ресурсів. Але її реалізація вимагає координації екологічної політики у глобальному масштабі, що на сьогодні є неможливим через значні розбіжності в рівнях розвитку країн. Крім того, її реалізація передбачає регулювання чисельності населення Землі, оскільки без цього помірний розвиток неможливий, а отже, на практиці це призведе до падіння рівня життя в країнах, що розвиваються, де він і без цього є низьким. Щодо концепції гармонійного розвитку в сучасних умовах через наявність великого кола нерозв'язаних екологічних проблем її реалізація є неможливою, тому це – «концепція майбутнього». Таким чином, єдиною можливою концепцією, на яку варто спиратися при моделюванні розвитку в Україні, є концепція сталого розвитку, тому що лише в ній поєднуються елементи концепцій охорони навколишнього середовища й помірного розвитку економіки.

Незважаючи на те, що Україна офіційно підтримала ряд міжнародних рішень щодо сталого розвитку, таких як «Порядок денний на XXI століття» (Ріо-де-Жанейро, 1992) [19], Декларація Тисячоліття ООН (2000) [12], Йоганнесбурзька декларація [14], План реалізації рішень Всесвітнього саміту ООН зі сталого розвитку [18], «Майбутнє, якого ми прагнемо» (Ріо-де-Жанейро, 2012) [10], і навіть розробила та затвердила Стратегію сталого розвитку «Україна 2020» [9], проте досі має значні проблеми з практичним впровадженням ідей сталого розвитку в життя. Крім того, в Україні внаслідок домінування протягом багатьох років ресурсо- та енергоємних галузей і технологій, сировинної орієнтації експорту та надмірної концентрації виробництва у промислових регіонах сформувалася така структура управління розвитком, яка загалом є неефективною та екологічно небезпечною. Україна належить до групи країн зі складними проблемами довкілля. Вони є типовими, з одного боку, для країн, що розвиваються (незбалансоване використання та вихолощення природних ресурсів), а з іншого – для індустріально розвинених країн (забруднення довкілля промисловою діяльністю) [16].

Як зазначається в Національній доповіді «Цілі Сталого Розвитку: Україна», протягом останніх років у країні надзвичайно загострилися екологічні проблеми, а саме: у зв'язку з антропогенним навантаженням близько 70% поверхневих вод і значна частка запасів ґрунтових вод

втратили своє значення як джерело питного водопостачання, близько 4 млн тонн забруднювальних речовин щорічно викидається в повітряний басейн, катастрофічно зростають обсяги утворених відходів, а частка тих, що перероблюються, є незначною. Наявна практика землекористування спричиняє погіршення стану земель, а виснажливе використання земельних, лісових і водних ресурсів призводить до незворотних втрат екосистемного та біологічного різноманіття. Частка природно-заповідних територій (6,6% від загальної площі країни) є недостатньою для запобігання таким втратам. Вагомим чинником негативного впливу на довкілля є також збройний конфлікт на сході України. Подолання наслідків руйнації ландшафтів та знищення інфраструктури Донецької і Луганської областей потребує значних зусиль, ресурсів і часу на відновлення [15].

У цілому рівень екологічної ситуації та розвитку національної екологічної системи України можна оцінити за допомогою індексу екологічної ефективності EPI (Environmental Performance Index) – це метод кількісної оцінки та порівняльного аналізу показників екологічної політики держав світу. Індекс визначається за шкалою від 1 до 100, де 100 – найвищий результат. Для його розрахунку використовують методіку агрегування, яка дозволяє здійснювати порівняльний аналіз за двома напрямками: зниження навантаження навколишнього природного середовища на здоров'я людини (Environmental health) та забезпечення життєздатності екосистем і розумного використання природних ресурсів (Ecosystem vitality). Рейтинг публікується раз на два роки.

Цей індекс та його індикатори визначають здатність країни захищати своє навколишнє природне середовище як на сьогодні, так і в довготерміновій перспективі, зважаючи на наявність національної екологічної системи, змogu протидії екологічним впливам, а також соціальні та інституціональні можливості країни відповідати на екологічні виклики тощо [16].

Таблиця 2

Значення індексу екологічної ефективності в окремих країнах світу

Рік	2014		2016		2018	
Країна	рейтинг	значення	рейтинг	значення	рейтинг	значення
Ісландія	14	76,5	2	90,5	11	78,57
Швейцарія	1	87,6	16	86,9	1	87,42
Коста-Ріка	54	58,5	42	80,0	30	67,85
Швеція	9	78,1	3	90,4	5	80,51
Норвегія	10	78,1	17	86,9	14	77,49
Маврикій	56	58,1	77	70,9	90	56,63
Франція	27	71,1	10	88,2	2	83,95
Австрія	8	78,3	18	86,7	8	78,97
Куба	64	55,1	45	79,1	55	63,42
Колумбія	85	50,8	57	75,9	42	65,52

Продовження табл. 2

Мальта	34	67,4	9	88,5	4	80,90
Фінляндія	18	75,7	1	90,7	10	78,64
Словаччина	21	74,5	24	85,4	28	70,60
Велика Британія	12	77,4	12	87,4	6	79,89
Нова Зеландія	16	76,4	36	82,0	17	75,96
Німеччина	13	77,0	30	84,3	13	78,37
Японія	26	72,4	39	80,6	20	74,69
Латвія	40	64,1	22	85,7	37	66,12
Білорусія	32	67,7	35	82,3	44	64,98
Сполучені Штати Америки	33	67,5	26	84,7	27	71,19
Росія	73	53,5	32	83,5	52	63,79
Україна	95	49,0	44	79,7	109	52,87
Мавританія	165	27,2	160	46,3	166	39,24
Центральна Африканська Республіка	119	42,3	159	46,5	171	36,42

Джерело: складено за [23], [24].

У рейтингу ЕРІ у 2018 році Україна значно погіршила свої позиції порівняно з 2016 роком, перемістившись із 44 місця на 109-те серед 180 країн світу (табл. 2). Оскільки методологія розрахунку індексу постійно вдосконалюється, тому між рейтингами немає прямої кореляції, отже, проблематично відстежити зміни у стані навколишнього середовища в часі. Проте результати рейтингу можуть бути використані як потужний інструмент для ухвалення рішень на аналітичній основі з урахуванням соціального й економічного вимірів сталого розвитку держави.

Загалом, побудова новітньої моделі розвитку України являє собою багатоетапне досягнення збалансованості між соціально-економічним прогресом та потребами збереження довкілля, пов'язане з послідовним практичним упровадженням принципів сталого розвитку та гарантуванням екологічної безпеки.

Висновки. Перехід України до моделі сталого еколого-економічного розвитку є важливою умовою європейської та світової інтеграції, оскільки більшість країн світу уже прийняли цю концепцію до виконання, але він можливий лише за умови забезпечення екологічної безпеки як складника національної безпеки країни. Сталий розвиток вимагає раціонального використання ресурсів розвитку людства як основного засобу розвитку. Відповідно до цього підходу виробництво має базуватися на необхідності забезпечення ресурсозбереження як основи життєдіяльності людини. Саме тому перехід до сталого розвитку в Україні потребує, перш за все, докорінної перебудови всієї технології господарювання та широкої екологізації виробництва, оскільки саме невпинне погіршення природного довкілля негативно впливає на стан здоров'я і якість життя населення та генерує загрози національній безпеці в екологічній сфері. Крім того, враховуючи високу енерго- та ресурсоємності економіки України, можна

передбачити, що за умови подальшого виснаження земельних, водних, мінерально-сировинних ресурсів це неминуче призведе до формування масштабних загроз національній безпеці в екологічній і природно-техногенній сферах. Отже, для запобігання таким загрозам доцільно спрямувати розвиток національної економіки в напрямку раціонального використання природних ресурсів і попередження їхнього виснаження.

Екологічна безпека є ключовим фактором, який має безпосередній вплив на соціально-економічні показники, тому вона має стати пріоритетним напрямком державної політики України. Оскільки з-поміж важливих причин поглиблення кризового екологічного стану в Україні можна виокремити відсутність єдиного науково обґрунтованого підходу до визначення системи показників та їх порогових значень, що характеризують рівень безпеки в екологічній сфері, а також недостатній рівень пріоритету державної екологічної політики за відсутності дієвого моніторингу актуальних загроз і ризиків, з метою обґрунтованої оцінки характеру змін основних загроз національній безпеці в екологічній сфері та визначення пріоритетних напрямків їх нейтралізації доцільно здійснити подальші дослідження в цьому напрямку.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року N 1264-XII. [Електронний ресурс] / Законодавча база Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
2. Конституція України (основний закон України) // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30. – Ст. 141.
3. Про державний суверенітет України: декларація від 16.07.1990р. №55 – XII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1990. – №31. – Ст. 429
4. Про охорону навколишнього природного середовища: закон УРСР від 25.06.1991 № 1264-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – №41. – Ст. 546.
5. Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України: постанова Верховної Ради України від 16.01.1997 №3/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – №10. – Ст. 85.
6. Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки: постанова Верховної Ради України від 05.03.1998 №188/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – №39. – Ст. 248.
7. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 №964-IV// Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №39. – Ст. 351.
8. Про схвалення Концепції національної екологічної політики України на період до 2020 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.10.2007 №880-р // Офіційний вісник України. – 2007. – №79. – С. 170.

9. Стратегія сталого розвитку «Україна 2020» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#n10>
10. Будущее, которого мы хотим. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/476/12/PDF/N1147612.pdf?OpenElement>
11. Герасимчук З. В. Научные исследования экологической безопасности как фактора устойчивого развития / З. В. Герасимчук // Экономика Украины. – 2001. – №11. – С. 62 – 65.
12. Декларация тысячелетия Организации Объединенных Наций [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/summitdecl.shtml
13. Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. Т. 1. / За ред. С. В. Мочерного. – Львів: Світ, 2005. – 616 с.
14. Йоханнесбургская декларация по устойчивому развитию [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/decl_wssd.shtml
15. Національна доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна» [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf
16. Національна парадигма сталого розвитку України / за заг. ред. акад. НАН України, д.т.н., проф., заслуженого діяча науки і техніки України Б. Є. Патона. – Вид. 2-ге, переробл. і доповн. – К. : Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2016. – 72 с.
17. Петровська С.А. Моделювання сталого розвитку: процесні й еколого-економічні аспекти проблеми // Механізм регулювання економіки. – 2011. – № 2. – С. 159-166.
18. План выполнения решений Всемирной встречи на высшем уровне по устойчивому развитию [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/ru/events/pastevents/pdf/plan_wssd.pdf
19. Програма дій «Порядок денний на ХХІ століття»: Ухвалена конференцією ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро (Саміт «Планета Земля», 1992 р.): Пер. з англ. — 2-ге вид. — К.: Інтелсфера, 2000. — 360 с.
20. Сталий розвиток – ХХІ століття: управління, технології, моделі: колективна монографія [Аверкина М.Ф., Андреева Н. М., Балджи М. Д., Веклич О. О. та ін.] / НАН України, ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України»; НТТУ «Київський політехнічний інститут»; Вища економіко-гуманітарна школа; Міжнародна асоціація сталого розвитку / за наук.ред. проф. Хлобистова Є.В. – Черкаси: видавець Чабаненко Ю. А, 2014. – 540 с.
21. Хилько М. І. Екологічна безпека України: Навчальний посібник / М. І. Хилько. – К., 2017. – 266 с.

22. Щодо оцінки викликів національній безпеці в екологічній сфері. // Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1150/>
23. Environmental Performance Index (EPI) [Електронний ресурс] // Sedac socioeconomic data and applications center. – Режим доступу : <http://sedac.ciesin.columbia.edu/data/collection/epi/sets/browse>
24. Environmental Performance Index [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://epi.envirocenter.yale.edu/epi-topline/>

Купчишина О.А.,
аспірант,
Миколаївський національний
аграрний університет,
м. Миколаїв, Україна

ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЯТОРНОЇ ПОЛІТИКИ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ У СВІТЛІ СУЧАСНИХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

Анотація. Визначено поелементний склад регуляторної політики у сфері аграрного виробництва. Регуляторна політика в аграрній сфері у вузькому розумінні, складається з державного контролю за регуляторними актами, які зачіпають економічні інтереси суб'єктів господарювання в аграрній сфері. Основними методами такої політики є аналіз регуляторного впливу (АРВ) та М-Тест.

Детально проаналізовано перший компонент регуляторної політики – податкова політика в аграрній сфері та її регуляторний складник. Встановлено, що податкова політика є ключовим фактором ефективної регуляторної політики в аграрній сфері.

Ключові слова: регуляторна політика, аграрна сфера, глобальні виклики, регуляторні акти, податкова політика.

Summary. Determine the element of the regulatory policy in the field of agrarian production. Regulatory policy in the agrarian sector in the narrow sense consists of state control over regulatory acts that affect the economic interests of economic entities in the agrarian sector. The main methods of this policy are Regulatory Impact Analysis (ARV) and M-Test.

The first component of the regulatory policy - the tax policy in the agrarian sector and its regulatory component - is analyzed in detail. It has been established that tax policy is a key factor in effective regulatory policy in the agrarian sector.

Key words: regulatory policy, agrarian sphere, global challenges, regulatory acts, tax policy.

Постановка проблеми. Регуляторна політика в аграрному секторі відрізняється від загальноекономічної регуляторної політики особливостями, продиктованими специфікою аграрного бізнесу. Говорячи про регуляторну політику в будь-якому секторі економіки, насамперед, треба оцінювати якість формальних інститутів, через які реалізуються економічні відносини у вигляді трансакцій. Специфіка національної регуляторної політики визначається наявним рівнем розвитку соціально-

економічних відносин в аграрному секторі, структурою його виробництва, інтеграцією та взаємодією з іншими секторами. Крім того, важливим аспектом є традиція регулювання, яка склалася.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-теоретичні основи формування регуляторної політики досліджувались О. Балабенко, В. Занфіровим, О. Кужель, С. Куликом, К. Ляпіною, М. Погрібняком, О. Сафроною, Т. Смовженко, Г. Черевко. Але дослідження різноманітних аспектів реалізації регуляторної політики в аграрній сфері залишаються актуальними.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Особливо актуальними та малодослідженими є питання формування регуляторної політики аграрного сектора у світлі глобальних викликів та загроз.

Формулювання цілей наукової праці. Основним завданням нашого дослідження став аналіз особливостей регуляторної політики в аграрному секторі України у світлі сучасних глобальних викликів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливим припущенням, яке усуває багато методологічних запитань, є прирівнювання формальних інститутів до правових норм, які ієрархічно закріплені в законодавчих актах.

Як було зазначено раніше, регуляторна політика в широкому розумінні в аграрному секторі є комплексним явищем, яка відображує міру і способи втручання державних органів в аграрну сферу економіки. Регуляторна політика у сфері аграрного виробництва складається, згідно із запропонованою моделлю, з:

- податкової політики в аграрній сфері та її регуляторного складника;
- регулювання відносин власності на землю;
- фінансово-кредитної політики в аграрній сфері;
- політики стимулювання експорту аграрної продукції;
- дозвільної системи, ліцензування в аграрній сфері;
- державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності.
- дотаційної політики аграрного бізнесу;
- державної підтримки інфраструктури, ринку, аграрної науки та освіти.

Відповідно регуляторна політика в аграрній сфері у вузькому розумінні складається з державного контролю за регуляторними актами, які зачіпають економічні інтереси суб'єктів господарювання в аграрній сфері. Основними методами такої політики є аналіз регуляторного впливу (АРВ) та М-Тест.

Більш детально зупинимось на базовому аспекті – податковому. Податкова політика є ключовим фактором ефективної регуляторної політики в аграрній сфері. Розгляд історичної перспективи податкового регулювання сільськогосподарського виробництва в Україні з моменту отримання незалежності показує, що з 1991 р. с.-г. підприємства

оподатковувалися на загальних підставах. Єдиною податковою пільгою було звільнення до липня 1997 р. їх від сплати податку на прибуток щодо прибутку, отриманого від виробництва сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки [1, с. 64].

Унаслідок постійного підсилення фіскального тиску з боку уряду на економіку з початку 1990-х років сільське господарство України зазнало суттєвих втрат. За даними академіка УААН М. Я. Дем'яненка, підсилення податкового навантаження в 1990-х роках характеризувалося такими показниками: у сільськогосподарських підприємств через податки конфісковувалося у 1992 р. 13,6 % виручки від реалізації, у 1995 р. – 16,0 %, у 1998 р. – 27,8 % [2, с. 3], тобто податкове навантаження на сільськогосподарські підприємства з 1992 р. по 1998 р. було збільшено більш ніж удвічі. Відповідно сільськогосподарські підприємства відреагували зміною сукупного рівня рентабельності: у 1992 р. цей показник становив 99,3 %, у 1995 р. – 10,6 %, у 1997 р. – -22,7%, у 1998 р. – -26,9 %; частка збиткових сільськогосподарських підприємств у 1998 р. досягла 91,9 %, рівень сплати податків становив 43,2 % [1, с. 64].

Загальну картину руйнації сільськогосподарського виробництва фіскальними інструментами регулювання в Україні в 1990-х роках доповнює той факт, що до введення фіксованого сільськогосподарського податку (ФСП) сільськогосподарські підприємства мали адмініструвати і сплачувати, як і підприємства в інших галузях, величезну кількість податків, 12 з яких замінив ФСП. Головними серед них були податок на прибуток підприємств, плата за землю, збір на обов'язкове соціальне страхування, збір на обов'язкове пенсійне страхування, податок з власників транспортних засобів. Таким чином, наприкінці 1990-х рр. з огляду на можливість виникнення продовольчої кризи в Україні уряд був змушений припинити подальше підсилення податкового тиску й запровадити де-факто фіскальну реформу в аграрному секторі, яка набула форми спеціального режиму оподаткування аграрного сектору, складниками якого стали:

- фіксований сільськогосподарський податок (ФСП);
- спеціальний режим в оподаткуванні податком на додану вартість;
- компенсаційні заходи аграрникам (представникам малого бізнесу), що працюють на спрощеній системі оподаткування [3, с. 25].

До цього переліку фіскальних заходів варто додати, на нашу думку, заходи зі списання податкової заборгованості с.-г. підприємств, яка утворилася наприкінці 1990-х рр. унаслідок надмірного фіскального тиску. За даними Рахункової палати України, станом на 01.05.2000 р. загальна сума податкової заборгованості с.-г. підприємств становила 4 173 863,3 тис. грн, фактично списана податкова заборгованість дорівнювала 4 081 789,3 тис. грн [4]. Наведена податкова заборгованість с.-г. підприємств становила близько 3,2 % ВВП України 1999 р.

ФСП як експеримент було запроваджено з 1998 р. у трьох регіонах України (Глобинський р-н Полтавської обл., Старобешівський р-н Донецької обл., Ужгородський р-н Закарпатської обл.), з 1999 р. ним було охоплено всю Україну (Закон України «Про фіксований сільськогосподарський податок»).

Запровадження ФСП одразу сприяло фінансовій санації аграрних підприємств: за 1999-2004 рр. рівень податкового навантаження на платників ФСП не перевищував 2,5 % (2,5 грн на 100 грн виручки) [1, с. 66], за іншими розрахунками на 2000 р. платники ФСП сплачували 7 грн на 100 грн виручки, на відміну від 1998 р., коли такі виплати становили 20-28 грн [2, с. 12].

Зменшення податкового тиску також відбулося за рахунок виключення з ФСП деяких видів податків – з 12 початково включених до тих, що замінює ФСП, залишилося 6 [1, 2]: 1) податок на прибуток; 2) плата (податок) за землю; 3) комунальний податок; 4) збір за геологорозвідувальні роботи, виконані за рахунок державного бюджету; 5) плата за придбання торгового патенту; 6) збір за спеціальне водовикористання.

Загальна величина податкових надходжень від ФСП згідно з даними Держказначейства України наведена на рис. 1.

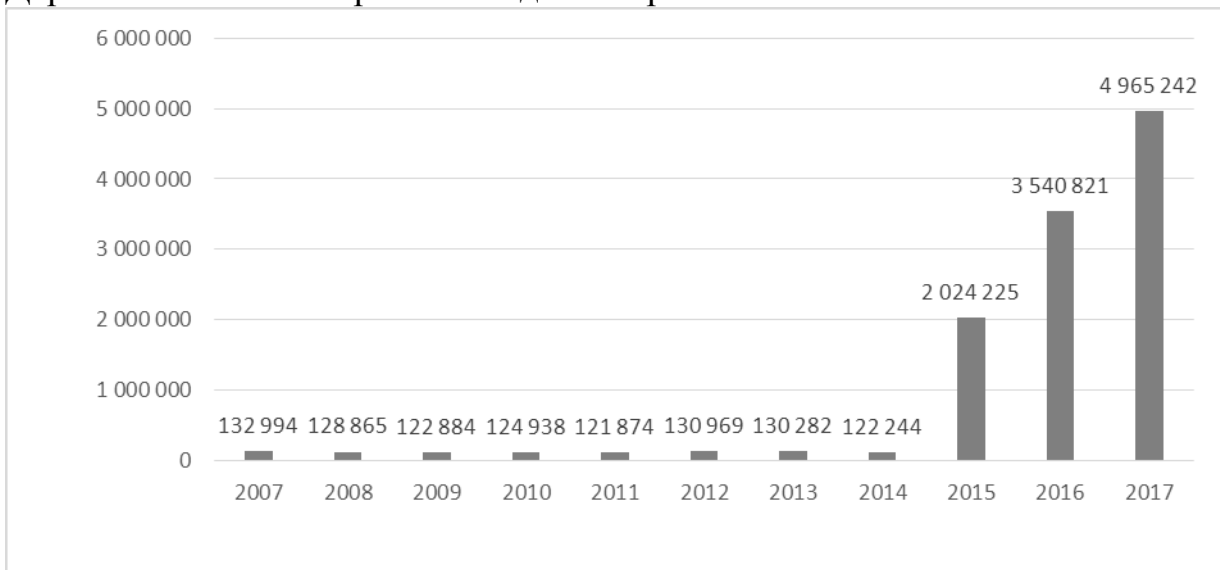


Рис. 1. Динаміка податкових надходжень від ФСП/ЄП IV групи

Джерело: збудовано автором на основі даних [5]

Відзначимо, що з 1 січня 2015 р. ФСП набув статусу єдиного податку, для якого введено окрему четверту групу платників єдиного податку – сільськогосподарських товаровиробників. Такі регуляторні зміни введено Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законів України (щодо податкової реформи)» від 28.12.2014 р. № 71-VIII.

У цілому ретроспектива регуляторних податкових заходів в аграрному секторі виглядає так (табл. 1):

Таблиця 1

Ретроспектива основних заходів регуляторної політики у сфері оподаткування сільськогосподарських підприємств в Україні з 1991 р.

Початок періоду змін	Регуляторні заходи в податковій сфері
1991 р.	Оподаткування с.-г. підприємств на загальних підставах. Пільга щодо податку на прибуток (до липня 1997 р.)
1997-1998 рр.	Списання податкової заборгованості
1998 р.	Нульова ставка ПДВ на операції з реалізації переробним підприємствам молока і м'яса живою вагою, ПДВ-дотації с.-г. виробникам за продані ними переробним підприємствам молоко і м'ясо живою вагою
1998 р.	Експериментальне запровадження фіксованого сільськогосподарського податку (ФСП) у 3-х районах 3-х областей
1999 р.	ФСП поширено для с.-г. підприємств усієї України
2004 р.	1. Мінімальну одержану від реалізації с.-г. продукції частку доходу, необхідну для набуття/підтвердження статусу платника ФСП було збільшено з 50 до 75 %. 2. Рибницькі та рибальські господарства отримали право обирати спрощену систему оподаткування за ФСП
2005 р.	Збір на обов'язкове соціальне страхування і збір на обов'язкове державне пенсійне страхування вилучено з переліку податків, які замінює ФСП
2015 р.	ФСП трансформовано в єдиний податок (IV група), змінено порядок його адміністрування і сплати (замість щомісячної введена щоквартальна оплата)

Розглядаючи регуляторну діяльність як компонент державного регулювання економіки в системі управління національним господарством, варто відзначити, що відповідно до Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» регуляторна діяльність є діяльністю, спрямованою на підготовку, прийняття, відстеження результативності та перегляд регуляторних актів, яка здійснюється регуляторними органами, фізичними та юридичними особами, їх об'єднаннями, територіальними громадами в межах, у порядку та у спосіб, що встановлені Конституцією України, цим Законом та іншими нормативно-правовими актами [6].

У глобалізованому світі вироблено різноманітні підходи до ситуацій, коли держава стикається з конкретними політико-правовими труднощами в реформуванні регуляторної політики. У Японії і Південній Кореї, де основною регуляторною проблемою було надмірне регулювання й державне втручання в економіку, основний акцент було зроблено на зниження економічної ролі держави за допомогою дерегулювання. У США, де існувала відносно невелика кількість бар'єрів для входження в більшість секторів економіки, але спостерігалася затратна федеральна регуляторна структура у сфері соціальної політики, акцент було зроблено

на підвищення якості регулювання за допомогою жорсткого застосування принципів співвідношення розмірів вигоди та витрат. [7], одним з пріоритетів визначено усунення непослідовного й дублювального регулювання та підвищення довіри до закону й можливість забезпечення дотримання закону.

В умовах глобальних викликів в усьому світі здійснюється державне регулювання та бюджетна підтримка товаровиробників аграрного сектора. Державна фінансова підтримка сільськогосподарських підприємств у розвинутих країнах з метою стабілізації й підвищення їх доходів компенсує втрати і створює необхідні економічні умови для розширеного відтворення. З цього приводу вона розглядається як сучасний спосіб відновлення еквівалентного обміну між сільським господарством та іншими галузями економіки [8, с.304], а до основних напрямів державної підтримки агропродовольчого сектора за рахунок державного бюджету належать:

- пряма бюджетна державна підтримка сільськогосподарських товаровиробників;
- державна підтримка короткострокового грошового кредитування сезонних витрат товаровиробників аграрного сектора на пільгових умовах;
- державна підтримка забезпечення підприємств і організацій агропромислового комплексу машинобудівною продукцією на основі довгострокової оренди або лізингу (на зворотній основі);
- спеціалізована державна підтримка по окремих напрямках;
- державне безповоротне фінансування капітальних вкладень, інвестицій у рамках державних цільових програм;
- державне фінансування капітальних вкладень, а також надання державних гарантій за інвестиційними кредитами.

Висновки. Таким чином, в умовах глобальних викликів та загроз державне регулювання є обов'язковим компонентом сучасної аграрної політики та ефективного функціонування аграрної сфери. Причому втручання держави має вирішальне значення не лише для функціонування аграрно-продовольчої сфери, а й для збереження та розвитку сільських територій.

Список використаних джерел

1. Юшко С. В. Фіксований сільськогосподарський податок: історія та перспективи застосування / С. В. Юшко // Фінанси України. – 2009. – № 11. – С. 63-72.
2. Мішенін Є. В. Генеза запровадження фіксованого сільськогосподарського податку / Є. В. Мішенін, Н. М. Салич // Вісник Сумського НАУ. – 2010. – Вип. 9/2. – С. 3-15.
3. Мацелюх Н. П., Скорик М. О. Оподаткування аграрного сектору: проблеми і нові підходи в системі державного регулювання / Н. П. Мацелюх, М. О. Скорик // Агросвіт. – 2016. – № 12. – С. 24-28.

4. Про результати перевірки та аналізу ефективності державної підтримки агропромислового комплексу в умовах його реформування у 2001 році / Підготовлено за матеріалами Звіту департаменту контролю видатків на АПК та виробничу інфраструктуру, затвердженого постановою Колегії Рахункової палати від 27.03.2002 № 5-3. – Київ: Рахункова палата України, 2002. – Випуск 6.

5. Офіційний сайт Держказначейства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.treasury.gov.ua/>

6. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності – Закон України від 11 вересня 2003 року №1160-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1160-15>.

7. The North American Free Trade Agreement (NAFTA). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.congress.gov/bill/103rdcongress/house-bill/3450?q=%7B%22search%22%3A%5B%22nafta%22%5D%7D>

8. Фирсов Е.А. Об экономических основах аграрной политики / Е.А. Фирсов // Економіка АПК. – 2008. – № 3. – С. 24–38, с. 28]. Маслак П.В. [Маслак П.В. Напрями державної підтримки агропродовольчого сектора економіки та її регіональний аспект/ П.В. Маслак // Інноваційна економіка. Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2012. – №3(29). – С. 301-305.

Лавріненко О.В.,
к.е.н., доцент,
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана»
м. Київ, Україна

МЕТОДОЛОГІЯ АНАЛІЗУ РИЗИКУ КРАЇНИ НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНИ

Анотація. У статті проаналізовано методологію оцінки ризику країни. На основі виділених універсальних факторів можна проводити аналіз рівня ризикованості як розвинених, так і країн, що розвиваються. Для наочної презентації моделі *International Country Risk Guide* проаналізовано країновий ризик України за трьома складниками: політичні, економічні та фінансові ризики.

Ключові слова: ризик країни, міжнародні компанії, іноземні інвестиції, політичний ризик, фінансовий ризик, економічний ризик, модель ICRG.

Summary. This article analyses the methodology of country risk assessment. On the basis of common factors, it is possible to carry out an analysis of the of developed countries as well as developing countries. In order to represent *International Country Risk Guide* model, the author analyses Ukraine by three main components: political, economic and financial risks.

Key words: country risk, international companies, foreign investment, political risk, financial risk, economic risk, ICRG model.

Вступ. Оцінка, аналіз та управління фінансовими ризиками має першочергове значення як для розвитку міжнародних компаній, так і для розуміння напрямку і темпів трансформації фінансової сфери на національному та міжнародному рівнях. Динамічна активізація процесів на фондовому ринку, масштабне переливання інвестиційного капіталу, світові фінансові кризи вимагають постійного вдосконалення системи фінансового ризик-менеджменту для ефективного функціонування ТНК. Для органів фінансового регулювання першочерговим завданням є створення правового поля та ефективного здійснення фінансової політики з метою збільшення притоку іноземних інвестицій, розвитку підприємництва та інтернаціоналізації господарських відносин.

Постановка завдання. Встановити фактори політико-економічного ризику країни та на основі одного з сучасних методів оцінки ризиків визначити ризик України для іноземного інвестування та бізнес-середовища.

Аналіз останніх досліджень. Різноманітна наукова та практична проблематика достатньо широко вивчається вітчизняними та зарубіжними науковцями: В. Вітлінським, П. Грабовим, Д. Лук'яненком, С. Петровою, С. Полтавцевим, О. Соскіним, Фр. Стейпенхерстом, І. Фрідманом, Т. Фроловою, В. Юрчишиним та іншими, праці яких висвітлюють питання сутності та значення політичних, економічних та фінансових ризиків як на національному, так і міжнародному рівнях, виділення основних факторів впливу на ризик, вибору ефективного методу оцінки ризиків та управління ними.

Виклад основного матеріалу. Уперше поняття «ризик країни» було введено першим віце-президентом Citibank І. Фрідманом, який виявляє та аналізує специфічні ризики країни, які виникають із соціальних, економічних та політичних тенденцій у країні, оскільки вони пов'язані з реальною діяльністю банків всередині країни [1, с.86].

Варто також відмітити, що необхідність виділення дефініції «ризик країни» зумовлюється перш за все розвитком процесів інтернаціоналізації діяльності суб'єктів господарювання, збільшенням обсягів світового фінансового ринку та іноземного інвестування. Національні корпорації, виходячи на зарубіжні ринки, стикаються з додатковими ризиками у своїй діяльності. Рівень ризику країни зумовлюється ступенем розвитку ринку капіталів (розмаїттям фінансових інструментів), дієвістю політико-економічних інституцій (ефективного здійснення фінансової політики), мірою відкритості внутрішнього ринку (застосування протекціоністських засобів) та ін. Також на рівень ризику країни впливає її фінансова незалежність. Залежність національної економіки від зовнішнього кредитування (при його скороченні чи ненаданні) міжнародними фінансовими інституціями, економічними союзами чи урядами окремих країн підвищує вразливість національної фінансової системи країни і тому провокує негативні наслідки у вигляді девальвації курсу національної

валюти, збільшення відсоткових ставок, зниження притоку іноземних інвестицій, зменшення авторитету країни у світовому середовищі та втрату довіри населення.

Дохідність від господарської діяльності на території іноземних держав може змінюватися залежно від негативних тенденцій розвитку економіки цієї країни або загострення політичної ситуації в ній. Для інвестора ризик країни в цілому визначається вірогідністю того, що об'єкти його інвестицій можуть бути пошкоджені чи експропрійовані в результаті суспільно-політичних потрясінь чи різкої зміни умов економічної діяльності на підставі зміни законодавчої бази. Для підприємців ризик країни означає можливість невиконання міжнародних угод та контрактів, пошкодження чи знищення майна, втрату грошових коштів унаслідок певних соціально-політичних чи економічних явищ [2, с. 38].

На основі аналізу ЮНКТАД в Україні було зареєстровано 367 іноземних філій ТНК станом на кінець 2012 р., тоді як у багатьох країнах СНД цей показник є значно вищим. Зокрема, кількість іноземних ТНК у Молдові сягає 2670, у Росії – 1176, у Казахстані – 1772. В Україні присутній менш ніж 1% усіх світових ТНК [3].

Незважаючи на значні ризики, у малорозвинених країнах міжнародні корпорації, після ефективного здійснення ризик-менеджменту, приймають такі ризики для максимізації своїх прибутків. Тобто ризик має розглядатися з двох сторін: по-перше – це ймовірність отримання збитків та втрати від обраного рішення та стратегії діяльності; по-друге – це ймовірність отримання додаткових вигод від обраного рішення та стратегії діяльності. Але найважливішим правилом тоді є: «ризик має бути виправданим». Для цього необхідно проаналізувати ризик досліджуваної країни, визначити фактори впливу шляхом застосування якісних та кількісних методів дослідження, оцінити ступінь ризикованості країни та прийняти рішення відносно управління ним.

Фактори, що безпосередньо впливають на ризик країни для іноземного інвестування або бізнесу, можна згрупувати в 3 основні категорії: політичні, економічні та фінансові (на основі моделі International Country Risk Guide (ICRG) [4].

До політичних належать: стабільність уряду, соціально-економічні умови (безробіття, довіра споживачів, рівень бідності), інвестиційна захищеність (експропріація, репатріація прибутків, затримки платежів), внутрішні та зовнішні конфлікти, корупція, релігійні напруги, закон та порядок, етнічні конфлікти, відповідальність влади, рівень бюрократії.

До економічних належать: ВВП на душу населення, реальний приріст ВВП, річний рівень інфляції, сальдо державного бюджету у % до ВВП, поточний рахунок платіжного балансу у % до ВВП.

Фінансові включають: зовнішній борг у % до ВВП, відношення платежів з обслуговування зовнішньої заборгованості у % до експорту

товарів та послуг, відношення поточного рахунку платіжного балансу до експорту товарів та послуг, місячна чиста міжнародна ліквідність до імпорту, стабільність валютного курсу.

На основі виділених факторів та наочного відображення зазначеної моделі пропонуємо дослідити країновий ризик України.

Дослідивши політичний ризик України на основі 12 факторів, встановлено складну ситуацію, перш за все, за рахунок незмінно значного рівня безробіття (рис.1), рівня бідності на рівні 58% [5], незахищеності прав інвесторів за рахунок недосконалого правового законодавства та корупції. На жаль, майже за всіма показниками спостерігаються низькі значення, окрім релігійної напруги – 6 балів. Дуже послаблює рейтинг нашої країни військовий конфлікт на сході України та анексія Криму. Загалом за політичним складником країна набрала 40%, що означає високий рівень ризику.

(у % до економічно активного населення відповідного віку)

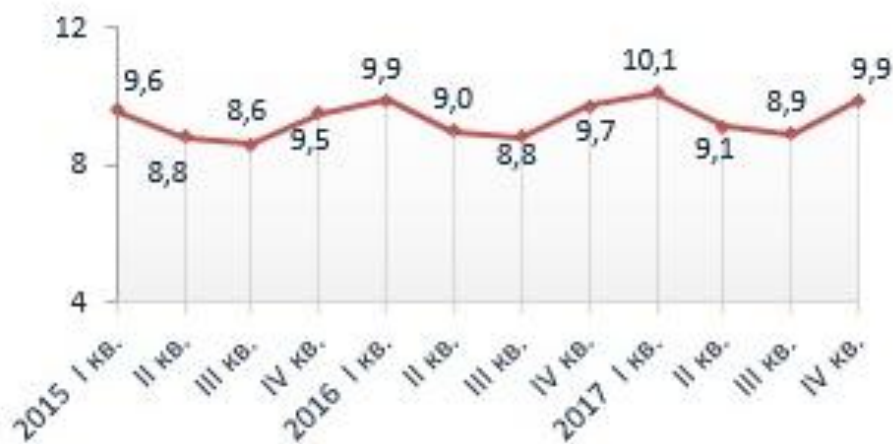


Рис.1. Рівень безробіття населення України віком 15-70 років у період 2015-2017 рр.

За даними МВФ, на 2017 р. ВВП України на душу населення становить 2458 дол. США (у середньому у світі 10038 дол. США), тобто 0,24% і 0 балів за методом ICRG.

Згідно з НБУ реальний приріст ВВП на 2017р. становить 2,5% (8 балів), що було досягнуто за рахунок активізації внутрішнього споживчого попиту до 7,8% з 2,1% у 2016 році та зростання реальної заробітної плати, підвищення середнього розміру пенсійних виплат.

За даними Державної служби статистики України, рівень інфляції на 2017 рік становить 13,7% (6,5 балів). Після введення державними органами курсу на інфляційне таргетування відбулася значна стабілізація рівня цін у країні (2014р. – 24,9%; 2015р. – 43,3%).

Дефіцитне сальдо державного бюджету, що становить 1,6% від ВВП на 2017 р., – 7 балів, що на 1,3% краще, ніж у попередньому році. Дефіцит поточний рахунку платіжного балансу у % до ВВП становить 1,9% на 2017 р. – 11 балів. Загалом за економічними факторами ризик країни є помірним (32,5 бали).

Фінансовий складник також продемонстрував значні покращення показників порівняно з 2015 р., таким чином, на 2017 р. зовнішній борг у % до ВВП становить 106,4 % (2,5 бали), відношення платежів з обслуговування зовнішньої заборгованості до експорту товарів та послуг – 37,33% (5,5 бали), відношення поточного рахунку платіжного балансу до експорту товарів та послуг – 0,073% (12 балів), місячні чисті міжнародні резерви до імпорту – 3,7 місяці, або 18 млрд дол. США. (2 бали), коливання курсу гривні по відношенню до долара США були незначними – підвищення на 2,86% на початок 2017 року (рис. 2) (10 балів).

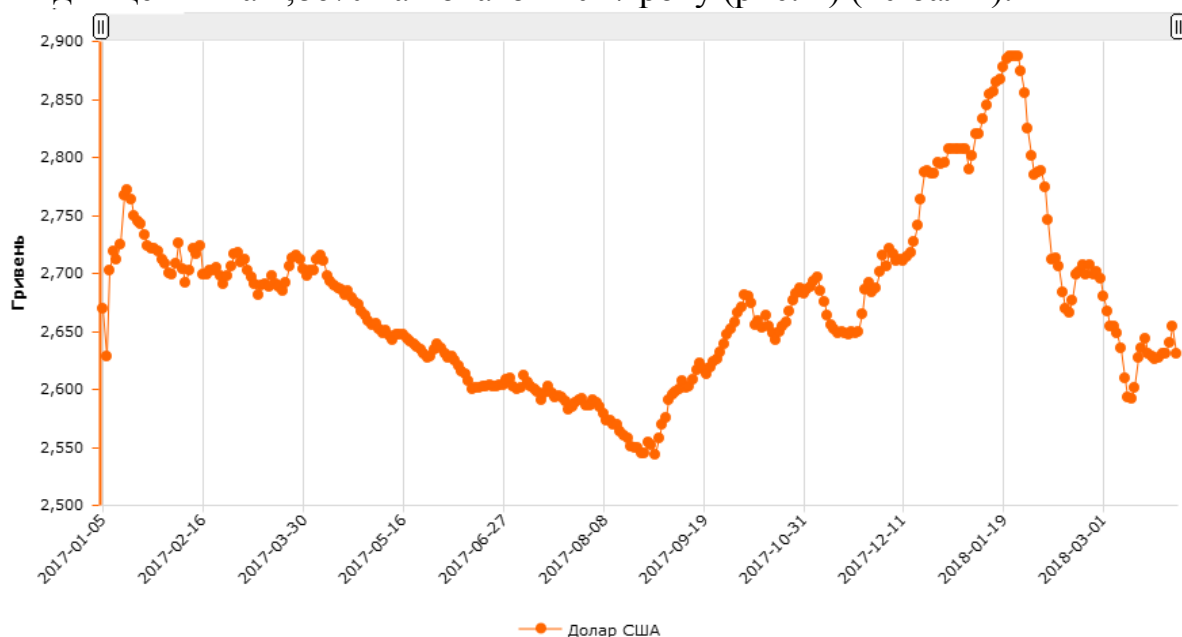


Рис. 2. Офіційний курс гривні до долара США в період з 2005 р. по 2018 р.

Загалом фінансовий складник ризику країни налічує 32 бали, що означає помірний рівень ризику. Також спостерігається позитивна динаміка змін та дієві кроки уряду України щодо економної модернізації та трансформації економічної системи країни.

Підсумовуючи отримані результати за моделлю International Country Risk Guide, вираховується поєднання рейтингу політичного, фінансового та економічного ризику

$$\text{CPFER (країна X)} = 0.5 (\text{PR} + \text{FR} + \text{ER})$$

де, CPFER = поєднання рейтингу політичного, фінансового та економічного ризику

PR = загальний політичний ризик

FR = загальний фінансовий ризик

ER = загальний економічний ризик

Найвищий загальний рейтинг (теоретично 100) вказує на найнижчий ризик та найнижчий рейтинг (теоретично нульовий) вказує на найвищий ризик.

Характеристика	Загальні бали
Дуже високий ризик	00,0 до 49,9 балів
Високий ризик	50,0 до 59,9 балів
Помірний ризик	60,0 до 69,9 балів
Низький ризик	70,0 до 79,9 бала
Дуже низький ризик	80.0 до 100 балів

$$\text{CPFER (Україна)} = 0.5 (40 + 32 + 32,5) = 52,25$$

Варто відзначити, що за моделлю ICRG Україна має високий рівень ризику. Проте ці дані результати можуть бути скореговані на додаткову кількість факторів, які необхідні для аналізу. Наприклад, динаміка розвитку валютного та фондового ринків, банківської системи та ін. Звичайно, ця модель є коректною лише для загальної характеристики країни і не містить детального аналізу фінансових ризиків країни, але для загального уявлення та характеристики потенційних ризиків для інвестора є дуже непоганою.

Водночас на сьогодні існують достатньо багато рейтингових агентств, які здійснюють аналіз кредитного ризику країни – Fitch, Moody's та Standard & Poor's, на який можна орієнтуватися як додатковий фактор. На 2017 р. Fitch для України встановив рейтинг B-, а Moody's – Caa2 (позитивний). Головними факторами підвищення стали результативність у проведенні реформ та посилення позицій на зовнішньому ринку.

Список використаних джерел

1. Fr. Staphenurst. Political risk analysis around the North Atlantic (International Political Economy Series) 1st ed. 1992 edition. 224p.
2. Риски в современном бизнесе / П.Г. Грабовый, С.Н. Петрова, С.И. Полтавцев и др. – М. : Аланс, 1994.
3. Дунська А. Р. Аналіз сучасного стану розвитку транснаціональних корпорацій та характер їх функціонування в Україні // Економічний вісник НТУУ «КПІ» К: 2015. – С. 92-99.
4. Llewellyn D. Howell. International Country Risk Guide Methodology // The PRS Group [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.prsgroup.com/wp-content/uploads/2012/11/icrgmethodology.pdf>.
5. Аналітична доповідь «Бідність – головна загроза безпеці громадян у 2017 р.» // Український інститут дослідження екстремізму. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uire.org.ua/wp-content/uploads/2017/02/bidnist.pdf>
6. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.bank.gov.ua
7. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.imf.org
8. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Мазур А.Г.,
д.е.н., професор,
Вінницький національний
аграрний університет.
м. Вінниця, Україна

МЕХАНІЗМИ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ТРАНЗИТИВНОЇ ЕКОНОМІКИ

Анотація. У пропонованій публікації розглянуті питання визначення сутності та змісту механізмів здійснення реструктуризації аграрних підприємств на вимоги ринкового середовища. Автор акцентує увагу на розумінні сукупності механізмів як системи з деталізацією структури і важелів по кожному із них. Консолідацію зусиль для реалізації управління в АПК на основі визначених механізмів пропонується здійснювати на основі пропонованого до створення Агентства з реструктуризації економіки як структурного підрозділу Кабінету Міністрів України.

Ключові слова: механізми, реструктуризація, агентство, структура, процеси.

Summary. The proposed publication addresses the issues of determining the essence and content of mechanisms for the restructuring of agrarian enterprises to the requirements of the market environment. The authors emphasize the understanding of the set of mechanisms as a system with a detailed structure and levers on each of them. The consolidation of efforts to implement management in the agroindustrial complex on the basis of certain mechanisms is proposed on the basis of the proposed restructuring of the Agency as a structural subdivision of the Cabinet of Ministers of Ukraine.

Key words: mechanisms, restructuring, agency, structure, processes.

Формулювання цілей дослідження. Метою написання цієї статті є обґрунтування системи механізмів реструктуризації підприємств АПК, їх змісту і важелів впливу як методичного інструментарію для органів управління різного ієрархічного рівня.

Постановка проблеми. Трансформаційні системи в агропромисловому комплексі України об'єктивно вимагають масштабних перетворень у здійсненні процесів економічного відтворення на принципово нових підходах регулювання економічних відносин. Чинні на сьогодні механізми управління аграрною економікою не можуть на практиці подолати негативні тенденції розвитку. Зазначене потребує системних наукових досліджень сутності, змісту та механізмів управління виробничо-господарською діяльністю з використанням наявного потенціалу економічної теорії та вітчизняної аграрної науки.

Аналіз остатніх досліджень і публікацій. Теоретично-методологічним підґрунтям сучасних економічних перетворень в АПК слугує спадщина відомих українських учених: А. Г. Андрійчука, В. М. Гейця, Г. М. Калетніка, В. П. Рябоконя, М. Й. Маліка, П. Т. Саблука та багатьох інших. Їх праці є ґрунтовними, проте науково-теоретичні та методологічні аспекти обґрунтування сутності та змісту механізмів

реструктуризації підприємств АПК ще не в повній мірі досліджені й описані. Це зумовило вибір теми для системного наукового розгляду.

Постановка проблеми. Реалізація поточних та перспективних напрямів реструктуризації аграрних підприємств багато в чому залежить від використання напрацьованих зарубіжною та вітчизняною наукою механізмів управління процесами на державному та регіональному рівнях [1, 2]. Узагальнення підходів щодо їх обґрунтування дозволяє визначити необхідну систему (рис. 1).

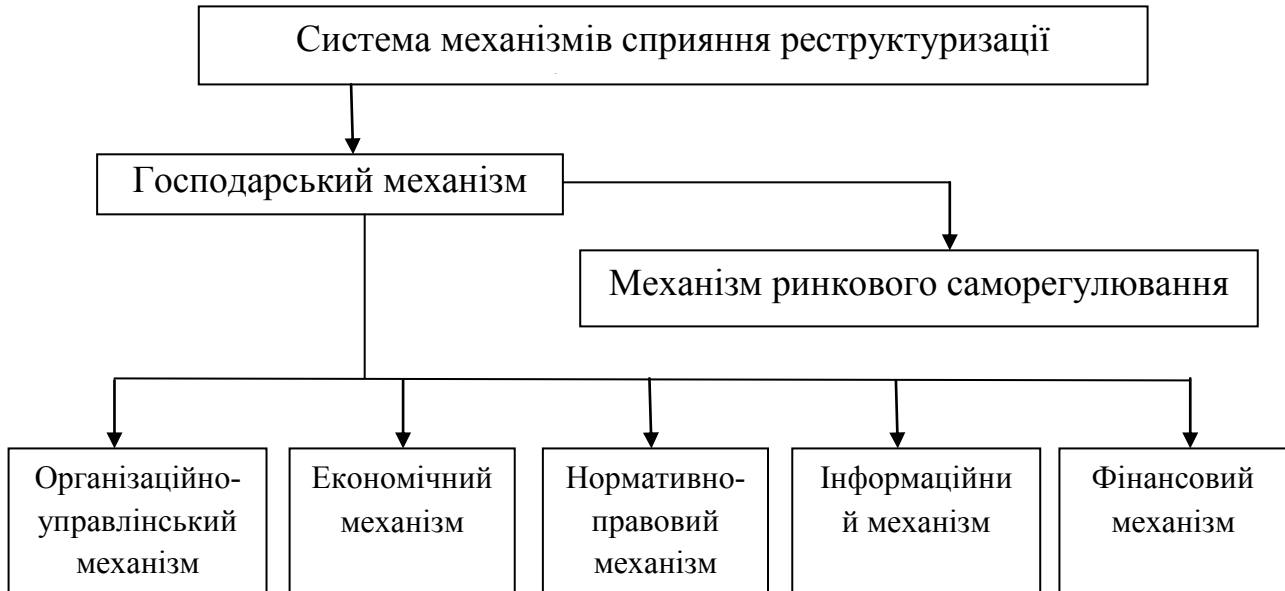


Рис. 1. Система механізмів реструктуризації аграрних підприємств

Як видно з рис. 1, основу системи становить господарський механізм як сукупність методів і важелів використання дії об'єктивних економічних законів, вирішення суперечностей суспільного способу виробництва та реалізації власності. При цьому акцент робиться на двох основних способах реалізації дії економічних законів: а) через ринковий стихійний механізм; б) через свідоме і планомірне створення сприятливих умов для використання прогресивних тенденцій у дії цих законів. Зважаючи на сутність господарського механізму як форми реалізації дії економічних законів, можна визначити основні із них, це: закон ринкового саморегулювання; закон реалізації форм власності; закон економії часу; закон поділу управлінської праці. Що стосується закону реалізації форм власності, то його вважають домінантним у регулюванні аграрних відносин в сучасних умовах господарювання.

Проектування змісту господарського механізму на практику аграрного виробництва дозволяє виділити сукупність локальних механізмів, кожен з яких має своє наповнення та застосування. У цьому плані організаційно-управлінський механізм сприяння інтеграції в АПК формується як система удосконалення управлінських процесів і процедур прийняття рішень стосовно цілей реорганізації підприємств АПК у рамках їх системних трансформацій (рис. 2).

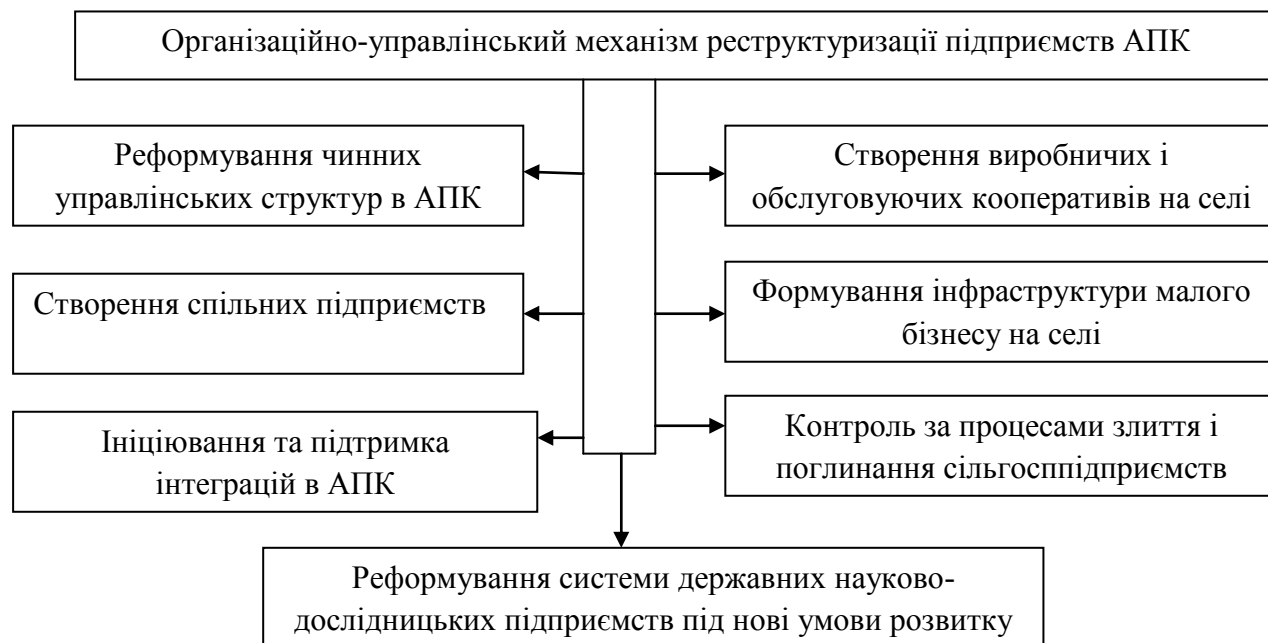


Рис. 2. Структура та зміст організаційно-управлінського механізму реструктуризації аграрних підприємств

Зміст економічного механізму реструктуризації підприємств АПК полягає у визначенні та реалізації сукупності важелів здебільшого опосередкованого впливу на задану траєкторію їх розвитку, що передбачає комплексні зміни умов господарювання (рис. 3).



Рис. 3. Структурний зміст економічного механізму реструктуризації підприємств АПК

Із викладеного на рис. 3 переліку економічних заходів лівова частина відводиться державній підтримці сільгоспвиробників, досягненню ними конкурентоспроможність виробництва. На жаль, доводиться констатувати, що обсяги державної підтримки як в Євросоюзі, так і в Україні, щороку зменшується, що негативно позначається, перш за все, на малих формах господарювання.

Фінансовий механізм як складник управління заходами реструктуризації аграрних підприємств треба розглядати як один із основних, оскільки його застосування (використання) прямо впливає на ефективність реструктуризаційних дій.

При використанні фінансового механізму в управлінській практиці основна увага повинна бути сконцентрована на дотриманні таких обмежень: а) максимальний обсяг фінансових ресурсів, що може бути використаний у плановому періоді; б) максимальний обсяг фінансових ресурсів, що може бути використаний в окремих часових інтервалах планового періоду; в) вагові коефіцієнти кожного напрямку використання фінансових ресурсів. Варто також підкреслити, що фінансова реструктуризація веде до ліквідації окремих господарств (підрозділів), списання активів з балансу, скорочення витрат, підвищення частини позикових (чужих) засобів у структурі капіталу, скупівлі своїх акцій на ринку.

Нормативно-правовий механізм реструктуризації підприємств АПК є на сьогодні найменш розробленим, а тому і не чітко виписаним. Зрозуміло, що норми господарського права, сукупність законодавчого забезпечення сільськогосподарського виробництва потребують удосконалення щодо відповідності змінам умов господарської практики. Зокрема, існує нагальна потреба внесення змін до Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» у редакції, що виробничі кооперативи здійснюють свою діяльність не на підприємницьких засадах, а для власного споживання, а тому не повинні згідно з чинним Податковим кодексом сплачувати податок на прибуток. Механізм адміністрування при здійсненні заходів реструктуризації підприємств має за змістом такі напрями обов'язкового впливу: надання гарантій держави за виданими кредитами сільгоспвиробникам; запровадження протекціоністських заходів для аграрної продукції, що виробляється вітчизняними товаровиробниками; безумовне датування виробництва в АПК; квотування експорту сільськогосподарської продукції та встановлення митних пільг на окремі асортимент продовольчих товарів; формування мережі дорадництва в усіх адміністративних регіонах держави тощо. Зазначена сукупність адміністрування прямо належить до заходів державної аграрної політики і сприяє комплексній реструктуризації підприємств АПК.

Механізм інформаційного забезпечення реструктуризації підприємства АПК також не відповідає на сьогодні вимогам практики. Рівень вірогідності традиційних джерел інформації (статистичні звіти,

форми звітності офіційної статистики, матеріали господарської діяльності) є доволі низьким і не повним. Удосконалення інформаційного забезпечення реструктуризації підприємств АПК на перспективу вбачається в безумовній акумуляції масивів даних господарської діяльності за такими напрямками: про стан розвитку аграрної економіки в цілому; про результат господарської діяльності галузей, підприємств і виробництв АПК за напрямками спеціалізації; про забезпечення асортиментом продовольчої продукції власного виробництва за регіональним принципом; про міжрегіональні поставки продовольства в рамках функціонування спільного аграрного ринку; про експорт та імпорт продовольчих товарів; про кооперативний рух у сільській місцевості тощо. Сумарна інформація за цими та іншими показниками повинна концентруватися у відповідних статистичних органах.

Реструктуризація вимагає консолідації зусиль і координування дій органів виконавчої влади, підприємницьких структур, інвесторів і фізичних осіб, що потребує організаційного забезпечення на державному управлінському рівні. Спеціалісти вважають [3], що є необхідність створення на загальнодержавному рівні Агентства з реструктуризації економіки як структурного підрозділу Кабінету Міністрів України. У цьому разі Агентство виступатиме основним координатором реалізації національної політики в здійсненні регулювання трансформацій у національній економіці взагалі та аграрному секторі зокрема. Цьому органу також варто передати функції з організації та бюджетного фінансування крупних інвестиційних проектів, консультативного забезпечення та кадрової політики на місцях.

На регіональному рівні (область) Агентство матиме також представницький орган у вигляді представництва Агентства. Вважається доцільним створення представництва Агентства і на районному рівні. Зазначена вертикаль за задумом має забезпечувати реалізацію національної політики стосовно реструктуризації галузі, підприємств і виробництв у напрямі адаптації економіки до вимог світових зразків.

Практична реструктуризація підприємств АПК здійснюється за відомим алгоритмом і включає в себе ряд взаємозв'язаних етапів.

На першому етапі варто досягти стабілізації аграрного розвитку за пріоритетними напрямками, такими як: виробництво продовольчої та тваринницької продукції відповідно до потреб переробної промисловості АПК у таких підгалузях: хлібопекарська, борошно круп'яна, спиртова, цукрова, мукомельна, власне продовольча. На цій стадії треба забезпечити безумовне впровадження інноваційних технологій на всіх стадіях виробничо-господарського процесу.

На другому етапі реструктуризації необхідно досягти переваги інфраструктурного забезпечення підприємств АПК над виробництвом продовольчої продукції. Це стосується, перш за все, будівництва оптових продовольчих ринків, елеваторів, логістичних центрів, транспортної

мережі тощо.

Третій період реструктуризації підприємств АПК пов'язується із завершенням переходу аграрної економіки до постіндустріальної господарської системи, у якій домінуватиме максимальне використання економічного потенціалу аграрної галузі, повне забезпечення потреб регіону в продовольчій продукції і послугах та використання в управлінні сучасних інформаційних систем.

Висновки. Реструктуризація підприємств аграрної сфери виробництва на вимогу тенденцій розвитку світової економіки та в рамках вітчизняної моделі АПК має здійснюватися органами влади держави, регіонів і підприємств аграрної сфери на основі реалізації механізмів впливу на ці процеси у вигляді практичного інструментарію прийняття виважених управлінських рішень.

Список використаних джерел

1. Герасимчук З. В., Вахович І. М. Організаційно-економічний механізм формування та реалізації стратегій [З. В. Герасимчук, І. М. Вахович]: монографія. – Луцьк: ЛДТУ, 2002. – 248 с.
2. Ніколаєнко С. С. Концепція господарського механізму в сучасній науці [С. С. Ніколаєнко] // Регіональні перспективи. – 2002. – № 7 (25). – С. 21-26.
3. Управлінська модель аграрного розвитку та його соціоекономічна переорієнтація: наук. доп. [О. М. Бородіна, В. М. Геєць, А. О. Гуторов, І. В. Прокопа]: НАН України: Ун-т екон. та прогноз. – К., 2012. – 56 с.

Мазур С.А.,
к.е.н.,
Вінницький національний
аграрний університет,
м. Вінниця, Україна

РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ КООПЕРАЦІЇ В СИСТЕМІ АПК

Анотація. Розглядаються питання розвитку кооперативного руху в аграрній економіці, аналізується динаміка формування виробничих і обслуговуючих кооперативів на прикладі адміністративного регіону, пропонується нормативно-правове забезпечення кооперації в АПК. Автор наголошує, що на сьогодні господарства населення практично досягли межі свого зростання і їх подальше існування залежить від удосконалення форм організації, зокрема в кооперативах виробничого і обслуговуючого змісту.

Ключові слова: кооперація, господарства населення, виробничі та обслуговуючі кооперативи, тенденції розвитку, аграрне виробництво.

Summary. The issues of the development of the cooperative movement in the agrarian economy are considered, the dynamics of formation of production and service cooperatives is analyzed on the example of the administrative region, the normative-legal provision of cooperation in the agro-industrial complex is proposed. The author stresses that today the households have practically reached the limits of their growth and their further existence depends on the improvement of the forms of organization, in particular, in cooperative production and service content.

Key words: *co-operation, households, production and service cooperatives, development tendencies, agrarian production.*

Постановка проблеми. Досвід розвинутих країн світу та вітчизняна практика доводять необхідність розвитку кооперативного руху в аграрній політиці. Водночас становлення кооперації як економічного явища, розвиток кооперативного підприємництва в аграрній сфері вимагає належного науково-теоретичного обґрунтування та відповідної підтримки на державному рівні. Чинні державні механізми, які покликані забезпечувати функціонування, підтримку та розвиток кооперативних форм у сільському господарстві, є недосконалими та потребують принципового перегляду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика сільськогосподарської кооперації широко висвітлена в працях відомих українських учених: В. В. Зіновчука, В. К. Збарського, М. Й. Маліка, О. М. Онищенка та багатьох інших. Вони розвивають і осучаснюють кооперативні ідеї, розроблені відомими теоретиками кооперативного руху В. М. Чаяновим і М. І. Туган-Барановським. Проте не всі проблеми сучасного стану кооперативного руху є в достатньо вивченими, а тому потребують подальших наукових пошуків.

Обґрунтування цілей дослідження. Метою цього дослідження є обґрунтування науково-теоретичних та прикладних засад доцільності кооперації товаровиробників в аграрній економіці та визначення напрямів і заходів подальшого розвитку кооперативного руху на селі. При написанні даної публікації використані загальнонаукові та спеціальні методи, серед яких: монографічні (встановлення особливостей розвитку кооперативного руху на прикладі сільськогосподарських кооперативів); економіко-статистичні (оцінка динаміки розвитку кооперативів); табличні та графічні (наочний показ динаміки економічних процесів та демонстрація схем взаємозв'язків між суб'єктами кооперативного процесу) та інші.

Виклад основного матеріалу. Динаміка структури валової продукції сільського господарства, більше 60% якої виробляється в господарствах населення, спонукає до постановки питання про доцільність залучення таких господарств до процесів аграрно-промислової інтеграції. Ці дрібні товаровиробники є уразливими до динамічного впливу чинників оточення (науково-технічний прогрес, доступність джерел фінансування, попит на місцевих ринках тощо), а будь-які прояви стагнації, втрата оперативного зв'язку з навколишнім середовищем є першим кроком до регресу. Стабільність позицій таких малих аграрних підприємств завжди відносна, і для збереження життєздатності вони мають з відповідною періодичністю пристосовувати свій розмір та внутрішню конфігурацію до нових викликів і загроз.

Економічна та соціальна диференціація сільськогосподарських товаровиробників призвела до формування в багатьох регіонах України

двополюсної структури аграрного сектора, де паралельно співіснують потужні аграрно-промислові корпорації та дрібні сільгосппідприємства й сімейні господарства населення.

Узагальнення досліджень розвитку сільськогосподарського виробництва в сільських домогосподарствах дозволяє стверджувати, що цей сектор економіки практично досяг межі свого зростання за рахунок мобілізації внутрішніх ресурсів сільських сімей та кооперації із сільськогосподарськими підприємствами. Господарства населення змушені займатись самоексплуатацією та нелегальними формами ресурсозбереження, головним чином за рахунок сільськогосподарських підприємств, завдаючи матеріальної шкоди підприємствам, де самі працюють, нерідко породжуючи територіальні конфлікти на рівні сільської громади. Відірваність господарств населення від ринків позбавляє їх власників стимулів розвитку товарного виробництва, змушуючи вести напівнатуральне господарство. Не будучи конкурентами для великих сільськогосподарських підприємств через різницю в галузевій структурі та спеціалізації, господарства населення нарощують виробництво продукції, що скорочується у великих і середніх аграрних підприємствах.

Саме з цих позицій вони стають об'єктом економічного інтересу переробних підприємств, що відновлюють власну сировинну базу. Власники особистих переробних підприємств зіставлені в аграрно-промисловій інтеграції, яка передбачає прозорий та ефективний розподіл кінцевих результатів господарювання. При цьому інтеграційні зв'язки господарств населення із суспільним виробництвом повинні передбачати:

- організаційно-економічні заходи щодо забезпечення матеріальних умов виробництва в господарствах населення;

- економічні стимули розвитку виробництва сільськогосподарської продукції в господарствах населення з урахуванням об'єктивних відмінностей умов функціонування;

- оцінку та розподіл результатів діяльності господарств цієї категорії як з точки зору обсягів виробництва продукції у них, так і ролі їх у відшкодуванні витрат на виробництво продукції господарств населення суспільним господарствам.

Це забезпечує розвиток корпоративного руху на селі, зокрема створення виробничих і обслуговуючих кооперативів. Динаміка формування останніх представлена в таблиці 1.

Наведені в таблиці дані переконливо доводять, що тенденція до збільшення кількості обслуговуючих кооперативів у розмірі регіонів країни ще надто повільна. Винятком є лише Вінницька, Луганська, Полтавська, Тернопільська області та АР Крим, у яких на початок 2001 року обслуговуючих кооперативів практично не було.

Що стосується виробничої кооперації, то, як засвідчують дані вітчизняних науковців, їх кількість скоротилась по Україні більше ніж

удвічі, а чисельність зайнятих у цьому секторі аграрного виробництва зменшилась у чотири рази. Однак і за цих умов обсяги виручки від реалізації продукції (робіт і послуг) кооперативів зросли на 58,4%, прибуток – у вісім разів, а рівень рентабельності підвищився на 4,2 пункти.

Більш конкретно процеси кооперації на селі можна простежити на прикладі Вінницької області. Станом на 2016 рік в регіоні було зареєстровано та функціонує 83 сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, у тому числі: молочних – 43, м'ясних – 2, плодово-овочевих – 5, з обробітку землі – 9, інших – 24. Найбільше обслуговуючих сільськогосподарських кооперативів створено у Хмельницькому (21), Жмеринському (18), Вінницькому (7) та Немирівському (5) районах. За 2016 рік цими кооперативами надано громадянам послуг у сільській місцевості на 13,3 млн грн. Членами сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів є 3147 осіб, а кількість працівників становить 160 осіб.

Таблиця 1.

Динаміка сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в Україні

Регіон	Рік										
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
АР Крим	6	22	26	26	26	26	96	105	105	109	110
Вінницька	1	27	32	32	37	42	70	73	73	77	77
Волинська	27	27	31	31	33	35	37	35	35	41	46
Дніпропетровська	46	46	46	46	32	32	35	36	35	40	39
Донецька	19	28	55	56	58	29	30	29	29	35	33
Житомирська	15	75	75	79	79	83	83	83	83	88	86
Закарпатська	4	10	47	47	54	54	19	19	19	23	22
Запорізька	30	40	54	54	54	54	34	34	13	15	24
Івано-Франківська	158	158	158	158	158	158	34	34	34	39	33
Київська	43	43	36	36	65	65	21	21	21	22	21
Кіровоградська	7	8	13	15	19	15	12	13	10	9	9
Луганська	1	7	5	5	13	15	13	13	13	12	12
Львівська	29	56	60	30	47	44	39	38	38	37	36
Миколаївська	26	25	26	26	26	11	11	11	11	11	10
Одеська	24	24	15	32	23	22	26	21	21	20	20
Полтавська	4	16	25	15	49	39	26	28	28	29	28
Рівненська	28	29	34	34	34	34	34	24	24	28	29
Сумська	11	11	5	6	10	32	38	72	72	75	77
Тернопільська	10	25	33	33	37	40	44	44	44	49	48
Харківська	5	18	131	100	31	8	40	23	24	28	29
Херсонська	16	45	44	44	44	44	45	45	45	48	49
Хмельницька	122	36	70	81	81	81	85	85	85	84	83
Черкаська	22	49	49	49	52	20	21	18	18	18	18
Чернігівська	25	18	14	14	15	15	15	8	8	8	8
Чернівецька	45	13	6	6	50	46	46	48	48	47	47
Усього	734	856	1090	1055	1127	1044	970	979	936	981	963

Водночас на сьогодні потенціал сільськогосподарської кооперації в області залишається частково реалізованим. Основними проблемами функціонування й розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів є: недостатній рівень державної підтримки розвитку сільськогосподарської кооперації; низький рівень професійних знань управлінського персоналу щодо цілей, мети і технології створення кооперативів; відсутність спеціалізованої підготовки фахівців у цій сфері діяльності.

Іншим стримувальним фактором розвитку кооперативних форм господарювання є неупорядкованість нормативно-правової бази щодо інтеграційних процесів в АПК.

Так, згідно із Законом України «Про сільськогосподарську кооперацію» виробничі кооперативи здійснюють свою господарську діяльність на засадах підприємництва з метою отримання доходу [1]. Господарським кодексом України визначається, що дохід виробничого кооперативу формується із надходжень від господарської діяльності та спрямовується на оплату податків та інших обов'язкових платежів. Це означає, що у випадку, коли об'єднуються фермери, які за Законом України «Про фермерське господарство» є підприємцями і юридичними особами, то вони мають: сплачувати сільськогосподарський податок як фермери згідно з Податковим кодексом України та сплачувати податок на прибуток від загального доходу кооперативу.

У разі об'єднання особистих сільськогосподарських господарств у виробничий кооператив, діяльність яких згідно зі Законом України «Про особисте селянське господарство» [2] не належить до підприємницької, а також вони не сплачують податок, то, об'єднавшись у кооператив, вони мають сплачувати сільськогосподарський податок згідно із Податковим кодексом України. Можна стверджувати з великою ймовірністю, що це слугує причиною низьких темпів розвитку кооперативного руху в АПК.

Висновки. Результати дослідження підтверджують доцільність та необхідність формування обслуговуючих та виробничих кооперативів у сільській місцевості. Кооперація забезпечує додаткове виробництво продовольчих товарів та послуг і сприяє через створення нових робочих місць зайнятості на селі. Широкомасштабне формування кооперативів у сільській економіці на сьогодні стримується через відсутність дієвої державної підтримки його розвитку та недосконалість чинного господарського законодавства.

Список використаних джерел

1. Україна. Закони. Про сільськогосподарську кооперацію [Електронний ресурс]: Закон України від 17.07.1997 № 469/97-ВР (ред.. станом на 19.01.2013 р.). – Режим доступу: <http://zakon.vada.gov.ua/qo/469/97-vr>.
2. Калетнік Г. М. Податок на землю: чи варто город городити [Г. М. Калетнік] // Урядовий кур'єр. – 2013. – 1 квітня.

Михайлюк М.А.,
к.е.н., доцент,
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана»,
м. Київ, Україна

ІННОВАЦІЙНИЙ ТИП ВІДТВОРЕННЯ ЯК ФАКТОР ДОСЯГНЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ РІВНОВАГИ ТРАНСФОРМАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Анотація. В умовах трансформації національної економіки визначилися стійкі тенденції до досягнення економічної рівноваги як вкрай важливого чинника адаптації вітчизняної економічної системи, з одного боку, до стандартів розвитку європейського співтовариства, а з іншого – до інтеграції в міжнародні економічні відносини, де фактор рівноважного розвитку відіграє принципову роль в умовах конкурентної боротьби глобалізованого світового господарства. Ефективним інструментом опанування Україною рівноважного економічного розвитку є інноваційний тип відтворення з його невичерпним потенціалом впливу на динаміку трансформаційних зрушень. Інноваційний тип відтворення надає національній економіці можливість вийти на орбіту рівноважного розвитку завдяки широкому запровадженню інформаційно-комунікаційних технологій, мережевого простору виробництва та реалізації економічного продукту, інтеграції у транснаціональні структури, опанування інноваційними технологіями економічного прориву на стику наук.

Ключові слова: економічна рівновага, інноваційний тип відтворення, інноваційна політика держави, регулювання економіки, трансформаційний процес.

Summary. In the conditions of transformation of national economy proof tendencies were determined to the achievement of economic equilibrium as extremely important factor of adaptation of the home economic system from one side to the standards of development of european concord, and from other - to integration in international economic relations, where the factor of equilibrium development plays a fundamental role in the conditions of competitive activity of the globalized world economy. The effective instrument of capture of equilibrium economic development Ukraine is an innovative type of reproduction with his inexhaustible potential of influence on the dynamics of transformation changes. The innovative type of reproduction gives possibility to go into the orbit of equilibrium development due to the wide input of informatively-communication technologies, network space of production and realization of economic product, integration in transnational structures to the national economy, by the capture of economic breach innovative technologies on the joint of sciences.

Key words: economic equilibrium, innovative type of reproduction, innovative politics of the state, adjusting of economy, transformation process.

Постановка проблеми. Враховуючи сучасні тенденції несталості світової економіки, що все частіше охоплюють економічні відносини, привертає увагу досвід окремих країн та регіонів, здатних демонструвати досить високу стійкість до викликів економічних криз і періодів нестабільності. Економічна резистентність цих економічних суб'єктів

обумовлена досягненням ними та ефективною підтримкою економічної рівноваги. Оскільки зараз формується система глобальної координації економічною рівновагою на засадах інтеграції в систему міжнародних інститутів й організацій, то варто з'ясувати фактори, що забезпечать вітчизняній економіці врівноваження відтворювальних динамік, поступальність та незворотність дотримання обраних євростратегічних орієнтирів. Інтеграція теоретичних концепцій та практичних заходів реалізації соціально-економічного розвитку трансформаційної економіки України через механізми використання економічної рівноваги, як засвідчує світовий досвід, найбільш доречно за умов інноваційного типу відтворення, що суттєво поліпшує потенціал вітчизняного економічного поступу своєю універсальністю та унікальністю залученого інструментарію, прогресивністю щодо перспективних наслідків. Пріоритетом державної економічної політики має бути концентрація зусиль у переході до інноваційного типу відтворення економіки України, який би забезпечив врівноваженість, а відтак, сталість та прогнозованість економічної розбудови нашої країни як в поточний період, так і в її інтеграційних трансформаціях на перспективу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми врівноваженого розвитку економічних систем досліджувалися багатьма вченими ще в епоху зародження економічної науки, коли науковці намагалися дати відповідь щодо стійкості економічного розвитку при трансформації економік окремих держав від одного стану до іншого, при переході кількісних параметрів розвитку в якісні, при опануванні економічними устроями новими більш вдосконаленими технологічними способами виробництва тощо. Аналізуючи останні дослідження науковців, що зосереджують увагу на проблемах врівноваженого розвитку національних економік, їхньої трансформації до збалансованого поступу в умовах сучасних економічних відносин, варто відзначити роботи Бойка А.В. [1], Задорожного Г.В. [2], Кирилюка Н.В. [3], Лук'яненка Д.Г., Павловської О.Д. [4], Сазонця І.Л., Гладченко А.Ю. [5], Сороса Д. [6], Філіпенка А.С. [7], Штулер І.Ю. [8] та багатьох інших учених, що у своїх теоретичних напрацюваннях акцентували увагу на теоретичних та практичних аспектах досягнення економічної рівноваги, відзначали важливість цього процесу в досягненні економічних переваг та можливості протистояти дисбалансу розвитку. Серед загальних проблем рівноважного розвитку економік окремих країн недостатньо дослідженим є питання досягнення економічної рівноваги за рахунок інноваційного типу відтворення національної економіки, взаємовпливу та взаємообумовленості цих двох процесів в умовах інтеграції вітчизняної економіки до міжнародних економічних відносин в умовах загострення сучасних тенденцій конкурентної боротьби, економічного протистояння асоційованих систем і регіональних угруповань.

Формулювання цілей наукової праці. У статті пропонується авторський погляд на реалізацію механізмів інноваційного типу відтворення вітчизняної економіки, що надають можливість забезпечити врівноважений економічний розвиток, а отже, сприяють прискореному та збалансованому поступу, мінімізуючи кризові та нестабільні явища в економічному житті країни, створюючи додаткові перспективи інтеграції до країн розвинутих ринкових відносин.

Виклад основного матеріалу дослідження. У період поширення глобальної економіки, яка зосереджена на інтернет-торгівлі, безперервному розподілі товарів і послуг, що мають інтернаціональний характер, економічна рівновага в національній економіці, стійкість до кризових етапів розвитку та нестабільності визначається ступенем інтеграції національної економічної системи до глобальної системи координації економічної рівноваги. Незалежно від стану забезпечення країни власними ресурсами, диспропорціями у сфері сукупного попиту та пропозиції, входження до глобальної системи координації економічної рівноваги за допомогою наднаціональних та міжнародних інституцій суттєво підвищує ефективність стабілізаційної політики, створює додаткові можливості сталого відтворення національної економіки. У вітчизняних реаліях, незважаючи на боротьбу із зовнішнім агресором, тобто додатковими складнощами у стабілізації економіки, держава намагається зберігати стійкість та відносну сталість за підтримки з боку міжнародної спільноти, що ділиться досвідом формування нових економічних відносин, заснованих на інноваційному типі відтворення економічної системи. Доцільність цього шляху обумовлена суттєвими перевагами, за яких спостерігається значна концентрація найбільш рентабельних видів бізнесу сучасного виміру з високою доданою вартістю в кінцевій ціні продукту, високотехнологічна структура національного виробництва товарів та послуг постіндустріального змісту, винесення за межі країни працемістких та ресурсоемних технологічних циклів виробництва, переважне зосередження на фінансово-управлінських потоках відтворення виробничих процесів, а відтак врівноваження економічного розвитку, гарантування стабілізації його складових параметрів [8, с.237].

Сучасна ситуація світогосподарських відносин характеризується значним ступенем нестабільності як в гео економічній площині, так і в інших системоутворюючих галузях господарства: перманентна глобальна продовольча напруженість, нестале забезпечення енергоносіями, які не здатні в довгостроковій перспективі забезпечити необхідний мінімум ресурсів розвитку, свідчать про наростання негативної динаміки і дисбалансів наявної парадигми соціально-економічного розвитку техногенного змісту. У зазначених умовах виняткового значення набувають дослідження стійкості сучасної соціально-економічної системи, «проте в першу чергу існує проблема трансформації самої квітесенції

сучасної парадигмальної моделі економічних відносин, а саме категорії рівноваги та її властивостей» [5, с. 7, 11]. Інноваційний тип відтворення економіки, що все більше стає фундаментом розбудови економічної потуги сучасних країн, їхніх перспектив на світовому ринку в умовах загострення міжнародної конкуренції надає суттєві переваги при координації економічної рівноваги, оскільки створює умови науково-технологічного прогнозованого розвитку та надає необмежені перспективи використання міжнародних інструментів управління макроекономічними процесами в контексті суспільно-економічних трансформацій.

Новітніми тенденціями у сфері забезпечення економічної рівноваги та збалансованого розвитку є аменсалістичні процеси, що пов'язані з пригніченням відтворення одних економічних систем іншими і формування нового світопорядку у розкладі та балансу міжнародних потенціалів [2, с. 402]. Утворення альянсів урівноваження економічного розвитку у зв'язку із широтою та багатоаспектністю сучасної економічної політики, її поліваріантністю як домінування, так і забезпечення збалансованого відтворення, надає додаткові перспективи протистояння аменсалістичним тенденціям та адаптації до нових умов господарювання. Система перебуває у стані рівноваги за умови, коли одні фактори впливу компенсуються іншими. Тут актуальним постає питання, які чинники в системі економічного відтворення є доречними в подоланні дисбалансу розвитку та у який спосіб їм вдається врівноважити сталість відтворювальних параметрів економічного поступу, залучаючи альтернативні важелі впливу для дотримання незворотності збалансованого стану. Як свідчить досвід рівноважно розвинутих країн, найефективнішим засобом протистояння дисбалансу економічного розвитку є інноваційний тип відтворення економічної системи через практичну невичерпність ресурсів та здатність утримувати збалансований стан параметрів економічної системи тривалий період. Оскільки сучасна економічна система – це сукупність інтересів глобальних суб'єктів, спрямованих на максимізацію власної корисності при мінімізації капітальних витрат, то економічна рівновага між ними тримається на узгодженні інтересів холдингових і конгломератних об'єднань, доповнених міждержавними та кластерними інституціями, які намагаються уникнути криз та нестабільності, формуючи набір нових правил та порядків економічної ефективності [3, с. 49]. Роль коаліцій у міжнародних економічних відносинах спрямована на виявлення не індивідуальних чи колективних уподобань окремих країн, скільки на вирішення внутрішньої гармонії і симетрії через досягнення координації та кооперації у вирішенні завдань спільного вибору до врівноваженого розвитку. Економічна рівновага як продукт глобальних процесів ґрунтується на забезпеченні збалансованого поступу світового господарства, похідними від якого є регіональна та національна

економічна рівновага [4, с. 17]. На сьогодні взаємодія складників глобальної системи координації економічної рівноваги досить ускладнилася через відсутність цілісної системи забезпечення достатнього рівня результативності, про що свідчать світові економічні кризи та диспропорції на товарних та фінансових ринках. Розв'язанню цієї проблеми, на наш погляд, може сприяти такий системоутворювальний чинник як формування науково-технологічної бази суспільно-економічних відносин глобалізаційної епохи, а саме інноваційний тип відтворення, що здатний забезпечити координацію економічної рівноваги на різних рівнях. Врівноваження економічного розвитку через інноваційний тип відтворення досягається завдяки: по-перше, інформатизації розвитку та створенню телекомунікаційної інфраструктури, що об'єднує територіально розподілені інформаційні ресурси, а відтак, на новий рівень піднімаються наукові дослідження й розробки, якісно змінюються параметри економічного зростання; по-друге, інноваційний складник ставить вільний ринковий обмін в основу прояву соціальних відносин, абсолютно лібералізує економічне життя, звільнює капітал від контролю держави та суспільства; по-третє, суттєвому прискоренню валютно-фінансових відносин та розмаїттю інструментарію їхнього використання; по-четверте, політичній інституціоналізації господарського розвитку, що виражається в розширенні кола економічних суб'єктів, на запити яких змушені реагувати уряди й міжнародні організації; по-п'яте, це транснаціоналізація світогосподарського розвитку, коли ТНК визначають обсяг виробництва товарів, послуг, знань, інформації, інтелектуального капіталу, глобального ринку робочої сили [7, с. 83, 84].

На сьогодні в Україні відбувається трансформація економічних відносин від індустріально-олігархічної системи до нової формації інноваційно відтворювального змісту. Процес цей обумовлений необхідністю адекватно реагувати на виклики, що постали зі стратегічним вибором – євроасоціацією вітчизняної економічної політики, намаганням адаптуватися до принципово нових вимог еколого-економічного розвитку з перспективою побудови економіки сталих параметрів відтворення, забезпеченням економічної рівноваги на основі кластерного підходу, де формуються стійкі конкурентні переваги національної економіки, за допомогою яких Україна здатна затвердити за собою окремі сегменти європейських та світових ринків. Варто зазначити, що система координації економічної рівноваги – це несталий процес, і вона постійно трансформується під впливом об'єктивних динамічних змін міжнародних економічних відносин: діяльністю транснаціональних фінансових організацій, транснаціональних корпорацій і регіональних інтеграційних угруповань [1, с. 234, 237]. Транснаціоналізація господарських відносин суттєво зменшує проблему досягнення економічної рівноваги, корегуючи фінансову, інвестиційну та інші види інфраструктури і там самим інтегруючи країну до світового економічного простору, а отже,

спрощуючи процедуру реалізації економічної рівноваги. Трансформація інфраструктури створює сприятливі умови для забезпечення інноваційного типу відтворення через зниження витрат та зростання продуктивності праці, а також формування соціальної корпоративної відповідальності. Тому формування та підтримка механізмів реалізації політики рівноважного економічного розвитку української економіки обумовлює взаємовплив з інноваційним типом відтворення та уможлиблює подальший прогрес інтеграції та широкого формату співпраці з європейськими і світовими структурами [6, с. 25]. Врахування розглянутих позицій щодо трансформації вітчизняної економіки до рівноважного стану розвитку із залученням інноваційного типу відтворення надасть переваги, суттєво прискорить та скоординує інтеграцію України в систему глобального економічного середовища, сприятиме досягненню економічної рівноваги, а відтак, створить позитивний резонанс для перезавантаження й оновлення національних економічних відносин у сучасному поступі до величі цивілізаційних економічних досягнень.

Висновки. Отже, економічна рівновага – це динамічний розвиток, при якому співвідношення параметрів економічної системи набуває збалансованого характеру, за якого вона здатна як протистояти сучасним кризовим явищам та періодам нестабільності, так й інтегруватися з розвинутими економіками світового господарства з метою реалізації вітчизняної продукції на конкурентних сегментах ринку. Економічна рівновага на національному рівні, будучи похідною від процесів міжнародних економічних відносин, обумовлює економічно збалансований поступ до інтеграції параметрів вітчизняної економічної системи зі світовими та європейськими структурами та ефективну співпрацю з метою прискорення економічного поступу. Розроблення деталізованих сценаріїв та інструментів взаємодії України при інтеграції до європейської та світової спільноти з координації економічної рівноваги має стати предметом подальших всебічних наукових досліджень як в теоретичній, так і в практичній площині.

Список використаних джерел

1. Бойко А.В. Теоретичні моделі в аналізі стійкості національної економіки [Електронний ресурс]/А.В.Бойко // Наука й економіка. – 2013. – Вип.4(1). – С. 233-238.
2. Задорожний Г.В. Особливості інтеграційних трансформацій національних економічних моделей країн ЄС / Г.В. Задорожний, Л.О.Мельнік, В.О.Козуб // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. – 2011. – Вип. 2. – С. 399-405.
3. Кирилюк Н.В. Глобалізаційні та інтеграційні чинники трансформації європейських національних моделей економічного розвитку //Бізнес Інформ. – 2013. – № 6. – С. 47-52.

4. Лук'яненко Д.Г., Павловська О.Д. Глобальна економіка: дискредитація стандартів розвитку // Ринок цінних паперів України. – 2008. – № 11-12. – С. 15-23.
5. Сазонець І.Л., Гладченко А.Ю. Дисипативна модель глобальної рівноваги та аменсалістичні властивості сучасної економіки/ І.Л.Сазонець, А.Ю.Гладченко. – Рівне: Волин. обереги, 2017. – 212 с.
6. Сорос Д. Епоха помилок. Мир на порозі глобального кризиса / Д.Сорос: Издательство: Юнайтед Пресс (2014). – 435 с.
7. Філіпенко А.С. Політика міжнародного сприяння економічному розвитку/ А.С. Філіпенко // Вісник ОНУ імені І.І. Мечнікова. 2012. Т.17. – С. 81-90.
8. Штулер І.Ю. Трансформація національної економічної системи на інноваційних засадах: [моногр.]/ Ірина Юріївна Штулер. – К.: Національна академія управління, 2016. – 360 с.

Молдованов М.І.,
к.е.н., доцент,
ПрАТ Українсько-Польський вищий
навчальний заклад «Центрально-
Європейський університет»
м. Київ, Україна

Кириллова Г.Ю.,
к.е.н., доцент,
ПрАТ Українсько-Польський вищий
навчальний заклад «Центрально-
Європейський університет»
м. Київ, Україна

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД – НОВА ІННОВАЦІЙНА МОДЕЛЬ

Анотація. У статті здійснено аналіз та оцінку стану вищої освіти в Україні. Розглянуті зміни організаційно-правової та фінансово-економічної моделі функціонування вищих навчальних закладів (ВНЗ). Пропонується система фінансових джерел забезпечення доступної освіти для всіх. Обґрунтовано необхідність упровадження ринкових інституцій в освіту (цільове кредитування, страхування освіти, обов'язкове працевлаштування та ін.). Запропоновані нові критерії діяльності ВНЗ (кількість працевлаштованих, суми прибутку від впровадження НДР та ін.). Аргументовано актуальність реформування фінансової моделі надання освітніх послуг і визначено основні складники одного з варіантів такої нової моделі.

Ключові слова: освітні послуги, передача знань, передача нових знань, отримання нових знань, освітньо-наукові корпорації, страхування освіти і подальшого працевлаштування, бізнес-інкубатори для випускників, кредитування освіти, самофінансування, бізнесове кредитування, онлайн-освіта, кредитне фінансування.

Summary. *In the article it was considered the analysis and the evaluation of Higher Education in Ukraine, and it was grounded the necessity of changes of organization and legal and financial-economical model of Higher Establishment activity . It is provided the system of financial sources for providing accessible education for all . The necessity of implementing market institutions in education (purpose accreditation , educational insurance , regulatory employment etc.) is grounded new criteria of Higher Educational Establishment also provided (number of employed , profit of implementing scientific-research work and etc . It was argued the relevance of reforming the financial model of providing educational services and it was defined the basic set of one of the variants of such new model.*

Key Words: *educational services , transferability of learning , obtaining of knowledge, educational-scientific corporations, credit provision, education insurance and employment, business-incubator for the graduates, financing the education, self-financing, business financing, on-line education, credit financing.*

Постановка проблеми. Системна криза в Україні не могла не зачепити університетську освіту. Незавершеність ринкових перетворень, наявність у багатьох галузях і сферах народного господарства рудиментів старої планово- командної системи, які спотворюються олігархічно- монополістичною практикою, відсутність безперервних інноваційних змін, притаманних розвинутим країнам, – усе це збуджує кризові явища в освіті, культурі та інших соціальних сферах. Якщо в галузі охорони здоров'я стає зрозумілою необхідність відходу від економічної моделі фінансового утримання лікарень (фінансування «койко-місця»), то в освіті України на 27 році незалежності продовжує зберігатися анахронічна система фінансування утримання освітніх закладів (фінансування «парто-місця»). Такий фінансовий механізм не створює умов і стимулів до росту якісних параметрів, збільшення конкурентоздатності, пошуку нових механізмів ефективності. Вихід країни на нові економічні рівні, забезпечення сталого довготермінового розвитку не можливі без кардинальної економічної реформи освіти та науки. Зміни (не хотілось би назвати це словом «реформи», що так дискредитовані в Україні) повинні проводитися на основі фундаментальних конституційних положень, об'єктивних економічних законів та загальноцивілізаційних тенденцій, які у ХХІ сторіччі визначають шлях розвитку людства.

Які стратегії розвитку вищої освіти? Яким чином навчальним закладам України знову відродити свій світовий престиж? Як визначитися на ринку освітніх, наукових та дидактичних послуг? Яку ринкову нішу займуть наші освітні заклади і за який рахунок забезпечать свою конкурентність? Як перебудувати наші навчальні заклади, щоб не наздоганяти інших, а здійснити інноваційний прорив у світовій конкурентній боротьбі університетів на ринку освітніх та наукових послуг? Усі ці проблемні питання вимагають найшвидшого вирішення. Від цього залежить успіх усіх інших реформ, які проводить або збирається провести наша держава.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми конкурентоспроможного функціонування сучасних освітніх закладів були

предметом дослідження багатьох відомих вітчизняних вчених, таких як І. Грищенко, М. Стенко, Ю. Вітренко, К. Евменкова та інші. Вивчення проблеми розвитку економіки вищої школи активно провадили українські вчені В. Базилевич, О. Гринькова, М. Єрмоленко, В. Кремень, А. Мазаракі, І. Тимошенко. Економічні аспекти та світові тенденції розвитку освіти досліджували зарубіжні вчені Г. Беккер, Д. Бок, Е. Тоффлер, Ф. Фукуяма, Й. Шумпетер та ін.

Проте зроблені авторами висновки, рекомендовані заходи забезпечать тільки поступовий повільний рух у напрямку рівня передових закладів освіти розвинутих країн. У тому стані, у якому перебуває освіта в Україні, необхідні рішучі кардинальні інноваційні рішення, які дозволять ВНЗ країни знову посісти достойне місце серед передових освітніх закладів у світі.

Формулювання цілей наукової праці. Визначення нових дієвих механізмів забезпечення економічної можливості отримання вищої освіти широкими верствами населення, безперервної перепідготовки та підвищення кваліфікації працюючих робітників, створення із закладів освіти й академічної науки освітньо-наукових корпорацій з метою отримання та прискореної реалізації нових знань, виходу університетської освіти на якісний конкурентоспроможний рівень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Людство неухильно рухається в напрямку постіндустріального суспільства, де освіта, безперервний пошук, освоєння і прискорене впровадження в життя нових знань стає необхідною умовою самозбереження і сталого розвитку цивілізації. На думку А.С. Гальчинського, сучасна економіка стає дематеріальною. Матеріальна економіка – це економіка доіндустріальної та індустріальної епох, економіка «фабричних труб». Нова економіка – економіка інформації та знань, яка перестає бути матеріальною. За його словами, «утвердження інформації та знань як головного виробничого ресурсу та провідної форми багатства стимулює постматеріальні потреби та інтереси людини» [1, с. 284-285].

За нашим переконаннями, світ переходить від «економіки шлунку» до «економіки мозку», що кардинально змінює місце і роль університетів у цивілізаційному розвитку людства. Сучасні ВНЗ повинні адаптуватися до нових викликів часу, або вони загинуть як непотрібний рудимент індустріальної епохи.

Доіндустріальне й індустріальне бачення ролі університетів ґрунтувалося на застарілих уявленнях, які мали соціально-політичні, економічні, законодавчі обмеження: з одного боку, перед університетами стояло завдання піднімати загальнокультурний рівень нації, реалізовувати конституційне право людини на отримання освіти, з іншого боку, університети повинні були забезпечувати потреби країни у високопрофесійних кадрах та поставляти на ринок праці конкурентних фахівців і, нарешті, (а можливо, по-перше, як свідчить передовий досвід

ВНЗ світу), інтенсивно розвивати науково-дослідну та інноваційно-впроваджувальну пошукову діяльність. Сучасний університет стає важливою, визначальною інституцією постіндустріальної цивілізації з формування високоосвіченої, креативної спільноти людей; з безперервної передачі знань минулого; з пошуку, отримання та впровадження інноваційних знань (здобуття і передача знань сьогодення); підготовки творчих, націлених на безперервний пошук нового, фахівців; створення умов для отримання знань майбутнього.

На думку зарубіжних учених (Е. Тоффлер, Т. Фрейм та ін.), у найближчому майбутньому на зміну традиційним навчальним закладам прийде онлайн-освіта, яка, базуючись на «електронному», «дистанційному» навчанні, маючи низьку вартість, а то і безкоштовність, масовий всеохоплюючий характер, буде доступна більшості населення в усіх куточках земної кулі. Електронна освіта стане наддержавною, глобальною. Така технологія освіти реалізує загальноцивілізаційне, соціально-прогресивне, передбачене майже всіма конституціями держав право людини на освіту без яких-небудь дискримінацій та обмежень.

Однак є й інша функція освіти – професійна підготовка й перепідготовка фахівців. Вона передбачає безпосередній контакт з викладачами, характеризується високою вартістю, обумовленою саме безпосереднім контактом викладача, ученого, практика зі студентами в аудиторіях, дослідницьких лабораторіях, на робочих місцях передових конкурентноздатних організацій.

Незмінна функція університетів – наукова, у майбутньому стане вирішальною, а тому вже сьогодні сучасні університети розглядають себе як гравців на глобальному ринку освітніх та наукових послуг. Їхня діяльність, що спрямована на забезпечення власної конкурентоспроможності, набуває статусу корпорації.

Новим напрямом розвитку вищої освіти є диверсифікація джерел її утримання, перехід від державного донорства до економічної незалежності й надприбутковості. Цьому в Україні заважає ціла низка негативних тенденцій. Перша з них – скорочення чисельності абітурієнтів, які вступають до ВНЗ України (рис. 1). Цей процес звужує інтелектуальне поле майбутнього розвитку нації.

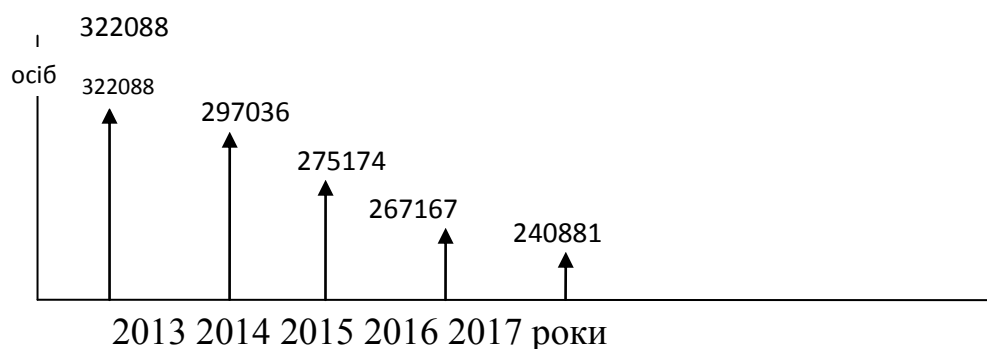


Рис.1. Кількість учасників у зовнішньому незалежному оцінюванні (ЗНО) у 2013-2017 рр. [4, 5, 6, 7, 8].

Він спричинений не тільки демографічною ситуацією в країні, а й «відтоком» потенційно майбутніх студентів за кордон. Темпи зростання кількості українських студентів на навчання в інших країнах перевищують світові тренди. Так, якщо за останні 10 років їх кількість зросла більш ніж удвічі, то лише протягом 5 років (2008-2013) українців у західних університетах побільшало на 82%. У 2013 начальному році в закордонних вишах їх було понад 46 тис. у 2013/2014 навчальному році – приблизно 60 тис., а у 2016/2017 начальному році вже навчалось 72 тис. студентів з України.

Особливо велика й постійно збільшувана кількість українських студентів навчається в Польщі. Так, якщо у 2008/2009 навчальному році в Польщі було 2891, то у 2016/2017 навчальному році – уже 33370 українських студентів, тобто майже у 12 разів більше [2, 10, 11].

Оскільки однією з функцій сучасних ВНЗ є наукова діяльність, то негативною тенденцією також є значне скорочення наукової діяльності в університетах. Упродовж 2016 р. наукові розробки (НДР) в Україні виконували 972 організації, з яких 181 належала Національній академії наук і 119 – Міністерству освіти і науки [1]. Причому до 2016 р. порівняно з 2010 р. чисельність таких організацій скоротилась з 1303 до 972 (або на 25, 4 %) у 2016 році. Кількість працівників, зайнятих у виконанні НДР, за цей період зменшилася з 182,5 тис. осіб до 97,0 тис. (майже на 46, 3 %). У 2016 р. частка виконавців НДР у загальній чисельності населення становила 0,6 %. Водночас, за даними Євростату, тільки у 2014 р. ця частка в Данії була 3,07 %, Фінляндії – 2,95 %, Норвегії – 2, 73 % [3 с.4, 13, 33, 34].

Вища освіта в Україні зіштовхнулася з низкою нерозв'язаних правових, організаційних та фінансово-економічних проблем. Для вирішення їх необхідно, нарешті, погодитися з думкою фахівців і в тому, що «освітній продукт» – це продукт економічних відносин, який створений у сфері інтелектуального виробництва у формі виконання робіт і надання послуг [9, с.14]. Тому продукт освітньої послуги або наукової послуги (інтелектуальний продукт) стає товаром, коли його купує покупець (держава, регіон, роботодавець). Ось тому, на наше переконання, основна оцінка ВНЗ повинна визначатися відсотком працевлаштованих (за фахом) випускників та кількістю впроваджених результатів НДР.

Визнання факту «товарності» продукту – це право покупця, яке реалізується асоціаціями стоматологів, хірургів, нотаріусів, адвокатів, аудиторів та інших професійних спільнот. І немає значення, якого кольору диплом чи які оцінки отримував студент – незалежна професійна інституція визначить якість його підготовки.

Створення рівних та доступних економічних та організаційно-правових умов отримання освіти стане можливим в Україні після реформування фінансової моделі надання освітніх послуг. Така модель повинна бути різноманітною. І що більше буде реальних дієвих варіантів

цієї моделі, то більша кількість молоді залишиться в країні і зможе поповнити інтелектуальний прошарок нації.

До таких варіантів фінансової моделі можна зарахувати:

1. Цільове державне фінансування – отримання державного сертифіката на суму, еквівалентну 1-2 тис. доларів США, залежно від рівня складання ЗНО. Із цим сертифікатом абітурієнт іде до ВНЗ, у якому він хоче навчатися.

2. Бізнесове кредитування – оплата бізнесом навчання абітурієнта-переможця предметних конкурсів і олімпіад з подальшим перерахуванням останнім цих сум бізнесу протягом 10-15 років ефективної роботи на підприємстві. Підготовка ВНЗ потрібних фахівців за кошти представників певної галузі та в тісній співпраці з ними передбачає узгодження програм навчання і практики, викладання певних дисциплін практиками, стажування викладачів і проходження практики студентами, працевлаштування випускників (доцільність моделі гарантується потребами бізнесу)

3. Кредитне фінансування – отримання кредиту на навчання (від майбутнього працедавця, від незалежного спонсора, від держави та ін.). Ця модель в Україні на сьогодні можлива лише за умов гарантування державою фінансової безпеки як кредитодавця, так і кредитотримувача (доцільність моделі гарантується кредитодавцем).

4. Самофінансування – навчання за рахунок власних коштів або коштів батьків з подальшим щорічним відшкодуванням із сум податкового кредиту згідно з чинним законодавством.

5. Страхування освіти – змога завчасно накопичувати кошти у спеціалізованих страхових компаніях з можливістю через 3-5 років отримати сертифікат про повну (або часткову) оплату навчання у конкретному ВНЗ.

6. Отримання грантів – можливість отримати кошти на освіту або наукову діяльність на конкурсній основі від вітчизняних або іноземних організацій.

Одним з важливих напрямків підвищення конкурентоспроможності ВНЗ повинно стати впровадження ринкової та інноваційної інфраструктури в мережу освітньо-наукової корпорації. Учені академічних НДІ, професори, докторанти та магістри університетів стануть потужним кадровим потенціалом дослідницьких кластерів інженерних центрів упровадження, стартапів, бізнес-інкубаторів, які зможуть швидко впроваджувати високоефективні новації в різні галузі економіки. Така інтеграція освітньо-наукових корпорацій з бізнесом дозволить отримати цілу низку синергійних ефектів: високу міжнародну якість підготовки фахівців; можливість отримувати значні дивіденди від упровадження наукових розробок; підвищення міжнародного рейтингу ВНЗ і, завдяки цьому, залучення іноземних студентів, фахівців та компаній до спільної високоприбуткової діяльності.

Авторське бачення етапів і складників процесу підготовки освітнього та наукового продукту в нових університетських корпораціях представлено в таблиці 1.

Таблиця 1

Сучасний освітньо-науковий комплекс

№	Рівні знань	Рівні освіти	Методи підготовки фахівців	Види навчання	Освітні рівні	Конкуренти і рівні підготовки
1	Передавання знань минулого (навчання)	Бакалавр (базова вища освіта)	Дидактика	Масове Загальне Доступне дистанційне	I рівень (3 роки) коледжі	Уміння безперервно освоювати й оновлювати свої знання
2	Отримання знань сьогодення (науково-дослідні роботи, впровадження науково-дослідних робіт, інновацій)	Магістр (вища науково-фахова освіта)	Методи науково-дослідної роботи, впровадження інновацій	Безперервне, постійне підвищення кваліфікації, поєднання навчання з науково-дослідною роботою	II рівень (2 роки) університети, центри працевлаштування і моніторингу кар'єрного росту	Володіння методами наукових досліджень Володіння навичками використання інноваційних розробок
3	Пошук і отримання знань майбутнього	Аспіранти, докторанти (вищий науково-дослідницький фах)	Методологія науки	Творчий відбір, навчання креативності, науково-теоретична та експериментальна діяльність, науково-дослідні розробки	III рівень (3-5 років) Науково-дослідні інститути при університетах, інноваційні центри впровадження новачій, венчурні центри фінансування науки	Володіння креативними навичками пошуку та впровадження нових знань

Зрозуміло, що впровадження зазначених моделей на теренах нашої держави потребує розроблення відповідного концептуального, маркетингового та правового забезпечення, до якого (серед іншого) мають увійти такі складники: 1) стратегія інноваційного розвитку освіти; 2) порядок формування ринкової інфраструктури освітніх закладів; 3) критерії визначення доцільності вибору тієї чи тієї фінансово-економічної моделі надання / отримання освітніх послуг; 4) перелік і послідовність внесення поправок до законодавчої бази, мета яких – забезпечення ефективного функціонування кожної моделі, а також отримання додаткових можливостей фінансування освітніх послуг.

Висновки. Нова стратегія для держави – це не роль довічного аутсайдера, а стратегія швидкого прориву до групи світових лідерів, вона можлива лише завдяки сміливим революційним змінам у механізмах управління освітою і наукою. І починати їх необхідно, на наше переконання, зі зміни соціально-економічної й організаційно-правової парадигми вищої освіти.

У цій статті висвітлено тільки деякі результати досліджень, необхідних у реформуванні вищої школи України.

Серед першочергових заходів такого реформування:

- запобігання масовому відтоку студентів на навчання в інші країни;
- перебудова механізму фінансування освіти і науки від рудиментного фінансового утримання ВНЗ і НДІ до фінансування підготовки фахівця;
- фінансування конкретних інноваційних розробок;
- перехід від утримання освітніх і наукових закладів як бюджетних установ до створення економічно самостійних освітньо-наукових корпорацій, у яких об'єднуються традиційні ВНЗ, академічні НДІ та галузеві КБ;
- перехід до продуктивного принципу діяльності таких корпорацій, тобто від надання «освітніх послуг» до виробітку «наукового або освітнього продукту», коли, як відомо, реалізація освітнього або наукового продукту стає високоприбутковим інтелектуальним товаром.

Список використаних джерел

1. Гальчинський А.С. Криза і цикли світового розвитку. – К.: «АДЕФ-Україна», 2009. – 392 с.
2. Кількість українських студентів, які навчаються на Заході, вражає. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://expres.ua/main./2016/12/28/220132-killist-ukrayinskyh-studentiv-navchayutsya-zahodi-vrazhaye>.
3. Наукова та інноваційна діяльність України/ Стат. збірник, ДССУ. – Київ, 2017. – 140с.
4. Офіційний звіт про проведення зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень осіб, які виявили бажання вступати до вищих навчальних закладів України в 2013 році. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2017/OIReport2013/.pdf>.
5. Офіційний звіт про проведення зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень осіб, які виявили бажання вступати до вищих навчальних закладів України в 2014 році. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2017/Report2014/.pdf>.
6. Офіційний звіт про проведення зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень осіб, які виявили бажання вступати до вищих навчальних закладів України в 2015 році. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2017/OI/ZVITZNO2015.pdf>.
7. Офіційний звіт про проведення зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень осіб, які виявили бажання вступати до вищих

навчальних закладів України в 2016 році. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2016/12stat2016.pdf>.

8. Офіційний звіт про проведення зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень осіб, які виявили бажання вступати до вищих навчальних закладів України в 2017 році. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2017/OlReport2017/.pdf>.

9. Теоретико-методологічне обґрунтування ефективних фінансово-економічних моделей розвитку вищої школи; за заг. ред. І. М. Грищенка. – Київ, 2015. – 260 с.

10. Українські студенти в Польських ВНЗ (2008-2015pp.). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cedos.org.ua/uk/osvita/ukrainski-studenty-v-polskykh-vnz-2008-2015>.

11. Українські студенти за кордоном: факти та стереотипи. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cedos.org.ua/uk/osvita/ukrainski-studenty-za-kordonom-fakty-ta-stereotypy>.

Москалюк Н.П.,
к.е.н., доцент,
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана»
м. Київ, Україна

МЕХАНІЗМИ УПРАВЛІННЯ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Анотація. У статті проаналізовано механізми управління, визначено напрямки активізації експортно-імпоротної діяльності України. Оцінено динаміку та виявлено тенденції розвитку світової торгівлі, проаналізовано стан та основні тенденції розвитку зовнішньоторговельної діяльності України. Визначено прогностичний тренд розвитку світової торгівлі. Надано пропозиції щодо використання ефективних механізмів управління зовнішньоторговельної діяльності України в умовах інтеграції до Європейського Союзу.

Ключові слова: світова торгівля, експорт України, імпорт України, сальдо зовнішньоторговельної діяльності України, прогностичний тренд обсягів світової торгівлі, механізми управління, валютне регулювання, тарифно-митне регулювання.

Summary. The management mechanisms, determines the directions of intensification of export-import activity of Ukraine in the article. The dynamics, trends in world trade, the state and main tendencies of development of foreign trade of Ukraine are determined. Effective mechanisms of management of foreign trade of Ukraine in the conditions of integration into the European Union are given proposals.

Key words: world trade, export of Ukraine, import of Ukraine, balance of foreign trade of Ukraine, forecast trend of world trade volumes, management mechanisms, currency regulation,, tariff-and-customs regulation.

Постановка проблеми. Розвиток глобалізаційних процесів у світовій економіці все більше посилює роль світової торгівлі в забезпеченні економічного зростання як високорозвинутих країн, так і країн з ринками, що формуються і розвиваються. Створення нової системи організації та управління експортною діяльністю стає предметом особливої уваги державної економічної політики. Саме від якості державного управління експортно-імпоротної діяльності та ефективності його регулювання залежать перспективи міжнародної конкурентоспроможності економіки України. Пошук найбільш ефективного шляху розвитку української економіки вимагає вивчення досвіду провідних зарубіжних країн щодо застосування тих чи тих теоретичних концепцій, а також конкретних економічних важелів та інструментів їх реалізації.

Тому основними завданнями дослідження можна вважати проведення аналізу та оцінка сучасного стану розвитку зовнішньоторговельної діяльності України, виявлення її основних тенденцій та механізмів державного управління. У сучасних умовах це дозволить реалізувати практичне завдання створення сприятливого середовища для розвитку експортно-імпоротної діяльності національної економіки країни. Цим зумовлена актуальність цього наукового дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виклики світової економіки, модернізація світової торгівлі сприяють швидким змінам у торгових та технологічних зв'язках між країнами та відповідно потребують розроблення нових ефективних стратегій управління зовнішньоторговельної діяльності національних економік. Цим проблемам присвячено праці як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, з урахуванням досвіду управління, таких як П. Р. Кругман, Р. Тробіані, М. Бейсом, В. М. Гесць, А. С. Філіпенко та ін. Проблема розвитку світової торгівлі та виявленню тенденцій, перешкод та ризиків присвячено також щорічні звіти Міжнародного валютного фонду, статистичні дані платіжного балансу експертний аналіз відомих фахівців з цієї проблематики.

Проте, постійні глобалізаційні зміни, сучасні виклики світової економіки та коливання на світових ринках обумовлюють необхідність пошуку нових ефективних управлінських практик, стратегічних аспектів забезпечення активізації та стимулювання зовнішньоторговельної діяльності України в умовах її інтеграції до Європейського Союзу.

Формулювання цілей наукової праці. Метою статті є дослідження стану розвитку та механізмів управління зовнішньоторговельною діяльністю України в умовах інтеграції до Європейського Союзу, визначення основних тенденцій сучасної експортно-імпоротної діяльності національної економіки, прогнозування загальних трендів розвитку світової торгівлі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, торгівля відіграє важливу роль у стимулюванні світового розвитку, дозволяє

національним економікам інтегруватися до світової спільноти, посилює інтеграційні зв'язки між країнами та підвищує їх конкурентоспроможність. Економічна політика національних урядів повинна спиратися на стимулювання зовнішньоторговельної діяльності, щоб національні економіки могли отримувати вигоди від світової торгівлі та користуватися здобутками глобалізаційної інтеграції.

Зовнішньоторговельна діяльність країн є однією з рушійних сил, яка може забезпечити економічне зростання. Після фінансової кризи 2008 року зростання світової торгівлі загальмувалося. Викликано це було низькою економічною активністю, зниженням інвестиційних вкладань у розвиток національних економік. Проте в останні роки ситуація почала змінюватися на краще. Обсяги світової торгівлі почали поступово зростати (Рис.1).

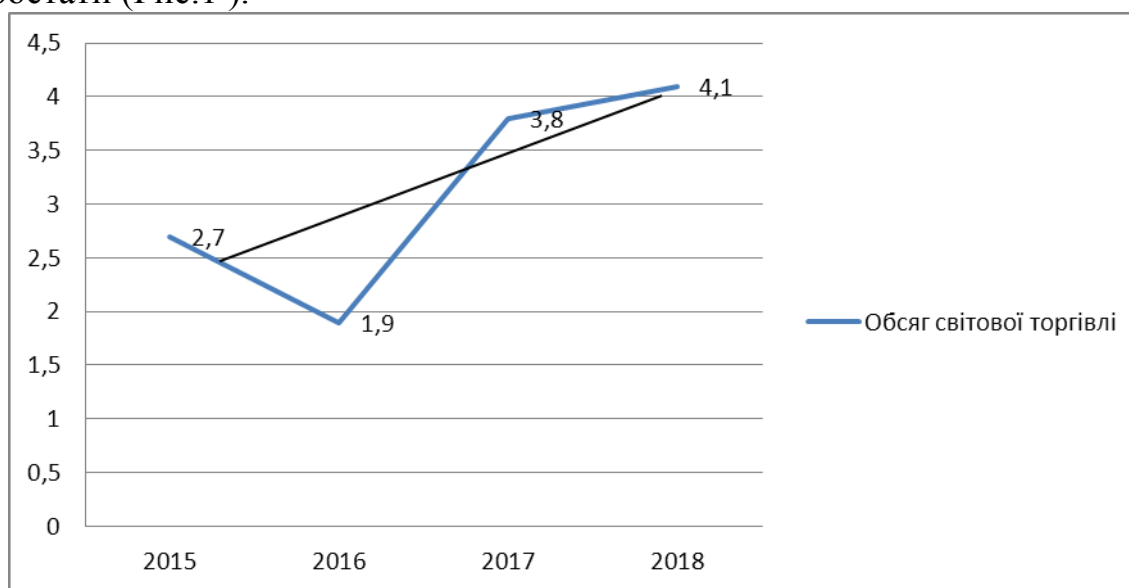


Рис.1. Прогностичний тренд темпів росту обсягів світової торгівлі

Джерело: побудовано автором на основі [1]

Аналіз розвитку світової торгівлі за період з 2016 року і до сьогодні свідчить про поступове поживавлення та зростання темпів та обсягів його розвитку. Після значного падіння темпів росту світової торгівлі в 2016 році з 2,7% до 1,9% у 2017 році вони збільшилися в два рази і становили 3,8%. За даними експертів Міжнародного валютного фонду, прогнозується подальше зростання обсягів світової торгівлі і у 2018 році. Очікується збільшення темпів росту в межах 4-4,1 % [5, 7]. Побудована лінія прогностичного тренду виявляє стійку тенденцію до активізації зростання обсягів світової торгівлі.

Забезпечення поживавлення розвитку світової торгівлі базується на переважному зростанні обсягів торгівлі в країнах з ринками, що формуються, та країнах, що розвиваються (Рис. 2).

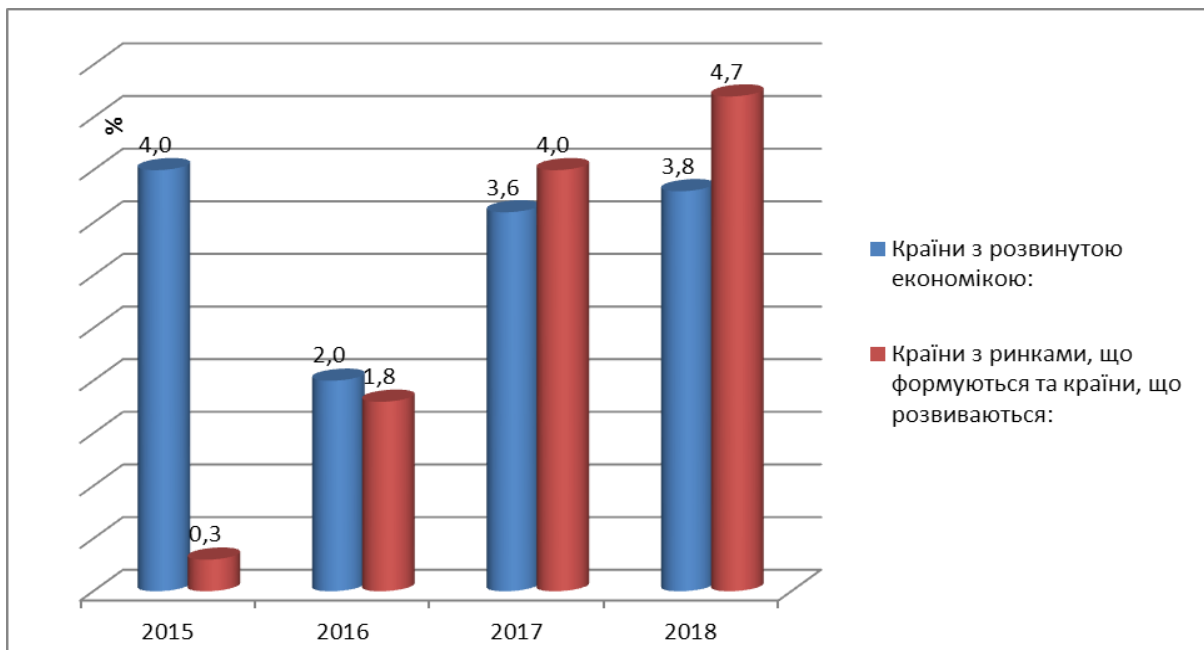


Рис.2. Динаміка темпів росту обсягів експортно-імпоротної діяльності товарів і послуг у країнах з розвинутою економікою та в країнах з ринками, що формуються, у 2015-2018 роках

Джерело: побудовано автором на основі [1]

Наведений аналіз статистичних даних відображає значно вищі темпи росту експортно-імпоротної діяльності для економік країн з ринками, що формуються та розвиваються на рівні 4,0% у 2017 році та прогнозоване зростання до 4,7% у 2018 році. Країни з розвинутими економіками забезпечують дещо менше зростання на рівні 3,6% у 2017 році та прогнозоване зростання на 3,8% у 2018 році.

Проаналізуємо поточну динаміку експортно-імпоротної діяльності за останній 2017 рік (Рис. 3).

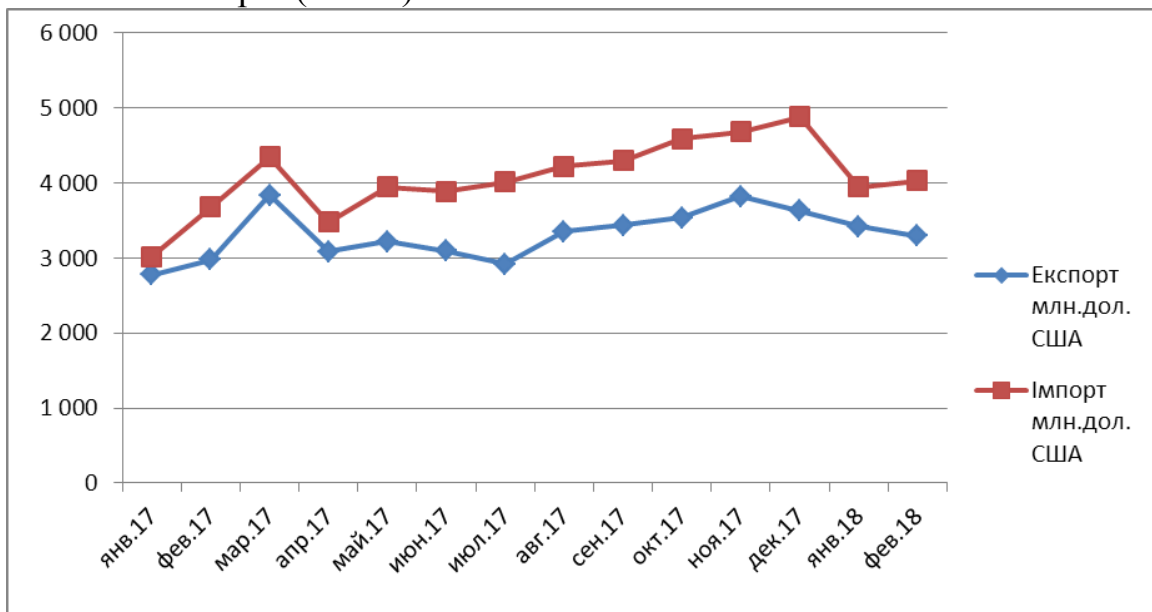


Рис.3. Динаміка експорту та імпорту товарів і послуг України в січні-лютому 2017-2018 років

Джерело: побудовано автором на основі [2]

Протягом 2017 року спостерігалася нестійка тенденція зростання експорту та імпорту товарів. Зокрема, перший квартал 2017 року забезпечив зростання як експорту, так й імпорту товарів та послуг в Україні. Імпорт скоротився лише за один місяць, з березня по квітень, з 4347 млн дол. США до 3480 млн дол. США. На противагу імпорту, експорт товарів та послуг в Україні значно довше сповільнював падіння. Так, упродовж п'яти місяців він поступово зменшувався з 3838 млн дол. США в березні, 3083 млн дол. США у квітні, 3218 млн дол. США у травні, 3091 млн дол. США в червні, 2920 млн дол. США в липні. І лише з серпня поступово відновлюється зростання до 3355 млн дол. США. Таким чином, незважаючи на сприятливу цінову кон'юнктуру, яка склалася на світовому ринку чорних металів, руд та зернових, у лютому 2018 року експорт товарів сповільнив своє зростання майже до 11%. Пояснюється це уповільненням зростання обсягів виробництва, яке спостерігалось в окремих галузях:

- насамперед, на деяких металургійних заводах розпочалися ремонтні роботи, що призвело до зменшення обсягів експорту металургійної продукції до 24% у річному вимірі;

- обсяг експорту залізних руд у лютому порівняно із січнем скоротився на 7%, що пояснюється зменшенням видобутку залізних руд;

- експорт м'яса та молочної продукції продовжував зростати високими темпами відповідно на 34% та 50% у річному вимірі;

- підвищення світових цін на зернові культури стимулювало зростання українського експорту зерна на 13% у річному вимірі;

- нерівномірні поставки продукції машинобудування протягом попереднього 2017 року призвели до маятникових нерівномірних змін в експорті цієї продукції, який зріс у січні 2018 року майже на 50%, а вже в лютому скоротився на 3% у річному вимірі.

Імпортна діяльність в Україні також характеризувалася уповільненням темпів зростання в лютому 2018 року до 9,5% у річному вимірі. Відбувалося це переважно за рахунок нафтопродуктів, енергоносіїв та продукції хімічної промисловості, передусім за рахунок мінеральних добрив.

Продовжує зберігатися тенденція від'ємного сальдо зовнішньоторговельної діяльності України. За січень-лютий 2018 року імпорт зріс до 8,0 млрд дол. США, експорт – до 6,7 млрд дол. США. Темпи росту відповідно становили: імпорту – 19%, експорту – 16,6% [3].

Розглянемо товарну структуру експорту України (рис. 4, 5).

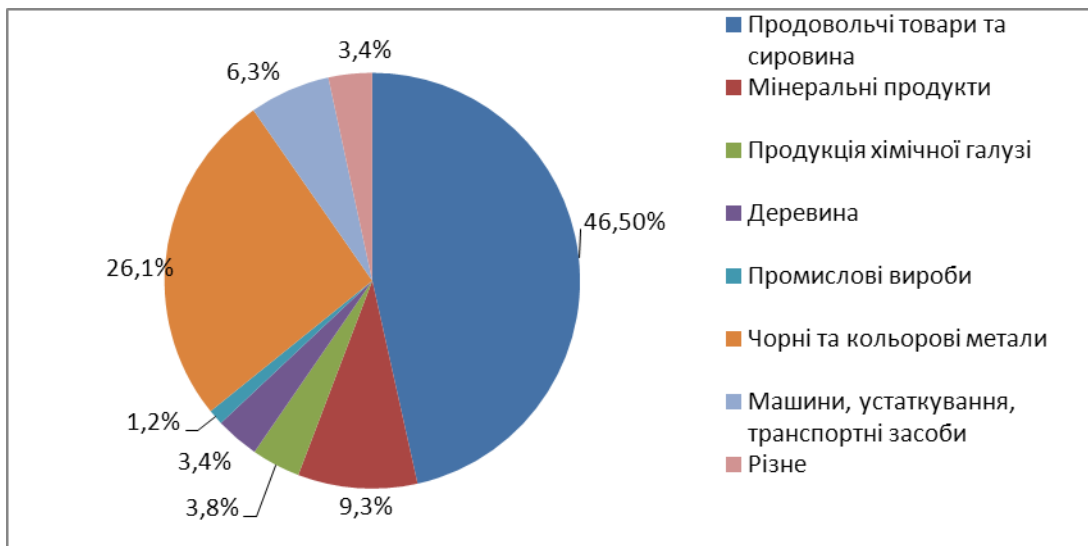


Рис.4. Товарна структура експорту України в січні-лютому 2017 р.
Джерело: побудовано автором на основі [2]

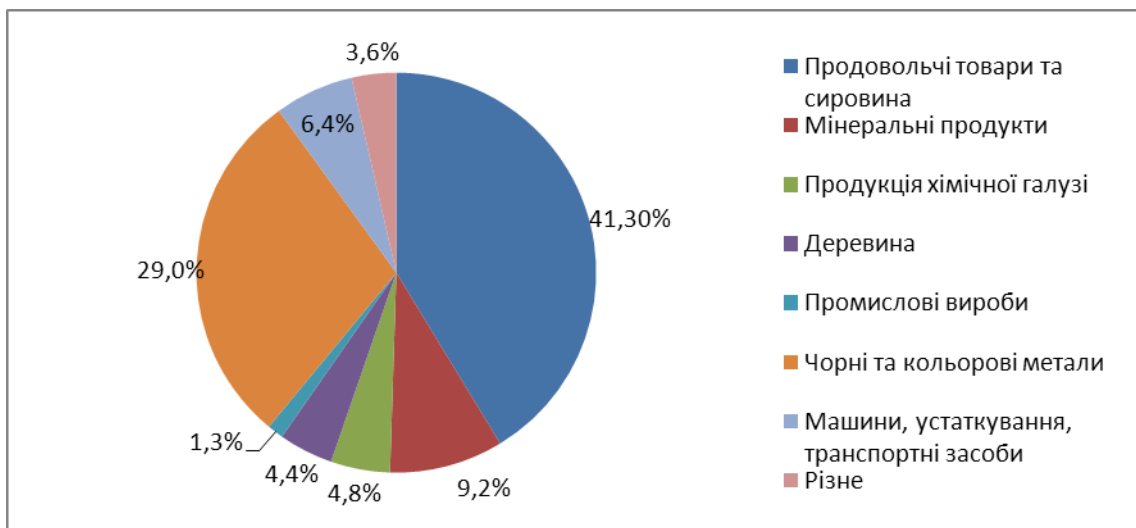


Рис.5. Товарна структура експорту України в січні-лютому 2018 р.
Джерело: побудовано автором на основі [2]

Компаративний аналіз товарної структури експорту України в січні-лютому 2017-2018 років відображає вкрай непропорційну її структуру. Найбільша частка експорту товарів в Україні складається із сировинних матеріалів, таких як продовольчі товари та сировина. Так, у 2017 році в структурі експорту частка цих товарів становила 46,5%, у 2018 році вона дещо скоротилася до 41,3%. Суттєво це не покращило експортну структуру національної економіки. Продовжувало спостерігатися зростання частки сировинно-орієнтованої продукції України. Зокрема, у 2017 році експорт деревини становив 3,4%, у 2018 році він зріс на 1 процентний пункт до 4,4%, експорт чорних та кольорових металів за відповідний період зріс на 2,9 процентних пункта з 26,1% до 29,0%.

Порівняльний аналіз динаміки експорту та імпорту товарів у січні – лютому 2017-2018 рр. наведено на рис.6.

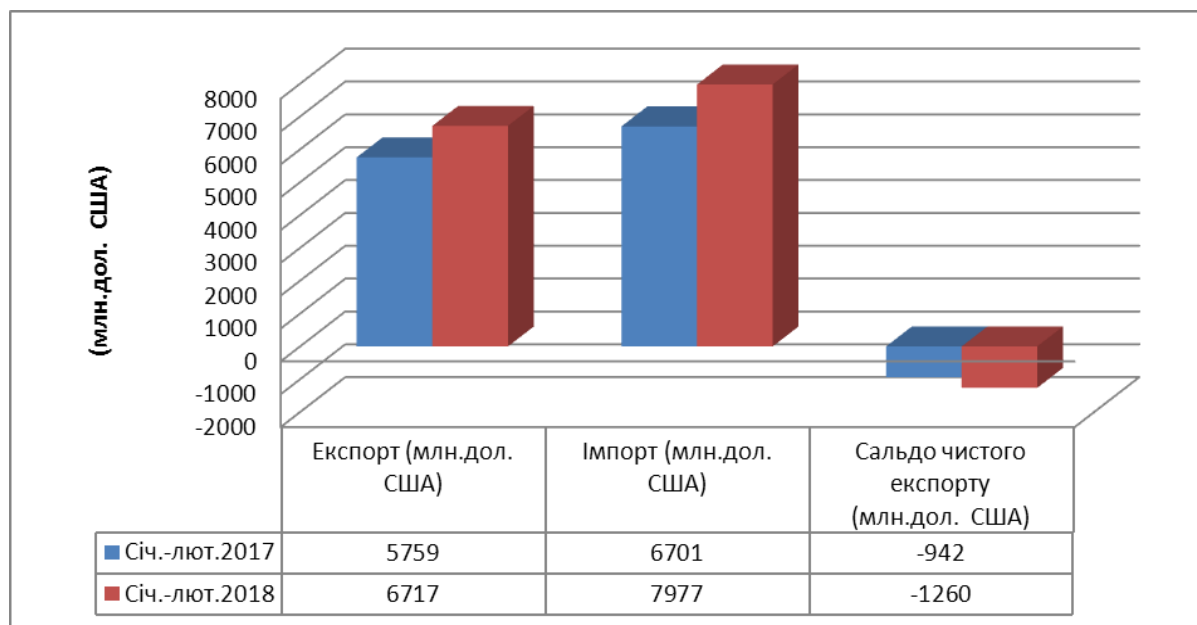


Рис.6. Сальдо чистого експорту України в січні-лютому 2017-2018 років

Джерело: побудовано автором на основі [2]

Аналіз даних динаміки експорту та імпорту товарів у січні-лютому 2018р. порівняно з аналогічним періодом 2017 року свідчить про поступове пожвавлення та зростання цих показників. Незважаючи на те, що товарооборот України зріс з 12460 млн дол. США в січні-лютому 2017 року до 14694 млн дол. США в січні-лютому 2018 року, що характеризує достатньо високі темпи зростання і становить -17,9%, сальдо чистого експорту за ці періоди було від'ємним. Так, у січні-лютому 2017 року воно становило -942 млн дол. США, в аналогічному періоді 2018 року від'ємне сальдо зовнішньоторговельної діяльності збільшилося вже до -1260 млн. дол. США. Отже, абсолютні темпи падіння чистого експорту становили 318 млн дол. США. Це характеризує посилення негативних тенденцій в економіці України, задоволення сукупного попиту за рахунок імпортої діяльності і, як наслідок, помірні темпи зростання ВВП України.

Економічна модель України належить до малих відкритих економік з ринками, що формуються. Управління зовнішньоторговельної діяльності базується на використанні таких само механізмів регулювання, які використовують й розвинуті країни з ринковою економікою. Проте співвідношення між загальними та спеціальними методами управління може бути різним, з урахуванням цільових орієнтирів стабілізаційного розвитку та пошуком місця на світових ринках товарів та послуг.

До загальних методів управління зовнішньоторговельної діяльності належать: стимулювання розвитку малого та середнього підприємництва, розкриття кордонів для входження зарубіжних фінансових інституцій, монетарне та валютне регулювання, податкове регулювання,

антимонопольне регулювання, застосування технічних норм, норм упакування й маркування, норм санітарного й ветеринарного контролю.

Проте пріоритетну роль у механізмі регулювання зовнішньоторговельної діяльності в Україні виконують спеціальні методи впливу на учасників ЗЕД. Основними інструментами такого впливу є імпорتنі й експортні митні збори. Митно-тарифне регулювання впливає на експортно-імпорتنі потоки товарів, стабілізуючи їх або скорочуючи.

Для України сьогодні необхідно враховувати світові тенденції розвитку глобалізаційного простору світової торгівлі та основних торгових країн-лідерів. Як зазначалося вище (див.рис.1, 2), високі темпи зростання обсягів світової торгівлі забезпечують країни з висхідною економікою. Саме до таких належать Китай та інші високорозвинуті країни азійського регіону [4]. Тому поглиблення торговельних зв'язків з цими країнами може бути перспективним напрямком розвитку зовнішньоторговельної діяльності України.

У комплексному стимулюванні експортно-імпорتنі діяльності, окрім митно-тарифного механізму, використовуються й фінансові важелі. Це різні форми податкового заохочення товаровиробників-експортерів, що випускають конкурентоспроможну на світових ринках продукцію і з високою часткою доданої вартості, а також субсидії з державного й регіональних бюджетів, створення системи страхування експортних кредитів від комерційних і політичних ризиків, надання гарантійних зобов'язань з боку держави для кредитування експортних поставок.

Для України перспективним напрямком є розроблення експортної стратегії, яка корелюється із загальною стратегією розвитку країн ЄС і спрямовується на створення сприятливого середовища для експорту інноваційних та інформаційних послуг [6].

Посилення системи національних пріоритетів у міжнародній торгівлі повинно забезпечуватися практичною імплементацією з використанням механізмів управління. Особливо важливим у розробленні експортної стратегії для України є прискорена інтеграція до світових виробничих, торговельних та світових мереж. Також Україна поступово повинна змінювати власну структуру експортно-імпорتنі діяльності. Найбільш перспективними експорто-орієнтованими галузями мають стати для економіки України сфера інформаційно-інноваційних технологій, військово-промислова галузь, екологічно чисті технології в харчовій галузі та сільському господарстві.

Серед механізмів управління зовнішньоторговельної діяльності вагоме місце належить монетарному та валютному регулюванню. Для успішної інтеграції до Європейського Союзу Україна бере на себе зобов'язання адаптувати свою монетарну політику відповідно до стандартів європейських країн, а для цього необхідно здійснити лібералізацію валютної політики.

Збільшувана відкритість національної економіки має посилюватися потоками надходження валюти від здійснення зовнішньоторговельних операцій. У зв'язку з цим, на нашу думку, варто продовжувати поступову лібералізацію валютного ринку, яка розпочалася з послаблення тимчасових антикризових обмежень. На сьогодні вже скасовано обов'язковий продаж валюти, що надходить для здійснення іноземних інвестицій. Частка обов'язкового продажу надходжень в іноземній валюті зменшилася з 75% до 50%, граничний строк для розрахунків за операціями експорту та імпорту товарів продовжено з 90 днів до 180 днів, строк резервування гривні для купівлі іноземної валюти скоротився до 1 дня. Здійснюючи дебюрократизацію, підприємствам-суб'єктам зовнішньоторговельної діяльності дозволено операції з валютою для клієнтів на підставі як оригіналів документів, так і їх копій, у паперовій або в електронній формі. Надалі до механізмів управління, пов'язаних з де бюрократизацією, належатиме скасування регуляторних обмежень, щоб не створювати ускладнення для ведення бізнесу, але при цьому істотно не впливати на попит і пропозицію на валютному ринку.

Висновки. Отже, в останні роки в структурі світової торгівлі відбулися вагомі зміни. Суттєво зросла частка послуг засобів зв'язку та інформаційних технологій. Натомість частка традиційних сировинних товарів та сільськогосподарської продукції значно скоротилася. Україна належить до країн з ринками, що формуються, і тому особливо важливим є формування ефективної структури її зовнішньоторговельної діяльності. Дослідження динаміки розвитку та аналіз товарної структури експортно-імпоротної діяльності в Україні виявило її незбалансованість та стійку негативну тенденцію постійного відтворення від'ємного сальдо чистого експорту. Тому рекомендовано подальше проведення структурних змін у зовнішньоторговельній діяльності та вихід на нові глобальні ринки, активізація зовнішньої торгівлі України з європейськими країнами, що розвиваються, та з Китаєм. Для стимулювання розвитку зовнішньоторговельної діяльності української економіки необхідно продовжувати лібералізацію зовнішньої торгівлі та валютного ринку. Циклічне піднесення, яке спостерігається на світовому ринку торгівлі, надає Україні унікальну можливість шляхом проведення структурних реформ підвищити ефективність механізмів управління зовнішньоторговельною діяльністю країни.

Список використаних джерел

1. Мінливий ландшафт світової економіки / Звіт МВФ 2016 року // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2017/update/01/>
2. Статистика зовнішнього сектору / Національний банк України // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=27033407>

3. У лютому 2018 року платіжний баланс України було зведено з профіцитом / Національний банк України // [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=66882298&cat_id=55838
4. Moskalyuk N. The world economy global challenges and trends of the Ukraine macroeconomic development / N. Moskalyuk, Scientific Letters of Academic Society of Michal Baludansky, Slovakia, Kosice. – 2017. – №5 (1). – С. 31-34.
5. Promoting Inclusive Growth / IMF Annual Report 2017 // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/ar/2017/eng/pdfs/IMF-AR17-English.pdf>.
6. Trobbiani R. Strengthening the Relationship between Science and Trade Policy in the European Union / Riccardo Trobbiani// Science & Diplomacy 18.12.2017 <http://www.sciencediplomacy.org/article/2017/eu-trade-policy>.
7. World Economic Outlook Update / IMF: Brighter Prospects. - January 2018. // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.imf.org/.../2018/.../world-economic-outlook-up>.

Мусієць Т.В.,
к.е.н., доцент,
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана»,
м. Київ, Україна

ОФІЦІЙНІ РЕЗЕРВНІ АКТИВИ ТА ЇХ СУЧАСНА СТРУКТУРА

Анотація. Стаття присвячена дослідженню сучасних особливостей формування офіційних резервних активів в умовах фінансової глобалізації. У статті визначено ключові аспекти формування офіційних резервних активів відповідно до оновлених керівних принципів «Міжнародні резерви і ліквідність в іноземній валюті. Форма надання даних». Проводиться аналіз того, у яких конвертованих валютах виражені міжнародні резерви. Акцентовано на сучасних особливостях структури офіційних резервних активів, зокрема на рої СДР та монетарного золота. Досліджуються обсяги міжнародних резервів України. Наголошується на необхідності подальших розробок у формуванні оптимальної структури офіційних резервних активів з огляду на нарощення кризових явищ та дисбалансів у країнах світу на сучасному етапі розвитку світової економіки.

Ключові слова: офіційні резервні активи, резерви в іноземній валюті, резервна валюта, резервна позиція у МВФ, СДР, монетарне золото, золотовалютні депозити, золото у свопах.

Summary. The article is devoted to the research of modern features of formation of official reserve assets in the conditions of financial globalization. The article defines the key aspects of the formation of official reserve assets in accordance with the updated guidelines "International reserves and liquidity in foreign currency. Form Data Provisioning ». An

analysis is conducted in which convertible currencies are expressed by international reserves. The emphasis is on modern features of the structure of official reserve assets, in particular, the role of SDR and monetary gold. The volumes of international reserves of Ukraine are researched. It is emphasized the need for further development in the formation of the optimal structure of official reserve assets in view of the increase of crisis phenomena and imbalances in the countries of the world at the present stage of development of the world economy.

Key words: *official reserve assets, reserves in foreign currency, reserve currency, IMF reserve position, SDR, monetary gold, gold and foreign currency deposits, gold in swaps.*

Постановка проблеми. Міжнародні фінансові кризи (наприкінці 1990-х років і у 2008-2010 рр.) підкреслили важливість сучасного поширення комплексної інформації про міжнародні резерви і ліквідність країни в іноземній валюті. Недоліки такої інформації створювали перепони прогнозування і подолання криз, оскільки слабкості й диспропорції фінансової системи залишалися прихованими. Наприклад, у багатьох країнах була відсутня закрита інформація про позабалансові операції офіційних органів, які могли тим чи іншим чином впливати на ресурси в іноземній валюті [11, с. 3] (прикладом може бути свопова угода Греції з «Goldman Sachs Group»).

Інформація щодо міжнародних резервів і ліквідності в іноземній валюті буде найкращим чином сприяти прийняттю обґрунтованих рішень у державному і приватному секторах, якщо країни будуть надавати ці дані в межах узгодженої, єдиної системи, і укріпленню архітектури міжнародної фінансової системи. Окрім того, це дозволить не тільки зовнішньому світу, але і всередині країни розуміти можливі загрози, які можуть існувати у зв'язку з наявним станом міжнародних резервів [11] (якщо їх обсяг недостатній або їх структура не є диверсифікованою і частка золота в ній є дуже незначною). Тому у 2013 році співробітниками Статистичного департаменту МВФ (СТА) оновлено керівництво «Міжнародні резерви і ліквідність в іноземній валюті. Форма надання даних: керівні принципи», яке було видане у 2001 року, що дозволило покращити надання даних щодо офіційних резервів країн та їх структури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування офіційних резервних активів у країнах і світі в цілому на сучасному етапі розвитку глобальної економіки розглядаються в роботах таких учених, як Джеймс Терк, Обстфельд М., Шамбау Дж., Тейлор А., Красавіна Л.Н., Богдан Т.П., Клімова О. З., Виноградова А.В. та інші. Невирішеними раніше компонентами загальної проблеми щодо офіційних резервних активів залишаються питання щодо сучасних принципів формування їх структури, а також щодо формування золотовалютних резервів та їх структури в Україні. Саме цим проблемам присвячено наукову працю.

Формулювання цілей наукової праці. Метою дослідження є сучасні принципи формування офіційних резервних активів та їх структури для можливого прогнозування й подолання криз у світовому глобальному фінансовому середовищі.

Для досягнення поставленої мети були сформульовані такі завдання:

- проаналізувати основи й цілі формування міжнародних резервів;
- визначити особливості сучасної структури офіційних резервних активів; місце золота у структурі;
- проаналізувати обсяг та структуру офіційних резервних активів в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. У «Керівництві з платіжного балансу і міжнародної інвестиційної позиції; Шосте видання (КПБ6)» була введена базова концепція міжнародних резервів. Міжнародними резервами країни називають «... зовнішні активи, які є у вільному розпорядженні органів грошово-кредитного регулювання і контролюються ними з метою забезпечення потреб у фінансуванні платіжного балансу, проведення інтервенцій на валютних ринках для здійснення впливу на валютний курс і в інших відповідних цілях (таких як підтримання довіри до валюти і економіки, а також як основи для зовнішнього позичання)» [9, пункт 6.64, с.144].

Офіційні резервні активи включають: 1) резерви в іноземній валюті, до яких належать 1.1) цінні папери; 1.2) загальна сума готівкової валюти і депозити; 2) резервна позиція у МВФ; 3) СДР; 4) золото (включаючи золотовалютні депозити і, у відповідних випадках, золоті свопи); 5) інші резервні активи [11, с.13].

Резерви в іноземній валюті представлені цінними паперами (це високоліквідні, що реалізуються на ринку, цінні папери, які забезпечують участь у капіталі, і боргові цінні папери (наприклад, 30-річні казначейські облігації США) [11, с.18] і загальною сумою готівкової валюти й депозитами. Щоб резерви в іноземній валюті були ліквідними, вони мають бути номіновані в конвертованих іноземних валютах. [9, пункт 6.72, с.145]. Конвертованими, або резервними, валютами, тобто валютами, які можуть вільно використовуватися для розрахунків за міжнародними операціями, на сьогодні є національні валюти провідних промислово розвинених країн (долар США, євро, фунт стерлінгів, японська єна, швейцарський франк, австралійський долар, канадський долар, китайський юань), обсяги яких представлені у таблиці 1.

Таблиця 1

Валютний складник офіційних резервів в іноземній валюті (млрд дол)

	Q3 2014	Q3 2015	Q3 2016	Q3 2017	% Q32017
Загальні резерви в іноземній валюті (світ, усього)	11758,0	11185,0	10995,5	11296,6	100
Розподілені резерви, вимоги у	6916,5	7250,8	8357, 1	9646,0	85.39
доларах США	4467,2	4751,1	5406,1	6125,6	63.50
євро	1491,6	1434,1	1643,4	1932,8	20.04
китайських юанях				107,9	1.12
японській єні	246,8	253,0	349,9	436,0	4.52
фунтах стерлінгах	259,2	333,8	368,1	433,5	4.49
австралійських доларах	116,3	120,0	150,2	171,1	1.77
канадських доларах	124,0	126,4	159,9	192,8	2.00
швейцарських франках	15,9	18,3	14,8	16,3	0.17
інших валютах	195,6	214, 1	264,8	230,0	2.38
Нерозподілені резерви	4.841,4	3934,2	2638,4	1650,6	14.61

Джерело: складено за даними [10]

Таким чином, як свідчать дані таблиці 1, у третьому кварталі 2017 року загальні резерви в іноземній валюті виражені переважно в доларах США (63,5%). Резерви в іноземній валюті у структурі міжнародних резервів більшості країн займають найбільшу частку і, необхідно зауважити, переважно резерви в іноземній валюті представлені цінними паперами, наприклад, резерви в іноземній валюті в офіційних резервах Канади на 31 січня 2018 року становили 88,2%, з яких 89,76 % були представлені цінними паперами [12].

Резервна позиція в МВФ представляє собою суму «резервного траншу», тобто іноземної валюти, яку держава-учасник з короткостроковим повідомленням може вилучити з МВФ, і будь-якої заборгованості МВФ перед державою-учасником [11, с.22]. Вимоги до МВФ, що номіновані у СДР, вважаються вимогами в іноземні валюти. Держава-учасник може запозичити у МВФ щорічно до 145% своєї квоти і до 435% зростаючим підсумком при звичайному доступі. Понад ці два зазначених вище рівні може надаватися «виключний доступ», якщо виконуються конкретні критерії зниження ризиків [2, с.11].

Спеціальні права запозичення (СДР) є, як відомо, штучною квазівалютою кошикового типу, курс якої публікується щодня і визначається на основі доларової вартості п'яти провідних валют світу [11, с.22]. СДР оцінюється за адміністративним курсом, що встановлюється МВФ. Склад кошику й вагові коефіцієнти підлягають періодичному перегляду [11, с.30]. Цей період перегляду становить п'ять

років або частіше, якщо цього вимагає розвиток ситуації у проміжний період. Від складу резервного кошику залежить курс СДР і те, у якій валюті країна отримає допомогу від МВФ.

Так, до 1 жовтня 2016 року було чотири валюти, питома вага яких становила у 2014 році: долар США (44%), євро (31%), єна (14%) і фунт стерлінгів (11%) (для порівняння, у 2009 році відповідно 41,4%, 36,8%, 12,6%, 9,2%). З 1 жовтня 2016 року китайський юань включили в кошик спеціальних прав запозичення — перша за останні 15 років зміна кошику СДР. Це означає, що валюта Піднебесної офіційно має стати світовим резервним активом, який обертається всередині Міжнародного валютного фонду (МВФ) поряд з долларом, євро, британським фунтом стерлінгів і японською ієною. У кошику СДР юаню віддали 10,92 %, тобто він на третьому місці після долара - 41,73 % (до введення юаня було 41,9%) та євро 30,93% (37,4%). Топ-5 замикають фунт стерлінгів з часткою 8,09 % (11,3%) і японська єна – 8,33% (9,4%) [5]. Юань – це єдина валюта в кошику з фіксованим курсом. Власне світовою резервною валютою з 1 жовтня 2016 року юань не вважається. Юань поки що не порівняний з частотою розрахунків доларами (44,8 %) і євро (27,2 %), що є головним показником затребуваності валюти. У 2015р. частка в юанях, за даними Міжнародної міжбанківської системи передачі інформації і здійснення платежів SWIFT, становила близько 3%, а вже наприкінці 2017 року впала до 1,5 % (хоча Бундесбанк у 2017р. і прийняв рішення включити юань у валютні резерви) [1]. Причинами такого становища може бути недостатньо вільний характер курсоутворення, маніпуляції уряду з курсом і відносно закрита економіка Китаю [8].

Золото (включаючи депозити в золоті і, у відповідних випадках, золото у свопі операції) – за цією статтею відображається золото, яке зберігається органами грошово-кредитного регулювання як резервний актив (золото у злитках і знеособлені золоті рахунки нерезидентів, які дають право вимагати поставки золота (монетарне золото) [9, пункт 5.67, 5.77, 6.78-6.83, с.117, 119, 145-146]. Монетарне золото оцінюється за ціною товарного золота [11, с.30]. У золотих свопах золото обмінюється на грошові кошти, і органи грошово-кредитного регулювання приймають на себе тверде зобов'язання викупити обмінну кількість золота в певну дату в майбутньому. Практика обліку золотих свопів різниться за країнами. Таким чином, золото, хоч і втратило роль і функції грошей, але й далі використовується як міжнародна платіжна й резервна цінність. Роль цієї функції золота зросла завдяки багаторазовому збільшенню його ціни на світових ринках. Золотий резерв чи золотий запас перебуває в розпорядженні центрального банку та/чи міністерства фінансів країни. Світовий запас золота оцінює Світова золота рада (World Gold Council).

Двадцять країн й інститутів володіли 88% усіх світових золотих резервів світу у 2016 році. Найбільшими серед них були США, потім Німеччина і Міжнародний валютний фонд (МВФ). Треба зауважити, що в

таких країнах світу, як Венесуела (76,9%), США (75,0%), Німеччина (70,2%), Італія (67,5%), Франція (64,9%), Нідерланди (66,3%), Португалія (61,0 %), Кіпр (65,2 %), Греція (60,2%), частка золота в їх золотовалютних резервах більша в порівнянні з резервами в іноземній валюті і, як бачимо, перевищує 60% (у Росії – 17,7%) [13].

Метою золотого резерву на першому етапі його створення й використання було забезпечити національну валюту еквівалентною вартістю, що виражена в золоті. На сьогодні золотий резерв є частиною золотовалютного резерву й виконує роль антикризового резерву і стабілізації/коригування курсу національної валюти. Окрім того, оскільки золото можна в будь-який момент використати як засіб платежу (продати золото, що є в розпорядженні країни на ринку золота за валюту, у якій необхідно розрахуватися з кредиторами, або напяму розрахуватися золотом), то значна частка золота у структурі міжнародних резервів означає певну захищеність країни у кризовій ситуації.

До інших резервних активів належать активи, які є ліквідними й можуть бути використані органами грошово-кредитного регулювання, але не включаються в інші категорії резервних активів (наприклад, позиції щодо нерезидентів за похідними фінансовими інструментами; короткострокові кредити в іноземній валюті, які погашаються за вимогою і які надані органами грошово-кредитного регулювання небанківським організаціям – нерезидентам; довгострокові кредити на трастових рахунках, що керуються МВФ і які можуть вільно використовуватися для задоволення потреб у фінансуванні платіжного балансу; інші фінансові активи, які не включаються в інші категорії, але є активами в іноземній валюті й можуть бути надзвичайно швидко використані) [11, с.24].

Міжнародні резерви України у 2014 році зазнали значного зниження, і якщо на 01.01.2014 року вони становили 20,42 млрд дол., то вже на 01.01.2015 року – 7,53 млрд дол. (тобто були на рівні 2004 року, коли в Україні було лише 6,94 млрд дол) [4]. На 31.01.2018 року золотовалютні резерви України становили 18,580 млрд дол. (таблиця 2), з них 5,67 % – монетарне золото (включаючи золоті депозити й золото у свопах).

Таблиця 2.

Офіційні міжнародні резерви України на 31 січня 2018 року (млн дол)

I.A. Офіційні резервні активи	18580,34	100%
(1) Резерви в іноземній валюті	15310,22	82,40%
(a) Цінні папери	14201,14	76,43%
(b) Загальна сума готівкової валюти і депозитів	1109,08	5,97%
(2) Резервна позиція в МВФ	0,15	0,00%
(3) СДР	2215,82	11,93%
(4) Золото (включаючи золотовалютні депозити й золото в свопах)	1054,15	5,67%
(5) Інші резервні активи	-	-

Джерело: складено за даними [3]

До кінця 2018 року Нацбанк України планує збільшити ЗВР за рахунок міжнародної допомоги до 20,5 млрд дол, а потім протягом 2019 та 2020 рр. у зв'язку з піковими виплатами за зовнішнім держборгом очікується формування дефіциту зведеного платіжного балансу, і тому до кінця 2020 року резерви будуть знижені до 18,6 млрд дол. [6]. З 18,6 млрд дол. ЗВР України 1 млрд дол. переданий в управління Всесвітнім банком, який керує резервами 53 країн [7]. Таким чином, на сьогодні обсяги і структура міжнародних резервів потребують подальшого нарощування для забезпечення захисту України від кризових явищ.

Висновки. Отже, офіційні резервні активи мають велике значення для країни у її відносинах з іншими країнами, і їх дисбаланс може призвести до певних кризових явищ як в середині країни, так і за її межами. Міжнародні резерви і їх структуру визначають «Керівництво з платіжного балансу і міжнародної інвестиційної позиції; Шосте видання (КПБ6)» і «Міжнародні резерви і ліквідність в іноземній валюті. Форми надання даних: керівні принципи», розроблені й оновлені структурними підрозділами МВФ. Структура офіційних резервних активів у кількісному вираженні значно різниться за країнами — велику частку у більшості країн займають резерви в іноземній валюті (виражені в доларах США), хоча такі країни, як США, Німеччина та інші, тримають значну частку своїх міжнародних резервів у монетарному золоті. Таким чином, долар США та монетарне золото й надалі займають головне місце у структурі міжнародних резервів. Проте питання щодо формування оптимальної структури офіційних резервів, яка уможливила найбільшу безпеку для будь-якої країни з огляду на нарощення кризових явищ та дисбалансів на сучасному етапі розвитку світової економіки, залишається відкритим й потребує подальшого розгляду.

Список використаних джерел

1. Бундесбанк включил юань в валютные резервы. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.finclub.net>
2. Годовой отчет МВФ 2016. Совместный поиск решений. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.imf.org/pubs/pdf/ar16_rus
3. Золотовалютные резервы Украины — [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.index.minfin.com.ua>
4. Золотовалютные резервы Украины. Структура и динамика изменения ЗВР Украины. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.insider.com.ua>
5. МВФ включил юань в корзину SDR с 1 октября 2016 года. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.delo.ua>
6. Нацбанк прогнозирует сокращение резервов. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.rian.com.ua>
7. НБУ передал Всемирному банку управление частью золотовалютных резервов. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.lb.ua>

8. Почему китайский юань не станет мировой резервной валютой. – [Електронний ресурс] — Режим доступу: [http:// www.news.rambler.ru](http://www.news.rambler.ru)
9. Руководство по платежному балансу и международной инвестиционной позиции; Шестое издание (РПБ6) – [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http:// www.imf.org](http://www.imf.org).
10. Currency Composition of Official Foreign Exchange Reserves (COFER), International Financial Statistics (IFS). – [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http:// www.data.imf.org/](http://www.data.imf.org/) on:3/9/2018
11. International reserves and foreign currency liquidity : guidelines for data template — Washington, D.C. : International Monetary Fund, [2013] Russian Международные резервы и ликвидность в иностранной валюте. Форма представления данных: руководящие принципы. – Вашингтон, округ Колумбия: Международный Валютный Фонд, 2014. – [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http:// www.imf.org](http://www.imf.org).
12. IMF Data – International Reserves and Foreign Currency Liquidity – Data Template By Economy. – [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.data.omf.org>)
13. World Gold Council. World official gold holding. International Financial Statistics, February 2018. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http:// www.goldreporter.de](http://www.goldreporter.de)

Приходченко Т.А.,
к.е.н., доцент,
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана»,
м. Київ, Україна

ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Анотація. *Стаття присвячена питанням функціонування агентств регіонального розвитку (АРР) в Україні та Європі. Аналізується роль та місце АРР у соціально-економічному розвитку українських регіонів, визначаються їх основні завдання та переваги щодо забезпечення місцевого та регіонального розвитку. Надана характеристика напрямків діяльності АРР, виявлена їх роль у децентралізації влади, визначено відмінності від обласних державних адміністрацій, проаналізовано те, як вони сприяють співпраці між державним, приватним та громадським секторами.*

Ключові слова: *регіон, місцевий та регіональний розвиток, державна регіональна політика, державне управління, агенції регіонального розвитку.*

Summary. *The article is devoted to the functioning of the regional development agencies (RDA) in Ukraine and Europe. In the article is analyzing the role and place of RDA in the socio-economic development of Ukrainian regions, are defined their main tasks and advantages in direction of support of local and regional development. The characteristic activities of the RDA, identified their role in the process of decentralization, defined by how*

they differ from regional administrations and how they promote collaboration between the public, private and voluntary sectors.

Key words: *region, local and regional development, state regional policy, public administration, regional development agencies.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Питання регіонального та місцевого розвитку є актуальним для будь-якої країни. Кожна країна шукає свій шлях його вирішення на основі місцевих і регіональних особливостей та ресурсного потенціалу. Але водночас у світі існують сталі підходи, методи та форми вирішення цього питання, які вже довели свою ефективність та можливість якісного застосування за будь-яких умов та ресурсів. Однією з таких форм, хоча і досить інноваційною, особливо для країн пострадянського простору, є агентства регіонального розвитку (АРР) – організації, що здебільшого не є державними, але які реалізують державну політику щодо регіонального розвитку поряд з місцевими та регіональними органами системи державного управління. На початку створення перед АРР виникали суттєві проблеми щодо розподілу повноважень між ними та органами державної влади й органами місцевого самоврядування, а також щодо нормативно-правового забезпечення їх функціонування, але коли ці проблеми були вирішені, з'ясувалось, що АРР, які є більш гнучкими, ніж державні структури, – дуже ефективний інструмент соціально-економічного розвитку регіонів України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню діяльності агентств регіонального розвитку присвячені праці таких вітчизняних дослідників, практиків та науковців, як О. Войтович, В. Дарнопих, В. Зелюк, А. Керницька, М. Лендєл, С. Максименко, В. Коваль, С. Романюк, В. Рубцов, А. Ткачук та ін. Серед зарубіжних дослідників варто виділити праці Дж. Алдена, П. Боланда, Г. Горзелак, М. Дансона, С. Дамборга, І. Ковач, Х. Халкієра, Д. Уилла.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячена стаття. Враховуючи, що АРР – поки що нова для України інституційна форма місцевого та регіонального розвитку, вона ще потребує значної уваги вітчизняних науковців. Зокрема, необхідні концептуальне визначення організаційно-функціональної моделі АРР з урахуванням специфіки національної економічної та управлінської систем. При цьому треба враховувати досвід європейських країн у створенні основ для ефективного функціонування АРР, оскільки вони досягли значних успіхів у цьому напрямі. Приклади подібних європейських АРР, які допомагали витягувати депресивні регіони на дорогу розвитку, мотивують й українців перейняти цей досвід і запустити механізм розвитку регіонів, використовуючи стандартні європейські набори. Тепер це дійсно можливо, оскільки українське законодавство в частині регіонального

розвитку суттєво наблизилось до європейського, і тут здається нічого більше не заважає [1, с. 38].

Формулювання цілей наукової праці (постановка завдання). Актуальність і важливість питань щодо ефективної діяльності АРР у регіонах України зумовили вибір теми дослідження. У контексті сказаного метою статті є аналіз ролі і місця АРР у системі місцевого й регіонального розвитку України, визначення їх основних завдань, функцій, напрямків діяльності та важливих переваг щодо забезпечення сталого регіонального розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сучасна реформа децентралізації влади спрямована на регіональний розвиток держави, тому в Україні діють агенції з аналогічною назвою – агенції регіонального розвитку (АРР). Вони створені не окремо, а в рамках нової державної регіональної політики. Важливо розуміти, що Україна сьогодні реформує цю політику, вона є надзвичайно важливою в контексті децентралізації влади, власне, децентралізація є одним із її завдань. Регіональна політика передбачає створення в Україні системи багаторівневого врядування розвитком територій. У 2015 році Україна прийняла закон «Про засади державної регіональної політики» [2], який визначив, що українці повинні розвивати свої території відповідно до певних принципів, засад і підходів, які дуже гарно сформульовані в Європейському Союзі (ЄС). Вони полягають в тому, що для розвитку території потрібно спланувати цей розвиток, розробити грамотні стратегії розвитку та відповідні плани реалізації цих стратегій. Одним із складників цієї системи є інституційне забезпечення регіональної політики, тобто АРР є однією з форм таких інституцій як важливого елемента сучасної регіональної політики.

АРР – недержавні неприбуткові організації, які можуть бути створені в кожному регіоні та покликані допомогти обласній владі і громадам розвивати території, розробляти якісні стратегії, плани та проекти. Поки що агенції діють лише в 14 областях України, усі інші регіони не поспішають зі створенням АРР. Які плани та функції АРР? Вони розробляють плани розвитку? Так, АРР допомагають органам влади обласного рівня реалізувати політику розвитку конкретного регіону через допомогу в розробленні стратегії регіонального розвитку, зокрема: допомагають навчати всіх, хто знаходиться в регіоні, – це міста, села, селища, громади, партнери, громадські організації; допомагають їм розробляти проекти регіонального розвитку, реалізовувати стратегії; мають допомагати залучати інвестиції; мають допомагати розвивати експорт; мають допомагати розвивати малий і середній бізнес. Тобто АРР – це основний партнер регіональної влади для узагальнення «колективного інтересу» до розвитку регіону. АРР довели свою ефективність та можливість якісного застосування в різних країнах і за будь-яких умов та ресурсів, на відміну від державних структур, які

реалізують чітко визначену політику у встановлені терміни, вони завдяки майже автономному статусу можуть швидко реагувати на зміни в зовнішньому середовищі та спрямувати ресурси на напрями та організації, які найбільш цього потребують. Їх функціонування тісно пов'язане з процесами децентралізації, оскільки вони виконують функцію посередника між місцевою громадою, їх об'єднаннями, громадськими неприбутковими організаціями та органами державної влади у вирішенні спільного завдання – забезпечення сталого регіонального розвитку. Одним з яскравих прикладів ефективного та дієвого функціонування агентств національного розвитку є досвід Польщі. Наприкінці 90-х там функціонувало близько 90% усіх агентств, що діяли в посткомуністичних країнах. Для їх розвитку Польща отримала значну фінансову підтримку від ЄС, і за 6 років змогла досягнути суттєвого розвитку своїх територій, успішно здійснила заплановані реформи та створила надійну систему нормативно-правового забезпечення. Це дало їй змогу стати повноправним партнером та членом ЄС. Прикладом успішного функціонування АРР є також Естонія, Болгарія та Угорщина [3].

Отже, АРР є неприбутковими і вони недержавні. Вони створюються відповідно до закону, у якому визначено, що їхніми засновниками обов'язково є обласна державна адміністрація й обласна рада, а також можуть бути інші соціальні й економічні партнери, які знаходяться в регіоні. Це можуть бути торгово-промислові палати, університети, громадські організації, бізнес-асоціації тощо. В Україні на сьогодні АРР функціонують не в кожній області. На нашу думку, ці агенції надзвичайно потрібні владі, яка не може виконувати дуже багатьох функцій, які агенції можуть виконувати, тому, власне, бажання є, щоб вони були всюди. Але знову ж таки закон не зобов'язує створити їх всюди – вони можуть бути створені, а можуть бути і не створені. У деяких областях уже багато років працюють приватні консалтингові структури, які в принципі надають схожі консультаційні послуги, і вони є конкурентами, але чи вони вже стали непотрібними там, де створені АРР? В Україні дуже різноманітні регіони та області з різним рівнем розвитку, є області, у яких справді дуже розгалужена інституційна основа, є багато громадських організацій, консалтингових агенцій, очевидно, у таких областях і немає потреби їх створювати. Проте дуже багато областей, у яких немає подібних інституцій, немає консалтингових структур – і АРР там надзвичайно необхідні. Дуже важливим принципом діяльності таких агенцій є не конкурувати з чинними структурами. Якщо якась діяльність може здійснюватися такою структурою, вона має нею здійснюватися, тому серед функцій, які прописані для агенцій, дві з трьох є унікальними для таких інституцій. Жодна інша інституція їх сьогодні не виконує. Третя функція – надання певних послуг, наприклад залучення інвестицій, підтримка малого і середнього бізнесу, консультування, трансфер

технологій чи будь-що інше, якщо є місцеві організації, які це роблять ефективно, очевидно, не повинна впроваджуватися в АРР.

З одного боку, співзасновниками АРР можуть бути обласні державні адміністрації, з іншого – агенції створені для того щоб розвивати місцеві громади, а це певний перерозподіл повноважень і функцій. Тобто це може бути не завжди вигідно, бо не завжди може подобатися чинній владі. Чи не виникає тут певного конфлікту інтересів між адміністраціями й агентствами? Так, теоретично і практично він може виникати, і проблема сьогодні полягає в тому, чому не створюється ці агенції швидко і повсюдно. Тому, що ті, хто мають заснувати АРР, власне обласні державні адміністрації чи дуже часто обласні ради, не розуміють мети діяльності цих агенцій. Вони вбачають, можливо, певний ризик у такій діяльності. Проте варто розуміти, що сьогодні держава виділяє на розвиток території різного рівня, у першу чергу це муніципалітети, близько 37 млрд грн [4]. Так, це величезний ресурс, який може бути використаний сьогодні в переважній більшості випадків через розроблення певних проектів. Тобто не можна просто отримати гроші з бюджету, потрібно обґрунтувати мету, які будуть результати, які показники будуть досягнуті, що буде зроблено для людей. Власне, АРР мають допомогти обласній владі, місцевій владі розібратися в цій складній системі допомоги.

На сьогодні в Україні одні з найуспішніших АРР у Донецькій і Луганській областях, але там нетиповий формат місцевої влади і немає тих деяких органів влади, які притаманні іншим областям. Це свідчить про те, що конфлікт інтересів іноді заважає працювати агенціям. Так, у цих областях немає обласних рад, а є лише адміністрації чи військово-цивільні адміністрації, рішення приймаються набагато швидше. Але система влади України така, що є обласні ради, вони затверджують обласний бюджет, вони затверджують або не затверджують фінансування на діяльність агенцій. Також варто зауважити, що в східних областях дуже значну допомогу для створення й підтримки діяльності АРР надали міжнародні організації, такі як ПРООН і ЄС, тому багато коштів вкладено, навчання проведено, і там АРР справді є досить ефективними. Також цікавим є досвід праці Черкаської АРР. Вона допомагає об'єднаним територіальним громадам (ОТГ) у розробленні стратегії розвитку ОТГ і водночас організовує і супроводжає цей процес. Агенція співпрацює із Черкаським підрозділом центру розвитку місцевого самоврядування. Від Програми «U-LEAD» у 2017 році спільно напрацьовані для п'яти ОТГ стратегії з планами реалізації процесу, технічними завданнями під майбутні проекти. Надалі надається допомога на рівні Державного фонду регіонального розвитку (ДФРР) із спільним консультуванням. Так, доволі успішний досвід діяльності Черкаської АРР – це проект на конкурс секторальної підтримки, тобто конкурс проектів регіонального розвитку з державного бюджету за кошти ЄС у відповідь на звернення Кам'янської міської ОТГ у 2017 році до департаменту регіонального розвитку ОДА, до агенції, до

центру розвитку місцевого самоврядування щодо написання такого проекту. У результаті було оголошено, що громада виграла 7 млн 345 тис. грн [4].

Зараз актуальним є питання: коли завершиться реформа децентралізації і в Україні уже всі громади будуть створені, тобто всі будуть об'єднані, чи потрібні будуть АРР? Вважаємо, що ця необхідність буде посилена. Тому що громади створюються, їх потрібно навчати. Поки що значну роботу в цьому плані роблять донори. Так, зокрема, Програмою «U-LEAD» створені центри, які сьогодні якоюсь мірою виконують функції АРР. Так, програми існують якийсь час, а потім їх може не бути. Прописувалися агенції в законі про регіональний розвиток в Україні, щоб Україна все ж таки спиралася на свої власні сили і не чекала, коли прийде якась програма чи не прийде, а мала такі інституції, які допомагали за публічні кошти (як місцевих бюджетів, так і державного бюджету) виконувати важливі функції. Тому необхідність в них не зникне. За участю АРР в Україні вже реалізовано чимало проектів. Ці організації уповноважені допомагати громадам, представники яких мають зробити перший крок – звернутися по допомогу. АРР також можуть підтримувати малий і середній бізнес. Так, у Донецькій області АРР адмініструє проект з назвою – «Український Донецький куркуль». При цьому будь-які проекти розвитку конкретної області повинні бути дуже розумно сплановані, тобто кожна область має розробити свій план реалізації цієї стратегії. У плані мають бути так звані технічні завдання на проекти розвитку області. Якщо проаналізувати ситуацію з розвитком малого підприємництва, якщо видно, що є потреба підтримувати підприємців, наприклад, у селі (фермерів), у яких саме районах області, яка спеціалізація фермерів і так далі. Усе це має відбуватися системно, на основі певного аналізу. Ці проекти, які входять в план реалізації стратегії, – ось це і є інструкція для роботи АРР щодо проектів. Тобто мають бути не якісь проекти, які просто так виникли (є бізнес-ідея – і я хочу її втілити), це мають бути значущі проекти для громади. Звичайно, це проекти, які не можуть підтримувати лише одного підприємця, там має бути публічний інтерес. Сьогодні кожна область має такі стратегії, має такі плани реалізації, але величезна проблема в тому, що влада, на жаль, не користується цими планами.

Висновки і перспективи подальших розробок у цьому напрямку. За останні чотири роки на розвиток регіонів і громад Україна та міжнародні партнери спрямовують безпрецедентну кількість коштів. Лише державної підтримки у 2017 році було 16,1 млрд грн, а на 2018 рік передбачено понад 37 млрд грн, що у 74 рази більше, ніж у 2014 році [4]. Використати ці ресурси потрібно ефективно. Але в областях часто не думають про ефективність або не підходять до розвитку територій стратегічно. Це підтверджує невисока якість проектів, які подаються регіонами на фінансування з ДФРР. Більшість проектів складно назвати «розвитковими», і вони часто не відповідають планам реалізації

регіональних стратегій розвитку. У багатьох українців є думка, що АРР – «дороге задоволення для регіонів», але це не так, тому що затрати на роботу агенції ніщо у порівнянні з розміром інвестицій, які агенція залучить у розвиток регіону, із загальною користю, яку отримає регіон та громади.

Список використаних джерел

1. Приходченко Т.А. Агенції регіонального розвитку як інструмент регіональної політики України // Виклики глобалізації ХХІ ст. та стратегія соціально-економічного відродження України: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 24 травня 2016 р.). – Київ: КНТЕУ, 2016. – 220 с. – С. 136-138.
2. Закон України «Про засади державної регіональної політики» № 156-VIII від 05.02.2015 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/156-19>.
3. Gorzelak G. Regional development agencies in Poland / G. Gorzelak, M. Kozak, W. Roszkowski // Edited by H. Halkier, M. Danson, C. Damborg. United Kingdom. – London, Jessica Kingsley Publishers ltd, 1998.
4. Агенція регіонального розвитку не може з'явитися в області, де стратегія «лежить на полиці» // Сайт «Децентралізація». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://decentralization.gov.ua/news/8573>.

Сагайдак М.П.,
д.е.н., доцент,
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана»,
м. Київ, Україна

Теплюк М.А.,
к.е.н.,
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана»,
м. Київ, Україна

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ ДЕТЕРМІНАНТИ АДАПТАЦІЇ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ ДО УМОВ ЧЕТВЕРТОЇ ПРОМИСЛОВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Анотація. У статті актуалізовано питання щодо ідентифікації інтелектуальних ресурсів підприємства за умов четвертої промислової революції. Доведено, що здатність використовувати інтелектуальну ресурсну базу шляхом нарощення ресурсної цінності дозволяє сформувати принципово нові ключові компетентності, а вміння створювати таку цінність трансформується у пролонговані конкурентні переваги підприємства на конкурентному ринку. Запропоновано доповнити перелік детермінант, що можуть спричинити як занепад,

так і відновлювальний реконструктивний розвиток вітчизняних промислових підприємств у перспективі, інтелектуальними. Визначено передумови та запропоновано цільову модель компетенцій персоналу промислових підприємств в умовах четвертої промислової революції. Обґрунтовано ключові фактори подальшої успішної діяльності вітчизняних підприємств з адаптацією до диджитал-технологій як потужного драйверу розвитку інноваційного бізнесу.

Ключові слова: підприємство, інтелектуальні ресурси, інтелектуальні детермінанти, четверта промислова революція, деіндустріалізація, диджиталізація, адаптація, модель компетенцій.

Summary. The article actualizes the issue of identifying the intellectual resources of the enterprise in the conditions of the fourth industrial revolution. It is proved that the ability to use the intellectual resource base by increasing the resource value allows to form fundamentally new key competencies, and the ability to create such value - transformed into prolonged competitive advantages of the enterprise in a competitive market. It is proposed to supplement the list of determinants that can cause both decay, as well as restorative reconstructive development of domestic industrial enterprises in the future, intellectual. The preconditions are defined and the target model of competences of personnel of industrial enterprises in the conditions of the fourth industrial revolution is proposed. The key factors of the further successful activity of domestic enterprises with adaptation to digital technologies as a powerful driver of innovation business development are substantiated.

Key words: enterprise, intellectual resources, intellectual determinants, the fourth industrial revolution, deindustrialization, digital technology, adaptation, model of competencies.

Постановка проблеми. Динамічні зміни конкурентного ринкового середовища, у якому функціонують суб'єкти господарювання, вимагають сучасних підходів до ідентифікації інтелектуальних ресурсів, особливо в контексті розвитку економіки за умов четвертої промислової революції, або Індустрії 4.0, яка дозволяє стерти межу між матеріальним і віртуальним світом, у результаті чого створюються нові кіберфізичні комплекси, які поєднані в єдину цифрову екосистему. Досвід успішних компаній свідчить, що їх здатність використовувати інтелектуальну ресурсну базу шляхом нарощення ресурсної цінності дозволяє сформувати принципово нові ключові компетентності, а вміння створювати таку цінність трансформується у пролонговані конкурентні переваги. Водночас диспропорції дуалістичних ресурсних характеристик, бар'єри залучення інновацій, специфіка ідентифікації елементів ресурсного портфеля на результативність функціонування суб'єктів ринкових відносин актуалізують проблематику дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичне обґрунтування та окреслення питань, що підлягають опрацюванню в контексті досліджуваної проблематики, знайшли відображення у працях закордонних та вітчизняних учених Дж. Акерлофа, Дж. Барні, Е. Брукінг, Т. Громової, П. Друкера, Д. Коллінза, Й. Русса, А. Сміта, С. Спінеллі, Д. Тіса, К. Шваба, С. Ілляшенка, Ю. Кіндзерського, А. Комісарова, С. Кузнецова, С. Манукова, І. Хель та інших. Враховуючи результати проведених фундаментальних досліджень вказаних науковців, варто

зазначити, що питання, пов'язані з визначенням інтелектуальних детермінант адаптації вітчизняних підприємств до умов четвертої промислової революції, які досліджені фрагментарно, потребують уточнення й деталізації.

Постановка завдання. Метою дослідження є ідентифікація інтелектуальних ресурсів підприємства, а також визначення інтелектуальних детермінант, що дозволять вітчизняним підприємствам адаптуватися до умов четвертої промислової революції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інтелектуальні ресурси у сучасних умовах динамічного розвитку бізнес-середовища стають основою діяльності та забезпечують прибутковість інноваційним підприємницьким структурам. Відтак ефективність використання інтелектуальних компонентів ресурсного портфеля дозволяє компанії досягти економічної стійкості та конкурентоспроможності на ринку. В умовах четвертої промислової революції, початок якої було проголошено на 46 економічному форумі у Давосі, пріоритетним завданням для інноваційного розвитку бізнесу є вектор промислового прориву. Тобто ефективне функціонування суб'єктів ринкових відносин залежить від ідентифікації інтелектуальних ресурсів підприємства з урахуванням альтернативних конкурентних стратегій розвитку.

Як зазначає проф. Ю.В. Кіндзерський, деіндустріалізація або сучасні процеси економічних та соціальних змін, у країнах з високим технологічним рівнем, доходами і продуктивністю праці, супроводжуються зниженням чи повним припиненням індустріальних активностей, особливо у важкій промисловості [1; 3, с. 49, 53]. За умов «зрілої» деіндустріалізації, промислове виробництво зміщується до високотехнологічного, надаючи суттєвий поштовх для прискореного розвитку наукомістких галузей економіки та сфери послуг (логістичних, консалтингових, інформаційних тощо), від яких безпосередньо залежить зростання продуктивності праці та інноваційність виробництва. У цьому контексті ключовим фактором подальшої успішної діяльності вітчизняних підприємств є швидка адаптація до digital-технологій як базису промислової революції, які стають потужним драйвером розвитку інноваційного бізнесу. Отже, запропонований Ю.В. Кіндзерським перелік визначальних детермінант, які можуть спричинити як занепад, так і стати основою для відновлювального реконструктивного розвитку вітчизняної промисловості в перспективі, а саме: інституційно-політичні, організаційно-управлінські, зовнішньоекономічні, структурно-виробничі, фінансово-інвестиційні, інноваційно-технологічні, соціальні, вважаємо за доцільне доповнити інтелектуальними. У підтвердження цієї тези зазначимо, що швейцарський економіст Клаус Мартін Шваб [8] вважає, що четверта промислова революція характеризується злиттям технологій та дифузійними процесами між фізичними, цифровими і біологічними

сферами, чого неможливо досягти без використання інтелектуальних ресурсів. Дотримуємося думки, що прояв Індустрії 4.0 в Україні може бути втілено у чотирьох векторах: зміні очікувань споживачів; удосконаленні якості продукції та послуг за рахунок диджиталізації; формуванні нових форм партнерства та співробітництва; трансформації бізнес-моделей у інноваційні digital-моделі (рис. 1).

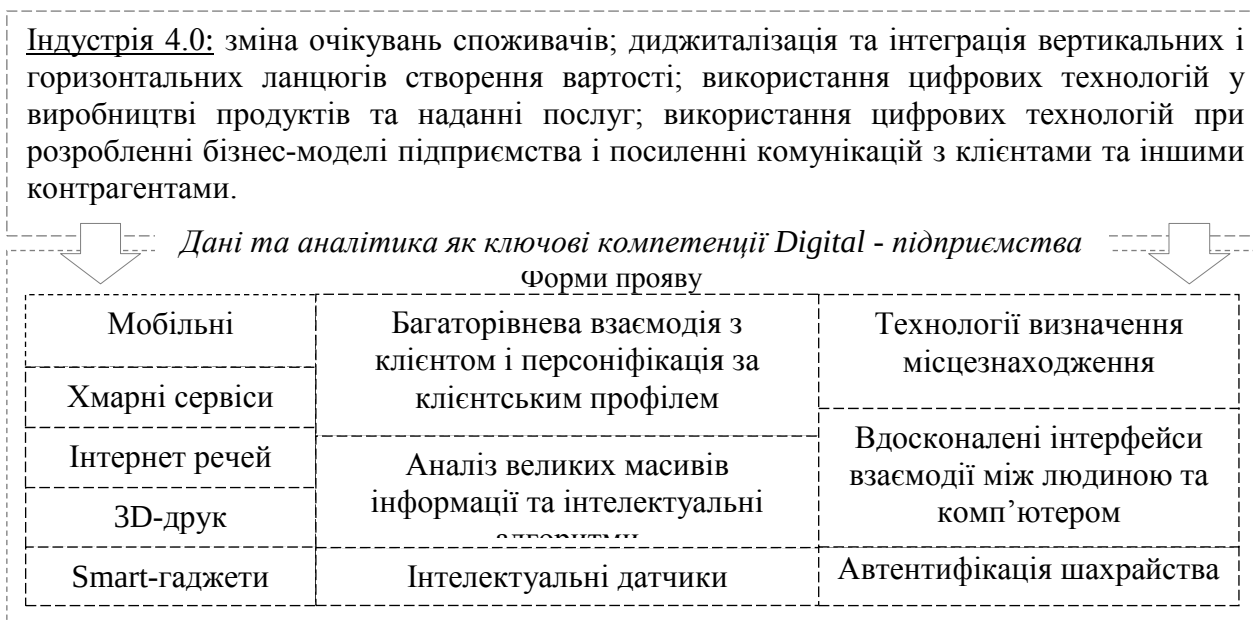


Рис. 1. Форми прояву четвертої промислової революції
(розроблено авторами)

За умов четвертої промислової революції, суцільні інновації сприяють повній трансформації та автоматизації виробничих процесів, а також прямо й опосередковано впливають на свідомість споживачів. Отже, четвертий етап розвитку промислової революції обумовлений ефективними ресурсними комбінаціями, новими методами збору та аналізу даних, адаптивними технологіями виробництва, штучним інтелектом, біо- та нанотехнологіями, робототехнікою, автономними транспортними засобами, 3D-друком [4]. Водночас ключовими драйверами цифрової трансформації залишаються людина та культура. Враховуючи те, що основна складність при імплементації інновацій у діяльність вітчизняних підприємств зумовлена нерозвиненістю цифрової культури й дефіциту компетентностей персоналу, актуальності набуває питання ідентифікації інтелектуальних ресурсів підприємства. Отже, успішність цифрової трансформації залежатиме не стільки від спеціальних алгоритмів або інструментів аналітики, скільки від більшого набору детермінант інтелектуальних компонентів ресурсного портфеля підприємства. Для адаптації вітчизняних підприємств до умов четвертої промислової революції необхідно використовувати динамічні можливості ринкового середовища для впровадження цифрової культури та для

підвищення зацікавленості в успішній трансформації з боку вищого керівництва. Водночас для успішного розвитку суб'єктів господарювання необхідно навчати та утримувати фахівців-представників «Digital-покоління» та інших співробітників, які здатні адаптуватись і працювати в динамічній цифровій системі [6].

Безперечно, геополітичні, демографічні та техніко-технологічні тренди формують нову реальність на ринку інтелектуальних ресурсів. За такої реальності вертикальна організаційна ієрархія стає марною, горизонтальні взаємозв'язки ускладнюються, посилюється значущість комерціалізації ідей і розробок. Для всіх стейкхолдерів розширюється зона відповідальності - за результат господарської діяльності, за себе, за команду. Новим девізом для тих, хто хоче забезпечити конкурентні переваги на ринку праці, є «Еволюційний або зійди з дистанції». Зазначене вище дозволило запропонувати цільову модель компетенцій в умовах четвертої промислової революції (рис. 2).



Рис. 2. Цільова модель компетенцій в умовах четвертої промислової революції (розроблено авторами)

Підґрунтям цієї моделі є те, що потреби на ринку праці стають здебільшого зумовленими важливістю інтелектуальних компонентів ресурсного портфеля підприємства. При цьому акценти в моделі компетенцій зміщуються у бік творчості, культури, індивідуальних та колективних цінностей, універсальних «компетенцій XXI століття», де цифрові технології не є субститутами. До переліку актуальних компетенцій можна віднести такі когнітивні, соціально-поведінкові та цифрові навички: саморозвиток, організованість, управлінський хист, досягнення результатів, вирішення нестандартних завдань, адаптивність, комунікаційні здібності, міжособистісні та міжкультурні відносини, створення систем та управління інформацією (див. рис. 2).

Наступним кроком необхідно ідентифікувати інструменти реалізації стратегії вітчизняних підприємств та її адаптації до умов Індустрії 4.0, визначити, як гнучка ІТ-інфраструктура зможе поліпшити бізнес-процеси на підприємстві, а також сприятиме розробленню стратегії залучення фахівців і впровадженню інноваційних технологій управління інтелектуальними ресурсами компанії. Отже, подальша успішна діяльність вітчизняних підприємств в умовах четвертої промислової революції залежатиме від інтелектуальних ресурсів, зокрема: знань, кваліфікації, компетентностей, здібностей та здатностей фахівців адаптуватись до умов діджиталізації [5; 9].

В епоху четвертої промислової революції знання та досвід людей стають фактично основними продуктами виробництва. Відтак, інтелектуальні ресурси відіграють значну роль у забезпеченні випереджального розвитку підприємств. Саме вони є драйверами збільшення кількості інноваційно-активних малих підприємств, зокрема й за рахунок появи нових форм підприємництва (фрилансінг, пульсуючі організації тощо), спрямованих на розвиток сфери нематеріального виробництва (різноманітних послуг і технологій), що стають основою нового технологічного укладу (рис. 3).



Рис. 3. Розвиток вітчизняних підприємств в умовах Індустрії 4.0
(розроблено авторами)

Разом з тим, варто також акцентувати увагу на можливих негативних наслідках четвертої промислової революції, що можуть зумовлювати: нерівномірний розподіл результатів, дивідендів від технологічних досягнень і загрозу масового безробіття; ерозію глобального управління; потенціал зловживання робототехнікою, генною інженерією і кіберзброєю; порушення роботи багатьох усталених виробництв тощо. Враховуючи зазначене вище, зауважимо, що реалії функціонування вітчизняних підприємств в умовах четвертої промислової революції можуть стати як утопією для розвитку інноваційного бізнесу, так і передумовою до виживання на ринку [2, с. 14; 7]. На нашу думку, сучасні digital-трансформації, що відбуваються на сучасному етапі адаптації вітчизняних підприємств до умов четвертої промислової революції, сприятимуть досягненню ними більш високого рівня інновацій, компетентностей, ефективності, конкурентоспроможності, лідерства та відповідальності, з принципово позитивними результатами як для підприємств, так і суспільства.

Висновки. Безперечно, четверта промислова революція зумовить зміни у світоглядних орієнтаціях суб'єктів господарювання щодо

диджиталізації операційної діяльності, ставлення до впровадження і продукування новітніх технологій, розширення інноваційного горизонту та навчання персоналу протягом усього життєвого циклу. Проте цього неможливо досягти без застосування вітчизняними підприємствами інтелектуальних детермінант як визначальних факторів впливу на ефективність економічних процесів, зміну очікувань споживачів і рівень їх задоволеності від споживання пропонованої підприємством споживчої цінності товару чи послуги. З огляду на це, подальші дослідження будуть спрямовані на обґрунтування та розроблення інноваційних стратегій, а також формування digital-моделі економічного розвитку вітчизняних промислових підприємств з урахуванням досвіду провідних компаній світу, а також оцінювання впливу четвертої промислової революції на кардинальні та системні зміни в суспільстві.

Список використаних джерел

1. Деіндустріалізація. Електронна енциклопедія Вікіпедія. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Деіндустріалізація>
2. Ілляшенко С.М. Перспективи і загрози четвертої промислової революції та їх урахування при виборі стратегій інноваційного зростання / С.М. Ілляшенко, Н.С. Ілляшенко // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2016. – №1. – С. 11-21.
3. Кіндзерський Ю.В. Деіндустріалізація та її детермінанти у світі та в Україні / Ю.В. Кіндзерський // Економіка України. – 2017. – №11(672) – С. 48-72.
4. Комиссаров А. Технологический ренессанс. Четвертая промышленная революция / А. Комиссаров. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.vedomosti.ru/opinion/articles/2015/10/14/612719-promishlennaya-revolutsiya>
5. Кузнецова С.Б. Четвертая промышленная революция как результат инновационно-технологического развития производственных систем / С.Б. Кузнецова. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://web.snauka.ru/issues/2016/03/65792>
6. Мануков С. Четвертая промышленная революция в Давосе / С. Мануков – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://expert.ru/2016/01/21/chetvertaya-promyshlennaya-revolutsiya/>
7. Хель И. Индустрия 4.0: что такое четвертая промышленная революция? / И. Хель – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://hi-news.ru/business-analitics/industriya-4-0-chto-takoe-chetvertaya-promyshlennaya-revoluciya.html>
8. Шваб К. Четвертая промышленная революция / К. Шваб; пер. с англ. – М.: Издательство «Эксмо», 2016. – 138 с. (Top Business Awards)
9. IV промышленная революция: какие навыки будут нужны в 2020 году. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://finance.bigmir.net/business/65363-IV-promishlennaya-revoluciya-kakie-naviki-bydyt-nyjni-v-2020-gody>

Самійленко А.П.,
к.е.н., доцент,
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана»,
м. Київ, Україна

Ломова Я.О.,
аспірант,
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана»,
м. Київ, Україна

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕФЕКТИВНОГО МЕХАНІЗМУ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ ПОСИЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ ЕКОНОМІКИ

Анотація. Відтворення ефективної моделі соціально-орієнтованої економіки в сучасних умовах глобальних трансформацій, забезпечення на цій основі якісного економічного зростання і в цілому сталого розвитку як невід'ємного атрибуту загальноцивілізаційного прогресу суспільства потребують постійного вдосконалення і трансформації національного господарського механізму, соціалізації його визначальних функцій. Соціалізація господарського механізму є надзвичайно важливим процесом соціальної спрямованості, оскільки через його відносну автономність в економічній системі зміни в ньому можуть відбуватися неадекватно до змін у глибинних сферах економічних відносин. Концептуально-функціональний аналіз пострадянського періоду свідчить, що загальним у процесах ринкової трансформації адміністративно-командної економіки повинні стати системні зміни, які включають структурно-інституціональні її перетворення як складник формування раціонального механізму господарювання.

Ключові слова: соціальна держава, господарський механізм, соціальна відповідальність бізнесу, добробут, соціалізація господарського механізму.

Summary. The reproduction of an effective model of a socially oriented economy in the current conditions of global transformation, the provision on this basis of qualitative economic growth and, in general, of sustainable development as an integral attribute of the civilizational progress of society, requires continuous improvement and transformation of the national economic mechanism, the socialization of its decisive functions. Socialization of the economic mechanism is an extremely important process of social orientation, because of its relative autonomy in the economic system, changes in it may not be inadequate to changes in the deep spheres of economic relations. The conceptual-functional analysis of the post-Soviet period shows that systemic changes, which include structural and institutional transformations, which are part of the formation of a rational management mechanism, should become common in the processes of market transformation of the administrative-command economy.

Key words: social state, economic mechanism, social responsibility of business, welfare, socialization of economic mechanism.

Постановка проблеми. Як показує ретроспективний аналіз економічної літератури, серед відповідних наукових кіл практично стало аксіомою, що посилення соціогуманізації економіки – це загальний вектор її сучасного розвитку як на глобальному, так і національному рівнях. Для становлення й розвитку в країні соціально-орієнтованої ринкової економіки важливе теоретико-практичне значення має концептуальне обґрунтування засад формування соціально-ефективного господарського механізму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ретроспективний аналіз відповідних аналітичних джерел з обраної тематики правомірно виокремлює такі базові складники механізму господарювання в умовах посилення соціальної спрямованості економіки:

- по-перше, забезпечення формування високорозвиненого економічного потенціалу, оскільки бідна країна, за визначенням, немає можливості дієвої соціалізації (а не популістських гасел) життєдіяльності населення;

- по-друге, раціональне поєднання державного регулювання з ринковим саморегулюванням, у т.ч. й за умови домінування соціогуманістичних відносин між господарюючими суб'єктами на основі відповідного рівня їхньої цивілізованості;

- по-третє, забезпечення, за наявності двох попередніх складників, загального добробуту в країні – засадничої умови соціогуманізації всіх сторін життєдіяльності суспільства. Водночас обов'язковим принципом є і забезпечення державою, для практичної реалізації цих трьох складників, формування конструктивно «працюючої» чинної інституціонально-правової бази – важливого елемента господарського механізму. Ефективне функціонування останнього передбачає повну реалізацію соціальної відповідальності всіх його суб'єктів.

Аналітично-практичні узагальнення українських реалій свідчать, що майже за двадцятисемирічний період ринкової трансформації якісних зрушень з усіх цих напрямів (складників) формування соціальної держави та її господарського механізму не відбулося. Стратегічними пріоритетами тут і надалі залишаються: забезпечення ефективної зайнятості населення; гармонізація чинного законодавства щодо можливостей отримання, розподілу та перерозподілу доходів; регламентація та раціональне законодавче унормування соціального захисту і соціальних гарантій; якісне вдосконалення системи освіти та адаптація професійно-кваліфікаційної підготовки працівників згідно з вимогами ринку; налагодження і правове забезпечення конструктивного соціального партнерства; охорона здоров'я та якісний демографічний розвиток; забезпечення конкурентоспроможної реінтеграції країни в глобальні світові процеси і європейські структури.

Постановка завдання. Для конкретної моделі української ринкової трансформації ці проблеми потребують подальшого теоретичного аналізу.

На сьогодні в нашій науковій літературі не існує достатньо обґрунтованих підходів щодо їхнього розв'язання, у т.ч. і раціонального поєднання соціальної значущості і справедливості та економічної вигоди й ефективності. Водночас у концептуальному аспекті погоджуємося з позицією фахівців Інституту економіки та прогнозування НАН України, що вихідним елементом соціальної держави є цілісний, системний характер державного регулювання. Адже саме така держава, перш за все, не просто політичний, а й соціально-економічний регуляторний феномен, оскільки в ній, з одного боку, регуляторні інститути й інституції – це не формальна надбудова над ринковою стихією, а специфічний «координатор», управлінець, регулятор та активізатор економічних процесів. А з іншого – особливістю державної регуляторної політики має стати також і активізація соціальних факторів економічного зростання.

Виклад основного матеріалу дослідження. У практичному аспекті проблеми формування, функціонування й розвитку економіки України залишаються надзвичайно актуальними не лише для початкового періоду ринкової трансформації 90-х рр., а й для початку XXI століття. Незважаючи на те, що протягом 2000-х рр. мала місце тенденція до прийнятних темпів щорічного приросту ВВП (за винятком 2005р. та очікуваних негативних результатів у 2008 р.). Але не лише фахівців, а й пересічних громадян цікавить: як же так сталося, що за 2000-2007 рр. ВВП зростав у середньому близько 7% (у 2016 значно скромніше – близько 2%), однак у цей період, наприклад, Україна за індексом людського розвитку (комбінований соціогуманістичний показник: довготривалість життя, рівень освіти та доходів на душу населення) серед країн світу перебувала у кінці дев'ятої десятки (у 2016 рр. – на 88 місці, у 2005 р. була на 78 місці,) серед 188 держав світу, що піддаються рейтинговому оцінюванню ООН.

При цьому варто відзначити, що серед наших науковців, як і держуправлінців, ще немає чіткого бачення критеріїв систематизації напрямів становлення соціальної держави в Україні та відповідного механізму господарювання. Ураховуючи зазначене вище, вважаємо за правомірне виділити такі стратегічні напрями формування соціально-орієнтованого господарського механізму в країні:

- по-перше, створення якісно дієвих соціально-орієнтованих інституцій ринку на основі економічно забезпеченого їхнього правового функціонування. Одночасно це включає і поступовий «демонтаж» та «переналадку» патерналістських форм ще одержавленого соціалізму в системах розподілу, перерозподілу доходів та соціального захисту населення на основі заміни їх конструктивними соціально спрямованими ринковими формами. Адже наявність раціональної системи розподілу доходів та дієвої сфери соціального захисту і гарантій є важливими передумовами досягнення відповідного рівня довіри населення до

визначеної моделі господарювання, а відтак, і до державних владних структур;

- по-друге, становлення (а в ряді випадків і відновлення) цілісного соціального інфраструктурного комплексу та матеріально-фінансове його забезпечення в тій мірі, у якій воно можливе на відповідному етапі корекції ринкової трансформації, тобто співрозмірність задекларованих соціальних показників з наявним економічним потенціалом держави. При цьому остання, в особі різних гілок влади, повинна ставитися до соціуму як об'єктивного партнера щодо своєї перманентної відповідальності перед ним через реалізацію своїх повноважень;

- по-третє, професіоналізація і компетентність соціальної діяльності державних інститутів різних рівнів та функціональний аналіз і прогнозування механізмів, а також наслідків суттєвих змін в соціально-економічному устрої національної господарської системи. Це безпосередньо стосується трудового та податкового законодавств, правової адаптації до ринкових освіти і медицини, пенсійної та житлово-комунальної реформ, а також раціоналізації бюджетної політики як на національному, так і регіональному рівнях. Лише інституціонально модернізована держава зможе забезпечувати збалансованість між економічними й соціальними процесами. Усе це вимагає чіткого визначення її статусу та функцій.

Реалізація цих завдань – визначальна умова й база для досягнення відповідної соціальної справедливості та стабільності в суспільстві. Їх в Україні немає вже з осені 2014 року, після відносного соціально-економічного «спокою».

Забезпечення цих процесів – комплексне завдання держави на основі формування і функціонування соціально-орієнтованого господарського механізму.

Серед якісних критеріїв соціальності останнього виділимо такі параметри:

- наявність для працездатного населення економічних умов, які дадуть можливість йому, за рахунок власних доходів, забезпечувати не лише більш прийнятний у суспільстві рівень споживання економічних благ, а, насамперед – засади для соціогуманістичного розвитку та соціального захисту індивіда;

- гарантії рівноправного доступу до суспільно-прийнятної кількості та якості базових соціальних благ, серед яких пріоритетними є освіта, медичне обслуговування, а також комунально-побутові та екологічні умови життєдіяльності соціуму. В ідеалі тут важливо забезпечити не лише високу якість, а й масову можливість вибору населенням соціальних благ (послуг) на національному ринку;

- спрямованість ринкової трансформації також має сприяти забезпеченню суспільної стабільності в країні, зменшенню соціальної диференціації, якісному і масштабному відтворюванню людського,

соціального та інтелектуального капіталів, що є необхідною умовою динамічного суспільного розвитку країни в цілому.

У цьому контексті звернемо увагу ще й на таку суттєву обставину. Останніми роками в нашій літературі, засобах масової інформації активно обговорюється проблема соціальної відповідальності бізнесу. Зрозуміло, без останньої механізм господарювання не може бути соціально-орієнтованим. Адже в реальній практиці наш бізнес, як правило, демонструє зворотне – соціальну безвідповідальність (яскравим прикладом цього є діяльність понад 2/3 депутатів – доларових мільйонерів у Верховній Раді останніх трьох каденцій).

З одного боку, це можна пояснити відносним дефіцитом фінансових ресурсів у національних бізнесменів (не рахуючи 10-8 олігархічних кланів) та недостатньою їхньою конкурентоспроможністю, соціальною незрілістю тощо. З іншого – наших підприємців цікавлять, перш за все, безпосередньо фінансово-економічні показники: прибуток, витрати, рентабельність, нагромадження капіталу тощо. Але найманих працівників турбують дещо інші питання: рівень оплати, умови та охорона праці, можливості професійного зростання (особливо молоді), система участі в доходах підприємства, перспективи сімейного й особистого добробуту та інші соціальні аспекти. Це свідчить про відмінність у ключових інтересах працівників і вітчизняних бізнесменів.

Гармонізувати інтереси цих двох діалектично суперечливих сторін, як підтверджує світовий досвід, може тільки держава, у т.ч. і за рахунок формування інституціонально-правового складника господарського механізму. Саме цей складник може дієво зорієнтувати та сформулювати соціальну відповідальність підприємців. А це просто ефемерні надії на їхні «генетичні» альтруїзм і благодійництво.

Практичне формування соціально-відповідального бізнесу можливе через механізм законодавчого забезпечення загальної раціональної умотивованості найманих працівників та підприємців у встановленні оптимального співвідношення маси доходу і фонду оплати праці (ФОП). Відносна частка цього фонду у валовому доході підприємства має бути зафіксована в колективному договорі законодавчо. Досвід розвинутих країн, де ФОП становить 60-70% від доходу підприємства, сьогодні для України хоч і недосяжний, але як орієнтир, з урахуванням також специфіки галузей та виробництв, має бути врахований при розробленні відповідних законодавчих положень. Крім того, правова норма про розподіл доходу підприємства повинна бути зафіксованою з можливим прогресивним її перманентним переглядом, тобто з урахуванням обсягів, тенденцій, чинників приросту доходу. Це буде суттєвим елементом соціалізації механізму господарювання. Уважаємо, що вищезазвані проблеми та їхнє розв'язання будуть характерними ознаками та складниками в системі комплексної соціалізації механізму господарювання.

Практика ринкових постсоціалістичних трансформацій попередніх механізмів господарювання свідчить, що ці процеси відбуваються ніби у два етапи. Перший – обумовлений «жорстким» визначенням державою поведінки людини в соціальному національному середовищі та спробою охоплення соціальним захистом практично всього населення. Це зумовлює відповідну форму соціалізації економічних відносин та господарського механізму. За своєю сутністю це так звана патерналістська модель, яка орієнтована на збереження попередніх кількісних масштабів соціальних послуг, гарантованих державою. Водночас зусилля останньої щодо підвищення ефективності соціальних програм відступили на другий план – коштів не вистачало.

Аналіз ряду елементів такого механізму трансформації (як і господарювання) показав, що на «тлі» динамічного падіння у 90-х рр. (до 60% обсягу ВВП) відбувалося збільшення частки питомої ваги соціальних витрат у сукупних витратах держави. Тобто соціальні наміри не були зіставлені з економічними реаліями (можливостями) у країні.

Одним з головних недоліків, згідно з нашим аналізом вказаної моделі, є так звана «перехресна» реалізація соціальних програм, що спричиняє дублювання соціальної допомоги, а відповідно, і неефективність витрачання державних коштів на соціальну сферу. Застосування цієї моделі на початковому етапі трансформаційних процесів мало місце й в Україні. Розуміючи її неефективність, наші аналітики-теоретики відмічали, що це було викликане низкою як об'єктивних, так і суб'єктивних обставин:

- по-перше, недостатньою теоретичною обґрунтованістю соціально-економічних пріоритетів ринкової трансформації українського суспільства;

- по-друге, відсутністю ринково-трансформаційного досвіду та відсутністю елементарних знань і відповідальності у «прорабів» цих процесів, а особливо у реформуванні соціальної сфери, а відповідно – соціальної політики. Крали, що потрапляло «під руки», а закон про комунальну власність (де ця сфера в основному була) не прийняли досі;

- по-третє, матеріально-фінансова незабезпеченість реалізації багатьох соціальних завдань, взятих на перспективу популістськими урядами 2000-х рр.

Загострення економічно-фінансових, у т.ч. і бюджетних проблем у кінці 2008 р., а також у «постмайданні» роки в Україні, і особливо в соціальній сфері рельєфно підтвердило: неефективність спроб розв'язувати соціальні питання лише через подальше «друковано-верстатне» фінансування без реформування всього комплексу соціально-економічних відносин – домінантного складника господарського механізму.

У контексті аналізу означеної проблеми варто враховувати ті аспекти, які дадуть можливість конструктивно перевести соціалізацію економічних

реформувань в Україні з хаотично-спонтанного функціонування в регульований динамічний розвиток на основі пріоритетів економічного лібералізму. Отже, настав час активізації під конструктивним державним контролем ліберальних реформ. Вони мають стати як основою реального економічного прогресу, так і логічним фундаментом розбудови євроінтеграційних засад, на думку професора А.Гальчинського, «у власному домі» [1, с.7]. У цьому аспекті відмітимо, що один з базових ліберальних постулатів – це формування та утвердження суспільства рівних можливостей. Досвід розвинутих країн свідчить, що нам, з метою подальшої соціалізації господарського механізму, важливо динамічно здійснити: по-перше, ринкову трансформацію соціальної сфери; по-друге, поглиблення соціогуманізації ринкового характеру відтворення робочої сили; по-третє, масштабне розширення умов для формування економічно активних і відповідно матеріально забезпечених прошарків населення, тобто суб'єктів, які на практиці реалізують особисту відповідальність як «локомотиви» економічного прогресу. Це питання виявилось досить складним у державно-творчому регуляторному процесі, тобто формуванні середнього класу.

У зв'язку з цим важливо зазначити, що наявність масової бідності в Україні, яку третій Президент назвав проблемою номер один, немає лінійного вирішення. Так, перший «помаранчевий уряд» ще у 2005р. узяв теоретично не зовсім коректний курс на реалізацію політики форсованого подолання бідності через механізм перерозподілу різних форм державних доходів. Зокрема, розв'язання цієї проблеми передбачалось і за рахунок прогнозованої деякими помаранчевими лідерами реприватизації об'єктів, які справді були в держави відчужені і нееквівалентно, і нелегітимно.

Але з позиції економічної теорії є аксіомою: бідність долається не просто через політику перерозподілу новоствореної вартості, у т.ч. і держбюджет чи інших доходів, а за умови зростання та нарощування конкурентоспроможності національної економіки і підвищення на цій основі загального добробуту населення. Його забезпечення (добробуту) – важлива функція механізму господарювання. Соціалізація останнього не заперечує принцип загальності як невід'ємного складника економічної свободи. А вона дає можливість з'ясувати, хто є раціональнішим у розв'язанні тих чи тих виробничих проблем.

Відомо, що одним із загальних принципів економічної теорії є постулат, за яким кожен із суб'єктів ринку у своїй діяльності має функціонувати раціонально. Уся система механізму господарювання, його внутрішня логіка має розбудовуватися на цьому принципі.

Висновки. У будь-якій економічній системі зростання загального добробуту, підвищення соціальних гарантій неможливі без динаміки та ефективності суспільного виробництва. Водночас не менш важливим є зворотній зв'язок: без соціальної забезпеченості, впевненості членів суспільства в соціальних гарантіях неможливі реальні економічна

стабілізація та ефективність суспільного відтворення та його складника – господарського механізму.

З позиції теоретико-методологічної оцінки українського вектора процесу ринкової трансформації економіки, як і формування соціогуманістичних складників її господарського механізму, важливо перевести останній із «спонтанно-розвалювального» попередньої економічної системи в суспільно регульоване русло. Цього потребує й реалізація національної стратегії виходу країни з перманентних економічних криз. Хоча оцінки їх причин, змісту і термінів початку-кінця фахівцями неоднозначні, але превентивні заходи має оперативно вживати кожна країна.

Таким чином, стратегічні завдання мають бути за своїм змістом спрямовані на реалізацію заходів, здатних амортизувати та запобігати економічним спадам в перспективі як від екзогенних, так і ендегенних чинників, а також базуватися на конструктивній соціалізації механізму господарювання в Україні.

Список використаних джерел

1. Гальчинський А. Економічний розвиток оновленої парадигми /А.Гальчинський // Економіка України. – 2012. – №5. – С. 4-17.
2. Геєць В.М. Економіка України: ключові проблеми і перспективи /В.М.Геєць // Економіка і прогнозування. – 2016. – №1. – С. 7-22.

Скрипник А.В.,
д.е.н., професор,
Національний університет біоресурсів і
природокористування України,
м. Київ, Україна

Сабіщенко О.В.,
магістр,
Вища Школа Бізнесу в Домброві Гурнічій,
м. Домброва-Гурніча, Польща

МОДЕЛЮВАННЯ КАРТИ РИЗИКІВ БІЗНЕС-ПРОЕКТУ У ВІТРОЕНЕРГЕТИЦІ

***Анотація.** Відновлювана енергетика є інструментом технологічного лідерства країни. Підвищення дохідності інвестиційних проектів у відновлюваній енергетиці привело до різкого росту інвестицій у цю галузь. На реалізацію бізнес-проектів впливають багато змін у політичній, соціальній, комерційній сферах та діловому середовищі, зміни в техніці, технології та продуктивності, стан навколишнього середовища, чинне оподаткування, рівень інфляції, правові та інші аспекти. Це зумовлює наявність у проектах певних ризиків. У статті побудовано карту ризиків бізнес-проекту у вітроенергетиці, за якою досліджено 27 основних ризиків, які можуть виникнути при реалізації його на території України. Для побудови карти*

ризиків використано програмні середовища Microsoft Office Excel, RStudio та мову програмування R.

Ключові слова: моделювання, ризик, бізнес-проект, вітроенергетика, менеджмент.

Summary. Renewable energy is an instrument of technological leadership of the country. Increasing the profitability of investment projects in renewable energy led to a sharp increase in investment in this industry. The implementation of business projects is affected by many changes in the political, social, commercial and business environment, changes in technology, technology and productivity, the state of the environment, the current taxation, the level of inflation, legal and other aspects. This causes the presence of certain risks in the projects. The article contains a map of the risks of a business project in wind energy, which examined 27 major risks that may arise when it is sold on the territory of Ukraine. To build a risk map used software environments Microsoft Office Excel, RStudio and the programming language R.

Key words: modeling, risk, business project, wind power, management.

Постановка проблеми. На сьогодні відновлювана енергетика стає інструментом технологічного лідерства країни.

У сучасних умовах найефективнішою енергетичною технологією стає вітрова енергетика [7]. Це стає можливим за рахунок доступності, надійності, низької витратності, екологічної чистоти та швидкої окупності вітроенергетичних установок.

1 березня 2018 року дії російської компанії «Газпром» [3] ще раз довели: Україна не має права залежати від імпорتنих енергоресурсів, особливо від імпорту російського газу. Основним шляхом для досягнення цієї мети є перехід на виробництво електроенергії з відновлюваних джерел. Для цього необхідно розвивати енергозберігальні та енерговідтворювальні технології.

Підвищення дохідності інвестиційних проектів і зменшення ризиків у відновлюваній енергетиці сприяли різкому зростанню інвестицій у цю галузь.

На реалізацію бізнес-проектів впливають багато змін у політичній, соціальній, комерційній сферах та діловому середовищі, зміни в техніці, технології та продуктивності, стан навколишнього середовища, чинне оподаткування, рівень інфляції, правові та інші аспекти. Це зумовлює наявність у проектах певного ризику.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами вивчення потенціалу вітроенергетики займалися такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як Henryk Karpiński, Tomasz Karpiński [9], Julian Maj, Piotr Kwiatkiewicz [10], Півняк Г., Шкрабець Ф., Нойбергер Н. [5] та інші, які розробили й досліджували на практиці схеми роботи вітроустановок.

Дослідженням ризиків у бізнес-проектах займалися такі видатні науковці: Helen Deresky [6], Simon Collinson, Rajneesh Narula, Alan Rugman [8], Вітлінський В., Верченко П. [2] та ін.

Метою цієї роботи є моделювання карти ризиків бізнес-проекту у вітроенергетиці.

Результати дослідження. Підвищення дохідності інвестиційних проектів у відновлюваній енергетиці і зменшення ризиків сприяють зростанню інвестицій у цю галузь. Одним з інструментів якісної оцінки ризиків є карта ризиків.

Карта ризику – графічний і текстовий опис обмеженого числа ризиків організації, розташованих у прямокутній таблиці, по одній «осі» якої вказана сила впливу або значимість ризику, а по іншій – ймовірність або частота його виникнення [1]. Карта ризиків має різне представлення залежно від ризик-факторів, які потрібно відобразити, та майбутніх планів дій щодо їх зменшення. На рисунку 1 показаний приклад моделі карти ризиків.

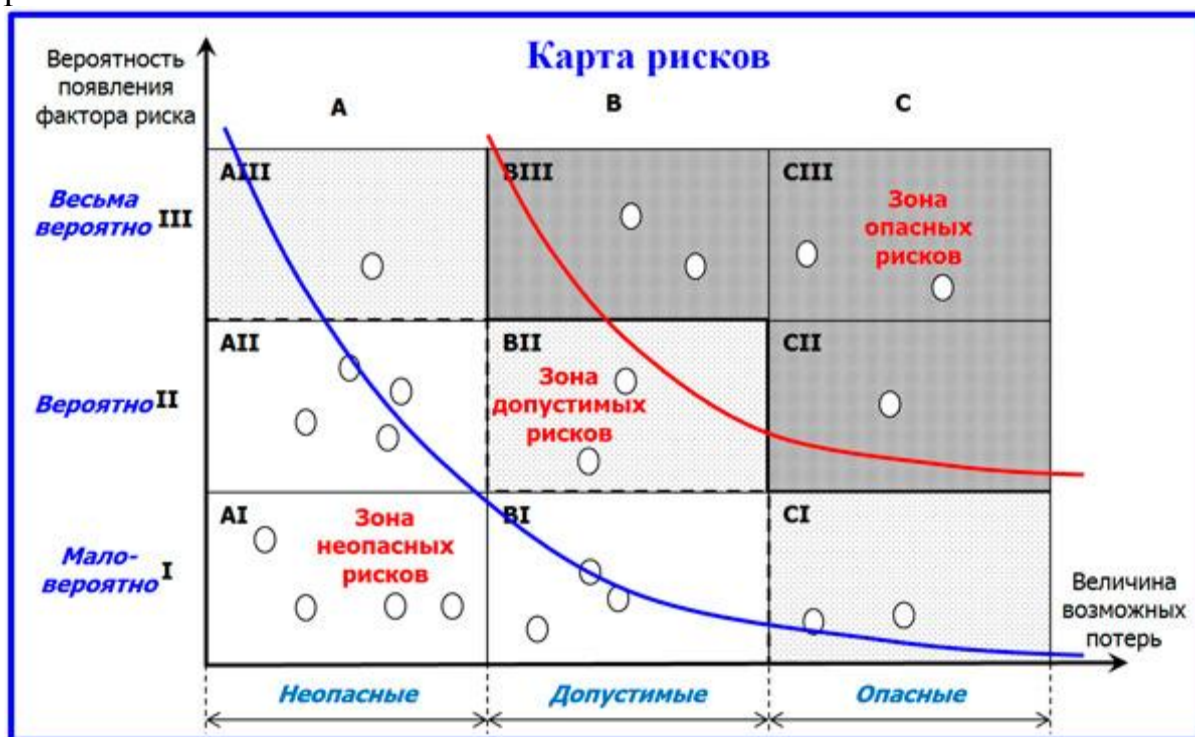


Рис. 1. Приклад моделі карти ризиків [1]

Ризики з високою ймовірністю і високим збитком потрапляють у небезпечну зону (критичну, неприйнятну і т.д.), ризики з низькою ймовірністю і низьким збитком – у зону прийняття (керованості і т.д.). За аналогією зі світлофором, небезпечна зона розфарбовується червоним кольором, безпечна – зеленим, проміжна – жовтим.

Основною нашого бізнес-проекту буде програмне забезпечення, у якому можна аналізувати економічні, технічні та фізичні аспекти вітроустановок, проводити порівняльний аналіз вітрових установок у різних областях України для максимального отримання прибутку від їх встановлення. Тому для побудови карти ризиків проаналізуємо 27 основних ризиків нашого бізнес-проекту, з якими можна стикнутися, упроваджуючи його на території України (табл. 1).

Ризики бізнес-проекту

№	Назва ризику	Тлумачення ризику
1	Вихід на ринок іноземних конкурентів	Розроблення і просування бізнес-проектів, розроблених за останніми ІТ-технологіями з підтримкою державної влади/ зарубіжних інвесторів
2	Негативні наслідки від війни в Україні	Неможливість охоплення всієї території України для практичної реалізації бізнес-процесів через війну з Росією
3	Посилення конкурентності на українському ринку	Розроблення і просування більш інформативного програмного забезпечення (поєднання всіх видів альтернативних джерел енергії)
4	Відсутність оновлень програмного продукту	Втрата актуальності продукту, статистична та інформаційна невідповідність у реальному часі
5	Зміна попиту на продукцію	Втрата актуальності використання альтернативної енергетики, відповідно – відсутність клієнтів
6	Неефективні інвестиції	Недостатність прорахованих інвестицій для підтримки проекту – оновлення або непередбачувані витрати
7	Відсутність кваліфікованих кадрів для роботи	Нестача кваліфікованих кадрів для роботи, відхилення від розроблених планів через відсутність команди для роботи
8	Незацікавленість інвесторів у реалізації проекту на території держави під час російської агресії	Складна макроекономічна ситуація в країні, що стримує можливості зростання окремої компанії з її бізнес-проектами
9	Валютний	Крах української економіки
10	Маркетинг	Неефективна реклама, невдала піар-компанія продукту, відсутність просування програми в мережі
11	Кредитний	Взяття кредиту з неможливістю його виплати через неопунність проекту
12	"Ножиці цін"	Розходження рівнів та динаміки цін міжнародної торгівлі на окремі групи товарів
13	Податкові претензії	Вимагання хабарів керівниками податкової служби
14	Монополія на енергетику з боку "Укренерго" та обленерго	Недопущення до продажу енергії за "зеленим" тарифом, виробленої з відновлювальних джерел енергії, - звідси неопунність бізнес-проектів і неможливість використання програмного забезпечення на території України
15	Укладання нездійснених договорів	Відставання від затверджених бізнес-планів, збитки в компанії
16	Недоотримання виручки від продажів	Збитки, зміна актуальності програмного забезпечення на ринку, завищена ціна на продаж, невиконання поставлених завдань щодо окупності проекту
17	Зростання витрат на усунення програмного браку	Збитки, невиконання поставлених завдань щодо окупності проекту, витрачання додаткового часу на відновлення нормальної роботи програми

18	Проблеми в роботі програми	Скарги з боку користувачів, помилки при роботі з програмою, відсутність кросплатформеності
19	Неефективний процес роботи	Відставання від затверджених бізнес-планів
20	Звільнення працівників	Недостатність трудового колективу для повноцінної роботи компанії
21	Проблеми з міноритаріями	Отримування дивідендів і при цьому завдання сильного збитку компанії
22	Пожежа	Займання офісу, серверної частини чи самого будинку, у якому знаходиться компанія
23	Стихійне лихо	Неможливість контактування з клієнтами, підтримка роботи програмного забезпечення
24	Втрата інтелектуальної власності	Видавання програмного забезпечення іншими компаніями за своє
25	Крадіжки	Розкрадання цінного обладнання або інформації з електронних носіїв
26	Хакерська атака	Видалення база даних із серверів: про клієнтів, програмне забезпечення, бухгалтерію тощо
27	Поглинання компанії конкурентами	Зміна юридичної структури і схеми фінансової діяльності, присвоєння програмних продуктів компанією-агресором

Джерело: авторська розробка

Як можна побачити з таблиці, до «стандартних» ризиків додалися ризики, пов'язані з реалізацією цього бізнес-проекту на території України (нестабільна макроекономічна ситуація, корупція, агресія з боку Росії і т.д.).

Для кожного ризику визначено їх поточні значення ймовірностей виникнення (%) та значення збитку (\$) на основі власного аналізу статистичних даних. Щоб побудувати карту ризиків, розраховуємо математичне сподівання поточних втрат та їх ймовірностей (табл. 2).

Таблиця 2

Розрахунок ризиків бізнес-проекту

№	Поточне значення ймовірності, %	Поточне значення збитку, \$	Математичне сподівання поточних значень ризиків	Загальна частка ризику, %
1	12	4100	492	4,1%
2	90	500	450	3,7%
3	75	1500	1125	9,3%
4	80	555	444	3,7%
5	55	700	385	3,2%
6	75	1400	1050	8,7%
7	75	700	525	4,3%
8	12	3800	456	3,8%
9	85	200	170	1,4%
10	77	800	616	5,1%
11	80	1200	960	7,9%
12	70	600	420	3,5%
13	90	200	180	1,5%

Продовження табл. 2

14	15	4400	660	5,4%
15	83	800	664	5,5%
16	40	900	360	3,0%
17	10	1800	180	1,5%
18	30	1400	420	3,5%
19	20	1850	370	3,1%
20	17	700	119	1,0%
21	25	1600	400	3,3%
22	20	1500	300	2,5%
23	10	1555	155,5	1,3%
24	15	1200	180	1,5%
25	50	1200	600	5,0%
26	10	2500	250	2,1%
27	18	1000	180	1,5%
Σ	-	-	12111,5	100%

Джерело: авторська розробка

Зважаючи на вищесказане, оцінка ризиків полягає в тому, що ми порівнюємо математичне очікування кожного ризику з грошовим значенням прийнятності. Тобто на карті ризиків межа прийнятності відображається однією лінією, яка називається лінією «толерантності» [4].

За допомогою програмного середовища RStudio та мови програмування R побудуємо карту ризиків на основі вищенаведених даних (рис. 2).

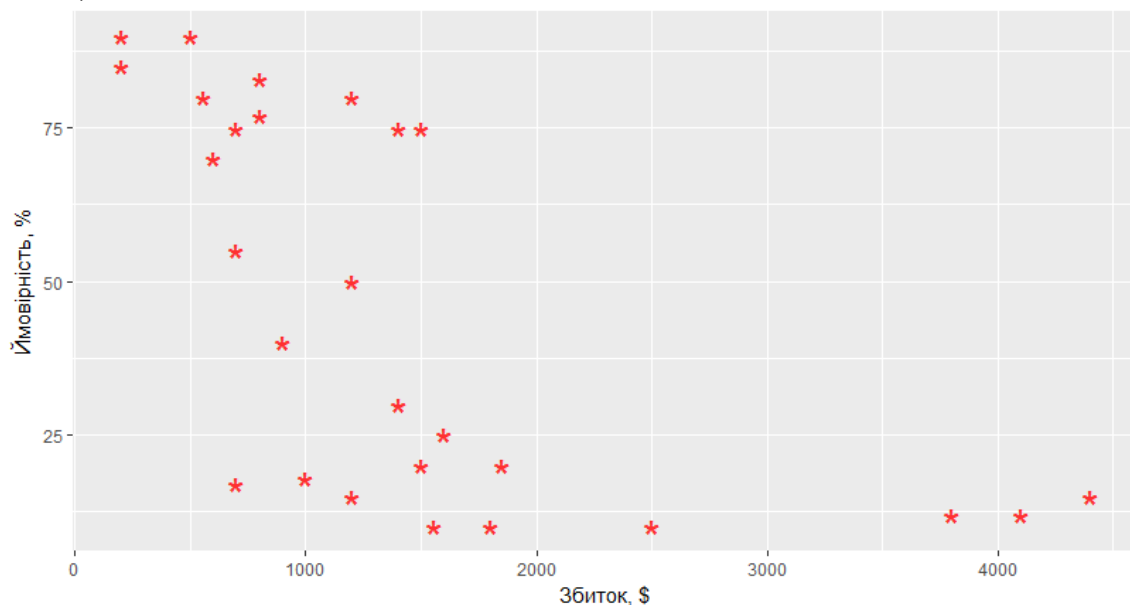


Рис. 2. Карта ризиків бізнес-проекту в RStudio

Джерело: авторська розробка

Для більш детальної візуалізації скористаємося програмним середовищем Microsoft Office Excel.

Лінія «толерантності» – лінія, яка відокремлює ті ризики, які є на цей час допустимими, від тих, які вимагають постійного контролю [4]. Ризики,

розташовані вище і праворуч від кордону, вважають «катастрофічними» і вимагають безпосередньої уваги з точки зору управління. У разі розроблення стратегії організації бажано до прийняття стратегії зрозуміти, як ними управляти або усунути їх, і чи не призведе це до такого зниження прибутковості бізнесу, що стратегія стане непривабливою. Ті загрози, які розташовані нижче і зліва від кордону, на цей час вважаються терпимими (але це не означає, що ними взагалі не потрібно керувати).

Саме значення цієї лінії повинне визначати керівництво бізнес-проекту (компанії) (рис. 3).

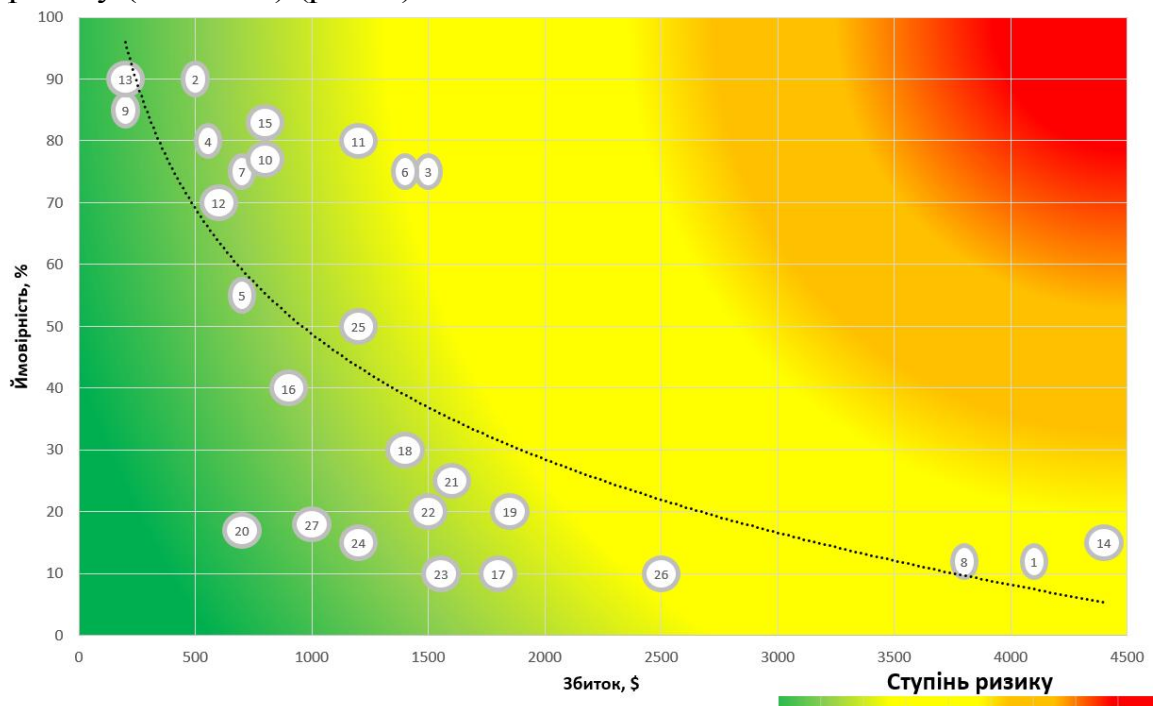


Рис. 3. Карта ризиків бізнес-проекту в середовищі Microsoft Office Excel

Джерело: авторська розробка

На карті ризиків по осі абсцис відображений збиток (0-4500\$), по осі ординат – ймовірність отримання збитку (0-100%). Кожен ризик має свій відповідний номер, які розташувалися відповідно до прорахованих значень у таблиці 1.

Чорна пунктирна лінії – це лінія «толерантності» нашого бізнес-проекту.

З розробленої карти ризиків можна побачити, що за групою ризиків на червоному-помаранчевому кольорах варто розробити план негайних (першочергових) заходів, якби вони були наявні.

За групою ризиків, що входять у зону жовтого кольору, потрібне розроблення плану річних заходів як допустимих ризиків.

За ризиками, розташованими нижче жовтого кольору, відповідно – на зеленому кольорі, необхідно створити план контрольованих заходів для того, щоб з часом вони не перейшли в розряд допустимих або навіть небезпечних.

Щодо аналізу системи розташування ризиків, можна зробити такі висновки:

- за наявності ризику в правому верхньому куті бізнес «вигорить». Максимально можливий збиток – це вартість бізнесу. Якщо є ризик з імовірністю вище 50%, який можна порівняти за збитком з вартістю бізнесу, у термінології ризик-менеджменту це означає, що через два роки вартість бізнесу різко впаде (до нуля);

- ризики в правому нижньому кутку – це глобальне потрясіння для бізнесу, їх багато бути не може для існування бізнесу. В іншому разі їх три (1 – вихід на ринок іноземних конкурентів, 8 – незацікавленість інвесторів у реалізації проекту на території держави під час російської агресії, 14 ризик – монополія на енергетику з боку «Укренерго» та обленерго);

- ризики в лівому верхньому кутку – це реальне життя, у якому бізнес живе, тому їх багато. Імовірність висока, тобто можуть відбуватися щороку, але втрати відносно невеликі (принципово не впливають на капіталізацію);

- ризики в лівому нижньому кутку – потенційні незначні небезпеки, які виникають за підсумками першої ідентифікації.

Висновки. Карта ризиків дає можливість зробити такі висновки:

- за групою ризиків на червоному фоні варто розробити план негайних (першочергових) заходів;

- за групою ризиків, що входять у зону помаранчевого й жовтого кольору, потрібне розроблення плану річних заходів щодо зменшення впливу ризиків;

- за ризиками, розташованими нижче жовтого кольору, необхідно створити план контрольованих заходів, щоб з часом вони не перейшли в розряд допустимих або навіть небезпечних.

Отже, побудова карти ризиків базується на суб'єктивній оцінці факторів. Здійснюючи регулярну оцінку ризиків, можна виявити застарілі проблеми і знаходити нові загрози й найголовніше – розробляти відповідні заходи щодо їх зменшення. Крім цього, формується звичка грамотно розставляти пріоритети і своєчасно мінімізувати ризики в бізнес-проектах.

Список використаних джерел

1. Використання карти ризиків для їх виявлення. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://projectimo.ru/upravlenie-riskami/karta-riskov.html>
2. Вітлінський В.В., Верченко П.І. Аналіз, моделювання та управління економічним ризиком: навч.-метод. посіб. для самостійного вивчення дисципліни – К.: КНЕУ, 2000. – 292 с.
3. «Газпром» відмовився почати з 1 березня постачання газу на Україну. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.rbc.ru/business/01/03/2018/5a97bdfd9a7947442304d6a5>

4. Карта ризиків як інструмент управління. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://stud.com.ua/66776/ekonomika/karta_rizikiv_instrument_upravlinnya
5. Півняк Г., Шкрабець Ф., Нойбергер Н., Ципленков Д. Основи вітроенергетики: підручник / Нац. гірн. ун-т. – Д.: НГУ, 2015. – 335 с.
6. Helen Deresky. International Management: Managing Across Borders and Cultures (9th Edition). – Pearson, 2016. – 586 p.
7. Skrypnyk Andrey, Namiasenko Yuriy, Sabishchenko Oleksandr. Renewable energy as an alternative of the decentralization energy supply in Ukraine // International Journal of Innovative Technologies in Economy - Warsaw, Poland: №1(13), February 2018. - P. 120-127.
8. Simon Collinson, Rajneesh Narula, Alan M. Rugman. International Business (7th Edition). – Pearson, 2016. – 792 p.
9. Henryk Kaproń, Tomasz Kaproń. (2016). Efektywność wytwarzania i dostawy energii w warunkach rynkowych. Lublin: Wydawnictwo Kaprint, 232 s.
10. Julian Maj, Piotr Kwiatkiewicz. (2016). Energetyka wiatrowa w wybranych aspektach. Poznań: Fundacja na rzecz Czystej Energii, 246 s.

Смирнов Є.В.,
к.е.н., доцент,
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана»
м. Київ, Україна

ФОРМУВАННЯ МЕНТАЛЬНОСТІ ТА ОБРАЗУ УКРАЇНСЬКОГО ПІДПРИЄМЦЯ: УКРАЇНА-ПОЛЬЩА – ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ

***Анотація.** У статті за допомогою методики історичного й наукового порівняння висвітлюється актуальна проблематика становлення українського підприємництва як особливого підходу до навчання, праці, заощаджування, ведення бізнесу, інвестування тощо. Зіставляючи історичний розвиток України і Польщі протягом останніх тисячоліть, автор наводить безумовні й переконливі аргументи, чому тільки після революції гідності восени 2013 року – взимку 2014 року Україна має шанс перейти від анархічного і стихійного розвитку своєї державності до цивілізованого і демократичного базису ведення соціального, культурного, політичного й економічного життя. Автором було визначено умовно п'ять переламних моментів не тільки в українсько-польських відносинах, а й у загальних імперативах розвитку обох держав як всередині кожної країни, так і об'єктивно за її межами, що врешті-решт корінним чином вплинуло на сучасні, принципово різні позиції економічного, політичного й духовного світогляду наших націй. У логічному висновку в статті приділено увагу тому, як у результаті цього об'єктивного історичного процесу Україна сформувала свій власний погляд і ставлення до культури й інституту підприємництва як основного чинника добробуту населення країни і сталого розвитку держави загалом.*

Ключові слова: історія, свідомість, соціокультурні особливості, релігія, політика, українське підприємництво.

Summary. In the article with the help of the method of historical and scientific comparison, highlights the actual problems of the formation of Ukrainian entrepreneurship as a special approach to studying, working, saving, doing business, investing, etc. By comparing the historical development of Ukraine and Poland in the last millenniums, the authors give unconditional and convincing arguments why only after the dignity of the revolution in the fall of 2013 - in the winter of 2014, Ukraine has a chance to move from anarchic and spontaneous development of its statehood to a civilized and democratic basis of social, cultural, political and economic life. The author defined the five parable points not only in the Ukrainian-Polish relations, but also in the general imperatives of development of both states, both in the middle of each country, and objectively beyond their borders, which in the end radically influenced contemporary, fundamentally different positions of the economic, political and spiritual outlook of our nations. In the logical conclusion in the article, attention was paid to how, as a result of this objective historical process, Ukraine formed its own view and relation to culture and the enterprise of entrepreneurship as the main factor of the welfare of the population and sustainable development of the state as a whole.

Key words: history, consciousness, socio-cultural features, religion, policy, Ukrainian entrepreneurship.

Постановка проблеми. Підприємництво завжди супроводжувало розвиток суспільства та цивілізації і на певному етапі виокремилася в самостійний напрям, який забезпечив створення концептуальних джерел свого феномену, а саме: поєднання історичних, релігійних, економічних і соціокультурних особливостей діяльності й поведінки людства. Саме дослідження комплексу факторів зовнішнього і внутрішнього впливу як на окремі особистості, так і на державу цілком, має включати ретельне вивчення комплексу соціальних і психологічних факторів впливу на підприємницьку діяльність [6]. Завдання статті – проаналізувати основні етапи розвитку України як держави і їх вплив на сучасний стан підприємництва, а головне – спроба екстраполювати схожі й корисні риси становлення культури та державності від сусідніх європейських країн.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Взаємозв'язок між українською духовністю й культурою, а також їх вплив на формування економічного базису та господарської моделі, специфіку державотворення розглядали класики вітчизняної історичної думки, а також представники закордонної діаспори: М. Костомаров, О. Кульчицький, В. Липинський, Г. Сковорода, В. Янів та інші. Біхевіористичні особливості діяльності людини, а також гуманізація багатьох аспектів життєдіяльності вивчаються сучасними політологами, економістами, філософами, такими як: О. Александрова, Ю. Візниця, О. Греков, В. Зибцев, В. Попов, Л. Костюк, О. Труша, І. Ушна, А. Червеньяк [7].

Формулювання цілей наукової праці. Мета статті – визначити особливості українського менталітету, проаналізувати ціннісні чинники національного характеру, що впливають на формування підприємницької

культури й можуть являти собою ознаки, притаманні саме національній підприємницькій активності та діловій культурі.

Викладення основного матеріалу дослідження. Дослідження історичних, релігійних і соціокультурних особливостей світогляду сучасного стилю українського підприємництва методом наукового та історичного зіставлення почнемо з визначення країни, яка буде обрана як порівняльна основа для знаходження спільних рис, а також висвітлення беззаперечних й автентичних особливостей обопільного розвитку. З нашого погляду, це може бути саме Польща, що обґрунтовується й підтверджується такими факторами:

- практично ідентичне географічне становище (обидві країни розміщені на одній географічній широті, у центрі європейської карти, мають вихід до моря);

- схожість соціокультурних аспектів і традицій;

- протягом визначеного періоду історичного розвитку (середньовіччя) території України входили до складу Польської держави;

- обидві з двох досліджуваних країн певний час свого історичного лагу зазнали впливу радянської адміністративної системи керування й розвитку державності та політичної розбудови, при цьому Польща як член Варшавської угоди, яка набула чинності після Другої світової війни як протиставлення блоку НАТО, була форпостом комунізму в Західній Європі й мала забезпечити військову міць навіть у власний збиток, лишаючи нерозвиненою соціальну й інфраструктурну сферу;

- за останні 25 років Польща зробила величезний крок у розбудові і становленні своєї державності, політики й економіки, ставши при цьому лідером серед країн Східної Європи за багатьма показниками, але зберігаючи свою незалежність (це стосується навіть національної валюти). Для України це може слугувати певним орієнтиром і гаванню, куди має плисти «український Титанік».

Спробуємо віднайти знакові події та віхи історичного розвитку в імперативах розвитку обох держав (релігійні, політичні, територіального устрою, соціокультурні):

1. Хрещення Київської Русі (988 рік – ти Володимир Великий) і прийняття християнства Польщею (966 рік – Мешко Перший).

2. Період становлення Київської Русі – XI-XIII століття: великий християнський розкол 1054 року, процвітання Київської Русі.

3. Польські унії XIV-XVI століття (Кревська, Люблінська, Берестейська) та часи занепаду й завоювання Київської Русі татаро-монголами, територіальні війни і територіальні зміни.

4. Перша світова війна і її вплив на перерозподіл політичної карти Європи. 1918 рік – набуття незалежності Польщею й окупація України Росією з подальшим утворенням СРСР.

5. Розпад СРСР й отримання незалежності Україною в 1991 році та вектори протилежного розвитку в майбутньому.

Однією з перших знакових подій для України і Польщі стало прийняття християнства, яке обидві країни отримали майже одночасно, з різницею у 22 роки. До прийняття Польщею християнства на її території панував політеїзм і язичництво. Деякі дослідники відмічають можливість того, що на польських землях також існував слов'янський християнський обряд [3].

Як проміжний висновок першого етапу можна відзначити первісне розмежування релігійних поглядів між двома країнами, а також діаметральну зміну орієнтирів: Польщі – на радикальні, прогресивні й революційні погляди, України – на збереження й підтримання традиційних цінностей, а також помірний реактивний розвиток суспільства.

Черговий, другий у нашому переліку етап, який і надалі сприяв процесу виокремлення України і Польщі, – це період після церковного розколу 1054 року, коли остаточно оформився розкол християнської церкви на католицьку (Папа Римський) і православну (Вселенський Патріарх Константинопольський). У період утворення, формування, становлення й розвитку Київської Русі (IX-XIII ст.) саме держава, якою керувала династія Рюриковичів, заклала традиції незалежної державності на території сучасної України, а також у цей період українська народність отримала могутній стимул для свого подальшого розвитку. Український історик і перший президент УНР Михайло Грушевський стверджував, що Київська Русь є першою формою української державності [9]. Для цього періоду вже є характерним, що поживавлені економічні відносини базувалися на організації ярмаркової торгівлі, сімейному сільському господарстві та садибній торгівлі, тобто на формуванні міст як основних осередків розвитку обміну, торгівлі та ремесл, зосереджуючи при цьому навколо себе промислові поселення, утворюючи при цьому перші зразки урбаністичних структур. У цей період народжується первісна модель українського підприємця як спадкоємця пращурів Київської Русі з притаманними саме йому іманентними ознаками незалежності, певної економічної свободи, законності й законослухняності, толерантності та терпимості.

Для Польської держави цього періоду характерне об'єднання польських земель і постійний тиск від новоутвореної Київської Русі. Беззаперечна зміна парадигми на західну проєвропейську модель відбулася, як йшлося вище, у 1054 році під час остаточного церковного розколу.

Підводячи фінальну риску другого етапу, робимо висновок про бурхливий розвиток економіки, культури, суспільства, політичного внутрішнього й зовнішнього середовища Київської Русі як однієї з могутніх і визначальних держав того часу. Це фактично єдині 300 років в українській історії, коли наша Батьківщина була незалежною й самостійною.

Початок третього етапу в розвитку обох держав ознаменувано зміною ролей на світовій, зокрема європейській, політичній і соціально-економічній арені. Якщо територія сучасної України, яка на той час входила до складу Київської Русі, переживала достатньо складні часи під владою Османської імперії та татаро-монголів, то кінець XIV-початок XV століття для Польщі був пов'язаний з початком правління на троні в Польщі Ягеллонської династії та укладанням в 1385 році Кревської унії, за якою відбувся династійний союз між Польщею і Великим князівством Литовським. Подальше прийняття і підписання Люблінської в 1569 році і практично одразу Берестейської унії в 1595 році не тільки утворило найпотужнішу державу тих років Річ Посполиту Польську, але й також поширило католицизм на території Галичини і Волині (утворення греко-католицької гілки церкви). Подальші роки відзначилися як для Польщі (розділена Польща періоду 1795-1918), так і для України постійною боротьбою за свою територію і незалежність. Одним із основних і знакових було повстання її національно-визвольна війна під проводом Богдана Хмельницького (1648-1657), яка, по-перше, послабила військові можливості Польщі, по-друге, завершилася, на жаль, для України знову невтішним Андрусівським перемир'ям (1667 р.), коли українські землі були поділені між Польщею і Московською державою. Також доленосна подія того часу, яка й досі накладає відбиток на формування української свідомості, – це зародження козацтва й епоха Запорізької Січі. Таким чином, подальше існування й подальший розвиток двох протилежних культур на одній території спричинили формування унікального світогляду, у якому гармонійно поєдналися полярні поняття: потяг до мандрів і відданість рідній оселі, прагнення стабільності поруч із надзвичайною мобільністю тощо [6]. До надбань Польщі в ці часи потрібно віднести створення й ухвалення конституції 3 травня 1791 року, що, беззаперечно, є переламним моментом для Польщі того періоду, тому що поширення демократичних ідей у Речі Посполитій не було на руку її сусідам (Росії, Пруссії та Австрії), які на наступні 123 роки знову розділили Польщу між собою.

Четвертим періодом, який ще більше розшарував та визначив відмінності між Польщею й Україною, була Перша світова війна та наступний розпад Російської імперії. Саме в 1918 році остаточно поновлюється незалежність Польщі, а Україна внаслідок невизначеної політики і слабкості знову підпадає під окупацію і вплив Росії, яка на той момент перетворилася в могутню євроазіатську державу з потужним впливом майже на весь світ – СРСР. Сумну перерву в цьому геноциді визначила Друга світова війна (1939-1945), яка, беззаперечно, була прогнозована за умовами Версальського мирного договору (1919).

П'ятий і останній період нашого умовного поділу – 1991 рік – момент, коли Україна нарешті отримала свою незалежність. Набуття незалежності 1991 року вирівняло положення між Польщею і Україною,

поставивши обидві в однакові умови розвитку. Але «старт» незалежності Польщі відбувся майже на 73 роки раніше, а для України 1991 рік був роком «фальстарту» на шляху побудови незалежної, демократичної, унітарної держави, який також призвів до декількох хвиль громадянського невдоволення («Україна проти Кучми», «Помаранчева революція») і в підсумку завершився Революцією гідності 2013-2014 років, коли незалежність була не отримана «зверху», а безпосередньо здобута людської кров'ю. Пострадянський шлях розвитку українського підприємництва відрізнявся від наявних світових бізнес-моделей ігноруванням інтересами малого і середнього бізнесу, зберігаючи при цьому вплив і значущість великих підприємств, корпорацій і природних монополій у добувній промисловості, чорній металургії, експортно-імпорتنих торговельних компаніях, ВПК, НДДКР, сфері надання послуг тощо [4].

Ділова культура включає в свій склад багато різноманітних аспектів: ціннісно-мотиваційне ставлення до праці, розуміння суті багатства і способи його досягнення, стереотипи споживання, стилі способу життя [8]. Для української нації характерним є слідування моделі ціннісно-раціонального типу з одночасним домінуванням захисного стереотипу. Як показало проведене дослідження, коріння такого підходу міститься в історико-географічних передумовах. Суспільні стереотипи «негативного образу підприємця», які дійшли до нас ще з часів раннього християнства, мають трансформуватися одночасно з формуванням нових засад ділової культури, що є притаманним для періоду світової глобалізації і європейської інтеграції України.

Висновки. Проведений аналіз дозволив визначити основні напрямки трансформації вітчизняної моделі підприємницької поведінки в контексті її ефективної адаптації до вимог світових ринків. Найбільш суттєвими серед них є: створення надійної законодавчої бази, що визначить основні аспекти підприємницької діяльності; удосконалення податкового законодавства, яке повинне позбавитися додаткових інструктивних та методичних документів, складатися з норм прямої дії і не допускати подвійного тлумачення законів; вибіркова фінансова підтримка, яка полягає у визначенні пріоритетності суб'єктів підприємницької діяльності виробничої сфери, депресивних районів, а також підприємців, які створюють робочі місця для соціально незахищених груп населення (молоді, інвалідів тощо); формування національної ділової культури як визначального складника сучасного стилю підприємницької поведінки.

Список використаних джерел

1. Jerzy Kłoczowski. A History of Polish Christianity. — Cambridge University Press. — Pp. 10-13
2. Кудінова А.В. Підприємницька поведінка та її модифікація в сучасних умовах: автореферат на здоб.наук.ступ. к.е.н. — Київ, 2006.

3. Karolina Lanckorońska. Studies on the Roman-Slavonic Rite in Poland // Rome — 1961.
4. Лукашевич М.П. Соціологія економіки // Сутнісні характеристики феномену підприємництва: Підручник. — К.: Каравела, 2005. — 288 с.
5. Максакова А.С., Бицуля І.О. Соціокультурний аспект розвитку пострадянського міського підприємництва // Режим доступу — <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=72428>.
6. Марченко Ю.В. Соціально-психологічні засади розвитку підприємництва в Україні» / Ю. В. Марченко. // Політологічні записки. — 2012.ти — № 6. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polzap_2012_6_21.
7. Смирнов Є.В. Біхевіористичні природа проактивності як передумова інноваційного розвитку підприємства // Проблеми науки. Міжгалузовий науково-практичний журнал. — К. № 3 (171). — 2015.
8. Ушно І. М. Соціокультурне регулювання ділової активності: український контекст / І. М. Ушно // Культура України : збірник наукових праць. — Харків : ХДАК, 2010. — Вип. 30. — С. 86-95.
9. Яковенко М.А. Історія України. Інтенсивний курс підготовки до ЗНО. — Київ. — 2008. — 352 с.

Соболев В.О.,
к.е.н., доцент,
Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

Соболева М.В.,
аспірантка,
Київський національний
університет імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна

НАПРЯМИ РОЗВИТКУ РЕКЛАМИ В ГЛОБАЛЬНИХ УМОВАХ

***Анотація.** У глобальних умовах, коли конкуренція на ринках товарів і послуг характеризується особливою нестабільністю та жорсткістю, завданням кожного підприємства є формування сприятливих умов для існування та розвитку. Відповідність умовам сучасного глобального ринку та потребам споживачів є найважливішою у діяльності підприємств будь-якої галузі. Реклама як форма комунікації використовується для заохочення або переконання аудиторії (глядачів, читачів або слухачів, а іноді і певної групи людей). З появою нових технологій, з'являються нові форми реклами. Ця стаття містить короткий огляд реклами в мережі Інтернет. Інтернет-маркетинг та онлайн-реклама зазвичай використовуються у поєднанні з традиційними видами реклами, такими як радіо, телебачення, газети та журнали.*

Ключові слова: традиційна реклама, Інтернет, онлайн-маркетинг, глобалізація.

Summary. In global conditions, competition in the markets of goods and services is characterized by its instability and rigidity, the task of each enterprise is to create favorable conditions for existence and development. Compliance with the conditions of the modern global market and the needs of consumers are the most important in the activities of enterprises in any industry. Advertising, as a form of communication, is used to encourage or convince an audience (viewers, readers or listeners, and sometimes a certain group of people). With the advent of new technologies, new forms of advertising appear. This article contains a brief overview of Internet advertising. Internet marketing or online marketing is an advertising and marketing effort that uses the Internet and e-mail to stimulate direct sales through e-commerce, as well as potential customers from websites or emails. Online marketing and online advertising are commonly used in conjunction with traditional types of advertising such as radio, television, newspapers and magazines.

Key words: traditional advertising, Internet, online marketing, globalization.

Постановка проблеми. Глобалізація – порівняно нове явище, яке надає маркетологам нові можливості, а також створює нові загрози. Однією з можливостей є зростання світових споживчих сегментів, які пов'язують близькі значення з певними місцями, людьми й речами. Паралельно із зростанням світових сегментів відбувається поява світових споживчих культур, спільні набори символів, пов'язаних із споживанням (категорії товарів, брендів, споживчих заходів тощо), які мають сенс для членів споживчої культури. Реклама – це платна неперсональна інформація про організацію та її продукти чи послуги, що передається цільовій аудиторії через засоби масової інформації, такі як телебачення, радіо, газети, журнали, електронну пошту, транспортні засоби масової інформації. У новій глобальній спільноті передача рекламних повідомлень через мережу Інтернет стає все більш поширеною та набуває нових рис. Динаміку медійного ринку реклами в Україні у 2007-2016 рр. графічно представлено на рисунку 1.

Зі збільшенням обсягів міжнародних медіа-холдингів відбувається вдосконалення рекламних технологій, відкриваються нові напрями діяльності. Український рекламний ринок також переформовується у рекламно-економічний простір світових рекламних технологій та концепцій. Нові економічні реалії змушують власників бізнесу оптимізувати витрати компаній, у тому числі й витрати на рекламу, що ставить перед ними завдання перерозподілу бюджетів на користь найбільш ефективних каналів інформування та приваблення споживачів, здатних приносити прибутки.

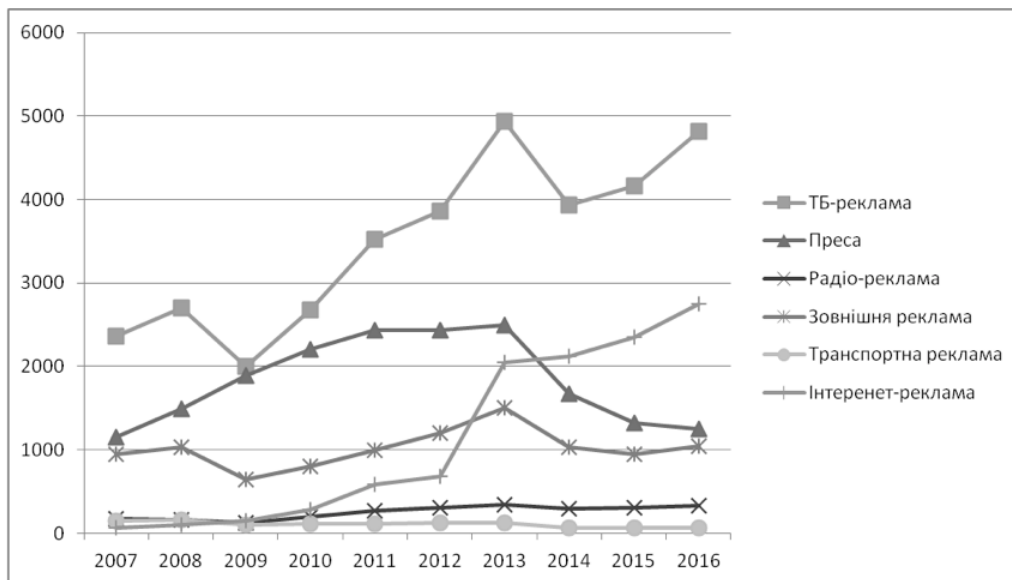


Рис. 1. Витрати на рекламу за напрямками розміщення в Україні за період 2007–2016 рр., млн грн
Джерело: [9, с.127]

На основі рисунку можемо зробити висновок, що реклама у класичних медіа хоч і продовжує впливати на вибір споживачів, однак втрачає своє значення через посилення засобів інформатизації та віртуалізації, проявом яких є реклама в Інтернеті. Зниження витрат підприємств на рекламу в друкованих виданнях пояснюється переходом більшості газет, журналів та інших видань в електронний формат, а реклама в кіно втрачає актуальність у зв'язку з появою в Інтернеті сайтів для онлайн-перегляду фільмів.

Компанії почали спрямовувати свої рекламні зусилля в широке використання соціальних медіа з 2009 року. Соціальні медіа включають такі інструменти соціальних мереж, як Facebook, Twitter, соціальні новинні інструменти, інструменти обміну фото та відео, такі як Flickr, YouTube, Instagram, Pinterest та ін. Однією з переваг реклами в соціальних мережах є належне орієнтування ринку через використання наданої демографічної інформації користувачів. Недоліком є вимірювання ефективності рекламної діяльності в соціальних мережах, незалежно від того, чи може кількість «лайків», «друзів» або «підписок» перетворитися на фактичні продажі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проаналізувавши тенденції розвитку сучасного суспільства в Україні, приходимо до висновку, що саме інформаційна революція в поєднанні з новими напрямками розвитку біотехнології, робототехніки, створення автоматизованих систем, нових засобів пересування привела до появи суми знань про новий тип суспільства – інформаційного [6]. Не менш важливою для розвитку конкуренції є поява соціальних мереж, що дозволяють не лише проаналізувати інтереси та потреби споживачів, а й

донести до них інформацію про свій товар шляхом розміщення реклами. Всесвітнє поширення інформаційних технологій, насамперед Інтернету, дає можливість говорити про наступ епохи індивідуалізації, коли кожне окреме ситуативне завдання має тільки своє, унікальне розв'язання, непридатне для відтворення в інших випадках персоналізацією відносин виробника зі споживачем [7]. Споживачі прагнуть одержувати персоніфіковані продукти, що враховують їхні специфічні потреби, домагаються повноти інформації, прагнуть розширювати споживання екологічно чистих продуктів. Водночас компанії не лише підлаштовуються під потреби споживачів, а й формують нові – виробництво інноваційних товарів, що мають характеристики, невідомі для споживачів, формують інтерес та бажання їх придбати.

Прикладні питання щодо сучасних методів реклами в мережі Інтернет знайшли відображення у працях українських та іноземних дослідників К. Барбари, Дж. Медоффа, Т. Брейнерда, Дж. Дея, Р. Венслі, М. Носраті, К. Малекіяна, С. Оказакі, В. Воронкової, О. Єранкіна та ін. Водночас постійна трансформація конкурентних відносин під впливом глобалізації зумовлює необхідність подальшого дослідження проблем розвитку Інтернет-маркетингу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «інтернет-реклама» включає банери, електронну пошту, рекламу за ключовими словами, рекламу на таких платформах, як Facebook та Twitter. Веб-реклама має різні способи охоплення цільової аудиторії, щоб зосередити свою увагу на певній групі. Дослідження доводять, що реклама в Інтернеті дає результати та приносить фірмам прибутки [2]. Типи сучасної онлайнової реклами:

1. Display advertising – це тип реклами, який зазвичай містить текст, логотипи, фотографії чи інші зображення, карти місцеположень та подібні елементи. Прикладом такої реклами є комерційні повідомлення, надіслані користувачам мобільних пристроїв або електронною поштою.

2. Пошуковий маркетинг SEM – це форма інтернет-маркетингу, яка передбачає просування веб-сайтів, збільшуючи їх видимість на сторінках результатів пошукової системи (SERPs – search engine results pages) за допомогою оптимізації та реклами [1]. SEM може використовувати пошукову оптимізацію (SEO – search engine optimization), яка налаштовує або перезаписує вміст веб-сайту, щоб досягти більш високого рейтингу на сторінках результатів пошуку або використовувати списки плати за клік [4]. Існує чотири категорії методів та показників, які використовуються для оптимізації веб-сайтів за допомогою маркетингу пошукових систем: 1) дослідження та аналіз ключових слів передбачає три «кроки»: забезпечення індексування сайту в пошукових системах, пошук найбільш релевантних та популярних ключових слів для сайту та його продуктів, а також використання цих ключових слів на сайті таким чином, щоб вони генерували і конвертували трафік [5]; 2) насиченість та

популярність веб-сайту: скільки присутності веб-сайту в пошукових системах можна проаналізувати за кількістю сторінок сайту, які індексуються на пошукових машинах (насиченість), і скільки зворотних посилань на сайт (популярність); 3) засоби, що включають веб-аналітичні інструменти та валідатори HTML, надають дані про веб-сайти та його відвідувачів, а також дозволяють вимірювати успіх веб-сайту; 4) інструменти Whois показують власників різних веб-сайтів та можуть надавати цінну інформацію стосовно питань авторського права та торгових марок [1].

3. Рекламу у соціальних мережах – це отримання трафіку або уваги до веб-сайтів через соціальні мережі [3]. Маркетингові програми в соціальних мережах, як правило, зосереджені на створенні вмісту, який привертає увагу й закликає читачів поділитися ним зі своїми друзями та підписниками. Соціальні медіа стали платформою, доступною для всіх, хто має доступ до Інтернету. Підвищення комунікації для організацій сприяє поширенню знань про бренд та часто підвищує рівень обслуговування клієнтів.

4. Рекламу в електронній пошті. Відправлення повідомлень на електронну пошту здійснюється з метою посилення взаємозв'язку фірми з її поточними або майбутніми клієнтами, щоб заохотити їх до споживання. Компанії, що використовують рекламу по електронній пошті, повинні переконатися, що їхня програма не порушує закони про спам, такі як (CAN-SPAM) у США та Закони «Про захист прав споживачів» та «Про рекламу» в Україні.

5. Партнерський маркетинг частково збігається з іншими методами інтернет-маркетингу. Ці методи включають SEO, платний маркетинг пошукових систем (PPC – Pay Per Click), рекламу в електронній пошті та контент-маркетинг. З іншого боку, філії іноді використовують й інші методи, такі як публікація відгуків про продукти або послуги, пропоновані партнером.

6. Контент-маркетинг – це будь-який маркетинговий формат, який передбачає створення та обмін інформацією та публікацією контенту для сприяння споживанню. Основна мета контент-маркетингу полягає в тому, щоб надати якусь корисну інформацію, яка не відповідає рівню прямого продажу або заклику до дії, але яка певним чином здійснює позитивний вплив на клієнта [5]. Ця інформація може бути представлена в різноманітних засобах масової інформації, включаючи новини, відео, електронні книги, інфографіку, тематичні дослідження, практичні поради, запитання та відповіді, фотографії тощо. Перевагою контент-маркетингу є те, що покоління міленіалів (найбільше, що наразі складається з 1,8 мільярдів людей) має очікування щодо засобів масової інформації, які зазвичай краще відповідають контент-маркетингу, ніж традиційна реклама.

Проаналізувавши використання сучасних видів реклами в мережі Інтернет, можемо виділити переваги та недоліки цього напрямку інформування та переконання споживачів. Переваги: інтернет-маркетинг є недорогим; фірми можуть охопити широку аудиторію з низьким рекламним бюджетом; природа середовища (мережа Інтернет) дозволяє споживачам легко досліджувати та купувати товари та послуги; інтернет-маркетологи також мають перевагу вимірювання статистики легко й дешево; майже всі аспекти маркетингової кампанії в Інтернеті можна простежити, виміряти та протестувати; рекламодавці можуть використовувати різні методи, такі як оплата за показ, оплата за клік, оплата за гру та оплата за дію; маркетологи можуть визначати, які повідомлення або пропозиції є більш привабливими для аудиторії. Недоліки: використання інтернет-реклами має наслідки для конфіденційності та анонімності користувачів.

Існує також клас рекламних методів, які вважаються неетичними і можуть бути навіть незаконними. Вони включають зовнішні програми, які змінюють налаштування системи (наприклад, домашню сторінку браузера), спливаючі вікна та вставляють рекламу в неприєднання веб-сторінок. Такі програми, як правило, позначаються шпигунським або рекламним програмним забезпеченням. Ці програми призначені для того, щоб придушити користувача, ефективно діючи як троянські коні. Ці програми зазвичай розроблені так, що їх важко видалити. Незважаючи на те, що за останні кілька років якість продукції покращилася, етика в Інтернеті часто відсутня.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Обсяги використання сучасних рекламних форматів у мережі Інтернет продовжують рости за рахунок стрімкого росту електронної комерції та продажів через глобальну мережу, тоді як традиційні методи просування товарів перестають користуватися попитом. Отже, для цілей забезпечення виконання заявлених бізнесом актуальних вимог і завдань проведення рекламних кампаній на базі мережі Інтернет є найбільш перспективним як з точки зору більшого охоплення цільової аудиторії, так і з позиції відносно низького рівня вартості порівняно з традиційними рекламними форматами. Доцільним є визначення не лише можливостей застосування новітніх методів інтернет-маркетингу, а й загроз, які воно може завдати суспільному добробуту та споживачам за рахунок формування ринкової влади фірм.

Список використаних джерел

1. Barbara K. Just A Click Away: Advertising on the Internet / K.Barbara, N. J. Medoff // Massachusetts: Allyn and Bacon. – 2001.
2. Brainerd T. How search engine marketing tools can work for you: or, searching is really all about finding, first of three articles. Information Outlook. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://findarticles.com/p/articles/mi_m0FWE/is_7_9/ai_n14889940/.

3. Day G. S., Wensley R. Marketing theory with strategic orientation // Journal of Marketing. – 1983. – № 47. – P. 79-89.
4. Nosrati M. Internet marketing or modern advertising! How? Why? / M.Nosrati, R. Karimi, M. Mohammadi, K. Malekian // International Journal of Economy, Management and Social Sciences. – 2(3). – 2013. – pp. 56-63.
5. Okazaki S. Social media and international advertising: theoretical challenges and future directions / S. Okazaki, Charles R. Taylor // International Marketing Review. – 30(1). – 2013. – pp. 56-71.
6. Воронкова В.Г. Інтернет як глобальна тенденція розвитку інформаційного суспільства / В.Г. Воронкова // Збірник наукових праць “Тілея: науковий вісник”. Філософські науки. – Випуск 93. – С.174-179.
7. Джонстон Г. Возможности зав трашнего маркетинга [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.4p.ru/main/theory/17545/>
8. Єранкін О. Формування нової парадигми маркетингу в умовах глобалізації / О. Єранкін // Теорія маркетингу. Маркетинг в Україні. – №4. – 2008. – С. 43-50.
9. Соболева М. В. Нецінові методи конкуренції в умовах глобалізації : дис. канд. ек. наук : 08.00.01 / Соболева Марина Валеріївна – Київ, 2018. – 262 с.

Татаренко Г.В.,
к.ю.н., доцент,
Східноукраїнський національний
університет імені Володимира Даля,
м. Сєвєродонецьк, Україна

РЕФОРМА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ – ШЛЯХ ДО ЕФЕКТИВНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ

Анотація. У статті представлено аналіз моделей адміністративного менеджменту на підставі досвіду країни Європи та Сполучених Штатів Америки. Виділені й описані характерні особливості «американської» та «вестмінстерської» моделей адміністративного менеджменту. Досліджено принципи побудови та чинники впливу на формування системи ефективного адміністрування. Надано обґрунтування деяких методів роботи органів державного управління з громадськістю для налагодження суспільного діалогу та ефективної взаємодії з органами державного управління.

Ключові слова: держава, управління, менеджмент, адміністрування, модель, система.

Summary. The article represents analysis of models of administrative management based on the experience of some European countries and the United States of America. Some particular specialties of “American” and “Westminster” models of administrative management are chunked and described. The article includes investigation of principles of creating and factors that influence forming of system of effective administrating. The author gave explanation of some methods of work of public administration bodies with the society for establishing a productive dialog.

Key words: state, management, management, administration, model, system.

Постановка проблеми. Передумовою для розбудови України як демократичної, соціальної, економічно та політично стабільної держави є реформування державного управління та створення системи ефективного врядування, яке дозволить забезпечити вчасне надання державних послуг з економним використанням публічних ресурсів та у прозорий та підзвітний громадянам спосіб. У 2016 р. Кабінетом Міністрів України було схвалено Стратегію реформування державного управління України на 2016-2020 роки, згідно з якою реформа державного управління проголошена однією з основних реформ, а дієва система державного управління визначена одним з основних чинників конкурентоспроможності країни [1].

Реформа, спрямована на зниження адміністративного навантаження державного регулювання, покращення якості надання адміністративних послуг, забезпечення законності та передбачуваності адміністративних дій, покращує позиції держави у світових рейтингах конкурентоспроможності. Метою Стратегії є вдосконалення системи державного управління і відповідно підвищення рівня конкурентоспроможності країни, з урахуванням європейського вибору та європейської перспективи України. Стратегія розроблена згідно з європейськими стандартами належного адміністрування в питаннях трансформації системи органів державного управління. Досягнення зазначеної мети викликає необхідність проведення ґрунтовних економічних, соціальних, правових досліджень, спрямованих як на формування єдиного категоріального апарату, так і на розроблення та закріплення методів, засобів ефективного адміністративного менеджменту, визначення стандартів оцінки якості, умов та напрямків удосконалення системи державного управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найбільш вагомими дослідженнями з питань організації державного управління та створення системи ефективного адміністративного менеджменту проведені та представлені роботами таких дослідників, як: Ю.В. Волинчук., Б.В. Новіков, В.М. Пасічник, Г.Ф. Сініюк, П.В. Круш, Л.Я. Колдіна, В. Дьякова, А.М. Фомічова, А.В. Райченко, Г.І. Дібніс, О.Р. Шарко, Д. Смітбург, В. Томпсона, Т. Пітерс, Д. Осборн, Р. Стефенсон, А. Лінк, Т. Геблер, Д. Істон, Г. Алмонд, М. Вебер та інших. Сегментом проблеми реформування системи державного управління є відсутність системного підходу до створення, реалізації, моніторингу та оцінки ефективності державної політики. Майже не проводиться попередній аналіз, визначення проблем та розроблення альтернативних варіантів їх розв'язання в різних сферах державної політики, а також відсутня координація проведення державної політики, що спричиняє неузгодженість між різними документами стратегічного планування.

Формулювання цілей наукової праці. Аналіз світових моделей упровадження системи адміністративного менеджменту, принципів та

чинників, що сприяють ефективності реформи системи державного управління та впровадження їх до вітчизняної практики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Реформа системи державного управління, що відбувається наразі в Україні, є однією з масштабніших та найскладніших реформ. Змінилися стандарти оцінки роботи органів влади: тепер показником ефективності та корисності роботи є не формальне виконання завдань та приписів, а корисність та результативність для отримувачів адміністративних послуг.

Для досягнення суспільно корисного результату державного управління необхідна заміна традиційних засобів та методів державного управління на більш сучасні та ефективні засоби та методи адміністрування. Безумовно, якщо органи державного управління діятимуть у межах ринкової конкуренції, а отримувачі послуг матимуть змогу обирати надавача послуг, це змушуватиме органи державного управління швидко реагувати на ринкові виклики, змінювати якість, швидкість, спектр та механізм надання адміністративних послуг. Наразі Україна тільки розпочала створення системи адміністративного менеджменту, коли відбувається делегування частини владних повноважень на нижчі рівні влади (місцевих органів) із залученням потенціалу приватних структур на тендерній основі. Зазначена тенденція відповідає політиці децентралізації влади та наближення її до громадян.

Ефективність системи державного менеджменту для здійснення функцій державного управління є не новою для світу. Існують дві моделі побудови системи адміністративного менеджменту: американська та вестмінстерська.

В основу американської моделі покладено теорію адміністративно-державного управління, у розроблення якої значний внесок зробив Вудро Вільсон у 1887 р. В. Вільсон розробив модель «адміністративної ефективності», основні положення якої були підтримані та розвинені Ф. Дж. Гуднау, М. Вебером, Р. Брукінгсом.

Теорія адміністративно-державного управління у своєму розвитку має три етапи: на першому етапі, з 80-х років XIX ст. по 1920 р., відбулося формування теорії як самостійного наукового напрямку; на другому етапі, з 1920 р. по 1950 р., відбулося формування напрямів теорії: «класична школа», «школа людських стосунків»; на третьому етапі, з 1950 р і дотепер, відбувається становлення нових підходів до державного адміністрування – біхевіористичного або поведінкового та системного.

Американська модель пропонує створити систему адміністративного менеджменту з «чистого аркуша», тобто швидко та радикально змінити структуру державного управління в цілому, базуючись на принципах децентралізації владних повноважень; створити нову поведінкову модель державного службовця; підвищити ефективність адміністративних послуг, використовуючи як показник результату рівень «задоволеності» споживача послуги; зниження вартості послуг та прозорість її

формування; широке залучення до співпраці приватного бізнесу та розвиток соціального партнерства. В американській моделі загальні правові норми закріплюють масштаб, мету, завдання та загальні правила поведінки, на основі яких державний адміністратор може ухвалити конкретне рішення.

Уряд Сполучених Штатів розпочав проведення реформ системи державного управління у 1993 р. Реформи отримали назву Reinvention («створення управління наново») і мали на меті наново визначити роль держави і її взаємовідносин з населенням шляхом маркетинга та дебіюрократизації. Як відзначає М.В. Пасічник: «Змістом маркетинга є введення в практику державного апарату ринкових механізмів, дебіюрократизації – організаційне забезпечення економічних імперативів, що орієнтуються на ефективність державного сектору в цілому» [2].

Вестмінстерська модель реформування системи державного управління виникла у Великій Британії та Новій Зеландії. За цією моделлю система державного управління базується на принципах «нового публічного менеджменту» (New Public Management – NPM). Принципами NPM є: чітке та прозоре визначення цілей та результатів адміністрування з урахуванням потреб та вимог населення; обмеження функцій держави та скорочення сфер діяльності держави; упровадження механізмів ринкової конкуренції в діяльність державних органів; делегування частини державних функцій недержавним організаціям або спільне надання послуг громадянам; приватизація та реорганізація деяких структурних елементів органів управління з метою підвищення якості їх роботи та здатності надавати адміністративні послуги; реформування адміністративної звітності з орієнтуванням на досягнення позитивного результату від надання адміністративних послуг; упровадження нової системи оцінювання якості та результативності роботи органів влади й управління та їх посадових осіб на основі досягнутих результатів; надання державним службовцям (менеджерам) більшої свободи вибору механізмів та засобів досягнення поставлених цілей; політика ефективного підбору та використання кадрів для державного управління; використання в діяльності органів державного управління новітніх інформаційних технологій (наприклад, створення мережі електронних послуг).

Кожна з моделей побудови системи адміністративного менеджменту (американська та вестмінстерська) має свої переваги та недоліки. Наприклад, досить несподіваним є ефект «бюрократизації» приватних структур-партнерів. Але в цілому їх втілення в побудову системи державного управління дало позитивні та ефективні результати.

Наразі актуальною є концепція так званого «м'якого мислення» та формується новий напрямок адміністративного менеджменту – «організаційна або соціальна кібернетика». Організаційна кібернетика виникла як альтернативний напрямок щодо управлінської кібернетики. Базовим поняттям організаційної кібернетики є «балансуюча система».

Зазначене поняття запропоновано С. Біером: «...система може бути віднесена до балансуєчої у тому випадку, якщо вона здатна реагувати на зміни в навколишньому середовищі, навіть якщо ці зміни не можуть бути передбачені у період створення системи» [3, с. 21-25]. Пропонується використовувати ситуаційний підхід при наданні адміністративних послуг, аналізувати та здійснювати систематизацію обставин, які надають змогу досягти мети та виконати функції. Таким чином, система державного управління повинна швидко та гнучко реагувати на зміни ситуації, наприклад при застосуванні законодавства, при чому метою повинно бути задоволення потреб суспільства в цілому та окремих індивідів-отримувачів послуг.

Варто зазначити, що в рамках Програми розвитку ООН ведеться науково-дослідна робота з проблем адміністративно-державної діяльності, зокрема щодо дослідження методів і досвіду країн у сфері державного адміністрування. Наприклад, в Україні під патронатом експертів ООН реалізуються програми навчання, перепідготовки кадрового потенціалу, проводяться семінари, тренінги з проблем децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування. Завдяки діяльності ООН сформовано категоріальний апарат, яким потрібно користуватися для єдиного розуміння та тлумачення термінології, що є корисним для вітчизняної науки та законодавства.

Можна виділити загальні принципи успішності проведення реформи системи державного управління: зміну свідомості влади та суспільства, коли є чітке розуміння необхідності змін та бажання їх здійснення; наявність політичної волі на зміни; наявність команди реформаторів під керівництвом лідера (харизматичного лідера); наявність високопрофесійних кадрів нової формації у сфері державного управління, які усвідомлюють необхідність реформи та наслідки етапів її проведення; наявність чіткої стратегії як на короткочасну перспективу, так і на більш-менш тривалий термін; наявність механізму взаємодії влади та суспільства. Ці відносини повинні будуватися на засадах взаємної відповідальності, прозорості, ініціативності, доступності, ефективності та контролю за результатом.

Система державного управління у країнах ЄС базується на таких принципах: відкритість органів державної влади до спілкування з громадськістю (наприклад, наявність соціального діалогу та процедур соціального партнерства); активна участь споживачів адміністративних послуг у прийнятті рішень органами державного управління на всіх етапах; закріплення політичної відповідальності за прийняті рішення та результати адміністративної діяльності; підзвітність органів державного управління не тільки за вертикальним підпорядкуванням, але й горизонтальна підзвітність перед громадянським суспільством; ефективність державної політики та злагодженість діяльності органів державного управління; децентралізація влади; наявність галузевого

(секторального) законодавства з постійними консультативними органами та широким залученням представників громадськості, що дає змогу швидко реагувати на ситуацію (вносити зміни до законодавства, приймати рішення в нетрадиційних ситуаціях).

Дуже цікавим та корисним для ефективності роботи органів державного управління є використання таких методів визначення громадської думки та налагодження діалогу, як: опитування, тест-панелі та фокус-групи, консультації *ad hoc* (ситуативні консультації), громадське обговорення, Зелені та Білі книги Європейської комісії. Зелені та Білі книги належать до офіційних документів Європейської комісії, але не є нормативними актами, а лише одним з елементів механізму демократії Європейського союзу. Європейська комісія щорічно видає від 5 до 15 Зелених книг, які зачіпають різні аспекти діяльності Європейського союзу. Зелені книги являють собою дискусійний платформу з певної теми і складаються на основі концептуальних ідей, які підлягають обговоренню, які можуть бути запропоновані при прийнятті рішень і розробленні нормативних правових актів [4]. Білі книги містять конкретну програму дій за певними напрямками. Якщо Зелені книги є початком консультаційного процесу з тієї чи тієї проблеми, то Білі книги – його логічним завершенням. Суть Зелених та Білих книг полягає в загальнодоступності участі в законотворчому процесі, а сам процес стає обговорюваним, а не кулуарним [4]. Взагалі Зелені та Білі книги є цікавим досвідом, який, на наш погляд, варто широко використовувати у вітчизняній практиці.

Висновки. Для успіху реформи системи державного управління потрібні злагоджені дії двох її головних суб'єктів – держави та суспільства. Без політичної волі, за наявності безініціативного суспільства, без контролю, прозорості та підзвітності влади перед народом принципи Конституції України, що проголошує державу як демократичну, правову, соціальну, так і залишаються декларацією без практичного втілення.

Для України у реформуванні системи державного управління, з метою створення системи ефективного врядування, якісного адміністративного менеджменту необхідно застосовувати комплексний підхід з урахуванням позитивного досвіду інших країн, через призму власних досягнень. Варто проводити значну роботу наукового характеру, зокрема щодо узгодження термінології національного законодавства з міжнародним. Навіть дефініція «адміністративний менеджмент» не має уніфікованого змісту [5, С. 129]. Фактично, наука адміністративно-державного управління є новою для України, і особливість її формування полягає у тому, що її поява та розвиток викликані нагальними практичними проблемами.

Список використаних джерел

1. Кабінет Міністрів України. Стратегія реформування державного управління України на 2016-2020 роки» / Кабінет Міністрів України. // Офіційний вісник України. – 2016. – №55. – С. 36.
2. Пасічник М. В. Механізми впровадження нового публічного менеджменту: досвід США / М.В. Пасічник // Державне управління: теорія та практика. – 2009. – № 1 (9). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://academy.gov.ua/ej/ej9/doc_pdf/Pasichnyk_MV.pdf
3. Beer S. Diagnosing the System for Organizations. Chichester, 1985. P. 21-25.
4. Глоссарий ЕС // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://n-europe.eu/glossary/5>.
5. Герасимяк Н. В., Волинчук Ю. В. Адміністративний менеджмент як один із напрямів сучасного менеджменту / Н.В. Герасимяк, Ю. В. Волинчук // Економіка і суспільство. – 2016. – № 4. – С. 127-130.

Тищенко О.П.,
д.е.н., ст. наук. співробітник,
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана»,
м. Київ, Україна

ДОМІНАНТИ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

Анотація. Здійснено порівняльний аналіз тенденцій розвитку національної економіки України за основними макроекономічними показниками з європейськими країнами – сусідами у 10-х роках ХХІ ст. Виявлено наявні міжкраїнові дисбаланси, які становлять загрозу національній економічній безпеці. Зокрема, дано оцінку масштабів, структури та причин зовнішньої трудової міграції. Обґрунтовано систему антикризових заходів, спрямованих на подолання наявних дисбалансів з метою зміцнення національної безпеки.

Ключові слова: антикризове управління, глобалізація, економічна безпека, зовнішня трудова міграція, міжкраїнові дисбаланси, національна економіка.

Summary. A comparative analysis of trends in the development of the national economy of Ukraine, on the basis of the main macroeconomic indicators, with the European neighboring countries in the 10th years of the ХХІ century was made. Existing cross-country imbalances that threaten national economic security are revealed. In particular, an estimation of scale, structure and reasons of external labor migration is given. The system of anti-crisis measures aimed at overcoming the existing imbalances in order to strengthen national security is substantiated.

Key words: crisis management, globalization, economic security, external labor migration, cross-country imbalances, national economy.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Глобалізація як явище, що охопило усі сторони людського суспільства, стрімко «руйнує» традиційні, сформовані протягом багатьох років, уявлення й розуміння щодо закономірностей функціонування національних економік. Різна швидкість процесів інтернаціоналізації господарської діяльності, ринків капіталу, робочої сили, соціально-культурної сфери, а також адаптації до специфічних особливостей глобалізованого середовища, породжують у низці регіонів світу й в окремих країнах значні дисбаланси, які через їх недооцінку можуть становити серйозну загрозу для економічного розвитку як на національному, так й на міжнародному рівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різним аспектам вивчення процесів глобалізації та її впливу на світовий розвиток, а також на функціонування національних економічних систем присвятили свої праці відомі вітчизняні та закордонні дослідники, зокрема О. Білорус, О. Власюк, В. Геєць, Е. Лібанова, В. Кириленко, Д. Лук'яненко, С. Пахомов, С. Пирожков, А. Поручник, Є. Савельєв, Дж. Сорос, А. Тойнбі, І. Уоллерстайн та інші.

Виділення невирішених частин загальної проблеми, яким присвячується означена наукова праця. Віддаючи належне зусиллям світової наукової спільноти, варто зазначити, що донині недостатньо дослідженими залишаються питання, пов'язані з оцінюванням міжкраїнових економічних і соціальних відмінностей, насамперед у рівні життя, прояв яких безпосередньо пов'язаний з процесами глобалізації. Посилення цих відмінностей у ХХІ столітті перетворилось на визначальний чинник, що спричиняє погіршення макропараметрів соціально-економічного розвитку в країнах, які знаходяться у відносно гірших умовах, та становить загрозу їхній не тільки економічній, а й національній безпеці в цілому. До таких «неблагополучних» країн, на жаль, долучилася й Україна.

Формулювання цілей наукової праці (постановка завдання). Мета статті полягає в оцінюванні тенденцій розвитку національної економіки України у 10-х роках нинішнього століття, їх порівняння за основними макроекономічними показниками з європейськими країнами – найближчими сусідами нашої держави, а також визначенні пріоритетних заходів та інструментів державної економічної політики, спрямованих на забезпечення економічної безпеки країни та відновлення збалансованого розвитку національного господарства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зіставлення України із сусідніми європейськими країнами за основними макроекономічними показниками свідчить про різну спрямованість тенденцій розвитку національних економік за останні п'ять років, що призвело до збільшення міжкраїнових відмінностей, і вже найближчим часом наявні дисбаланси можуть спричинити руйнівні наслідки з точки зору економічної безпеки країни. Так, якщо в усіх аналізованих країнах мало місце абсолютне

зростання обсягів виробництва ВВП та, відповідно, показника ВВП на 1 особу, то в Україні загальний річний обсяг ВВП скоротився на 18,7%, а ВВП у розрахунку на 1 особу – на 13,3%. На тлі скорочення безробіття в сусідніх країнах в Україні його рівень зріс на 1,4 пункти і становив у 2016 р. 9,3%. Найбільш відчутним у періоді, що розглядається, стало різке падіння рівня доходів населення – зараз за показником середньомісячної заробітної плати Україна посідає останню сходинку, а її рівень є у 5-6 разів нижчим, ніж у таких країнах як Угорщина, Польща, Словаччина (табл.1).

Таблиця 1

Міжнародні порівняння за деякими макроекономічними показниками

Показники, одиниця виміру	Країни						
	Білорусь	Молдова	Польща	Румунія	Словаччина	Угорщина	Україна
Середньорічна чисельність населення, млн.:							
2011	9,5	3,6	38,1	20,1	5,4	10,0	45,5
2015	9,5	3,6	38,0	20,0	5,4	9,8	42,7
Рівень безробіття, % до економічно активного населення, у середньому за рік:							
2011	0,7	6,7	9,7	7,2	13,7	11,0	7,9
2016	1,0	4,2	6,2	5,9	9,7	5,1	9,3
Середньомісячна заробітна плата, дол. США:							
2011	381,9	259,1	1200,6	667,2	1301,3	1142,4	330,5
2015	421,6	241,2	1021,0	638,8	1137,7	888,1	192,0
Валовий внутрішній продукт, млрд дол. США, за ПКС 2010 р.:							
2011	249,1	21,7	812,0	379,1	122,8	214,3	815,6
2016	250,2*	24,5*	921,3	443,6	139,3	235,6	663,1*
Валовий внутрішній продукт на 1 особу, дол. США, за ПКС 2010 р.:							
2011	26254	6085	21078	18818	22743	21490	17843
2016	26349*	6903*	23975	22899	25655	24005	15478*

* 2015 р.

Джерело: складено автором за даними [1, с. 589-594, 597-598; 2, с. 218-219].

Одним з найважливіших індикаторів стану економіки країни та процесів, що у ній відбуваються, є динаміка прямих іноземних інвестицій (ПІІ). Протягом лише двох років (2014-2015) загальний обсяг ПІІ в українську економіку зменшився з майже на 33% – з 53,7 до 36,2 млрд дол США. Лише у 2016 р. спостерігався їх незначний приріст – на 0,5 млрд. дол. США. При цьому варто зазначити, що найбільший «внесок» у 2011-2016 рр. у скорочення інвестицій в економіку України зроблений інвесторами низки провідних європейських держав – Нідерландів (5,6 млрд дол. США), Німеччини (3,5 млрд дол. США), Франції (0,8 млрд дол. США), Австрії (0,5 млрд дол. США), а також інших країн [1, с.403].

Безпосереднім «продуктом» глобалізації, з яким стикнулося людство та який у XXI столітті набув колосальних масштабів і має тенденцію до подальшого зростання, є трудова міграція у різноманітних формах її прояву як всередині багатьох країн, так і на міждержавному рівні.

Негативні тенденції розвитку української економіки (разом з політичною нестабільністю) та, насамперед, значна різниця в рівні оплати праці в Україні порівняно з іншими країнами, слугують поштовхом для масової зовнішньої трудової міграції українських громадян. Особливо відчутною для реального сектора економіки й соціальної сфери вона виявилась у зв'язку з подіями, пов'язаними з анексією Криму та проведенням антитерористичної операції у Донецькій та Луганській областях.

З метою оцінювання масштабів цього явища у 2017 р. Державною службою статистики України було проведено модульне вибіркове обстеження населення з питань трудової міграції (без урахування території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції). За результатами цього обстеження загальна кількість трудових мігрантів з України становила понад 1,3 млн осіб, 85,9% з яких знайшли роботу в Польщі, Росії, Чехії та Італії (рис. 1).

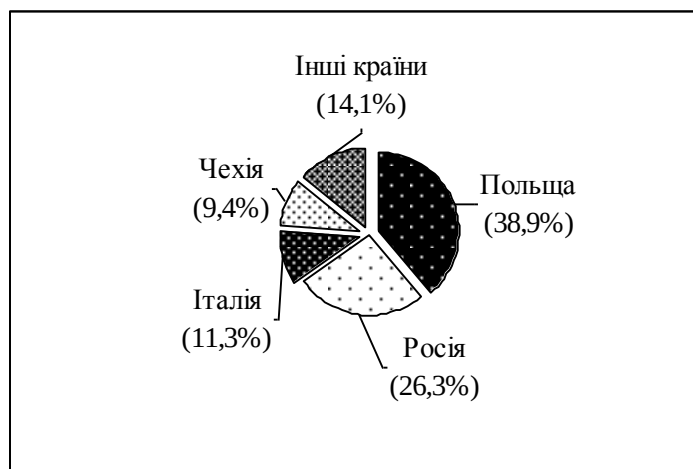


Рис. 1. Структура зовнішньої трудової міграції з України за країнами перебування

Джерело: розраховано і складено автором за даними [3, с. 5]

Крім того, ще близько 0,5 млн осіб у 2017 р. мали наміри виїхати з України за кордон для роботи та у пошуках роботи. Майже 85% респондентів головною причиною бажання працювати за кордоном назвали низький рівень оплати праці [3, с. 20, 30]. Варто також підкреслити, що, за оцінками фахівців, у найближчі роки потік трудової міграції з України може зрости через відкритість кордонів, орієнтацію деяких країн, зокрема Польщі, на трудових іммігрантів з метою підтримання економічного зростання та лібералізацію правил їх перебування в країнах-реципієнтах, збільшення кількості студентів з України, які отримують освіту за кордоном [4, с. 29-30].

На підтвердження вагомості загроз для України, викликаних, насамперед, відтоком працездатного населення, а також й іншими причинами, наведемо динаміку показника кількості зайнятих в економіці за останні п'ять років: якщо у 2011 р. вона становила 20,3 млн осіб (у т.ч. 12,1 млн осіб найманих працівників), то у 2016 р. відповідно – лише 16,3 та 9,3 млн осіб. Чисельність найманих працівників у промисловості країни за цей самий період скоротилася на майже на 30% [рис. 2]. Наведені дані наочно свідчать, що найбільш уразливою в умовах новітніх глобальних викликів виявилась вітчизняна промисловість, тобто деіндустріалізація країни відбувається прискореними темпами.



Рис. 2. Динаміка зайнятості в Україні у 2011-2016 рр.

Джерело: складено автором за даними [1, с. 51]

З метою подолання наявних дисбалансів в економічній сфері та недопущення подальшого погіршення рівня національної безпеки, насамперед її економічного складника, що зумовлено збільшенням соціально-економічних розбіжностей між Україною та сусідніми країнами, необхідним є розроблення та послідовна реалізація стратегії антикризового відновлення економіки, головними заходами якої повинні стати:

1) переведення національного господарства на інвестиційно-інноваційний шлях розвитку, що передбачає ефективне використання наявного науково-технічного потенціалу країни, упровадження сучасних технологій, виробництво нових видів продукції з високою часткою доданої вартості; стимулювання створення відповідних нових робочих місць, у тому числі за рахунок залучення іноземних інвестицій. З цією метою доцільно розглянути питання реанімації діяльності спеціальних економічних зон на території країни та дієвої й результативної системи преференцій для потенційних інвесторів (як закордонних, так й вітчизняних) з урахуванням умов, що змінилися;

2) підвищення ефективності виробництва, насамперед, за рахунок збільшення продуктивності праці, зниження енерго-, матеріало- та фондомісткості, наближення значень даних показників, перш за все у промисловості та у сільському господарстві, до рівня, якого досягнуто в розвинених європейських країнах. Окремої уваги потребує також реалізація заходів щодо енергозбереження в комунально-побутовому секторі;

3) продовження реалізації узятого державою курсу на підвищення заробітної плати – пріоритетом має стати політика, зорієнтована на поступове вирівнювання оплати праці з найближчими європейськими країнами. Особливо це стосується прикордонних регіонів (Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Чернівецька та інші області західної України, а також регіонів, наближених до кордонів з Російською Федерацією). Як свідчать дані вітчизняної статистики, у більшості зазначених регіонів, середня заробітна плата значно відстає від середнього рівня по державі, що є додатковим «провокаційним» чинником до зовнішньої трудової міграції;

4) стимулювання інвестицій у розвиток виробничої інфраструктури, у першу чергу в будівництво сучасних автомобільних шляхів, швидкісного залізничного сполучення, перевезень водним транспортом та збільшення потужностей річкових і морських портів, опанування нових напрямів авіаційних перевезень та їх доступності як всередині країни, так й на міжнародних лініях;

5) стабілізація курсу національної валюти, цін на споживчому ринку, підвищення рівня забезпеченості населення соціальними благами та їх якості, особливо в сільській місцевості (дитячі садочки, школи, поліклініки, спортивні заклади, комунальні послуги тощо).

Реалізація вищезазначених заходів дозволить Україні зберегти та підтримувати належний рівень національної безпеки, а також будувати відносини із сусідніми країнами в економічній сфері на умовах взаємовигідного партнерського співробітництва, а не виступати лише у ролі постачальника дешевої робочої сили.

Висновки та перспективи подальших розробок у цьому напрямку. Масштаби трудової міграції в Україні на сьогодні дають усі підстави розглядати її як новітній глобальний виклик національній економічній безпеці, руйнівна дія якого з часом, особливо в довготривалому періоді, без адекватних запобіжних заходів з боку держави буде лише посилюватися і спричиняти виникнення ще більших соціально-економічних проблем не тільки всередині держави, а й в прилеглих до неї країнах. Найважливішим та безальтернативним стратегічним напрямом розв'язання цієї проблеми є підвищення темпів економічного зростання шляхом реалізації інноваційно-інвестиційної програми розвитку, з одночасним суттєвим підвищенням вартості робочої сили та доведення її у стислі терміни до рівня країн-європейських сусідів України. Останнє повинно розглядатися як домінантний напрям усієї соціально-економічної політики держави на найближчу перспективу. Отже, подальші наукові розвідки за розглянутою в цій статті проблематикою мають здійснюватися в напрямі обґрунтування пропозицій і конкретного прикладного інструментарію щодо реалізації взятого Урядом України курсу, який має бути узгоджений з іншими макроекономічними параметрами розвитку економіки, на підвищення рівня оплати праці в державному секторі та стимулювання адекватних дій, з врахуванням кращого позитивного закордонного досвіду в підприємницькому середовищі, увусіх сферах національного господарства.

Список використаних джерел

1. Статистичний щорічник України за 2016 рік / за ред. І.Є. Вернера. – К.: Державна служба статистики України, 2017. – 611 с.
2. Статистичний збірник «Україна в цифрах 2016» / за ред. І.Є. Вернера. – К.: Державна служба статистики України, 2017. – 240 с.
3. Статистичний бюлетень «Зовнішня трудова міграція населення (за результатами модульного вибіркового обстеження)» / відп. за випуск Сенік І.В. – К.: Державна служба статистики України, 2017. – 36 с.
4. Інфляційний звіт Національного банку України за січень 2018 р. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document;jsessionid=93F2E6B546AE885DE10EBF310D44C658?id=63442010>.

Ткаленко С.І.,
к.е.н., доцент,
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана»,
м. Київ, Україна

ЗОВНІШНІ ЕФЕКТИ ГЛОБАЛЬНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Анотація. Проаналізовані зовнішньоекономічні макроефекти глобального економічного розвитку України. Розраховані індикатори безпеки економічного розвитку України на сучасному етапі. Охарактеризовано сучасний етап розвитку економіки України на основі макроекономічних показників. Показана взаємодія зовнішніх і внутрішніх чинників економічного розвитку. Виявлені перешкоди на сучасному етапі економічного розвитку та запропоновані шляхи їх подолання.

Ключові слова: глобалізація, макроекономічні ефекти, прямі іноземні інвестиції, експорт/імпорт, безпека.

Summary. The article analyzes the external macroeconomic effects of global economic development of Ukraine. The indicators of the security of economic development of Ukraine are calculated at the present stage. Shown characterized is the current stage of development of the Ukrainian economy on the basis of macroeconomic indicators. Shown is the interaction of external and internal factors of economic development. Offered are the obstacles identified at the present stage of economic development and the ways of overcoming them.

Key words: globalization, macroeconomic effects, foreign direct investment, export/import, safety.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації світового господарства, сучасних міжнародних економічних відносин, глобальних викликів різко зростає роль і значення зовнішньоекономічних зв'язків для економіки країни в цілому. Глобалізація зовнішньоекономічних зв'язків у ХХІ ст. призводить до руйнування наявних бар'єрів між країнами, подальшого залучення нових держав у різноманітні форми міжнародної економічної співпраці.

В умовах глобалізації та формування й подальшого розвитку відкритих економік існує небезпека негативного впливу на національні економіки. Економічна безпека як сукупність внутрішніх і зовнішніх умов сприяє не лише динамічному та ефективному зростанню національних економік, забезпеченню їх конкурентоздатності, а й також повинна забезпечувати нівелювання можливого негативного зовнішнього впливу на економіку з метою зменшення загроз і втрат. Не оминає цей процес й Україну, яка поступово займає своє місце в системі нового міжнародного економічного порядку. Тому актуальною є ця проблематика щодо

дослідження зовнішніх ефектів глобального економічного розвитку України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням глобального розвитку, глобалізаційних процесів займається значна кількість вітчизняних фахівців, серед яких варто виокремити наукові праці І. Бураківського, В. Гейця, Д. Лук'яненка, В. Рокочої тощо, а також праці іноземних фахівців – Зб. Бжезінського, І. Валлерстайна, Дж. Стіглеця, С. Хантінгтона та інших. Аналізу проблем, пов'язаних з безпекою у світлі глобальних сучасних викликів, приділена увага таких учених і практиків, як Варналія З.С., Власюк О.С., Мунтіян В.І., Ожеван М.А., Сухоруков А.І та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Глобальний економічний розвиток є досить складним і багаторівневим явищем, глобалізація є нерівномірним явищем, і в сучасній економічній літературі немає однозначних визначень змісту такого процесу, його факторів і наслідків. Незважаючи на достатню кількість досліджень, не достатньо розкриті ефекти глобального економічного розвитку в контексті забезпечення економічної безпеки. Отже, це дослідження продемонструє, наскільки зовнішні ефекти впливають на економічний розвиток країни.

Формулювання цілей наукової праці. Метою статті є всебічний аналіз зовнішніх ефектів глобального економічного розвитку України в умовах забезпечення економічної безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження. За сучасних тенденцій поглиблення глобалізаційних процесів держава може успішно розвиватися тільки на основі відкритої економіки. Тому найважливішим завданням України на найближчі роки є формування економіки відкритого типу, яка гармонійно буде узгоджена з економічним розвитком світового господарства та забезпеченням економічної безпеки. Необхідність активної участі України в глобальному економічному розвитку визначається з моменту здобуття незалежності як практично, так і теоретично. Водночас при проведенні оцінки рівня залучення України до світогосподарських процесів констатується її відносна ізоляція, інакше кажучи, відірваність від головних тенденцій розвитку світових ринків. Природно, що формування стратегії інтеграції України у світове господарство повинно поєднувати як національні, так і міжнародні фактори і форми розвитку. Це забезпечить Україні належне та гідне місце як у Європі, так і у світі.

До зовнішньоекономічні макроефектів глобального економічного розвитку України належать такі індикатори, як: динаміка зовнішньоторговельних операцій, рух прямих іноземних інвестицій, інфляційні показники, динаміка зовнішнього боргу тощо. У таблиці 1 розраховані основні індикатори безпеки (безпекового розвитку) України за останні роки, які, на наш погляд, найбільше характеризують зовнішньоекономічні макроефекти глобального економічного розвитку.

Індикатори безпеки України, 2012-2016 рр.

Показники	Порогові значення	Роки					Динаміка нормалізованих значень
		2012	2013	2014	2015	2016	
Відношення імпорту до ВВП: - імпорт товарів, у % до ВВП - імпорт послуг, у % до ВВП	не більше 50	48,2	42,0	41,3	41,4	42,0	небезпечна зона
		3,8	4,1	4,8	6,1	5,71	небезпечна зона
Відношення експорту до ВВП: - експорт товарів, у % до ВВП - експорт послуг, у % до ВВП	не більше 50	39,2	34,5	40,9	42,1	38,9	небезпечна зона
		8,0	7,8	8,7	10,7	10,6	небезпечна зона
Приток ПІІ до ВВП, %	5-10	3	3	1,8	4,2	4,7	небезпечна зона
Обсяг прямих інвестицій, % до ВВП	25	27,4	28,2	40,2	44,9	38,7	безпечна зона
Рівень інфляції, у %	5	-0,2	0,5	24,9	43,3	12,4	безпечна зона
Обсяг зовнішнього боргу, у % до ВВП	не більше 60	14,8	15,4	31,0	41,7	42,6	небезпечна зона
Співвідношення державного боргу до ВВП, у %	не більше 35	36,5	40,3	70,3	79,4	83,9	безпечна зона

Джерело: розраховано автором самостійно на основі використання статистичних даних [1, 4, 5] без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014-2016 роки, також без частини зони проведення АТО

Аналіз більшості показників свідчить про безпечність для подальшого розвитку економіки України, але така безпечність засвідчує недостатність проведення реформ, високі ризики для іноземних інвесторів, що є наслідком невеликих обсягів припливів прямих іноземних інвестицій. Загалом обсяг іноземних інвестицій в українську економіку на кінець 2016 року становив близько 46,5 млрд дол. США. Загальний обсяг прямих інвестицій у відношенні до ВВП становить біля 40%, а це означає, що достатньо великий обсяг продукції виробляється ТНК, на які й припадають ці інвестиції. Рівень інфляція, вищий за допустимі межі, також відлякує як іноземних, так й вітчизняних інвесторів. Співвідношення державного боргу до ВВП є критичним, особливо для України. Зокрема, згідно з даними МВФ за всі роки співпраці Україна належить до найбільших боржників МВФ й посідає друге місце після Греції (на 2018 рік). За 26 років співпраці з МВФ України отримала дев'ять траншів. Станом на 31 січня 2018 року сума непогашених боргів

становила понад 8,5 млрд.СДР (спеціальні права запозичення), або 11,93 млрд. дол. [3]. Греція має суму непогашених боргів, які становлять 9,16 млрд СДР, або 12,8 млрд.\ дол. Загалом державний борг України становить уже понад 2 трлн гривень.

Рушійною силою розвитку національної економіки та її економічного розвитку є зовнішня торгівля. Міжнародна торгівля мультиплікативно впливає на ВВП. Проведений аналіз структури зовнішньої торгівлі товарів і послуг за останні роки дозволяє зробити такі висновки: по-перше, Україна, використовуючи сприятливу світову кон'юнктуру, рішуче вступила на світові товарні ринки; вона представлена в усіх географічних регіонах; по-друге, враховуючи особливості економічного й політичного складника сьогодення, найбільша питома вага зовнішньої торгівлі припадає на Європу та країни ЄС, за останні декілька років спостерігається спад зовнішньої торгівлі з країнами СНД, у першу чергу з РФ.

В економічній літературі історично склалося здебільшого негативне ставлення до імпорту. Тому проблема оптимізації імпорту в будь-якій країні є актуальною як у теоретичному, так і в практичному плані. Йдеться про пошук оптимальних значень ввезення іноземних товарів, які сприятимуть забезпеченню найбільших макроекономічних вигід для країни. Оптимізація імпорту передбачає максимальне використання можливостей ввезення іноземних товарів, послуг з метою стимулювання економічного розвитку й підвищення добробуту народу. Формуванню реалізації ефективної державної політики щодо імпорту буде сприяти з'ясування фінансово-економічних ефектів імпорту, його безпосереднього впливу на окремі макроекономічні процеси. За таких умов можна максимально ефективно використати ввезення іноземних товарів, при цьому забезпечуючи захист національних інтересів України.

Крім того, поглиблення економічної кризи, викликаной збройними заворушеннями, призвело до довготривалої нестабільності, що відіграє вирішальну роль у зменшенні потоку інвестицій в українську економіку. Дослідження інвестиційного та економічного макросередовища України свідчать про високий ризик інвестування, адже, за показниками провідних дослідницьких компаній, інвестиційний клімат України є незадовільним. Зокрема, за даними Державної служби статистики України, з 2014 році спостерігається відтік прямих іноземних інвестицій. Багато компаній згорнули свої інвестиційні проекти в Україні. На думку Р. Нікарсо, «очевидно, що інвестори побоюються нарощувати інвестиції в Україну з двох причин: хотілося б бачити геополітичну стабілізацію в країні і реалізацію анонсованого переліку реформ» [2]. Президент ЄБРР запевнив, що у 2017-2018 рр. обсяг інвестицій ЄБРР в Україні буде залежати від реформування української економіки. Під час бізнес-форуму Forum One Ukraine засновник корпорації Virgin Group сер Р. Бренсон заявив: «Україна залишається інвестиційно привабливою країною, незважаючи на

всі економічні та військові потрясіння». Бізнесмен зазначив, що він закликав би своїх друзів вкладати в Україну, але сам на разі не готовий інвестувати. «Хоча сфер, потенційно цікавих для мільярдера, вистачає» [2].

Загалом, падіння української економіки спричиняє взаємодія зовнішніх та внутрішніх чинників. Серед внутрішніх можна виділити відсутність комплексного підходу уряду до покращення макроекономічних показників, поєднання і взаємне підсилення яких призводить до негативних ефектів розвитку економіки. У результаті в Україні спостерігаємо повне падіння ВВП і прискорення темпів інфляції. На тлі інфляційних та девальваційних процесів відбувається зменшення обсягів виробництва, а це також негативно впливає на динаміку експорту. Внутрішні політичні, економічні проблеми, посилення соціальної напруги у країні погіршують інвестиційний клімат. Невідповідні умови ведення бізнесу та тотальна корупція призводить до відтоку інвестицій. За умов відсутності заходів стабілізації такої ситуації триватиме подальше падіння промислового виробництва, а ВВП скоротиться ще сильніше від такого варіанту розвитку подій в Україні. Отже, ключовим питанням залишається здатність уряду запроваджувати всі необхідні реформи. Програма необхідних реформ є широкою, але їх проводити варто швидко та правильно. Економіка України повинна запрацювати. Для цього потрібно підвищити купівельну спроможність українців і зорієнтуватись на внутрішнє споживання. Треба створити в короткі строки робочі місця й підвищити заробітну платню. На відміну від таких дій, «імітаційні» економічні реформи обмежуються лише виконанням умов МВФ і політичних вимог країн-донорів, а також підвищенням тарифів з метою отримання чергового кредитного траншу.

Тож перед Україною на сьогодні стоїть ще багато перешкод і випробувань на шляху до покращення економічних показників. Україні доводиться розв'язувати в максимально короткі терміни всі свої проблеми, які пов'язані з розробленням ефективної моделі антикризового регулювання економічних відносин. Це максимально пом'якшить наслідки негативних впливів та розбалансованість механізмів регулювання економічної політики.

Експерти Світового економічного форуму зазначають, що серед найбільших проблем в Україні є: перебудова інституціональної структури (130 місце); скорочення домінування великих компаній на внутрішніх ринках (129 місце); підвищення конкурентності ринків (125 місце); підвищення ефективності (112 місце). Окрім того, як свідчать результати досліджень, за складністю ведення бізнесу Україна посідає 99-те місце, за рівнем інновацій – 81-е. Основні конкурентні переваги вітчизняної економіки пов'язані з обсягом ринку (38 місце) та якістю освіти (40 місце) [6, с.39].

Отже, як бачимо, у глобальному економічному середовищі Україна втрачає свої позиції, насамперед, через сировинну та напівсировинну структуру експорту, відсутність інноваційного поступу й надійного захисту інтелектуальної власності, високу енергоємність виробництва, невисоку якість продукції, недостатнє відтворення виробничих фондів, корумпованість економіки, зниження добробуту нації, а також частково через політичну нестабільність. Національна економіка характеризується низькою ефективністю розвитку банківської системи, недостатньою якістю державних інститутів, неспроможністю створювати та запроваджувати новітні технології та має невисокі перспективи розвитку. Така ситуація вимагає здійснення загальнодержавної переорієнтації на науково-технологічний варіант економічного розвитку, який має бути спрямований на підвищення конкурентоспроможності національної економіки, заохочення підприємств до інноваційної діяльності, забезпечення тісної інтеграції виробництва, фінансів, науки, освіти.

Напруженість в Україні, ситуація навколо АТО сьогодні створюють несприятливий клімат і гальмують розбудову національної економіки. Тому економіка України відчуває значну недостатність у власних ресурсах, а отже, потребу в зовнішніх ресурсах розвитку. При такій нестачі внутрішніх фінансових ресурсів, технологій, підприємництва їх поповнення можливо й доцільно забезпечувати за рахунок світових ринків. Це також визначає необхідність і важливість «відкриття» української економіки.

Висновки. Формування в Україні відкритої економіки передбачає не лише розвиток зовнішньої торгівлі та зовнішньоекономічної діяльності, а й поступове й повне налагодження взаємозв'язку з усім світовим господарством. Зовнішні макроефекти впливають позитивно на глобальний економічний розвиток держави, варто не допускати формування небезпечної зони – це стосується великого державного боргу, рівня інфляції та недостатнього залучення вітчизняних інвестицій.

Саме при трансформації економіки України можливе реальне становлення відкритої економіки. Тому подальші розробки в цьому напрямку є перспективними й необхідними. Сучасний кризовий стан практично всіх сфер життя країни вимагає адаптації до вимог конкуренції на регіональних та глобальних ринках. Для цього необхідно пристосувати структуру національної економіки до глобальної конкуренції, сприяти створенню нових видів бізнесу, підвищити ефективність виробництва та рівень наукоємності економіки шляхом упровадження інновацій у сферу виробництва, запроваджувати найвищі екологічні стандарти виробництва. У кінцевому підсумку це сприятиме формуванню відкритої економіки й майбутньому процвітанню України.

Список використаних джерел

1. Державна служба статистики України – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

2. Комплексна оцінка економічної ситуації в Україні у 2014-2015 рр. (частина 1: Загальна оцінка макроекономічної ситуації) – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ias.org.ua>
3. МВФ – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imf.org>
4. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua>
5. Національний банк України – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>
6. Радзієвська С. О. Глобальна економіка / С.О.радзієвська. – К.: «Сік Груп Україна», 2015. – 344 с.

Федосєєва Г.С.,
к.е.н., доцент,
Миколаївський національний
аграрний університет,
м. Миколаїв, Україна

ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ НА СВІТОВОМУ РИНКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

***Анотація.** У роботі досліджено сучасні особливості розвитку світового ринку сільськогосподарської продукції за окремими його видами. Приділено увагу розгляду світових ринків зерна, олійних культур, м'яса, овочів, меду, часнику. Визначено світові ринки окремих видів сільськогосподарської продукції, на яких Україна має найкращі позиції. Охарактеризовано сучасну зовнішньоекономічну політику України на світовому ринку сільськогосподарської продукції та деталізовано напрями її покращення.*

***Ключові слова:** світовий ринок сільськогосподарської продукції, експорт, імпорт, сільське господарство, зовнішньоекономічна політика.*

***Summary.** Explored the modern features of the development of the world market of agricultural products in the context of its separate types. Attention is paid to the consideration of world markets of agricultural products: grains, oilseeds, meat, vegetables, honey, walnuts. The world markets of certain types of agricultural products on which Ukraine has the best positions are determined. The current foreign economic policy of Ukraine on the world market of agricultural products is described. The conclusion is detailed directions of its improvement.*

***Key words:** world agricultural market, export, import, agriculture, foreign economic policy.*

Постановка проблеми. Світовий ринок сільськогосподарської продукції є одним з визначальних ринків у світовому розвитку. Окрім визначеної ролі сільськогосподарської продукції у розв'язанні світової продовольчої проблеми, її якість та кількість є фактором оцінки економічного розвитку країни, адже сільськогосподарська продукція забезпечує потреби текстильної, харчової, енергетичної та інших видів промисловості в сировині. Для України активна позиція на світовому ринку сільськогосподарської продукції є одним з визначальних факторів

національного економічного розвитку. Оскільки саме торгівля сільськогосподарською продукцією має позитивне зовнішньоторгове сальдо, сприяє надходженню в країну валютних коштів, є запорукою міцності національної валюти.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню світового ринку сільськогосподарської продукції присвячені роботи багатьох зарубіжних та вітчизняних учених, а саме: Й. Браун, Дж. Бафес, У. Мартін, Ф.В. Горбонос, М.А. Горлачук, І.О. Башнянин, О.А. Горлачук, М.М. Ільчук, О.П. Реєнт, О.В. Сердюк, Т.М. Циганкова, Н.В. Шашло, які вивчали проблеми та перспективи розвитку світового сільськогосподарського ринку та питання можливостей виходу на нього українських підприємств. Проблематика зовнішньоекономічної політики висвітлена в працях М.І. Дідківського, М.П. Пан, Л.М. Пісьмаченко, О.В. Шкурупій, Г.М. Филюка та ін. Водночас вплив зовнішньоекономічної політики окремої держави на її участь у світовій торгівлі сільськогосподарською продукцією потребує більш детального розгляду.

Постановка завдання. Метою роботи є дослідження зовнішньоекономічної політики України на світовому ринку сільськогосподарської продукції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Здійснюючи дослідження світового ринку сільськогосподарської продукції, варто враховувати, що світовий ринок включає понад 200 національних ринків зі своїми особливостями розвитку. Визначено, що у 2016 р. у 20 країнах частка сільського господарства у ВВП становила від 26% до 61%. Країнами-лідерами за питомою вагою сільського господарства у ВВП є Сьєрра-Леоне (61%), Чад (50 %) та Центрально-Африканська Республіка (43 %). У 49 країнах частка виробництва сільськогосподарської продукції у виробництві загального ВВП становила від 11 до 25 % (Таджикистан, Албанія, Мадагаскар, Україна), у 84-х країнах – 1-0 % (Австрія, Бельгія, Італія) та у 5 країнах сільське господарство відсутнє взагалі (Люксембург, Сінгапур, Катар) [1].

Особливістю сільськогосподарської продукції є те, що як товар ця продукція здебільшого належить до групи промислових товарів та являє собою товар-сировину, потрібний для виготовлення продуктів першої необхідності.

Світовий ринок зерна є найбільшим за обсягами торгового обороту серед інших світових ринків сільськогосподарської продукції. Досліджуючи офіційні дані Міністерства сільського господарства США, варто зазначити, що найбільшими виробниками зерна у світі є США, Китай, ЄС, Бразилія та Аргентина. Основними зерновими культурами, що культивуються у світі, є кукурудза, пшениця, рис, ячмінь, сорго, овес та жито [2]. Обсяги світової торгівлі зерном в останні роки становлять у середньому 185 млн т. На розвиток світового ринку зерна найбільший вплив мають Бразилія, Аргентина, Україна, ЄС, Канада, Росія, Індія,

Таїланд, В'єтнам, Японія, Мексика, Єгипет, Індонезія, Алжир, Китай та Нігерія.

Світовий ринок олійних культур є одним з найдинамічніших сегментів світового ринку сільськогосподарської продукції. Так, за даними Міністерства сільського господарства США, обсяги світової торгівлі олійними культурами в останні роки стрімко зростають – з 112,77 млн т у 2013 р. до прогнозованих 172,89 млн т у 2018 р. [3]. Основними олійними культурами, що вирощуються у світі, є соя, соняшник, ріпак та арахіс. Їх частка в загальній структурі світового виробництва олійних коливається від 83,25% у 2015 р. до 88,6% у 2017 р., при цьому основними виробниками олійних культур є Бразилія, Аргентина, Індія, Китай, Україна, ЄС та ін.

Світовий ринок овочів та фруктів, як і ринки інших видів сільськогосподарської продукції, має свої особливості в розвитку. Згідно з оцінкою міжнародних фахівців середні темпи зростання обсягу міжнародної торгівлі овочами та фруктами протягом останніх 10 років становили 1,2% в грошовому еквіваленті і 3% в натуральному. Протягом цього періоду обсяг глобального плодоовочевого ринку збільшився на 7,5 млрд євро. Станом на 2016 рік світовий експорт фруктів та овочів (включно з реекспортом) перевищив позначку 100 мільярдів доларів.

Підвищення рівня життя населення та пов'язані з ним зміни структури попиту на сільськогосподарську продукцію призвели до зростання та переважання тваринництва над рослинництвом у більшості розвинених країн. У 2016 р. світове виробництво м'яса збільшилося порівняно з 2015 р. на 0,3% і сягнуло 320,7 млн тонн. При цьому основними виробниками м'яса у світі залишаються США, Бразилія, ЄС, Індія, Російська Федерація, Китай, Австралія. Найбільше у світі виробляється свинини, хоча в динаміці темпи її виробництва дещо зменшуються (у 2016 р. порівняно з 2015 р. на 0,7%), на другому місці – м'ясо птиці, або 36,23% світового обсягу виробництва у 2016 р. Крім того, до трійки лідерів належить яловичина, якої у 2016 р. було вироблено 68,4 млн т, або 21,33% світового виробництва м'яса.

Світова торгівля м'ясом у 2016 р. зросла на 2,8% порівняно з 2015 р. та становила 30,6 млн тонн. Основними постачальниками м'яса на світовий ринок є Бразилія, США, Канада, ЄС, Мексика. Найбільшими імпортерами м'яса у світі є Саудівська Аравія, Китай, Мексика, Японія, Південна Африка. У товарній структурі міжнародної торгівлі першість належить м'ясу птиці, якого у 2016 р. було реалізовано на світовому ринку 12,7 млн т, далі йде яловичина – 9,3 млн т та свинина – 7,5 млн тонн [5].

Одним з найбільших нішевих видів світового ринку сільськогосподарської продукції є ринок меду. До найбільших експортерів меду у світі належать Китай, який у 2016 р. поставив меду на 276,6 млн дол., Нова Зеландія – 206,7 млн дол., Аргентина – 168,9 млн дол., Німеччина – 144,9 млн дол., Сьєрра-Леоне – 142,4 млн дол., Іспанія – 109

млн дол., Україна – 108,2 млн дол., Мексика – 93,7 млн дол., Бразилія – 92 млн дол., В'єтнам – 75,9 млн дол. Основними імпортерами меду у світі є країни Європейського Союзу (Німеччина, Великобританія, Франція, Бельгія), США, Японія.

Найшвидшими темпами у світі нарощують експортні поставки меду Україна (на 247,9% порівняно з 2012 р.), Нова Зеландія (на 98,9%), Бразилія (на 75,8%), Іспанія (на 36,5%), Бельгія (на 32,1%) [6].

Світове виробництво волоських горів у 2016-2017 рр. становило 2,1 млн тонн. При цьому основними виробниками залишаються Китай та США, виробництво яких разом становить 80% загальної кількості волоських горіхів. Загальний обсяг світового експорту волоського горіху у 2016/2017 був нижчий, ніж у попередньому році на 12 тис. тонн, та становив 703 тис. тонн.

Основними світовими продавцями волоського горіху є США, Чилі, Молдова, Китай, Індія, Україна. Причому США у 2016/2017 МР скоротили обсяги експорту на 15 тис. т до 460 тис. т, а Україна, навпаки, збільшила продажі на світовому ринку з 10 тис. т до 75 тис. тонн. Найбільшими світовими імпортерами волоського горіху є Туреччина, Італія, Китай, Мексика, Іспанія. Загалом країни ЄС знизили обсяги закупівлі горіху на 10 тис. тонн до 202 тис. Тонн, тоді як Туреччина збільшила обсяги імпорту до 105 тис. тонн [7].

Таким чином, Україна є активним гравцем на світових ринках різних видів сільськогосподарської продукції. Найбільше на світовому ринку зерна, світовому ринку олійних культур, світовому ринку меду, світовому ринку волоських горіхів. Зовнішньоекономічна політика України щодо цих ринків є одним з визначальних факторів ефективності зовнішньоторгової діяльності сільськогосподарських товаровиробників. Загалом сучасну зовнішньоекономічну політику на світовому ринку сільськогосподарської продукції можна охарактеризувати так:

- імпорт та експорт сільськогосподарської продукції та продукції для сільського господарства регулюється низкою нормативно-правових актів, серед яких: Закон України «Про ЗЕД», Митний кодекс України, Закон України «Про державне регулювання імпорту сільськогосподарської продукції», Закон України «Про митний тариф» та ін.;

- на зовнішню торгівлю сільськогосподарською продукцією значний вплив здійснюють міжнародні двосторонні та багатосторонні угоди між Україною, країнами світу та міжнародними організаціями, а саме: Протокол про вступ України до Світової організації торгівлі від 5 лютого 2008 р; Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони; Меморандум про співробітництво в галузі сільського господарства між Міністерством аграрної політики та продовольства України і Міністерством з питань політики у сферах сільського господарства, продовольства та лісового

господарства Італійської Республіки; Угода про співробітництво в галузі сільського господарства між Урядом України та Урядом Туркменістану та ін.;

- експортна політика України щодо сільського господарства сьогодні характеризується широким колом засобів тарифного та нетарифного регулювання і спрямована, насамперед, на полегшення доступу вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників до світового ринку. Прикладом цього є реалізація Угоди про асоціацію між Україною та ЄС щодо створення зони вільної торгівлі. У додатках до Угоди повністю описано тарифне регулювання торгівлі між Україною та ЄС. Для кожного продукту вказано базову ставку ввізного мита та перехідний період, під яким розуміють проміжок часу, упродовж якого ставка мита прямо пропорційно буде зменшена або повністю скасована. Для багатьох товарів мито на імпорт з України до ЄС було скасовано з 1 січня 2016 року в рамках Угоди. Існує також ряд товарів, торгівля якими регулюється за допомогою квот, у межах яких мито або відсутнє, або знижене. Обсяги імпорту поза квотами обкладаються визначеними ставками мита;

- імпортна політика України формується під впливом двох складників, а саме: потреби недопущення значного переважання імпорту над експортом, характерного для країни з 2005 р., з одного боку, та міжнародними зобов'язаннями, які Україна взяла на себе в рамках участі в СОТ, Угоди про асоціацію з ЄС та іншими угодами про зони вільної торгівлі – з іншого. Для розвитку сільськогосподарських товаровиробників у цьому контексті важливим є використання державою тих інструментів імпоротної політики, що сприяють розвитку добросовісної конкуренції на внутрішньому ринку сільськогосподарської продукції та забезпеченню визначених підприємств доступом до імпоротної сировини та матеріалів за конкурентними цінами;

- найбільшими проблемними факторами для експорту сільськогосподарської продукції є: слабкий доступ сільськогосподарських товаровиробників до торговельного фінансування, невідповідність національних технічних вимог та стандартів міжнародним нормам, невміння окремого підприємства виявити потенційний ринок сільськогосподарської продукції та відсутність навичок щодо виходу на нього.

Висновки. Таким чином, Україна займає активну позицію на світовому ринку сільськогосподарської продукції. При цьому найкращі позиції зафіксовано на світовому ринку зерна, світовому ринку олійних культур, світовому ринку меду та ін.

Сучасна зовнішньоекономічна політика України визначається міжнародними зобов'язаннями нашої країни і часто не вирішує нагальних потреб виробників сільськогосподарської продукції, які працюють на світовому ринку або планують туди вийти. Тому необхідно сформувати та впровадити концепцію дієвої зовнішньоекономічної політики,

спрямованої на формування нових та посилення наявних конкурентних переваг виробників сільськогосподарської продукції на світовому ринку. Ця концепція повинна формуватися на основі узгодження завдань, принципів, напрямків дії, інструментів і засобів їх досягнення та бути спрямованою на оптимізацію експортно-імпортних операцій, інноваційно-інвестиційної діяльності в сільському господарстві таким чином, щоб забезпечити продовольчу безпеку країни, підтримати вітчизняних виробників продукції для сільського господарства та сільськогосподарської продукції, розвивати добросовісну конкуренцію на внутрішньому ринку та відповідати міжнародним зобов'язанням України. Саме це і є темою для подальших досліджень автора.

Список використаних джерел

1. Група Всесвітній банк [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://wdi.worldbank.org/table/4.2> World Bank Group, All Rights Reserved.
2. World Agricultural Production / (USDA). — Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://usda.mannlib.cornell.edu/usda/current/worldag-production/worldag-production-07-12-2017.pdf>
3. World Agricultural Supply and Demand Estimates / Department of Agriculture (USDA). — Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://usda.mannlib.cornell.edu/usda/current/wasde/wasde-07-12-2017.pdf>
4. Світова торгівля плодоовочевою продукцією зростає швидше, ніж кількість населення // Shuvar.info. — Електронний ресурс. — Режим доступу: <https://info.shuvar.com/news/1339/Svitova-torhivlya-plodoovochevoyu-produktsiyeyu-zrostaye-shvydshe-nizh-kilkist-naselennya>
5. Food Outlook: BIENNIAL REPORT ON GLOBAL FOOD MARKETS / (FAO). — Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://www.fao.org/3/a-I5703E.pdf>
6. Даниел Работник Экспорт натурального меда по странам / Работник Даниел // Worldstopexports. — Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://www.worldstopexports.com/natural-honey-exporters/>
7. Tree Nuts: World Markets and Trade World Markets and Trade / (USDA). — Електронний ресурс. — Режим доступу: <https://apps.fas.usda.gov/psdonline/circulars/TreeNuts.pdf>
8. SASK MUSTARD INFO MEETING 2017. MUSTARD MARKET OUTLOOK 2016/'17 // Mercantile Consulting Venture Inc. Marlene Boersch, Owner & Managing Partner. — Електронний ресурс. — Режим доступу: www.mercantileventure.com
9. Состояние рынков сельскохозяйственной продукции: 2015–2016 годы. Торговля и продовольственная безопасность: достижение оптимального баланса между национальными приоритетами и общим благом / Продовольственная и сельскохозяйственная организация Объединенных Наций. — Рим, 2015. — 103 с.

Фурсіна Н.А.,
аспірант,
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана»,
м. Київ, Україна

ДЕТЕРМІНАНТИ КОНКУРЕНТНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНИХ ОБОРОННО-ПРОМИСЛОВИХ КОМПЛЕКСІВ

Анотація. Одним із пріоритетів соціально-економічної політики держави в умовах глобалізації та нестабільності конкурентного середовища є формування конкурентоспроможної економіки. Конкурентоспроможність економік розглядають з погляду досягнення позитивних результатів — розвитку суспільства. Постає завдання теоретичного узагальнення досвіду країн-лідерів сучасності, а також розроблення ефективних стратегій розвитку, що сприяють досягненню росту економік. На сучасному етапі розвитку одним із найважливіших питань є виконання завдання забезпечення економічної, політичної та військової безпеки держави як основи конкурентного розвитку економік країн. Спроби змін у геополітиці, у формах та засобах вирішення міжнародних питань та конфліктів, суперечностей між державами та контроль регіонів за допомогою нових технологій впливу зумовлює необхідність перегляду традиційних засобів безпеки держав. Ринок озброєння є важливим сегментом світового ринку. Успішно здійснювати операції на ринку озброєння можуть лише ті держави, що впроваджують у секторі оборонно-промислового комплексу високотехнологічне та наукомістке виробництво або мають політичний вплив в окремому регіоні.

Ключові слова: конкурентний розвиток, оборонно-промисловий комплекс (ОПК), безпека держави, чинники конкурентного розвитку ОПК, технологічний уклад, модернізація, ринок озброєнь.

Summary. One of the main priorities of the socio-economic policy of the state in the conditions of globalization and instability of the competitive environment is the formation of a competitive economy. The competitiveness of economies is looked at from the point of view for the achievement of positive results as well as the development of society.

The task of theoretical generalization of the experience and leaders of the present day, as well as the development of effective development strategies, all contribute to the growth of economies. At the present stage of development, one of the most urgent issues is the fulfillment of this task. It consists of ensuring the economic, political and military security of the states as the basis for the competitive development of the economies of the countries. Attempts to change geopolitics, are the forms and means of resolving international issues and conflicts, contradictions between states. As well as the contour of regions with the help of new technologies of influence to necessitate a revision of the traditional means of security of the states. The armaments market is an important segment of the world market. Successful operations in the market of armaments can only be those states that implement high-tech and advanced production in the militarily-industrial sector or have a political influence in a separate region.

Key words: competitive development, military industrial complex (MIC), state security, factors of competitive development of military industry, technological approach, modernization, armament market.

Постановка проблеми. Суть поняття конкурентного розвитку національних оборонно-промислових комплексів, основних характеристик конкурентного розвитку національних оборонно-промислових комплексів, складники та основи формування й оцінки оборонно-промислових комплексів.

Мета статті. Дослідження конкурентного розвитку в секторі оборонно-промислового комплексу, визначення чинників та тенденцій. Виявлення основних характеристик ОПК у сучасному розвитку та підвищення економічних результатів діяльності підприємств цієї галузі для окремих національних економік з погляду безпеки держав.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Теоретичні засади конкурентоспроможності, аналіз умов виникнення конкурентних переваг, а також проблеми забезпечення високої конкурентоспроможності окремих країн на різних історичних етапах розвитку, досліджувалися багатьма науковцями, такими як: М. Портер, С. Коен, Р. Хагінс, Дж. Сакс, А. Харт, Р. Камані, К. Прахалад, Е. Харгадон, Й. Шумпетер, С. Харісон та багато інших.

Викладення матеріалу дослідження. В умовах глобалізації конкурентоспроможною може бути лише та національна економіка, яка відкрита для міжнародної конкуренції, забезпечує гнучкість використання всіх ресурсів та потенціалу, що, зрештою, сприяє зростанню якості життя населення. Розглядаючи різну природу конкурентоспроможності компаній і національних економік, М. Портер говорить, що конкурентна перевага як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, залежить від наявності й ефективності використання ресурсів, що перебувають у розпорядженні компанії або країни. Дж. Сакс, А. Харт, С. Коен конкурентоспроможність економіки розглядають з погляду досягнення позитивних результатів — прогресу суспільства. На думку Дж. Сакса та А. Харта, економіка є конкурентоспроможною, якщо економічні інститути й політика країни забезпечують стійке та швидке економічне зростання [7]. За М. Портером, конкурентна перевага — рівень ефективного використання наявних у розпорядженні фірми або країни всіх видів ресурсів. Конкурентоспроможність може бути оцінена тільки в рамках групи компаній, що випускають однакові товари [1]. З іншого боку, С. Коен розуміє під конкурентоспроможністю ступінь можливості країни (за умов вільного і справедливого ринку) виробляти товари та послуги, які відповідають вимогам світових ринків з одночасним збереженням й підвищенням реальних доходів своїх громадян. На його думку, регіональна конкурентоспроможність — це здатність регіонів, країн або груп сусідніх держав, перебуваючи в умовах міжнародної конкуренції, виробляти товари та послуги, одночасно зберігаючи та розширюючи реальний дохід громадян і зайнятість протягом тривалого часу [8].

Більшість авторів під поняттям «конкурентний розвиток підприємства» розуміють управління конкурентоспроможністю продукції,

що передбачає моніторинг поведінки конкурентів, виявлення сильних та слабких сторін, унаслідок чого досягаються конкурентні переваги на певному ринку [2]. Конкурентний розвиток — це розвиток підприємства не лише щодо його конкурентів, але й щодо дотримання конкурентних засад розвитку економічної системи загалом, відповідно до яких присутня конкуренція на товарних ринках, суб'єкти господарювання діють в інтересах споживачів, змагаються між собою за найкращі умови виробництва благ, використання ресурсів тощо [4]. Конкурентний розвиток підприємств — це процес конструктивних змін у відповідності до реалізованої підприємством конкурентної стратегії, унаслідок чого забезпечується стійкість підприємства на ринку та набувається здатність опиратися впливу зовнішнього середовища [3].

Оборонно-промисловий комплекс відіграє важливу роль — у більшості країн світу він завжди був локомотивом для впровадження інновацій. Спочатку технології створювалися для військових цілей, а вже потім були адаптовані для інших цивільних галузей. Стан конкуренції в галузі можна схарактеризувати п'ятьма конкурентними силами. Проаналізуємо конкурентне середовище в секторі ОПК за М.Портером (табл. 1).

Таблиця 1

Аналіз конкурентного середовища галузі ОПК за М.Портером

	Конкурентний аналіз середовища	специфіка ОПК
1	Конкурентна боротьба всередині галузі	Олігархічний ринок
2	Загроза появи товарів та послуг-субститутів	Низький рівень
3	Здатність постачальників диктувати свої умови	Низький рівень
4	Загроза появи нових конкурентів	Середній рівень
5	Здатність покупців диктувати свої умов	Високий рівень

До загальних чинників і тенденцій конкурентного розвитку, що діють у сфері оборонної промисловості, можна зарахувати такі:

1. Зростання ролі якісних параметрів збройних сил. Постійно в арміях провідних країн світу відбувається технічне переоснащення, щоб підвищити бойовий потенціал військ та ефективність бойових дій, зменшити втрати особового складу. Відповідно зміщуються акценти в оборонних бюджетах, змінюється кон'юнктура ринку озброєнь, що відповідним чином відбивається на діяльності компаній-виробників озброєнь.

2. Перевищення внутрішніх закупівель озброєнь над їхнім експортом. Для отримання конкурентоспроможних позицій на сучасних ринках озброєнь військова продукція повинна мати високий рівень якості, що можливе за умов опрацювання технології її виробництва.

3. Насичення ринків традиційних озброєнь. Відбувається насичення ринків традиційними видами військової продукції, оскільки розвинуті країни позбавляються старого озброєння в передбаченні технологічного стрибка та переходу до озброєнь нового покоління. Їхні контракти на продаж озброєнь характеризуються наявністю додаткових стимулів для країн-отримувачів, включно з передачею прав на ліцензійне виробництво, значні обсяги компенсацій, допомогу в розгортанні сервісної інфраструктури тощо. Значна частка витрат на просування контрактів покладається на їхні державні бюджети.

4. Зростання ролі модернізації озброєнь при технічному переоснащенні збройних сил. У країнах, що розвиваються, та країнах із перехідною економікою підвищується попит на модернізацію наявних озброєнь замість закупівлі нових або придбання товарів секонд-хенд. З одного боку, модернізація дозволяє позбутися дорогих випробувальних заходів, створення нових систем матеріально-технічного забезпечення, навчання. З іншого — утримування озброєнь з оновленим ресурсами в боєздатному стані потребує певних додаткових витрат на їхню експлуатацію (ремонт, обслуговування). Як правило, додаткові витрати бере на себе країна, що пропонує модернізацію, для отримання певних конкурентних переваг (табл. 2 [10]).

Таблиця 2

Продаж зброї Україною (країнам 2-го та 3-го світу)

Країна-покупець	Рік контракту/рік поставок	Товар
Афганістан	2007/2008	An-32 Транспортна авіація , Second-hand; (bought via and funded by USA); An-32B version
Алжир	2003/2004-2010	R27/AA10 BVRAAM AI222
	2006 /2011	Turbofan For Yak-130 trainer/combat aircraft from Russia; from Russian production line
Азербайджан	2005/2006-2011	MiG-29 Бойова авіація, Second-hand but modernized before delivery; incl some MiG-29UB version Самохідні гармати, Second-hand, 2S7 Pion 203mm Самохідні гармати, Second-hand,
	2007/2008-2010	Бойовий гелікоптер, Second-hand but modernized to Mi-24G before delivery
	2007/2008	Протитанкова ракета, For portable Skif anti-tank system and for Barrier (Baryer) system (from Belarus and Ukraine) on Mi-24 combat helicopters modernized to Mi-24G
	2007/2009-2010	
	2008/2009-2010	BTS, Броньована ремонтно-евакуаційна машина, Second-hand; BTS-5B version
	2011/2012-2013	

Вірменія	2009/2010-2011	L-39C Albatross, Учбова авіація, Second-hand
Камбоджа	2010/2012	BTR-60PB, Бронетранспортер second-hand; designation uncertain (reported as '8-wheeled APC')
	2010/2012	T55, Танк, Second-hand
ЦАР	2011/2011	Mi-24V/Mi-35, Бойовий гелікоптер Second-hand
Чад	2008/2008	BMP-1, Бойова машина піхоти, Second-hand
	2008/2009-2010	BMP-1, Бойова машина піхоти, Second-hand; modernized to BMP-1U before delivery
	2008/2008	Mi-24V/Mi-35, Бойовий гелікоптер, Second-hand
	2008/2008-2010	Su-25, Штурмова авіація, Second-hand; incl 2 Su-25UB version
	2011/2011	Igla-1/SA-16Переносний зенітно-ракетний комплекс Second-hand; designation uncertain
	2012/2013	Su-25, Штурмова авіація, Second-hand
	2013/2014	MiG-29S, Винищувач-бомбардувальник
	2013/2014	R-27/AA-10, авіаційна керована ракета класу «повітря-повітря», середньої дальності, Probably second-hand; for MiG-29 combat aircraft

5. Процеси трансформації в оборонній промисловості. Поглиблюються транснаціоналізація оборонної промисловості та міжнародне військово-технічне співробітництво. Зростає роль спеціалізації виробництв, стандартизації вимог і технічних параметрів озброєнь. Більшість провідних країн відмовилися від надмірного, з економічної точки зору, принципу самодостатності та організації замкнутих (у рамках однієї держави) циклів виробництва озброєнь.

Замикання виробничих циклів здійснюється сьогодні переважно на міжнародному рівні в рамках ТНК та багатофункціональних науково-виробничих альянсів.

6. Формування нової структури оборонних підприємств. Складниками перспективної структури оборонної промисловості мають бути дієздатні, орієнтовані на результат науково-виробничі об'єднання, що забезпечують повний цикл виробництва систем [6].

7. Зміни в співвідношенні ринкових механізмів і державного управління. Державна власність в оборонно-промисловому секторі є моделлю минулого. У розвинутих державах та окремих країнах, що розвиваються, підвищується роль ринкової інфраструктури разом із цілеспрямованою державною підтримкою оборонної промисловості.

8. Вибір ефективної моделі впливу держави на оборонно-промисловий сектор (через політичні, регуляторні важелі чи методом прямого втручання) значною мірою відбивається на кількісних і якісних параметрах науково-технологічного зростання, позиціях на міжнародних ринках озброєнь і в системі міжнародного розподілу праці. Чинники, що гальмують цей процес розвитку: брак бюджетного фінансування, недостатня увага держави (особливо на перших кроках) до створення дієвих ринкових механізмів реструктуризації оборонної промисловості, розбіжність інтересів промислових груп і регіонального керівництва (з досвіду українських бізнес-процесів.)

Висновки. Для того щоб країна була рівноправною учасницею регіональної та глобальної систем безпеки, міжнародної оборонно-промислової кооперації, зазначені вище тенденції та чинники мають розглядатися як орієнтири у визначенні, по-перше, напрямів технічного переоснащення Збройних Сил, по-друге, довгострокових пріоритетів розвитку високотехнологічних секторів оборонної промисловості та, по-третє, раціональних підходів реформування ОПК на засадах ринкових механізмів. Варто зазначити: найприбутковішим стає виробництво продукції V та VI технологічних укладів, найвищі темпи розвитку яких притаманні відкритим і гнучким галузям промисловості [9].

Список використаних джерел

1. Porter M., Stern S. The Global Competitiveness Report 2001–2002. — New York: Oxford University Press, 2001 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.isc.hbs.edu/econ-innovative.htm>
2. Жовновач Р.І. Забезпечення конкурентного розвитку підприємств сільськогосподарського машинобудування на основі управління конкурентоспроможністю продукції/ Р.І. Жовновач// Теоретичні та практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності, 2015. — Вип. 2 (12). — Т. 2. — С. 168–177 [Електронний ресурс]. Режим доступу — <http://journals.uran.ua/index.php/2225-6407/article/view/76087/71641>.
3. Михальчишин Н.Л. Управління економічним розвитком на конкурентних засадах/ Н.Л. Михальчишин// Причорноморські економічні студії, 2016. — Вип.9–2. — С. 36–40.
4. Полянська А. С. Синергія: приховані можливості конкурентного розвитку підприємств / А. С. Полянська // Проблеми формування та реалізації конкурентної політики: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції, 19–20 вересня 2013 року, Львів / Національний університет «Львівська політехніка» [та інші]. — Львів: АртДрук, 2013. — С. 187–188. [Електронний ресурс]: Режим доступу — http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/28947/1/112_187_188.pdf.
6. Шьон Е., Бауман Х. Виробництво озброєнь — Щорічник СІПРІ 2003..., с. 386 -387.
7. Sachs J. Globalisation and Patterns of Economic development. Weltwirtschaftliches. — 2000.

8. Cohen S., Zusman J. Manufacturing Matters. The Myth of the Post-industrial Economy. — N. Y.: Basic Books, 1987.
9. Технологічні уклади: сутність та особливість розвитку // Режим доступу: http://pidruchniki.com/12631113/ekonomika/tehnologichni_ukladi_sutnist_osoblivosti_rozvitku
10. Щорічний звіт СІПРІ. — Режим доступу: <https://www.sipri.org/research/peace-and-development/armament-and-disarmament/gender-marginalization-and-insecurity/arms-transfers-and-military-spending/arms-marketing-militarization-and-symbolic-representation>

Циганкова Т.М.,
д.е.н., професор,
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана»,
м. Київ, Україна

КОРПОРАТИВНІ СИСТЕМИ МАРКЕТИНГОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ БЕЗПЕКИ МІЖНАРОДНОГО БІЗНЕСУ

Анотація. Запропоновано доцільну структуру системи маркетингової інформації в міжнародному бізнесі. Здійснено порівняння ключових елементів системи маркетингової інформації компанії – моніторингу, маркетингових досліджень та конкурентної розвідки. Охарактеризовано особливості використання систем маркетингової інформації ТНК та малих і середніх підприємств. Ідентифіковано та розкрито сутність ключових методологічних та організаційних проблем формування систем маркетингової інформації в міжнародному бізнесі.

Ключові слова: система маркетингової інформації компанії, внутрішня інформація, зовнішня інформація, моніторинг бізнес-середовища, міжнародні маркетингові дослідження, конкурентна розвідка, аудит міжнародної маркетингової діяльності

Summary. The appropriate structure of the marketing information system in international business is proposed. A comparison of key elements of the company's marketing information system - monitoring, marketing research and competitive intelligence has been made. The features of the use of marketing information systems of TNCs and small and medium enterprises are described. The essence of the key methodological and organizational problems of the formation of marketing information systems in international business has been identified and disclosed.

Key words: company marketing information system, internal information, external information, business environment monitoring, international marketing research, competitive intelligence, audit of international marketing activity.

Постановка проблеми. Обумовлені розгортанням Четвертої промислової революції та глобальною діджиталізацією об'єктивні зміни не тільки в технологіях міжнародної маркетингової діяльності, а й у домінантах забезпечення економічної безпеки та конкурентоспроможності міжнародних компаній, потребують нових підходів до використання

інформаційних ресурсів. Розвиток Інтернету забезпечив доступ до великих масивів інформаційних, аналітичних та спеціалізованих даних за прийнятною ціною або безкоштовно в готовому для подальшої обробки електронному форматі документів, що призвело до певного перевантаження маркетингових інформаційних систем, «девальвації» значення інформації в обґрунтуванні управлінських рішень у міжнародному бізнесі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Численні наукові праці як зарубіжних, так і українських учених, присвячено дослідженню теоретичних засад і практики організації маркетингових інформаційних систем. Серед найбільш відомих авторів варто назвати: Д. Аакера, М. Дж. Бейкера, А.В. Войчака, Є.П. Голубкова, Ю.А. Дайновського, С.М. Ілляшенка, Ф. Котлера, Є.В. Крикавського, М.А. Окландера, А.О. Старостіну, Н. Малхотру, Г. Черчілля, А.В. Федорченка, О.К. Шафалюка, А.І. Яковлева, Талвінена Дж., П. Хага та інших. Проте в новітніх умовах зростання підприємницьких ризиків у глобальній економіці потребує уточнення доцільна структура системи маркетингової інформації в міжнародному бізнесі та принципи її організації, а також діагностика типових проблем організації інформаційного забезпечення міжнародної маркетингової діяльності.

Формулювання цілей наукової праці. Зважаючи на зазначене вище, метою статті є обґрунтування адекватного сучасним вимогам розвитку глобальної економіки формату корпоративної системи маркетингової інформації з комплексною характеристикою усталених проблем використання інформаційних ресурсів у міжнародній діяльності маркетингових служб компаній, зокрема українських.

Виклад основного матеріалу дослідження. У ринковій економіці інформація завжди вважалась найціннішим ресурсом, внаслідок чого ще у докомп'ютерну епоху міжнародні компанії створювали маркетингові інформаційні системи (МІС) у вигляді своєрідних бібліотек з тематичними папками. Прикладом може слугувати така МІС у Samsung, яка згодом перетворилась на еталонну для багатьох ТНК централізовану систему організації моніторингу бізнес-середовища [7, с.14-21]. За відсутності комп'ютерів та програмного забезпечення МІС та системи маркетингової інформації (СМІ) були фактично тотожними поняттями. Наразі їх треба чітко відокремлювати. Так, згідно з Д.Аакером, МІС – це безперервно функціонуюча сукупність взаємодіючих між собою людей, обладнання та процедур, призначена для збору, сортування, аналізу, оцінки необхідної, своєчасної, точної інформації та доставки її особам, які приймають рішення [1, с.141]. Натомість, систематизовані за певними ознаками внутрішні дані маркетингового, фінансового, виробничого характеру та інформація про стан і тенденції розвитку зовнішнього середовища, які використовуються для подальшого аналізу та прийняття рішень з між-

народного маркетингу, складають систему маркетингової інформації в міжнародному бізнесі (рис. 1).

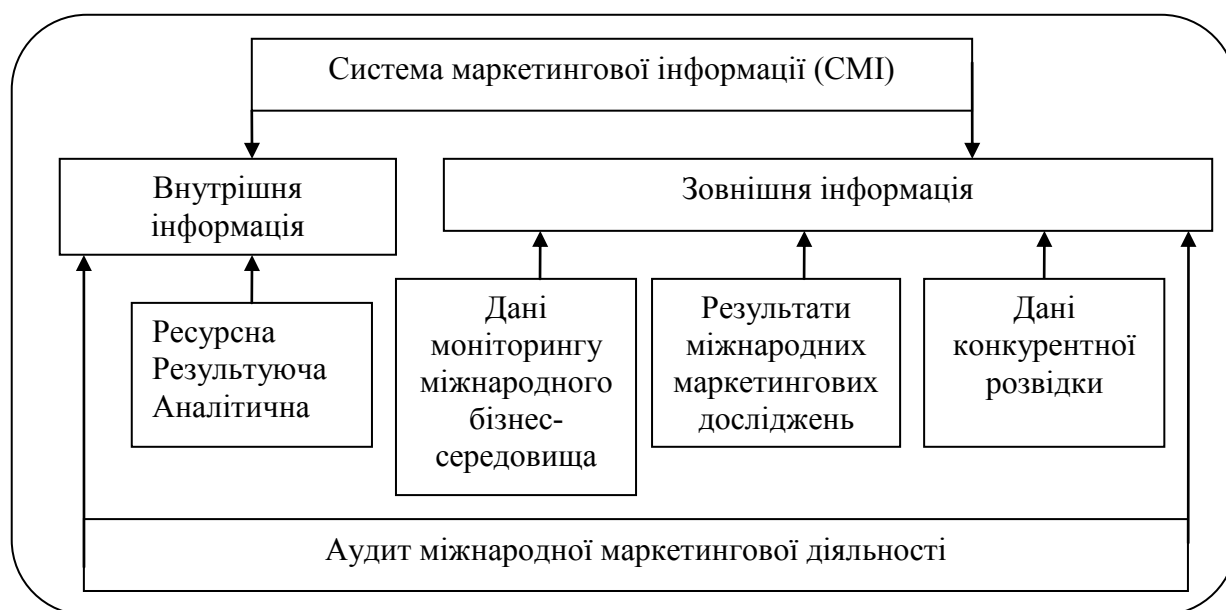


Рис. 1. Структура системи маркетингової інформації в міжнародному бізнесі

Джерелами внутрішньої інформації є корпоративні системи бухгалтерського обліку та реєстрації комерційних угод, плани та звіти по зарубіжних ринках, виробнича та проектно-конструкторська системи, а зовнішньої широкий спектр даних, які можна отримати як безпосередньо від споживачів, постачальників, конкурентів, дистриб'юторів (мікросередовище), так і від різноманітних фірм сфери послуг, державних установ та громадських організацій, міжурядових та неурядових міжнародних організацій, а також з баз даних, бібліотек, засобів масової інформації. При вдалому поєднанні цих складників міжнародна компанія має всі передумови для мінімізації сукупності підприємницьких ризиків – маркетингових, логістичних, фінансових, кадрових, юридичних, організаційних та інженерних. При цьому варто брати до уваги пріоритетність блоку зовнішньої інформації у міжнародному бізнесі, особливо щодо ухвалення маркетингових рішень.

Зовнішня інформація може бути отримана шляхом моніторингу бізнес-середовища, проведення маркетингових досліджень, використання конкурентної розвідки. З огляду на ключову мету – отримання інформації про зовнішнє середовище діяльності фірми, – ці процеси є схожими, однак розрізняються за деякими параметрами (табл. 1).

Порівняльна характеристика моніторингу міжнародного бізнес-середовища, маркетингового дослідження та конкурентної розвідки

Критерій порівняння	Моніторинг	Маркетингові дослідження	Конкурентна розвідка
Періодичність	Постійно	Тимчасово/періодично	Постійно або ad hoc
Об'єкт дослідження	Бізнес-середовище	Обмежений, конкретизований залежно від мети дослідження	Залежно від мети
Завдання	Пошук можливостей і загроз розвитку бізнесу	Отримання інформації для вирішення конкретної проблеми	Перевірка гіпотези, отримання конфіденційної інформації
Виконавці	Персонал фірми	Персонал фірми, консультанти	Спеціалізований персонал
Результат	Дані для вчасного реагування на зміни зовнішнього середовища	Інформація для вирішення конкретної проблеми	Інформація для забезпечення економічної безпеки
Методи	Спільні		Аналітичні, агентурні, технічні

Специфічним джерелом як внутрішньої, так і зовнішньої інформації для маркетингової інформаційної системи міжнародного бізнесу є аудит міжнародної маркетингової діяльності як періодичне, всебічне, систематизоване, незалежне дослідження компанією (або її підрозділами) маркетингового середовища, цілей, стратегій і поточної маркетингової діяльності з метою виявлення проблем та прихованого потенціалу, а також розроблення плану з поліпшення самого маркетингу.

Аудит має на меті: виявлення змін у ситуації, що потребують перегляду (переосмислення) можливостей маркетингу; оцінку процедур планування та контролю маркетингу; оцінку стратегії маркетингу для з'ясування, чи забезпечать потенційні зміни підвищення конкурентоспроможності та економічної безпеки компанії.

При цьому стрижнем системи є моніторинг бізнес-середовища (у тому числі під час аудиту), а маркетингові дослідження та конкурентна розвідка застосовуються для поглиблення, уточнення, перевірки даних та робочих гіпотез щодо ступеня ризику, вірогідності розвитку позитивних або негативних сценаріїв. Варто також зазначити, що ТНК застосовують розвинені форми моніторингу, засновані на поєднанні централізації та децентралізації, стратегічної та тактичної (і навіть оперативної) спрямованості.

Малі та середні підприємства (МСП) а ргіогі використовують не всі компоненти системи маркетингової інформації: зазвичай це внутрішня інформація та початкові форми моніторингу, що здійснюються функціональними менеджерами або невеликою групою аналітиків. Маркетингові дослідження, методи конкурентної розвідки, а також аудит міжнародної маркетингової діяльності, практично не застосовуються. Таким чином, МСП у міжнародному бізнесі дуже часто покладаються на управлінську інтуїцію, підвищуючи тим самим підприємницькі ризики. Сприятливим у цьому контексті для МСП є їх входження у глобальні виробничі мережі.

Водночас як ТНК, так і МСП потребують удосконалення систем маркетингової інформації, чому буде сприяти подолання численних організаційних та методологічних проблем, на які вказують зарубіжні та вітчизняні дослідники [2; 3; 5; 8; 9;]. Ключовими з них, на наш погляд є такі.

По-перше, недостатнє використання в аналітичній роботі маркетингових показників та маркетингових метрик, що робить результати досліджень описовими та недостатньо орієнтованими на кінцевий результат. Наразі в оцінці маркетингової діяльності може застосовуватися понад 50 індикаторів [8], які за оптимістичними оцінками практиків використовуються лише на 10%. Повною мірою це стосується і маркетингових метрик, які, за визначенням Американської асоціації маркетингу, є системою показників, що допомагають надати у кількісній формі певні характеристики [4].

По-друге, відсутність системи роботи з первинною інформацією, що призводить, як правило, до втрати ринкових шансів. Це стосується фіксації та аналізу результатів закордонних відряджень, участі в міжнародних виставках, різноманітних контактів зі стейкхолдерами тощо.

По-третє, недотримання критеріїв та алгоритмів вибору виконавців міжнародних маркетингових досліджень, що обумовлює фінансові втрати й підвищення ризиків маркетингових рішень унаслідок отримання неякісної інформації, а також зниження рівня компетентності маркетингологів компанії, які призвичаюються до аутсорсингу таких маркетингових послуг.

По-четверте, мінливість, багатопідпорядкованість і багатфункціональність підрозділів СМІ, що викликає дублювання в роботі, обумовлює втрату корисної інформації, «розмиває» адресність «продукції» маркетингової інформаційної системи та створює умови для витоку цінних даних.

По-п'яте, неповне використання потенціалу аудиту міжнародної маркетингової діяльності внаслідок появи напруженості у відносинах аудиторів, респондентів та керівництва фірми, що перетворює аудит у м'яку форму самооцінки. Результатом стає отримання викривленої

інформації, а отже, підвищення підприємницьких ризиків та створення загроз для економічної безпеки.

По-шосте, методологічно неправильне розуміння сутності джерел та каналів надходження інформації в компанію, що провокує ситуацію інформаційного хаосу, знижує обґрунтованість управлінських рішень та веде до підвищення маркетингових ризиків. При безлічі джерел інформації (текст, контактні аудиторії, спеціальні заходи, матеріальні об'єкти) існує тільки два канали її реального надходження в корпоративну систему прийняття рішень – це спеціалізований персонал та експерти/консультанти. Традиційно максимізуючи витрати на джерела інформації, менеджмент компанії зазвичай не має гарантії отримання цінної інформації без наявності кваліфікованих і досвідчених аналітиків.

Висновки. Досягнення та підтримання економічної безпеки міжнародної компанії, підвищення її конкурентоспроможності неможливі без створення системи маркетингової інформації, ключовими компонентами якої є моніторинг бізнес-середовища, маркетингові дослідження, конкурентна розвідка та аудит маркетингової діяльності. Корпоративні інформаційні системи безпеки міжнародного бізнесу повинні органічно доповнюватися державними. Особливої інформаційної підтримки для розвитку міжнародного бізнесу потребують малі та середні підприємства.

Ключовими методологічними проблемами функціонування корпоративних систем маркетингової інформації є відсутність системної роботи з первинною інформацією, недотримання критеріїв та алгоритмів вибору постачальників маркетингових послуг та неправильне розуміння сутності джерел та каналів надходження інформації в управлінську ланку, а організаційними – а) недостатнє використання в аналітичній роботі маркетингових показників та маркетингових метрик; б) мінливість, багатопідпорядкованість і багатофункціональність підрозділів ЗМІ; в) неповне використання потенціалу аудиту міжнародної маркетингової діяльності.

Перспективними напрямками досліджень у цій царині є розроблення підходів до перетворення сукупності корпоративної маркетингової інформації у дієву систему з одночасною мінімізацією необхідних для ухвалення рішень даних та створенням нових інформаційних технологій їх обробки.

Список використаних джерел

1. Аакер Д. Маркетинговые исследования / Д. Аакер, В. Кумар, Дж. Дэй. – СПб.: Питер, 2004. – 848 с.
2. Kate Gillespie, H. David Hennessey / Global Marketing. Fourth Edition Routledge, Taylor & Francis., 2016 – 571 p.
3. Малхотра Нэреш К. Маркетинговые исследования. Практическое руководство, 3-е изд.: Пер. с англ. / Нэреш К. Малхотра. – М.: Вильямс, 2003. – 960 с.

4. Ребязина В.А. Анализ использования маркетинговых метрик российскими компаниями-производителями товаров повседневного спроса / Ребязина В.А., Давий А.О., Карлова Я.И. // Вестн. Моск. ун-та. Сер 6. Экономика. – 2016. – №1. – С.108-130
5. Старостіна А.О. Міжнародні маркетингові дослідження та управління ризиками – важливі чинники підвищення конкурентоспроможності підприємств / Старостіна А.О., Кравченко В.А. // Теоретичні та прикладні питання економіки. Збірник наукових праць. Випуск 26. – К.:Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2011. – 335 с.
6. Ферріс Поль У., Бендл Нейл Т., Пфайфер Філіпп, Рейбштейн Девід Дж. Маркетингові показники: Більше 50 показників, які важливо знати кожному керівнику / Пер. з англ; За наук. ред. І.В.Тараненко. – Дніпропетровськ: Баланс Бізнес Букс, 2009. – 480 с.
7. Хант Ч. Разведка на службе Вашего предприятия / Хант Ч., Зартарьян В. – К.: Укрзакордон визасервис, 1992. – 159 с.
8. Черчилль Гилберт А. Маркетинговые исследования. / Гилберт А. Черчилль. – СПб: Питер, 2000. – 752 с.
9. Шариков П.А. Проблемы информационной безопасности в полицентричном мире / Шариков П.А. М.: Издательство «Весь Мир» – 320 с.

Чеберяко О.В.,
д.і.н., к.е.н., доцент,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна

Колесник В.Ф.,
д.і.н., професор,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

ОНТОЛОГІЯ ГІБРИДНИХ ВІЙН В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Анотація. *Аналізуються прояви сучасного міждержавного протистояння початку ХХІ століття, коли в умовах глобалізації прийшов час сучасних війн четвертого покоління, які в сучасному світовому термінологічному полі мають назву "гібридних війн". Вивчаються сутнісні властивості такого типу конфліктів, якісно нові їх параметри, пов'язані зі змінами безпекового середовища в умовах глобалізації. Розглядаються основні етапи ведення "гібридної війни" Росії проти України та характерні ознаки.*

Ключові слова: *гібридна війна, дифузна війна, трансформаційна війна, змішана війна, багатовимірна війна, неконвенційна війна, нестандартна війна, мережево-центрична війна, воєнна доктрина, гібридна сила, гібридна загроза, глобалізація.*

Summary. Analyzes of manifestations of the modern interstate confrontation of the beginning of the XXI century, when in the conditions of globalization the time of modern wars of the fourth generation, which in the modern world terminology field is called "hybrid wars", has come. The essential properties of this type of conflicts, qualitatively new parameters related to changes in the security environment in the conditions of globalization are studied. The main stages of conducting the "hybrid war" of Russia against Ukraine and the characteristic features are considered.

Key words: hybrid war, diffuse war, transformational war, mixed war, multidimensional war, nonconventional war, non-standard war, network-centric war, military doctrine, hybrid force, hybrid threat, globalization.

Постановка проблеми. Сучасним міжнародним відносинам притаманна інтеграційна природа, яка визначається низкою сутнісних характеристик: зростанням взаємозалежності учасників, досягненням суб'єктами інтеграційної взаємодії якісно нових системних результатів, яких жоден з них не зміг би досягнути окремо, збереженням ними ідентичності й уникнення асиміляції, а головними загрозами інтеграційних процесів є комплексність, що робить світ менш передбачуваним та взаємозалежність, яка може призвести до виникнення нових глобальних та регіональних диспропорцій. Це впливає на характер та особливості ведення сучасних війн, коли могутні воєнні супердержави (США, Китай, Росія, Саудівська Аравія, Франція, Японія, Німеччина, Індія, Бразилія) виділяють на оборону значні бюджети, тримають мільйонні армії, мають найсучаснішу зброю, у тому числі таку, що належить до зброї масового ураження, і ставлять собі за мету не лише зберегти свій поточний статус, а й посилити свій вплив у світі і збільшити його навіть шляхом сили. У цих умовах конфлікт двох або кількох країн, пов'язаних з іншими подібними країнами різними угодами та союзами, може автоматично перетворитися на глобальну війну, тому з'являється новий вид глобального протистояння в сучасному глобальному середовищі – гібридні війни, які приходять на зміну класичним війнам у вигляді ланцюгів гарячих конфліктів і **являють собою комбіноване (поєднання заходів «жорсткої» та «м'якої» сили)**, інтегроване військово-політичне, економічне, інформаційне, культурне та інше протистояння у вигляді безстатусного, часто прихованого конфлікту. Тому важливо відзначити, що гібридний контекст, про який сказано, є не що інше, як продукт глобалізації, що розмиває кордони традиційних норм і правил.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичними і практичними дослідженнями «гібридних війн», або, як їх ще називають, «трансформаційних війн», «змішаних війн», «багатовимірних війн», «неконвенційних війн», «нестандартних війн», «дифузних війн» займалися такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як Антонов А., Власюк В., Гільов А. («багатовимірна чи гібридна війна»), Глен Р. («гібридний ризик», «гібридний конфлікт», «гібридна війна»), Головченко В., Горбулін В., Деланда М., Додонов Р., Дорошко М., Ілларіонов А. («гібридна війна»,

«неконвенційна війна», «нестандартна війна»), Калдор М., Клименко С., Кревельд М., Кудорс А., Магда Є. («трансформаційна війна»), Месснер Е. (мережецентрична (гібридна) війна), Пабрикс А., Почепцов Г. (дифузна війна), Сурков В. («нелінійна війна»), Тодоров І., Хоффман Ф. («змішана війна») та інші.

Формування цілей наукової праці. Сьогодні не існує універсального загальноприйнятого визначення терміна «гібридна війна», немає єдиного підходу до його розуміння та інтерпретації, проте чітко зрозуміло, що це неklasична та комбінована війна, неявна, прихована, без задіяння великої кількості військової сили, з безліччю допоміжних інструментів невоєнного характеру, з більш високою бойовою ефективністю та руйнуванням (у тому числі смертністю). Тому, з урахуванням концепції гібридної війни, деякими державами були переглянуті доктрини та стратегії військової, інформаційної та загальної безпеки.

Метою цієї статті є розгляд сутності і якісно нових параметрів гібридних війн, пов'язаних зі змінами безпекового середовища в умовах глобалізації, коли міжнародні актори намагаються досягнути власних зовнішньополітичних цілей і владнати міждержавні суперечки на свою користь, а гібридним війнам не притаманні характерні ознаки різних типів класичних війн: війна має фіксований початок (оголошення) і кінець (мирна угода), кожна сторона має власні цілі, ресурси, загальну стратегію ведення воєнних дій (оборонну чи наступальну), вдається до певних тактичних дій та операцій, у колишніх війнах важливим вважалося завоювання території, а сьогодні – завоювання душ (психологічна війна), оскільки в сучасну епоху простіше розчленувати державу, ніж підкорити зброєю.

Виклад основного матеріалу дослідження. На початку ХХІ століття світ занурився буквально в потік збройних конфліктів, локальних і громадянських війн, оскільки прийшов кінець онтології «світу воєн, насилля, гарячих конфліктів» і прийшов час сучасних воєн четвертого покоління – гібридних війн, коли масштабні війни залишилися в минулому, стерлися відмінності між безпосередньо війною та політикою, тому сьогодні можна бути у війні, явно не воюючи, оскільки, з одного боку, тотальна ядерна війна не розглядається взагалі (з кінця 60-х рр. минулого століття після Карибської кризи – досягнення рівня взаємознищення СРСР та США та появи інших потужних ядерних держав); з іншого – час не стоїть на місці: з'являються соціальні мережі, нові засоби масової інформації і т.п. Тому війни нового покоління стимулюють такі способи і методи їх ведення, за якими важко передбачити загрозу за наслідками, не розуміючи причин самої війни. Не можна недооцінювати потенціал і феномен гібридних війн, які не є винаходом путінської Росії, оскільки у ХХ ст. їх, як правило, вели тоталітарні держави, щоб повернути свій імперський статус чи світове

панування. Першою до формату гібридних війн вдалася більшовицька Росія, щоб здійснити комуністичні революції в сусідніх державах (Польща, Румунія, Персія, Афганістан, Китай та ін.). Подібні методи використовувала Німеччина на початку другої світової війни для аншлюсу Австрійської республіки та дестабілізації політичного становища в Чехословаччині. Гібридні методи протистояння характерні для холодної війни між СРСР та США, під час Карабаського конфлікту між Вірменією й Азербайджаном з кінця 1980-х рр. і донині та негласній участі радянських, а потім російських військ у ньому. Ними супроводжувалися військові операції під егідою США та НАТО у Косово, Афганістані, Іраку, друга ізраїльсько-ліванська війна 2006 р., збройна агресія РФ проти Грузії 2008 р., силові зміни влади в Тунісі, Лівії, Єгипті, Ємені під час «арабської весни», а починаючи з кінця 2010р., це збройна агресія РФ проти України.

У сучасній моделі світового порядку активно формуються нові, складні та багатовимірні, моделі міжнародної взаємодії. Сучасні міжнародні відносини є переважно інтеграційними, і їм притаманні такі властивості як: глобалізація, регіоналізація, зміна парадигми безпеки, ринкова демократизація, ціннісна плюралізація, творення націй і держав, базисні зрушення [2, с.79]. Водночас продовжує поглиблюватися розкол світу на два простори, один з яких більш-менш успішно модернізується та рухається вперед, тоді як в іншому сучасний прогрес не має значних досягнень, панує бідність і відсталість. Дивергенція між ними значною мірою пояснює поляризацію світової системи на зону відносного миру, стабільності й процвітання та зону хаосу, нестабільності й економічної стагнації.

Точкою відліку незворотності глобалізації можна вважати подолання двополюсного світопорядку у відносинах між двома наддержавами – США і СРСР, коли були ліквідовані бар'єри економічного розвитку, нівельована різниця в політичному устрої різних країн, сформовані приблизно рівні стандарти життя, подолані перешкоди в міжнародних комунікаціях і формах міжкультурного спілкування тощо.

У кожному регіоні світу суперечлива природа глобалізації набуває своїх характерних рис відповідно до історичних і цивілізаційних умов, що склалися, оскільки завжди існують сили, орієнтовані на включення у глобалізовану систему світового порядку, і такі, що чинять цьому опір, які заради збереження власної моделі соціального та політичного порядку, що гарантує їх панування, готові сприяти створенню ситуації світового хаосу. Так створюються передумови виникнення гібридних війн.

«Гібридні війни» є новітніми війнами, четвертим поколінням війн з асиметричним характером, ускладненою і нестабільною формою відносин на міжнародній арені у XXI столітті, симбіоз руйнації військово-політичної й культурної системи супротивника через пропаганду, саботаж, шантаж, підкуп, тероризм, диверсії, повстання, дискредитації, здійснення інформаційного тиску, маніпуляцій масовою свідомістю, зосередження

уваги на цивільному населенні, децентралізованою, транскордонною і понаддержавною базою конфлікту. Отже, використовуються комбінації військових та невійськових методів для переформатування геополітичних схем світового устрою з метою дестабілізації, створення соціального й політичного хаосу і т.п. Руйнівний вплив інструментів гібридної війни багаторазово збільшується за рахунок мультиплікативного й кумулятивного ефектів від їх поєднання.

Незважаючи на відносно широке використання терміна «гібридна війна» (франц. – «*laguerre hybride*»; англ. – «*hybrid warfare*»; іспан. – «*guerra híbrida*»), не існує універсального загальноприйнятого його визначення, немає єдиного підходу до його розуміння та інтерпретації. Не поспішає офіційно його приймати і Міністерство оборони США, обмежуючись поки що поняттям «гібридна загроза». Офіційне визначення терміна «гібридна війна» відсутнє і в міжнародних нормативно-правових документах та воєнних доктринах окремих держав (США, Росія, Україна). Експерти з міжнародного права, політичні лідери інших держав, працівники міжнародних організацій також не оперують цим поняттям [10]. Однак, не зважаючи на відсутність загальноприйнятого визначення, феномен гібридної війни реально існує і визнається переважною більшістю експертів.

Американський військовий теоретик Френк Хофман одним з перших зазначав: «...війни сучасної епохи характеризує процес гібридизації, у рамках якого змішуються традиційні форми війни, кібервійни, організованої злочинності, іррегулярних конфліктів, тероризму і т.п.» [13].

Ще в 1991 р. професор Єрусалимського університету М. ван Кревельд у праці «Трансформація війни» визначив характерний для сучасного «пост модерного» періоду тип воєн як «нетринітарні», «тому що вони не вкладаються в потрібну схему: уряд - армія – населення» [6].

Про зміну парадигми війни в сенсі залучення до неї невійськових структур говорить і нідерландський генерал-майор Ф. ван Каппен: «Гібридна війна» – це змішування класичного типу війни з використанням нерегулярних військових формувань. Держава, яка веде «гібридну війну», реалізує угоду з недержавними виконавцями – бойовиками, групами місцевого населення, організаціями, зв'язок із якими повністю заперечується. Ці виконавці можуть здійснювати такі речі, яких сама держава здійснювати не може... Усю брудну роботу можна перекласти на плечі недержавних формувань»[5].

Генеральний секретар НАТО Йенс Столтенберг вважає, що «гібридна війна не є чимось новим, вона така ж стара, як і троянський кінь» [15].

Тімоті Маккаллох і Річард Джонсон визначають гібридну війну як форму війни, у якій один з противників використовує свої сили шляхом комбінації всіх доступних йому засобів як традиційних, так і нетрадиційних, в унікальному культурному контексті для створення

спеціального синергетичного негативного впливу проти іншого противника [16].

Петрі Хуовінен описує гібридну війну як задіяння сукупностей стандартного військового потенціалу, повстанських рухів, тероризму, партизанської війни, організованої злочинності, кібервійни і передових військових технологій. Гібридна війна може припускати порушення міжнародного гуманітарного права [14]. У більшості випадків так і відбувається.

Для подальшого розуміння сутності сучасної гібридної війни варто відразу виокремити основні інструменти її ведення – використання акторами (державними та недержавними) усіх доступних кібернетичних, юридичних, міжнародно-дипломатичних, інформаційних, фінансово-економічних та інших інструментів для досягнення своїх цілей (геостратегічних, геополітичних, геоісторичних, геовійськових, релігійно-ідеологічних та ін.).

Переважає більшість авторів поділяють думку, і це доводить практика, що провідним компонентом гібридної війни є інформаційна війна, оскільки постійний розвиток систем масової комунікації призводить до стирання кордонів, широких можливостей для здійснення маніпулятивного впливу на свідомість населення країни-суперника з насаджуванням власних ідей. У перспективі можливе зростання ймовірності використання інструментів біологічних та кліматичних воєн.

Сьогодні сутність поняття «гібридна війна» в Україні варто розглядати з урахуванням особливостей збройної агресії РФ проти України, яку ми офіційно називали АТО, а з січня 2018 року – ООС, що пов'язано із прийняттям Закону України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» № 7163. Відповідно до нього збройна агресія Російської Федерації розпочалася з неоголошених і прихованих вторгнень на територію України підрозділів збройних сил та інших силових відомств РФ, а також шляхом організації та підтримки терористичної діяльності. Діяльність збройних формувань РФ та окупаційної адміністрації Росії в Донецькій та Луганській областях визнаються такими, що суперечать нормам міжнародного гуманітарного права, є незаконними, а будь-який виданий у зв'язку з такою діяльністю акт є недійсним. Відповідальність за моральну та матеріальну шкоду, завдану державі Україна, органам державної влади та органам місцевого самоврядування, фізичним та юридичним особам, покладається на Російську Федерацію. Особи, які беруть участь у збройній агресії РФ або залучені до участі в окупаційній адміністрації Росії, несуть кримінальну відповідальність за діяння, що порушують законодавство України та норми міжнародного гуманітарного права.

Гібридна війна РФ передбачає різнопланову та довгострокову дестабілізацію ситуації в Україні, системи глобальної та регіональної

безпеки, оскільки майже всі міжнародні гарантії безпеки для України (зокрема в межах Будапештського меморандуму) виявилися недієздатними в умовах, коли агресором виступив один із гарантів. Україна не є членом жодного військово-політичного союзу, а сучасна війна включає і збройну агресію, і тиск набагато більшої та сильнішої держави, у якої є власна ядерна зброя. Крім того, Україна веде боротьбу з наслідками цієї агресії практично самотійно.

Загальна схема гібридної війни Росії проти України складається з трьох основних етапів: підготовчого (10 років), активного (до року) та завершального (термін необмежений) [12].

Сучасні гібридні війни мають цілу низку характерних особливостей. Такі війни починаються задовго до того, як пролунають перші постріли, і на початковій стадії їх важко розпізнати і зрозуміти ознаки. Агресія здійснюється без офіційного оголошення війни і передбачає розроблення стратегії інформаційної війни та знищення національно-державної громадянської ідентичності країни-суперника. Гібридна війна – це приховування країною-агресором своєї участі в конфлікті та активне використання асиметричних бойових дій і мережевої війни, тобто війни, що не має одного явного центру управління, проте існує єдиний мозковий центр, який планує, організовує й контролює її ведення. Методи гібридної війни передбачають створення хаосу, безперервного конфлікту, постійне генерування провокацій, умов, непридатних для життя, руйнування інфраструктури, організацію «кольорових революцій», демонстрацій, пікетів та кампаній ненасильницької непокорі із застосуванням при необхідності новітніх інтернет-технологій. Гібридна війна неможлива без координації функцій військових формувань, які можуть бути організовані формально або неформально, ієрархічно або горизонтально, але пов'язані з єдиним мозковим центром, широкого використання нерегулярних збройних формувань (бойовиків, терористів, «ввічливих чоловічків», «добровольців», груп місцевого населення і т.п.). Склад військових банд-формувань може мати транснаціональний характер з великою часткою участі іноземних найманців, а їх базування може бути децентралізоване. Гібридна війна передбачає координоване співіснування різних модусів ведення бойових дій в одному бойовому просторі, а «гібридний» бойовий простір включає «зони бойових дій» і «мирні зони». Для гібридної війни характерне нехтування агресором міжнародних норм ведення бойових дій та чинних угод і досягнутих домовленостей, використання всіх форм тиску на країну-жертву: політичного, економічного (санкції), соціального та військового (за формального збереження зв'язків між двома країнами). Складником гібридної війни є широка пропаганда та контрпропаганда із застосуванням «брудних» інформаційних технологій, протистояння в кібернетичному просторі шляхом проведення витонченої та високотехнологічної психологічної війни, маніпулювання засобами масової інформації, постійне проведення агресивних акцій інформаційної

війни як усередині країни, так і у світовому медійному просторі, включаючи Інтернет. Нарешті, гібридну війну характеризують миттєва реакція на зміну обстановки і гнучкість управління, при видимості його відсутності (керований хаос), фінансове виснаження супротивника, його вимотування шляхом усілякого затягування різних юридичних процедур, нав'язування міжнародних правових норм і підміна ними норм національного законодавства на шкоду національним інтересам країни-жертви агресії, вихід за рамки загальноприйнятих міжнародних правових норм і використання замість них регіональних чи корпоративних правових норм з метою легалізації тих чи тих своїх агресивних дій.

Висновки. Виникнення гібридних війн зовсім не означає закінчення класичних війн, проте вони ввійшли в наше життя постійною токсичною присутністю в політико-інформаційному, соціально-економічному, психологічно-емоційному і культурному полях нашої реальності, оскільки в сучасному світі все частіше воюють не за територію, а за людську свідомість. Тому Мюнхенська конференція з безпеки у 2017 р. виокремила «феномен постправди». Четверте покоління війн характеризує децентралізація, зникнення державної монополії на війну, війна культур, а імміграція та мультикультуралізм створюють передумови для війни ідентичностей.

Гібридні війни стали визначальними для розробки безпекової політики країн та оборонного планування у XXI ст. Водночас стан національних економік є одним із визначальних чинників, від якого залежить обсяг фінансування оборони, оскільки будь-яка країна, яка бореться з гібридними загрозами, повинна спиратися на міцну професійну армію і мати когнітивні здібності, щоб швидко адаптуватися до зіткнення з невідомим. Найбільшою проблемою в майбутньому буде, звичайно, захист, з огляду на різноманітність озброєнь і способів їх застосування. Гібридні війни вже неодноразово мали місце в історії людства, але майбутнє не за гібридними війнами, а у співробітництві і розвитку держав, їх мирному співіснуванні.

Список використаних джерел

1. Kudors A. 2015. Note d'information. Guerre hybride: un nouveau défi de sécurité pour l'Europe. URL: <http://www.parleu2015.lv/files/cfsp-csdp/wg3-hybrid-war-background-notes-fr.pdf>.
2. Власюк О.С. Кремлівська агресія проти України: роздуми в контексті війни: монографія / О. С. Власюк, С. В. Кононенко. – К. : НІСД, 2017. – 304 с.
3. Гібридна війна: in verbo et in praxi / Донецький національний університет імені Василя Стуса / Під заг. ред. проф. Р.О. Додонова. – Вінниця, 2017. – 410 с.
4. Головченко Д., Дорошко М. Гібридна війна Росії проти України: історико-політичне дослідження.–К.: Ніка-Центр, 2016. –184 с.

5. Корнієнко С. Путін веде в Україні гібридну війну - генерал Каппен. 26.04.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/25363591.html>
6. Кревельд М. Трансформація війни [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://loveread.ec/view_global.php?id=44369
7. Почепцов Г. Слова і смисли. Україна і Росія в інформаційній і смисловій війнах. – Київ, 2016.
8. Світова гібридна війна: український фронт: монографія / за заг. ред В.П.Горбуліна. – Харків: Фоліо, 2017. – 496 с. Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/2431/>
9. Східноукраїнський конфлікт у дзеркалі соціально-філософської рефлексії / Р.О. Додонов, Український інститут стратегій глобального розвитку та адаптації. – Вінниця: ГЛОБУС ПРЕСС, 2016. – 200 с.
10. Чеберяко О.В. Фінансове забезпечення оборони України як основа національної безпеки в умовах збройної агресії РФ // Scientific Letters of Akademik Society of Michal Baludansky. – 2017. – №5. – Part 2. – P. 49–58.
11. Чеберяко О.В., Варналій З.С. Фінансові передумови та оцінка фінансування оборони в умовах російсько-української гібридної війни// Науковий вісник Полісся. – Чернігів, 2017. – №4. – С. 143-149.
12. Cheberyako O., Borysenko O. Russian-Ukrainian Hybrid War as a Modern Challenge to the National Security of Ukraine and the Latest Type of Global Confrontation // Development Economics and Innovation: Challenges, Solutions / Proceedings of materials of 4th International Scientific and Practical Conference (29–30 September 2017). – Tbilisi, 2017. – С. 45–50.
13. Hoffman, F., 2009. «Hybrid Threats: Reconceptualizing the Evolving Character of Modern Conflict». In: StrategicForum, 240, pp. 1–9.
14. Huovinen P. Hybridwarfare – Just a Twist of Compound Warfare? Views on warfare from the United States Armed Forcesperspective [Гібридна війна – просто варіант складної війни? Погляди на війну з точки зору збройних сил США]. – 2011. – 55 p. – P. 3.
15. Keynote speech by NATO Secretary General Jens Stoltenberg at the opening of the NATO Transformation Seminar [Основна доповідь генерального секретаря НАТО Йенса Столтенберга на відкритті Семінару з трансформації НАТО]. – 25.03.2015.
16. Mc Culloh T., Johnson R. Hybrid Warfare [Гібридна війна]. Joint Special Operations University Report 13 – 4. – 2013, August. – 137 p. – P. 17.

Черницька Т.В.,
к.е.н., доцент,
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана»,
м. Київ, Україна

ІННОВАЦІЙНА БЕЗПЕКА КРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

Анотація. У статті визначено сутність та ключові складники економічної безпеки держави. Запропоновано уточнення категорії «інноваційна безпека», здійснено аналіз впливу рівня науково-технологічного та інноваційного розвитку держави на забезпечення належного рівня економічної безпеки. Проаналізовано фактори, що визначають стан інноваційної безпеки України; визначено головні загрози економічній безпеці в науково-технологічній сфері. Обґрунтовано основні напрями державної політики щодо формування умов для ефективного розвитку інноваційного складника економічної безпеки України.

Ключові слова: інноваційна безпека, економічна безпека, науково-технологічна сфера, інтегральний індекс інноваційної безпеки, інноваційна діяльність.

Summary. The essence of the concept «economic security of the state» was defined. Category «innovative safety» specification was offered, and the analysis of influence of level of scientific, technological and innovative development of the state on providing worthy level of economic security was carried out. Research of factors, which define a condition of innovative safety of Ukraine, was conducted; the main threats of economic security in scientific and technological sector are revealed. The main directions of a state policy of providing conditions for an optimum level of development of an innovative component of economic security of Ukraine are designated.

Key words: innovative safety, scientific and technological sphere, economic security, integral index of innovative safety, innovative activity.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток світового господарства характеризують такі незмінні компоненти, як широке застосування досягнень науки і техніки, зокрема інформаційних технологій, посилення інноваційного складника в економіці, розвиток наукомістких галузей виробництва, глобалізація та інтернаціоналізація досліджень, зростання глобальної конкуренції на ринках, де основною продукцією є інноваційні та наукомісткі товари і послуги. За таких умов ключовим завданням стає дотримання належного рівня національної інноваційної безпеки.

Аналіз останніх досліджень. Актуальність проблеми забезпечення інноваційної безпеки як визначального компонента економічної незалежності та конкурентоспроможності національної економіки зумовила активізацію досліджень у цьому напрямі. Варто відзначити значний науковий доробок у сферах інноваційного розвитку, впливу науково-технологічної діяльності на рівень, темпи та механізм економічного зростання таких видатних вітчизняних і зарубіжних учених: І.Ансофф, І.Бінько, Л.Гитман, В.Гриньова, С.Глазьев, Б.Данилишин,

Дж.Джонк, М.Денисенко, Я.Жаліло, М.Еклунд, В.Зомбарт, О.Кириченко, М.Єрмошенко, П.Портер, А.Томпсон, А.Сухоруков, В.Семиноженко, О.Олейніков, Л.Федулова, М.Фрідмен, В.Федоренко, Ф.Хайек, Й.Шумпетер та ін. Разом з тим, незважаючи на велику кількість досліджень та публікацій, питання національної інноваційної безпеки в умовах глобальних викликів потребують більш глибокого дослідження та висвітлення і є перспективним і актуальним напрямом для подальшої наукової розробки.

Формулювання цілей наукової праці. Метою цієї роботи є визначення сутності та дослідження теоретичних засад формування інноваційної безпеки національної економіки в умовах глобальних викликів, а також аналіз сучасного стану рівня інноваційної безпеки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інновації є одним з визначальних чинників ефективності виробництва товарів і послуг, їх якості, а отже, підвищення конкурентоспроможності на ринку, що спричиняє актуалізацію формування належного рівня інноваційної безпеки.

Здійснюючи оцінку національної економічної безпеки, необхідно виділяти такі її основні складники: економічна незалежність, стабільність національної економіки, здатність до саморозвитку і прогресу. Основними компонентами національної економічної безпеки є: макроекономічна, зовнішньоекономічна, фінансова, інноваційно-інвестиційна, виробнича, енергетична, соціальна, демографічна і продовольча безпеки.

Предметом цього дослідження є саме інноваційна безпека. На сьогодні й досі існує певна невизначеність щодо цього поняття. Так, Законом України «Про основи національної безпеки України» [3] визначено одним зі складників економічної безпеки безпеку науково-технологічної сфери. Згодом у науковій літературі поряд із зазначеною категорією починає вживатися термін «інноваційна безпека» [7; 12; 13], а також «технологічна безпека» [6], причому нерідко ці поняття вживаються як тотожні, хоча дехто з науковців схильні виокремлювати їх як самостійні складники економічної безпеки [14]. Отже, можна відзначити наявність певної категоріальної невизначеності інноваційної безпеки, що ускладнює її факторний аналіз. На нашу думку, інноваційну безпеку варто визначати як стан науково-технологічного та виробничого комплексів національної економіки, що забезпечує належне відтворення національної інноваційної системи; здатність до генерування позитивних якісних зрушень в економіці, досягнення та підтримки міжнародної конкурентоспроможності країни; спроможність протистояти внутрішнім і зовнішнім загрозам, а також гарантувати державну незалежність за рахунок власних інтелектуальних і технологічних ресурсів.

Аналізуючи проблеми національної економічної безпеки, передусім необхідно відзначити проблему ідентифікації й оцінки рівня загроз

пріоритетним національним інтересам, їх взаємозв'язок, а також визначення сумарного потенціалу та закономірності в системі «національні інтереси — загрози».

Дослідження інноваційної безпеки дає можливість виділити такі загрози:

- внутрішні: втрата пріоритетів науково-технологічної політики; руйнування науково-технологічного потенціалу (особливо у сфері фундаментальної науки); зниження ефективності впровадження результатів науково-технічної діяльності в контексті реалізації національних інтересів; збільшення науково-технологічного розриву; відтік наукових розробок і наукових кадрів за кордон;

- зовнішні: руйнація міжнародного науково-технологічного співробітництва; відтік наукових кадрів із пріоритетних галузей науки і техніки; зростання масштабів науково-технологічної розвідки зарубіжних держав, міжнародних організацій і мультинаціональних корпорацій.

В умовах глобальних викликів надзвичайно гостро постає питання адекватної оцінки рівня економічної безпеки держави, зокрема її інноваційного компонента. Дуже часто в концепціях економічної безпеки не приділяється належної уваги інерційним явищам, що зумовлені особливостями економічного розвитку, а також асиметричністю міжнародних економічних зв'язків. Поза увагою залишається і феномен деформації економічних циклів, який має прояв у різних траєкторіях циклів розвинутих країн та країн периферії. Тобто на сьогодні відсутня абсолютно адекватна універсальна методологія оцінки рівня економічної безпеки держави, що знижує достовірність результатів.

Справедливої критики свого часу зазнала й офіційна методика оцінювання рівня економічної безпеки в Україні, що застосовувалася до листопада 2013 р. [7], де як індикатори використовувалися поверхневі ознаки інноваційності, що відображають не науково-технологічний розвиток, а лише його потенціал. Нова методика розрахунку рівня економічної безпеки (від 29.10.2013 р.) [8] враховує недоліки попередньої. Цією методикою пропонується комплексна оцінка інвестиційно-інноваційної безпеки України, що дає змогу визначити стан економічного середовища, яке стимулює інвесторів вкладати капітал у розширення вітчизняного виробництва, сприяє розвитку високотехнологічного виробництва, інтеграції науково-технологічної та виробничої сфер з метою зростання ефективності, поглиблення спеціалізації зі створення продукції з високою часткою доданої вартості; а також чіткі критерії щодо належного рівня всіх її компонентів. Діапазон характеристичних значень кожного індикатора вимірюється від 0 до 1 та поділяється на п'ять інтервалів (1):

$$[y_0, y_{\text{крит}})[y_{\text{крит}}, y_{\text{небезп}})[y_{\text{небезп}}, y_{\text{нездв}})[y_{\text{нездв}}, y_{\text{здв}})[y_{\text{здв}}, y_{\text{опт}}], \quad (1)$$

де y_0 – абсолютно небезпечний рівень відповідного компонента економічної безпеки, який дорівнює 0;

$U_{\text{крит}}$ – критичний рівень, рівень відповідної сфери безпеки дорівнює 0,2;
 $U_{\text{небезп}}$ – небезпечний рівень, рівень безпеки дорівнює 0,4;
 $U_{\text{нездв}}$ – незадовільний рівень безпеки, який дорівнює 0,6;
 $U_{\text{здв}}$ – задовільний рівень безпеки дорівнює 0,8;
 $U_{\text{опт}}$ – оптимальний рівень безпеки дорівнює 1 [8].

Оцінювання рівня інноваційного складника економічної безпеки здійснюється за формулою, за якою визначаються інтегральні індекси складників економічної безпеки (2):

$$I_{\text{ін}} = \sum_{i=1} d_i y_i \quad (2)$$

де $I_{\text{ін}}$ - агрегований показник інноваційної сфери економічної безпеки;

d_i - ваговий коефіцієнт, що визначає ступінь внеску i -го показника в інтегральну оцінку інноваційного складника економічної безпеки;

y_i – нормалізована оцінка i -го індикатора [8].

Якщо виокремити інноваційний компонент економічної безпеки згідно з вказаною методикою та оцінити відповідні його індикатори, отримаємо досить невтішні результати. Вкрай незадовільним є рівень одного з визначальних показників – фінансування сфери НДДКР з держбюджету. Більше половини показників перебуває в небезпечній зоні, а кількісний склад наукових кадрів – взагалі нижче критичного рівня свого значення (табл. 1).

Таблиця 1

Індикатори стану інноваційної безпеки України за період 2011-2016 рр.

Індикатор, одиниці виміру	нормалізовані показники						Значення вагового коефіцієнта
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	
питома вага обсягу виконаних наукових і науково-технічних робіт у ВВП, %	0,296	0,3	0,28	0,26	0,248	0,192	0,1628
відношення витрат на наукові та науково-технічні роботи за рахунок держбюджету до ВВП	0,38	0,43	0,43	0,32	0,22	0,16	0,1481
чисельність співробітників, які виконували науково-технічні роботи, до загальної чисельності зайнятого населення (на 1 тис. осіб)	0,228	0,22	0,208	0,2	0,2	0,24	0,1454
питома вага підприємств, що впроваджували інновації у загальній кількості промислових підприємств	0,4	0,544	0,516	0,484	0,604	0,634	0,1909
питома вага реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі промислової продукції, %	0,24	0,215	0,215	0,167	0,093	0,113	0,1936
відношення експорту роялті, ліцензійних, комп'ютерних, інформаційних послуг, наукових і конструкторських розробок, послуг в архітектурній, інженерній та ін. технічних галузях до ВВП, %	0,75	0,8	0,8	0,8	0,8	0,9	0,1592
Інтегральний індекс інноваційної безпеки	0,379	0,417	0,423	0,387	0,363	0,382	-

Джерело: авторські розрахунки на основі [2;4;5;8;9;10].

На сучасному етапі розвитку світового господарства значна частина країн перебуває на перехідному етапі до шостого технологічного укладу, що характеризується передусім неперервним інноваційним процесом, а зростання ВВП у розвинених країнах, за різними експертними оцінками, від 50% до 90% формується за рахунок високих технологій. Україна все ще на периферії світової економіки. Частка вітчизняних інноваційно активних підприємств у загальній кількості промислових останніми роками помірно зростає і в 2016 р. становила 18,9%, проте цей показник є у рази нижчим від рівня розвинених країн, а підприємства, які впроваджували інноваційну продукцію, становили лише 16,6% від загальної кількості промислових підприємств [5].

Питома вага інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої промислової продукції постійно зменшувалася до 1,4% у 2015 р., хоча у 2016 р. відбулось незначне зростання до 1,52% [2]. Для порівняння, світовий стандарт цього показника після 2011 р. закріпився на рівні 10% (США, Німеччина, Японія). Щодо частки України у світовому високотехнологічному експорті, то цей показник взагалі є вкрай низьким – близько 0,18%, що відповідає в середньому 4,1 млрд дол. США на рік. При цьому потенціал вітчизняного експорту високотехнологічної продукції є більшим, і оцінюється близько 10-15 млрд дол. США, або 0,3-0,5% світового експорту [1]. Але для його ефективної реалізації вкрай необхідною є розбудова та активізація інноваційної моделі розвитку національної економіки, зокрема через формування локальних інноваційних мереж. У задовільній зоні інноваційної безпеки перебуває лише один показник, що характеризується відношенням експорту роялті, ліцензійних, комп'ютерних, інформаційних послуг, наукових і конструкторських розробок, послуг в архітектурній, інженерній та ін. технічних галузях до ВВП. Значний стрибок у 2012 р. цьому показнику забезпечили, насамперед, комп'ютерні послуги, експорт яких, за авторськими розрахунками на основі офіційних статистичних даних, протягом року зріс на 50%, становлячи 5,9% від загального експорту послуг України у 2012 р., а у 2017 р. – уже 25% [2; 4].

Провідні фахівці Національного інституту стратегічних досліджень розробили власну методику визначення рівня економічної безпеки країни [12]. Адаптація цієї методики через визначення рівня економічної безпеки України також підтверджує критичний стан її науково-технологічного компонента, який у цьому випадку тотожний інноваційній безпеці (рис. 1).

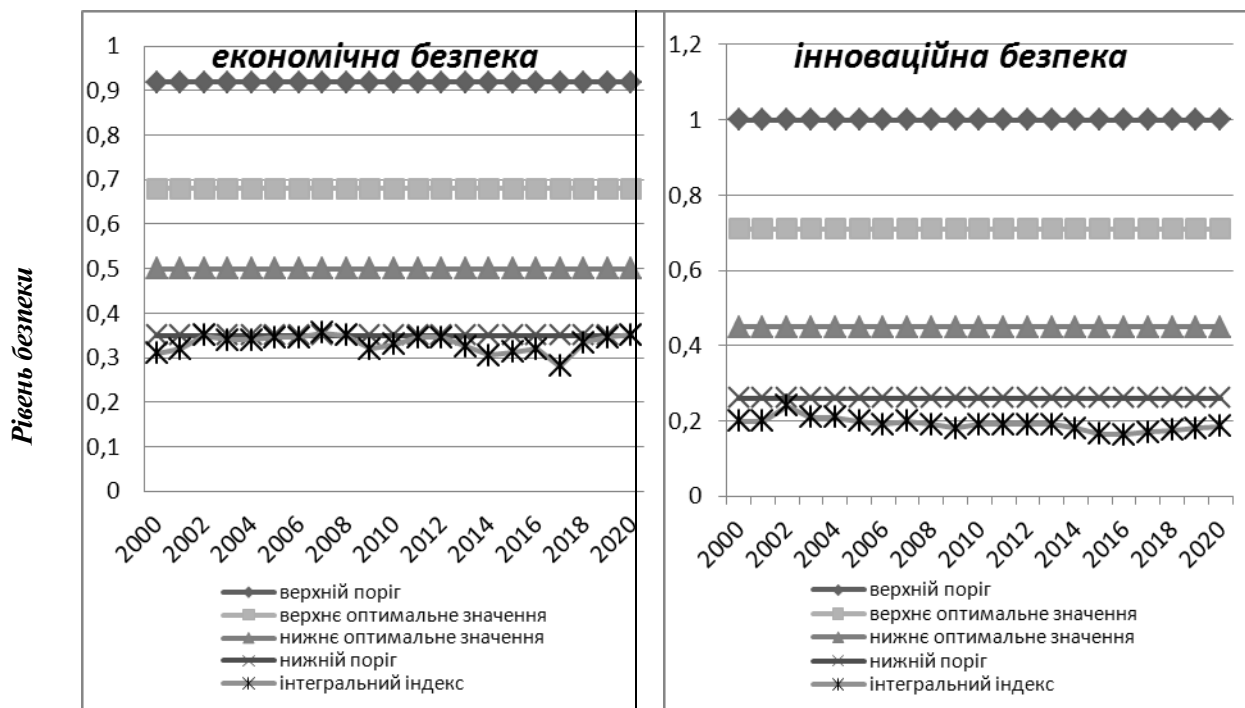


Рис. 1. Динаміка інтегральних індексів економічної та інноваційної безпеки України в період 2000-2020* рр.

*2017-2020 рр. – прогнозовані дані.

Джерело: побудовано автором на основі: [11; 12]

Незадовільний рівень інноваційної безпеки України формують такі нагальні проблеми: критично низький рівень видатків на науково-технічні роботи; від'ємні темпи науково-технологічного прогресу; скорочення чисельності спеціалістів, що виконують науково-технічні роботи; мала питома вага інноваційно активних підприємств; незначна частка реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої промислової продукції. Як свідчать результати наведеного оцінювання, динаміка інтегрального індексу економічної безпеки України повторює основний тренд свого інноваційного компонента, а її рівень перебуває нижче нижнього порогового значення, збереження цієї тенденції прогнозується і на поточний 2018 рік.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави для висновків щодо відсутності в Україні мотиваційних умов активізації та ресурсного забезпечення інноваційних процесів, а також існування досить потужних інерційних чинників науково-технологічного розвитку, що актуалізує загрози інноваційній безпеці. Ігнорування цієї ситуації має у своїй перспективі потенційну загрозу втрати міжнародної конкурентоспроможності національної економіки, поглиблення технологічного розриву.

Світовий досвід країн-лідерів демонструє неспроможність ринкових механізмів щодо самостійного забезпечення належного рівня ефективності

національної економіки та її міжнародної конкурентоспроможності. Тому органи державної влади й місцевого самоврядування в Україні мають сформувати ефективний механізм спрямування інвестицій до сектора науково-технологічних розробок, а також забезпечити належні умови його функціонування, а саме:

- достатній рівень ресурсного забезпечення (кадрового, фінансового, технічного, інституціонального тощо), яке є визначальним у здатності системи до генерування інновацій;

- формування ефективної системи мотивацій для всіх суб'єктів інноваційного процесу (розроблення, упровадження, використання інновацій), що визначає здатність системи до сприйняття (абсорбування) інновацій.

Список використаних джерел

1. Бреус С.В. Аналіз стану і перспективи експорту високотехнологічної продукції промисловості України / С.В.Бреус // Стратегічні пріоритети, №1. – К.: НІСД, 2010. – С.16-22.
2. Впровадження інновацій на промислових підприємствах // Наукова та інноваційна діяльність (1990-2017). Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
3. Закон України «Про основи національної безпеки України» (№964-15 від 19.06.03) // Редакція від 18.05.2013, підстава 221-18 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.
4. Зовнішня торгівля України // Статистичний збірник. Державна служба статистики України. – К., 2016. – 102 с.
5. Інноваційна активність // Наукова та інноваційна діяльність (1990-2017). Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
6. Мунтіян В. Економічна безпека держави /В.Мунтіян. – К.: Вид-во КВІЦ, 1999. – 462 с.
7. Методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки України / За ред. А.І. Сухорукова. – К.: Національний інститут проблем міжнародної безпеки, 2007.
8. Методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки України, №1277 від 29.10.2013 / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, 2013. – 59 с.
9. Науково-технічна діяльність України у 2016 р. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/ni/ntd/ntd_u/ntd2016_u.htm
10. Основні показники економічного та соціального розвитку України // Інформаційно-аналітичні матеріали. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article>.

11. Прогнозування індикаторів, порогових значень та рівня економічної безпеки України у середньостроковій перспективі; аналіт. доп./ Ю.М. Харазішвілі, Є.В. Дронь. – К.: НІСД, 2014. – 117 с.
12. Сухоруков А.І., Харазішвілі Ю.М. Щодо методології комплексного оцінювання складників економічної безпеки держави / А.І.Сухоруков, Ю.М.Харазішвілі // Стратегічні пріоритети, №3(28). – К.: НІСД, 2013. – С.5-15.
13. Сухоруков А. Формування вітчизняних транснаціональних структур у контексті забезпечення інноваційної безпеки України / А.Сухоруков // Стратегічна панорама. – 2005. – №4. – С.104-112.
14. Экономическая и национальная безопасность / Под ред. Е.А. Олейникова. – М.: Издательство «Экзамен», 2004. – 768 с.
15. Экономическая безопасность государства и интеграционные формы ее обеспечения / Под ред. Вороновского Г.К., Недина И.В. – К.: Знання України. – 2007. – 392 с.

Швиданенко Г.О.,
д.е.н., професор,
ДВНЗ “Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана”,
м. Київ, Україна

Бортнік Є.А.,
спеціаліст відділу
міжнародних зв'язків,
Донецький національний
університет імені Василя Стуса,
м. Вінниця, Україна

СТРАТЕГІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ США В УМОВАХ ЗМІН ГЛОБАЛЬНОГО БЕЗПЕКОВОГО СЕРЕДОВИЩА

***Анотація.** У статті проаналізовано розвиток Стратегії національної безпеки США як одного з ключових доктринальних документів, що висвітлює бачення адміністрації держави сучасних загроз безпеці Америки та шляхів протидії ним, національних інтересів та зовнішньополітичного курсу Сполучених Штатів Америки в цілому. Здійснено порівняльний аналіз Стратегії національної безпеки 2010 та 2015 років. На основі цього аналізу досліджено наступність та можливі відмінності бачення ролі Сполучених Штатів Америки у світовому безпековому середовищі адміністрацією нового президента США Дональда Трампа та місце України в політиці безпеки та оборони США.*

***Ключові слова:** США, Стратегія національної безпеки, зовнішня політика, національна безпека, національні інтереси, лідерство.*

***Summary.** The article analyzes the development of the National Security Strategy of the USA as one of the key doctrinal documents, which highlights the state's vision of modern*

threats to America's security and ways of its counteraction, national interests and the foreign policy of the United States of America in general. A comparative analysis of the National Security Strategies 2010 and 2015 vision of the role of the United States in the global security environment by the administration of the new US President Donald Trump were explored and the place of Ukraine in US security and defense policy have been researched.

Key words: USA, National Security Strategy, foreign policy, national security, national interests, leadership.

Постановка проблеми. Динамічне функціонування будь-якої держави і суспільства можливе тільки в тому випадку, коли вони перебувають у стані безпеки. Національна безпека – найважливіша умова функціонування і розвитку особистості, суспільства й держави. Безпека належить до найбільш актуальних і разом з тим дискусійних тем сучасної науки. Проблеми, пов'язані з безпекою й політикою її забезпечення, набувають усе більшого значення в межах світового співтовариства.

Аналіз останніх досліджень. Теоретичні основи міжнародного порядку та безпекові детермінанти його трансформації, умови та механізми забезпечення високого рівня захисту національних інтересів країн та регіонів у світових економічних координатах ґрунтовно досліджені у працях таких зарубіжних і вітчизняних учених, як: З. Бжезинський, Г. Кіссінджер, В.В. Кравченко, Н.А. Молчанов, Г.Моргентау, Дж. Най, К.Поллак, Н.В. Ржевська та ін.

Проте окремі аспекти цієї науково-практичної проблеми залишаються недостатньо опрацьованими. Це стосується, насамперед, дослідження ролі «американського лідерства» у формуванні сучасної архітектури безпеки та механізмів забезпечення національної безпеки держави на прикладі Сполучених Штатів Америки.

Системного дослідження потребують проблеми забезпечення національної безпеки України в умовах змін глобального безпекового середовища.

Метою статті є формування перспективного бачення, визначення та обґрунтування нових пріоритетів політики національної безпеки США на основі аналізу Стратегії національної безпеки США, оприлюдненої в грудні 2017 р., та попередніх версій документа.

В останні роки у США точиться завзята дискусія щодо уявлень про майбутнє системи міжнародної безпеки, механізми прийняття зовнішньополітичних рішень і ролі Сполучених Штатів. Прихильники однополярності досить доброзичливо дивляться на збереження гегемонії США, яка повинна бути просто схваленою міжнародними співтовариством.

В умовах гетерогенності й різновекторності основних глобальних процесів, появи абсолютно нових світових тенденцій і чинників розвитку міжнародної системи, їх крайньої нестійкості стан досліджень доктринальних аспектів зовнішньої політики Америки не виглядає ідеальним. Саме тому одним із завдань роботи було розкрити проблему

еволюції зовнішньої політики США в умовах глобалізації крізь призму модифікацій, привнесених в інтерпретацію основоположних документів та реалізацію американської зовнішньої політики у XXI столітті.

Найбільш розвинена система забезпечення національної безпеки існує зараз у Сполучених Штатах. На думку американських експертів, національна безпека забезпечується так:

- по-перше, підтримкою військової переваги над будь-якою іноземною державою або групою держав;
- по-друге, налагодженням союзницьких відносин із сильними державами на міжнародній арені;
- по-третє, збереженням обороноздатності країни на такому рівні, який дозволяє успішно протистояти будь-яким ворожим та руйнівним діям, що здійснюються відкрито або таємно.

У XXI сторіччі з'явився цілий ряд нових загроз міжнародній, регіональній і національній безпеці, на які світова спільнота й окремі держави не знайшли ще адекватних відповідей. Серед них – політичний тероризм, міжнародна злочинність, розповсюдження ядерного і звичайного озброєнь, нові надзвичайні ситуації екологічного й техногенного характеру, наростання соціально-економічних проблем.

Проблему національної безпеки та її складників не можна розглядати тільки з точки зору інтересів поточного періоду. Вона повинна корелюватися з потребами й можливостями перспективного періоду. З іншого боку, формування національної безпеки і її компонентів не може бути застиглим і незмінним за своїми підходами і формами, методами практичної реалізації. Вони завжди повинні враховувати реально ситуацію, що склалася як в цілому, так і в окремих сферах, а також найбільш ймовірні тенденції розвитку.

Національні цілі й інтереси Сполучених Штатів Америки водночас є й імперативом суспільного розвитку, основою формування стратегічних завдань внутрішньої і зовнішньої політики країни. За своїм змістом вони є інтегрованим виразом життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави в цілому. При цьому на перше місце, відповідно до Стратегії національної безпеки Сполучених Штатів Америки, поставлені інтереси особистості, і ця тенденція з року в рік є незмінною.

Джерела нормативних документів у сфері національної безпеки беруть початок з 50-х років XX століття.

Американська теоретична модель національної безпеки базується на науковій роботі Г. Моргентау, який вважав, що зміст національної безпеки та національних інтересів визначається політичними традиціями та загальним культурним контекстом, у якому нація формулює свою зовнішню політику. У той же час є деякі речі, які «всі держави не можуть не робити: захищати свою фізичну, політичну та культурну сутність від посягань інших держав» [7].

Концепція «національної безпеки» стала широко визнаною в міжнародній практиці з 1947 року, коли в Сполучених Штатах було прийнято Закон «Про національну безпеку» [12].

Варто зазначити, що в 1950-х роках в академічних колах Сполучених Штатів категорія національної безпеки все ще не відрізнялася від категорії національних інтересів. Для того щоб накреслити лінію між цими двома категоріями політики, американські вчені запропонували визначення категорії національної безпеки: «Безпека в об'єктивному вимірі вимірюється відсутністю загрози для цінностей, отриманих державою, і в суб'єктивному сенсі, через відсутність страху за те, що ці цінності будуть загрожувати».

Уже в другій половині 60-х років XX століття концепція національної безпеки США була заснована на ідеологічному підході у чистому вигляді – антикомуністичний підхід «холодної війни».

У 1970-х роках, у період розрядки, під час формування концепції національної безпеки Сполучених Штатів на перший план вийшли ідеї школи політичного реалізму, згідно з яким міжнародні та внутрішні справи держави в цілому, існування держави повинні базуватися на дотриманні законів.

Але вже в 1980-х роках варіанти вчення про національну безпеку, сформульовані ще на початку 1960-х років прихильниками ідеологічної політики, стали знову популярними. Як відомо, Р. Рейган саме в таких умовах визначив зовнішньополітичну сторону концепції національної безпеки США в той час: «Для восьми американських адміністрацій та двадцяти з'їздів основи американських принципів зовнішньої політики залишалися непохитними: протидія тоталітаризму, захист демократичних реформ та прав людини, сприяння процвітанню та свободи в усьому світі, все це засноване на могутній обороні та фірмі зобов'язання перед союзниками та друзями» [2].

Результати розпаду СРСР найбільш безпосередньо вплинули на доктрину національної безпеки США, вимагаючи перегляду кількох її положень. Тепер її суть полягає не стільки в захисті американських цінностей, скільки протидії комунізму (передбачається, що це закінчиться), а на підтвердження та захист верховенства Сполучених Штатів у світі, усунення всіх ворогів Сполучених Штатів. Саме таким чином сучасна концепція національної безпеки США прагне забезпечити безпеку держави від внутрішніх і зовнішніх загроз, що, по суті, є яскравим проявом перетворення вчення про національну безпеку в доктрину американського гегемонізму.

«Напередодні закінчення «холодної війни» у міжнародних відносинах виникла парадоксальна ситуація, коли на глобальному рівні система стала сприйматися як більш стабільна і безпечна, ніж на регіональному. Проте ряд дослідників стверджували, що на нижчих рівнях, зокрема на європейському, спостерігалися негативні тенденції, оскільки рівень загроз

безпеці підвищувався. При цьому зростання конфліктності в європейсько-євразійському мегареґіоні (конфлікти на Балканах та на Кавказі) частково вважався побічним результатом політики наддержав на завершальному етапі «холодної війни».

Представляючи собою динамічну систему, яка постійно видозмінюється під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів, національна безпека виступає як система, що самоорганізується, потребує подальших досліджень з урахуванням основних напрямків розвитку суспільства й держави.

Нові загрози, що постають перед американським суспільством і державою, пред'являють принципово інші вимоги і до системи забезпечення національної безпеки, яка повинна мати можливість не тільки швидкого реагування на виниклі загрози, але й потенціал для їх запобігання. Національна безпека пов'язана із забезпеченням життєздатності держави, її збереженням як певної культурно-історичної цінності, захистом суверенітету.

У дослідженні було з'ясовано, що під національною безпекою держави варто розуміти рівень захищеності суспільства, середовища його існування, здатність суспільства держави протидіяти руйнівному впливу зовнішніх факторів та адаптуватися до мінливих умов міжнародного середовища для збереження високого рівня життя. Для цього в державі має бути організований механізм забезпечення національної безпеки, що складається з інститутів, здатних підтримувати оптимальні умови для розвитку та процвітання індивідів та нації в цілому.

«Серед новітніх тлумачень терміна безпеки вирізняється концептуальний підхід британського дослідника Б. Бьюзена, який увів в обіг поняття «комплекс безпеки» для визначення колективного формату, на рівні якого можливе висунення та узгодження спільних чи колективних інтересів. Це поняття включає групу географічно близьких держав, чий інтереси безпеки не можуть розглядатися окремо одні від одних. На цій основі запропоновано розмежування між окремим регіоном та іншими регіональними системами. За Б.Бьюзеном, треба розрізняти чотири групи факторів, за допомогою яких виокремлюються різні комплекси безпеки:

- 1) просторову близькість країн,
- 2) взаємопов'язаність держав у сфері відносин безпеки,
- 3) наявність силових чинників у відносинах між країнами,
- 4) комунікативний чинник, який включає наявність відносин добросусідства, захисту, підтримки, підозрілості або страху» [4].

Водночас під «національною безпекою» у Сполучених Штатах розуміють стан державної безпеки, захищений від ворожих дій або інших видів втручання, у тому числі від внутрішніх загроз. Термін «національна безпека» включає як національну оборону, так і зовнішні відносини держави в політичній, економічній та інших сферах.

Участь Сполучених Штатів Америки в колишніх історичних етапах глобалізації здійснила вагомий вплив на формування великої загальної стратегії держави. Президентів Б.Клінтону часто дорікали за те, що у США на початку 1990-х років була відсутня «велика стратегія», хоча й в той час США не мали важелів використання глобалізаційних процесів як інструмента з просування власних зовнішньополітичних інтересів. Проте, починаючи з 1999 року, стратегія національної безпеки розпочала свою еволюцію шляхом розширення «зони залученості» до глобального лідерства [5].

«Події 11 вересня 2001 р. стали закономірною причиною різкої зміни Стратегії національної безпеки США. Глобальні економічні процеси опинилися в тіні військової складової зовнішньої політики Сполучених Штатів. Це знайшло своє відображення в появі на світ доктрини глобального домінування Дж. Буша-молодшого з опорою на різку мілітаризацію суспільної свідомості, міжнародних відносин, технічного прогресу, космосу і кіберпростору. Американська стратегія превентивних дій 2002 р. різко активізувала світову гонку озброєнь, оновилася після балканських інтервенцій США та їхніх союзників. Величезні ресурси були задіяні не для вирішення проблем, породжених останнім етапом глобалізації, а для розв'язання завдань, що нерідко їх ускладнюють. США – світовий лідер у запровадженні новітніх технологій у військовій сфері, тримаючи світову першість у цьому процесі, в тому числі завдяки концептуальному закріпленню такої позиції у Стратегії національної безпеки» [3].

Особливістю Стратегій національної безпеки США є їх глобальний характер, враховуючи той факт, що після Другої світової війни Сполучені Штати зайняли позицію світового лідера та одного із центрів сили на міжнародній арені. Крім цього, Стратегія національної безпеки США (особливо в останні роки) є основним концептуальним документом, згідно з яким здійснюється як зовнішня, так і внутрішня політика країни.

Особливість системи забезпечення національної безпеки США полягає в тому, що вона створювалась і продовжує діяти в умовах президентсько-парламентської форми правління із сильною вертикаллю виконавчої влади з одночасною наявністю ефективної системи противаг та стримувань. Основну роль у СЗНБ США відіграє РНБ та підпорядкована їй розвідувальна спільнота США.

Зважаючи на це, головною метою політики у сфері забезпечення національної безпеки варто вважати створення механізму, що забезпечує максимально сприятливі внутрішні й зовнішні умови для сталого демократичного розвитку, успішного функціонування економіки країни на ринкових засадах і захисту інтересів особистості, суспільства і держави від протиправних посягань, суспільно небезпечних діянь, соціальних конфліктів, надзвичайних ситуацій, викликаних стихійними лихами, природними катастрофами та від довгострокових екологічних загроз [5].

Відповідь США на нові виклики і загрози національній і міжнародній безпеці в умовах глобалізації розглядається як складний і суперечливий характер спроб побудови нової архітектури безпеки. Усе більше уваги приділяється формуванню безпечного для США зовнішнього середовища. Тим самим підкреслюється першочергова роль США у створенні нової системи міжнародної безпеки.

Нові пріоритети й цілі американської зовнішньої політики стають все яснішими. У центрі проблем міжнародної та регіональної безпеки перебувають Іран і Північна Корея з їх ядерними програмами, базування системи ПРО, рішення регіональних конфліктів, зосередження зусиль для формування зони добросусідства з Канадою, Кубою, країнами Латинської Америки. Світове ядерне роззброєння само по собі займає центральне місце в порядку денному адміністрації Обами, і, таким чином, відносини США з Китаєм і Росією також зачіпають багато інших ключових інтересів Америки [11].

Головною тенденцією в реалізації американської зовнішньої політики незалежно від регіону є утримання стратегічної ініціативи.

У зв'язку з цим зовнішня політика США спирається на три стовпи :

- доктрину неперевершеної американської військової переваги (США повинні всіляко зміцнювати свою військову міць, щоб зберегти статус єдиної світової наддержави);

- концепцію превентивної війни (готовності завдавати військові удари до того, як щодо США і їх союзників буде вчинено агресивні дії);

- готовність діяти самотійно, якщо багатостороннього співробітництва для досягнення зовнішньополітичних цілей США виявляється недостатньо.

18 грудня 2017 року відбулась найбільш очікувана подія у сфері міжнародної безпеки. На сайті Білого дому було опубліковано оновлену редакцію Стратегії національної безпеки США за підписом президента Дональда Трампа [11].

Нова Стратегія національної безпеки президента США Дональда Трампа окреслює тактику протидії найнебезпечнішим і стійким загрозам.

Документ складається з чотирьох основних розділів – захист території США, забезпечення миру через силу, процвітання країни, зміцнення американського впливу. У цілому тональність нового документа є більш реалістичною і прагматичною в порівнянні з амбіціями й ідеалізмом, характерними для попереднього президента Барака Обами [6].

Стратегія визначає три групи сил, що кидають виклик сучасному світовому порядку.

Перша група включає такі країни, як Росія і Китай, які прагнуть до створення нового світового порядку як у військовому, так і в економічному плані.

До другої групи належать режими-вигнанці, такі як Північна Корея та Іран, які хочуть створити зброю масового знищення при одночасній підтримці тероризму та іншої дестабілізаційної діяльності.

В останню групу входять транснаціональні терористичні організації та злочинні синдикати.

На відміну від попередніх стратегій, цей документ містить чітке окреслення сучасних небезпек і викликів, з якими стикається країна, при одночасній розстановці пріоритетів відповідно до девізу президента Дональда Трампа «Америка перш за все».

Представники адміністрації президента Трампа наголошують, що прийняття нової стратегії національної безпеки не означатиме відмову від основоположних принципів попередніх версій документа, а буде їх логічним продовженням.

У деяких сферах нова стратегія національної безпеки значно відходить від політики попередньої адміністрації.

У Стратегії національної безпеки, схваленій президентом Бараком Обамою у 2015 році, особлива увага приділялася просуванню й захисту демократії і прав людини. Нова доктрина Трампа передбачає інший підхід. Дотримання усіх складників демократії буде узгоджено із принципами та цінностями партнерів, тож США не нав'язуватиме демократію.

Стратегія Обами 2015 року також ще закликала США протистояти «невідкладній кризі, пов'язаній з кліматичними змінами». У стратегії національної безпеки Трампа цього немає. Зміну клімату не віднесено до числа загроз національній безпеці, натомість обговорюється важливість захисту навколишнього середовища та природокористування [9], [10].

У сучасних умовах зміни міжнародного безпекового середовища сталося несприятливе для американських інтересів зміщення глобального балансу сил. Нова стратегія являє собою план відновлення поступальної динаміки Америки для нівелювання цих негативних безпекових тенденцій.

Упродовж 2016 року та 2017 років тривала інтенсивна та скоординована співпраця України зі Сполученими Штатами з метою системної протидії гібридній російській агресії проти України.

Незважаючи на зміни у політичному ландшафті США, завдяки послідовним діям виконавчої та законодавчої гілок української влади на усіх рівнях вдалося забезпечити незмінність курсу США на лідерство в підтримці суверенітету та територіальної цілісності України, у тому числі щодо підтримання санкцій щодо РФ та надання Україні безпекової допомоги (включаючи військове обладнання та підготовку військовослужбовців) [1; 13]

Висновки. Україна має потенціал, використовуючи власне стратегічне розташування, слугувати гарантом забезпечення стабільності в регіоні. За умови підтримки з боку США наша держава може реалізувати власні регіональні амбіції, підвищити вплив та суб'єктність України в Чорноморському регіоні та Європі.

За наявних умов на перше місце виходить підтримка з боку США, що має важливе практичне значення для нашої держави. Сьогодні Україна продовжує реалізовувати системні реформи на державному рівні, фінансову підтримку яким надають, зокрема, Сполучені Штати.

Водночас дипломатична підтримка Вашингтона є запорукою міжнародного невизнання анексії Криму Російською Федерацією. Позиція США та рівень їх залучення до вирішення конфлікту в Україні є орієнтиром для західних сусідів України щодо підтримки її суверенітету в умовах російської агресії конкретними справами (політична солідарність, військові навчання, спільне патрулювання акваторії тощо) .

Список використаних джерел

- 1.Кравченко В.В. Глобальне безпекове становище та зовнішньополітичні пріоритети України.: К. 2017 URL: <http://ukraine-analytica.org/author/dr-valeriy-kravchenko/>
- 2.Молчанов Н.А. Стратегия национальной безопасности США, стран НАТО и Китая. Вестник Академии военных наук. № 1(22)/2008 URL: <http://militaryarticle.ru/vestnik-akademii-voennykh-nauk/2008-vavn/10861-strategija-nacionalnoj-bezopasnosti-ssha-stran>
- 3.Парахонський Б.О., Яворська Г.М., Резнікова О.О. Міжнародне безпекове середовище: виклики і загрози національній безпеці України; за ред. К. А. Кононенка. – К. : НІСД,2013. – 56 с.
- 4.Ржевська Н. Ф. Нові вимоги до зовнішньополітичної стратегії Б. Обама: точка зору експертів. Нова парадигма . – Вип.115. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2013. – С.142–151.
- 5.Carlsnaes W., Risse T., Simmons B.. Handbook of International Relations. URL:<https://books.google.com.ua/books?id=a0uVHo4ZLc4C&pg=PA150&lpg=PA150&dq=%D0%B4%D0%B6%D0%BE%D0%BD%D1%81+%D1%83+human+emancipation&source=bl&ots=OEP4zHJ2kk&sig=dQ6kmp676JPKPVURxIjifm0LAqc&hl=ru&sa=X&ved=0ahUKEwjZmoXhqZPYAhUB3KQKHaaqsDbUQ6AEIKjAA#v=onepage&q=%D0%B4%D0%B6%D0%BE%D0%BD%D1%81%20%D1%83%20human%20emancipation&f=false>
- 6.Chapin S. Is ‘Loyalty’ a Virtue? In the Trump Era, It’s Complicated. / The New York Times. - November, 2017. URL:<https://www.nytimes.com/2017/11/15/magazine/is-loyalty-a-virtue-in-the-trump-era-its-complicated.html>
- 7.Global Trends 2030: Alternative Worlds, (a publication of the National Intelligence Council). December 2012; URL: <https://globaltrends2030.files.wordpress.com/2012/11/global-trends-2030-november2012.pdf>
8. Grevi G. Patient, Prudent, Strategic? The 2015 United States National Security Strategy. FRIDE Policy Brief. - February, 2015. -№194. - URL http://fride.org/descarga/PB194_The_2015_US_National_Security_Strategy.pdf
9. National Security Strategy of the United States 2010. —Washington DC: White House, — 2010; URL: <http://nssarchive.us/NSSR/2010.pdf> (Last accessed : 18.12.2017)

10. National security Strategy of the United States 2015. — Washington DC: White House. — 2015. URL: <http://nssarchive.us/wp-content/uploads/2015/02/2015.pdf>
11. National security Strategy of the United States 2017. — Washington DC: White House, — 2017. URL: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>
12. National Security Act of 1947. URL: https://www.webcitation.org/5Xi9eEYG9?url=http://www.intelligence.gov/0-natsecact_1947.shtml
13. The Struggle for Ukraine. Chatham House Report. Russia and Eurasia Programme | October, 2017 URL: <https://www.chathamhouse.org/sites/files/chathamhouse/publications/research/2017-11-08-struggle-for-ukraine-ash-gunn-lough-lutsevych-nixey-sherr-wolczukV4.pdf>

Шевченко М.М.,
к.ф.н., доцент,
Національний педагогічний
університет ім. М.П. Драгоманова,
м. Київ, Україна

КОНСТРУЮВАННЯ АБСТРАКТНО-ЛОГІЧНОЇ МОДЕЛІ ВОЄННО-ПОЛІТИЧНОГО КОНФЛІКТУ З УРАХУВАННЯМ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ МІЖДЕРЖАВНОГО ПРОТИБОРСТВА

Анотація. Метою статті є конструювання абстрактно-логічної моделі воєнно-політичного конфлікту з урахуванням сучасних тенденцій міждержавного протиборства. Для вирішення завдань дослідження використовувалися системно-ситуаційний та системно-діяльнісний підходи, діагностичний та системно-технологічний методи.

У статті здійснено соціально-філософський аналіз феномену конвергенції інноваційних руйнівних технологій в практиці міждержавного протиборства, а також концептуальне і формальне узгодження абстрактно-логічної моделі воєнно-політичного конфлікту з моделями гібридної війни та регіональної дезінтеграції держави. Практичне значення дослідження полягає в тому, що основні теоретичні положення та конкретні пропозиції, що містяться в статті, можуть бути використані для вирішення наукових і практичних завдань конструювання системної моделі розв'язання воєнно-політичного конфлікту.

Розробка методологічних засад технологізації процесу розв'язання воєнно-політичного конфлікту є окремою складною темою і потребує ретельного дослідження, що автор і ставить за мету під час подальшої роботи у цій сфері.

Ключові слова: міжнародна безпека, національна безпека, воєнно-політичний конфлікт, абстрактно-логічна модель воєнно-політичного конфлікту, типова модель гібридної війни, модель регіональної дезінтеграції держави, інноваційні руйнівні технології.

Summary. The purpose of the article is to construct an abstract-logical model of military-political conflict, taking into account the current trends of interstate confrontation.

System-situational and system-activity approaches, diagnostic and system-technological methods were used to solve the research tasks.

The article deals with the social-philosophical analysis of the phenomenon of convergence of innovative destructive technologies in the practice of interstate confrontation, as well as the conceptual and formal harmonization of the abstract-logical model of military-political conflict with models of hybrid warfare and regional disintegration of the state. The practical significance of the study is that the main theoretical positions and concrete proposals contained in the article can be used to solve scientific and practical tasks of constructing a system model for solving military-political conflict.

The development of methodological fundamentals of the technological process of solving the military-political conflict is a separate complex topic and requires careful research, which the author sets out as a purpose for further work in this area.

Key words: *international security, national security, military-political conflict, abstract-logical model of military-political conflict, typical model of hybrid war, model of regional disintegration of the state, innovative destructive technologies.*

Постановка проблеми. Поява інноваційних руйнівних технологій у вирішальній мірі визначають послаблення системи міжнародної безпеки, деформація і роздробленість яких призводить до нарощування хаотизації міжнародних відносин. Така ситуація, що склалася є дестабілізуючим чинником воєнно-політичної обстановки на глобальному та регіональному рівнях, загрозою зниження рівня стратегічної стабільності у світі.

Ця обставина й визначає зв'язок загальної проблеми підвищення ефективності механізмів забезпечення міжнародної безпеки з найбільш важливими науковими та практичними завданнями розробки методології соціального пізнання, оцінки та практики розв'язання воєнно-політичних конфліктів в умовах застосування інноваційних руйнівних технологій.

На підставі аналізу актуальних досліджень і наукових публікацій можна зробити висновок про те, що в рамках соціальної філософії та політичної філософії проблематиці конфліктної взаємодії між суб'єктами міжнародних відносин присвячено наукові праці таких українських дослідників, як: Р. Додонова, О. Базалука [1], В. Мандрагелі [2], М. Цюрупи [4]. В працях цих авторів розглядаються питання сутності воєнно-політичного конфлікту та воєнно-політичної напруженості, характерні риси гібридної війни.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, формулювання цілей статті. Незважаючи на значний науковий доробок українських дослідників з актуальних проблем розв'язання воєнно-політичних конфліктів, маємо констатувати відсутність наукових праць в яких би комплексно розглядалися питання розробки абстрактно-логічної моделі воєнно-політичного конфлікту, й зокрема, особливості цього конфлікту в умовах гібридної війни та регіональної дезінтеграції держави.

Саме тому **мета статті** полягає в конструюванні абстрактно-логічної моделі воєнно-політичного конфлікту з урахуванням сучасних тенденцій міждержавного протиборства.

Виклад основного матеріалу дослідження. В монографії В. Мандрагелі «Причини та характер воєн (збройних конфліктів): філософсько-соціологічний аналіз» узагальнено підходи до розуміння понять «воєнний конфлікт», «збройний конфлікт» та «воєнно-політичний конфлікт». Так, «воєнний конфлікт» складається з «війни», де діючими «акторами» виступають суб'єкти міжнародного права та власне «збройного конфлікту». А під «збройним конфліктом» розуміється форма розв'язання національно-етнічних, релігійних, політичних, територіальних та інших некорінних суперечностей із застосуванням засобів збройного насильства як всередині країни, так і у відношенні до суміжної держави (держав), за яким держава (держави) не переходять в особливий стан, що називається «війною» [2, с. 246]. В суто політологічному сенсі під воєнно-політичним конфліктом українські дослідники розуміють вид соціальної взаємодії, який являє собою вищу стадію розвитку антагоністичних суперечностей, що складається з приводу політичної влади і розв'язання якого досягається нанесенням збитків кожної із сторін за допомогою військової сили. В. Мандрагеля слушно зауважує, що це визначення формально обмежує обсяг поняття «воєнний конфлікт» за видовою ознакою «політичний», й водночас у певному відношенні змістовно його розширює за рахунок включення усіх форм насильницьких дій з необов'язковою присутністю збройної боротьби [2, с. 248-249]. Є сенс зауважити, що до вказаних форм насильницьких дій відносяться технології дестабілізації суспільно-політичної та економічної систем, регіональної дезінтеграції держави [5], технології гібридної війни [3].

Абстрактно-логічну модель (еталон) воєнно-політичного конфлікту пропонуємо представити у вигляді окремих фаз і етапів, які характеризуються різним ступенем воєнно-політичної напруженості: а) латентна фаза (воєнно-політична криза), на якій конфлікт має прихований характер, включає в себе етапи ескалації воєнно-політичної напруженості; б) відкрита фаза, коли учасники конфлікту починають реалізовувати свої цілі силовими методами (збройна боротьба); в) латентна фаза (після конфліктна), на якій відбувається мирне врегулювання конфлікту.

Основні фази і етапи розвитку воєнно-політичного конфлікту зображені на рис. 1.

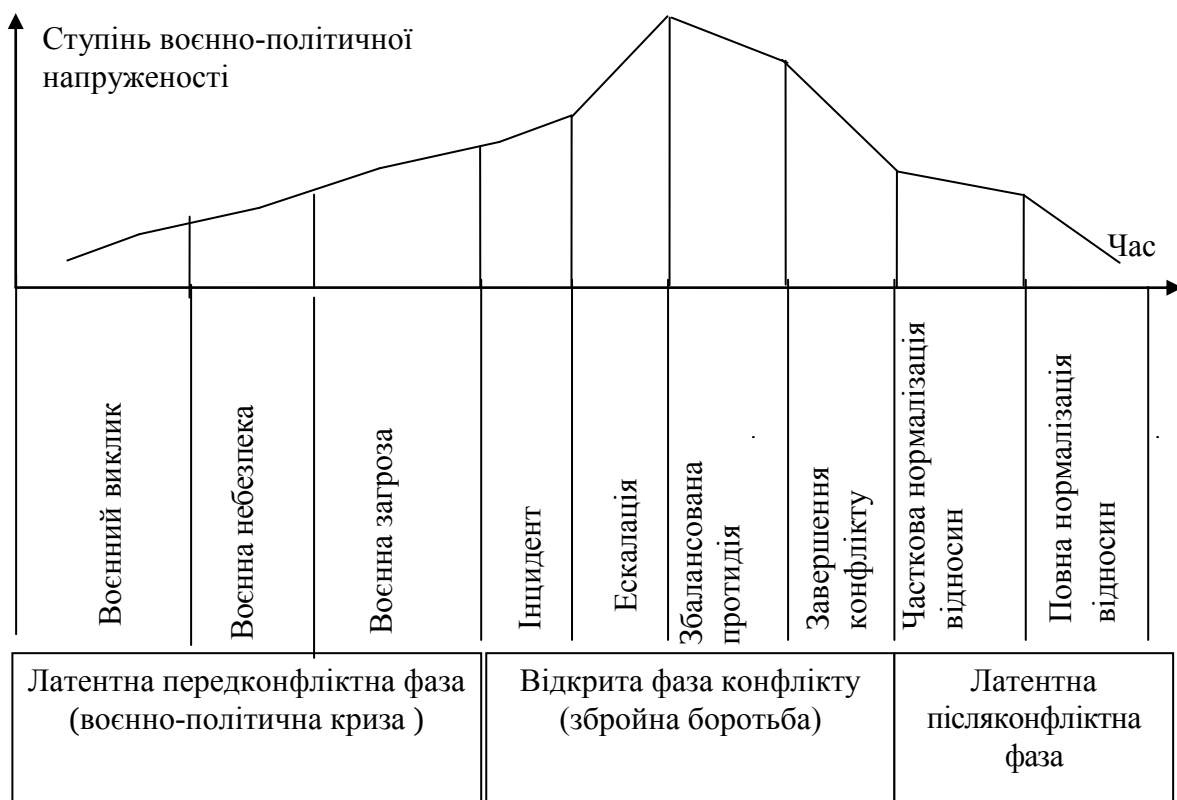


Рис. 1. Основні фази й етапи розвитку воєнно-політичного конфлікту

В основі виникнення й ескалації воєнно-політичних конфліктів лежать специфічні причини – політичні, територіальні, соціальні, економічні, технологічні та культурні протиріччя і зіткнення інтересів, які загострюються. Ситуація воєнно-політичних конфліктів в сучасних умовах створюється за допомогою базової моделі міждержавного протиборства, яка передбачає застосування традиційних технологій боротьби з державністю та інноваційних руйнівних технологій. Остання має системний характер та структурно включає в себе такі моделі, як:

I. Модель регіональної дезінтеграції держави, яка включає в себе наступні організаційні етапи: 1) формування паспорту заданих територій; 2) створення поля необхідних умов – відповідних змін у соціально-культурній, економічній і внутрішньополітичній сферах в ході яких стають можливими реалізація наступних пунктів сценарію ініціювання політичної нестабільності; 3) початок активної фази керованого хаосу – ініціювання конфлікту, основу якого може становити як політичне так і побутове підґрунтя; 4) соціальна конфронтація; 5) миротворчий етап; 6) гуманітарна інтервенція; 7) формування режиму нового порядку [5];

II. Типову модель гібридної війни, яка складається з трьох організаційних етапів: підготовчого, активного та завершального [3]:

1 етап – підготовчий. На цьому етапі (який може тривати кілька років) керівництвом країни-агресора, за активного залучення спецслужб,

вживаються заходи з формування ідеологічних, політичних та військових передумов майбутньої агресії.

2 етап – активний. На цьому етапі (як правило, триває до року) проводиться прихована агресія проти обраної країни з метою безпосередньої реалізації поставлених цілей. Для цього передбачаються наступні кроки: в країні-об'єкті агресії створюються незаконні збройні формування з представників місцевих антиурядових сил, до них залучаються співробітники спецслужб, найманці та бойовики; в країні провокується внутрішній конфлікт на політичній, соціально-економічній, конфесійній та міжнаціональній основі, а також стимулюються процеси його переростання в масові виступи населення, акції громадської непокори, безлад та сутички демонстрантів з правоохоронними органами; призначаються лідери акцій протесту з числа представників опозиційних політичних сил загальнодержавного або місцевого рівнів, а також ними створюються альтернативні «органи влади»; учасники акцій протесту захоплюють урядові будівлі та важливі об'єкти транспортної і промислової інфраструктури, а також блокують діяльність силових структур; на територію країни-об'єкта агресії вводяться регулярні збройні сили агресора під виглядом місцевих збройних формувань з метою допомогти опозиції та сепаратистам захопити владу в державі або в її окремих регіонах. При цьому можлива прихована участь регулярних збройних сил країни-агресора у бойових діях на боці супротивників чинного уряду країни-об'єкта агресії; проводяться масштабні інформаційні кампанії з підтримки антидержавних сил в країні-об'єкті агресії, а також з дискредитації дій її керівництва щодо забезпечення конституційного ладу в державі.

3 етап – заключний. На завершальному етапі (тривалість необмежена) агресором проводиться наступна робота щодо закріплення своїх позицій в країні-об'єкті агресії: надається всебічна підтримка новій (колишній опозиційній) владі в країні-об'єкті агресії або сепаратистським режимам в її окремих регіонах; надається допомога у проведенні «референдумів» про спрямованість зовнішнього та внутрішнього курсу країни-об'єкта агресії, статус її регіонів, тощо, а також у проведенні «виборів» центральних та місцевих (в т. ч. сепаратистських) органів влади; легалізуються самопроголошені державні утворення в країні-об'єкті агресії, затягуються процеси врегулювання ситуації на її території під виглядом посередницької участі у мирних переговорах. При цьому, країна-агресор жодним чином не визнає себе стороною конфлікту; створюються умови для забезпечення військової присутності агресора в країні-об'єкті агресії на довготривалій / постійній основі (в вигляді «миротворчих сил» або збройних формувань сепаратистів), а також для реалізації інших, в т. ч. економічних інтересів.;

III. Моделі боротьби з державністю, які можуть бути реалізовані, зокрема на 1 – 3 етапах моделі регіональної дезінтеграції держави та 1

етапі типової моделі гібридної війни: модель створення ситуації економічної нестабільності; модель політичної дестабілізації суспільно-політичного життя в столиці держави; модель політичної дестабілізації «зовнішнє управління результатами виборів»; модель політичної дестабілізації суспільства екстремістськими організаціями; модель політичної дестабілізації суспільства сепаратистськими та терористичними організаціями [5].

Висновки. 1. Абстрактно-логічна модель воєнно-політичного конфлікту містить елементи: а) воєнно-політична криза (передконфліктна фаза розгортання воєнно-політичного конфлікту), що структурно включає в себе етапи ескалації воєнно-політичної напруженості, що характеризуються такими показниками як «воєнний виклик» – «воєнна небезпека» – «воєнна загроза». При досягненні показником «воєнна загроза» свого максимуму, настає переломний момент – починається збройна боротьба; б) відкрита фаза конфлікту структурно включає в себе етапи ескалації воєнно-політичної напруженості – інцидент, ескалація, збалансована протидія, завершення конфлікту; в) латентна післяконфліктна фаза конфлікту структурно включає в себе етапи часткової та повної нормалізації відносин.

2. Співвіднесення організаційних етапів моделей регіональної дезінтеграції держави та гібридної війни з відповідними фазами воєнно-політичного конфлікту, дозволило зробити висновок про те, що: а) перший – третій етапи моделі регіональної дезінтеграції держави, а також перший етап моделі типової гібридної війни відповідають латентній передконфліктній фазі воєнно-політичного конфлікту (воєнно-політична криза); б) четвертий – шостий етапи моделі регіональної дезінтеграції держави, а також другий етап моделі типової гібридної війни відповідають відкритій фазі воєнно-політичного конфлікту; в) сьомий етап – моделі регіональної дезінтеграції держави, а також перший етап моделі типової гібридної війни відповідають латентній післяконфліктній фазі воєнно-політичного конфлікту.

На нашу думку, саме такі уявлення про реальні процеси воєнно-політичного конфлікту в контексті застосування інноваційних руйнівних технологій можуть слугувати базою знань для конструювання системної моделі розв'язання воєнно-політичного конфлікту. Остання повинна структурно включати в себе: базову модель міждержавного протиборства; абстрактно-логічну модель воєнно-політичного конфлікту; модель оцінки рівня воєнно-політичної напруженості; модель селекції викликів, загроз та небезпек воєнній безпеці; модель реагування на визначені ризики, загрози, небезпеки; модель миротворчої діяльності в конфліктних регіонах; модель оцінки результатів розв'язання воєнно-політичного конфлікту.

Розробка методологічних засад технологізації процесу розв'язання воєнно-політичного конфлікту є окремою складною темою і потребує

ретельного дослідження, що автор і ставить за мету під час подальшої роботи у цій сфері.

Список використаних джерел

1. Гібридна війна: in verbo et in praxi : монографія / Донецький національний університет імені Василя Стуса / під. заг. ред. проф. Р.О. Додонова. – Вінниця : ТОВ «НіланЛТД», 2017. – 412 с.
2. Мандрагеля В.А. Причини та характер воєн (збройних конфліктів): філософсько-соціологічний аналіз: [монографія] / В.А. Мандрагеля. – К.: Вид-во ЄУ, 2003. – 570 с.
3. Стратегія і тактика гібридних війн в контексті військової агресії Росії проти України. 24.11.2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bintel.com.ua/uk/article/gibrid-war/>
4. Цюрупа М.В. «Гібридна війна» у категоріальному ряду політичної філософії / М.В. Цюрупа // Virtus. – 2015. – № 2. – С. 55-59.
5. Шевченко М.М. Базова модель загроз державному суверенітету та територіальній цілісності України в умовах гібридної війни / М.М. Шевченко // Виклики і загрози національній безпеці в умовах гібридної війни: матеріали кафедр. наук.-практ. семінару (Київ, 27 квіт. 2017 р.) / за ред. Л.М. Шипілової. – К.: НАДУ, 2017. – С. 45-48.

Шершньова З.Є.,
к.е.н., професор,
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана»
м. Київ, Україна

КОМПЛЕКСНА СТРАТЕГІЯ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ОРГАНІЗАЦІЇ В УМОВАХ КРИЗОВОГО СТАНУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Анотація. Стаття присвячена соціальному розвитку організації на основі стратегічного підходу. Доведено, що в основі такого розвитку має бути комплексна стратегія соціального розвитку, яка, на відміну від інших груп стратегій, стосується усієї організації в цілому. Визначено роль та зміст локальних стратегій як складників комплексної стратегії соціального розвитку, їх спрямування на внутрішнє та зовнішнє середовище. Наведено умовний приклад «стратегічного набору» комплексної стратегії соціального розвитку як основи балансування локальних стратегій. Продемонстровано зв'язок стратегії соціального розвитку з аналогічними комплексними стратегіями економічного, інноваційного, організаційного розвитку.

Ключові слова: комплексна стратегія соціального розвитку, локальні та комплексні стратегії.

Summary. The article researches a social development of organizations based on strategic approach. The article defines the features of complex strategy of social development which, in contrast to other groups of strategies, concern the organization as a whole. It was proved that of these complex strategy comprises a number of strategies, theirs orientation into external and internal environment. The requirements to the «strategic set» of complex

strategy of social development, the author's specification was presented and the necessity of the balance of local strategies. The complex strategies of social development must have interrelated strategies of economic, innovation, organizational, organizational development.

Key words: *complex strategy of social development, local and complex strategies.*

Постановка проблеми. Більшість сучасних організацій починали і продовжують свою діяльність в умовах кризового стану економіки України. Серед низки кризоутворювальних чинників, що обговорюються в наукових та періодичних виданнях, найбільшого розголосу отримали економічні наслідки військових дій в зоні АТО, недоліки монетарної політики, інфляційні процеси, експансіаністська фіскальна політика, недорозвинутість окремих ринків (у тому числі й фондового), фактори ціни стратегічних енергоресурсів тощо. Серед керівників та власників переважає фаталізм щодо кризових явищ, в умовах яких «неможливо» та «непотрібно» ставити питання відносно розвитку організацій. Така позиція призводить до пасивного очікування такої ідеальної ситуації, що дозволяє досягти безкризового розвитку, не застосовуючи додаткових зусиль. Така точка зору хибна, оскільки перешкоджає активній поведінці в умовах формування та розвитку кризових явищ та, зрештою, керованому розвитку бізнес-організацій різних типів. Розвиток економіки базується на розвитку господарюючих суб'єктів. Кафедра менеджменту ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» здійснює дослідження за держбюджетною темою «Трансформація систем управління бізнес-організацій» (№ державної реєстрації – 011CU001664), де за підтемою «Трансформація систем стратегічного управління бізнес-організацій» проводиться робота з удосконалення стратегічного процесу на основі розвитку методології та практичних рекомендацій щодо обґрунтування та забезпечення виконання стратегій різного типу.

Стратегічний підхід до розвитку соціально-економічних систем довів свою доцільність та ефективність. Він заохочує керівників та інших спеціалістів мислити перспективно, робить підприємство більш підготовленим до раптових змін. У стратегічному підході стратегії різного типу виступають як основний інструмент, орієнтований на розвиток окремих об'єктів: товарів (товарні стратегії), окремих підсистем підприємства (функціональні стратегії), ресурсів (ресурсні стратегії), конкурентних переваг (конкурентні стратегії) тощо. Для забезпечення сталого розвитку організація має діяти як єдиний стратегічно орієнтований механізм. Кожне підприємство має орієнтири у своїй діяльності, яких можна досягти лише зусиллями всього підприємства. Як правило, існують загальні цілі розвитку організації в цілому, і щоб їх досягти, розробляють певні комбінації стратегій, які називають комплексними стратегіями.

Насамперед комплексними стратегіями мають бути такі, що відображають загальні характеристики бізнес-організацій як відкритих соціально-економічних систем, тобто стратегії економічного й соціального розвитку. Зарахування цих стратегій до категорії комплексних базується на комплексі економічних та соціальних взаємовідносин усередині та поза межами діяльності організації, що включає сукупність конкретних відносин власності, методів господарювання тощо, які опосередковані соціальними відносинами та зв'язками. Тобто ці відносини пронизують усю діяльність організації, тому існує потреба регулювання соціально-економічних процесів і сформованих на їх основі раціональних відносин всередині та поза межами організацій різного типу. Ці проблеми розв'язуються з розробленням та реалізацією комплексних економічної та соціальної стратегій.

Аналіз останніх досліджень. За останні двадцять років опубліковані дослідження щодо ролі економічної стратегії в розвитку організацій різних типів, змісту та окремих складників економічної стратегії. Найбільш відомими є публікації Градова А.П. [1], Петрова А.Н. [2], Прохоренка П. А. [3]. Усі ці автори поділяють думку про комплексний характер економічної стратегії, наявність у її складі зовнішньо орієнтованих та внутрішньо орієнтованих стратегій, «доходних» та «витратних» стратегій, необхідність пошуку методів та інструментів балансування цих компонентів з метою досягнення сталого економічного розвитку підприємства. Не применшуючи значення економічної стратегії, яка є основою для розв'язання перспективних проблем функціонування організацій, звернемо увагу на те, що розробкам комплексної соціальної стратегії розвитку (КССР) не приділено, на наш погляд, достатньо уваги.

Формулювання цілей наукової праці. Метою цієї публікації є формування методичних підходів до обґрунтування змісту КССР, її «стратегічного набору» як основи балансування локальних стратегій, що входять до її складу, формування зв'язку з іншими комплексними стратегіями для забезпечення стабільного розвитку організації.

Виклад основного матеріалу. Соціальний розвиток є невід'ємною частиною розвитку організації, тому що всі переваги та недоліки створюються внаслідок діяльності людей. Соціальна політика власників та керівництва організацій – частина філософії існування та бізнес-політики функціонування організації. Зважаючи на це, у (КССР) мають бути представлені та відповідним чином взаємопов'язані (збалансовані) окремі види локальних стратегій (рис.1).



Рис.1. Склад комплексної стратегії соціального розвитку

Наведені «локальні» стратегії забезпечують стратегічний підхід у різних сферах діяльності організації. Як показує досвід успішних підприємств, тільки функціонування усієї організації у стратегічному режимі дозволяє досягти запланованих результатів.

На рис.2 визначена переважна орієнтація окремих «локальних стратегій» у середовищі функціонування.

Таким чином, комплексна КССР організації – це сукупність взаємопов'язаних і взаємообумовлених елементів, з'єднаних єдиною глобальною метою – створення і підтримка високого рівня конкурентоспроможності бізнес-організації на основі свідомої ефективної діяльності усіх категорій персоналу організації.

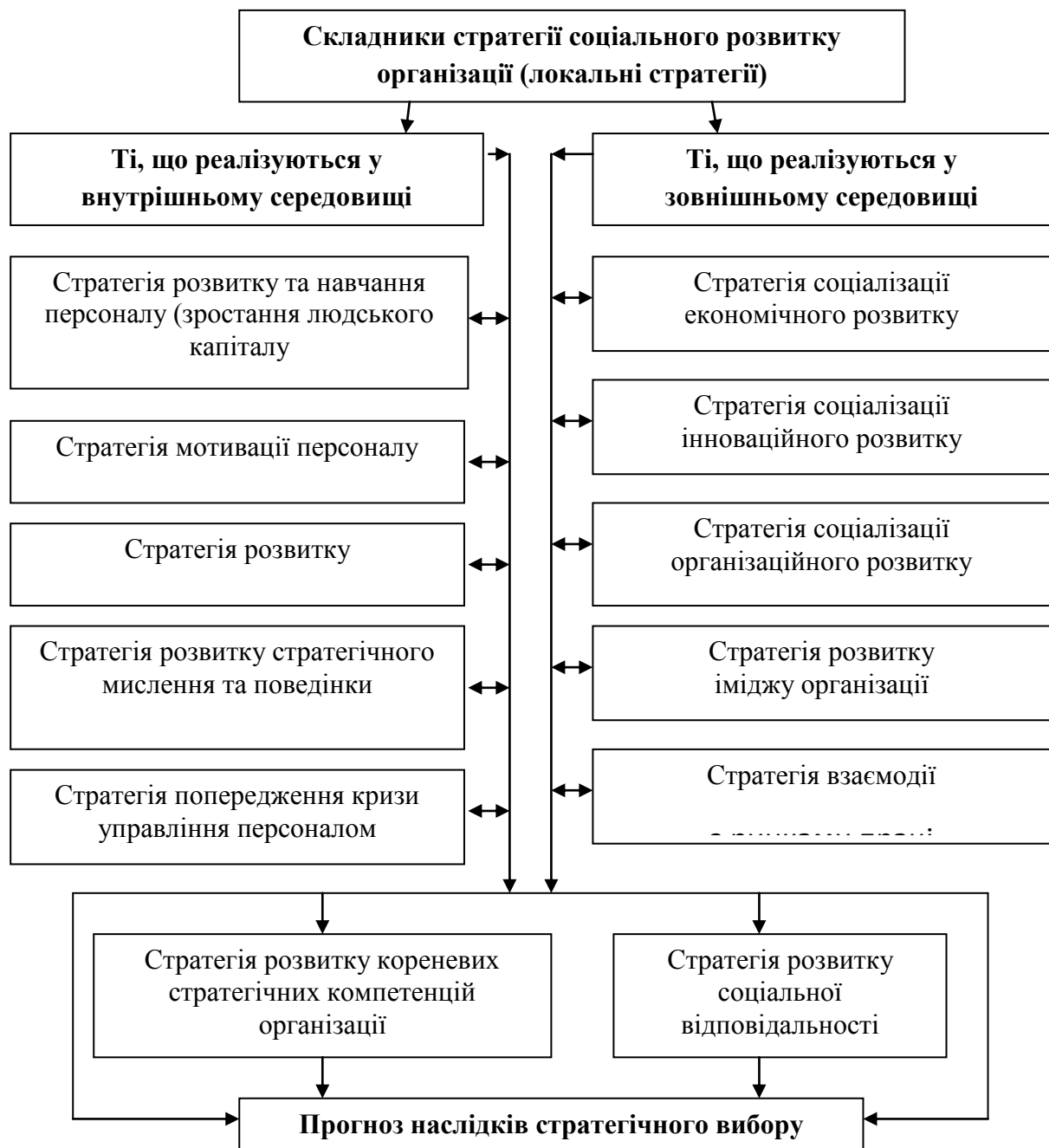


Рис.2. Орієнтація окремих «локальних стратегій» стратегії соціального розвитку у середовищі функціонування організації

Як і будь-яка система, ця стратегія підвладна впливу закономірностей цілісності, інтегративності, комунікативності, еквіфінальності і ін. Це означає, що найбільший ефект досягається тоді, якщо всі складники комплексної стратегії соціального розвитку реалізуються при балансуванні її окремих складників у різний спосіб. Так, варто зазначити, що окремі стратегії одночасно входять до інших груп стратегій загального «стратегічного набору» організації. Так, наприклад, стратегія розвитку та навчання персоналу (зростання людського капіталу) належить до категорії ресурсних стратегій; стратегія розвитку

організаційної культури та стилю управління – до функціональної стратегії розвитку управління персоналом; стратегія попередження кризи управління персоналом – до комплексної антикризової стратегії тощо.

Свідомий розвиток будь-якого типу неможливий без участі всього колективу організації та її зовнішніх партнерів. Тому варто розглянути стратегії соціалізації (забезпечення на основі формування стратегічного мислення та стратегічної поведінки персоналу участі у відповідних перетвореннях) таких типів розвитку, як економічний, інноваційний, організаційний, тощо, для яких розробляються комплексні стратегії з відповідними «соціальними» складниками. У загальному вигляді для формування та виконання таких стратегій потрібне розроблення та впровадження таких послідовних компонентів: «ознайомлення» (фаза агітації, роз'яснення майбутніх змін, передбачених відповідними стратегіями), «навчання» (забезпечення розуміння, формування попередніх навичок), «робота за регламентами» (робота під контролем, з куратором передбачених стратегічних робіт), участь «на рівних» у розробленні та виконанні стратегій певного типу. Такий тип стратегій пов'язаний зі стратегією навчання персоналу, зі стратегією розвитку кореневих компетенцій організації та іміджу, що демонструє необхідність взаємозв'язку стратегій різного типу.

Балансування локальних стратегій різного типу та спрямування здійснюється на основі «стратегічного набору» КССР (рис.3), доцільність якого доведена в цілій низці публікацій (див., наприклад, [4], розділи 2.1, 2.2, 2.4.).

Розроблення КССР має здійснювати за тими самими технологічними прийомами, як і решта комплексних стратегій [5, с.99-104]: визначення концепцій, політики та типу розвитку організації; аналіз середовища функціонування організації; прогнозування загальних тенденцій розвитку середовища; обґрунтування цілей розвитку; обґрунтування та балансування

окремих складників КССР; визначення параметрів системи планування соціального розвитку, у тому числі цільової програми соціального розвитку, обґрунтування варіантів побудови системи управління соціальним розвитком на основі виконання КССР. Виконання цих видів робіт має здійснюватися з єдиного центру, а рішення, що приймаються в рамках кожної з локальних стратегій, повинні бути пов'язані за часом і ресурсами та не суперечити один одному.

Висновки. Подальші дослідження КССР, на наш погляд, мають здійснюватися у таких напрямках: визначення локальних стратегій залежно від особливостей організації та її оточення; обґрунтування вибору методів формування та балансування як окремих складників, так і КССР у цілому, також методичного обґрунтування цільової програми виконання КССР.



Рис.3. «Стратегічний набір» комплексної стратегії соціального розвитку організації (умовний приклад).

Список використаних джерел

1. Градов А.П. Экономическая стратегия фирмы. – СПб: «Специальная литература», 1995.
2. Петров А.Н. Стратегический менеджмент. Учебник: М: «ЮНИТИ», 2005.
3. Прохоренко П. А. Стратегическое управление финансами корпоративных структур в металлургии / автореф. дисс. ... канд. экон. наук. – Орел, 2006.
4. Розбудова системи управління бізнес – організацій в інноваційній економіці: / монографія [Л.О.Лігоненко, О.І.Гарафонова, Т.В. Омеляненко та ін.]. – К.: КНЕУ, 2017. – 436 [4] с.
5. Шершньова З.Є. Комплексні стратегії у стратегічному розвитку інтегрованих корпоративних структур // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – № 2, Т.2 (246). – 2017. – С. 99-104.

Южаніна Н.П.,
Голова комітету Верховної Ради України
з питань податкової та митної політики
м. Київ, Україна

Фролова Т.О.,
д.е.н, професор,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»
м. Київ, Україна

Луцишин З.О.,
д.е.н, професор,
Інститут міжнародних відносин
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

ЕВОЛЮЦІЯ ОФШОРНОГО БІЗНЕСУ

Анотація. Досліджено еволюцію офшорного бізнесу та його особливості на кожному етапі розвитку. Виявлено фактори формування сучасних офшорних центрів. Розкрито причини бурхливого зростання офшорного сегменту світової економіки.

Ключові слова: офшор, офшорна зона, податковий притулок, податкова гавань, офшорний бізнес, офшорний центр, офшорний фінансовий центр, еволюція офшорного бізнесу.

Summary. This article is about investigation of offshore business evolution and characteristics at each stage of development. Discover factors formation of modern offshore centers and solve causes rapid growth of the offshore segment in the world economy.

Key words: *offshore, offshore area, tax haven, tax havens, offshore business offshore center, offshore financial center, the evolution of offshore business.*

Постановка проблеми. Глобалізація світової економіки, що стрімко розвивається, спричинила виникнення і такого феномену, як розвиток офшорної діяльності. Ця діяльність виражається в різних формах: створення офшорних юрисдикцій, офшоринг, розширення діяльності офшорних компаній, бурхливий розвиток сфери офшорних послуг.

Маніпулюючи вигідністю географічного розташування, надаючи різні податкові пільги та інші привілеї іноземним компаніям, багато невеликих країн з малопотужною економікою перестали бути відсталими суб'єктами «світової периферії» та активно включилися в міжнародну економіку. Створення сприятливих умов для іноземних інвесторів у поєднанні з прагненнями ТНК привело до формування офшорів у віддалених від світових фінансових центрів і на перший погляд малоперспективних країнах третього світу. У результаті цього в багатьох з цих країн з'явилися нові можливості для економічного розвитку, а офшорний бізнес став багато в чому його основою. Створені в офшорних юрисдикціях банки, зовнішньоторговельні, страхові та інвестиційні компанії стали частиною світового господарства.

Офшорна практика, яка одержала значне поширення, стала одним із найвідчутніших явищ сучасної світової економіки. Масштаби функціонування офшорних зон дозволяють говорити про формування окремої так званої «офшорної індустрії», що і зумовило вибір теми цього дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З-поміж наукових робіт, присвячених аналізу тенденцій та особливостей розвитку офшорної діяльності, ефективності її функціонування, варто назвати наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених, зокрема О. Бозуленко, Д. Верлан, Ю. Волкова, Е. Євстигнєєв, В. Егерт, А. Єлісеєв, А. Жером, М. Карлін, Р. Кнапп, Ю. Козак, Е. Лімбан, Д. Мітчелл, Р. Палан, С. Палей, Дж. Робінсон, Сала-і-Мартін, С. тейнмо, М. Сест, Ю. Уманців, Г. Цукманта та інші. Окремо треба виділити *TaxJusticeNetwork*, організацію, що активно виступає за боротьбу з офшорами. Вона у своєму розпорядженні має широку добірку матеріалів з історії офшорних фінансових центрів (ОФЦ), оцінки масштабів їх діяльності та впливу на світову й національні економіки. Незважаючи на величезну кількість наукових робіт з питань міжнародної офшоризації бізнес-діяльності, невирішеними залишаються питання щодо періодизації та особливостей розвитку офшорного бізнесу.

Формулювання цілей наукової праці. З огляду на результати вивчення окресленої проблематики, метою статті є дослідження еволюції офшорного бізнесу, виявлення факторів формування його сучасних центрів та причин бурхливого зростання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вважається, що термін «офшор» (від англ. offshor – «поза берегом», «поза межами») в економічній літературі вперше з'явився в американській пресі наприкінці 1950-х років та характеризував відхід фінансової організації від урядового контролю шляхом географічної вибіркової своєї діяльності. Мова йде про фінансову структуру, яка звільнилася від оподаткування через розміщення свого офісу поза межами США. Офшорні зони з'явилися на економічній карті світу приблизно у 1960-ті роки, коли виникла концепція вільних економічних зон. У сучасному світі, разом із терміном «офшорна зона», використовуються поняття «податковий притулок» та «податкова гавань» [1, с. 43-47], «фіскальний оазис».

На сьогоднішній день не існує єдиного підходу до визначення поняття «офшор». Причому це характерно не тільки для вчених, які досліджують теоретичні аспекти офшорів, але й для практиків, які регулярно стикаються з необхідністю класифікації країн і територій. Так, наприклад, у 2007 р було опубліковано дослідження А. Зероме, проведене в рамках МВФ, – «Концепція офшорних фінансових центрів: в пошуку робочого визначення», у якому було зазначено, що, незважаючи на різноманіття різних підходів до дефініції терміна, не існує чіткого (переважно кількісного) критерію для віднесення країни до офшорної юрисдикції. Як такий критерій А. Зероме запропонував використовувати відношення чистого експорту фінансових послуг до ВВП [8].

Для офшорних центрів обсяг таких послуг значно перевершує потреби внутрішнього ринку, а значення показника може досягати 60% (рис. 1). Такий підхід обумовлений самою природою офшорних центрів, яка за своєю суттю обмежена наданням різноманітних фінансових послуг нерезидентам.

Цим пояснюється синонімічне використання термінів «офшорна зона» і «офшорний фінансовий центр».

Таким чином, у сучасній економічній літературі одночасно використовують поняття «офшор», «офшорний бізнес», «офшорний центр», «офшорний фінансовий центр» (Offshore Financial Centers), «офшорна зона», «офшорна юрисдикція», «центр офшорного бізнесу», «центр розвитку офшорних форм ділової активності», «податкова гавань», «безподаткова юрисдикція» та ін. Усі вони позначають, по суті, одне й те саме явище, хоча деякі лише виділяють окремі аспекти.

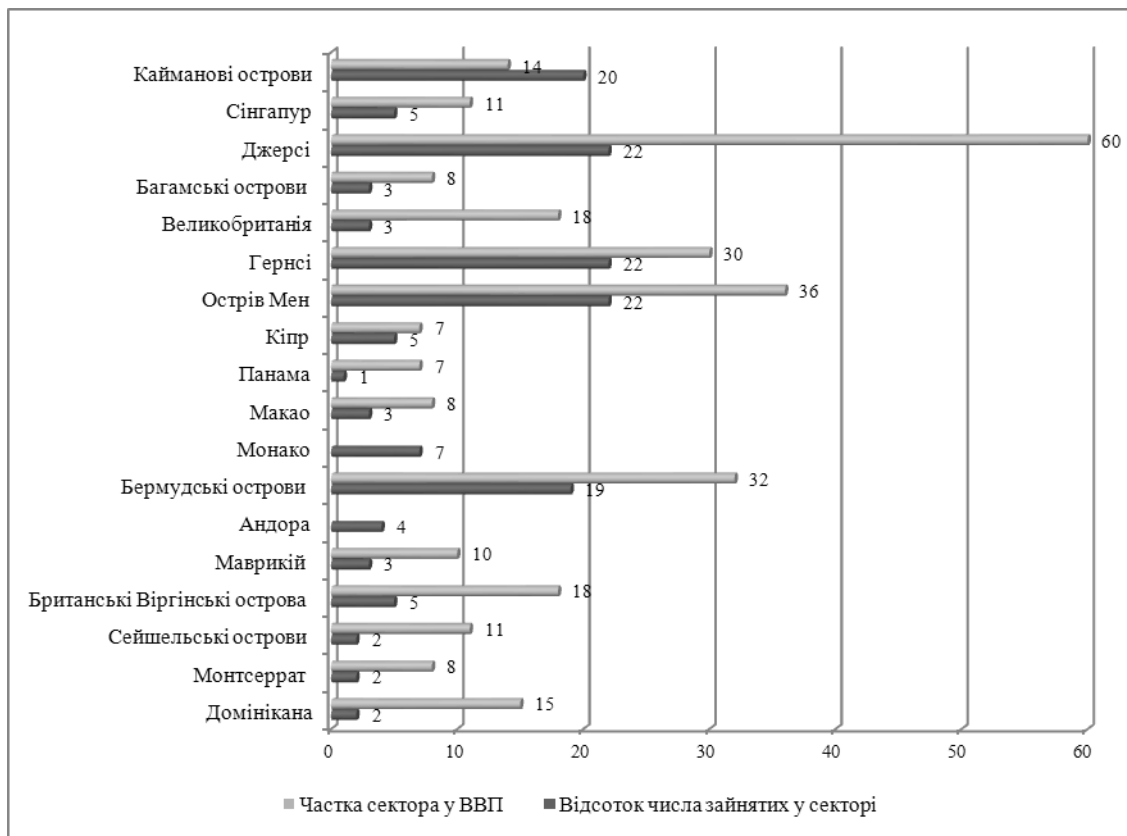


Рис. 1. Частка сектора фінансових послуг у деяких офшорних юрисдикціях, % [8]

Специфіка генезису явища офшору у світовій економіці полягає в тому, що спочатку воно виникло у вигляді офшорних територій (податкових гаваней), а вже потім – як офшорних компаній і офшорних послуг, тобто розвивалося від макрорівня до мікрорівня, тоді як зазвичай розвиток економічних суб'єктів відбувається у зворотному напрямку.

Використання офшорних схем не є винятково сучасним явищем. Історія офшорів відома ще з часів стародавнього світу і середніх віків, коли повсюдно створювалися торгові та консигнаційні склади, зони портових міст, які могли зберігати і реалізовувати товари безмитно за умови сплати фіксованого збору. Коли Давні Афіни ввели 2%-й імпорتنний і експортний податок, то грецькі і фінікійські купці почали робити об'їзд у двадцять миль, щоб уникнути сплати цих зборів. Незабаром невеликі сусідні острови стали притулком для безмитної й безподаткової торгівлі.

Офшорний бізнес зародився наприкінці XIX століття, отримав імпульс до розвитку після Першої світової війни і став пускати широкі корені у світовому господарстві в 1960-1970-х роках.

Наприкінці XIX ст. північноамериканські штати Делавер і Нью-Джерсі гостро мали потребу в залученні капіталу. Рішенням цієї проблеми стало спрощення всіх процедур і формальностей, що супроводжували створення компанії і введення фіксованого збору за реєстрацію. Саме простота і швидкість реєстрації юридичної особи (найчастіше компанію можна зареєструвати за 24 години) – серед основних ознак офшорів

сьогодні. Пізніше, у 20-х рр. XX ст. Швейцарський кантон Цуг (Zug) став першим в Європі, хто перейняв цю практику.

Наступним важливим фактором у стратегії офшорного бізнесу є практика скасування оподаткування. Вважається, що практика скасування оподаткування для компаній з юридичною адресою в Лондоні, які не ведуть свою діяльність у Королівстві, бере початок від декількох судових рішень у 1929 р. З цього моменту стало можливим реєструвати компанії у Великобританії і не платити місцеві податки. Значимість цих рішень ще більше зростає, якщо взяти до уваги той факт, що вони чинні у всій Британській імперії, і зокрема на Бермудських, Багамських і Кайманових островах.

Отже, історично перша подібність офшорів з'явилася кілька століть тому у Великобританії. Причому саме Лондон протягом багатьох століть залишався офшором – зареєстровані там банки користувалися податковими пільгами. Однак золотий час офшорів настав у середині XX ст.

Спочатку це були британські колонії, які перебували в юрисдикції імперії і могли надавати податкові пільги компаніям, що відкривали там представництво. Черговий стимул офшори отримали в 1963 р., коли з'явилися єврооблігації. Ці знову винайдені інструменти представляли собою облігації на пред'явника, тобто були анонімними, і випускалися в офшорах. Банк, штаб-квартира якого знаходилася в Лондоні, емітував їх в амстердамському аеропорту Схіпхол, ухиляючись від британського гербового збору, а виплати за купонами відбувалися, наприклад, у Люксембурзі, щоб уникнути британських прибуткових податків [5].

Ще одним наріжним каменем розвитку офшорів стали зміни в банківському законодавстві Швейцарії в 1934 р. Під впливом депресії 1929 р. і серії банкрутств в Австрії та Німеччині швейцарські законодавці, прагнучи убезпечити свою банківську систему, ввели вимоги щодо нерозголошення банківської таємниці. За їх порушення передбачалася кримінальна відповідальність. Закон гарантував, що як тільки капітал перетинав кордони конфедерації, він перебував під захистом швейцарського уряду. Швейцарія і сьогодні лідирує в рейтингу дотримання фінансової таємниці [9].

Періодом активного становлення та розвитку офшорів прийнято вважати 1960-1990 рр. XX ст., що пов'язується із збільшеним рівнем оподаткування в 60-і рр. Не менш значущим імпульсом для офшорів стало також виникнення євrorинку. У 1957 році Банк Англії ухвалив не визнавати місцем здійснення угоди Сполучене Королівство в разі трансакції місцевих банків з нерезидентами (як щодо залучення, так і щодо розміщення коштів). Це означало, по суті, що такі операції не підпадали під які-небудь обмеження і регулювання з боку держави, але фактично місцем здійснення операції був Лондон, тому інші держави не могли регулювати цей ринок. У 60-х рр. британські банки почали активно

проводити свої операції на євrorинку на островах Джерсі і Мен, які на сьогодні є ключовими офшорними центрами в Західній Європі.

Існує три основних типи офшорних ринків. Перший передбачає наявність спеціальних формально встановлених домовленостей з такими авторитетними фінансовими центрами, як Токіо, Нью-Йорк і Сінгапур. Ці ринки забезпечують міжнародні банківські послуги, що є ознакою офшорних ринків (табл.1). На цих ринках встановлюються спеціальні рахунки окремо від внутрішніх, вони є вільними від обмежень, якщо належать до внутрішнього фінансового ринку.

Другий тип офшорного ринку – це лондонська модель. У Лондоні, Сянгані та інших містах фінансові угоди вільні від обмежень незалежно від того, ким вони здійснюються – чи резидентськими, чи нерезидентськими учасниками ринку. У цих місцях офшорні ринки – це просто офшорні угоди між нерезидентами, оскільки внутрішні та зовнішні угоди об'єднані.

Таблиця 1

Порівняння типів офшорних ринків

	Тип Нью-Йоркської IBF (внутрішні і зовнішні угоди розділені)			Лондонський тип (внутрішні і зовнішні угоди об'єднані)		Типи “податкові сховища”
Встановлене оподаткування	Токіо грудень 1987 р.	Нью-Йорк грудень 1981 р.	Сінгапур листопад 1968 р.	Лондон, кінець 50-х років	Гонконг, 1957-1958 роки	Багамські і Кайманові о-ви, кінець 60-х рр.
Корпоративне	так	так	так	так	так	немає
Інше	місцевий і гербовий збір					реєстраційні внески і платня за ліцензії
Допускається оподаткування ділових цінних паперів	немає	немає	так	так	так	немає

Джерело: Уривок із Economist (February 21, 1987): 83.

Третій тип офшорного ринку – «податкові сховища». До цієї категорії належать ринки Багамських та Кайманових островів. На цих ринках угоди, які здійснюються нерезидентами, зовсім не оподатковуються [4, с.170-171].

Останні два десятиліття позначені стрімкою «офшорізацією» світової економіки і, відповідно, різким посиленням суперечливого впливу офшорів на стан світових ринків і міжнародних економічних відносин. У цей період відбулося розширення кола країн і територій, які оголосили про свій офшорний статус, різко збільшилася кількість ділових структур, зареєстрованих на цих територіях, значно виріс перелік послуг, які надаються. Офшорний бізнес став активно проникати в нові сфери

економічної діяльності та на нові ринки, насамперед – на раніше закриті ринки пострадянських країн. Нарешті, помітно вдосконалилися самі методи ведення офшорного бізнесу, ускладнилися його форми і структура. Так, наприклад, Багамські, Бермудські, Антильські, Віргінські острови, Нові Гібриди, Панама, острови Мен, Кюрасо, Кайманові і т. п. є фіскальними оазисами. Їх фінансову основу становить діяльність відділень і філій найбільших банків промислово розвинених країн. Основні статті доходу, наприклад, островів Кайман – туризм і діяльність іноземних банківських і фінансових організацій. Нові Гібриди розглядаються як «істинно» вільна зона від усіх видів податків – прибуткового податку, податку на доход, податку на спадок, податку на дарунки і пожертви та ін.

Отже, розвиток «стратегії» офшорів можна розглядати як цілеспрямовану діяльність щодо залучення офшорного капіталу. Він відбувався поетапно в різних країнах, причому мета появи окремих елементів часто не мала нічого спільного із сьогодишнім розумінням і завданнями використання офшорів. І тільки після Першої світової війни з'явилися країни, які стали розвивати цілісну офшорну стратегію. У працях авторів Р. Палана «Taxhavens: how globalization really works», А.М. Вороніної «Еволюція офшорного бізнесу» та О. С. Живіхіної «Регулювання офшорного бізнесу з метою вдосконалення податкового планування» виділяються періоди розвитку офшорного бізнесу, що представлені в табл. 2.

Таблиця 2

Етапи розвитку офшорного бізнесу

Етапи	Особливості
За Паланом Р.	
I етап (кінець XIX ст. – 1920-і рр.)	Зародження окремих елементів, характерних для офшорів
II етап (1920-1930-і рр.)	Поява перших офшорних зон
III етап (1960-1990-і рр.)	Активне виникнення і розвиток сучасних офшорів
IV етап (2001 р. до сьогодні)	Період активного «наступу» на офшори з боку розвинених держав
За Вороніною А. М.	
«Нульовий етап» (до кінця 1950-х рр.)	Попередній етап формування «офшорного бізнесу» як такого ще не відбувся, але ще з прадавніх часів мали місце приклади створення автономних утворень, що користувалися тими чи іншими пільгами і привілеями порівняно з іншою частиною держави, які можна вважати «прообразом» офшорних юрисдикцій
I етап (кінець 1950-х рр. – початок 1980-х рр.)	Зародження офшорного бізнесу в його класичному розумінні при незначній кількості країн і кількості зареєстрованих в них офшорних компаній. Метод офшору застосовувався вузькоспеціалізовано та вів індивідуальну розробку під кожного конкретного клієнта, компанію (найчастіше ТНК).

II етап (кінець 1980-х рр. – початок 1990-х рр.)	Етап зростання. Кількість офшорних юрисдикцій значно збільшилася і кількість реєстрованих в них компаній досягла максимуму. Метод використання офшорної оптимізації оподаткування став відомим і популярним, за цим були створені стандартні схеми застосування безподаткових фірм, які не вимагали висококваліфікованого консультування. На ринок реєстрації компаній вийшло безліч малих і середніх адвокатських бюро та фірм, що надають консалтингові послуги. На національному рівні вживались заходи, які закликали обмежити можливості безподаткових організацій.
III етап (кінець 1990-х рр. – 2000 р.)	Стабілізація офшорного бізнесу. Уперше висуваються вимоги про досягнення необхідної прозорості офшор. Кількість компаній, які реєструють свій бізнес у ВЕЗ, трохи знизилася, і разом з цим ускладнилися механізми самих офшорних фірм, услід за чим деякі юрисдикції перестали надавати офшорні послуги та пішли з ринку. Цей етап знаменує початок міжнародного антиофшорного регулювання.
IV етап (2001-2004 рр.)	Тимчасовий спад розвитку офшорного бізнесу. Відбувається скорочення кількості офшорних зон і компаній внаслідок прояву на них державного та міждержавного регулювання. Посилилися вимоги до прозорості через трагедію в США у 2001 р., тому обмежується застосування конфіденційних інструментів офшорного бізнесу. Після зростає вплив на ринок банків і великих консалтингових фірм, які не належать до офшорів. Відбувається повернення до індивідуальних офшорних інструментів.
V етап (2004 р. до сьогодні)	Модернізація офшорного бізнесу. Трансформації у світовій економіці та посилення контролю призводять до модернізації офшорного бізнесу. Частина країн після цього йде з ринку, інші намагаються знайти нові ніші для застосування офшорних механізмів (наприклад, офшорний аутсорсинг послуг, різні послуги й операції на ринках інформаційних та інформаційно-телекомунікаційних технологій, організація азартних ігор через Інтернет, кептивне страхування, створення нових, що задовольняють всім міжнародним вимогам організаційно-правових форм офшорних організацій тощо); вперше входять в офшорний бізнес треті країни.
За Живіхіною О. С.	
I етап (кінець XIX ст. – 1930-і рр.)	Розвиток трьох основних інструментів податкових гаваней: – зниженого або нульового рівня оподаткування для нерезидентів; – полегшеного порядку заснування фірми; – юридично захищеної секретності.
II етап (1940-і – 1960-і рр.)	Початок використання режиму пільгового оподаткування групою країн на чолі зі Швейцарією як міжнародної стратегії розвитку
III етап (1970-і рр. – кінець 1990-х рр.)	Пік розквіту
IV етап (кінець 1990-х рр. до сьогодні)	Активне втручання наглядових органів у діяльність офшорних юрисдикцій

Джерело: складено авторами за [2, 3, 7]

Сьогодні у світі налічується кілька десятків територій, що оголосили про свій офшорний статус. Водночас історія виділення окремих територій – адміністративно-територіальних одиниць держав – з метою створення там особливих умов господарювання не нова. Практично протягом усієї історії

людської цивілізації можна знайти приклади створення автономних утворень, що користуються тими чи тими пільгами в порівнянні з іншою частиною держави, але тільки у XX-му столітті сформувалися основні риси офшорного бізнесу, активізація діяльності якого тісно пов'язана з розширенням діяльності ТНК, які використовували ОФЦ для досягнення конкурентних переваг і вирішення різних стратегічних завдань. В умовах глобалізації економіки цей взаємозв'язок істотно посилюється і призвів до зростання капіталів, зосереджених в банківських офшорних центрах. У світовому офшорному бізнесі сконцентровані великі суми, які часто-густо не мають зв'язків із країною свого походження, так званий космополітичний капітал (блукаючий). Якщо на початку 80-х років XX століття вважалося, що офшорні компанії контролюють близько 500 млрд дол., то уже на початку 90-х років ця сума подвоїлася і оцінювалася в 1 трлн дол. Сьогодні від 1/3 до половини світового обігу капіталу проходить каналами офшорного бізнесу, а отже, в офшорних центрах світу зосереджено майже половину банківських депозитів нерезидентів.

Так, іноземні депозити, розміщені в банках на Кайманових островах, становлять 956 млрд дол., у Люксембурзі – 464 млрд дол., у Гонконгу – 165 млрд дол., Швейцарії – 506 млрд дол., на Багамських островах – 150 млрд дол., у Сінгапурі – 260 млрд дол., у той час як іноземні депозити в Японії становлять 667 млрд дол., у Франції – 986 млрд дол. [10].

Більшість міжнародних компаній вважають офшорний бізнес необхідним елементом розширення своєї діяльності і нарощення капіталу, проводячи при цьому операції, принаймні, в одному офшорному фінансовому центрі. Наприклад, IBM та Microsoft проводять фінансові операції в Дубліні, Orient Express і American Airlines – на Бермудських островах, De Beers – на острові Мен, General Electric і CNN – на Кіпрі. Світові провідні фінансові інститути, включаючи Chase Manhattan, Citibank, Goldman Sachs, Credit Suisse, Barclays Bank, Bank of America, також є активними користувачами офшорних послуг [6].

Варто зауважити, що якісний стрибок розвитку офшорного бізнесу, його бурхливе зростання в основному були викликані інтенсифікацією процесів інтернаціоналізації в економічному розвитку світу та глобалізаційними тенденціями. Виникнення і розвиток офшорів сприяють лібералізації і, будучи породженням глобалізації, також є її двигуном.

Причини, обумовлені глобалізацією, що стимулюють розвиток офшорного бізнесу, полягають у:

- 1) укрупненні транснаціональних компаній і зростанні їх прибутків через монополізацію ринку. Практично всі ТНК користуються послугами офшорних центрів. Так, наприклад, 31% чистого прибутку американських ТНК припадає на офшорні зони;

- 2) пріоритеті в розвинених країнах сфери послуг, особливо фінансових, торгівлі нерухомістю і сектора «нової економіки». Офшорні компанії зосереджують свою діяльність, насамперед, у сфері послуг;

3) формуванні глобальних фінансових ринків, а в зв'язку з цим – і великих офшорних ринків;

4) зростанні масштабів валютного та фондового ринків і спекулятивних операцій на них, прибуток від яких виводиться в офшори;

5) посиленні соціального розшарування, яке зумовлене прискореними темпами зростання доходів найбагатших людей планети;

6) криміналізації економіки. Глобальна фінансова система все більше набуває якостей, що сприяють відмиванню грошей, у зв'язку з цим затребувана конфіденційність, що надається офшорами;

7) розвитку інформаційних технологій, що є ключовим фактором, який зумовив динамічний розвиток офшорних зон в останні десятиліття. Інтернет, банківські мережі, SWIFT (міжнародна міжбанківська система передачі інформації та здійснення платежів), мобільні телефони, супутниковий зв'язок дозволяють миттєво проводити різноманітні фінансові трансакції в будь-який час доби. Сучасні засоби комунікації є необхідною інфраструктурою для функціонування офшорних центрів [7].

Перераховані моменти в сукупності створили якісно нові можливості для всебічного та стрімкого розвитку офшорного бізнесу, що дозволило йому вийти на якісно новий рівень.

Висновки. Таким чином, офшорні фінансові центри відіграють сьогодні значну роль у світовій економіці. При цьому точно оцінити масштаби їх впливу досить складно через багато факторів. На сьогодні навіть не існує загальноприйнятого визначення терміна «офшор», так само як і єдиного списку офшорних юрисдикцій.

Світовий офшорний бізнес, пройшовши певний історичний шлях розвитку, на кожному етапі якого мав специфічні особливості як ведення, так і регулювання офшорної діяльності, на рубежі XX-XXI століть став серйозною економічною силою, що реально й відчутно впливає на процеси, які відбуваються в міжнародних економічних відносинах. Глобальне охоплення, яке придбала сьогодні діяльність офшорів, широта і частота їх використання у фінансово-економічних операціях підсилюють підстави вважати світ офшорного бізнесу самостійним сектором світової економіки, глибоко залученим до роботи світових фінансових ринків. Використати позитивний потенціал офшорної економіки й максимально обмежити її негативний вплив на світогосподарські процеси – завдання, яке світовій спільноті доведеться зараз вирішувати спільно.

Список використаних джерел

1. Волкова Ю.О. Розвиток офшорних центрів у системі міжнародного бізнесу / Ю.О. Волкова // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – № 1. – С. 43–48.
2. Воронина А.М. Эволюция оффшорного бизнеса / А.М. Воронина // Финансы и кредит. – 2006. – №13. – С. 42 – 47.
3. Живихина О. С. Регулирование офшорного бизнеса в целях совершенствования налогового планирования: автореф. дис. канд. экон. наук:

08.00.10 – фінанси, денежне обращение и кредит; 08.00.14 – мировая экономика / РАНХиГС. – М., 2013. – 23 с.

4. Максимо В. Энг, Лис Френсис А., Мауер Лоренс Дж. Мировые финансы / Пер. с англ., – М.: ООО Издательско-консалтинговая компания «ДеКА». 1998. – 768 с.

5. Обухова Е., Огородников Е. Пора возвращаться с островов / Е. Обухова, Е. Огородников // Эксперт. 2013. № 4 (28 января). – С. 23–24.

6. Платонова И.Н. Эволюция стратегии офшорного бизнеса: взгляд из будущего / И.Н. Платонова // Финансы, деньги, инвестиции. – 2008. – № 4. – С. 28-34.

7. Ярошевич В., Сарган А. Оффшорный сегмент мировой экономики: эволюция и тенденции развития / В. Ярошевич, А. Сарган // Банкаўскі веснік. – Сакавік, 2013. – С. 33-39.

8. Concept of Offshore Financial Centers: In Search of an Operational Definition. [Electronic resource] / A. Zorome. – International Monetary Fund, 2007. – Mode of access: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2007/wp0787.pdf/>

9. Financial Secrecy Index [Electronic resource]. – Tax Justice Network, 2011. – Mode of access: <http://www.financialsecrecyindex.com/2011results.html>.

10. Statistical Annex: the international banking market, [Electronic resource] – Mode of access: www.bis.org

Юркевич О.М.,
к.е.н., доцент,
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана»,
м. Київ, Україна

ЕКОНОМІЧНА ТА ІНВЕСТИЦІЙНОЇ БЕЗПЕКА В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

Анотація. У статті обґрунтовано теоретичні аспекти визначення економічного змісту понять «економічна безпека» та «інвестиційна безпека». З'ясовано їх місце в забезпеченні національної безпеки держави. Досліджено систему індикаторів рівня економічної та інвестиційної безпеки. Розглянуто необхідність ідентифікації основні загрози для цих видів безпеки в Україні. Досліджено дію глобальних тенденцій у контексті безпеки країни.

Ключові слова: економічна безпека, інвестиційна безпека, індикатори економічної та інвестиційної безпеки, загрози, глобальний вплив, національні інтереси.

Summary. The theoretical aspects of determining economic content for such concepts as economic and investment security are justified in the article. Their place in ensuring the national security of the state is determined. The system of indicators for economic and investment security levels has been researched. Necessity of identifying the main threats to these types of security in Ukraine is considered. The effect of global trends in the security context for country is investigated.

Key words: *economic security, investment security, indicators for economic and investment security, threats, global influence, national interests.*

Постановка проблеми. Ефективне функціонування й розвиток національної економіки неможливі без дотримання належного рівня її безпеки. Проте на сьогодні в Україні рівень економічної безпеки не сприяє такому її функціонуванню й розвитку. Багато в чому це зумовлено тим, що на початку XXI століття у світі відбуваються кардинальні трансформації, що супроводжуються зміною геополітичних конфігурацій та зростанням нестабільності [7]. Масштаб та складність наявних викликів і загроз швидко зростають. Серед новітніх загроз можна виділити міжнародний тероризм й організовану злочинність; розширюють сферу дії, збільшують свою вагу виклики, пов'язані з поширенням зброї масового знищення, енергетичною безпекою, глобальними змінами клімату, атаками на інтернет-простір (кібернетична безпека), піратством. Глобальна фінансово-економічна криза також створює нові виклики, і, крім того, може діяти як каталізатор щодо інших загроз [1].

У контексті вищесказаного особливої важливості та необхідні набуває визначення та забезпечення належного рівня економічної і, зокрема, інвестиційної безпеки країни, оскільки інвестиційна діяльність посідає важливе місце в забезпеченні економічної безпеки держави. Адже від збалансованого й злагодженого функціонування підприємств реального сектору на інноваційній основі з відповідним інвестиційним підґрунтям значною мірою залежить макроекономічна рівновага й подальше зростання національної економіки. Інноваційно-інвестиційна діяльність, сприяючи зростанню ефективності суспільного виробництва, детінізуючи соціально-економічні процеси, формує підвалини для реформування національної економіки в цілому [12, с.4].

Тому за формування економічної та інвестиційної політики постає важливе завдання ідентифікації можливих загроз, виявлення причин їхньої появи та визначення можливостей і способів протидії їм.

Аналіз останніх публікацій. Питання щодо економічної та інвестиційної безпеки останнім часом досить активно досліджуються вітчизняними вченими. Особливі здобутки в цьому напрямку мають Кириленко В. І., Мошенський С. З., Токар В.В., Сухоруков А. І., які ґрунтовно дослідили поняття інвестиційної безпеки держави в системі економічної безпеки та можливості запобігання зовнішнім та внутрішнім загрозам національним інтересам, які виникають в інвестиційній сфері. Однак додаткового розгляду потребують питання уточнення місця і ролі інвестиційної безпеки в забезпеченні економічної безпеки держави.

Постановка цілей. Дослідження теоретичних і практичних основ забезпечення економічної безпеки країни зумовлює постановку таких цілей: виявити основні загрози економічної та інвестиційної безпеки

країни; охарактеризувати основні індикатори економічної та інвестиційної безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інвестиційна безпека займає визначальне місце в економічній безпеці країни, а забезпечення економічної безпеки і реалізація національних інтересів мають бути прерогативою національних інтересів. Реалізація інвестиційних можливостей, нарощення обсягів інвестування та раціональне використання інвестованих коштів – одні з найважливіших завдань в Україні [4].

Слово «безпека» походить від грецького «володіти ситуацією». У словнику В. Даля термін «безпека» означає «... відсутність небезпеки, схоронність, надійність» [11].

Фахівці Українського центру економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова трактують економічну безпеку як «наявність в державі достатніх можливостей для забезпечення репродукції виробничого потенціалу в промисловості, сільському господарстві та в усіх сферах докладання соціально корисної праці..., а також для забезпечення стабільності суспільного ладу, суверенності держави» [5].

На нашу думку, найбільш влучне визначення економічної безпеки держави наведено Б. Губським, який розглядає загрози економічній безпеці держави як фактори, що безпосередньо чи в перспективі унеможливають або ускладнюють реалізацію національних економічних інтересів, створюючи перешкоди на шляху нормального розвитку економіки й безпеку незалежному державному існуванню й добробуту народу [2].

Зважаючи на це та дотримуючись принципу системності, варто зазначити, що інвестиційна безпека є структурним елементом економічної безпеки і також може розглядатися відокремлено як підсистема.

За результатами критичного аналізу та узагальнення поглядів економістів виокремлено два основних підходи до тлумачення поняття «інвестиційна безпека». Перший підхід визначає інвестиційну безпеку через рівень інвестицій, другий ґрунтується на спроможності забезпечити певний рівень інвестицій або здатності створити передумови активної інвестиційної діяльності. Спільним у всіх визначеннях є окреслення національних інтересів, які можуть досягатися через інвестування.

Узагальнюючи наведені трактування, можна констатувати, що основними національними інтересами у сфері інвестування є забезпечення розширеного відтворення та модернізація національної економіки. Їх забезпечення слугуватиме досягненню таких національних інтересів держави, як підвищення рівня конкурентоспроможності економіки та рівня життя населення.

Здійснений вище аналіз дозволяє визначити інвестиційну безпеку як захищеність інтересів у сфері інвестування (зростання виробництва, підвищення його технічного та технологічного рівня, недопущення

морального і фізичного зносу основних засобів), яка забезпечується створенням належних умов для формування інвестиційних ресурсів та їх ефективним використанням.

Виділення інвестиційної безпеки як складника частини економічної безпеки, що впливає на національну, зумовлено такими чинниками: зовнішніми і внутрішніми [3, с. 189].

Зовнішні чинники характеризуються поняттям «глобальний вплив» на національну економіку. Розвиток процесів глобалізації у всіх сферах життєдіяльності зумовлений модифікацією наявних і формуванням нових центрів політичного та економічного впливу, а також трансформацією впливу на економічну діяльність усіх економічних суб'єктів, насамперед держав. Розгляд глобалізації як чергового етапу розвитку міжнародного поділу праці є вузьким і неперспективним [9, с. 9], оскільки питання порівняльних вигід і переваг від такого поділу для різних економічних суб'єктів опосередковане державою. Наприклад, США заявляють про «зони впливу», Китай прямо стимулює виробництво експортних товарів тривалого користування, багато країн здійснюють явну і приховану державну підтримку просування своїх товарів на світових ринках. Подібна політика здійснюється не стільки в політичних, скільки в економічних цілях. Чинник глобалізації має значний заряд ризику для національної економіки. Усвідомлюючи істотність цього чинника, держави намагаються попередити можливий негативний вплив і максимізувати позитивне. Деструктивний вплив глобалізації проявляється у можливостях швидкого і значного коливання світових цін на сировину та енергоносії, що є особливо актуальним для економіки країн.

Однак сучасні глобальні тенденції характеризуються не тільки вільним і швидким рухом товарів і послуг, але й стрімким і вільним рухом капіталу в усіх формах. У цьому контексті глобалізація як чинник економічної безпеки має негативний аспект – суттєвий відрив фінансового сегмента капіталу від відтворювальної системи через виняткову мобільність портфельних інвестицій. Деякі вчені вбачають саме в цьому головну загрозу безпеці національних економік. Це змушує багатьох економістів і практиків говорити про необхідність обмежити мобільність капіталів, зменшити дестабілізаційні можливості «гарячих» короткострокових грошей. Система, за якої конкурентний механізм руху капіталів є основою модернізації виробництва, а мобільність капіталу формує інвестиційний потенціал об'єкта, дає збої через втрату взаємозалежності її структурних елементів.

На противагу описаній, І.М. Петренко розглядає нову схему, де центральне місце займає асиметрія світового господарства, тобто фактичний відрив фінансів від реальної економіки. Сучасний фінансовий ринок характеризується домінуванням вторинних цінних паперів (деривативів), які значно перевищують оборот не тільки виробничих ресурсів, але й «реальних» цінних паперів. Наприкінці минулого століття

загальний обсяг ринку вторинних цінних паперів наблизився до 100 трлн дол. США, а річний оборот фінансових трансакцій становив півквартрильйона доларів США. При цьому дисбаланс тільки збільшується. За таких умов питання державного втручання в економічну систему переходить з категорії необхідності в категорію можливості. Держава обмежена у своїх можливостях з регулювання економіки.

Відтак, глобалізація економічного простору, ринкова лібералізація та збільшення відкритості економіки України актуалізують необхідність адекватної оцінки рівня економічної безпеки держави для формування виваженої інвестиційної політики.

Для цього важливо визначати рівень економічної та інвестиційної безпеки. На думку більшості дослідників, безпеку держави в цілому можна оцінити через групи багатьох економічних, соціальних, політичних, демографічних показників з метою якомога глибше проаналізувати стан у державі та виявити чинники, що сприяють зміцненню безпеки України, а також ті, які створюють негативний вплив.

При визначенні критеріїв та порогових індикаторів, які відповідають вимогам економічної безпеки України, особливий науковий інтерес становить наведений В. Похилоком перелік граничних значень, що визначають межі безпечного розвитку українського суспільства із обґрунтування рекомендованих рівнів табл.1.

Таблиця 1

Граничні значення, які визначають межі безпечного розвитку українського суспільства [10, с.171-181]

№ п/п	Назва показника	Граничне значення в світовій практиці	Вірогідні соціально-політичні й економічні наслідки
1	2	3	5
	Економічні відносини		
1	Рівень падіння ВВП	30-40 %	Деіндустріалізація економіки
2	Частка імпортованих продуктів харчування	30 %	Стратегічна залежність життєдіяльності країни від країн-імпортерів
3	Частка в експорті продукції оброблювальної промисловості	40 %	Колоніально-сировинна структура економіки
4	Частка в експорті високотехнологічної продукції	10-15 %	Технологічне відставання економіки
5	Частка від ВВП державних асигнувань на науку	2 %	Руйнування інтелектуального потенціалу
	Соціальна сфера		
6	Співвідношення доходів 10 % найбагатших і 10 % найбідніших груп населення	10 : 1	Антигонізація соціальної структури

Продовження табл 1

7	Частка населення, що живе за порогом бідності	10 %	Люмпенізація населення
8	Співвідношення мінімальної та середньої заробітної плати	1:3	Декваліфікація й пауперизація робочої сили
	Демографічна ситуація		
9	Рівень безробіття	8-10 %	Зростання соціально знедолених категорій населення
10	Умовний коефіцієнт депопуляції (померлих до народжених)	1	Інтенсивна депопуляція, вимирання населення країни
11	Сумарний коефіцієнт народжуваності (середнє число дітей, народжених жінкою у фертильному віці)	2,14-2,15	Відсутність простого заміщення поколінь
12	Середня тривалість життя населення	75-79 років	Погіршення здоров'я населення
13	Коефіцієнт старіння населення (частка осіб старше 65 років у загальній чисельності населення)	7 %	Старіння населення
	Екологічна ситуація		
14	Сумарні надходження від екологічних платежів (% від ВВП)	5 %	Низький рівень екологічного контролю
	Девіантна поведінка		
15	Рівень злочинності (кількість злочинів на 100 тис. осіб населення)	5-6 тис.	Криміналізація суспільних відносин
16	Рівень споживання алкоголю	8 л абс. алкоголю на людину в рік	Фізична деградація населення
17	Число суїцидів на 1 тис. осіб населення	3	Масова фрустрація свідомості населення
	Політичні відносини		
18	Рівень поширеності психічної патології на 1 тис. осіб населення	284	Психічна деградація населення
19	Частка громадян, що виступає за кардинальну зміну політичної системи	40 %	Делегітимізація влади
20	Рівень довіри населення до центральних органів влади	20-25 %	Відчуження влади від народу

В Україні офіційний перелік індикаторів економічної безпеки України встановлено Наказом Міністерства економіки України «Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України» від 02.03.2007 № 60, у якому індикатори та їхні порогові значення розбиваються на такі групи: макроекономічної, фінансової, зовнішньоекономічної, інвестиційної, науково-технологічної,

енергетичної, соціальної, демографічної, продовольчої та виробничої безпеки. У цілому наведені складники дозволяють на достатньому рівні проаналізувати стан економічної безпеки держави [6]. У цій Методиці визначено індикатори інвестиційної безпеки країни, що свідчать про рівень інвестування у вітчизняну економіку. Такими індикаторами є відношення обсягів інвестицій в основний капітал до ВВП (порогове значення – не менше 25 %), відношення чистого приросту прямих іноземних інвестицій (ПІІ) до ВВП (порогове значення – не менше 5-10 %), частка ПІІ в загальному обсязі інвестицій (порогове значення – не менше від 20 до 30 %).

Українськими дослідниками докладно проаналізовано основні загрози економічній безпеці України, зокрема, на думку Є. Палиги, до них варто віднести: 1) неефективність системи державного регулювання економічних відносин; 2) наявність структурних диспропорцій, монополізму виробників, перешкод становленню та розвитку ринкових відносин; 3) невирішеність проблеми ресурсної, фінансової та технологічної залежності національної економіки від інших країн; 4) економічну ізолюваність України від світової економічної системи; 5) неконтрольований вплив за межі України інтелектуальних, матеріальних та фінансових ресурсів [8, с. 6-7].

Загрозами інвестиційній безпеці можна вважати: 1) відсутність широкого кола об'єктів інвестування та недосконалість механізмів інвестування, а також відсутність розвиненого інвестиційного ринку; 2) недосконалість ринку цінних паперів, який характеризується низьким рівнем капіталізації, ліквідності та прозорості; 3) відсутність достатньої кількості фінансових інструментів у вільному обігу, які є основним об'єктом інвестицій індивідуальних інвесторів; 4) наявність невирішених питань щодо захисту прав інвесторів та недовіру населення до фінансових інститутів та органів державної влади; 5) відсутність стратегії залучення прямих іноземних інвестицій. Усі перелічені проблеми формують несприятливий інвестиційний клімат і перешкоджають притоку зовнішніх і активізації внутрішніх інвестицій, що ускладнює підтримання належного рівня інвестиційної безпеки.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, рівень інвестицій, здатний забезпечити розширене відтворення основних фондів, визначає рівень інвестиційної безпеки. Проведений аналіз довів, що інвестиційна безпека України перебуває на досить низькому рівні, оскільки інвестиційні потоки настільки незначні, що не можуть забезпечити сталого економічного зростання країни, не відбувається відновлення основних засобів, модернізація економіки та її структурна перебудова. Інвестиційний клімат з ряду описаних причин є незадовільним і не забезпечує умов для припливу інвестицій у важливі для розвитку країни напрямки. Тому важливо усвідомлювати наслідки

погіршення рівня інвестиційної безпеки і вживати заходів щодо його оптимізації.

Список використаних джерел

1. Безпекова політика України в контексті формування системи колективної безпеки в Європі". Аналітична записка [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/421/>
2. Губський Б. В. Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення: Монографія / Б. В. Губський – К.: 2001. – 122 с.
3. Литвинов Д.А., Бузин Р.В. Теоретические основы инвестиционной безопасности национальной экономики / Д.А.Литвинов, Р.В. Бузин // Научные ведомости. – № 8 (50). – 2008. – С. 187-192.
4. Мошенський С.З. Інвестиційна безпека в системі економічної безпеки держави: поняття, категорії, сутність/ С.З. Мошенський // Наука молода. – № 10. – 2008.
5. Мошенський С.З. Фондовий ринок та інституційне інвестування в Україні: вплив на інвестиційну безпеку держави: монографія / С.З. Мошенський. – Житомир : ЖДТУ, 2008. – 432 с.
6. Наказ Міністерства економіки України «Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України» від 02.03.2007 № 60 // Офіційний портал Верховної Ради України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.zakon1.rada.gov.ua>
7. Національна безпека України: стратегічні пріоритети та шляхи їх реалізації: матеріали «круглого столу» / за заг. ред. О. В. Литвиненка. – К. : НІСД, 2011. – 64 с.
8. Палига Є. М. Проблеми та пріоритети економічної безпеки підприємств видавничо-поліграфічної галузі України в умовах економічної інтеграції / Є. М. Палига // Збірник наукових праць. ЛНТУ. – Випуск 6 (23). – Ч.2. – Луцьк, 2009. – С. 6-7.
9. Петренко И.Н. Безопасность экономического пространства хозяйствующего субъекта / И.Н. Петренко – М.: Анкил, 2005.
10. Похилук В. В. Держава в транзитивній економіці: регулювання економіки, аналіз та стан економічної безпеки. Монографія / В. В. Похилук. – Полтава: РВВ ПУСКУ, 2008. – С. 178-181.
11. Словник В. Даля. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.vidahl.agava.ru>
12. Токар В.В. Інноваційно-інвестиційна діяльність промислових підприємств та економічна безпека України: Моногр. /В.В. Токар – К.: ТОВ «ПанТот», 2013. – 305 с.

Яценко О.М.,
аспірант,
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана»,
м. Київ, Україна

ВПЛИВ ФАКТОРІВ ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ НА ЗРОСТАННЯ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОГО ОБОРОТУ КРАЇН

Анотація. Досліджено вплив факторів, які є статистичним вираженням процесу інтелектуалізації міжнародної торгівлі, а саме: витрати на НДДКР, рівень освіти, заявки на реєстрацію патентів на винаходи на зовнішньоторговельний оборот (ЗТО) країн. Проаналізовано наявність кореляційного зв'язку між досліджуваними чинниками та ЗТО України, Кореї, Китаю та США. Встановлено, що між ними існує пряма тісна лінійна залежність. Виявлено, що в Республіці Корея при збільшенні/зменшенні витрат на НДДКР, індексі освіти та кількості заявок на реєстрацію патентів на 1 ум. од., при інших незмінних умовах це призводить до збільшення/зменшення ЗТО на 308,9 ум. од., 11,1 ум. од. та 2,2 ум. од. відповідно. У США збільшення індексу освіти на 1 ум. од. спричиняє збільшення зовнішньоторговельного обороту на 468,6 ум. од., витрат на дослідження та розробки -18,9 ум. од., кількості заявок на реєстрацію патентів - 4 ум. од. У Китаї аналогічне збільшення факторів приведе до зростання ЗТО на 139,5 ум. од., 848 ум. од. та 0,9 ум. од. відповідно.

Ключові слова: інтелектуалізація міжнародної торгівлі, кореляційно-регресійний аналіз, витрати на НДДКР, індекс освіти, заявки на реєстрацію патентів, Україна, Китай, США, Корея.

Summary. The influence of factors that are a statistical expression of the process of intellectualization of international trade, namely: R & D expenses, education level, applications for registration of patents for inventions for foreign trade turnover (NTA) of countries is investigated.

The analysis of the correlation between the factors under investigation and the foreign trade turnover of Ukraine, Korea, China and the USA has been analyzed.

It is established that there is a direct linear relationship between them. It was found that in the Republic of Korea, with the increase / decrease of R & D expenditures, educational index and the number of applications for registration of patents per 1 m. units, under other unchanged conditions, leads to an increase / decrease of foreign trade turnover by 308.9. c. unit, 11.1 c. unit and 2.2 c. unit in accordance.

In the United States, an increase in the education index for 1 c. unit, leads to an increase in foreign trade turnover by 468.6. c. unit, research and development costs -18,9. c. unit, the number of applications for registration of patents - 4 c. unit. In China, a similar increase in factors will lead to an increase in foreign trade turnover of 139.5 c. unit, 848 c. unit and 0.9 c. unit in accordance.

Key words: intellectualization of international trade, correlation-regression analysis, R & D, education index, applications for registration of patents, Ukraine, China, USA, Korea.

Постановка проблеми. Наукові дослідження та розробки, рівень освіти й заявки на отримання патенту мають вагомий вплив на інтелектуалізацію міжнародної торгівлі та зовнішньоторговельного

обороту країн. Тому наразі економетричне дослідження впливу цих факторів на ЗТО країн набуває неабиякого значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Діалектичні суперечності інтелектуалізації глобального економічного розвитку досліджували у своїх працях ряд учених: Е. Брукінг, У. Букович, Л. Едвінссон, М. Кастельс, М. Мелоун, Л. Едвінссон, Й. Шумпетер, Є. Ясіна тощо. Серед вітчизняних дослідників можна виділити: В. Базилевича, В. Ільїна, Д. Ільницького, Ю. Козака, А. Колота, В. Куриляк, Д. Лук'яненка, Ю. Макогона, Т. Орехову, А. Поручника, Я. Столярчук, Т. Циганкову, В. Чужикова, О. Швиданенка та багатьох інших. На сьогодні проблемі інтелектуалізації присвячено багато уваги, проте серед науковців досі тривають дебати з приводу впливу факторів інтелектуалізації міжнародної торгівлі на зростання зовнішньоторговельного обороту країн.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Питання регресійного аналізу впливу НДДКР, рівня освіти та заявок на реєстрацію патентів на збільшення обсягів зовнішньоторговельного обороту та його економічна інтерпретація на сьогодні є слабо дослідженими та потребують більш детального вивчення.

Мета статті. Метою статті є дослідження впливу факторів на зростання зовнішньоторговельного обороту країн на прикладі України, Китаю, США та Кореї. Мета дослідження зумовила постановку таких завдань: побудова регресійної моделі наявності взаємозв'язків між досліджуваними чинниками впливу й обраним показником та економічна інтерпретація отриманих результатів, розрахунок прогнозних даних для зовнішньоторговельного обороту України, Китаю, США та Кореї.

Виклад основного матеріалу. Питання інтелектуалізації міжнародної торгівлі та її факторів впливу на зовнішньоторговельний оборот країн є достатньо актуальним. Для визначення рівня впливу інтелектуалізації в країні на її зовнішньоторговельний оборот та міжнародну торгівлю в цілому пропонуємо використати кореляційно-регресійний аналіз. Припустимо, що таку залежність можна подати у вигляді (1):

$$Y = f(X_1, X_2, X_3, u), \quad (1)$$

де Y – залежна змінна (зовнішньоторговельний оборот);

X_1 – незалежна змінна (заявки на патент);

X_2 – незалежна змінна (витрати на дослідження та розробки);

X_3 – незалежна змінна (індекс освіти);

u – стохастична складова.

Лінійна функція, яка описує цей взаємозв'язок, має вигляд (2):

$$y = b_0 + b_1X_1 + b_2X_2 + b_3X_3 \quad (2)$$

де b_0, b_1, b_2, b_3 – параметри моделі.

Для проведення розрахунків використаємо статистичні дані країн різного рівня економічного розвитку, таких як США, Китай, Республіка Корея та Україна (табл. 1). Економічний рівень розвитку кожної з

представлених країн відрізняється, а отже, можна буде простежити взаємозв'язок між впливом певних факторів на зовнішньоторговельний оборот груп країн різного економічного рівня розвитку.

У результаті розрахунків отримано економетричні моделі взаємозв'язку рівня інтелектуалізації в країні та її зовнішньоторговельним оборотом:

$$Y_1 = - 40353,4 + 4 X_1 + 18,9 X_2 + 468,6 X_3 \quad (3)$$

$$Y_2 = - 1451,6 + 2,2 X_1 + 308,9 X_2 + 11,1 X_3 \quad (4)$$

$$Y_3 = - 1231,9 + 7,9 X_1 + 46,4 X_2 + 17,4 X_3 \quad (5)$$

$$Y_4 = - 8538,3 + 0,9 X_1 + 848 X_2 + 139,5 X_3 \quad (6)$$

де, Y_1 , Y_2 , Y_3 , Y_4 – зовнішньоторговельний оборот США, Республіки Корея, України та Китаю відповідно.

Для перевірки рівня значущості зв'язку між залежною і пояснювальними змінними використано критерій Фішера (табл. 1). У кожній з регресійних моделей F фактичне $> F$ табличне з надійністю 95%, тому можна стверджувати, що модель є статистично значущою і підтверджується гіпотеза про істотну залежність між залежною і пояснювальними змінними в моделях. Зважені коефіцієнти детермінації коливаються в межах від 0,733 до 0,958 та показують, що варіація зовнішньоторговельного обороту країн визначається варіацією пояснювальних змінних на 73,3% в Україні, 92,5% у Республіці Корея, 94,1% у Китаю та 95,8% у США. Коефіцієнт кореляції наближається до 1, тобто існує міцний зв'язок всіх пояснювальних змінних із залежними.

Таблиця 1

Основні вихідні дані моделей

Показник	США	Республіка Корея	Україна	Китай
Коефіцієнт детермінації R^2	0,958	0,925	0,733	0,941
Коефіцієнт кореляції R	0,979	0,962	0,856	0,970
F фактичне	121,407	65,690	14,626	84,967
F табличне (0,05)	3,24	3,24	3,24	3,24

Джерело: дослідження автора на основі статистичних даних [1,2]

Згідно з економетричними моделями 3, 4, 5 та 6 можна зробити висновок, що всі вибрані незалежні змінні пропорційно впливають на залежну змінну, тобто зростання кількості заявок на патент, збільшення витрат на науково-технічні розробки та підвищення рівня освіти в країні приводитимуть до збільшення зовнішньоторговельного обороту і, навпаки, зниження вищеперерахованих показників негативно впливатиме на зовнішньоторговельний оборот.

Економічна інтерпретація регресійної моделі рівня впливу інтелектуалізації в США на її зовнішньоторговельний оборот (3) дозволяє констатувати, що зовнішньоторговельний оборот США є найбільш чутливим до зростання рівня освіти (коли за всіх однакових умов

незалежна змінна індексу освіти збільшується або зменшується на 1 ум. од., то залежна змінна зовнішньоторговельного обороту збільшується або зменшується на 468,6 ум. од.), друге місце належить витратам на дослідження та розробки (за інших незмінних умов та зростання або зменшення на 1 ум.од. витрат на дослідження та розробки зовнішньоторговельних оборот зростає або зменшиться на 18,9 ум.од) і найменш чутливим зовнішньоторговельний оборот США є до кількості заявок на патент (за інших незмінних умов та збільшення або зменшення на 1 ум.од. кількості заявок на патент зовнішньоторговельний оборот збільшиться або зменшиться на 4 ум.од.). Отже, можна припустити, що інтелектуалізація міжнародної торгівлі у США відбувається за рахунок підвищення рівня освіти у країні та збільшення витрат на дослідження та розробки, що і пояснює провідні місця країни у рейтингах найінноваційніших країн та країн з найвищим показником зовнішньоторговельного обороту.

Згідно з моделлю 4 в Республіці Корея при збільшенні / зменшенні витрат на дослідження та розробки на 1 ум.од. та незмінності інших умов зовнішньоторговельний оборот зростає / знижується на 308,9 ум.од., а при підвищенні / зниженні індексу освіти на 1 ум.од. та незмінності інших умов зовнішньоторговельний оборот зростає / знижується на 11,1 ум.од. Третє місце належить кількості заявок на патенти, а саме: зростання / зменшення їх кількості на 1 ум.од. веде до збільшення / зниження зовнішньоторговельного обороту країни на 2,2 ум. од. Отже, зростання витрат на науково-технічні розробки та підвищення рівня освіти є головними рушійними силами для зростання зовнішньоторговельного обороту країни.

Аналізуючи регресійну модель рівня впливу інтелектуалізації в Україні на її зовнішньоторговельний оборот (5), можна стверджувати, що залежна змінна зовнішньоторговельного обороту є найбільш чутливою до зміни рівня витрат на наукові-технічні розробки, і при їх збільшенні / зниженні на 1 ум.од. та за інших сталих умов зовнішньоторговельний оборот зростає / зменшується на 46,4 ум.од.; друге місце належить зміні рівня освіти і полягає у зростанні / зниженні зовнішньоторговельного обороту на 17,4 ум. од. при підвищенні / зменшенні індексу освіти на 1 ум.од. Найменший вплив здійснює зміна кількості заявок на патент, адже при збільшенні / зменшенні заявок на патент на 1 ум.од. та за інших незмінних умов зовнішньоторговельний оборот зростатиме на 7,9 ум. од.. Проте в порівнянні з іншими країнами показник чутливості зміни кількості заявок на патенти є високим (для порівняння: у США – 4, у Республіці Корея – 2,2), і це можна інтерпретувати як те, що запатентовані винаходи в Україні мають достатньо значний вплив на інтелектуалізацію міжнародної торгівлі України.

Економічна інтерпретація моделі зовнішньоторговельного обороту Китаю (6) дозволяє констатувати, що показник зовнішньоторговельного

обороту Китаю є найбільш чутливим до зміни суми коштів, які витрачаються на науково-технічні розробки та дослідження і при збільшенні / зменшенні цієї суми на 1 ум.од. та незмінності інших умов зовнішньоторговельний оборот зростає / знижується на 848 ум.од., а при підвищенні / зниженні індексу освіти на 1 ум.од. та незмінності інших умов зовнішньоторговельний оборот зростає / знижується на 139,5 ум.од. Найменш чутливим зовнішньоторговельний оборот Китаю є до кількості заявок на патенти, і їх зростання / зменшення на 1 ум.од. призводить до збільшення / зменшення зовнішньоторговельного обороту на 0,9 ум. од.

Використовуючи вищенаведені моделі та змодельовані значення незалежних змінних, спрогнозуємо зовнішньоторговельний оборот країн на 2017-2021 рр. (рис.1-4). У кожній з країн очікується планове зростання зовнішньоторговельного обороту. Так, у 2021 р. зовнішньоторговельний оборот США буде становити 6 394,5 млрд дол. США, Республіки Корея – 1 715,6 млрд дол. США, України – 198,6 млрд дол. США та Китаю – 6 042,3 млрд дол. США.

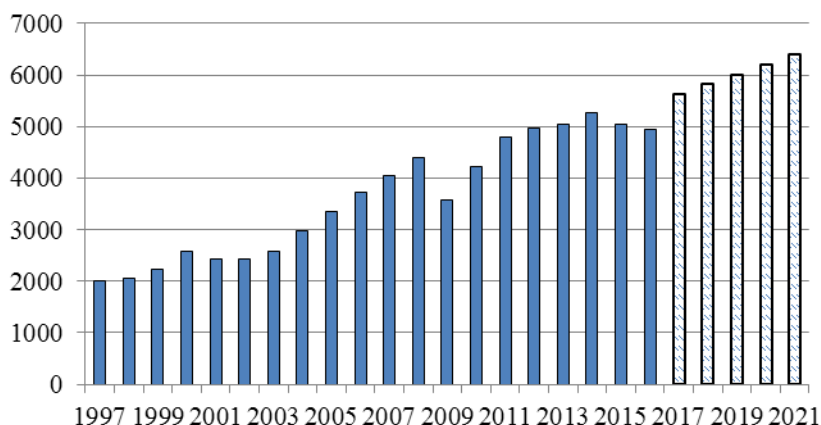


Рис. 1. Фактичні та змодельовані значення зовнішньоторговельного обороту США у 1997-2021 рр., млрд дол. США

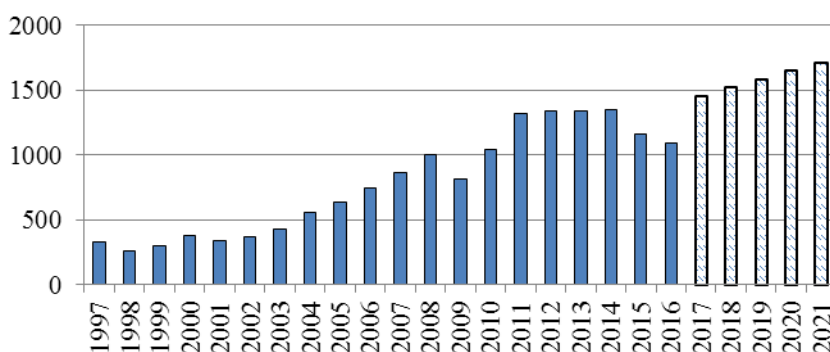


Рис. 2. Фактичні та змодельовані значення зовнішньоторговельного обороту Республіки Корея у 1997-2021 рр., млрд дол. США

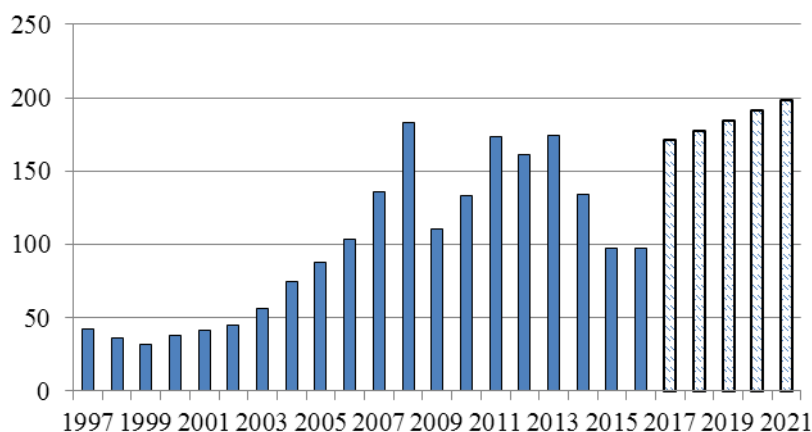


Рис. 3. Фактичні та змодельовані значення зовнішньоторговельного обороту України у 1997-2021 рр., млрд дол. США

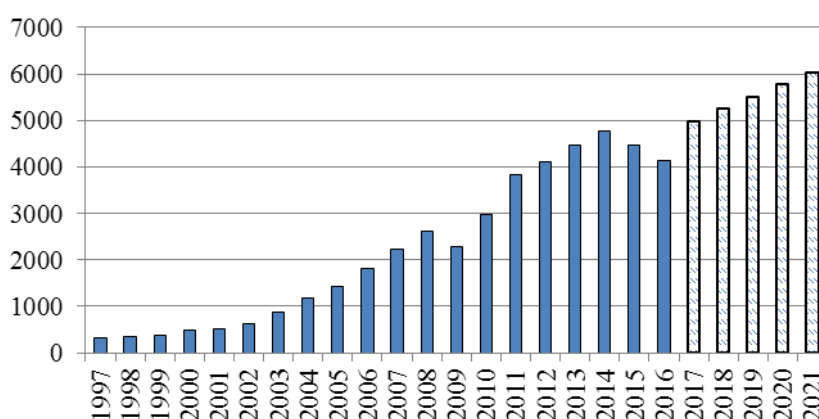


Рис. 4. Фактичні та змодельовані значення зовнішньоторговельного обороту Китаю у 1997-2021 рр., млрд дол. США

Підсумовуючи вищенаведене, можна стверджувати, що інтелектуалізація міжнародної торгівлі сприяє зростанню зовнішньоторговельного обороту країн. У розвинутих країнах, які протягом останніх років очолюють списки країн з найбільшим товарооборотом, значна увага приділяється освіті, професійній підготовці й організації необхідної суми на НДДКР, саме тому і зростання цих показників здійснює значний вплив на зростання зовнішньоторговельного обороту. Що стосується країн, які розвиваються, країн з перехідною та плановою економікою, то в цих країнах відіграє значну роль сума витрат на дослідження та розробки, адже саме вона здійснює найбільший вплив на зовнішньоторговельний оборот країн. Друге місце впливу належить рівню освіти в країні і з його зростанням зовнішньоторговельний оборот також буде зростати. Як і зазначалося вище, інтелектуалізацію міжнародної торгівлі можна показати різними статистичними даними щодо наукової та науково-технічної діяльності, технологічної готовності, здатності до інновацій, професійної підготовки, витрат на НДДКР, кількості зареєстрованих патентів чи якості науково-дослідних інститутів, проте зростання рівня кожного з показників буде приводити до зростання

міжнародної торгівлі, а планова комплексна інтелектуалізація матиме найкращий результат.

Висновки. Визначено, що ключовими факторами інтелектуалізації міжнародної торгівлі є НДДКР, рівень освіти та заявки на реєстрацію патентів. За допомогою проведеного регресійного аналізу доведено наявність щільного лінійного зв'язку та прямого впливу зазначених факторів на зростання зовнішньоторговельного обороту Китаю, України, США та Кореї. Найбільший вплив серед усіх факторів справляють витрати на НДДКР і лише для США – рівень освіти. Також варто відмітити, що отримані результати є достатньо еластичними, оскільки збільшення будь-якого фактору на 1 ум. од. призводить до збільшення показника більше ніж на 1 ум. од. Згідно з отриманими прогностичними значеннями ЗТО всіх досліджуваних країн до 2021 р. має тенденцію до зростання, за умови паралельного зростання витрат на НДДКР, рівня освіти та заявок на отримання патентів. Усі ці чинники мають вагоме значення й для подальшого розвитку інтелектуалізації міжнародної торгівлі.

Список використаних джерел

1. The World Bank Group [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.worldbank.org>
2. Human Development Reports [Electronic resource]. – Mode of access: <http://hdr.undp.org/en/countries>

Яценко О.М.,
д.е.н., доцент,
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана»
м. Київ, Україна

Бондаренко А.В.,
студент,
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана»
м. Київ, Україна

BREXIT ЯК ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ВИКЛИК ДЛЯ ЄС

Анотація. Стаття присвячена процесу виходу Британії з Європейського Союзу, який має назву “Брексіт”. Розкриваються можливі політичні, торговельно-економічні, соціальні та інші наслідки такого рішення. Брексіт створює не лише певні вигоди для Британії, але й загрози для економічної безпеки ЄС. Наслідки можливого виходу були проаналізовані британськими й українськими вченими та представлені в цій статті. На основі ґрунтовного аналізу показані сценарії розвитку торговельно-

економічних відносин між Британією та ЄС. На основі даних Всесвітнього банку та департаменту офіційної статистики Британії проаналізовано торговельно-економічні відносини та середовище, у якому вони відбувалися.

Ключові слова: Брексіт, торговельно-економічні відносини, виклик, сценарії.

Summary. The article is devoted to the process of Britain's exit from the European Union, which is called "Brexit". Possible political, trade-economic, social and other consequences of such a decision are revealed. Brexit has not only certain benefits for Britain, but also threats to the EU's economic security. The consequences of a possible exit were analyzed by British and Ukrainian scientists and presented in this article. Based on a thorough analysis, the scenarios of the development of trade and economic relations between Britain and the EU are being shown. However, the discovery was that in reality, the threat is not as vast as it can be thought about. Based on data from the World Bank and the Office for National Statistics of Britain, the trade and economic relations and the environment in which they took place are analysed.

Key words: Brexit, trade-economic relations, challenge, scenario.

Постановка проблеми. Новий напрям торговельно-економічної діяльності та політики Великої Британії, спрямований на вихід з Європейського Союзу, змушує експертів та науковців різних країн світу бути готовими до можливих наслідків такого рішення. Ключовим аргументом противників членства Британії є міграція. Вони наголошують на тому, що неконтрольована система «відкритих дверей» поміж країнами ЄС призводить до хаотичної міграції в Британію. Це стало основою для становлення популістської компанії, та базою для підготовки референдуму. Павлос Елефтеріадіс (професор права Оксфордського університету) прокоментував це рішення як одне з найневдаліших для Великої Британії, адже змістовної аргументації та загрози з боку ЄС для Британії, на його думку, немає [1].

Метою дослідження є визначення торговельно-економічних причин та можливих наслідків виходу Великої Британії з ЄС.

Актуальність. Всебічне дослідження Брексіту дасть змогу детально визначити майбутній напрям та вид торговельно-економічної співпраці Британії з ЄС. Також Брексіт, на думку експертів, може створити «ефект доміно», що може також спричинити бажання інших країн покинути ЄС.

Виклад основного матеріалу. Взявши остаточний курс на вихід з ЄС, задіявши статті 50 Лісабонського договору, уряд Британії проведе наступні два роки в торговельно-економічних переговорах щодо розриву відносин, які мають закінчитися в березні 2019 р. Під час дослідження аспектів «Брексіту» був проведений PEST-аналіз, адже наслідки впливають на політичну стабільність, економічно-торговельні процеси, соціальні та технологічні зміни (табл. 1).

PEST-аналіз процесу “Брексіт”

	Переваги	Недоліки
Політика (P)	-новоздобутий ступінь політичної незалежності; -власний контроль імміграційних процесів; -встановлення національних стандартів; -вирішення питання «міграційної кризи» на національному рівні.	-сильний удар по «моральному стану» ЄС. -втрата країною партнерів у вирішенні міграційної кризи; - від'єднання від спільного політичного напрямку з країнами Європи; - втрата партнерів в Раді міністрів ЄС; -визначення прав громадян Британії на території ЄС.
Економіка (E)	-встановлення нових більш вигідних торговельних угод; -переорієнтація та географічна диверсифікація ринків; -встановлення власних тарифів на торгівлю товарами та послугами з іншими країнами; -заощадження коштів від несплати членських внесків до ЄС; -новий ступінь торговельно-економічної незалежності; - орієнтація торгівлі на національний інтерес а не обмеження членством у ЄС.	-значні економічні ризики; -спад торговельно-економічної активності протягом наступного десятиліття та відновлення стану економіки до 2030 р.; -можливий вихід інвесторів та перенесення бізнесу з Британії в інші країни; -створення нового економічного простору; -негативний вплив на торговельний баланс.; -введення тарифів на експорт товарів Великої Британії в країни ЄС; -вплив нетарифних бар'єрів на торгівлю товарами; -ризики майбутніх торговельно-економічно не вигідних угод / співробітництва; -зменшення кількості робочих місць.
Суспільство (S)	-національний контроль над працевлаштуванням, охороною здоров'я. -зменшення невдоволення населення «імміграційною кризою». -посилення напрямку самоідентифікації нації. -розвиток засобів соц-медіа.	-регуляція прав проживання та праці громадян Британії в межах ЄС та громадян ЄС у межах Британії; -зменшення кількості робочих місць; -втрата фінансування європейських соціальних фондів; -посилення тенденцій євроскептицизму.
Технології (T)	-перенесення глобальних корпорацій до Британії; -збільшення кількості «tech» віз; -створення європейської «Силіконової долини»; -введення технологічного способу митного контролю.	-регулювання питань ліцензій та патентів; -розмежування повноважень британських та європейських агенцій збору даних щодо пошукових запитів в Інтернеті.

Джерело: власні дослідження.

За оцінками експертів, виділяються кілька сценаріїв розвитку торговельно-економічних відносин після «Брексіту». Узагальнюючи результати теоретичних досліджень торговельно-економічних наслідків, можна зазначити такі сценарії майбутнього розвитку країни як у короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі згідно з експертними

висновками оксфордських учених [2] та вітчизняних дослідників [3] (табл. 2).

Таблиця 2

Сценарії розвитку Великої Британії

Сценарії розвитку за експертними висновками	
Оксфордських дослідників	Українських дослідників
ЄЕП та ЄАВТ В. Б. може приєднатися до Європейського економічного простору (ЄЕП) та Європейської асоціації вільної торгівлі (ЄАВТ) та, як і раніше, мати повний доступ до єдиного ринку. В. Б. повинна буде прийняти правила і стандарти ЄС.	Оптимістичний прогноз Максимально швидко вирішуються торговельні питання після виходу з ЄС. Укладаються нові торговельні угоди з основними торговельними партнерами, спершу з Євросоюзом (адже станом на 2014р. понад 60% торгівлі В.Б. вела саме з ЄС). У найкоротші строки врегулюється міграційна політика, а саме потік мігрантів зі східної частини ЄС. Заощадження коштів на сплаті щорічних членських внесків до бюджету ЄС, що становлять 13 млрд фунтів стерлінгів щороку.
Митний союз В. Б. може вступити в митний союз з ЄС. Товари можуть бути експортовані в ЄС без тарифів або митних обмежень, але Великобританія буде зобов'язана відповідати різним сферам регулювання ЄС. Багато секторів можуть бути виключені з митного союзу і послуг, у тому числі фінансових послуг.	Реальний прогноз У країні розпочнеться період економічної нестабільності та встановлення нових торговельно-економічних стосунків з ЄС. Зважаючи на те, що фунт стерлінгів почав падати, нестабільність відлякуватиме інвесторів, яких В. Б. залучає, через вільний доступ до спільного ринку з ЄС. Стабілізація економіки займе понад 15 років. Призупиниться темп зростання ВВП, почнеться незначне зростання безробіття, також можуть постраждати фармацевтична та автомобільна галузі, які значною мірою залежні від європейського регулювання. Можливе незначне падіння цін на ринку нерухомості. У цьому разі на час перехідного періоду Великій Британії доведеться змістити торговельні акценти з ЄС на інші країни світу.
Двосторонні угоди В. Б. може узгодити низку двосторонніх угод, що регулюють доступ до єдиного ринку. Вона не прагне отримати повний доступ до внутрішнього ринку, але також не зобов'язана дотримуватися законодавства ЄС, за винятком регулювання експорту та інвестицій до ЄС. В. Б. також може стати членом Європейської асоціації вільної торгівлі.	

Зона вільної торгівлі Великобританія може скласти свою власну угоду про вільну торгівлю з ЄС. Це може привести до єдиної всеосяжної угоди, а не фрагментарних угод. Це потенційно може включати в себе велику безперервність єдиного ринку за рахунок політичної автономії.	Песимістичний прогноз «Брексіт» негативно вплине на ВВП, яке зменшиться на 1,9% у 2017 р. У довгостро-ковому періоді також відбудеться зниження темпів зростання торговельно-економічних показників. Станом на 2030 р. можлива втрата ВВП від 1,5% до 7,8%. Компанії
COT В. Б. може спиратися на чинні правила Світової організації торгівлі (COT) і не мати ніяких переговорів щодо нових угод між ЄС і В. Б. Вона отримає повну автономію у своїй торговельній політиці.	переноситимуть операції з Брита-нії до країн ЄС, а також зіштовхнуться з логістичними проблемами й постачанням. Ціни на експорт будуть рости, оскільки слабший фунт зробить імпорт дорожчим. Падіння фунта щодо долара прогнозується до 15%. Курс фунта може зрівнятися з євро. Прогно-зується зниження ВВП за рівнем купівель-ної спроможності до 2030 р. від 2,4% до 9,2%.

Джерело: доповнено та систематизовано на основі [2] [3].

Експерти та дослідники визначили три ключових чинники, які протягом останніх кількох років показують, що занепокоєння буде набагато меншим, ніж можна уявляти.

І. Тарифи, які істотно знизилися в рамках загальносвітової тенденції до зниження торгових бар'єрів. Середній тариф Європейського Союзу за режимом найбільшого сприяння на промислові товари впав до 4%. Середній тариф, на основі конкретного набору товарів і послуг, які Сполучене Королівство експортує до Європейського Союзу, поки що становить також 4%. (рис.1.)

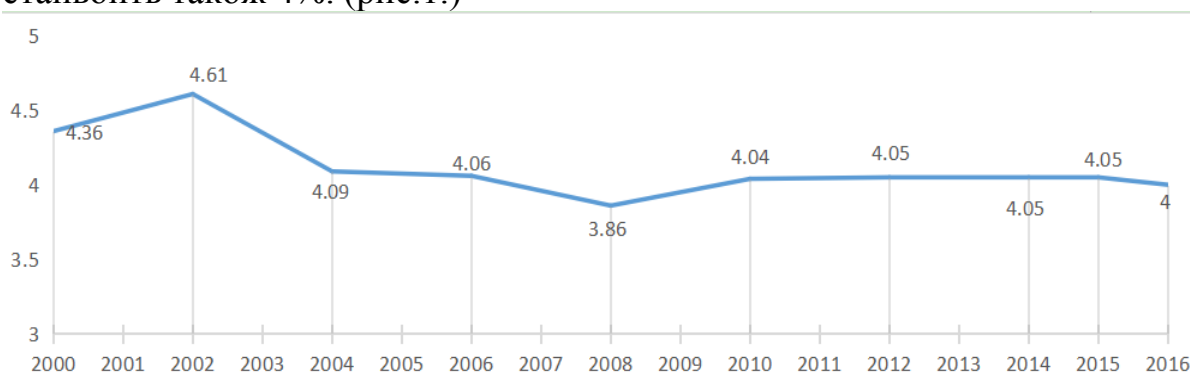


Рис.1. Середній тариф ЄС за режиму найбільшого сприяння, %

Джерело: побудовано на основі даних Світового банку [4]. Сполучене Королівство може у відповідь встановити свої власні тарифи на імпорт з країнами Європейського Союзу. Але підвищення торгових бар'єрів залишить усі сторони в мінусі. Велика Британія вважає, що

встановлення власних тарифних бар'єрів, якщо Європейський Союз поступиться, призведе до скасування тарифів по обидві сторони.

II. Зниження виробництва. Частка виробництва у британській економіці істотно знизилася (тарифи Європейського Союзу будуть застосовуватися тільки у відношенні товарів, а не послуг). Виробництво скоротилося з більш ніж 20% частки ВВП у середині 1990-х років до менш ніж 10%. Тоді як експорт послуг як частина ВВП зростає, експорт товарів як частина ВВП є незмінним (залишається в межах 16%) (рис. 2).

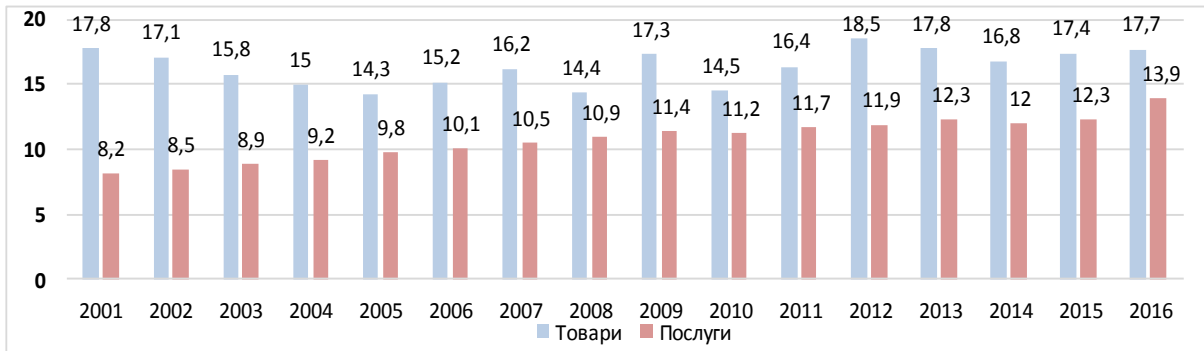


Рис.2. Частка товарів та послуг у ВВП Британії, %

Джерело: побудовано на основі даних департаменту національної статистики [5].

III. Зменшення привабливості ринків ЄС. ЄС став менш привабливим як експортний ринок для Британії. Частка експорту Великої Британії товарів і послуг до ЄС за останні десятиліття зменшилася, поточна частка становить 45% (рис. 3).

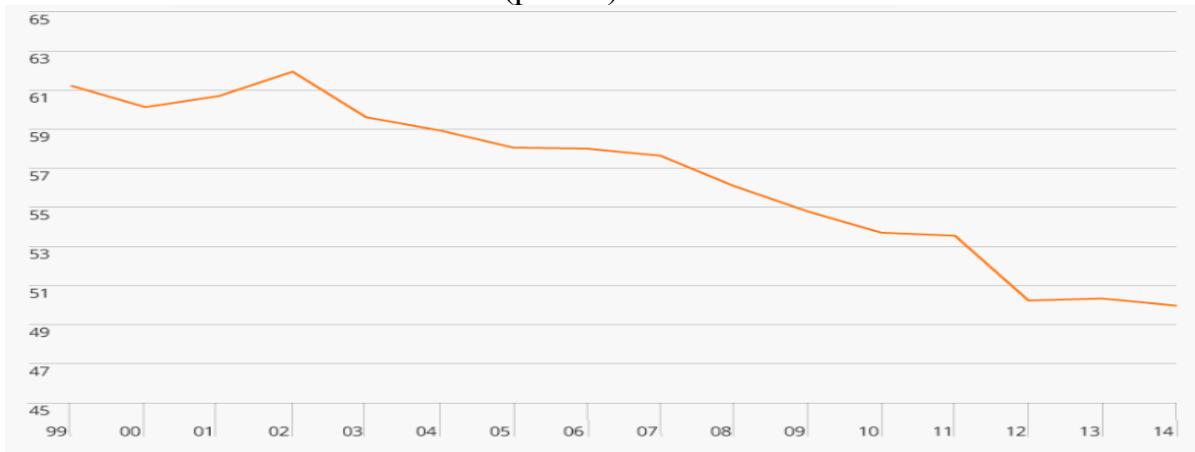


Рис.3. Частка експорту товарів та послуг до ЄС (до загального обсягу виробництва Британії), %

Джерело: побудовано на основі звіту Woodford[6] та Світового Банку.

Вище розраховані наслідки розширення, якщо зосередитися на частці британського експорту товарів до 14 країн, які входили в ЄС до його розширення в Східній Європі 2004р.

Висновки. Явище Брексіту – це новий напрям торгово-економічної політики Британії, який на рівні основних інституційних сфер встановлює нові перспективи. Визначено основні сценарії розвитку. Узагальнюючи всі сценарії, варто виокремити:

1) оптимістичний (базується на швидкості прийняття рішень та майбутньому входженні до ЄАП ТА ЄАВТ);

2) реалістичний (взято за основу прогнози макроекономічних показників, в основі можливий митний союз чи нові двосторонні угоди);

3) песимістичний (розглядає найгірші прогнози експертів щодо економічної безпеки, розглядає варіанти СОТ чи зони вільної торгівлі).

Загальний прогнозований результат на основі вищезазначених чинників показує, що, незважаючи на подальшу європейську інтеграцію, частка експорту товарів та послуг в основному має стабільно високий показник. Боротьба за тарифи відкрито не ведеться, навіть більше, ЄС зменшує експортні тарифи для Британії. Торгівля Британії з ЄС залишається важливою часткою у ВВП Британії, хоча існують спроби диверсифікувати напрями експорту. Навряд чи навіть відсутність торгової угоди з ЄС зашкодить загальному обсягу експорту Британії. Переваги від членства в ЄС менші, ніж були кілька десятиліть тому, коли Brexit був би набагато значущою угодою.

Більш помітний вплив зосереджений на соціокультурному рівні. Саме населення є відчутно вразливим до такого роду змін, адже робочі місця та жорстка регуляція прав проживання на території Британії не покращить глобальний імідж країни.

Список використаних джерел

1. Наслідки Брексіту [Електронний ресурс]. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.law.ox.ac.uk/people/pavlos-eleftheriadis>.
2. Оцінка наслідків Брексіту для бізнесу [Електронний ресурс] // Oxford Economics. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: http://www.oxfordeconomics.com/Media/Default/landing-pages/mailling/BREXIT_Proposal.pdf.
3. Економічні наслідки Brexit: три сценарії для Європи та Британії [Електронний ресурс] // Європейська правда. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2016/06/27/7051299/>.
4. Середній тариф ЄС за режиму найбільшого сприяння [Електронний ресурс] // The World Bank Group. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <http://data.worldbank.org/indicator/TM.TAX.MANF.SM.FN.ZS>.
5. Стан торгівлі В.Б. 2017 [Електронний ресурс] // Office for National Statistics. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.ons.gov.uk/economy/nationalaccounts/balanceofpayments/bulletins/uktrade/feb2017>.
6. Торговельно економічні наслідки Брексіту [Електронний ресурс] // Capital Economics Limited. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <https://woodfordfunds.com/economic-impact-brexit-report/m>.

Ramanauskas J.,
Department of Management,
Klaipėda University,
Klaipėda, Lithuania

Stašys R.,
Department of Management,
Klaipėda University,
Klaipėda, Lithuania

Zinovchuk V.,
Prof. habil. dr. Zhytomyr National
University of Agriculture and Ecology,
Zhytomyr, Ukraine

Contò F.,
Department of Economics,
University of Foggia,
Largo Papa Giovanni paolo II,1
Foggia, Italy

НОВЫЕ РЕШЕНИЯ ДЛЯ РАЗВИТИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КООПЕРАТИВОВ

Аннотация. В последнее время развитие кооперативов во всех странах идет медленно. Одна из причин – традиционная теория кооперативов не соответствует происходящим изменениям в период глобализации экономики, поэтому требуются новые научные подходы и творческая оценка традиционных принципов кооперативов. В этих условиях кооперативы (как и др. предприятия) должны быть экономически сильными, конкурентоспособными и соответствовать основному экономическому принципу – экономии от масштаба производства. Цель работы – проанализировав деятельность современных кооперативов, предложить новые решения для развития их деятельности. Для решения этой цели произведен опрос национальных и международных экспертов – руководителей кооперативов и членов, обобщены данные научных литературных источников и юридических документов, произведен анализ деятельности в Литве различных хозяйств и кооперативов. Разработаны предложения по развитию кооперативов с учетом процессов, происходящих в условиях глобализации.

Ключевые слова: глобализация, конкурентоспособность кооператив, принципы, развитие.

Summary. Recently, the development of cooperatives has been slow in all countries. One of the reasons for the slow development of cooperatives – the traditional cooperative theory is inadequate with the ongoing changes in the global economy, which requires for a new scientific approach to the cooperative activity principles. The aim of the research – to analyze the activities of contemporary cooperatives, to offer new solutions for their development. In order to solve this goal, an experts (cooperative leaders and members) survey was conducted, scientific literature and legal documents were summarized.

Considering to globalization process, proposals for the development of cooperatives were offered.

Key words: *globalization, competitiveness of cooperatives, development.*

Кооперативное движение во всех странах идет медленно [1, 2, 3, 4, 5 и др.]. В Литве количество сельскохозяйственных кооперативов из года в год практически не изменялось и в конце 2012 г. их было приблизительно только 200–220. Занимаемая кооперативами доля сельскохозяйственного рынка мала, только производители молока продают через свои кооперативы около 30 проц. продукции. Несмотря на значительную государственную и Европейскую поддержку, большое количество зарегистрированных организаций такого рода по различным причинам не функционирует [6, 7, 8]. Поэтому установление и устранение причин данного явления – одна из основных проблем в свете поиска путей обеспечения продовольствием и решения социальных проблем на селе. Несомненно, традиционную теорию кооперативов [9, 10, 11, 12, 13] необходимо корректировать, так как она не соответствует происходящим изменениям в период глобализации экономики.

Основные принципы кооперативов отличаются от принципов деятельности других коллективных предприятий. Такие принципы, как необходимость членов участвовать в деятельности предприятия (иметь оборот), самостоятельность, выбор и отзыв управления и органов управления, демократии контроля (один член – один голос), не коммерческий характер деятельности, ограниченные доходы от инвестиций, характерны только для кооперативов. Однако не всегда необходимо и полезно придерживаться старых кооперативных принципов, так как безусловное соблюдение их может препятствовать (и препятствует) внедрению новых форм организации и развития предпринимательства. Во всем мире, происходят изменения в экономической жизни, поэтому очевидна необходимость новых научных подходов к традиционным принципам сельскохозяйственных кооперативов [14].

Развитию кооперативов необходимо постоянно уделять внимание и по той причине, что этому виду деятельности присущи все три индикатора устойчивого развития: социальные, экономические и экологические. Важно также и то, что в настоящее время деятельность большинства существующих кооперативов не в полной мере соответствует принципам кооперации, поэтому необходимо разработать методику оценки их эффективности, применение которой позволит решить проблему их поддержки. Однако в настоящее время в научной литературе [15, 16] подчеркиваются приоритеты национального или регионального устойчивого развития и даются оценки их изменений и перспектив. Гораздо реже можно встретить оценку отдельных организаций в отношении устойчивого развития, а методики оценки кооперативной

деятельности вообще не удалось найти.

Цель работы – проанализировав деятельность современных кооперативов, предложить новые решения для развития их деятельности.

Методика. В работе изучались внутренние и внешние факторы и условия, которые могут существенно влиять на кооперативную деятельность бизнеса. Была проанализирована и обобщена научная литература и правовые документы, проведен анализ различных хозяйств и предприятий в стране.

Для качественного исследования были использованы оценки национальных и международных экспертов – руководителей кооперативов и их членов. Во время интервью собраны качественные данные (ответы на открытые вопросы). Ключевые вопросы: «Почему медленно создаются и развиваются кооперативы в Литве?», «Какие препятствия для развития в вашем кооперативе?», «Как бы вы оценили возможность и необходимость устойчивого развития вашего кооператива?», «Какие критерии вы могли бы предложить для оценки устойчивого развития», «Какие наиболее эффективные меры являются для устойчивого развития кооператива?».

В результате исследования установлено:

1. В новых условиях глобализации кооперативы медленно создаются и развиваются по разным причинам: как правило, создаются небольшие кооперативы, которые не в состоянии конкурировать с крупными компаниями. Не учитываются особенности сельского хозяйства (наряду с крупными фермерами имеется большое количество мелких хозяйств), они создаются и функционируют на основе старых (традиционных) принципов и законодательства сельскохозяйственных кооперативов, безусловное соблюдение которых оказывает негативное влияние на развитие сельскохозяйственных кооперативов.

2. Кроме традиционных кооперативов все большее значение имеют новые образования вертикальной интеграции бизнеса – вертикальные бизнес-группы. Они объединяют сельскохозяйственных производителей (их кооперативы), перерабатывающие предприятия, финансовые и страховые организации, научно-исследовательские институты, организации международной торговли и другие.

3. Принимая участие в крупных бизнес-группах, кооперативы должны действовать в рамках модернизированных принципов:

- с целью привлечь больше экономически сильных членов в кооператив, необходимо отказаться от принципа «один член – один голос», а при разработке устава позволить, чтобы кооперативы сами принимали решение по процедуре голосования;

- классический принцип кооператива «бесприбыльность» в рыночных условиях может отрицательно влиять на приобретение отдельными кооперативами надежных партнеров, создавать ассоциации и так далее. В этом контексте принцип «бесприбыльность» должен применяться только в кооперативах социальной ориентации

Список использованных источников

1. Губени Ю. (2000). Реституция как важный элемент аграрной реформы в Чешской Республике // Экономика Украины. Nr. 11.
2. Зіновчук В. (2001). Організаційні основи сільськогосподарського кооперативу. Київ: Логос.
3. Kozuch A., Koloszko-Chomentowska Z. (2006). A new look at the agricultural and rural co-operative movement // Management theory and studies for rural business and infrastructure development: proceedings of international scientific conference. Nr. 1 (7).
4. Melnikiene, R., Vidickiene, D. (2006). Knowledge management based agriculturas cooperation policy in Lithuania // Management theory and studies for rural business and infra-structure development. No. 1(7).
5. Молдавские фермеры объединяются в мини-кооперативы. – <http://mir24.tv/news/economy/8088831> [02 07 2014].
6. Čaplikas J., Ramanauskas J. (2001). Kooperacijos raida ir perspektyvos Lietuvos žemės ūkyje // Vagos. Nr. 49 (2).
7. Pareigienė L., Ribašauskienė E. (2008). Kooperacijos plėtros vertinimas // Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. Nr. 1 (7).
8. Ramanauskas, J., Stašys, R. (2011). Cooperative performance assessment based on the sustainable development aspect // Proceedings: Rural Development 2011. Vol. 4. Book 2.
9. Baltramijūnas, S. (1938). Kooperatinis auklėjimas, švietimas bei propaganda. – Kaunas.
10. Fauquet, G. (1938). Kooperatinis ūkio sektorius. Lietuvos kooperatininkų sektorius. – Kaunas.
11. Šalčius, P. (1989). Raštai: Kooperacija. – Vilnius: Mintis.
12. Туган-Барановский, М. И. (1989). Социальные основы кооперации. – Москва.
13. Чаянов, А. (1919). Основные идеи и формы крестьянской кооперации. – Москва.
14. Раманаускас Ю., Сташис Р. (2013). Развитие кооперативов в условиях глобализации // Кооперативні читання 2013 рік. – Житомир: Житомирський національний агроекологічний університет.
15. Čiegis, R. (2009). Darnaus vystymosi vertinimas // Taikomoji ekonomika: sisteminiai tyrimai. T. 3 (1).
16. Scerri A., James P. (2010). Accounting for sustainability: combining qualitative and quantitative research in developing ‘indicators’ of sustainability // International Journal of Social Research Methodology. Vol. 13 (1).
17. Ramanauskas J. (2007). Kooperacijos pagrindai. – Kaunas: Spalvų kraitė.

Арсентьева Е.С.,
к.ю.н., доцент,
Восточноукраинский национальный
университет имени Владимира Даля,
г. Северодонецк, Украина

Золотарь С.А.,
магистр,
Восточноукраинский национальный
университет имени Владимира Даля,
г. Северодонецк, Украина

РЕАЛИЗАЦИЯ КОНСТИТУЦИОННЫХ ПРАВ МОЛОДЕЖИ НА УЧАСТИЕ В УПРАВЛЕНИИ ГОСУДАРСТВОМ В УКРАИНЕ В УСЛОВИЯХ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИИ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ И ПРАКТИЧЕСКИЙ ОПЫТ

Аннотация. В данной статье исследуются направления реализации молодежной политики, а именно: некоторые аспекты влияния молодежи и молодежных организаций на процессы реформ в Украине в условиях децентрализации на разных уровнях - принятие нового законодательства, внедрение определенных проектов органами исполнительной власти и др. Анализируются лучшие практики, наработанные по созданию объединенных территориальных общин в течение последних лет. Даны практические рекомендации и предложены варианты улучшения существующей модели взаимодействия молодежи и государственных институтов, учитывая реформу децентрализации в Украине.

Ключевые слова: децентрализация, молодежь, объединенные территориальные общины, молодежные и детские общественные организации, органы исполнительной власти, органы местного самоуправления.

Summary. This article explores the areas of youth policy implementation, that is, some aspects of the influence of youth and youth organizations on the processes of reforms in Ukraine in the conditions of decentralization at different levels - adoption of new legislation, implementation of certain projects by executive authorities, etc. The best practices developed in relation to the establishment of united territorial communities in recent years are analyzed. The practical recommendations and proposed ways to improve the existing model of interaction between youth and state institutions are given in view of the decentralization reform that is taking place in Ukraine.

Key words: decentralization, youth, united territorial communities, children and youth NGOs, executive and local authorities.

Постановка проблемы. Развитие современного демократического государства невозможно без участия молодежи в решении вопросов, касающихся формирования государственной политики. Мировой опыт показывает, что средний возраст приобщения к власти снижается – пример премьер-министров Джастина Трюдо в Канаде и Себастьяна Курца в Австрии и даже короля Фелипе VI в Испании демонстрирует успешность молодых людей во главе ведущих государств мира.

Украина – достаточно молодая европейская демократия, которая может перенимать положительный опыт стран-партнеров, сочетая его с национальными реформами. Одной из самых масштабных реформ последнего времени в Украине является реформа децентрализации.

Децентрализация – это передача значительных полномочий и бюджетов от государственных органов органам местного самоуправления. Так, чтобы как можно больше полномочий имели те органы, которые ближе к людям, где такие полномочия можно реализовывать наиболее успешно [1].

Реформа децентрализации в Украине продолжается с начала апреля 2014 года. Но несмотря на это, по данным опроса «Молодежь и децентрализация в Украине», реформу децентрализации ощутили 47% молодежи, а еще 40% вообще не слышали о ней [5]. Следует отметить, что молодежь в Украине имеет сегодня значительные возможности влияния на принятие решений как местными органами власти, так и центральными – Кабмином и Верховной Радой Украины, министерствами и ведомствами и т.д.

Социологическое исследование «Молодежь Украины–2017» предоставляет следующие данные: около 56% молодых людей положительно оценивают децентрализацию в Украине, 49% – осведомлены о таких процессах. Поскольку эти цифры едва превышают половину, очевидно, что существует потребность в большем информировании молодежи о состоянии процесса реформ децентрализации в Украине. Кроме этого, 47% опрошенных, проживающих в объединенных территориальных общинах, отмечают, что не ощутили существенных изменений для молодежи после их создания, 13% отметили, что положительные изменения есть. Следует подчеркнуть, что больше ответов о положительных изменениях предоставила молодежь из северо-восточных областей Украины. По результатам исследования, 87% молодежи не участвует в каких-либо мероприятиях, касающихся жизни собственного населенного пункта, но 52,2% все же готовы лично присоединиться к инициативам в жизни своей громады [13].

Анализ последних исследований и публикаций. Отдельные аспекты влияния молодежи на государственные реформы в Украине в условиях децентрализации исследовали такие ученые, как: А. М. Балакирева, Т. В. Бондарь, Е. И. Бородин, Ю. М. Галустян, Л. П. Гук, Р. Я. Левин, Т. К. Окушко, Ж. В. Петрочко, Н. А. Рынгач, А. Н. Ярош и др. Поскольку на сегодняшний день реформа децентрализации в Украине все еще продолжается, соответственно, и степень реализации конституционных прав молодежи на участие в управлении государством постоянно меняется и увеличивается, что еще раз подчеркивает важность и актуальность предложенной темы.

Целью настоящего исследования является определение актуальных механизмов и способов участия молодых людей в управлении

государством в контексте реформы децентрализации, проходящей с 2014 года в Украине.

Изложение основного материала исследования. Одним из основных механизмов участия молодежи в формировании государственной политики является деятельность молодежных общественных организаций. Закон Украины «О молодежных и детских общественных организациях», хотя и является морально устаревшим (принят в 1998 г., тогда как рамочный закон Украины «Об общественных объединениях» принят в 2012 г. и вступил в силу с 01.01.2013 г.), все же определяет определенные механизмы участия молодежных организаций в процессе реформ в Украине.

Так, статья 8 указанного Закона определяет, что молодежные и детские общественные организации привлекаются органами исполнительной власти и органами местного самоуправления к разработке и обсуждению проектов решений по вопросам государственной политики в отношении детей и молодежи.

Органы государственной власти и органы местного самоуправления – инициаторы разработки государственных целевых программ – в этих случаях лишь размещают на своих официальных сайтах проекты концепций государственных целевых программ, касающихся детей и молодежи, а также рассматривают предложения к ним от молодежных и детских общественных организаций в порядке, определенном законом [10].

Таким образом, например, в 2015 году началась подготовка нового Закона Украины «О молодежи». Тогда глава проекта молодежного развития Программы развития ООН в Украине Вера Профази отметила, что в Украине решения о молодежи принимаются без молодежи, поскольку законодательство не содержит ни механизмов привлечения различных слоев населения, ни поддержки стартапов и молодежного предпринимательства [3]. В связи с этим была создана рабочая группа, в которую вошли представители Верховной Рады Украины, Реанимационного пакета реформ, Министерства молодежи и спорта Украины и Программы развития ООН, начавшая подготовку этого законодательного акта [4].

В состав рабочей группы в качестве представителей Реанимационного пакета реформ – коалиции ведущих общественных организаций и экспертов Украины, объединившихся ради продвижения и имплементации реформ в Украине – вошли представители крупнейших молодежных организаций Украины: Национальной скаутской организации Украины «ПЛАСТ», Фонда региональных инициатив, Молодежного националистического конгресса и Союза украинской молодежи в Украине [7].

И хотя уже почти два года этот проект разрабатывается экспертами и находится в процессе постоянного обсуждения, уже одно то, что работа

над ним началась с привлечением молодежных opinion-makers – важный показатель заинтересованности государства в привлечении молодежи к формированию украинской политики.

Заместитель Министра молодежи и спорта Украины Александр Ярема в частности отметил, что изменения в стране являются заметными для молодежи, но на себе их ощущает достаточно небольшая часть молодых людей. Об этом свидетельствуют результаты инициированного Министерством молодежи и спорта Украины исследования «Молодежь и децентрализация», участие в котором приняли 2000 респондентов. В тоже время, значительное количество опрошенных заявило о своей готовности активно участвовать в изменениях на локальном уровне.

Министерством молодежи и спорта Украины в сотрудничестве с Ассоциацией объединенных громад, Ассоциацией городов Украины, руководством программы международной технической помощи «Децентрализация приносит лучшие результаты и эффективность» (DOBRE) в настоящее время ведется поиск оптимальной модели участия молодежи [9].

Органами государственной власти Украины в 2017 году разработана модель реализации молодежной политики в условиях децентрализации, одобренная на заседании коллегии Министерства молодежи и спорта Украины 21 декабря 2017 г. и рекомендованная к внедрению [6].

Модель формирует новый подход – от «работы с молодежью» до «молодежного участия» и основывается на межсекторальном взаимодействии, учитывая территориальные особенности молодежной работы в соответствии с конкретными потребностями молодежи.

Таким образом, на национальном уровне Министерство молодежи и спорта в условиях децентрализации выполняет следующие функции: - нормативно-правовое обеспечение; - формирование стратегии развития и приоритетных направлений молодежной политики; - обеспечение повышения квалификации молодежных работников; - методическая поддержка с учетом международного опыта и лучших практик; - финансирование или содействие в привлечении финансовых средств на реализацию программ, проектов и т.д.

Региональный уровень должен отвечать за реализацию молодежной политики в рамках подходов, предложенных на национальном уровне, в частности в рамках Государственной программы «Молодежь Украины» [11].

Местный уровень характеризуется тем, что децентрализация предполагает увеличение ответственности на местах, изучение возможностей для реализации молодежной политики на местном уровне, в соответствии функциями основных игроков.

Предлагается также структурно-функциональная модель реализации молодежной политики на уровне ОТГ, сосредоточивающая внимание на том, что молодежная политика интегрирует в себе все другие сферы

ответственности по работе с молодежью: образование, трудоустройство и рынок труда, культурное развитие, социальная защита и т.д.

Для эффективной реализации молодежной политики в ОТГ важно предусмотреть:

- необходимую инфраструктуру молодежной политики, в том числе ее организационное и финансовое обеспечение;
- обеспечение деятельности молодежных центров и молодежных работников;
- развитие институтов гражданского общества;
- межотраслевое и межсекторальное взаимодействие в молодежной работе;
- оценивание эффективности молодежной работы и отчетность перед обществом о состоянии работы с молодежью;
- обеспечение условий молодежного участия и молодежного общественного контроля.

Кроме привлечения молодежных общественных организаций к взаимодействию с органами власти, можно привести успешные примеры привлечения молодежи непосредственно к работе в органах государственной власти и местного самоуправления с помощью реформы децентрализации.

Закон Украины «О добровольном объединении территориальных громад» [12] в 2015 году дал толчок объединению городов, сел и поселков в жизнеспособные объединённые территориальные громады, вследствие чего мы можем наблюдать процесс избрания молодежи в исполнительные органы местного самоуправления. Так, в июне 2017г. председателем Галичановского сельского совета Львовской области стал 22-летний выпускник «Львовской политехники» Олег Карапинка. С 18 лет он возглавлял Народный дом в Дроздовичах (объединившихся с Галичанами), с 20 был депутатом Городоцкого районного совета [8].

Это не единственный пример, когда представитель молодежи стал руководителем сельского или поселкового совета, однако Карапинка на сегодняшний день – самый молодой в Украине сельский голова.

Представительство Deutsche Welle в Украине в проекте «Власть в руках молодых» рассказывает о самых успешных сельских председателях в возрасте до 30 лет [2]. И чем дальше продвигается децентрализация, тем больше молодежи избирается в органы местного самоуправления – это уже всеукраинская тенденция.

Выводы. Учитывая направления деятельности молодежи, определенные выше, можем предложить определенные механизмы совершенствования процессов привлечения молодежи к реформам в Украине, в частности и к реформе децентрализации.

Прежде всего, необходимо ввести действенный механизм привлечения крупных молодежных общественных организаций для создания и обсуждения актов национального законодательства, а также

локальных общественных организаций и негосударственных учреждений – к разработке актов локального действия. Это необходимо с целью реального понимания и принятия во внимание позиции молодежи, которая, к сожалению, до Революции достоинства почти не учитывалась.

Также считаем целесообразным нормативное закрепление статуса молодежных советов как обязательных совещательных органов министерств и ведомств, областных, районных, городских, сельских и поселковых советов, а также соответствующих государственных администраций (до принятия изменений в Конституцию Украины относительно децентрализации; после этого – в соответствующих органах государственной власти и местного самоуправления).

Эти меры помогут создать реально заинтересованное в процессе реформ в Украине сообщество молодых экспертов, которые впоследствии смогут занимать соответствующие выборные должности непосредственно в органах власти, что приблизит завершение процесса реформирования публичной власти в Украине и будет способствовать ее евроатлантической интеграции в соответствии с предъявляемыми международными институциями требованиями. Эффективность реализации конституционных прав молодежи на участие в управлении государством и молодежной политики в Украине в условиях децентрализации в значительной мере зависит от единства и скоординированности действий исполнительной власти, местного самоуправления и молодежного представительства.

Список использованных источников

1. 17 питань про реформу. Децентралізація влади [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://decentralization.gov.ua/questions>. – Назва з екрана.
2. Влада в руках молодих [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dw.com/uk/влада-в-руках-молодих/g-39864459>
3. В Україні буде новий закон про молодь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/27106403.html>. – Назва з екрана.
4. Жодних рішень про молодь без молоді [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/columns/2015/06/27/7072573/>. – Назва з екрана.
5. Молодіжні проекти мають бути в центрі уваги місцевої влади [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://decentralization.gov.ua/news/item/id/6732>. – Назва з екрана.
6. Модель реалізації молодіжної політики в умовах децентралізації <http://decentralization.gov.ua/youth/molod-v-oth>
7. Молодіжна політика — Реанімаційний пакет реформ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rpr.org.ua/groups-rpr/16molodizhna-polityka/>. – Назва з екрана.

8. Новообраний 22-річний сільський голова розповів про свої плани [Електронний ресурс] // Режим доступу: https://zaxid.net/novoobraniy_22richniy_silskiy_golova_rozpoviv_pro_svoyi_plani_n1428922. – Назва з екрана.
9. Питання ролі молоді у процесі децентралізації [Електронний ресурс]. – <http://decentralization.gov.ua/news/7159>.
10. Про молодіжні та дитячі громадські організації: Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/281-14>. – Назва з екрана.
11. Про затвердження Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2016-2020 роки та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/148-2016-%D0%BF>. – Назва з екрана.
12. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/157-19>. – Назва з екрана.
13. Формування та реалізація державної молодіжної політики в Україні в умовах децентралізації – Тернопіль: ТОВ «Терно-граф», 2017. – 100 с.; [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dsmsu.gov.ua/media/2017/11/16/9/Derjavna_dopovid_zapidsymkami_2016_roky.pdf.

Безгин К.С.,
д.э.н., профессор,
Донецкий национальный
университет имени В. Стуса,
г. Винница, Украина

Кульга А.А.,
к.э.н., доцент,
Таврический национальный
университет имени В.И. Вернадского,
г. Киев, Украина

ПРОЦЕСС СОЗДАНИЯ ИННОВАЦИОННОЙ ЦЕННОСТИ

***Аннотация.** В статье рассмотрен процесс трансформации управленческой парадигмы создания инновационных ценностей на предприятии. Проведенный анализ ключевых социально-экономических изменений установил рост сложности и неопределенности инновационной деятельности и рынка, в контексте которых были выделены амбивалентные процессы, с одной стороны, формирование общества возрастающей рефлексии и значительный рост независимых экспертных сообществ, а с другой, – традиционные попытки предприятия осуществлять редукцию сложности и неопределенности инновационных процессов за счет блокировки потребительской субъектности, стимулирования информационной*

асимметричности, запланированного устаревания, примитивизации потребительского выбора и т.д. На основе зафиксированных эволюционных тенденций в восприятии субъектами потребления объектных ценностей выделено и описано два этапа в их позиционировании: инструментальный и эпистемический. Продemonстрировано, что в рамках данных этапов радикально изменяются подходы к менеджменту инновационного аксиогенеза на предприятии, что предполагает использование принципиально иных гносеологических оптик для их исследования и управления.

Ключевые слова: автопоэзис, аксиогенез, коллаборация, коэволюция, пролиферация, полисубъектность, ценность, энактизация, эпистемический объект.

Summary. The article describes the process of transforming the management paradigm creation of innovative value to the enterprise. The analysis of key socio-economic changes set increase the complexity and uncertainty of innovation and the market, in the context of which the ambivalent processes were identified, on the one hand, the formation of a society of increasing reflection and a significant increase in peer communities, and on the other, the traditional enterprise attempts to carry out the reduction of the complexity and uncertainty of innovation processes by blocking consumer subjectivity, promotion of information asymmetry, planned obsolescence, primitivization consumer choice, etc. On the basis of documented evolutionary trends in the perception of the subjects object of consumption values to identify and describe two stages in their positioning: instrumental and epistemic. It demonstrates that under these steps to radically change approaches to management of innovation aksio genesis enterprise that involves the use of fundamentally different gnoseological optics for their research and management.

Key words: autopoiesis, aksio genesis, collaboration, co-evolution, proliferation, polysubject, value, inactivation, epistemic object.

Постановка проблемы. Современные условия хозяйствования предъявляют новые требования к процессам создания ценностей на предприятии, которые характеризуются свойствами неопределенности, сложности, вероятности, нелинейности аксиогенеза и его результатов. Несмотря на происходящие изменения, классический менеджмент сохраняет актуальность некоторых положений и методов, но требует существенного переформатирования исходя из обозначенных выше условий. Как утверждает Л.-Л. Никулин, актуальная ситуация в управлении характеризуется как «расщепление единой (общей) тенденции развития традиционного (канонического) тейлоризма и его менеджмента на две, один вектор которой развил каноны тейлоризма, отображая реальную не контрактную командно-регулируемую функциональную (технологическую) экономику, другой вектор – контрактную институционально-транзакционную экономику и ее современное прочтение менеджмента» [11, с. 93]. В контексте инновационного аксиогенеза отличие менеджмента постмодерна от классической парадигмы управления проявляется в отсутствии как такового субъекта управления, корректирующего параметры управления. В системе управления субъект воздействует на объект для достижения определенных параметров функционирования или запланированного развития. В современных условиях управляемость процессами создания

инновационных ценностей нарушена, поскольку «... инновации, (все больше – К.Б.) зависят от глобальных тенденций» [5, с. 102], которые выходят за пределы традиционных стратегий предприятия, ориентированных на инновационный аксиогенез. В условиях нелинейности инновационных процессов, управленческие воздействия в рамках системы создания ценностей оказываются вероятностными, зависящими от целого ряда случайностей. Подобная ситуация объясняется существованием наряду с детерминированными (причинно-следственными) связями, также и не детерминированных (случайных) связей, характеризующих управленческие ситуации, в которых следствие проявляется раньше известной субъекту управления причины. Это отчасти дискредитирует некоторые положения концепции традиционного менеджмента и актуализирует переосмысление существующих подходов к управлению.

Анализ последних исследований и публикаций. Теоретико-методологический базис инновационных аспектов процесса создания ценности заложен в трудах следующих исследователей: Й. Бенклер, Г. Бхолла, Т. Давила, П. Друкер, М. Кастельс, К. Кристенсен, К. Лакхани, Ч. Лидбитер, К. Прахалад, В. Рамасвами, Э. Роджерс, Д. Старк, Дж. Хау, Э. Хиппель, Г. Чесбро, М. Эпштейн, Ф. Янсен.

Выделение невыделенных частей проблемы. Несмотря на многообразие существующих исследований, наука и практика требует преодоления сложившегося противоречия между системами производства и потребления, относительно генерируемых ценностей, которое выражается в фрагментарном регулировании указанных отношений и нарастании диссонанса их акторов, что отрицательно сказывается на развитии социально-экономической системы в целом. Таким образом, отдавая должное научной и практической значимости трудов вышеназванных авторов, необходимо отметить, что концептуальные предпосылки трансформации основных подходов к управлению процессом создания ценностей на предприятии не достаточно сформированы, требуют систематизации и обоснования.

Формулировка цели статьи. Целью статьи является анализ концептуальных предпосылок изменения условий создания инновационных ценностей для фиксации новых параметров порядка менеджмента современных процессов инновационного аксиогенеза на предприятии.

Основная часть. В аспекте управления процессом создания инновационных ценностей исследование недетерминированных связей предлагается осуществлять на основе синергетического подхода, который основывается на концепции параметров порядка [17], т.е. небольшого числа наиболее важных характеристик, определяющих основные свойства и поведение системы. В управлении процессом создания ценностей этот процесс можно назвать «конструирование инновационных ценностей» на

основе изменения параметров порядка, который базируется не на прошлых достижениях, а на будущих оценках. Современному аксиогенезу свойственна проактивность в детерминации актуальных ценностей, в противоположность традиционным процессам создания ценностей, ориентирующихся на реактивность аксиогенеза.

В существующей управленческой практике высоко инновационные предприятия пытаются адаптироваться к новым условиям хозяйствования, возникающим вследствие интенсификации научно-технического прогресса и глобализации, посредством диверсификации рисков между формально независимыми предприятиями, вовлекаемыми в процессы создания ценностей. Так появляется целый ряд различных форм взаимодействия, которые основаны на управлении с помощью множества формальных и неформальных методов [19; 20]. Условная архитектура подобных образований выглядит следующим образом: управленческий центр (где сосредоточены административный и финансовый контроль, стратегические научно-технические исследования) окружен периферией субподрядчиков, экспертов и консалтинговых предприятий, которые привлекаются по мере необходимости. Между указанными субъектами инновационного аксиогенеза устанавливаются сложные взаимоотношения, которые сочетают долгосрочное сотрудничество с перманентной конкуренцией за технологическое лидерство. На данный момент подобная интеграция субъектов хозяйствования в большей степени является паллиативом для современных процессов аксиогенеза, что требует выработки более действенных подходов и методов.

По мнению М. Кастельса, решающим фактором в глобальной конкуренции будет являться возможность получения необходимой информации «с конкретного места» [5]. В этом аспекте актуальным управленческим технологиям должны быть имманентно присущи характеристики, которые позволят одновременно децентрализовать извлечение необходимой информации и интегрировать ее в процесс создания ценности. Подобная гетерархичная структура позволит предприятию осуществлять эффективный аксиогенез посредством привлечения к нему основных стейкхолдеров, формируя полисубъектные среды совместного создания ценности. В условиях подобных преобразований фактической оперативной единицей становится бизнес-проект, реализуемый коллаборационным полисубъектом, а не конкретное предприятие или их группа. Как отмечает М. Кастельс, «информация циркулирует в сетях: в сетях между компаниями, в сетях внутри компаний, в персональных сетях и в компьютерных сетях» [5, с. 169].

Трансформация управленческой парадигмы создания инновационных ценностей обусловлена изменением рыночной среды, на которую ориентированно предприятие. З. Бауман следующим образом охарактеризовал сдвиг в сфере потребления, приведший к формированию постмодерна как нового общественного явления и постмодернизма как

мировоззренческой тенденции: «С насущными нуждами, которые некогда требовали трудоемкого обеспечения общего согласия с помощью устрашения вперемежку с идеологической индоктринацией, теперь справляется рынок, который ничего так не боится, как единообразия склонностей, вкусов и верований. Вместо нормативного регулирования поведения обывателя – соблазнение потребителя; вместо насаждения идеологии – реклама; вместо легитимации власти – пресс-центры и пресс-бюро» [1, с. 73–74]. В разрезе иллюстрации указанных преобразований представляет интерес исследование П. Болуина, который предложил эволюционную модель запросов потребителей, отражающую аспект изменения доминирующей практики менеджмента аксиогенеза, эволюционировавшей от ориентации на эффективность до сфокусированности на качестве, гибкости и инновациях. Согласно утверждению автора, подобные изменения были вызваны изменениями на рынке и смещениями потребностей покупателей [22]. На современном этапе данная эволюционная модель требует своего дополнения в аспекте семиотической и эпистемической ценностей, создаваемых предприятием, которая отражает статус потребителя и его познавательные ориентации.

Анализ эволюции запросов потребителей позволяет провести демаркационную линию между периодом доминирования технорациональности (функциональности) создаваемых объектов, детерминированной нормативной парадигмой и приматом поведенческой парадигмы, которая может быть трактована в рамках других методологических установок. Данная демаркационная линия претендует на роль условной границы между индустриальным и постиндустриальным периодами развития общества. В границах последнего происходят амбивалентные процессы, с одной стороны, появляется общество возрастающей рефлексии, с перманентно возникающими экспертными средами, а с другой, - активное использование технологий блокировки и диссоциации субъектности, следствием которых является примитивизация общества посредством ориентации процессов рефлексивного смыслообразования на потребление постоянно расширяющегося континуума материальных ценностей [2]. В противоположность указанным процессам в рамках сообществ возрастающей рефлексии и экспертных сред разворачиваются обратные процессы, проявляющиеся в виде сближения субъекта и объекта потребления, а также многократного усложнения и смыслового обогащения последнего, что позволяет утверждать о замещении инструментальной сущности потребляемых ценностей эпистемической.

В контексте возрастания сложности процессов инновационного аксиогенеза и его конечных результатов, можно утверждать, что сложность эпистемических ценностей как объекта интегрированного знания блокирует возможность рефлексии их качества или, по выражению Е. Ивахненко, «не позволяет их понять с позиции «от замысла» [4, с. 37].

Эпистемическая концептуализация объекта формирует аксиологическое, синкретичное восприятие продукта, в противоположность функциональной, ориентированной на рефлексивное, аналитическое восприятие. Традиционная экспертная среда предприятия, создающая объектные ценности, сама определяет какие из свойств сделать публичными (доступными), а какие закрыть для всеобщего ознакомления, формируя тем самым информационную асимметричность в отношении сфер производства и потребления и ограничивая возможность проникновения субъектов потребления в архитектуру инновационной ценности. Аналогичные цели преследуют и процессы постоянного усовершенствования и запланированного устаревания, ориентированные на маркетинговую стратегию интенсификации продаж. В результате непрерывного процесса пролиферации инновационных свойств динамично изменяющийся объект постоянно «не равен самому себе» [14]. Такие объектные ценности, по выражению Е. Лавренчука, «участвуют в формировании эмоциональных миров вовлеченных в них людей, перестраивают их коллективные договоренности и изменяют моральный порядок» [6, с. 24]. Коэволюция знаний и ценностей позволяет говорить о создаваемых ценностях как об объектах, «которым свойственна постоянно воспроизводящаяся незавершенность» [14, с. 298]. Поэтому реализация процессов инновационного аксиогенеза на основе классических представлений о ценности как средоточии функциональных свойств и характеристик (субстанциональный аспект), как инструмента достижения цели (телеологический аспект), как способа стратификации (социальный аспект), как индивидуальных предпочтений (субъективный аспект), приводят к искажению самой сути ценности. Объектная ценность в диаде взаимодействий с субъектом потребления уже не является просто средством, служащим достижению определенных целей субъекта потребления. Материальные ценности вытесняют субъектов как партнеров по взаимодействию и все больше опосредуют их, помещая субъектные взаимодействия в зависимость от объектных ценностей. Вслед за Х.-И. Рейнбергером [25], К. Кнорр-Цетина предлагает подход, при котором исследовательский фокус переносится на «эпистемический объект» («эпистемическая вещь»), а человек конкретизирует и реализует потенциал своих желаний через включенность в «эпистемические объекты» [14].

Эпистемические ценности имеют значительно более сложную обратную связь с субъектом потребления по сравнению с функциональными (инструментальными) ценностями. Современный процесс инновационного аксиогенеза можно обозначить как автопоэзис аксиологических отношений между субъектными и объектными ценностями, которые предполагают самоорганизующиеся взаимодействия. Понимание разворачивающихся отношений между субъектом и объектом в рамках автопоэтического процесса и управления аксиогенезом, выходит

за пределы монодисциплинарных направлений, что предполагает обращение к междисциплинарному анализу с эффектами трансдисциплинарности. Современный аксиогенез является сферой, в которой пересекается множество ключевых факторов, способствующих многогранному пониманию эволюционных тенденций его развития, которые, в свою очередь, выступают предметом исследования множества дисциплин.

В рамках функционального подхода объектная ценность рассматривается как товар или инструмент, наделенный определенными свойствами. Исследовательская оптика функциональности позволяет рассмотреть объектную ценность, только как совокупность свойств и характеристик, заложенных в нее субъектом аксиогенеза, изолированного, как правило, от субъектных ценностей потребителя. Ограниченность данного подхода должна преодолеваться за счет исследования аксиологических отношений между субъектом и объектом, которые в пределе должны находиться в состоянии консонанса, что требует применения принципиально иных теоретических схем и понятийного аппарата.

В условиях общества возрастающей рефлексии происходит креолизация субъектных и объектных ценностей, что приводит к экспоненциальному росту количества экспертных групп. Это позволяет выделить ряд ключевых аспектов в формировании концептуальных предпосылок трансформирующейся управленческой парадигмы создания инновационных ценностей на предприятии, а именно: 1) уровень понимания и когнитивных способностей субъектов закрытого аксиогенеза в современных условиях перестал соответствовать сложности и динамичности потребительских запросов; 2) степень когнитивного совершенства субъектов внешней среды (потребители, поставщики, дилеры и т.д.) становится сопоставимой с субъектами науки и инженерии, традиционно представляющих структурные подразделения НИОКР на предприятии; 3) в некоторых случаях когнитивно-аффективная сфера рефлексивно-активных субъектов внешней среды оказывается более конгруэнтной и востребованной по отношению к структуре решаемых задач в рамках инновационного аксиогенеза. Возрастающий уровень компетенций субъектов потребления, в совокупности с имеющимся опытом эксплуатации объектных ценностей позволяет выделить их как носителей искомых социотехнических знаний и личностных ценностей как необходимых рефлексивно-аксиологических оснований для создания консонансных инновационных ценностей. По мнению Е. Ивахненко, в современном обществе происходит движение от экспертной группы к экспертной системе, которая трансформируется в тотальную «общественную экспертизу» [4]. Индифферентность инновационного аксиогенеза предприятия к изменяющимся поведенческим тенденциям, приводит к продуцированию диссонансных объектных ценностей,

низкому качеству инновационных процессов, отрицательным финансово-экономическим результатам и т.д.

Следствием трансформации общества является аксиологическая фрагментация, при которой общество, представляемое в категориях Т. Парсонса, как ценностная целостность [23] осталось в прошлом. Разрыв потребительской идентификации, формирование кастомизированных групп, блокирует возможность для предприятия использовать линейную парадигму инновационного развития к созданию массовых универсальных объектных ценностей, которые на протяжении длительного периода были востребованы потребительским большинством. Интенсивное развитие инфокоммуникационных (Интернет, масс-медиа и т.д.) и социогуманитарных технологий (множественность источников инноваций [21], совместное создание ценностей [12], открытые инновации [18], полисубъектность [3], информационные сообщества [6], рефлексивно-активные среды [7] и т.д.) формируют нелинейные инновационные предпосылки для организации процессов совместного создания ценности, в рамках которых происходит конвергенция сфер производства и потребления. В этих условиях возможность привлечения к совместному аксиогенезу субъектов потребления представляющих различные потребительские группы как потенциальных носителей оригинальных проектов объектной ценности является попыткой произвести дефрагментацию понимания субъектом хозяйствования эволюционных рыночных тенденций.

Традиционная (функциональная) ориентация аксиогенеза на предприятии задает траекторию развития объектной ценности, которая предписывается и направляется знаниями и представлениями субъектов науки и инженерии, производящими наполнение объекта свойствами и характеристиками, в рамках собственных представлений. Объект в понимании разработчика является мультиопциональным набором атрибутов, который, по его мнению, должен трактоваться и использоваться в соответствии с прилагаемой инструкцией. Или, по утверждению Э. Фелпса, «...люди применяли свои творческие способности к изобретению новых продуктов, а свое воображение – в предсказании пользы этих продуктов для конечных пользователей» [16, с. 381–382]. Индифферентность предприятия к субъектности, надситуативной активности и поведенческим аспектам конечного потребителя, основана на классическом подходе к научной рациональности, заключающемся в предположении об универсальности (шаблонности) потребительских реакций и интерпретаций объектных ценностей и элиминации ценностно-целевых ориентиров субъекта.

В отличие от классической рациональности, в рамках которой объект рассматривается как инструмент, наделенный определенными свойствами и характеристиками, постнеклассическая рациональность стремится к исследованию объектной ценности как эпистемического объекта, который

предполагает принципиальную не прочитываемость, перманентную пролиферацию свойств и генерацию новых уровней сложности, его связанность с опытом и ценностно-целевыми установками субъекта потребления, что обуславливает необходимость коэволюции субъектных и объектных миров. Термин «пролиферация» в работе трактуется в категориях П. Фейерабенда [15] как процесс умножения (размножения) конкурирующих инновационных свойств и характеристик объекта, которые появляются на базе уже существующих образцов. В данном аспекте Б. Латур пишет: «изучение социальных отношений невозможно, если не принимать во внимание не-человеков. ... к обычным людям надо добавить теперь ... обычный механизм (объектную ценность – Авт.)» [14, с. 221].

Трактовка современного этапа эволюции восприятия объектной ценности с помощью функционального понятийного аппарата приводит к ограниченной и искаженной возможности познания процессов инновационного аксиогенеза. Данный подход инициирует развертку традиционной когнитивной топологии аксиологических отношений, что актуализирует необходимость использования качественно иного тезауруса, базирующегося на эпистемической трактовке объектных ценностей.

Эпистемические тенденции в понимании объектных ценностей рассматривают последние как разворачивающиеся структуры, нетождественные самим себе [24]. Данное понимание позволяет разграничить функциональную и эпистемическую трактовки объектных ценностей. Эпистемические ценности обладают аморфностью свойств в интерпретации субъекта потребления, который воспринимает их через оптику собственной идентичности как расплывчатые, бесформенные, неопределенные, способные встраиваться в их повседневные практики, что полностью блокирует возможность синтетичных межсубъектных сопоставлений объектных ценностей. Экспликация данной трансформации возможна в терминах концепции автопоэзиса эпистемических процессов [9; 10], вскрывающих когнитивные схемы субъекта потребления, а также в категориях объект-центрических и постсоциальных теорий [14], направленных на детерминацию природы и места объектных ценностей в современной социальной системе.

Концепция автопоэзиса гносеологических процессов вскрывает аморфность свойств объектной ценности, посредством принятия, как исходной методологической позиции – операциональной замкнутости когнитивной и коммуникационной систем субъекта. В соответствии с идеями Н. Лумана, обособление и разрыв между сообщением, информацией и пониманием инициирует у субъекта свободные интерпретации, основанные на доступных ему концептах, что делает когнитивную систему оперативно замкнутой [8]. Утверждение о том, что автопоэтические процессы субъекта (коммуникация, понимание) являются

обособленными, позволяют резюмировать – наблюдению не доступна субстанциональная природа объектных ценностей, оно реализуется посредством проецирования на нее субъективной системы различения [26], что в соответствии с гуманистической трактовкой философского конструктивизма способствует формированию собственного смыслового понимания.

В рамках объект-центрических и постсоциальных теорий, неопределенность свойств объектной ценности разъясняется посредством процессов перманентного аксиогенеза, трансформирующего качество объекта. По мнению К. Кнорр-Цетиной, сущностным свойством эпистемической ценности является «...недостаточность «объективности» и завершенности существования, не тождественность самому себе. Поскольку процесс материализации объектов знания (аксиогенез – К.Б.) непрерывен, эти объекты постоянно приобретают новые качества и изменяют уже имеющиеся» [14, с.318]. Сказанное обуславливает необходимость перманентной подстройки субъекта к объекту, его одновременную энактивацию и в практическую сферу, связанную с эксплуатацией ценности, и в научную (творческую), ориентированную на поиск возможностей усовершенствования существующего объекта или в категориях Э. Роджерса его «переизобретения» [13].

Инновационная концептуализация аксиологических отношений в схеме «субъект – объект» позволяет дифференцировать процессы аксиогенеза, которые ориентированы на создание функциональных (отчуждаемых) и эпистемических (неотчуждаемых) объектных ценностей по фактору наличия в них автопоэзиса. Комплексное сопоставление объектных концептуализаций осуществляемых в рамках функционализма и эпистемизма реализовано в таблице 1.

Таблица 1.

**Сопоставление функциональной и эпистемической
концептуализации объектной ценности**

Критерий	Функционализм	Эпистемизм
Архитектоника свойств	Характеризуется понятием «качество» как совокупность устойчивых свойств	Характеризуется понятием «пролиферации» как постоянно изменяющихся свойств
Подход к аксиогенезу	Позиция независимого наблюдателя	Козволюция, сотворчество, тонкая подстройка
Описание объекта	Существует схема (инструкция) объекта, репрезентующая понимание разработчика относительно свойств объекта и его назначения и трактуемая, как единственно верная	Объекты и их свойства понимаются субъектами потребления, в зависимости от существующей системы различения, которая расширяет (сужает) сферу применения объекта и трактуется как множество смыслов

Восприятие объекта	Инструментализм	Антропоморфизм
Сущность аксиологических отношений	Личная идентичность определяется через владение различными объектными ценностями, которые являются неотъемлемыми атрибутами определенной социальной страты	Личная идентичность определяется через совместимость с объектными ценностями, которые частично замещают традиционные социальные отношения

Анализ проведенного сопоставления позволяет резюмировать, что в условиях современного аксиогенеза субъект потребления как носитель ценности отражает их в свойствах объекта, выступая в качестве не функции создателя (разработчика), а лишь одной из множества переменных процесса аксиогенеза. Проецируя, таким образом, собственные различия на опциональную плоскость объектной ценности и выводя их на новый уровень аксиологической незавершенности. Надстраивание уровней сложности в процессе аксиогенеза эпистемических объектов становится возможным за счет использования субъектности как источника пролиферации инновационных свойств и характеристик объекта, посредством технологий сотворчества как необходимого условия запуска автопоэтического процесса создания ценности, основанного на взаимодействии сфер производства и потребления.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Таким образом, анализ теоретических предпосылок управления процессом создания инновационной ценности продемонстрировал многократное усложнение рыночных условий, что позволяет рассматривать современный рынок как автопоэтическую систему. Следствием данного усложнения является разрыв функциональной и эпистемической концептуализаций объектных ценностей, что приводит к устранению биполярной шкалы восприятия ценностей «удовлетворенность – неудовлетворенность» и переходу к двухфакторной модели восприятия, когда полнота материальных свойств объекта является необходимым условием для устранения неудовлетворенности инновационным продуктом, а удовлетворенность достигается за счет тонкой подстройки объектной опциональности к существующим потребностям, ценностно-целевым ориентирам и практике эксплуатации субъекта потребления. Подобная потребительская интерпретация приводит к девальвации традиционных моделей аксиогенеза, базирующихся на рациональности субъекта потребления, линейной и нормативных парадигмах. Преодоление образовавшегося противоречия между теорией и практикой аксиогенеза, возможно через устранение традиционной позиции предприятия как внешнего наблюдателя, посредством энактизации субъекта

хозяйствования в рыночный поток нарастающей сложности. Научно-практическая реализация данного вдействия (энактизации) видится в разработке методологии совместного создания ценности, которая базируется на междисциплинарном подходе, нелинейной и поведенческой парадигмах инновационного развития, моделях постнеклассической рациональности, положениях общества устойчивого развития, эпистемической концептуализации объектной ценности.

Список использованных источников

1. Бауман З. Спор о постмодернизме / З. Бауман // Социологический журнал. – 1994. – № 4. – С. 69-80.
2. Бодрийяр Ж. Общество потребления. Его мифы и структуры / Ж. Бодрийяр. – Пер. с фр. Е. Самарской. – М. : Республика, 2006. – 269 с.
3. Вачков И. В. Полисубъектное взаимодействие в образовательной среде / И. В. Вачков // Психология. – 2014. – № 2. – С. 36-50.
4. Ивахненко Е. Н. Аутопойезис информационных объектов / Е. Н. Ивахненко // Информационное общество. – 2009. – № 1. – С. 34-41.
5. Кастельс М. Информационная эпоха : экономика, общество и культура / М. Кастельс. – Пер. с англ. – М. : ГУ ВШЭ, 2000. – 606 с.
6. Лавринчук Е. А. Аутопойезис социальных сетей в интернет-пространстве : диссер. ... канд. филос. наук 09.00.11 / Лавринчук Егор Александрович. – Москва, 2011. – 185 с.
7. Лепский В. Е. Рефлексивно-активные среды инновационного развития / В. Е. Лепский. – М. : Изд-во «Когито-Центр», 2010. – 255 с.
8. Луман Н. Медиакоммуникации / Н. Луман. – Пер. с нем. А. Антоновский. – М. : Логос, 2005. – 327 с.
9. Луман Н. Введение в системную теорию / Н. Луман. – Пер. с нем. К. Тимофеева. – М. : Логос, 2007. – 360 с.
10. Матурана У. Древо познания : биологические корни человеческого понимания / У. Матурана, Ф. Варела // Пер. с англ. Ю. Данилова. – М. : Прогресс-Традиция, 2001. – 223 с.
11. Никулин Л.-Л. Ф. Менеджмент эпохи постмодерна и «нью-экономики» : монография / Л.-Л. Ф. Никулин. – М. : Юнити-Дана, 2001. – 127 с.
12. Прахалад К. К. Пространство бизнес-инноваций : создание ценности совместно с потребителем / К. К. Прахалад, М. С. Кришнан. – Пер. с англ. – М. : Юрайт, 2011. – 258 с.
13. Роджерс Е. Дифузія інновацій / Е. Роджерс. – Пер. з англ. В. Старк. – К. : ВД «Києво-Могилянська академія», 2009. – 591 с.
14. Социология вещей. Сборник статей / Под ред. В. Вахштайна. – М. : ИД «Территория будущего», 2006. – 392 с.
15. Фейерабенд П. Избранные труды по методологии науки / П. Фейерабенд. – Пер. с англ. и нем. А. Никифорова. – М. : Прогресс, 1986. – 542 с.

16. Фелпс Э. Массовое процветание : Как низовые инновации стали источником рабочих мест, новых возможностей и изменений / Э. Фелпс. – Пер. с англ. Д. Кралечкина; науч. ред. перевода А. Смирнов. – М. : Изд-во Института Гайдара; Фонд «Либеральная Миссия», 2015. – 472 с.
17. Хакен Г. Синергетика / Г. Хакен. – Пер. с англ. канд. физ.-мат. наук В. И. Емельянова, под ред. д-ра физ.-мат. наук, проф. Ю. Л. Климонтовича, д-ра физ.-мат. наук С. М. Осовца – М. : Мир, 1980. – 404 с.
18. Чесбро Г. Открытые инновации. Создание прибыльных технологий / Г. Чесбро. – Пер. с англ. В.Н. Егорова. – М. : Поколение, 2007. – 336 с.
19. Шемаєва Л. Г. Управління стратегічною взаємодією підприємства з зовнішнім середовищем. Наукове видання / Л. Г. Шемаєва. – Харків : Вид. ХНЕУ, 2007. – 314 с.
20. Шерешева М. Ю. Межфирменные сети / М. Ю. Шерешева. – М. : ТЕИС, 2006. – 320 с.
21. Янсен Ф. Эпоха инноваций / Ф. Янсен. – Пер. с англ. – М. : ИНФРА-М, 2002. – 308 с.
22. Boiwijn P. Manufacturing in the 1990s : productivity, flexibility and innovation / P. Boiwijn, T. Kumpe // Long Range Planning. – 1990. – № 4 (23). – P. 44-57.
23. Parsons T. The Concept of Society : The Components and Their Interrelations / T. Parsons // Societies : Evolutionary and Comparative Perspectives. – New Jersey : Prentice-Hall, 1966. – P. 5-29.
24. Rheinberger H.-J. Experiment, Difference, and Writing : I. Tracing Protein Synthesis / H.-J. Rheinberger // Studies in the History and Philosophy of Science. – 1992. – № 2. – P. 305-331.
25. Rheinberger H.-J. Toward a History of Epistemic Things / H.-J. Rheinberger // Philosophy Review. – 1997. – № 2. – P. 31-55.
26. Spencer-Brown G. Laws of Form / G. Spencer-Brown. – New York : Dutton, 1979 – 142 p.

Замикула А.О.,
аспирант,
Донецкий национальный
университет имени Василя Стуса,
г. Винница, Украина

ГЕОПОЛИТИЧЕСКОЕ ПОЗИЦИОНИРОВАНИЕ И ИДЕНТИФИКАЦИЯ УКРАИНЫ И ТУРЕЦКОЙ РЕСПУБЛИКИ В УСЛОВИЯХ АКТУАЛЬНОГО ЦИВИЛИЗАЦИОННОГО ПРОТИВОСТОЯНИЯ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ

***Аннотация.** В статье рассматривается проблема позиционирования государств, которые оказались в центре актуального геополитического противостояния европейской и евразийской идей, в глобальном пространстве. В качестве примера анализируются факторы и элементы, которые формируют внешнеполитический порядок дня для Украины и Турции. Подчеркивается, что,*

несмотря на ряд схожих характеристик, эти государства существенно отличаются по своему потенциалу и условиям существования. Каждое из них имеет собственный объективно приоритетный внешнеполитический курс (евроинтеграционный - для Киева, многовекторный - для Анкары). Соответственно успехи в его реализации одним из них не могут являться примером для другого.

Ключевые слова: Украина, Турецкая Республика, европейская интеграция, евразийство, геополитика, идентичность, цивилизационное противостояние.

Summary. The article deals with the problem of global space positioning for states that have found themselves in the center of the actual geopolitical confrontation between European and Eurasian ideas. As an example, factors and elements that form the order of the day for Ukrainian and Turkish foreign policy are analyzed. It is emphasized that, despite a number of similar characteristics, these states differ substantially in their potential and conditions of existence. Each of them has its own objectively high-priority foreign policy course (Eurointegration for Kiev, multi-vector for Ankara). So, success in its implementation by one of them cannot be an example for another.

Key words: Ukraine, Turkish Republic, European integration, Eurasianism, geopolitics, identity, civilizational confrontation.

Постановка проблемы. Современная система международных отношений переживает период глобальных трансформаций. Новые условия принесли новые вызовы, которые угрожают самой сути европейской идентичности и ее перспективам на будущее. Речь прежде всего идет об угрозах, которые подтачивают основы европейского сообщества. Общей тенденцией для европейского пространства, известного своей глубокой интеграцией, является развитие евроскептических идей. Глобальным трендом становится рост популярности консервативных и популистских политических сил и лидеров. Ситуация усугубляется активизацией российской реваншистской политики, направленной на возврат Москве статуса сверхдержавы и установление контроля над традиционной сферой влияния – бывшими территориями Российской империи и СССР. Сложившееся противостояние в формате Восток-Запад актуализирует старую дискуссию о том, какой вектор развития является наиболее приемлемым для государств, оказавшихся на стыке цивилизаций. В новом трансформирующемся мире перед ними открываются новые возможности и возникают новые угрозы.

Для Украины – страны, которая вынуждена платить высокую цену за реализацию своих евроинтеграционных амбиций – непредвзятое рассмотрение сложившейся ситуации в региональном пространстве является приоритетной задачей. Активизация цивилизационного противостояния подчеркивает необходимость оценить все «за» и «против» реализуемой сейчас политики, рассмотреть альтернативные векторы развития государства. Лишь таким образом можно уверенно подтвердить правильность выбранного курса и опровергнуть направленные против него критические замечания, которые в том числе апеллируют к опыту и примеру других государств. Одним из них является Турция, которую

сегодня приводят в качестве успешного примера реализации потенциала связующего звена между цивилизациями – альтернативы четкой ориентации на один интеграционный вектор. Представляется, что такое позиционирование является оптимальным для государств на стыке противостоящих геополитических пространств. Однако данная теория будет справедливой лишь при условии признания идентичности условий, в которых находятся эти страны. Соответственно сравнительная характеристика элементов, лежащих в основе геополитического позиционирования и идентификации Украины и Турции, способна подтвердить либо опровергнуть ее.

Анализ последних исследований и публикаций. Рассматриваемая проблема достаточно широко представлена в научных публикациях исторического и аналитического характера. Их стоит разделить на две группы источников. К первой относятся работы, затрагивающие глобальный контекст цивилизационного противостояния в современных условиях и его влияние на идентичность «граничных» государств. Среди них стоит отметить монографии В. Горбулина [7] и А. Власюка [6]. Вторая группа включает публикации, посвященные тематике внешнеполитической деятельности и позиционирования рассматриваемых в статье государств. Данную проблематику обрабатывали такие исследователи, как С. Кагаптай [1], К. Канат, Н. Йилмаз [2], С. Йилмаз [4], А. Бурашникова [5], В. Чмырева [8]. Отдельно стоит отметить классические работы [3], которые остаются бесценным источником данных, позволяющих оценить исторический аспект рассматриваемой проблемы, в том числе – основу цивилизационной идентификации украинского и турецкого государств. В то же время следует отметить, что сравнительная характеристика цивилизационно-геополитического позиционирования последних (с прицелом на определение наиболее перспективных для них векторов реализации внешнеполитического курса) в целом оставалась незатронутой как отечественными, так и зарубежными учеными.

Цель статьи состоит в комплексной сравнительной характеристике Украины и Турецкой Республики в контексте их самоидентификации и позиционирования в региональном и глобальном пространствах. Исходя из этого, предлагается определить, какой формат реализации внешнеполитической стратегии является для них приоритетным в условиях обострений цивилизационного противостояния по линии Восток-Запад.

Изложение основного материала исследования. Несмотря на наличие определенных схожих условий в геополитическом позиционировании Украины и Турции (географическое положение; транзитный потенциал; несоответствие – на сегодняшний день – принципов работы структур государственного управления и политической системы европейским ценностям), комплексный анализ ситуации вокруг и

внутри этих стран раскрывает намного больше отличий. В результате можем констатировать, что в современных условиях трансформации международной системы для Киева и Анкары наиболее выгодным является следование разными путями в своем развитии. Подробное рассмотрение прошлого и настоящего этих стран позволяет отметить несколько факторов, которые определяют интересы Турции как на Западе, так и на Востоке, и в то же время подчеркивают необходимость Украине сделать четкий выбор между этими направлениями.

Цивилизационная самоидентификация. Турецкое государство всегда исповедовало евразийские ценности. Османская империя в своем развитии подчеркнуто соединяла восточное и западное направления своей экспансии [2]. При этом с течением времени в государстве неоднократно предпринимались попытки модернизации на основе европейского опыта. Построение Республики по западному образцу является несомненной заслугой Ататюрка – однако не стоит забывать о неоднократных периодах прозападных реформ, реализованных в имперский период, в XVIII и XIX веках [3]. В результате констатируем, что турецкая идентичность сформирована на основе симбиоза восточных и западных ценностей и достижений, что в целом благоприятствует реализации многовекторной политики.

В то же время идентичность украинского народа всегда строилась вокруг исключительно европейской идеи. На протяжении столетий украинцы и их предки не считали себя частью восточного пространства – они страдали от разрушительных вторжений оттуда (монгольское нашествие) либо выступали бастионом, который боролся с «восточной угрозой» (казачество).

Историческое наследие. Важное значение для позиционирования Турции в современном мире имеет историко-государственный аспект, а именно – наследие имперского Османского периода [8]. Вековое господство на Ближнем Востоке, Балканах и Восточном Средиземноморье в прошлом открывает особые возможности для региональной политики Анкары в будущем. Само пребывание турецкого государства в рядах наиболее могущественных империй человечества накладывает свой отпечаток на турецкую государственную идею. Исходя из этого, сложно ожидать от Турции искреннего желания намертво привязать себя к какому-либо интеграционному проекту, в котором Анкара не будет играть ведущую роль.

Украина не имеет такого исторического багажа. Время расцвета протоукраинской государственности – эпоха Киевской Руси. При этом реальный «золотой век» государства приходится на несколько десятилетий, и оно обладало отличительными характеристиками от Османской империи – меньшей централизацией и силой власти, что и привело к его краху. В дальнейшем история украинского народа строится вокруг непрерывной национально-освободительной борьбы против

иноземного господства. Временные успехи в этом деле – совершенно краткосрочные (УНР) и относительно долгосрочные (Гетманщина) – оставили украинцам память о славном процессе, а не успешном результате. Они не страдают от имперского наследия и комплекса собственного величия, которые помешали бы сделать радикальный выбор в пользу определенного интеграционного вектора.

Культурно-этнический фактор. Турция является лидером тюркского мира. Идеология пантюркизма никогда не покидала планов турецкой политической элиты, являясь важным элементом воздействия на страны Кавказа и Центральной Азии [5]. Несомненно, на протяжении 1990-х годов Анкара не смогла полностью реализовать свой потенциал в этой сфере. Однако концепция тюркского мира остается одним из наиболее важных элементов позиционирования Турции в современном геополитическом пространстве. С одной стороны, она подчеркивает амбиции Анкары, с другой – определяет важность евразийского вектора внешней политики.

В отличие от Турции, Украина не обладает преимущественным положением в собственном культурном пространстве. Идеология панславизма монополизирована Москвой. Она лежит в основе агрессивной империалистической концепции Русского мира – основной угрозы существованию независимого украинского государства [6, с. 266]. Объективные связи этносов в данном случае не обеспечивают соответствующее положение Украины на международной арене. Наоборот – они используются Кремлем для того, чтобы подорвать идею украинской идентичности. Сам Киев не имеет возможности для того, чтобы оспорить лидерство России в этом вопросе. Соответственно, он вынужден искать альтернативные приоритетные направления внешней политики, отбрасывая культурно-этнические факторы и ориентируясь на другие ценности.

Место в европейском пространстве. Турция, несмотря на торможение процессов европейской интеграции, в любом случае уже является частью западных интеграционных проектов – в формате НАТО. Конец биполярного противостояния и крах социалистического лагеря изменили баланс сил, однако не отменили стратегического положения Турции в качестве южного форпоста Альянса в беспокойном регионе. Несмотря на натянутые отношения с западным миром в последнее время, вызванные несогласием многих европейских политиков с внутренними политическими трансформациями, которые инициирует Партия Справедливости и Развития, НАТО остается важным элементом позиционирования Турции в современном мире [1].

Украина, напротив, до недавнего времени не могла похвастаться существенными успехами в интеграционных делах. В отличие от большинства постсоциалистических стран Европы, которые на протяжении 1990-2000-х годов активизировали свои интеграционные

усилия и добились присоединения к НАТО и ЕС, она все еще находится вне зон европейской и евроатлантической систем. Углубленное партнерство, наиболее ярким проявлением которого стало подписание Соглашения об Ассоциации и предоставление безвизового режима Европейским Союзом, не должно обманывать – Киев далек от членства в структурах, которые определяют лицо западной цивилизации.

Характер внешних угроз. Турция находится на стыке многих беспокойных регионов (Балканы, Кавказ, Ближний Восток). В то же время она объективно превосходит многих соседей по показателям экономического развития и влиянию на международные процессы. Основные глобальные игроки находятся далеко. Главная угроза Анкаре исходит от других региональных игроков, которые имеют определенные амбиции (Саудовская Аравия, Иран), однако не владеют бесспорным превосходством над Турцией. Республика, с одной стороны, способна как минимум на равных бороться за региональное лидерство и в то же время не является объектом агрессивной политики со стороны сильнейших участников системы международных отношений.

В случае Украины проблемным остается соседство с Российской Федерацией – ядерной державой, стремящейся пересмотреть результаты холодной войны и возродить былое величие. Не последнюю роль в торможении украинского развития сыграл тот факт, что наша страна оставалась одним из основных объектов российской политики. Москва прилагала все усилия, чтобы сохранить украинское государство в орбите своего влияния, прибегая к различному инструментарию (шантаж, провокации, таможенные войны, вмешательство в выборы, антиукраинская пропаганда, поддержка пророссийских движений и партий). Украина слишком важна для Кремля, который благодаря географическому положению и культурно-историческим факторам имеет существенные рычаги влияния на нее [7]. В результате формируется геополитическая конфигурация вовлеченности в украинское позиционирование на международной арене по крайней мере одной глобальной силы – ситуация, которая кардинально отличается от турецкого примера.

Выводы. Таким образом, несмотря на некоторые схожие черты, Украина и Турция существенно отличаются в вопросах цивилизационного позиционирования. Это в свою очередь подтверждает тезис о невозможности реализации в этих странах схожей политики, использования турецкого опыта в планировании украинской внешнеполитической деятельности. В условиях нестабильности международной системы, вызванной, в том числе, нарастанием противостояния в формате Восток-Запад, Киев и Анкара имеют разные приоритетные пути развития.

Для Украины альтернатива реализации проевропейского курса в данный момент в принципе отсутствует. Попытки Кремля пересмотреть итоги холодной войны и закрепить за собой зону влияния на

постсоветском пространстве напрямую угрожают независимости украинского государства. На протяжении всего периода независимости Украины Россия не меняла своей позиции в этом вопросе – ее действия ограничивались лишь собственными возможностями и имеющимися ресурсами. Восточный вектор внешней политики перекрыт для Киева одним тем фактом, что основной идеолог современного евразийства никогда не примет нашу страну в качестве равноправного партнера. Соответственно, политика многовекторности для нашей страны недопустима – из-за невозможности реализовывать один из предложенных векторов в рамках защиты собственных национальных интересов.

В случае Турции складывается совершенно иная ситуация. Европейский вектор турецкой внешней политики существенно отличается от украинского по своей сути и в принципе не может привести эту страну к членству в ЕС. Для Турции успешная реализация европейского курса – доказательство признания заслуг Республики, пропуск в элитарный клуб, подтверждение достижений на одном из географически приоритетных направлений (множественность которых определена самим расположением государства). Такой подход не слишком соответствует базовым ценностям, которые составляют теоретическую основу объединенной Европы. Объективно Турция слишком велика и амбициозна для того, чтобы стать всего лишь одной из стран ЕС. Успех геополитического позиционирования Турции лежит в развитии нескольких внешнеполитических направлений – в том, что условно можно считать многовекторностью.

Список использованных источников

1. Cagaptay S. Why War in Syria Could Bring Ankara and Washington Closer Together / Soner Cagaptay // Foreign Affairs – May 28, 2013.
2. History, Politics and Foreign Policy in Turkey / Edited by Kilic Bugra Kanat, Kadir Ustun, Nuh Yilmaz – Ankara, 2001 – 266 p.
3. Lewis B. The Emergence of Modern Turkey / Bernard Lewis – Oxford University Press, 2001. – 568 p.
4. Öniş Z., Yilmaz Ş. Between Europeanization and Euro-Asianism: Foreign Policy Activism in Turkey during the AKP Era / Z. Öniş, Ş. Yilmaz // Turkish Studies – 2009. – Vol. 10, no. 1, – pp. 7-24.
5. Бурашникова А.Б. Неопантюркизм и неоосманизм во внешней политике Турции / А.Б. Бурашникова // Известия Саратовского университета. Новая серия. Серия «История. Международные отношения» – 2013. – Т. 13, Вып. 2.
6. Власюк О. С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики : Вибр. наук. праці / О. С. Власюк. – К.: НІСД, 2016. – 528 с.
7. Світова гібридна війна: український фронт : монографія / за заг. ред. В.П. Горбуліна. – К.: НІСД, 2017. – 496 с.

8. Чмырева В.А. Османское наследие Турции в современной американской историографии / В.А. Чмырева // Вестник РУДН. Серия «Всемирная история» – 2015. – № 2 – С. 67-72.

Котова Л.В.,
к.ю.н., доцент,
Восточноукраинский национальный
университет имени Владимира Даля,
г. Северодонецк, Украина

Лямзенко В.В.,
магистр,
Восточноукраинский национальный
университет имени Владимира Даля,
г. Северодонецк, Украина

ЭЛЕКТРОННОЕ УПРАВЛЕНИЕ КАК КЛЮЧЕВОЙ АСПЕКТ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИИ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ

Аннотация. Статья посвящена анализу понятия электронного правительства в контексте современной децентрализации власти. Рассматривается определение термина «электронное правительство». Обращается внимание на проблемы, возникающие на пути внедрения e-правительства в органах местного самоуправления. Исследуются примеры успешного внедрения e-правительства в странах Скандинавии и Балтии. Определяются преимущества внедрения e-правительства как неотъемлемого механизма реализации прав граждан.

Ключевые слова: децентрализация власти, электронное правительство, электронная демократия.

Summary. The article is devoted to the analysis of the concept of electronic government in the context of modern decentralization of power. The definition of the term "electronic government" is considered. Attention is drawn to the problems that arise in the way of the introduction of e-government in the bodies of local self-government. Examples of successful implementation of e-government in Scandinavian and Baltic countries are examined. The advantages of introduction of e-government as an essential mechanism for realizing the rights of citizens are identified.

Key words: decentralization of power, electronic government, electronic democracy.

Постановка проблемы. Современный этап развития государства характеризуется возрастающей ролью информации и информационных коммуникационных технологий. Государство не отделимо от информационного общества, поскольку процесс государственного управления базируется на получении, анализе и распространении информации. Кроме того, сегодня происходят масштабные государственные преобразования, особенно в сфере децентрализации власти.

Сегодня большинство европейских стран имеет высокий уровень децентрализации и реализации комплексных программ, предусматривающих стратегию информационного развития страны. Именно поэтому является целесообразным исследование европейского опыта правового регулирования электронного правительства и поиск эффективных механизмов реализации прав граждан в контексте современных национальных процессов децентрализации и имеющихся информационных коммуникационных технологий.

Одним из таких инструментов является электронное правительство (управление), обеспечивающее открытость и прозрачность деятельности органов власти, повышающее качество предоставления административных услуг, обеспечивающее доступ к публичной информации с помощью современных информационных технологий, способствующее участию граждан в формировании и внедрении государственной политики и реализации своих прав, повышающее уровень демократизации общества.

Анализ последних исследований и публикаций. Значимый вклад в исследование проблемы электронного правительства внесли как зарубежные ученые, а именно М. Боунс, Д. Уэст, С. Зуридис, С. Клифт, К. Лейн, М. Ховард, так и отечественные Ю. Ведяшкин, Н. Днипренко, И. Клименко, А. Колодин, К. Линева, А. Серенко, Я. Турчин, А. Шевчук и др. Однако сегодня проблема реализации гражданами электронного правительства, и прежде всего вопрос эффективного обслуживания населения с помощью электронного взаимодействия, является недостаточно исследованной. Целью данного исследования является анализ особенностей внедрения электронного правительства в Украине на современном этапе и выявление эффективных механизмов его правового регулирования с учетом зарубежного опыта.

Изложение основного материала исследования. Понятие «е-управление» находится в тесной взаимосвязи с реформой государственного управления. Необходимость перехода к «е-правительству» требует перестройки административной системы в направлении повышения оперативности и эффективности принимаемых управленческих решений, повышения продуктивности труда государственных служащих [7, с. 28].

Электронное правительство тесно связано с таким явлением, как электронная демократия, отражающим возможность каждого участвовать в формировании и реализации государственной политики, принятии решений органами власти, используя при этом информационные технологии для двусторонней интерактивной связи между государством (органами власти) и гражданами [5, с. 137]. Цель электронной демократии заключается в улучшении качества государственных услуг, поддержке демократического процесса и гражданского общества, решении вопросов местного значения. Таким образом, понятие электронного правительства следует рассматривать в контексте электронной демократии.

Рассмотрим определение понятия е-правительства (е-управление). Наиболее распространенными являются следующие определения: - это система сбора, ввода, поиска, обработки, хранения и выдачи пользователю по требованию согласно определённых критериев информационных ресурсов для обеспечения предоставления многочисленных услуг государственных органов всех ветвей власти всем категориям граждан информационно-телекоммуникационными средствами и информирование граждан о работе государственных органов [8, с. 170]; - это концепция осуществления государственного управления, присущая информационному обществу, основывающаяся на возможностях информационно-телекоммуникационных технологий и ценностях открытого гражданского общества, характеризующаяся направленностью на потребности граждан, экономической эффективностью, открытостью для общественного контроля и инициативы [4, с. 8]; - это электронная информационная система виртуального информационного пространства взаимодействия правительства и граждан, основанная на синтезе информационно-коммуникационных технологий, нормативно-правовой и информационно-ресурсной баз, созданной с целью информационного обеспечения органов исполнительной власти, информирования общественности о своей деятельности и достижении прозрачности в работе [10, с. 58]. Таким образом, обобщив приведенные определения, можно сделать вывод, что электронное правительства – это интернет-технологии, обеспечивающие информационную взаимосвязь органов власти с гражданским обществом.

Стратегическими задачами развития е-правительства являются: обеспечение прав граждан на доступ ко всем видам открытой государственной информации; привлечение граждан к участию в государственных делах; совершенствование технологии государственного управления; преодоление информационного неравенства; организация предоставления услуг юридическим и физическим лицам в интегрированном виде дистанционно – через Интернет и другие средства; предоставление гражданам возможности обучаться в течение всей жизни; содействие развитию экономики; системообразующее законодательное обеспечение [14, с. 72].

Как показывает опыт западных стран, наибольший интерес для населения представляют электронные странички (сайты) местных, а не центральных органов власти. Социологические данные свидетельствуют, что 55% граждан необходима информация местного уровня, 20% обращений можно решить на уровне района или области, и только 25% вопросов касаются деятельности министерств и ведомств [14, с. 74].

Самым ярким примером успешного внедрения е-правительства стала Швеция. Это первая страна в Европейском Союзе, предложившая гражданам на своем веб-портале необходимую информацию для заполнения различных форм, а также предоставляющая документы онлайн

с целью предварительного ознакомления граждан (до их заполнения в органах власти). Швеция догнала США по внедрению информационных технологий для облегчения жизни гражданам, предлагая им цифровые услуги [9, с. 82].

Общеизвестно, что Эстония также является лидером в сфере е-правительства (е-управления). Наиболее впечатляющим в эстонской системе электронного правительства является не то, что она дает возможность любому подавать налоговую декларацию, голосовать или получать медицинские рецепты – и все это буквально за несколько минут и с одного сайта. Настоящим сюрпризом является то, что большинство стран до сих пор не создали такой системы у себя [1].

Эстония приступала к развитию электронного правительства, имея низкий уровень информатизации страны. Отправной точкой внедрения можно считать создание Национального комитета по компьютеризации системы образования в 1996 году, главной целью которого была разработка проекта интеграции информационных технологий в систему общего образования [2, с. 149]. Правительство также уделяет внимание образованию старшего поколения. Например, в 2009 году была запущена программа для пожилых людей Ole kaasas («Будь включенным»), в рамках которой проводились занятия по всей стране и выделялись субсидии на покупку компьютеров для пенсионеров. За два года было обучено 40 000 человек [13].

Законодательной основой электронного управления в Эстонии служат следующие документы. «The Digital Signatures Act» (DSA) (Закон «О цифровой подписи» от 08.03.2000 г.), предоставляющий цифровой подписи такую же юридическую силу, как и подписи, сделанной от руки, и обязывающий все государственные учреждения принимать к рассмотрению документы с цифровой подписью. В декабре 2002 года официально создана Академия электронного управления (<http://www.ega.ee>), деятельность которой направлена на обучение и консультирование лиц и организаций, заинтересованных в использовании ИКТ, способствующих увеличению эффективности управления и усилению процессов демократизации в информационном обществе. В этом же году принят Закон «Об электронных выборах» [2, с. 150]. «The Electronic Communications Act» (Закон «Об электронной коммуникации») вступил в силу 01.01.2005г. и обеспечивает реализацию новой европейской структуры электронных коммуникаций [6, с. 29].

В Эстонии нет единого хранилища данных, вся информация распределена между различными институтами. Государственные органы могут обмениваться данными с помощью системы X-road, но все перемещения отслеживаются. При этом государственные служащие должны указывать причину запроса. Если они делают что-то необоснованно, граждане могут обратиться в Инспекцию по защите данных, которая является подразделением Министерства юстиции [13].

Говоря об электронной демократии, нельзя не вспомнить, что первые в Европе электронные выборы прошли в феврале-марте 2007г. в Эстонии. Это были парламентские выборы, и 30 275 граждан проголосовали через Интернет, не выходя из дома [6, с. 38].

Важным шагом для внедрения электронного управления в Украине является реализация Концепции развития системы электронных услуг, направленная на организацию электронного документооборота, обеспечение максимального доступа к информационным ресурсам органов власти. Это предусматривает предоставление информации, услуг в режиме онлайн [3, с. 365].

К собственно новым формам демократии можно отнести электронное обращение и электронные петиции. Согласно ст. 5 Закона Украины «Об обращениях граждан» граждане имеют право направить письменное обращение с использованием сети Интернет, средств электронной связи (электронные обращения) [12]. Например, подать обращение в Главное территориальное управление юстиции в Луганской области можно на электронный адрес. При подаче электронного обращения гражданам следует обратить внимание на требования п. 4 раздела II Порядка рассмотрения обращений и организации личного приема граждан в Министерстве юстиции Украины, его территориальных органах, предприятиях, учреждениях, организаций, которые принадлежат к сфере его управления, который вступил в силу 17.03.2017г., которым установлено, что в электронном обращении должен быть указан адрес электронной почты, на который заявителю может быть направлен ответ или сведения о других средствах связи с ним. Применение электронной цифровой подписи при отправке электронного обращения не требуется [11]. Электронное обращение, направленное без использования электронной подписи, обязательно должно иметь вид скан-копии или фотокопии обращения с подписью заявителя с указанием даты. Именно такое применение достижений информационных технологий создает для граждан новые возможности для участия в политической жизни страны.

В качестве примера реализации внедрения новейших технологий в рабочие процессы органов местного самоуправления и упрощения процесса обращений горожан к власти следует отметить город Винницу, где работа в этом направлении уже идет. Сервисы и интернет-ресурсы, разработанные специалистами в информационной сфере, помогают создавать единое пространство для внедрения и развития электронного управления не только в Виннице, но и в других городах Украины. В Луганской области в качестве примера можно привести официальный сайт Луганской областной военно-гражданской администрации, который содержит раздел «Интернет-приемная», где имеется перечень услуг, представленных в режиме онлайн. Также каждый гражданин имеет право задать вопрос или оставить сообщение на сайте.

Таким образом, реализация концепции электронного правительства не просто повышает эффективность работы государственного аппарата, а, по сути, создает предпосылки для формирования принципиально новой модели демократии – электронной демократии, основанной на полном подчинении правительственной деятельности обществу и на возможности прямого участия граждан в решении государственных и местных вопросов [9, с. 82].

Выводы. Обобщая вышеизложенное, можем выделить главные преимущества электронного правительства как модели электронной демократии: 1) граждане имеют возможность принимать активное участие в формировании новых инициатив; 2) власть предоставляет обратную связь и лучше реагирует на обращения граждан по повышению качества государственной политики; 3) граждане могут легко отслеживать качество реагирования государственных органов на все представленные замечания и предложения; 4) граждане имеют механизмы контроля и надзора за общественными работами и услугами.

Опыт многих стран показывает, что внедрение е-правительства также сопровождается принятием отдельных законодательных актов или на их основе целенаправленной правительственной политики. Считаем, что именно электронное правительство является ключевым направлением повышения эффективности государственного управления. Использование именно механизмов е-правительства позволяет решить основные проблемы украинского общества, а именно: восстановить доверие граждан к государственным институтам и органам местного самоуправления, установить контроль граждан над принятием решений в сфере децентрализации и государственной политики. Внедрение стратегии электронного правительства расширяет возможности взаимодействия между государством и обществом, обеспечивая реализацию таких принципов, как открытость власти, ее подотчетность, прозрачность, формирует предпосылки для создания новой модели демократии информационного общества.

Список использованных источников

1. Bershidsky L. Естонський електронний уряд як приклад для наслідування [Електронний ресурс] / Leonid Bershidsky // Хвиля. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://hvylya.net/analytics/tech/estonskiy-elektronniy-uryad-yak-priklad-dlya-nasliduvannya.html>.
2. Архипова Є. О. Досвід впровадження електронного урядування в Естонії та його імплементація в Україні / Є. О. Архипова, Н. О. Дмитренко // Молодий вчений. – 2015. – №11. – С. 149-150.
3. Бутко М. П. Електронне урядування в Україні: стан та перспективи розвитку / М. П. Бутко // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. – 2011. – №4. – С. 363-364.
4. Голобуцкий О. П., Шевчук О. Б. Електронний уряд // О. П. Голобуцкий, О. Б. Шевчук. – К.: ЗАТ «Атлант UMS», 2002. – 174 с.

5. Дяченко Н. П. Прогнозні оцінки динаміки впровадження електронного урядування в Україні / Н. П. Дяченко // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2013. – №2. – С. 137.
6. Зарубіжний досвід упровадження електронного урядування / авт. кол.: Т. Камінська, А. Камінський, М. Пасічник та ін.; за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. С. А. Чукут. – К., 2008. – 200 с.
7. Квітка С. А. Електронне врядування як інноваційний механізм взаємодії влади, бізнесу та громадянського суспільства: зарубіжний досвід та передумови розвитку в Україні / С. А. Квітка, О. О. Соколовська // Механізми публічного управління. – 2015. – №9. – С. 28.
8. Клименко І. В. Інформаційні засади електронного урядування // А.М. Панчук, Є. О. Ралдугін, І. В. Клименко. Моделювання, інформаційні системи і технології в державному управлінні: навчальний посібник /За заг. ред. Г.С. Литвинова. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 263 с.
9. Ковбасюк Ю. В. Електронне врядування: європейський досвід та українські перспективи / Ю. В. Ковбасюк // Інвестиції: практика та досвід. – 2010. – №16. – С. 82.
10. Малиновський В. Я. Словник термінів і понять з державного управління // В. Я. Малиновський. – К.: Центр сприяння інституційному розвитку державної служби, 2005. – 254 с.
11. Порядок розгляду звернень та організації особистого прийому громадян у Міністерстві юстиції України, його територіальних органах, підприємствах, установах та організаціях, що належать до сфери його управління: Затв. Наказом від 15.02.2017 № 388/5 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0229-17>
12. Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 № 393/96-ВР [Електронний ресурс]// Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996. - № 47. – ст. 256. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80>
13. Савина А. Электронная Эстония: Как построить самое современное цифровое государство мира [Електронний ресурс] / А. Савина. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://apparat.cc/network/e-estonia-rule/>.
14. Скопец О. В. Електронне урядування як аспект інформаційного механізму взаємодії органів місцевого самоврядування і членів територіальної громади / О. В. Скопец // Донбаська національна академія будівництва і архітектури. – 2012. – №1. – С. 74.

Пилипавичюс В.Ю.,
д.с.н., доцент,
Университет Александра Стулгинского,
г. Каунас, Литва

ИННОВАЦИИ И ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВО В КОНТЕКСТЕ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

Аннотация. В статье рассмотрены предпосылки влияния инноваций на предпринимательскую деятельность в контексте устойчивого развития. Проблематика инноваций в соотношении с предпринимательской деятельностью, рассматривается с трех точек зрения: как замена устаревшего на новое; как творческий процесс разработки новой продукции и технологий, а также стратегий развития; как преодоление ограничений традиционности на переходе от традиционной к умной (smart) форме организации предпринимательской деятельности. Контекст устойчивого развития предполагается как инструмент ответственного социального поведения и действия, обеспечивающий связь между инвестициями и развитием более эффективной экономики, рациональна используя и сохраняя природные ресурсы для будущих поколений.

Ключевые слова: инновации, предпринимательство, устойчивое развитие, инновационная деятельность.

Summary. The article considers the prerequisites of the influence of innovations on entrepreneurial activity in the context of sustainable development. The problem of innovation in relation to entrepreneurial activity was analyzed according to the following point of views: how to replace the obsolete with a new one; a creative process of developing new products and technologies as well as strategies' development; the limitations of traditional form transformation to the smart form development of business organization. The context of sustainable development is expected as an instrument of responsible social behavior and action that ensures the link between investment and the development of a more efficient economy, rational using and preserving natural resources for future generations.

Key words: innovations, entrepreneurship, sustainable development, innovative activity.

Формулировка проблематики. Быстрое экономическое развитие 20-го века сформировало представление о том, что увеличение производства является единственной мерой прогресса и процветания общества. Человек, который верил в абсолютную силу научно-технического прогресса, казался естественным правителем, способным превратить Мир в свое собственное усмотрение.

Но экономическое развитие также показало и другую сторону прогресса –загрязнение окружающей среды в конце 1960-х годов достигло такого уровня, что уже больше нельзя было игнорировать эту проблему.

Последствия человеческой деятельности явно выявились во второй половине XX века. Человечество столкнулось с демиургическими комплексами, когда масштабы человеческой деятельности стали глобальными. Во второй половине 20-й века осознано, что планета Земля – это не только природа, но и сложная система, по отношению которой

сегодня уже нельзя действовать обычными способами в традиционной логике.

Мировая практика показывает, что подходы в сфере бизнеса меняются, актуализируя принципы устойчивого развития (sustainable development). Необходимость перехода к инновационной стратегии развития экономической деятельности в современных условиях, приобретает глобальный характер и становится мировой проблемой. Основой развития инновационной экономики является целенаправленный поиск инноваций и их внедрение, определяющие более эффективное функционирование производства, рациональна используя и сохраняя природные ресурсы для будущих поколений.

Обзор исследований и публикаций. В полной мере исследования нововведений развернулись лишь в XX в., сформировав науку об инновациях – инноватику, где инноватика представляет собой научный фундамент, теоретическую базу инновационной деятельности, где основное внимание сфокусировано на разработке и развитии теоретических основ и методологии создания инноваций, а также методов планирования, организации инновационной деятельности и реализации инноваций (Пригожий, 2003).

Первое определение инновации в работе *«Теория экономического развития»* дал И. Шумпетер (Шумпетер, 1982), где инновация рассматривалась как существование двух миров одновременно – технического и предпринимательского.

Проблематику инноваций исследуемую разными авторами можно рассматривать с различных точек зрения. Объединив все подходы исследователей к понятию *«инновация»*, можно выделить три группы. Первая группа авторов рассматривает инновацию как процесс введения новых изделий, элементов, подходов и принципов вместо действующих устаревших. Наиболее яркими сторонниками данного подхода являются Б. Санто (1990), Имаи М. Кайдзен (2004), I. Nonaka (1991), A. Jakubavičius, R. Strazdas, K. Gečas, (2003), Дж. Лайкер, Д. Майер (2003) и др.

Вторая группа авторов Ф. Валента (1985), R. Alavan (2008), P. F. Drucker (1985), и др., рассматривает инновацию с точки зрения творческого процесса в виде новой продукции, технологии или стратегии.

К третьей группе относятся работы Г. П. Шедровицкого (2009), О. Рыбалкины (2011), V. B. Khristenko, A. G. Reus, A. P. Zinchenko (2014) и др, в которых инновация рассматривается в преодолении границ традиционности, в перестановке рамок мышления.

Цель исследования. Целью исследования является анализ предпосылок инноваций и предпринимательской деятельности, с целью проявить и выделить основные направления исследования устойчивой предпринимательской деятельности.

Результаты исследования. В середине XX века сложилось представление современного предпринимательства и концепция

предпринимателя как новатора. Предпринимательство выступает как продукт развития рыночной экономики, являясь катализатором перемен в экономике, а именно:

- организационных форм;
- предпринимательских функций;
- масштаба и сферы применения.

В некоторых работах предпринимательство противопоставляется экономической деятельности, что противоречит здравому смыслу. Совершенно очевидно, что всякая экономическая деятельность не может быть инновационной, потому что инновации в процессе экономической деятельности – это форма накопления запасов, которая, следовательно, порождает идею. В результате термины *«предпринимательство»* и *«бизнес»* часто используются в качестве синонимов, но это не всегда так.

Разница в том, что бизнес для своих операций использует рыночные дисбалансы, вызванные предпринимательством. Предпринимательство отличается от бизнеса только одной особенностью – инновацией, которая вызывает беспокойство в балансе рынка.

В общем инновация – это процесс научно-технической деятельности, результатом которой является внедрение новшеств технического, технологического, организационного и управленческого характера. В настоящее время в теории и в практике предпринимательства сформулировались следующие направления исследования инновационных процессов:

- исследование инновационных процессов выраженные в понятии *«инновационное предпринимательство»*, предполагающие: изучение возможности внедрения инноваций в предпринимательство; генерирование новых идей и методического обеспечения; функционирование предпринимательских структур-разработчиков инноваций;
- исследование инновационных процессов выраженные в понятии *«инновации в предпринимательстве»*, предполагающие: основные и обеспечивающие предпринимательские бизнес-процессы; предпринимательские бизнес-процессы развития как новации; использование достижений научно-технического прогресса;
- исследование инновационных процессов выраженные в понятии *«предпринимательские инновации»*, предполагающие: предпринимательские концепции как базис инноваций инновации всего комплекса предпринимательской деятельности; полный цикл управления предпринимательскими бизнес-процессами; влияние на развитие научно-технического прогресса.

Сегодня предпринимательство характеризуется обязательной инновационной особенностью, воспринимаемой как внедрение новых форм научно-технических изобретений, технологий, методов

производства и организации бизнеса, развивая следующие виды предпринимательства:

- производство – разработка и переработка сырья;
- коммерция – маркетинг и торговля;
- финансы – инвестиции и инициирование.

Жизненный цикл развития бизнеса при внедрении инноваций включает в себя сочетание алгоритмов деятельности для реализации производственного процесса (старт-ап решение-ресурс-сырье-изделие-продукт-доход-инвестиции) и организации процессов воздействия (инициирование-формирование-разработка-переработка-маркетинг-торговля-финансинг), рис. 1.

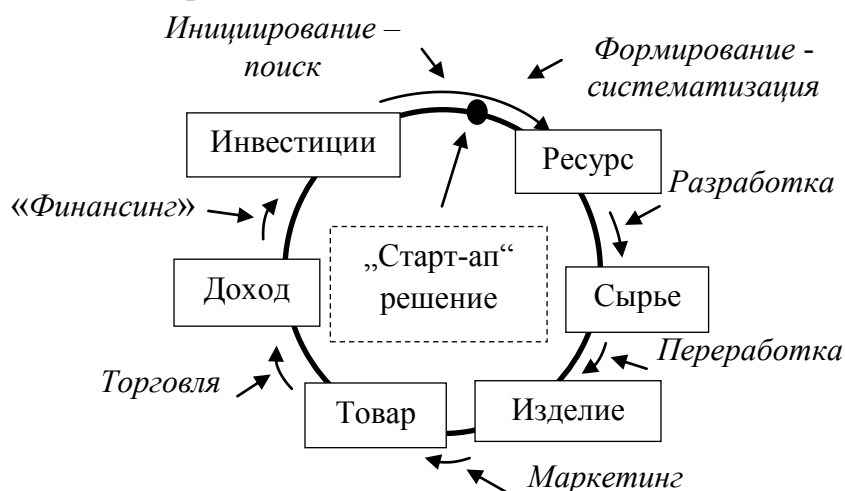


Рис. 1. Жизненный цикл развития бизнеса

Инновационная деятельность в бизнесе выражается комплексным, систематическим характером, охватывает цикл внедрения инноваций от рождения идеи до ее практической реализации, обеспечивая функции воспроизводства, улучшения и инвестиции.

Функция воспроизводства связана с проблематизацией действительности в соотношении настоящего-прошлого, ориентированного на техническое обновление, обеспечивая непрерывное функционирование бизнеса в краткосрочной перспективе.

Функция улучшения связана с проблематизацией действительности в соотношении настоящего-будущего, ориентированного на внедрении новых технологий, обеспечивая повышение эффективности среднесрочного бизнеса.

Инвестиционная функция связана с проблематизацией действительности в соотношении обычного-должного, ориентированного на внедрение новых методов стратегического управления в формировании будущего развития бизнеса в долгосрочной перспективе (рис. 2).

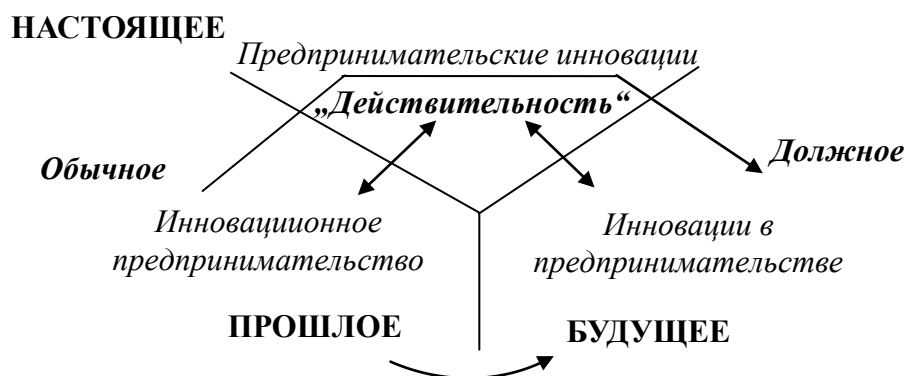


Рис. 2. Инновационная деятельность в предпринимательстве

Таким образом, инновация является фактором изменения, как переход к новому статусу и новому экономическому содержанию, как особый инструмент для преобразования экономических ресурсов от более низкой производительности к более высокой, при создании новых ресурсов, таких как интеллектуальные товары и развитие социальной практики. В этом смысле, инновация проявляется в преодолении ограничений традиционности на переходе от настоящего как обычного, к деловому как должному, рис. 3.



Рис. 3. Инновационная деятельность

С точки зрения устойчивого развития инновационная деятельность проявляется в преодолении границ традиционности, на переходе от традиционной «οίκος ημος» к умной (smart) форме организации экономического хозяйства «οίκος λογος».

Выводы. Современный бизнес выходит за рамки экономического подхода. Сегодня необходимо отказаться от строгой ориентации только на один вид ресурса – финансы, и ввести ряд различных операционных систем, которые интегрируют в единое целое – социальные, культурные, экономические, интеллектуальные, экологические и др. факторы.

Субъектом социально-экономического прогресса, может стать только та социальная группа, которая возлагает на себя обязанности и ответственность за создание новых концепций мышления и деятельности, разработку новых эпистемологических стратегий, освоение и использование новых методов знаний и каналов распространения.

XXI век человеческому сообществу ставит новые вызовы и задачи: как воздействовать и управлять последствиями человеческой деятельности на рациональное и устойчивое использование природных ресурсов, открывая возможности для будущих поколений. Возможно, позицию предпринимателя сегодня, необходимо рассматривать не только с точки зрения которая сложилась в эволюции экономического развития, а как новую позицию социального аналитика ресурсов, как нового субъекта прогресса в современном мире, который полагается на проницательные типы мышления и деятельности.

Список использованных источников

1. Alavan, R. (2008). Strategy, innovation, and change: challenges for management. – Oxford: Oxford University Press. 344 p.
2. Drucker, P. F. (1985). Innovation and Entrepreneurship. Practice and principles. – New York: Harper & Row. 268 p.
3. Валента, Ф. (1985). Управление инновациями. – Москва: Прогресс. 137 с.
4. Имаи М. Кайдзен. (2004). Ключ к успеху Японских компаний. — Москва: Альпина Бизнес Букс. 274 с.
5. Jakubavičius, A., Strazdas, R., Gečas, K. (2003). Инновации: процессы, модели управления, возможности. – Вильнюс: Литовский инновационный центр. 49 с.
6. Khristenko, V. B., Reus, A. P., Zinchenko, A. P. et al. (2014). Methodological School of Management. – London: Bloomsbury Publishing london, New Delhi, New York and Sydney. 992 p.
7. Лайкер Дж., Майер Д. (2008). Практика Дао Toyota. Руководство по внедрению принципов менеджмента Toyota. – Москва: Альпина Бизнес Букс.
8. Nonaka I. (1991). The Knowledge-Creating Company. <https://pdfs.semanticscholar.org/da2f/d9e368f14e0bb713fb6f4d7c32b0f72f6bcf.pdf> [2017 05 05].
9. Пригожий, А.И. Методы развития организаций / А.И. Пригожий. – Москва: МЦФЭР, 2003. 864 с.
10. Рыбалкина, О. (2011). Теоретико-методические основы логистики инноваций. – <http://www.logistika-prim.ru/sites/default/files/L-39-41.pdf> [2017 05 05].
11. Санто, Б. (1990). Инновация как средство экономического развития. – Москва: Прогресс. 295 с.
12. Шедровицкий, Г. П. (2009). Организация. Руководство. Управление. –file:///D:/User%20data/Downloads / organization.pdf [2017 06 03].
13. Школа по методологии. Мировые проблемы. – <https://goo.gl/s3U7gq> [19-24.08.2017].
14. Шумпетер, Й. (1982). Теория экономического развития. – Москва: Прогресс. 174 с.

Рудуха Н.Е.,
аспирант,
Государственное высшее учебное заведение
«Киевский национальный экономический
университет имени Вадима Гетьмана»
г. Киев, Украина

РЕГУЛИРОВАНИЕ БАНКОВСКОГО СЕКТОРА В ЕВРОПЕЙСКОМ СОЮЗЕ

Аннотация. В статье анализируются особенности мирового рынка банковских услуг, частью которого является Европейский Союз. Показаны особенности, масштабы и динамика этого рынка, его роль в социально-экономическом развитии стран-членов ЕС. Дается характеристика кросс-культурных различий функционирования банковских систем в различных странах-членах ЕС.

Раскрыта социально-экономическая природа и современные механизмы регулирования банковской деятельности в интересах стабилизации макроэкономических показателей национальных экономик и повышения эффективности функционирования бизнеса. Показаны преимущества и слабые стороны либеральной и административной концепций регулирования банковской деятельности. Раскрыты различия систем функционирования национальных банков в странах-членах ЕС. Анализируется роль и механизм влияния Европейского центрального банка на социально-экономическое развитие Европейского Союза. Выявлены проблемы функционирования банковской системы ЕС после выхода Великобритании из Европейского Союза.

Ключевые слова: банковский сектор, Европейский Союз, регулирование, Базельские соглашения, глобализация, финансовый рынок, международные банки.

Summary. The features of the world market of banking services, of which the European Union is a part have been analyzed in the article. Features, scale and dynamics of this market, its role in the socio-economic development of the EU member states have been shown. The characteristics of cross-cultural differences in the functioning of the banking systems in different EU member states have been given.

The socio-economic nature and modern mechanisms for regulating banking activities have been disclosed in the interests of stabilizing the macroeconomic indicators of the national economy and improving business performance. The advantages and weaknesses of the liberal and administrative concepts of banking regulation have been shown. Differences in the functioning of national banks in the EU member states have been disclosed. The role and mechanism of the European Central Bank's influence on the social and economic development of the European Union have been analyzed. The problems of the functioning of the banking systems of the EU after the withdrawal of the Great Britain from the European Union have been revealed.

Key words: banking sector, European Union, regulation, Basel Agreements, globalization, financial market, international banks.

Постановка проблемы. Банковский сектор играет важную роль в развитии экономики Европейского Союза. После мирового финансового кризиса 2008-2009 гг. европейские страны и органы управления ЕС реализуют целую систему мероприятий, направленную на повышение стабилизации функционирования банковской системы. Они представляют

интерес и для Украины в контексте реализации соглашения с ЕС о зоне свободной торговли, а также использования опыта применения в нашей стране современных инструментов регулирования банковского сектора.

Анализ последних исследований и публикаций. Проблемы банковского регулирования продолжительное время находятся в поле зрения исследователей и практиков как отечественных, так и зарубежных. Прежде всего отметим фундаментальную монографию европейских специалистов под руководством Дж.Кастанеды, которая содержит анализ перспектив формирования Европейского банковского союза [5]. Заслуживает внимания работа Д.Грина и К.Петрика, посвященная усилению стабилизации европейской банковской системы [6]. Полезной для специалистов является работа С.Половчека по вопросам реформирования финансового сектора стран Центральной и Восточной Европы [10].

Среди отечественных специалистов следует отметить работы сотрудников Центра научных исследований Национального банка Украины В.Мищенко и А.Незнамовой, посвященные реализации Базельских соглашений [3]. Представляют интерес и работы С.Науменковой по вопросам формирования новой финансовой архитектуры [4]. И наконец, следует отметить работы исследователей ГВУЗ «КНЭУ имени Вадима Гетьмана», в частности монографию под редакцией С.М.Аржевитина [1] и статью Е.Г.Панченко [9].

Упомянутые работы содержат основные подходы к повышению эффективности банковского регулирования как в ЕС, так и в Украине. Однако в послекризисный период происходит переосмысление не только механизмов Базельских соглашений, но и национальных регуляторных инструментов. Существенно модернизируется региональная европейская регуляторная банковская система, на основе сочетания макро- и микропруденциального надзора, объединения отдельных регуляторных звеньев в целостную систему. Все более актуальным становится анализ путей конвергенции европейской и украинской банковских систем.

Формулирование целей научной работы (постановка задачи). Целями работы являются:

- выявление особенностей развития мирового рынка банковских услуг;
- анализ роли транснациональных банков в международной торговле;
- систематизация Базельских соглашений;
- описание и анализ внутрирегионального европейского банковского регулирования на основе формирования системы финансового надзора;
- обоснование направлений конвергенции европейской и украинских банковских систем.

Изложение основного материала исследования. Для современной мировой экономики характерным является переход от индустриальной экономики к постиндустриальной. Как отмечает Дж.Рифкин, автор концепции третьей промышленной революции, известный ученый и влиятельный американский экономист: «Превращение промышленной революции в революцию, основанную на сотрудничестве, является одним из величайших поворотных событий в экономической истории. Третья промышленная революция будет быстро развиваться в ближайшие десятилетия, достигнет пика предположительно к 2050 г. и выйдет на плато во второй половине XXI века» [1]. Одной из важнейших предпосылок и финансовой основой этой революции является развитие мирового рынка банковских услуг.

Во-первых, рынок банковских услуг способствует наращиванию объемов кредитования инновационной деятельности транснациональных корпораций, на которые приходится более 90% затрат на исследования и разработки, и, соответственно, освоение производства и продвижение на рынок высокотехнологических продуктов новых поколений. Во-вторых, развитие рынка банковских услуг способствует подъему экспортного предпринимательства, особенно предприятий малого и среднего бизнеса, которые постоянно усиливают свои конкурентные позиции на глобальных рынках, прежде всего высокотехнологических («скрытых чемпионов» по определению Лондонской школы бизнеса). В-третьих, банковский сектор является приоритетным заказчиком новых информационных технологий, которые являются имманентной характеристикой постиндустриального развития общества, включающего искусственный интеллект. Именно банковский сектор играет первостепенную роль в процессе решения этой задачи, поскольку это резко повышает их глобальную конкурентоспособность в управлении мировыми реальными и виртуальными финансовыми потоками.

На современном этапе развития мировой экономики банковский рынок занимает важное место в международной торговле. По данным Международного валютного фонда, банковские услуги составляют около 7,5% от общего объема мировой торговли услугами [5, с. 107]. О возрастании роли банковского бизнеса в мировой экономике свидетельствует и увеличение совокупной стоимости активов транснациональных банков с 18,3 трлн. дол. США в 2003 г. до 36 трлн. дол. США в 2015 г., т.е. вдвое.

Эксперты ООН к транснациональным банкам в количественном аспекте относят банки с активами свыше 2 млрд. дол. США и собственной сетью филиалов не менее чем 5 иностранных государствах. Качественная характеристика транснационального банка содержится в определении его как разновидности международной кредитно-финансовой организации

универсального типа, преобладающая часть капитала которой является национальной материнской страны, в которой расположена его штаб-квартира, с широко разветвленной сетью как национальных, так и зарубежных подразделений, деятельность которых способствует усилению международных связей финансового капитала и взаимодействия национальных экономик.

Что касается количества транснациональных банков, то относительно их численности существуют различные точки зрения. По нашему мнению, наиболее обоснованной выглядит позиция специального международного издания «The Banker», которое почти полвека анализирует деятельность глобальной банковской системы. В настоящее время это издание выделяет примерно 1000 ведущих транснациональных банков.

Основное среди них заключается в том, что в Великобритании функционирует англо-американская модель финансового рынка, в которой ведущую роль играет биржевой капитал. В континентальной Европе, прежде всего в Германии, исторически сложилась модель с ведущей ролью банковского капитала. Каждая из них имеет свои возможности и особенности. Однако наличие в ЕС, как до недавнего времени едином региональном межнациональном образовании, двух разных моделей ослабляло европейскую банковскую систему и сыграло свою роль в выходе Великобритании из ЕС. Это подтверждают и дискуссии по поводу условий выхода этой страны из ЕС. Если Брюссель считает, что Великобритания должна выплатить за свой выход из ЕС около ста миллиардов евро, исходя из долгосрочных обязательств, наносящих значительный финансовый ущерб остальным членам Евросоюза, то, по мнению Лондона, эта цифра должна быть снижена на два порядка – с учетом ее 16%-ой доли в Европейском инвестиционном банке, которая составляет около десяти миллиардов евро.

Механизм регулирования банковской деятельности в странах-членах ЕС имеет три уровня: глобальный, внутриевропейский и национальный. Глобальный уровень представлен, главным образом, известным Базельским соглашением, которое регламентирует требования к размеру капитала и другим параметрам коммерческих банков, действующих на международных рынках. Следует отметить, что роль этого соглашения в банковских системах постсоциалистических стран недооценивается. Поэтому банки этих стран встречают серьезное давление Европейского центрального банка и других регуляторов европейского финансового рынка при их выходе на рынки стран-членов ЕС. В этой связи важно хотя бы кратко рассмотреть эволюцию этого соглашения.

Важно подчеркнуть, под эгидой Базельского комитета созданы и действуют Группа надзорных органов международных центров и

Региональная группа банковского надзора государств Закавказья, Центральной Азии и Российской Федерации.

Основными документами Базельского комитета считаются следующие [9, с. 301-303]:

- Основные принципы банковского надзора, последняя редакция которых была пересмотрена в 2006 г.;

- Базель-I (действующий с 1988 г.), в соответствии с которым капитал банка в регулятивных целях делится на две категории: капитал первого порядка (акции обыкновенные, нераспределенная прибыль, открытые резервы и др.); капитал второго порядка более рискованный (акции привилегированные, скрытые резервы, субординированный долг и др.). При этом активы банка подразделяются на 5 групп в зависимости от уровня риска. Между всеми элементами структуры капитала и активов установлены предельные соотношения;

- Базель-II (принятый 26 июня 2004 г.), который, кроме новых более жестких требований к капиталу, включает процедуры надзора и элементы рыночной дисциплины (взаимодействие между банками и надзорными органами, разветвленная система раскрытия информации, адекватные процедуры управления рисками, базовые принципы эффективного банковского надзора и др.);

- Базель-III (принятый 16 декабря 2010 г.), нормативы которого используются в странах-членах Комитета в период с 2013-2018 гг. Кроме более высоких требований к капиталу, вводятся два дополнительных буфера капитала: буфер сохранения капитала (2,5% активов) и антициклический буфер, который служит барьером чрезмерного кредитования в национальных экономиках, а также инструментом смягчения колебаний между периодами подъема и спада финансовых циклов.

Кроме вышеупомянутых документов, Базельским комитетом готовятся и другие решения, которые, по мнению экспертов, должны повысить доверие к банковским организациям и упредить глобальные кризисные потрясения. В числе этих решений правила «Базель-IV», которые предлагают банкам использовать единую методику расчета потенциальных убытков в различных ситуациях.

Внутриевропейское регулирование осуществляется через специальные Директивы ЕС и другие регламентные решения Европейской комиссии. Национальное регулирование осуществляется соответствующим законодательством каждой из стран-членов ЕС и их центральными банками. Наиболее слабым звеном этой системы, по мнению авторитетных экспертов, является внутриевропейский (региональный) уровень. Это выражается в том, что растет ориентация банков на национальные рынки, что порождает раздробленность

банковской системы ЕС и снижение глобальной конкурентоспособности европейских банков по сравнению с китайскими, американскими, японскими банками.

В качестве ключевого направления реформирования банковской системы ЕС в посткризисный период выбрана интенсификация интеграционных процессов на рынке банковских услуг европейских стран. С этой целью после мирового финансового кризиса 2008-2009 гг. были предложены новые регуляторные механизмы. Речь идет о формировании Банковского Союза ЕС, имплементации новых более жестких требований к транспарентности банковской деятельности в контексте требований Базель-III, создания таких новых институтов, как Европейская система финансового надзора, Европейская банковская организация, Европейская организация по ценным бумагам и фондовому рынку, Европейская организация страхования и пенсионного обеспечения и др.

В этой области не только обозначены векторы усиления роли регуляторных механизмов, но и сделаны конкретные шаги. В частности, с учетом возникновения зависимости европейской банковской системы от суверенного долга Греции и снижения роли евро в международных расчетах, главы 27 европейских государств и правительств на Саммите 29 июня 2012 г. в соответствии со статьей 127 Договора о ЕС предложили создать Европейский стабилизационный механизм. С целью поиска путей улучшения европейской регуляторной системы по инициативе Европейской комиссии была создана независимая экспертная группа высокого уровня. Эту группу из 7 ведущих экспертов со всего мира возглавил Жак де Ларозьер, имеющий серьезный опыт руководства Национальным банком Франции и Международным валютным фондом. Среди многочисленных рекомендаций этой группы, одобренных 25 февраля 2009 года, для отечественной банковской системы и других постсоветских стран первостепенное значение имеют следующие:

- осуществлять надзор не только за отдельными денежно-кредитными организациями, но и обеспечивать стабильность финансовой системы в целом (макропруденционный надзор);
- реформировать координацию действий национальных органов финансового надзора стран ЕС (микропруденционный надзор).

С учетом упомянутых рекомендаций Европейский Парламент и Совет приняли пакет нормативных актов относительно создания и функционирования Европейской системы финансового надзора (рис. 1).

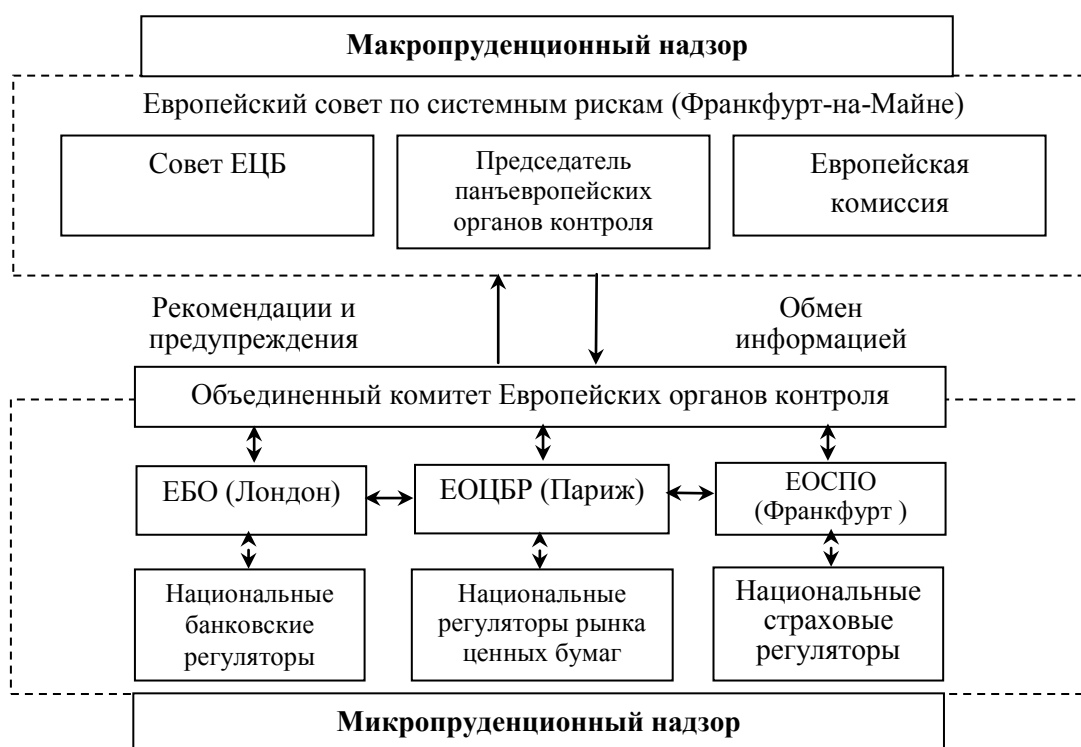


Рис. 1. Система Европейского финансового надзора

Источник: Banking union: restoring financial stability in the Eurozone [Электронный ресурс] // European Commission MEMO Brussels. – 2014. – Р. 2. – Режим доступа: http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-14-294_en.htm

Европейский совет по системным рискам (ЕССР) играет ключевую роль в макропруденционном надзоре за финансовой системой ЕС, поскольку целью его деятельности является упреждение финансовой нестабильности и смягчение последствий системных рисков. Кроме того, совет не только должен следить за бесперебойным функционированием европейского рынка, но и наращивать вклад финансового сектора в экономический рост.

Для достижения этих целей совет выполняет следующие функции:

- сбор и анализ необходимой информации;
- выявление и ранжирование системных рисков;
- упреждение значительных системных рисков и информирование заинтересованных лиц и общественности об этих рисках;
- разработка рекомендаций по уменьшению рисков;
- мониторинг мероприятий принятых рекомендаций;
- сотрудничество с другими участниками европейской системы финансового надзора в части разработки и использования общепринятых количественных и качественных индикаторов выявления и оценивания системных рисков;
- участие в работе объединенного комитета Европейских органов контроля;

– координация своих действий с международными финансовыми организациями, прежде всего с МВО, а также с государственными органами третьих стран относительно вопросов микропруденционного надзора.

После подписания Договора об ассоциации и свободной торговле между Украиной и Европейским Союзом актуализировалась проблема конвергенции банковских систем участников этого Договора. При этом банковскому сектору Украины предстоит существенное реформирование финансового сектора с целью достижения стандартов ЕС, прежде всего «Базель-III», о котором шла речь выше. На наш взгляд, ключевыми являются три направления:

– гармонизация интересов Украины и ее банковского сектора с интересами стран-членов ЕС в процессе взаимодействия украинских и зарубежных финансово-кредитных организаций, доля которых в совокупном капитале украинских банков составляет около 40%;

– обеспечение прозрачности механизмов и результатов проникновения европейского капитала в банковский бизнес Украины;

– достижение непрерывности и взаимовыгодности конвергенции банковских систем Украины и ЕС, повышение на этой основе эффективности влияния банковской деятельности на масштабы и динамику отечественного производства, прежде всего высокотехнологических секторов.

Выводы. В процессе конвергенции банковских систем Украины и ЕС важно учитывать разные уровни насыщенности национальных экономик банковскими услугами. Из этого вытекает необходимость укрупнения отечественных банков, что и происходит в процессе «оздоровления» банковской системы, т.е. ликвидация и национализация около 90 банков, которые оказались неконкурентоспособными.

Список использованных источников

1. Банківське кредитування в Україні: посткризове перезавантаження: монографія / За заг. ред. С.М.Аржевітіна. – К.: КНЕУ, 2017. – 407 с.
2. Кочетков В.Н. Анализ банковской деятельности: теоретико-прикладний аспект / В.Н.Кочетков. – К.: МАУП, 2012. – 192 с. [Kochetkov V.M. Analysis of banking activity: theoretical-applied aspect / V.M.Kochetkov. – K.: MAUP, 2012. – 192 p.]
3. Міщенко В., Незнамова А. Базель III: нові підходи до регулювання банківського сектору / Вісник Національного банку України. – 2011. – Січень. – С. 4-9.
4. Науменкова С. Формування нової фінансової архітектури і основні питання та можливі виклики для України / Вісник Національного банку України. – 2010. – Січень. – С. 8-13.
5. European Banking Union: Prospects and challenges. Edited by J.E.Castaneda, D.G.Mayes, G.Wood. – London and New York: Routledge, 2016. – 227 p.

6. Green David, Petriek Kapl. Banking and Financial Stability in Central Europa. – Northhampton: Edvard Elgar Publishing, 2016. – 224 p.
7. International Monetary Fund. Annual report 2016 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.contexro.org/pdfs/INFannual-report14.pdf>
8. Isaacson Walter. The Innovators: How a Group of Hackers, Geniuses, and Geeks Created the Digital Revolution / Walter Isaacson. – New York: Bright Star Publishing, 2014. – 656 p.
9. Panchenko Yevgen. Regulation on Banking Activities on the Context of the Social and Economic Development of the European Union / Innovative Economics and Management. – Batumi, 2017. – N 4. – P. 271-280.
10. Poloucek Stanislav. Reforming the financial Sector in Central European Countries. – New York: Palcrave Macmillan, 2014. – 223 p.
11. Rifkin Jeremy. The Third Industrial Revolution: How Lateral Power is Transforming Energy, the Economy, and the World / Jeremy Ritkin. – New York: Palgrave Macmillan, 2011. – 410 p.
12. Simon Hermann. Dic heimlichen Gewinner: hidden champions / Hermann Simon. – München: Wilhelm Heyne Yerlag, 2000. – 288 p.
13. www.zn.ua. – 2016. – N 10.

Скупинский О.В.,
к.ю.н.,
Восточноукраинский национальный
университет имени Владимира Даля,
г. Северодонецк, Украина

КОНСТИТУЦИОННАЯ ЭКОНОМИКА: СУБЪЕКТИВНЫЙ И ОБЪЕКТИВНЫЙ АСПЕКТЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ

***Аннотация.** В статье, на основе анализа научных взглядов ученых экономистов и юристов, определено понятие «конституционная экономика». Предоставлено авторское понимание субъективных и объективных аспектов этого понятия. Обоснована необходимость внедрения концепции конституционной экономики в политико-правовую практику Украины. Обобщен зарубежный опыт функционирования конституционной экономики. Сформулированы предложения по совершенствованию конституционно-правового регулирования в данной сфере.*

***Ключевые слова:** конституция, государство, конституционные основы экономической системы, конституционные институты, конституционная экономика, экономическая конституция.*

***Summary.** In the article the concept of "constitutional economics", based on an analysis of the scientific views of famous economists and lawyers, is defined. The author's understanding of the subjective and objective aspects of this concept is provided. The necessity of introducing the concept of constitutional economics in the political and legal practices in Ukraine is substantiates. The international experience of the constitutional functioning of the economy is summarized. The proposals to improve the constitutional-legal regulation in this area are formulated.*

Key words: *constitution, state, constitutional foundations of the economic system, constitutional institutions, constitutional economy, economic constitution.*

Постановка проблемы. Эффективный механизм конституционно-правового регулирования экономической системы, который бы учитывал новейшие достижения правовой и экономической наук, является основой стабильного развития экономических отношений и экономического роста Украины. Одним из достижений правовой и экономической наук является конституционная экономика, которая постепенно сформировалась в зарубежных странах как научное направление на стыке институциональной экономики и конституционного права. Это направление является чрезвычайно актуальным в конституционном праве и имеет большое практическое значение, поскольку развитие конституционных основ социально-ориентированной рыночной экономики требует прочной доктринальной базы, которая только начинает формироваться и базируется на междисциплинарных подходах, в том числе фундаментальных научных исследованиях на стыке экономики и юриспруденции.

Анализ последних исследований и публикаций. Проблемы развития конституционной экономики успешно исследуют известные правоведы и экономисты, среди которых М. Андреева [3], А.А. Аузан [4], Г.А. Василевич [7], С.Ю. Данилов [8], П.Д. Баренбойм, А. Гаджиев, В.И. Лафитский, В.А. Мау [9], Р.М. Нуреев [12], Ф. Яковлев [15]. Следует также отметить работы украинских экономистов Р.А. Коваленко, О.А. Чаусовского [10] и А. Мережко [11].

Целью данной статьи является обоснование правовых основ конституционной экономики в Украине с учетом передового зарубежного опыта. Достижение этой цели возможно посредством решения ряда задач, среди которых: анализ субъективных и объективных аспектов понятия «конституционная экономика», обобщение существующей практики его применения в отечественной и зарубежной правовой теории и практике, формулирование предложений по совершенствованию конституционно-правового регулирования в данной сфере.

Изложение основного материала исследования. В современной науке о государстве утвердилась мысль, что к числу конституционных институтов относятся конституционные основы экономической, социальной, политической систем, духовной жизни общества, собственности, труда, народовластия, основы парламентаризма, основные положения о статусе главы государства, судебной системы, местного самоуправления [14, с. 54-57].

Одной из главных задач конституционного реформирования является обеспечение наиболее рационального, по степени вмешательства государства в экономику страны, привнесения оптимального «политического» в «экономику» [1, с. 1]. Эти важные проблемные

вопросы приобретают все большую актуальность в Украине, что говорит о важности анализа принципов оптимального сочетания и взаимодействия конституционных институтов и экономического развития, т.е. собственно такого направления, как конституционная экономика, которая понимается как исследовательская программа, направленная на изучение действующих характеристик правил и институтов, в рамках которых взаимодействуют индивиды, а также процессов, путем которых эти правила и институты избираются или возникают [1, с.1].

Концепция социального рыночного хозяйства в Германии формировалась в атмосфере хаоса в стране, где «централизованно управляемое хозяйство» было разрушено, а «меновое хозяйство» уже успело появиться в форме анархии и «черного рынка». Германия потеряла четверть своей довоенной территории, была разделена на оккупационные зоны, производство в начале 1948 г. едва достигало половины уровня 1936 г. Огромные человеческие потери, деморализованное войной и разрухой население, 12 млн. беженцев, разрушенная инфраструктура, карточная система и сохранения элементов нацистской системы управления – вот далеко не полный перечень проблем послевоенной Германии. Именно это толкало к пренебрежению установленными нормами. В то же время порядок был срочно нужен для того, чтобы возродить страну. «Теория порядка», появившаяся в 1930-1940 годы, стала методологической основой социального рыночного хозяйства в ФРГ.

В США концепция конституционной экономики возникла в 1960-е годы в процветающем «обществе массового потребления» и воспринималась некоторыми оппонентами как консервативная утопия университетских профессоров, не согласных с практикой кейнсианского регулирования. Представители академических кругов сформулировали набор правил, регулирующих рыночное хозяйство (рыночные «правила игры»), и требовали их конституционного закрепления. Защитники конституционной экономики считали, что реализация этих правил помогла бы обществу избавиться от засилья бюрократов и многочисленных «искателей политической ренты» в государственном аппарате. Даже в рамках теории общественного выбора концепция конституционной экономики как будто не замечается представителями экономико-математического направления.

Сравнение этих двух теорий имеет значение, поскольку обе направлены на совершенствование рыночного хозяйства пути не прямого вмешательства государства в экономику, а побочного влияния на институциональную структуру общества. Главное для них – не стимулирование «эффективного спроса» путем экспансионистской политики государства, а создание институционального механизма стимулирования конкуренции и увеличения прибыли. Это достигается прежде всего путем установления жестких правовых рамок, ограничивающих монополизацию хозяйства, «нечестную конкуренцию» в

целом [6, с. 86-95].

«Теория порядка» и «конституционная экономика» в этом смысле возникают как учение, ориентированное на человека, его свободу, социальную защиту, как учение, открывающее путь к свободному, экономически эффективному обществу. Парадокс обеих теорий, заключается в том, что они пытаются ослабить влияние государства на рыночную экономику, опираясь на государство, достаточно сильное, чтобы навязать обществу «правила игры». Тем более роль государства значительно возрастает в переходный период (что характерно и для Украины), когда необходимо серьезное преобразование традиционных институтов, выработка принципиально новых «правил игры».

Понимая это противоречие, Бьюкенен настаивает на «минимальной политизации рыночного порядка» в переходной экономике, считая главными условиями успеха реформ, во-первых, «децентрализованное распределение возможностей производства экономических ценностей, так же как и четкое политико-правовое признание такого распределения», и, во-вторых, создание системы добровольного обмена между частными владельцами «принадлежащими им правами на имущество», подкрепленное политическим и правовым строем [5, с. 111]. Считаем, что эти условия являются минимально необходимыми для становления рыночной экономики.

Совершенствованию теории экономических систем в значительной мере способствует теория хозяйственного порядка, основанная немецким ученым В. Ойкенем. В связи с продвижением на рынок в постсоциалистических странах теория порядка переживает свое второе рождение, интерес к ее идеям растет. В противовес методу индуктивного обобщения немецкой исторической школы В.Ойкен предложил «выделяющую абстракцию», которая, по его убеждению, помогает познать сложную, разнородную хозяйственную деятельность [13, с. 106].

С морфологической точки зрения хозяйственный порядок представляет собой совокупность различных чистых, но реализуемых форм, которые сводятся либо к централизованно-административной, либо к меновой экономическим системам, рассматриваемые как две основополагающие идеально-типические формы. Система централизованно-административного хозяйства характеризуется тем, что вся экономическая жизнь общества регулируется планами, происходящими из одного центра, а если экономика общества состоит из двух и более отдельных хозяйств, каждое из которых составляет и внедряет в жизнь свои планы, то это система менового хозяйства [6, с. 90].

Конституционная экономика предполагает, прежде всего, наличие в Конституции и конституционном законодательстве системы правовых норм, комплексно и достаточно полно закрепляющих основы экономической системы – экономической конституции. Реализация концепции экономической конституции представляется очень актуальной

в настоящее время, поскольку характерная для нее связанность государства правом в сфере экономики является прямым продолжением теории правового государства.

Конституционная экономика необходима для государств переходного периода, которым является и Украина, поскольку она обеспечивает реальное применение конституционных норм и принципов в практике осуществления экономической деятельности и вырабатывает отношение к Конституции как к Основному закону государства, являющемуся опорой для граждан, а не как к набору красивых, но пустых слов.

Особенно актуальной для украинской действительности является главная идея конституционной экономики, заключающаяся в том, что финансовые средства государства является достоянием не государства, а народа. В связи с этим важно мнение Бьюкенена о направленности конституции на сбалансирование интересов государства и общества в целом с интересами отдельного индивида и его конституционным правом на индивидуальную свободу и индивидуальное счастье.

Украина претендует на звание демократического правового социального государства с капиталистической экономикой. Однако без концепции экономической конституции невозможно осуществить «переориентацию» государственного аппарата власти на обеспечение благосостояния граждан. В связи с этим использование национальной элитой идеологического наследия и практического опыта реализации «Нового курса» Ф.Д. Рузвельта или послевоенного восстановления Германии и Японии приобретает особое значение.

Проведенное исследование позволяет сделать следующие выводы:

1. Конституционная экономика – это научное направление на стыке институциональной экономики и конституционного права, постепенно сформировавшееся во второй половине XX в. в ведущих странах западной демократии. Сегодня термин «конституционная экономика» в субъективном смысле рассматривается как перспективное направление экономической науки, заключается в разработке оптимальных конституционно-правовых границ деятельности субъектов экономической системы, а в объективном – как юридическая характеристика экономической системы, подчиненная идеалам конституционализма.

2. Развитие конституционного государства в Украине предусматривает обязательную «конституционализацию» всех составляющих общественного строя, в том числе и экономической системы. Должны быть системно определены экономические основы конституционного строя, отражающие общественный консенсус главных целей и направлений экономического развития, а также осуществлено рациональное распределение властных полномочий между органами публичной власти в экономической сфере.

3. Формирование конституционной экономики должно опираться на экономическую конституцию как систему конституционно-правовых

норм, комплексно и достаточно полно закрепляющих основы экономической системы.

4. Предметные границы исследования конституционной экономики заключаются в выявлении конституционно-правовых предпосылок эффективного развития экономики, исследовании влияния экономики на государство и другие политико-правовые явления, а также анализе вопросов взаимосвязи конституции и экономики, демократии и рынка. Конституционно-правовые исследования в данной сфере должны коррелировать со смежными исследованиями в области экономики, политологии и других общественных наук. Именно определение оптимальных институциональных изменений в государственном механизме для способов объективации форм собственности в действующей Конституции Украины является перспективным направлением дальнейших научных поисков в данной сфере.

Список использованных источников

1. Buchanan J.M. The Domain of Constitutional Economics / J.M. Buchanan // Constitutional Political Economy. – 1990. – Vol. 1. – № 1. – P. 1-16.
2. Vanberg V. Market and State: the Perspective of Constitutional Political Economy / V. Vanberg // Journal of Institutional Economics. – 2005. – Vol. 1. – № 1. – P. 23-49.
3. Андреева Г.Н. Институт собственности в конституциях зарубежных стран и Конституции Российской Федерации: монография / Г.Н. Андреева. – М.: Норма, 2009. – 368 с.
4. Аузан А.А. Кризис ожиданий и варианты социального контракта / А.А. Аузан // Общественные науки и современность. – 2004. – № 5. – С. 16-23.
5. Бьюкенен Дж. Минимальная политизация рыночного порядка / Дж. Бьюкенен // От плана к рынку: будущее посткоммунистических республик. – М.: Catallaxy, 1993. – С. 105-111.
6. Ванберг В. «Теория порядка» и конституционная экономика / В. Ванберг // Вопросы экономики. – 1995. – № 12. – С. 86-95.
7. Василевич Г.А. Экономика также должна быть конституционной / Г. А. Василевич // Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения. – 2006. – Вып.3. – С. 3-9.
8. Данилов С.Ю. Конституционная экономика в зарубежных странах: учебное пособие / С.Ю. Данилов. – М: Изд дом ГУ ВШЭ, 2008. – 145 с.
9. Конституционная экономика: [учебник для юрид. и эконом. вузов] / [П.Д. Баренбойм, Г.А. Гаджиев, В.И. Лафитский, В.А. Мау]. – М.: ЗАО Юстицинформ, 2006. – 528 с.
10. Коваленко Р.А. Экономическая теория в формате конституционной экономики / Р.А. Коваленко, Е.А. Чаусовская // Научные труды ДонНТУ. Серия: экономическая. – 2005. – Вып. 89-2. – С. 175-179.
11. Мережко О. Економіка Конституції України / О. Мережко // Економічна правда. – 05.07.2007.

12. Нуреев Р.М. Институционализм: прошлое, настоящее и будущее / Р.М. Нуреев // Вопросы экономики. – 1999. – № 1. – С. 3-9.
13. Ойкен В. Основы национальной экономики / В. Ойкен. – М.: Экономика, 1996. – 351 с.
14. Хабриева Т.Я. Теория современной конституции / Т.Я. Хабриева, В.Е. Чиркин. – М.: Норма, 2005. – 320 с.
15. Яковлев В.Ф. Экономика; Право; Суд: Проблемы теории и практики / В.Ф. Яковлев. – М.: Наука. Интерпериодика, 2003. – 596 с.

UDK 341.238(06)

I-69

INTERNATIONAL SECURITY IN THE FRAME OF MODERN GLOBAL
I-69 CHALLENGES: Collection of scientific works. – Mykolas Romeris University, Vilnius,
2018. – 556 p.

МІЖНАРОДНА БЕЗПЕКА У СВІТЛІ СУЧАСНИХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ:
I-69 Збірник наукових праць. – Mykolas Romeris University, Vilnius, 2018. – 556 с.

ISBN 978-9955-19-913-7 (printed)

ISBN 978-9955-19-912-0 (online <http://ebooks.mruni.eu>)

There are preserved author's spelling, punctuation and stylistics. The authors are responsible for the content of the materials.

The results of the study, published in the collection of scientific works, were discussed at the international scientific and practical conference "International Security in the Frame of Modern Global Challenges", which took place on June 11, 2018, at the Mykolas Romeris University, in Vilnius.

Збережена авторська орфографія, пунктуація та стилістика. Відповідальність за зміст матеріалів несуть автори.

Результати досліджень, що оприлюднені у збірнику наукових праць, були обговорені на міжнародній науково-практичній конференції «Міжнародна безпека у світлі сучасних глобальних викликів», яка відбулася 11 червня 2018 року у (Університет Миколаша Ромеріса, м. Вільнюс).

УДК 341.238(06)

Папір офсетний. Формат 60x84/16.

Ум. друк. арк. 32,31. Зам. № 72. Тираж 100 прим.

Виготівник: Яворський С. Н.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ЧЦ №18 від 17.03.2009 р.

58000, м. Чернівці, вул. І. Франка, 20, оф.18, тел. 099 73 22 544